

ס פ ר

תבואות הארץ

(והוא חלק ב' מספר דברי יוסף)

נחלק לב' חלקים

חלק א' מהות איכות וכמות הארץ

(ובכללו עוד ביאור שמות המדינות ומקומות הרבה הנזכרים בתנ"ך ובהלל).

ובו ו' פרקים : וביאור תוצאות הארץ.

חלק ב' מעשה הארץ

והוא דברי הימים למלכי וליושבי הארץ.

שחברתי אני הצעיר

יהוסף שווארץ

נדפס בראשונה פנה"ק בשנת תרי"ה ובשניה כלעמבערג (תרכ"ה),
ועתה יו"ל בשלישית כתקוני כל המעיות וההוספות שתקן
והוסיף המחבר כיתר ספריו, וכליות הערות והוספות רבות (עפ"י
התגליות היותר חדשות), מפתחות מפורטים; תולדות המחבר
(עם תמונתו), תמונות ממקומות הקדושים ובי לוחות מטרוֹלוגיים.
על ידי

אברהם משה לונץ

פניה"ק ירושלים חובב"א

תר"ס

נדפס ברביעית

ע"י הועדה להוצאת כתבי הר"י שווארץ

הוצאה חמישית עם תוספות

ע"י משפחת מ. שורץ

ירושלים תשנ"ח

ר. שווארץ (דיוקן עצמי)

הרב יהוסף שווארץ, מחבר "תבואות הארץ"

זקננו, ר' יהוסף שווארץ נולד באשכנז, בשנת תקס"ה (28.10.1804) בעיירה פלוס, באזור פפאלץ שבבאוואריה. כמחצית מתושבי העיירה היו יהודים. למשפחת שווארץ היו 12 ילדים.

ר' יהוסף שקד על לימודיו מגיל צעיר וכבן 17 עבר ללמוד בבית מדרש הגבוה בוירצבורג, שם גם החלה תשוקתו ללימודי ארץ-ישראל וחקירתה. בשנת 1829 שרטט את המפה הראשונה על ארץ הקודש.

באותו זמן החליט לעלות לארץ ולהתישב בירושלים, וזאת בניגוד לרצון משפחתו. מסעו לארץ נמשך כשנתיים, שנה היה צריך להתעכב באוסטריה והונגריה בגלל מחלת החולידה שפרצה באזור.

לחוף יפו הגיע בפסח 1833, והתישב בירושלים בסמוך להר הבית, כל רצונו להתעמק בתורה, לחקור וללמוד על ארץ הקודש – נושא שלא נחקר לעומקו.

ר' יהוסף שווארץ התהלך בארץ לאורכה ולרוחבה, חקר שמות המקומות ותולדותיהם, למד טבע הארץ וטבע תושביה ורשם וצייר את ממצאיו.

תחילה חיבר הספרים "תבואות שמש" (1841) ו"לוח לשנת תר"ג" (1843) ובהם מימצאיו על הזמן בארץ הקודש וירושלים. הוא מעיד על עצמו ש"עלה אלפים פעם אל ראשי ההרים וגגות הבתים כדי לחזות בהנץ החמה".

את חיבורו העיקרי, "תבואות הארץ", חיבר כשבע שנים אחרי עליתו לארץ (1845), ובו איסוף כל תגליותיו, ספר שלא נס ליחו גם כיום. הוא חיבר אותו תחילה בעברית, תרגמו לאנגלית (בארה"ב) ולגרמנית (בעזרת בן אחיו, ר' ישראל, שהיה הרב הראשי הראשון בקלן שבגרמניה).

ספריו האחרים, "דברי יוסף" (1861) ו"שושנת העמק" (1962) הודפסו ב"הוצאת המחבר" במהדורה צנועה ובהם חידושי תורה לפרשות השבוע ולמסכתות הש"ס, ספרים אלה לא הודפסו מחדש.

ספרים אחרים שחיבר, חידושים על ש"ס ירושלמי ורמב"ם, הערו
על "אונקלוס", וחידושים שכתב בזמן מסעותיו, לא נשתמרו בידינו

הוא היה מעורב בקהילה הקטנה הירושלמית, שכולה גרה בין החומות
מקובל על כולם דובר שלהם בפני השלטונות. הקים בית כנסת בדירתו.
בשוק הבשמים, מול הר הבית וקראו "עדות ביהוסף", ובו התפלל,
נוסח אשכנז.

מאשתו, חיה רבקה לבית לוריא (יוצאי עיר מוהליב) וממשפחתו של
ר' משה זקס נולדו 4 בנים ושתי בנות, שמתו כילדים, בתו הבכירה,
נפטרה כחצי שנה אחרי נישואיה. בתו הצעירה נישאה – אחרי מותו
של ר' יהוסף – למשפחת רלב"ג.

הספר "תבואות הארץ" הודפס בשניה בל"ג בעומר (תרכ"ה), בשלישית
ע"י אברהם משה לונץ (תר"ס) וברביעית ע"י צאצאי המשפחה (תשכ"ח)
– ועתה יוצא מחדש ע"י המשפחה וזאת לקראת מהדורה מעודכנת
ותוספות עדכניות.

הקדמת העורך *

ערך הספר הזה ותועלתו אך למותר הוא לבאר, כי כבר איתנח המחבר וספרו למדי. והאיש שעווד לא ידע אותם יכירם מיד בעברו על פני תולדות המחבר ותוכן עניני הספר אשר ערכנו, ולכן עלינו רק לבאר את מהות תוצאותיו הקודמות ואת החדשים שחדשנו בו.

הספר הזה נדפס בראשונה בשנת תר"ה בירושלם (באותיות רש"י) מאת המחבר כעצמו, אך הוא כעת יקר המציאות במאד. בשנת תרכ"ה יצא לאור פעם שנית ע"י הר"י כהן צדק. בו אמנם תוכנו הטעיות שהיגרו בסוף התוצאה הראשונה, ובסופו נוספו גם התקונים וההוספות שפרסם המחבר בסוף ספרו "פרי תבואה". אך לעומת זה באו בו שגיאות חדשות לקמצים, ומלבד טעויות של אותיות ותבות נמצאו בו שורות ומאמרים שלמים מהופכים ומסורסים, ומוציאו לאור לא הוסיף בו שום מפתח, ואף לא תכן ענייני, וגם התוצאה הזאת כבר ספה תמה, ולכן החלטנו להוציא לאור את הספר הזה בתור הספר השני של ה"איצר ספרות ארץ ישראל".

ואלה הם ההוספות והתקונים שהוספנו בו :

- א) הגהנו בו כפי האפשרי, ואת מאמרי ח"ל המובאים בו הגהנו עפ"י מקורם, וגם הוספנו בו מאמרים מקומות, ולפעמים רחוקות (במאמר קשה ההבנה) תקנו את סגנונו, אך בכלל לא שנינו כלשוננו אף במקום כשהוא מנגד לחקי הלשון.
- ב) את השמות הערבים הרפסנו ככתיבתם בהשגה הזאת, ונקוד.
- ג) את כל ההוספות שהוסיף המחבר לספרו זה בסוף ספרו "פרי תבואה" (תרכ"ב) הרפסנו במקומם אם כפנים בסומן כזה [] או כהערות באותיות רש"י קטנים, וכן השמטנו מנוף הספר ומהערותיו את המאמרים והציגונים אשר המחבר העיר בהוספתיו הנ"י כי יש למחקם.
- ד) הוספנו כל ההערות והמאמרים המובאים בספריו "פרי תבואה"

(1) נ עס קי בראשו כזה נ', מרה שרוא רפה יתברתו דוסה להברת ושי.

הקדמת העורך

וידברי יוסף" (שו"ת) שיש להם איזה יחס ושייכות למאמרי הספר הזה (וגם את הקדמתו הראשונה שנדרססה בס"ס תבואות השמש), וגם איזה תקונים והגהות שתקן המחבר כעצמו בגליוני הספר שה"י בירו.

(ה) העירונו הערות קצרות¹ באותיות מרובע קטן) הכוללות תמצית כל החקירות והתגליות שנלוו החוקרים התרים בהמקצע הזה עד ימינו אלה.

(ו) בסופו הוספנו איזה מאמרים שהמחבר הכניח לכתבם בחלק ד' ולא הספיקה לו השעה.

(ז) הוספנו קורות ארה"ק מזמן המחבר עד ימינו אלה:

(ח) כראש הספר ערכנו תולדות המחבר בצירוף תמונתו. ואחריה תוכן ענינים מפורט של פרקי הספר.

(ט) בסופו ערכנו שלשה מפתחות מפורטים עפ"י סדר א"ב והם:

(א) מפתח גיאוגראפי. (ב) מפתח קורותי. (ג) מפתח להערותיו. ביאוריו והגהותיו בכה"ק, בדרז"ל ומפרשיהם.

(י) תמונות אחדות ממקומות הקדושים בארה"ק² וישני לוחות מפורטים ממזג האויר בירושלם ומכריא.

ועתה אליכם מוקירי תורת וחכמת קדמונינו, ועמהם חוככי ארץ אבותינו והרחבת ספרותה נקרא: מהרו נא להביא את הספר הזה אל כתיכם³). ואף השתדלו איש איש כפי יכולתו להפיצו בין מכיריכם ומיודעיכם, למען נוכל להוציא לאור את יתר הכרכים של "האוצר ספרות ארץ ישראל" איש אחרי אחיו. ואתה ד' הי עוזר לנו. וזכות המחבר יגן עליכם להצילכם מכל רע ולהצליחכם בכל אשר תפנה כו"ר.

(1) מסני מעמים שונים לא עלה בידינו להדפיס את מפה הא"ץ שפיסס בספרו Das heilige Land אשר ככר הנהגה והתקנה בלה לעברית. והוספנו בה את משיבות אהינו. וכרצות ה' עוד נוציאה לאור ביהד את אחר הכרכים הבאים של "האוצר ספרות ארץ ישראל".

(2) את שמות המנים וקוני הספר הזה (ישר מאתנו), נרסס כראש הנדך הבא של האוצר.

תוכן הענינים

עמוד

XXXIV—XXXI

א — ב

הקדמה ראשונה

הקדמה (שניה)

פרק א'. גבולי ותחומי הארץ: באור כללי, באור תחומי א"י בפרשת אלה מסעי, וחם: מעלה עקרים, קדש ברנע, עצמון, נחל מצרים, הר ההר (אמנה), אומנים, מור אמנון, לבוא חמת, צדר, ארם—תחומי עלי, בבל (שכירושלמי ספרי ותוספתא).

ג' — ג"ז

פרק ב'. ימי, נהרי, הרי, ועמקי הארץ: ים סדום (ים המלח), ים כנרת, ים סומכי (מי מרם), ירדן, קישון, מי מגירו, קנה, כרית, שיחור לבנת, כשור, קדרון, שילוח, יבוק, ארנון, זרה, ירמך, אמנה, סרפר, לבנון, חרמון (נהרות הרי הלכנון), גליל עליון וגליל תחתון, הר תבור, עסק יורעאל, הר אפרים, מור מלכא, הר הברמל, הרי יהודה, עסק עכו, עסק ברמל, עסק הירדן, כבר הירדן.

ג"ז — צ"ה

פרק ג'. חלוקת הארץ: ל"א מלכים, סדר השבטים בדרך כללי, שמות וכאור הערים שבכל י"ב השבטים הנזכרים בנה"ק ובדרוז"ל ובספרי יוסף הכהן וכו', הערים הנזכרים בשלל דוד, ארץ שלשתים

צ"ו — רמ"ד

פרק ד'. עבר הירדן המזרחי והדרומי: מציאות הארץ בדרך כללי, אדום, מואב, עמון, מדין, הקניז, עמלק, כשן, גלעד, ראובן, גר, מנשה, מושב נציבי שלמה רמ"ד—ר"ם **פרק ה'.** תולדות בני נח, כולל ביאורי שמות העמים הנזכרים בבראשית "עפ"י דברי דציל והמתרגמים

רס"א—ש"ס

הארמים והערבים.

פרק ו'. בשמותם עלי אדמות, כולל באורי השמות הנזכרים בתנ"ך ובדברי רז"ל שלא נזכרו בספרים הקודמים, והם: ארץ תחתים, חרשי, אלקויש

נור, יובל, אררט, כשרים, אור, הרן, אלסר, נויס.
 הם, שוה קריתים, חצצון תמר, חוכה, ישנק, שוה
 פתור, צירון, ארסר, ברתי, כטח, חלבון, תדמיר,
 כרכמיש, תפסח, נהר גוזן, ערי מדי, רצף, תלאשר, הנע,
 חלח, חבור, נהר גוזן, ערי מדי, רצף, תלאשר, הנע,
 ערן, קיר, חילם, כלמד, חתלון, אפרסתכיא, בית ארבאל,
 לודקיא, כוחלית, שבמרכה, בית בלתין, כירם, אסתרקנית,
 גליא, כסיפא, סיסקא, כתפי, כנרים, קדקא, איטאליא
 יל יין, אתונא, טיריא, קרטינגא; קריה, פרנדיסין, קלכרי,
 פלמילום, מרכנת, כולי, בנדת, סרדיא, בריטאניא, קנמיר שיט—שכ"ג
פרק ז'. חצר הסנימית. והוא באור תכונת עיר
 הקדושה ירושלם, הריה, עמקיה, נחליה, חומותיה,
 שעריה וכו' מיום הוסרה עד עתה : תכונתה
 בדרך כלל, הר המוריה או הר מקום המקדש, הר ציון,
 עין רוגל, היערים שבחומת מקום המקדש, העפל,
 היערים שבחומת העיר, בית צואה, שער אנשי עין,
 החומה הישניה, שער גינת החומה השלישית, מערת
 המלכים, קבר בלכא שבוע, בנין הכובס, הר הזתים;
 קבר חולדה הנביאה, עין שילוח, מספר יושביה שכ"ג—שי"ט

תוצאות הארץ.

פרק א'. חיתו ארץ : בקר וצאן, איל, צבי,
 יחזור, אקו, דישון, תא, זמר, נמל, ארנבת,
 ששן, חזיר, חולד, עכבר, צב, אנקה, כח, לשאה,
 חומט, תנשמת, ארי, קוף, נמר, זאב, שועל, צבוע,
 דוב, סוס, חמור, פרה, כלב, חתול, נשר, פרס, עוגיה,
 דאה, איה, עורב, בת היענה, תחטם, שחף, גץ, כוס,
 שלף, ינישוף, תנשמת, קאת, רחם, חסירה, אנפה,
 דוכסת, עמלף, שליו, יונה, תרנגול, תוכיים, ענור, סיס,
 קורא, נחשים, עקרב, עקרב הגדול, נדל, דגים שכ"ג—שי"ט

תוכן הענינים

פרק ב' . צמח האדמה : נסן; תאנה, שקמים, רמון; זית; תמר, פרי עץ הדור, תפוחים; תות; חרוב; אגוזים; עדמון; קיקיון; פוסמוק; דרמסקן; חמה; שעורה; שיפון; כוסמת; שכולת; שועל; ארו; עדש; ארו; תדחר; תאשור; ארן; שטה; אלון; אלה; לבנה; גופר; ענף עץ עבות; ערכי נחל; אמד; רתם; קנה; קנה דבש; צמר עץ; פשתה; קנבוס; מאבאק; ניר; דודאים; קנמון; אונ; חרל; שכת; מופח; רימין; עוזרדין; בנות שקמה; נצפה; כסכה; כמון; זון; ספירה; פוקדן; שעועי; קשות; מלספון; הזרת; עולשין; כרשי; חרוב; לפת; נפק; תרדין; לעונין; כרוכ; תדכתור; תורמוס; פלסלום; מלפפון; אבטיחים; פיגס; חלמית; תלתן; חריע; אסמים; פואה; פרנין; שומשמן; דגדנה; רגילה; דרדר; עכביות; ירכוזין; כוסבר; כרפס; לוטס; ורד; גרגר; כרשין; בצל; קרקס; איזוב; קפלוזות; מנתא; שחלים; קצח; כופר; פלפל; רטוב; עמרן; לוז; זאלוויא.

פרק ג' . הדומם: עפר; ארמת חמר; אבנים; מלה; זפת; ארצי; אבנים השורפים; נתר; מתכת; מי מינעראליא. ת"א — ת"ו
מאמר העתים; יורה ומלקוש; שלג; ערך חום האויר;
רוחות; רעש; עתות השנה.

ת"ז — ת"ד

מעשה הארץ

זמן א' . משנת החורבן עד שעלו הישמעאלים
וכבשו את הארץ; מיטוט; ראמיציאניוס אחי מיטוס;
נערפא; מראיאנוס; מלחמת בן כוזיבא; הדריאנוס;
אנטונינוס חתן הדריאנוס; מרקוס אאורליו או מרקוס
ואלינטינוס; מיאורוסיוס הא'; ראמיאנוס (או
ארקאדיאנוס); מיאורוסיוס הב'; יושמיאנוס הגדול;
מוריין; הרוקלום; קוסמאנטינוס; מלך כוזרי. —

סדר הדורות : גמד המתניתן, פטירת רבה'ק, דור
האמוראים, ר' גמליאל, ר' חנינא, ר' יהודה נשיאה,
ר' יוחנן, תלמוד ירושלמי, ר' הילל, סר זוטרא בר
סר זוטרא.

ת"ח-תכ"ז

זמן ב'. ממלכות הישמעאלים (באליס)
עד שעלו מלכי אירופא הנוצרים : מחמד,
אבו בכר, עומר בן קטף, אסטאן בן עסאן,
עלי בן אבו מאלכ, חסאן בן עלי, מאעוויא בן
סופיאן, עבד אלמעלעק, יוסטיניאן הב', ואליר הא',
המאמארים, כאלוף אלמנצור, הארון אלראשיד,
מלחמת הערביסעס הסאריצאנים, אלמא'מון בן הארון,
המאמארים פעס ב', איבן אחמר, מעאז, כאלוף
אלחכים, המאמארים פעס ג', סילג'יק, ביאת ירושלם
בירי הישמעאלים. — סדר הדורות : רב אחא
משבחא, ענן, הנגיד ר' שמואל הלוי.

תכ"ח-תל"ב

זמן ג'. מימן שעלו מלכי אירופה עד שמלך
סולטאן סלימאן : מסע הצלב הא', גזרות תתנ"ה,
גוטפריד, מסע הצלב הב', צאלאדין, מסע הצלב הג',
רעש ומגפה, מסע הצלב הד', מסע הצלב הה', בנין
חומות ירושלם, המאמארים פעס ד', מסע הצלב הו',
הטטרים פעס ה', סולטאן מחמד, סולטאן סייף ערדין,
אסא סולטאן, יחוס מלכות אוטומאן, סימארלאן,
סולטאן מחמוד הא', סולטן מחמד הב', סאליס,
סלימאן. סדר הדורות: ר' בנימין די טודילא ומספר
בנ"י בא"י בימיו, עליית גי מאות רבני צרפת
ואנגליא, הר"ר יוסף איש ירושלם, הר"ש משאנץ,
בן בנו ר' שלמה, הר"ר שמואל מאבוב, ר' משה
דיליאן, הרמב"ן, ר' יצחק ב"ר שמואל דמן עכו, ר' דוד
בכר הרמב"ם, הרב אישתורי בר משה הפרחי, הר"ר

עובדי' מברשנורה, מעמד הישוב בזמן הרוא. תל"ג-תמ"ו
 זמן ד' משנת 5280 עד 5605 : סולטן סלימאן
 הגדול, סלים הא', אמרוד הנ', מוסטאפא הא',
 אסמאן הב', סולטאן אמראד; אברהים, מחמד הר',
 סלים השני, מוסטאפא הב', אחמד הנ', אוטמאן,
 מוסטאפא הנ', סאליס הנ', עליה נאפוליון
 הא', סולטן מחמד הב', קשר יישמעאלים בסליטן פאשא,
 מחמד עלי פאשא, עבד אלמג'יד, סדר ממשלת ארץ
 מצרים. סדר הדורות : ר' יצחק שולל הכהן
 הרלב"ח, הר"ר בירב, הרב"ה, השל"ה, (קצור מעלילות
 אבן פרך), ר' יעקב חיים צמח, ר' משה גלאנטי,
 הר"ר מוהר"ם נ' חביב, ר' משה חיון, הר"ר אברהם
 יצחקי, הר"ר בנימין הכהן מעלי, הר"ר אליעזר בן
 יעקב נהום, הר"ר נסים משה מזרחי, הר"ר יצחק הכהן,
 הר"ר רפאל מיוחס בכרשמואל, הר"ר יום טוב אלנאי,
 הר"ר מרדכי יוסף מיוחס, הר"ר יעקב משה עיש, הר"ר
 יעקב קוראל, הר"ר יוסף חזן, (ספור משפחת פרחי),
 הר"ר יום טוב דאנון, הר"ר משה סוויץ, הר"ר משה
 יונה נבון, הר"ר יהודא בכר רפאל נבון, הר"ר
 אברהם חיים גאנין.

תמ"ו-תס"ה

קורות בתי הכנסיות שבירושלם : בהכ"נ
 האשכנזים או חורבתי' יהודא החסיד ביהכ"נ
 הרמב"ן, ביהמ"ד מנחם ציון, בהכ"נ של ספרדים.
 חברון : קצור מקורותיה ושמות רבניה.
 צפת. קורותיה ושמות רבניה וגדוליה.
 טבריא. קורותיה ושמות רבניה וגדוליה.
 מעט ממנהגי הארץ.

תס"ה-תע"ב

תע"ג-תע"ו

תע"ו-ת"פ

ת"פ-תפ"ב

ת"פ

נוספות

- ימי איברהים פאשא (מספרו Das heilige Land) תסנ-תסה
 מערת המכפלה (מאת העורך) תסו-תפט
- קורות ארץ"ק מזמן המחבר עד היום: המצב
 המדיני, סדר הדורות של עדת הספרדים ועדת
 האשכנזים (מאת העורך) תצ - תקב
- הערות שונות: צנכה, בית שאן, עין מוכ, טבעון,
 צור, קסרי, קסריון, רכלה (מספרו פרי תבואה) תקג - תקח
- ע"ד ארץ צוף, ירמות, רמה, תקח - תקי
- תקונים והשטמות תקיא - תקיב
- מפתח ניאוראפי תקיג - תקלד
- מפתח קורותי תקלה - תקלט
- מפתח להכאורים, הנהות, ותיקונים בכה"ק, דרו"ל
 ומרשיהם תקמ - תקמב
- [לוח מטרוולוגי מפורט לפי סדר חרשי השנה
 לשנת תרנ"ט-תר"ס ממזג האויר בירושלם,
 לוח מטרוולוגי מפורט כנז' מטבריא עמוד תח-תט]

הקדמה ראשונה*.

גבולות וחלקי וערי הארץ הזאת אשר ה' חרש אותה הלא ידועים הם במקראי קדש. אולם מעמדה אשר ה' בימי קדם בימים ההם ובזמן ההוא אשר היתה ארץ נושבת ומלאה כל טוב ועם ה' שוכן בה. אבל כעת אוי נא לנו מלכה ושריה בגוים והיא ששמה וחרבה נהרסו מכצריה ונחרכו עריה יכשו נחליה ונסתמו מעינותיה. לא נודע מעמד הארץ במקראי קדש. לכן כתבתי אני הצעיר בעזר האל הטוב דברים אלה להודיע טעמה בעת הזאת ולהביא על ידיהם פירושו וכונת הספוקים בענין גבולות וחלקי הארץ אשר הרבה מהם כמסופרים כאין מביין. והנה אכתוב אשר ראיתי בעיני והלכתי ועליתי ההרה וירדתי העמק וחקרתי ודרשתי היטב בעמל ובטורח. ויש דברים (כמעמד המרחק רב) אשר חקרתי ודרשתי פעמים רבות מפי מגידי אמת עוברים ושבים הולכי דרכים כדי למצוא דבר אמת בתכלית האמת. והנה חלקתי חלק זה לבי חלקים: חלק א' אדבר ממעמד הארץ, גדלה ומצריה עריה וכפריה נחליה ומעינותיה פירותיה ותבואותיה טבעה ומוגה. חלק ב' אדבר ממעמד ישוב הארץ ודברי הימים למלכי ולשושפי וליושבי הארץ עד עתה. ובפרט דברי הימים מעיר הקדושה ירושלם תו"ב אשר זכיתי לשבת בה.

הלא כל עינים יולו מים; בקראו ספר יהושע מספר הערים כפרים ומנצרים, ועתה כמעט לא נמצא עיר אחת ממאה אשר היו בימי קדם. וככל מקום מדרך כף רגל על חרבנות וגלי האבנים מגדלים ובנינים ערים וכפרים חומות ושערים אשר טבחו בארץ, מאת בוא הקרן, עד אמור יאמר הזאת הארץ הטובה והרחבה הזאת העיר כלילת יוסי.

ולא די לנו שנחרכה הארץ עד שנשם מקום וגבול הערים

* את ההקדמה הזאת פרסם המחבר בסוף ספרו "תבואות השמיים", והוא בעין הודעה וקריאה לשפרו. וזהו ואת ההקדמות שהקדים בראש הספר הזה קרא בשם "הקדמה שנייה". ואנחנו הישמנו: את סלח "שניה" (העורך).

לא נודע לנו, והערים והכפרים אשר בעת באדן רובם מוסכות
שם בלשון ערבי והכרח גדול לחקור ולדרוש בשמות אלה
למצוא מבוקשנו ולפעמים לא די שישמות האלה לא יועילו לנו
לחקירותינו ולדרישותינו והפוך הוא לפעמים מתנגדים להאמת וכונת
הפסוק ורביי חכמינו הראשונים יושבי הארץ או סמוך לה.

וכפרם מוזן שמלכי הרומיים מושלי הארץ הזאת מאמנות
הנוצרי כמו בזמן העלענא וכנה קאנישמאנמין הגדול, ויותר מוזן
שבאו מלכי איראסא בארץ (בשנת 486) ויכנו כה ערים וכפרים
בנינים ומגדלים במקום אשר מצאו שם כה ידיהם לבנות וקראו
להם שמות ממקראי הקדש ועל ידיהם נהפכו ערי המזרח למערב
וצפוניות לדרומיות.

הנה אמרתי דרך משל שמצאתי בספר מסעות של ר' בנימין
דידולעטא (שהי' בארץ בשנת 493) וז"ל: כשלקחו הנוצרים
רמה מיד הישמעאלים ומצאו שמה קבר שמואל אצל בהב"ג אז
לקחו את שמואל משם והביאוהו לשילה וקברו אותו שם וכנו
עליה בית תפילה וקראו התפילה על שמו עכ"ל. ואף ששקר
מוחלט הוא שהביאוהו ממקום למקום, כי חיי ראשי אף בשרי ישכן
לכסחה ולא נגע מעולם איש כעצמות האיש האלהים הזה. (ומי
יודע מה הגיחו במקומם ויכנו עליו ציון וקראוהו על שמו). אכן
נתאמת הדבר הזה בלב הדור ההוא, ויותר בלב הדור האחרון אשר
יקומו מאחריהם שמקום ההוא ציון לעצמות הצדיק שמואל הנביא.
ושתים רעות עשו שכלבלו הדבר וקראו למקום ההוא שילה.
וזה שקר מפורסם שמקום ההוא 1 שעה וגי רכיעית צפונית
מערבית לירושלים הוא שילה (כאשר אנאר אי"ה במקומו).
ומאחר שנמצא בספוק ששמואל נקבר בכיתו ברמה (בהר אפרים)
מוכרחים לומר אחר כך שמקום ההוא הוא רמה בהר אפרים.
וקוראין אותו עד היום גם בלשון ערבי רמה נבי שמואל.
ומכלכלים כזה כל פסוקי חלק בנימין וכני יוסף והחריכו מור
מלפא יתרגום הר אפרים) כשאפרש לקמן. ואני אוכיח אייה
שמקום הזה לא שילה ולא רמה בהר אפרים ולא רמה לבנימין

כ"א מצפה לכניסין כאשר אוכח בראיות ברורות. וכן עשו למקומות הרבה.

ואנכי לא אישגיה בחקירותי על ישמות הערים בלשון ערכי אם הוא התנגדות למשמעות מקראי קודש ולדברי חז"ל בבלי וירושלמי והמדרשים והתרגומין וספר הישר (דברי הימים) וספר היוסיפון אשר כל דבריהם נאמנים ונאמרים קודם עת הכלבול שזכרתי.

ורכרי היקרים אלה יאירו לנו לפעמים כמקום אשר נמשיש כעור כאפלה. רך משל לא נודע לנו איה ארץ טוב הנזכר כיפתח הגלעדי ובמלחמות דוד ואיש טוב י"ב אלק. ובירושלמי שביעית מבואר הוא. וכן לא נודע לנו בדקדוק איה העיר חפר כחלק וכולון. עד שטצאתי בירושלמי שביעית פרק ו' שהוא בתוך י"ב מילין לעיר צפוני שהיא קטרון כחלק וכולון. בית חורון ה" סמוך מאוד שלעיר ששמה געש(הר געש כקמורת יהושע) כנזכר בספר הישר במלחמת בני יעקב עם אנשי שכם. ארץ שועל שעלים באתונות קיש אכי שאול מבואר ע"י התרגום יב"ע. אילון בהר אפרים ה"י הדוק מירושלים 80 רים כנזכר ביוסיפון במלחמת מימון הראשונה. זרבים כמו אלה. ואין ספק אצלי שאין גם אחד ממחקרי הארץ ימלא לבו לחלק על דברי האנשים האלה שכולם מידשבי הארץ בעת ההיא וידעו הדבר על מתכונתו. וכל מפרשי המקרא אשר לא מיושבי הארץ הקדושה טמש כל דבריהם לפי אומד הדעת. ועל ידי זה מפרשים לפעמים היפך האמת והמציאות כמו שכתבו גדולי המפרשים בפסוק ויסע לוט מקדם וגו' ישסרו מערב חבורן הוא. וידוע לכל יושבי הארץ כי נהפוך הוא. וכן כתבו בפסוק חד ציון ירכתי צפון וגו' יהיה ציון צפון לירושלם או שהר הזיתים הוא הר ציון יפה נוף. וענינו הואת שהר ציון הוא דרום ירושלם רחוק בהר הזיתים. ולא ה"י גם בימי קדם כצד צפון(כי ידוע שמקום עיר הקדושה בעת אינו המקום שהיתה בימי קדמ'א).

1. ר"ל שבימי קדם נמשכה העיר הרבה יותר לצד דרום והגולה בקרבה גם את חלק הדרומי של הר ציון שהוא בעת מהות לעיר.

הקדמה ראשונה

בשאוזכיר לקמן בעזר האל בחלק ב' בסיפורי ממשלת הקיור האדריאן. וכן כל מחקרי הארץ אשר באו מחוץ לחקור ולדרוש בדבר הזה ומחברים וכותבים מפות הארץ כל אחד לפי חקירתו ודרישתו אשר חקר דוקא דרך העברה ולפי שמות הערים והכפרים בלשון העם. גם אלה שנו ברואה פקו פליליה. ולהגיע לתכלית הדבר יבוקש זמן הרבה להקור ולדרוש פעמים ושלש בכל קצוי הארץ לארכה ולרחבה. ואני זכיתי לשבת בארץ הקדושה למה לא אמרתי כרצוא ושוכ להטיב לזולתי וליותר ליושבי חוץ שאין לאל ידם לעשות כן. ולחולקם ממה שחנני ה'.

ובעזר אל שרי מצאתי ע"י חקירתי ודרישתי ישוב לפסוקים הרבה. שהם כחירה כלי פתרון. והנה אמרתי דרך משל שיעיר כעלה (קרית בקרית יערים) וגמנה יהושע מ"ז ס' כחישכון ערי יהודה. ושם בס"י י"ח כ"ח כחישכון ערי בנימין. וכשהביאו הפלשתים הארון לבית שמש וה' הבה בעם מכה גדולה עד שישלחו ליושבי קרית יערים ודוד העלו אותו אליכם והם באו ולא יראים כמה כפחו יותר מיושבי בית שמש, אנשי קרית יערים באו ויעלו הארון אל בית אבינדכ בנבעה. שהיא עיר אחרת כשבא שאול הנבעתה היא גבעת אלקים וימצאו שם דודו ולא נזכר שהלך לביתו גבעת בנימין. ואחר שמצאתי בעזר האל מקום גבעה ומקום קרית יערים, ובידיעת אופן ומהות מושבתם וגבולותם יתורצו כל התמיהות אלה בסגנון אחר, כשאבאר א"ה במקומו. וכן ביהושע י"ב ל"ד הזכיר שנפתלי פגע מים כאשר וכיהודה הירדן מורח שמש. ובכר הקשו כל המפרשים איך יגיע יהודה עד הירדן בגבול נפתלי. וכן הספיקות והתמיהות שיש בענין פירוש עבר הירדן. שמוכה מפסוקים שגם חלק דרום א"י ואשילו המדבר וגוי הוא בכלל עבר הירדן וכן יש ספיקות ממש בכל חלק שכט ושכט. וכורך העזר כי יבוא הבל על נכון כשאבאר לקמן א"ה כל אחד במקומו. ואחר שהחלתי לחקור ולדרוש בארץ יצאתי מנבולי וגררי לחקור ולדרוש קצת ארץ בני קדם וארץ הצפון שנער ובכל ואשור וגוי וכעזר האל גם פה מצאתי דברים יקירי הערך אשר בהם יפורשו כמה פסוקי אנ"ך ומאמרי הש"ס וה' יחנני בדרך האמת.

הקדמת המחבר.

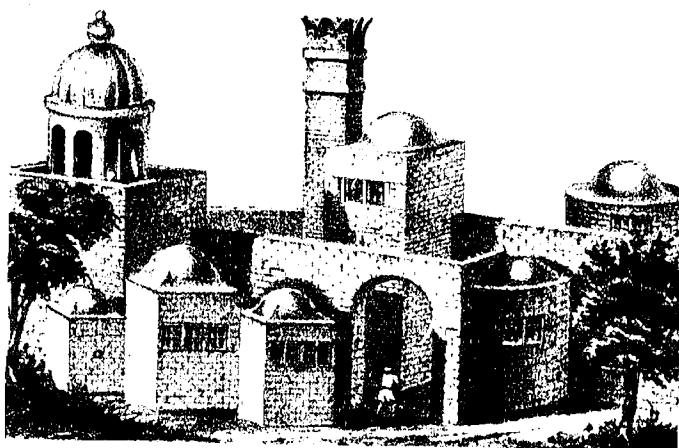
הפעם אודה את ה' כי זכני להציג גם תכונות ותוצאות ומעשה הארץ אשר טפחתי ורכיתי כיניעה רכה. והנה כל דברי בשמות המקומות יסודם על ג' דברים: (א) ע"ס המציאות אשר חקרתי ודרשתי בכל אפשרי. (ב) ע"פ דברי חז"ל אשר עינתי וחפשתי בהם בבבלי ובירושלמי תוספתא מדרשים ספרא ספרי מכילתא פסיקתא רבתי כו' זוהר כו'. (ג) ע"פ דברי חכמים מחקרי הארץ מזמן יוסיפון (בספר יוסיפון לרומיים) עד זמן הזה. וידוע תדע שלקטתי גם מדברי אייזנבאום כומר (כישאף) בעיר קיסרין בזמן קאנסטאנטין (4090). גם מדברי היראנימוס שהיה בארץ (4146) שחברו (בלשון יונית ולטינית) ביאור רחב משמות המקומות אשר נמצאו בארץ בימים ההם וגם מה שנודע להם משמות המקומות שכבר אבד זכרם מהארץ בזמנם, ובצאתי בהם דברים יקרי הערך שהם ע"פ האמת שמסכימים עם דברי חז"ל ועם המציאות (ואף שלפעמים הרכה מצאתי שגגה וטעות בדבריהם). ואל יפלא בעיני הקורא כי ימצא בדברי לפעמים שם מקום א' שזכר תכונתו במקומות הרכה, כי הוא דרך חקירה לחקור על תכונת מקום א' אולי תכונתו פה אולי פה כדרך המחפש ומבקש דבר מה, שילך הנה והנה למצוא מבקשו, אף שזמן הנמנע למצוא בכל המקומות כ"א במקום א'. אכן בכיאור שמות האומות (בספר תולדות בני נח) שכתבתי לפעמים (ע"פ התרגומים והמבארים) שם אומה א' במדינות ישונות במזרח ובמערב צפון וים הוא מוסכם ע"פ המציאות כי פן ואולי התיישבו מאימה זאת במדינה ההיא ומהם המציאות כי פן ואולי תישרו דרך משל בשם "כתים" כתבתי שהם במדינת איטליא ובמדינת מאצעדאניא ובאי קפרוס (ציפערן). ונמצא סמך לדבר לכל מדינה ומדינה הנזכרת, ומוכח שהלכו בני כתים למדינות שונות, ואולי [כן] הדבר בכל אומה ואומה. ולפעמים הוכרתי לקצר במילין (לכל לצאת מגדרי) ובעזרה כהלך ד' אוסיף על דברי, וביותר על חלק ב' במעשה הארץ אשר אספר מעשים נוראים ונפלאים ממלכי ומושלי וישופי וגויי הארץ

הזאת אשר שמעתי וראיתי 'ואם יגזור ה' בחיים אחרי ג'כ ציור מכל מקומות הארץ (לאנדר קארטע) ליתר הביאור). והנה ידוע ידע הקורא כי מרחתי בכל אפשרי ובעז'ה דברי ע'פ המציאות והאמת. וידע נאמנה אם ימצא בדברי מחקרי הארץ (וביותר אשר לא ראו את הארץ) דברים שאינם מסכימים עם דברי לא יאבה ולא ישמע לה. כי כל דבריהם כדרך אומד הרעת. כי מי שלא ראה את המציאות ולא ידע דברי חבול אי אפשר להגיע לתכלית המבוקש (וכן העידו ג'כ בפני חכמי העמים אשר באו ממדחקים הנה לחקור ולחפור את כל הארץ. והראיתי להם באיתות ומופתים כי 'מששו כעור כאפלה אם לא יזכו לדעת ג'כ דברי חכ'ל. ויאמרו לי: כן דברת. יהי' ה' עמך למה להשיץ מעינותיך חוצה, כי אין ספר כמוהו בידינו שהמחבר ידע המציאות ודרכי חכמים וגם דברי חכמינו כאשר שמענו וראינו כך). ואמת אנכי כי בושתי וגם נכלמתי באמרם לי כי דרשו פעמים הרבה מחכמי ב'י הן בחו'ל והן בקדש על היריעה הזאת ואין מגיד להם. כי לא ידעו ארץ נחלת אבותיהם, ואשר הם יושבים בה. ולא ידעו מה הוא בימין, ואיה הלק בנימין ולא מגבול בני (צנעון) [גבעון]. וגם לא מתכונת שמעון. ולמה יגרעו חכמי ב'י מחכמי העמים אשר יעלו ויבאו מידי שנה בשנה ממדינות רחוקות לחקור ולדרוש על תכונת הארץ? למה נחלתינו לזרים ועל מה אבדה הארץ? בשנו מאוד כי עזבנו ארץ. ציון היא דורש אין לה. הלא נאמר (כמדבר יד' ל'א) והביאתי אתם וידעו את הארץ. הנה מובח שגם ידיעת הארץ מעלה וזכות היא. ואמרינן במסכת נדרים (כ"ב ע"ב) אלמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלכד שערכה של א"י הוא.

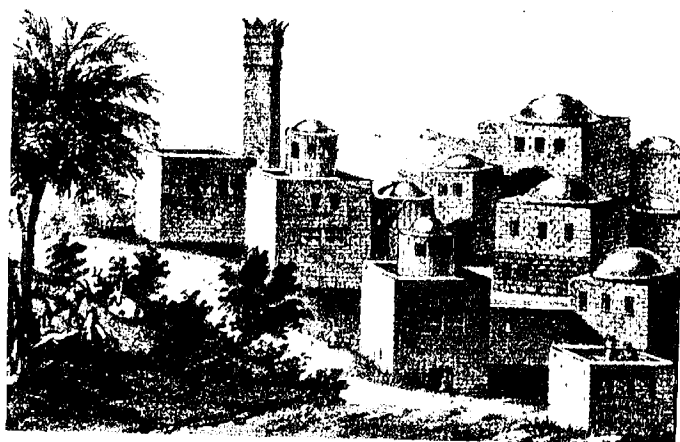
ועתה דרשו את הארץ אשר ה' דורש אותה. ואת שלום העיר אשר בחר ה' ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

נכתב פעה"ק ירושלם תו"כ כחדש השלישי תר"ה לפ"ק.

הר ציון וקבר דוד כמבט מצפון

הר ציון וקבר דוד כמבט מדרום

פרק א' גבולי ותחומי הארץ

ב ע ז " ה .

בברית בין הבתרים אמר ה' אל אברהם (בראשית ט"ז י"ח) לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת. ואל משה אמר (שמות כ"ג ל"א) ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלישתים וטמדר עד הנהר⁽¹⁾, וכן נאמר במשנה תורה (דברים י"א כ"ד) מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם. וכן נאמר ליהושע (יהושע א' ד') מהמדבר והלבנון הנה⁽²⁾ ועד הנהר הגדול נהר פרת וגו' יהיה גבולכם. והנה הבטיח ה' פעמים הרבה שגבול הארץ יהיה עד נהר פרת, ויש לחקור למה לא הגביל כן בפרשת אלה מסעי (במדבר ל"ד ב') זאת הארץ אשר תפול לכם כנחלה ארץ כנען לגבולותיה וגו', וגבולים הנזכרים שם הם רחוקים הרבה מגבולים הנזכרים לעיל בברית בין הבתרים וכו', וצריך וזשורן וחצר עינן רחוקים הם

(1) ולא שהם נקודות הקלוות הנכוונות כי מלאנו פענוים במקום וזן וגו' עד וגו' ואין הכוונה נקודות וגבולות הקלוות נכוונות, כוונ(דברים כ"ט י') נחוצה ענין עד שואב מייניך, וכן (שמואל א' ט"ו ג.) והנחה ונאם עד אשה נעילל ועד יונק נשור ועד שם נגנל ועד סעור .

(2) ואין חיצת הזה הוכחה שיהאשע עמוד סמוך לגבול כי הוא דבר ה' מלא כל הארץ כבודו ואף גם כי לנו הוא צורחק רב צמאמר ה' כחומר הזה. וכן מלאנו שנעה חומר (דברים ג' כ"ה) ההר העוז הזה ואף שעדיין היה רחוק: והרי איי, ואולי כחומר ציהושע הלצון הזה לפי שהזכיר ג"כ נהר פרת שהוא רחוק הרבה וצריך נחמק הפרת כחומר על הלצון הזה. ונפלאים צעיקי דברי הגאון ציארורי הגבולין צספר יהושע וז"ל "והלצון זה נזרחנו של א"י הקרוב לצד דרום ולכן חומר הזה ששם היו עומדים" עכ"ל, כי לא כנאל צשום נקום הר הלצון צלד נזרחית דרונית א"י

ד תבואות סרך א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

מנהר פרת כאשר אבאר א"ה במקומו ולמה הגביל גבולות חדשות?
ונראה לי שנבולות הראשונים הן תכלית התפשטות ידי
בני ישראל בארץ הזאת, וזה שאמר [שמות כ"ג ל'] מעט מעט
אנרשנו מפניך עד אשר תפריה ונחלת את הארץ וישי את גבולך
מים סוף ועד ים פלשתים וגו', והכונה אחר שפרו ורכו וירכ
מספר בני ישראל ויש לאל ידם לנחל ולהושיב את כל הארץ
אז ישיב גבולם עד נהר פרת וגו'. והנה כשנכנסו לארץ יצריין
לא יכלו לנחל ולהושיב את כל הארץ עד פרת לכן הגביל הקב"ה
גבולות הארץ במדה קשנה כפי ערך מספרם. וכונתו העמיקה
היתה שהם יגרשו כל בני הארץ אשר בתוך הגבולים אלה וישבו
בארצם ולא יישאר מקום בלא ישוב ולא ירב חית השרדה. אכן אחר
זמן מה, אחר שיפרו וירכו יתפשטו ויתרחב גבולם עד פרת וגו'.
ובאמת תחת ממשלת דוד ושלמה (וכן בזמן הורדוס ומלכי
החשמונאים) הגיע גבול הארץ עד נהר פרת (על זמן לא כביר)
ובכר קיים אז הכמתו הא"ל הטוב⁽¹⁾.

ספרי סוף פרשת עקב בפסוק כל המקום אשר תדרוך כף
רגלכם בו לכם יהיה, ואם ללמוד על תחומי א"י הרי כבר נאמר
מן המדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת, ומה ת"ל אשר
תדרוך כף רגלכם? אמר להם כל מקום שתכבשו חוץ מן
המקומות האלה הרי הוא שלכם. או אינו אלא רשות בידם
לכבוש חו"ל עד שלא יכבשו את הארץ? ת"ל וירשם גוים
גדולים ועצומים מכם ואח"כ כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם
בו לכם יהיה, שלא תהיה א"י משומאה בגלוליהם ואתם חוזרים
ומכבשים חו"ל. אלא משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש חו"ל.
הרישכבשו חו"ל מנין שהמצות נוהגת שם? הרי אתה דן נאמר
כאן יהיה ונאמר להלן יהיה מה יהיה האמור כאן מצוות נוהגות

⁽¹⁾ ואף שהגיע גבול הארץ ציונים ההם עד כהר פרת לא נחסיינה
בגולות הארץ (נדחרייחא נחחוס הארץ כהיא כ"ח מה שהיה בחוץ
גבולי פרשת חלה ופסעי, וזה שחזק לגבולות חלה חיצים דוקא נדחנין
בזו שאחרי לקין א"ה).

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ ה

שם אף להלן מצות נוהגות שם. וא"ת מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם ציבה ואין מצות נוהגות שם? אמרו דוד עשה שלא כתורה, התורה אמרה מכשתכבשו א"י תהיו רשאים לכבש חו"ל. הוא לא עשה כן אלא הור וכבש ארנ"ה ואר"צ ואת היבוסים שהיה סמוך לירושלים לא הוריש, א"ל הקב"ה סמוך לפלשתיין שלך לא הורשת האיך אתה חוזר ומכבש ארנ"ה ואר"צ עכ"ל, (וכן הוא בירושלמי פ"ב דחלה [ה"ב] וכן הביאו התוספות כמסכת גיטין דף ח' ע"א [ד"ה כבוש יחיד].

הנה יצא לנו מספרי הנ"ל שאם לאחר שכבשו כל א"י דהיינו גבולי פרשת אלה מסעי) יכבשו אף בחו"ל, הרי הוא בא"י לכל דיניו, בתנאי שלא נשאר בא"י מקום שאינו נכבש, אכן אם נשארו שם איזהו מקומות שלא נכבשו לא הגיעו (הכבוש בחו"ל) לכלל א"י, ומאחר שהוא על כל פנים [לכלל] הכמחת ה"ל מקום אשר תדרוך וגו', יצא מכלל חו"ל, והוא ממוצע בין א"י ובין חו"ל לענין קדושה ודיני הארץ ונקראת סוריא כאשר אבאר א"ה לקמן באריכות. ואוכיח לקמן בפירושי גבולי פרשת אלה מסעי שלא כבש יהושע כל חלק הארץ בתוך גבולים אלה, ונשארו חבלים וערים שלא כבשו, כ"ל כבש כ"א עד לכא חבת ¹) וצידון רבה, ומשם עד הר ההר, שהוא סוף הגבול הצפוני, נשאר כלא כבוש אף

¹) נמצאו צירעם בן יואש ונכד ישראל הוא השיב את גבולי ישראל מלכוד חנות עד ים הערבה כדבר ה' וגו' [מ"ז י"ד כ"ה], ומאחר שחומר השיב עוכח שכבר היה גבול ישראל עד לצוא חנות והוא כיבוש יהושע, וזה לפון ירושלמי פ"ב דחלה [ה"ב] רבי מנחם ורבי מנחם חד אמר כל מה שכבש יהושע כבש זה וחרגל אמר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה עכ"ל. ולקוון אכתיב שלכוד חנות הוא העמק הגדול שבין הר הלצנון ובין מול הלצנון (אנטי לבנון) והוא מוסד הרבה, שגם רחוב וליש פנוכים לעמק ולצקעה זאת, וללד לפון היה מגיע סמוך לעיר חמץ (חמס). ולכן לא ידענו כונת "לכוד חנות" הזכר אלל ירעם, אם הכונה על לך דרום עמק זה לא כבש יותר מיהושע,

ו תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

שהוא כתוך גבולים הנזכרים בפרשת א"מ. ולא ישבו בני ישראל בימים ההם כ"א עד גבול צדון רבה. ולאחר זמן התפישטו והגיעו עד הר ההר. ועם כל זה ככלל כבוש יהושע נקראת, אף שלא כבשה יהושע, מאחר שהיא כתוך הגבולים הנזכרים בגבולי התורה. ולאחר שגילו כעונות מהארץ כישעת החרבן ונתכמל קרושת הארץ ועלו שנית מארץ בבל ולא יכלו לכבוש כמו כעלית יהושע, ונשארו מקומות הרבה בלא כבוש, והמקומות שנכבשו נקראים כבוש[שני]או תחומי עולי בבל כאשר אבאר א"ה לקמן באריכות. והנה נמצאים שלשה גבולים : א' גבולי עתידות[עד פרת וגו']. ב' גבולי פ' אלה מסעי, והם נקראים ג"כ גבולי עולי מצרים. ג' גבולי עולי בבל.

ועתה אבאר לשון מתניתין בענין זה : שביעית פ"ו מ"א : ג' ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד, וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד, מן הנר ועד אמנה ולפנים נאכל ונעבד עכ"ל.

חלה פ"ד מ"ח : ר"ג אומר שלש ארצות לחלה מא"י ועד כזיב חלה א', ומכזיב ועד הנר ועד אמנה ב', חלות א' לאור וא' לכהן וכו', מן הנר ועד אמנה ולפנים כ' חלות וכו' עכ"ל.

כ זיב הוא מכזיב הנזכר (יהושע י"ט כ"ט) בערי אשר והוא ידוע עד היום לצפון עכו (על שפת הים) במרחק ג' שעות וקוראין לו בלשון ערבי אלזיב. והנה מובח ישוב השנים שיש בגבולי תחומים אלה היא לצד צפון, אכן בצד הדרום כמעט תחומי עולי מצרים הם תחומי עולי בבל ושם א"י בלא ספק, לכן נזכר כמתניתין מארץ ישראל עד כזיב, אכן לצפון כזיב לא עלו בני הגולה להחזיק.

כי גם יהושע כבש צעל גד צקעת הלצון (והוא לפי דעתי נחשו) ליש כאשר אבאר בעקבותי) ואם הכונה על כל לפון עמק זה כנולא כבש יותר מיהושע, והעצם מחלוקת ענין כ' חכמה ודני ונח.

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ ז

א מ נ ה הוא הר ההר כמו שאפרש לקמן במקומו שהוא לדרום עיר מראכלוס אלשאם (טריפאליה) ורחוק מזויב כמהלך ג' ימים ויותר. אולם הנהר הנזכר יש לחקור איזה הוא, כי נהר פרת אי אפשר לוטר כי ידוע שלא הגיעו עולי מצרים (יהושע) עד פרת, והרמב"ם ובעל כפתור ופרח [זרק י"א] (וכן הביאו בעל תוספות יו"ט) כתבו שהוא נחל מצרים (ואדי אלעריש) עיין במקומו. אכן לא מוכן לי, הלא הוא בצד דרומית מערבית א"י וכפי שאמרתי שבצד הדרום בדרך כללי ב' גבולים (עולי מצרים ועולי ככל) שוים ולא מפרש מתניתין צד הדרום, שהוא נכלל בכלל טארץ ישראל כמו שאמרתי, ועוד לפי פירושם שהוא נחל מצרים עדיין לא נדע הגבול בצד המזרח, כי הר ההר ונחל מצרים שניהם כושפת ים הגדול הם, והתנא כא לפרש ולהודיע לנו כל שהחזיקו עולי מצרים, ולא הזכיר כ"א צד א', צד המערבי, ולא נדע עד היכן החזיקו בצד המזרח?

לכן נראה לי שהנהר הוא נהר פרפר (כמו שנאמר [ג'ב ה' ב] אמנה ופרפר נהרות דמשק), ואכתוב לקמן במקומו שנהר זה יוצא אצל כפר פיני (פירשי) שהוא סמוך לעיר הנקרא עד היום "דיר ענון", והוא לפי דעתי חצר עינן (כי חצר כלשון עירי דיר) שהוא נקודת צפונית מזרחית כאשר אבאר לקמן, ונהר זה מושך דרומית מזרחית, והוא סוף גבול צפונית מזרחית עולי מצרים, וכונת המתניתין מזויב עד אמנה היא נקודת צפונית מערבית ומזויב עד הנהר היא נקודת צפונית מזרחית והם נקודות תחומי עולי מצרים בצד הצפון, כאשר אאריך לקמן במקומו.

והנה מה שאמרינן במסכת גיטין (דף ח' ע"א) דתניא איזהו ארץ ואיזהו הוילכל ששופע ויורד מטורי אמנון ולפנים אי ומטורי אמנון ולחוץ חו"ל וכו', ד"ל א"י כתחום עולי מצרים אבל תחום עולי ככל לא מתפשט (הרכה) לצפון מזויב.

ולפי לשון הש"ס שם משמע שעד זויב לאו דוקא, כ"א הנקודה האמתית (של) תחום עולי ככל (ר"ל שהוא א"י ממש שמהורה

ח תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

מטומאת ארץ עמים וחייבת בתרומות ומעשרות) היא דוקא עד עכו ומעכו לכזיב היתה רצועה אשר לא טהורה, וזה שאמרו שם [ז' ב'] היה מהלך מעכו לכזיב משמאלו למערב¹) הדרך טמאה משום ארץ העמים וטהורה מן המעשר וכו' מימינו למזרח הדרך טהורה משום ארץ וחייבת במעשר ובשביעית ע"ל. וכל זה מכבוש ער"ב שלא היה לאל ידם לגרש שם גוי הארץ או שמצאו שם קברי העמים אבל עד עכו א"י טמא וטהורה היא לפי שלא הניחו שם מעמי הארץ (בדרך כללי דוקא כי בדרך פרטי נמצאים כותיים באיזה מקומות אף לדרום עכו) כשאפרש לקמן.

אכל ככבוש הראשון בעולי מצרים היתה כל הארץ ארץ טהורה וחייבת בתרומות ומעשרות ובשביעית ולא היתה בה רצועה אשר לא טהורה.

ועתה אבאר תחום וגבול עולי מצרים הנזכרים בפרשת אלה מסעי, וטרם אחל לדבר אחקור אם עבר הירדן המזרחי בכלל א"י הוא לענין קרישת הארץ ולענין תרומ' וכו';

לפי גבולות הארץ בפרשת אלה מסעי מכואר ומפורש שחוט הגבול המזרחי הוא הירדן, וא"כ עבר הירדן הוא חו"ל ממש. אכן אוכיר מקומות מדברי חז"ל אשר מהם מוכח שגם עבר הירדן

¹) בן לריך להיות וכן הוא צחוספתח דלהלוח וכן הוא צירושלמי שביעית פ"ו [ה"א] [עין צ"ש סוף וסב' להלוח שדחק חס עלונו בגרסא שלנו]. ואודיע שגם הקבלה מסכתא עם הגרסא הנכונה שכתבתי כי למזרח עכו מטה מעט לנפון צורך שחי שעות וחלי עד היום הכפר "יוסף" (עין לקון אכסף) ושמה מוליכים נחי עכו וקוצרים שם, כי ידוע ליושבי הארץ ששם א"י נועש, ויה שחין כן צעכו, ר"ל שאינו מכבש שני של עולי צבל. א"כ מוכח שלמזרח עכו אינו ארץ העמים ועבורה היא ומייצת בחינת, וזה לפי הגרסא שכתבתי, ולפי הגרסא שצ"ט שלנו כהפוך הוא שלמזרח עכו טמאה וזה חולק על קבלת יושבי הארץ, לכן אין ספק שגרסת הירושלמי והתוספתא היא הנכונה וכן יש להגיה. [עין כפחור ופירא פירא כחצאיתו עמוד רצ"ו (העמוד)].

תבואות סרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ ט

המזרחי הוא בכלל א"י. ואח"כ אוכיר מקומות אשר מהם מוכח להפך שהוא חו"ל. וכעזר האל אנריע ביניהם :
א. מסכת בתרא (דף נ"ו ע"א) אמר ר"י א"ש כל שיהארו הקרב"ה למשה חייב במעשר. לאפוקי מאי ? לאפוקי קני קניו קדמוני, תנ"י ר"ס אומר נפתוחא ⁽¹⁾ ערבא ושלמא . ר"י א' הר שער ועמון ומואב רש"א ערדיסקוס ⁽²⁾ אסיא ואספמיא עכ"ל.

⁽¹⁾ נפתוחא לא ידעתי מהו. ונצחשית רבה פרשה נ"ד הגרסא צותיה ^(*) והיא נכונה וכוונתו לרץ קדר (וכל כשי"א קדר יחזקאל כ"ז כ"ח) תרגם יצ"ע רבני נצט והוא נציות) ויוסיפון קוראו נצחשית. וצירשנו שציעות פ"ו [ה"ח] הגרסא נצט. ערבה קדר נציות כולם נפתוחא או קוויכס זה לזה (ועיין ישעיה ס' ז' ונפתוחא יצ"ע), ותכונת ונציות אלה הם בלחץ ערב אשר אוכיר צוקוס אחר.

שלמא תרגום של קני (עין ונה שכתבתי בשם מדין).

⁽²⁾ יש לרקדק שנתוספתא דתרומוות (פ"ב) [פ"ג] משמע שצערדיסקוס היו מפרשין מעשר וכלן משמע שפטור ? לכן כראה לי של"ל דרונוסקוס וכן הגרסא צו"ר ה"ל והוא ארץנושא (דרמשק ד"ה א' י"ח ה') ומלאתי בירושלמי שציעות ה"ל אסיא ואספמיא ודמשק עכ"ל. ומכאן ערובין דף כ"ט ש"א מוכח שצמנות ארדיקא סמיכה לעצמין (עין עוב) נפתח הר חצור עיין לקמן שרק ג' צראש מאמר "שמונה חלק יבשכר סוכרים צדרי חכ"ל.

אסיא הקשו התוספות וז"ל חינוה דמשמע אסיא צו"ר היא ולא"כ ה"ק צמרק זה צורר [סנהדרין כ"ו א'] ר"ח צ"ו ור"ש צ"י הו"ו קאלזי לעבר השנה צעס"א, והתנ"י צמ"ק דסנהדרין [י"א ב'] דלין ונצדין חלל ביהודה וכו' ע"ש. ולפי דעתי לא קשה כלל, עסיא צ"י כמו שאמרנו צמ"ק גיטין דף ד' ע"ב עיר א' היתה צל"י עסקיות שונה (והיא עסיא בהצרת יובית נקראת עסקיות כנודע) וכן נזכר במסכת יבמות (דף קכ"א ע"ה) מעשה צעס"א. ובהיום נשאר זכרונה בלחץ כאשר בלחץ צוקונו ושם קאלזי לעבר השנה אף שהוא בגליל כמו שאכתוב

* בספר לסימן הנרשם : "ישיבה" (הערך).

י תבואות סרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

וסירש הרשכ"ם כל שהראה הקדכ"ה למשה בשעת מיתתו דכתיב וידארו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דג, חייב במעשר דהם [הם ז'] עממים הכתוכים בכל מקום אבל קני קניזי וקדמוני שנתנו לא"א בין הבתרים לא יוחייב במעשר לעתיד לבוא (עין בפרשת דרכים להרב בעל משנה לשלך דרך ו') תניא ד"מ אומר כולו הני תנאי בפירוש קניזי וקדמוני פליגי עכ"ל. וזה לשון התוספות שם [ד"ה כל שהראהו] מפי הוה ליה למינקט מה שתתם באלה מסעי שמנה עירות של המצר ושם מפורש היטב תחום של א"י עכ"ל. ולא זכיתי להבין דבריהם דמשמע שכל מה שזכר בפרשת אלה מסעי הוא מה שהראה

בנוקמות. ומה שאמרינן אין מקדישין אלא ציהודה, לאו דוקא יהודה כ"א שר"ל בא"י אצל לא צה"ל. וכן פסק הרמב"ם בהלכות קהית (פ"א ה"ח) אין מחשנין וקובעין חדשים ומעצדין שנים אלא צא"י עכ"ל. וכן אמרינן בירושלמי סנהדרין פ"א [ה"ב] ונעשה צב"ד קריות של בית דבי שזכנכו לעצור השנה צלוד וכנסה צה"ן עין רעה ומחו בולס בצרק א', מליחה שעה עקרה מיהודה וקצעה צגליל עכ"ל. וכן אמרינן במסכת ר"ה (דף כ"ה ע"א) א"ל רבי לר' חיי זיל לעין טז וקדשה לירחא וכו' והוא צגליל כשאכחזב בנוקמות.

אכן אסיה היא שם מדינה בחרץ אנטוליא (קליינאזיען), ומדינת אסיה בולל מדינת מוזיא לדיא ופריביא כאשר אצאר במקום אחר. (ועל שם מדינה זאת נקרא כל חלק הארץ אסיה) והוא סמוך למחוז היה ארכיפילאגוס. וכן נזכר בירושלמי סוף מסכת כלאים [פ"ט ה"ד] ר"מ ונת צאסיה. וכן בצרפתית רצה סוף פ. ל"ו הזכר שר"ע היה צאסיה וכן שם פ' ו' ר"י צר"ח דכפר חנין היה צאסיה כו', ועמיד להכלל בכלל א"י אצל אין לו קדושת הארץ ואינו חייב צה"מ". אספמיה עומ"ש לקמן בימי הארץ.

[*] אין ספק כי בא"י היו עיר בשם "אסיה" אך גם בחז"ל היו ערים שנקראו בשם "אסיה". ראה מאמר "אסיה" להר"ח מאיר איש שלום במאספנו השנתי ירושלים

תבראות פרק א' נבול ותחומי הארץ הארץ יא

למשה וזה ודאי אינו כי ודאי הראה לו יותר כאשר אכאר בסמוך.
והנה נזכר שם את הגלעד ועד דן ומוכח שגלעד חייב
במעשר, ומסמקים יאזכיר מוכח שגלעד שם הכולל על כל
עבר הירדן המזרחי .

במדבר (ל"ב כ"ז) משינו נשינו וגו' יהיו שם בערי הגלעד.
שם שם כ"ט ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחוזת.
יהושע (כ"ב ט') וישבו וילכו בני ראובן ובני גד וחצי שבט
המנשה וגו' ללכת אל ארץ הגלעד וגו' .

שם שם י"ג וישלחו בני ישראל אל בני ראובן וגו' אל
ארץ הגלעד. שם שם ט"ו ויבאו אל בני ראובן וגו' אל ארץ הגלעד.
שם שם ל"ב וישב סנחם וגו' מאת בני ראובן וגו' מארץ הגלעד.
שופטים כ' א' למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד. יחזע י' ח.
גלעד קרים פועלי חן וגו' ודכשין נמסכה נמסכה י"א על כל עבר הירדן.
מכל המסמקים אלה מוכח שגלעד הוא שם הכולל לכל
עבר הירדן חלק ראובן וגו' וחצי מנשה. א"כ מוכח שכל
עבר הירדן הוא בא"י וחייב בתרומה' .

ב. מסכת שביעית פ"ט משנה ב' שלש ארצות לביעור
יהודה ועבר הירדן והגליל. ואריך לקמן בניאור מתניתין זאת
והראיתי שיש ב' משמעות ככונת עבר הירדן המזרחי והמערבי.
ולפי שיטת הירושלמי והתוספתא מוכח שכונת המתניתין על עבר
המזרחי חלק ראובן וגו' א"כ מוכח שבעה"י כל חומי ודיני
שביעית נוהגות, והרי הוא כארץ ישראל ממש .

ג. מסכת ביכורים פ"א ט"ו ומיתי השזן מעבר הירדן ר"י
הגלילי אומר אין מביאין ביכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת
חלב ודבש, ומוכח שחולק דוקא על ת"ק לענין בכורים שנאמר
בהם ארץ זבת חלב ודבש אבל לשאר דינים הרי הוא כארץ
ישראל ממש (עיי' במהרי"ק סימן קכ"ב). וביירושלמי סוף פ"א
(ה"ב) הוסיף מעט אחר וז"ל תני אשר נתת לי לא שנמלתי לי
מעצמי, מה ביניהן? אמר ר' אבין חצי שבט מנשה ביניהן מאן
דאמר אשר נתת לי ולא שנמלתי מעצמי חצי שבט מנשה לא

יב תבואות פרק א' גבולי ותחמי הארץ הארץ

גמלו מעצמן מיד ארץ זבת חו"ד אפי' כן אינה ארץ זבת חו"ד עכ"ל.
ד. בירושלמי שביעית פ"ו [ה"א] שהזכיר תחומי עולי
בכל והזכיר כתובם קנת חשבון יבוק נחל זרד יגר שהדותא וידוע
לכל מנין שמקומות אלה בעבר הירדן הם, וכבר ידוע שרוקא
בכל המקומות שהחזיקו בהן ע"כ נוהג שביעית ותרומ' וכו'.

ה. מסב' ערכין. (דף ל"ב ע"ב) שאין יוכל נוהג לאחר שגלו
שכס ראובן וגדגוי' דכתיב וקראהם דרור בארץ לכל יושביה בזמן
שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו (מתוכה) למקצתן וכו' עכ"ל.
א"כ מוכח שעבה"י בכלל א"י הוא ויש לו דיני א"י ממש.

ו. במסכת ע"ז דף נ"ח ע"ב ריש לקיש אקלע לכצרה וכו'
אל [וכו'] זיל הדר בצרה לאו היינו בצר וכו' הגה מוכח שבצר
במדבר לראובני חייב בתרומ'.

ז. במסכת כתובות דף ק"י ע"א ג' ארצות לנשואין יהודה
ועבר הירדן והגליל, מוכח שעבה"י הוא במדרגת יהודה שאין
מוציאים ממנו ליהודה, א"כ א"י ממש הוא.

ויש עוד מקומות הרבה בש"ס ובמדרשים שמוכח שעבה"י
א"י הוא ודי כאלה.

ועתה אביא ראיות להיפך שמוכח שעבר הירדן אינו בכלל א"י:

א. כמו שכתבתי כבר שמשסוקי גבולי הארץ בפרשת

א"מ מוכח שהירדן הוא חוט הגבול המזרחי וא"כ עבה"י חו"ל הוא.

ב. נזכר פעמים הרבה שמשה רבינו לא בא אל הארץ ומת

בחו"ל, הגה מוכח שעבה"י אשר שם קבורת איש האלקים הוא חו"ל.

ג. ביהושע כ"ב י"ט נקראת ארץ ראובן וגו' ארץ שממנה.

ואם הוא א"י חלילה לקרוא כן, ומוכח שהוא חו"ל.

ד. בירושלמי סוף חלה [פ"ד ה"ח] מחלוקת אם הירדן א"י

או חו"ל ע"ש. והנה המחלוקת דוקא על הירדן בעצמו אבל עבר

הירדן המזרחי כולי עלמא מודו שהוא חו"ל.

ה. וזה לשון תורת הכהנים פרשת אמור פרק י"א כי

תבאו יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ המיוחדת, עכ"ל.

מוכח שעבה"י אינו בכלל א"י שהיא ארץ המיוחדת.

תבואות פרק א' נבולי ותחומי הארץ הארץ יג

ו. כפרקי דה. אליעזר פ"ז אמר לו (הקב"ה לדוד המלך)
אתם בארץ והוא בחול עכ"ל. ושאל נקבר ביבש גלעה, מוכח
שגלעד חול יחשב.

ז. תוספתא ריש גיטין עבר הירדן כא"י לגיטין עכ"ל.
מוכח דוקא לענין גיטין הוא כא"י אבל לא לדינים אחרים.

ח. כנדרים דף כ"ב ע"כ נזכר שם שעדיין לא עברו את הירדן
(לבוא לא"י) עכ"ל. מוכח שעבה"י אינו ככלל א"י (ועיין הר"ן שם).
ט. אמרינן במדרש תנחומא בפי מוטות ח"ל וכן אתה

מוצא בבני גד וכני ראובן שהיו עשירים הרכה והיה להם מקנה
גדול וחבבו את ממונם וישבו להם חול לכך גלו תהלה מכל
השבטים שנאמר (דבה"א ה' כ"ו) ויגלם לראובני ולגדי ולחצי
שבט מנשה עכ"ל. מוכח שעבר הירדן המזרחי הוא חול.
ויש עוד ראיות אחרות ודי בתשעה אלה.

ולחיתר ספק זה ולישב הסתירות אקדים כמה הקדמות
אכן הכל בקצור נמיר:

כשנכנסו ישראל לארץ בזמן יהושע וישבו בה נתחייבו מדין
התורה בתרומות ומעשרות וכיו' כדגן תירוש ויצהר דוקא. גם
נתחייבו דוקא להפריש מן הטבל שהוא ודאי אבל לא מן הספק שהוא
דמאי. גם דוקא זרעך ולא הלקוח. וכשיביעית הספיחים מותרים
אכן הם החמירו על עצמם להפריש תרומה גם מפיירות האילן
ומיקר. גם החמירו להפריש מן דמאי וגם הלקוח, ובשיביעית הספיחים
אסורים. וכל זה דוקא בנכול א"י ממש דהיינו תחום עולי מצרים
הנזכר בפרשת א"ט. אכן המדינות שהם חוץ מתחומים אלה דהיינו
עבה"י המזרחי וסיריא כו' הם פטורים מדאורייתא מכל וכל. אכן הם
נהנו להפריש מדברי סופרים מה שחייבים כא"י מדאורייתא כמו
שזכרתי (אבל מה שבא"י פטור מן התורה אפשר¹) לא החמירו במדינות
הנזכרים, כמו שאמרינן במסכת ידים פ"ד מ"ג מקובל אני מדיכ"ז

(1) צעקן טידוב שהפירות כהגדלו צקוריא בורו על דעלי חף
צקוריא (דעלי פ"ו וי"ח) חף דעלי צה"י ודרכן כמו שכתבתי.

יד תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

ששמע מדכו ורכו מדכו עד הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית עכ"ל ע"ש. (ועיין בדברי כסף משנה ריש הלכות אישות שאף מה שצקובל הלכה למס' נקרא מדברי סופרים ואינה מדאורייתא).

ולאחר שנחרכ הבית בעונות וגלו מארצם ובטלה הקדושה ושבתה הארץ ועלו בני הגולה והחזיקו שנית במקומות ידועות חזר הדבר לכמו שהיה בתחילה. הכונה שחזרו מן התורה כמו בזמן יהושע באופנים שכתבתי לעיל והוא שיטת רוב הפוסקים החולקים על הרמב"ם שכתב שאפילו בזמן עזרא הכל מדרכנן. אכן דוקא במקומות שהחזיקו בהן והן בתוך גבולי התורה פרשת א"מ, אבל במקומות שלא החזיקו בהם ואף שהם בתחום עולי מצרים, או וכ"ש במקומות שהחזיקו חוץ לגבול עולי מצרים, וכ"ש במקומות שלא החזיקו והם חוץ לגבול אינם חייבים מן התורה כיא מדרכנן. והנה מכיכ עד הר ההר וחצר עינן לא החזיקו 'כדרך כללי' אבל הוא בתחום התורה דהיינו בתחום עולי מצרים.

עבר הירדן המזרחי החזיקו (כדוב ולא ככולו) כנזכר בירושלמי שאאריך לקמן במקומו א"ה שהזכיר המקומות שהחזיקו בהם ע"כ) אכן הוא חוץ לגבול התורה.

סו"א (אשר אבאר לקמן) לא החזיקו. והוא חוץ לגבול התורה תחום ע"מ (חוץ מאדם בית רחוב שהוא בתחום א"י כאשר אבאר במקומו) וכן בעמון ומואב כו' לא החזיקו.

וכן היו נוהגים כל זמן הבית שני שנקמקומות שהחזיקו ע"כ והוא בתוך תחום התורה חייבים להפריש מדאורייתא, וכשאר מקומות מפרישין דוקא מדרכנן.

אכן אחר חריב הבית בעונות נתבטל הכל שנית (לענין חיוב מצות התלויים בארץ, לא לענין קדושה) ופטורים מן התורה אפילו בארץ ממש מתרומ"ע אפילו דגן תירוש ויצהר וכי"כ כ"א הכל מדרכנן והוא עד היום הזה, וזה שאמרינן כמה פעמים בש"ס תרומה בזמן הזה מדרכנן ר"ל אבל קורם החרב וראי מדאורייתא הוא.

(א) רוב דברי חלף הספח דכינו נרוך בעל הספח ע"ש הע"כ.

הבואות סרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ מו

והנה המקומות אשר גם בזמן הכית מדרבנן (כגון מכזב עד הר ההר וכו') הם לאחר החרבן סמור מהכל. או אפשר דוקא מה שהוא מדרבנן גם בא"י ממש כגון פירות האילן וירק וכו', אבל מה שהוא בא"י מדאורייתא נשאר אף לאחר החורבן בחיוב דרבנן דהיינו דגן תרומה וכו' וזרעך וכו'. וזה שהתיר רבי בית שאן על מה שאכל ר' מאיר שם (עלה י"ד) כלא מעשר (חולין' ב' ג' ו').

ומדרגות גבולי הארץ כך הם:

א. תחום עולי ככל בתוך גבולי התורה (מרקם עד

אשקלון ועד כזיב).

ב. תחום עולי מצרים (מכזב עד הר ההר ועד נהר פניא).

ג. תחום עולי ככל חוץ לגבולי התורה (עבר הירדן).

ד. תחום סוריא.

ה. המקומות שהם חוץ גבולי התורה ומכזבים לארץ שלא החזיקו עו"כ (עמון ומואב ושאר מקומות שבעבה"י שאינם נזכרים בירושלמי בתחום עו"כ).

ו. המקומות שהם על יד סוריא ארץ ככל ושנער וכו'.

והנה לענין דיני המצות התלויים בארץ כמעט כ' ג' ד' שווים.

(1) וזה מחלוקת הרוצ"ס והראש"ד (הלכות תרומות פ"א ה"ה) שרומז"ס סבור שרבי היחד ציח שאן מכל וכל דהיינו אפי' מתרומת דגן תוי"ל כיון שאינו תחום עולי צבל (ולאחר החרבן), והראש"ד חולק ואמר דוקא ממעשר ירק פטרו שהוא מדרבנן אף צא"י אצל שרומז"ס של דגן תוי"ל כוהב מדרבנן אפילו צחוס עולי מולדים.

(2) וזה שחזקונין צחוסהא דמעשר שני פ"צ תחומי א"י שצכתובים בדוכים כחז"ל, אל חלמר כחז"ל מנוש, כ"א התנא קירל תחום עו"מ כלפי עו"מ כחז"ל, אצל צאמח א"י הוא לכמה דינים כשפרש"י וכשפרש"י. חולם צחוסהא צ"ק סוף פ"ח ר"ח צ"ר יוסי חומר תחומי א"י שצכתובין מזגין כחז"ל עכ"ל, ולא הזכר שם דעת ח"ק שהוא ר' יוסי שחולק וסובר שחזקונין כחז"ל כזו, צחוסהא דמ"ש הזכרת, מוכח מדברי ר"א צרי' להלכה שחזקונין כחז"ל וזה מסכים לדברי חז"ל.

מז תבואות פרק א' נבולי ותחומי הארץ הארץ

(דהיינו תחום עומ ותחום עומ' חוץ לגבול התורה וסוריא). כמו לענין שביעית נאכל ולא נעבד במחובר הוא בכל ג' תחומים הנזכרים (עין בר"ש שביעית פ"ו מ"א וכן בתוספות י"ט שם). וכן לענין להפריש ב' חלות (עין ברמב"ם הלכות ביכורים פ"ה ה"ח) וכן לענין דמאי שפירות שלא נודעים מאיזהו מקום הם שפסורים מלהפריש (עין דמאי פ"א מ"ג) ג' תחומים הנז' שונים. אבל לענין קדושה נראה לי שאין ערכם שוה. שתחום עומ' הוא א"י ממש וכל מי שישב בתחום זה קיים מצות ה' וישבת בה כי הוא תחום א"י ע"פ מצות ה' בפרשת א"מ.

ומדרגה קטנה ממנה הוא עבר הירדן המזרחי במקומות שהחזיקו בה עומ' דוקא כי הם קדשו כל המקומות שהחזיקו בהן לענין בתי ערי החומה כגון גדר וכו', ומוכח שיש במקומות אלה קצת קדושה אף שהם כעבר הירדן המנכיל בין א"י ממש ובין הארץ הנקראת ארץ ממא.

ופחות מזה הוא סוריא כי הוא דוקא תחום עתידות, וכיבוש יחיד נקרא ולא החזיקו בה עומ', והרבה מצות הנהגות שם הם דוקא בדרך תיקון כדי שלא יצאו מא"י להשתקע שם.

והמקומות אשר לא החזיקו עומ' ורם חוץ לגבול התורה (ואפשר שהם גם חוץ לגבולי עתידות כגון עמון ומואב, עין בתרא דף ג' ע"א) הם במדרגה התחתונה מכולם, והמצות שנדרשו בהם דוקא חומרא בעלמא כמו שזכר שם במסכת ידים ע"ש.

וארץ בבל ושנער הוא חו"ל ממש. ואף שמצאנו שהפרישו שם תרומה כמו שזכר במסכת ביצה דף י"ב ע"ב אצל רב טובי כרי' דרב נחמיה. וכן במסכת בכורות דף כ"ז ע"א רבה מבטל התרומה ברוב ואכלה בטומאה. וכן במסכת נדה דף ל"ב ע"א שבסומכדיא נהגו טומאה וטהרות לאוכלי זרומה. וכן אמרינן בירושלמי סוף מסכת חלה [פ"ד ה"י] רבותנו שבגולה הפרישו תרומה עד שכאו הרובים ובטלו, מאן אינון הרוכין תרנוניא עכ"ל. (לפי דעתי הכונה הטרוממאניא והיא אומה אכזרית וכבשו ארץ בבל וגזרו גזרות על ישראל ולא הניחו לקיים המצות). כל

תבואות פרק א' גבולות תחומי הארץ הארץ יז

זה בדרך חומרא כדי שלא תשתכח תורת תרומ"ע כמו שמפרישין חלה בחו"ל מטעם זה.

ונחזור לעניננו הראשון בענין עבר הירדן המזרחי: מכל הדברים הנאמרים מוכח שעה"י מדיני דאורייתא חו"ל ממש הוא ונקראת ארץ ממאה ופסוק מדאורייתא מכל המצות התלוים בארץ אפילו בזמן ובאופן שמפרישין בא"י בחיוב דאורייתא. וכל מקום שנמצא בשי"ש שמפרישין שם תרומ"ע וכו' הכל מדרבנן בערך סוריא שהוא וראי חוץ לגבול תחומי פרשת א"מ ופסוק מדאורייתא. ומה שאמרינן במסכת בתרא [נ"ו א'] כל מה שהראה הקב"ה למשה חייב בתרומ"ע אין הכל בערך ובמדרגה אחת. מה שהוא בתוך התחום הג'ל ובזמן הבית חייב מדאורייתא, וארץ הגלעד שהראה לו חייב דקא מדרבנן, וכונתו להגביל הגבול שמפרישין בו מעשר הן מצד חיוב דאורייתא הן מצד חיוב דרבנן, וזה כה שהראה הקב"ה למשה (אף שבאמת לא נכלל בראיה זאת לא ארץ סוריא ושאר מקומות שמפרישין מדרבנן). וא"כ לא הספיק לדמר כמו שדקדקו התוספות שהול"ל גבולו פ' א"מ. כי בזה לא נכלל עבר הירדן לכן הגביל סימן אחר מה שהראה הקב"ה וכו'.

ומה שאמרינן במסכת ערכין [ל"ב ב'] שאין יובל נוהג לאחר שנלו שכט ראובן וגו' דכתיב וקראתם ררור בארץ לכל יושביה וכו' נראה לי שאין כונתם דוקא על ארץ ראובן וגו' שהוא בעבר הירדן המזרחי כ"א שעיקר כונתם על שכט זבולון ונפתלי שהם גלז עם ראובן וגו' כמו שנאמר (מלכים ב' ט"ו כ"ט) בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אכל בית מעכה ואת ינוח ואת קרש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה. ובדה"א ה' כ"ו ויער אל"ה ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תגלת פלאסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שכט מנשה וגו'. והנה מוכח שהכל גלות אחד היה ישגם שכט זבולון ושכט נפתלי הגלה אז. וכן

יח תבואות פרק א' גבולי ותהומי הארץ הארץ

אמדינן בפתיחתא איכה רבתי בעת שנלו שבט ראובן וגד כך גלו שבט זבולון ושבט נפתלי עכ"ל (ע"ן ברלכ"ג מלכים שם), ולשון רש"י במסכת ערכן הנזכר בר"ה משנלו שבט ראובן בימי סנחריב עכ"ל לא זכיתי להבין ⁽¹⁾.

והנה דוקא בני זבולון ובני נפתלי הם בכלל שכל יושביה עליה אבל לא בני ראובן. ומה שאמרו משנלו בני ראובן לאו דוקא כי לא עכורם בטלו היוכלות כ"א עכור זבולון ונפתלי שהם מיושבי הארץ, אכן מאחר שהיתה גלותם עם בני ראובן והיתה גלות שלימה גלות גדול ארץ רחבת ידים גדול מארץ זבון אמרו משנלו ראובן, אף שהעיקר זבון ⁽²⁾.

וכן מה שנזכר במקומות שהבאתי לעיל שבעכה"י מפרשין תרומ"ע וכן שנוהג שם דיני שביעית וכו' הכל הוא מדרבנן כסורא כמו שכתבתי לעיל. אפילו בזמן ובאופן שמפרשין בא"י בחיוב דאורייתא.

ומה שאמדינן סוף מסכת כתובות [ק"א א'] שאין מוציאין מעבה"י ליהודה ולגליל, ומוכח שהוא במדרגה א' עם יהודה וגליל, נראה לי שעבה"י הנזכר שם אינו עבה"י המזרחי כ"א החלק שבין ים כנרת וים המלח כמו שאארץ לקמן בביאור מתניתין ג' ארצות לשביעית. אבל עבה"י המזרחי אינה במדרגת יהודה וגליל (כי הם תחום עו"ב ותחום עו"מ), ולפי דעתי יש להכריח לצאת משם ליהודה או לגליל כי דרך חו"ל הוא כלפי יהו"ג. ועם כל זה בעצם הדבר טהורה היא אף שאינה במדרגת

(1) ע"ן סנהדרין דף ל"ד ע"א שנזכר שם ששמה שמות היו לסנחריב: סול, תנח, סלמק, וכו', ח"כ משמע שנלחח היה גלות רחובן וגד בימי סנחריב.
(2) כל דברי הס בדרך פשט שהיתה גלות ח' חולס לפני דברי סכו"ז בסדר עולם שהביא בס רש"י (ת"ב ע"ו כ"ט) ולפי לשון פתיחתא איכה רבתי הנ"ל משמע שלא היתה גלות ח'. אכן להחיר ולתתן קשיא הנזכרת לא יזיק כי עכ"פ היו צ' גלויות עולך ח' וכמעט בזמן ח' כי לא היה כ"א שנים אחדים ציניהן.

תבואות פרק א' וכולי ותחומי הארץ הארץ יט

א"י ממש, וראיה לדבר שהיו שם ערי לויים ובוראי לא ישבו הכהנים בארץ אשר לא טהורה ממש.

ובן מצאתי בספריהם הראשונים: כשעלו בני הגליל לרגל ולראיה ירושלימה היו עוברים דרך עבר הירדן המזרחי כדי שלא יגיעו לתחום הכותיים⁽¹⁾ ע"כ. הנה מוכח ג"כ שעבר הירדן מהור הוא ואינו בכלל מומטאת ארץ העמים אף שנקרא בסמוך ארץ ממאה, ואף שהם עולי מלכים נקראו ארץ העמים טומאה שאינה ידועה יע"ן בטהי"ט חלה ס"ד נ"ח.

ובן מה שהפרישו גי ערי מקלט שם אע"פ שכתוב [דברים י"ט כ'] בתוך ארץ אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה א"כ ממשע שהוא א"י ממש, כבר דרשו בספרי [ז' שופטים ס"ו ק"ט] אשר ינחילך ה' אלהיך לרבות עבר הירדן ע"כ. ומוכח שיש לנו דרשה מיוחדת על עבר הירדן ולולי דרשה זאת לא היו מפרישין בעבר הירדן כי הוא אינו בכלל בתוך ארץ וגו'.

ובן לא מביאין עומר ושתי לחם מעבר הירדן אלא מן הארץ ממש. ומה שפירש רש"י במסכת מנחות דף פ"ב ע"כ כד"ה כל הארצות שבא"י "בנון יהודה ועבה"י והגליל" עכ"ל לאו דוקא. או שכונתו על עבה"י המערבי כמו שכתבתי יע"ן כר"ן במסכת גדרים כ"ב ע"א, וכן מפירש בתה"כ גבי עומר יכול משכאו לעבה"י ת"ל אל הארץ ארץ המיוחדת כמו שכתבתי לעיל⁽²⁾.

(1) ולפי דעתי היו מונעים תחום הכותיים כדי שלא יטמאו צרכניה שלהם הנמסקת בין יהודה ובגליל כחבר צומכת חגיגה דף כ"ה ע"א. וזה אפשר מהדרך קושיה התוספות שם איך היו מביאין אפר הפרה בגליל ואיך היו עולין לרגל ע"ס, שיש אפשר לומר שהלכו וצאו והציאו דרך עבר הירדן המזרחי כפי עדות הספרים ה"ל אשר העידו לפי חומם.

(2) לפי זה מה שזכר בפרק א' דמסכת כלים עשר קדושות הן א"י מקודשת וכל הארצות שביצאין מנהג עיוור וצבורים ושתי לחם, אין עבה"י בכלל. אכן קדושה השני עירות ונקמות וכו' גם עבה"י בכלל כי גם עבה"י קדשו ערי חומה. יע"ן צמדזר דף ס"ז א' ארץ כנען מקודשת מנפנה"י ארץ כנען כשרם לבית שביה ואין עבה"י כשר לבית שביה.

כ תבואות פרק א' גבולי ותהומי הארץ הארץ

חיצא לנו מזה אם נמצאים מבני עמינו בזמן הזה בעה"י (וכעת גם בא"י ממש הכל מדרבנן) שהם יקימו מצות התלוים בארץ דוקא בדרך חומרא בעלמא כמו שנוהגין בסוריא בזמן הזה. ולפי דעתי לא יברכו על הפרשה אפילו לפוסקים שכתבו שמכרכין כעת על הפרשה בא"י אף שהיא מדרבנן, אכן בעה"י הכל דוקא בדרך חומרא.

ובשנת השמיטה שמקילין כעת בארץ בקדושת שביעית (כמו שהארץ הרב בעל סאת השלחן) נכון לקנות מציטי "קידאק" ו"סאלט" שמביאין הרבה מהם פה עה"ק כי הם מעבר הירדן ולא יש להם קדושה כחיטי הארץ.

אני מרמז אכלה לדבר מענין זה אכתוב מה שנראה לי בדרך כללי מענין כבוש יהושע וכבוש עולי בבל. לפי דעתי תחום עו"מ אינו תלוי בכבוש כ"א מצות ודבר ה' בפרשת א"מ הוא מנביל, וא"י נקראת אף מקומות שלא כבשו. מה שאין כן בתחום עו"ב עזרא ובני דורו שאצלם הכל תלוי בכבוש ובחזקה. ישכבוש והחזקה הם מנבילים, והמקומות שלא כבשו ולא החזיקו בהם נשאר כחוק לתחום ואינו בכלל הארץ. ודוקא מה שנכבש בזמן ההוא אבל מה שלא כבש עזרא ובני דורו, אף שנכבש אחר כך בזמן מלכי החשמונאים והורדוס וכדומה נשאר בכלל חו"ל ואינו נחשב בכלל תחום עו"ב. וראיה לדברי הראשון כי ידוע שלא כבוש יהושע עד הר ההר כמו שנוכח (ביהושע י"ג) ויאמר ה' אליו אתה זקנת באת בימים והארץ נשארה הרבה מאוד לרשתה וגו' והארץ הכבלי וכל הלבנון וגו'. ולא מצאנו שנכבש אח"כ והוא כבש וחלק דוקא עד צדון ולבוא חמת (דהיינו בעל גר ולישא) אבל מצפון חבל ההוא עד הר ההר לא כבש. ועם כל זה בכל מקום שנוכח בש"ס תחום עו"מ נאמר מביב עד אמנה ועד הנהר (הוא הר ההר וחצר עינין), וירענו שלא כבשו עו"מ עד מקום ההוא. הלא זה ראוי ברורה שתחום עו"מ אינו תלוי בכיבוש כ"א במצות ה' בפרשה הנ"ל.

וראיה לדברי השני יידוע שש"ס ומירושלמי ומסדרשים שעכו וקסרין וצור וצידון אשכולן וכל ארץ אדום ורכים כאלה

תבואות פרק א' נכילי ותחומי הארץ הארץ כא

לא כבשו עו"כ ר"ל עזרא ודעימיה. ומצאנו בספרי מנכ"י ובספר יוסיבון שהחזיקו באלה מלכי החשמונאים ומלכי הורדוס וא"כ ככלל תחום עו"כ יהיה אם נקרא כיבוש עו"כ גם מה שנכבש אחר עזרא, וזה דאי אי אפשר לומר הלא הירושלמי ותוספתא וספרי מונים כל המקומות שמקובל אצלם שהם מכיבוש עזרא ולא הזכירו אלה שזכרתי לעיל שנכבשו ממלכי החשמונאים. אלא בדרך שלא נקרא כיבוש עו"כ כי אם שנכבש עזרא וקרא וקדשם בקדושה שניה כמו שכתב הרמב"ם.

ופלאים כעני דכרי הגאון בעל מור וקציעה א"ח סימן ש"ז במאמר גדר ישוב אי שרצה להוכיח שכית שאן היא מכיבוש עו"כ, לפי שמצאנו במגילת תענית [פרק ג'] שנכבש בית שאן. [וכ"מ מלי מרן כ"י ברוח"ס הלכות שמעיה ויוכל ש"ד הכ"ח סענר כן, שכבש עו"כ נקרא וזה שכבש אס"כ ע"מ]. וכתב עוד בענין הרכה כרכים ככשו עו"מ ולא כבשו עו"כ ור"ל כפי שאני רואה מתוך ספרינו הקדמונים במגילת תענית ויוסיבון והדומים אדרכא הענין להפך כי בימי מלכי בית שני הנ"ל נכבשה הארץ לפניהם הרכה יותר ממה שכבשו עו"מ לר' רוחות (חוץ ממקצוע צפמ"ע הוא הר הלכנון כאותה ששנינו רפ"ו דשביעית) דהיינו כל גלילות הפלשתים למערב והר שעיר הוא אדום לדרום ועמון ומואב במקצוע דרמ"ה גם כל סוריא אף דמשק וארם צובה כצפון את הכל לקחו במלחמה בחרבם ובקשתם אחר מה שנכבשו בא"י ע"ל. והנה לפי דבריו נקרא כיבוש עו"כ כל מה שנכבש כל זמן בית שני וזה אי אפשר כמו שכתבתי. ומה יעיל או מה יזיק לנו אם נכבשה הארץ אח"כ בזמן מלכי החשמונאים כיון שלא נכבש בזמן עזרא והארץ נתקדשה וזקף בזמן ההוא ומה שנכבש אח"כ נשאר בערכה הראשון.

וכתב עוד ור"ל : לכן נ"ל שע"כ אנו צריכין לומר שלא הועיל כיבוש ראשון גם עם כיבוש ב' אלא למה שנשאר ביד ישראל עד גלותם (ואחרי כן לא פקעה קדושתה) ולא הועיל מאומה אל מה שנלקח מידם עורם על אדמתם עכ"ל. ולפי דעתי איא לומר

כב תבואות פוק או נבולי ותחומי הארץ הארץ

כך, הלא מצאנו שמתחזק הדיוקן של יהודה דהיינו מחברו עד קדש ברנע ועד בית גוברין כבשו עו"ט וגם עו"ב בנזכר כירושלמי הנ"ל. וידענו מספר יוסיפון ומכ"י שבמחוז ההוא ישבו האדומים והיונים כמעט כל משך זמן מלכי חשמונאים ומלכי הורדוס, וא"כ אינו בכלל א"י הוא לפי דבריו. וחלילה לומר בן שגם האבות אינם קבורים בא"י ממש, כי חברון רוב זמן שני היתה ביד אדומים ויונים. וכל הלחץ שדחק הגאון לומר בן הוא לתרץ למה התיר רבי בית שאן. ורצה להוכיח דוקא בית שאן התיר שהיה ממש רוב משך זמן בית שני ביד הגוים ע"ש. ומה יענה על כפר צמח על קשרין על בית גוברין וכו' שגם אלה התיר רבי בנזכר כירושלמי, מי יאמר לו שגם אלה היו תמיד ביד הגוים כמו בית שאן? וחברון ובית צור עד קדש ברנע שאנחנו יודעים שהיה ביד הגוים (ואולי זמן רב מכית שאן) הם א"י, אלא ודאי האי כללא (במכות) לאו כללא הוא. והכל תלוי בכינוש עזרא ובית דינו שכל המקומות שכבשו הקדישו כמו שמצאנו ביהושע. אכן מה שנכבש אח"כ לא יועיל ולא יזיק, והכל יכול אל נכון.

באור תחומי א"י בפרשת אלה מסעי

והם תחומי עולי מצרים.

במדבר ל"ד כ' : זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה וגו' והיה לכם פאת נגב ממדבר צין וגו' והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה, ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרכים ועבר צנה והיו תוצאותיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר אדר ועבר עצמנה ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה. בתרגום יונתן בן עוזיאל ועבר צנה ויעבר לצני טור פרזלא כו' דרומא לרקס גיעא ויפוק למירית אדריא ויעבר לקיסם (ויקיף תחומא) מיקסם לגילוס מצרים (וכן הוא כירושלמי). במסכת סוכה ריש פ"ג א"כ כ"י ציני הר ברזל כשרות. והוא צני טור פרזלא כלשון אדמי. והכונה תמרות חזקות (עין ברין). והנה מוכח שצירש צינה למקום ולמחוז שגדלים שם תמרים קשים

תבואות פרק א' גבולות חומי הארץ הארץ כנ

עין כס"י סהדרין ל"ו ע"ב גז"ה לבייחא דקלים רעים של נהרות נכל
שלין כוסלין פירות לצי שהמים רעים, וא"כ גם מדבר צין נקרא כן
על שם התמרים שנמצאים באיזהו מקומות שבמדבר ההוא.

מצאנו בש"ס (סוף מסכת יבמות קכ"ב א') שער צוער מכונה
עיר התמרים וכן בתוספתא דשביעית פ"ו. ובמסכת פסחים דף נ"ג
ע"א [אוכלים] בתמרים עד שיכלה האחרון שכצוער (ואולי צוער
היא נקראה תמר, מתמר עד מי מריבות קדש הנזכר ביחזקאל מ"ז
י"ט) ומצאתי בספריהם שבימי קדם נקראה צוער כלשונם. פאלמירא
ר"ל עיר התמרים. ולפי דעתי שבמחוז צוער וקרוב לו היתה תכונת
עיר חצוצן תמר היא עין נדי (עין עין נדי). ובכל מחוז ההוא נמצאו
תמרים הרבה.

בקצה דרומית מערבית ים המלח נמצא הר מלהי א' גבה
150 רגל המתפשט כשפת הים צפונה בערך ב' שעות ויותר
נקרא בל"ע "וסדום" ובקצה הצפונית הר זה נמצא עמק צר ושם
חרבות הנקראים בל"ע "צוארי". והנה אין ספק אצלי ששם "וסדום"
על שם סדום, שתכונת עיר סדום כחלק הדרומי ים המלח והיא
היתה עיר הדרומית מכל ערי הכיכר, כמו שנאמר ויאהל עד סדום
(בראשית י"ג י"ב) שהיא הנקודה הדרומית. ו"צוארי" היא צוער.
ומצאנו במסכת פסחים דף צ"ג ע"ב שצוער רחוק מסדום ה' מיל
(שעה וחצי). והנה מוכח שתכונת סדום היתה לדרום "צוארי"
בערך שעה וחצי למזרח הר "וסדום" הנזכר. (ונציב מלח הוא אשת
לזט תכונתו בהר זה שהוא כולו מלה) לצפונית מערבית חרבות
"צוארי" בערך כ' שעות וחצי נמצאים עוד חרבות הנקראים "צוארי
אלסוקי" ר"ל צוער העליון, הוא שם חרש אשר בדו מלכם (1)

(1) ואמת חגיד שלי בצוק מעט נחכונת לוער כי צירחיהו
(מ"ח ל"ד) נזכר לוער בכלל ערי מואב ומוכח שתכונת עיר לוער שמוך
לדרך מואב שהוא בחלק דרומית (דרומי) ים המלח. ונאמת נשפחו
דרומי נעלל כפר א' שיושבו ערביים הנקרא "לחפזי" ולאווריס
שכח לוער. לכן כמעט יעלה על דעתי לומר שהיו צ' מקומות
ששמותיהם לוער, כ"ל לוער הנזכר נאעשה לוטו אין שם שם
כפס "לוארי" ה"ל.

כד תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

כמו "גֵּית אוֹר מִזְקִי" (עיין בית חרוץ העליון), ועמק הנזכר סמוך לחרבות "צוֹאֲרִי" הוא עמק המלח הנזכר בשמואל ב' (ח' י"ג), וצוֹעֵר נקראה גֵּיחַ עֵיר המלח (יְהוֹשֻׁעַ ט"ו ס"ב) על שם הר המלחי שסמוך לה.

והנה לפי דעתי כל חבל הארץ אשר בשפת ים המלח דרומית מערבית לו ער לצפון עיר צוֹעֵר הנזכר הוא בכלל מדבר צֵין ונקרא בעת "סִאֲדִי", וחבל ההוא מתפשט עד מחוז "אֶצְאֶצְמִי" אשר אוֹכִיר בסמוך. וזה שאמר (במדבר ל"ד ג') סאת נגב ממדבר צֵין על ידי אדום והי' לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה. וכעת ההרים שהם למזרח יוֹאֲדִי גִאֲעֵץ יוֹאֲדִי קִיסִימִי "יוֹאֲדִי רִישִׁמֶאט" יוֹאֲדִי מִצִּירָא אשר אוֹכִיר לקמן עד סמוך למחוז ים המלח נקראים כלִיע "אֶצְאֶצְמִי", והכונה על שם מדבר צֵין (צִימִי כמו צִינִי), ובין קצה דרומית ים המלח ובין קדש ברנע (עֵיִן מְקוֹמוֹ) כמעט מכוון באמצע המרחק שביניהם נמצא הר א' גבוה ושמו גִּבְלִי מֵאֲדוֹרָא (אולי הוא ההר החלק העולה שֵׁעִר, יְהוֹשֻׁעַ י"א י"ז).

מעלה עקרבִים.

לדרום ים המלח למזרח העמק "אלגור" סמוך "לואדי אל-אהוא" (או "ואדי אלקוביה") למערב מחוז עיר "חֲנִזִּירִי" (עֵיִן מְקוֹמוֹ) נמצא מעלה גדולה גבוה מאוד. וכרך מעיר "חֲנִזִּירִי" הנזכר ל"אלגור" נרד מטה מטה מאוד ומעלה זו מלא סלעים גדולים ומסובך לעבור עליהם, ובפי הנראה הוא מעלה עקרבִים, ובפי משמעות הפסוקים מקצה ים המלח קדמה (במדבר ל"ד ג') מוכח שחוט הגבול הלך לדרום מזרחית ים המלח. (וכן משמע קצת (שופטים א' ל"ו) ממעלה עקרבִים מהסלע ולמעלה ר"ל מעיר סלע ע"ש). ורבינו סעדיה הגאון¹ מתרגם מעלה עקרבִים "אלעקבה"

¹ הנכ הקרה ה' לפני תרגום רבינו סעדיה הגאון: הנדפס בקושטא שנת ש"ו בלוחיות אשודית ונלדו גם תרגום הפקסי נ"ל

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ כה

"עקרבין". ואכתוב לקמן במקומו שם סוף המזרחי אשר על שפת אילת ועציון גבר נקרא בל"ע "בחר עקבה", ונס עציון גבר נקרא בל"ע "בחר עקבה", ולפעמים קוראים ל"אלגור" ויהעראבא" ג"כ "עקבה" על שם שמושך ומגיע עד סוף "בחר עקבה", וא"כ מוכח

יעקב צר יוסף עליוס. אכן יש לו טעיות הרבה ולפעמים חסרים כמה חיצות כדרך כל הספרים הנדפסים ואלוהים שלא ידעו הלשון ההוא (כי בקושטא מדברים לשון "טורקי" ולא לשון "ערבי"). והקרה ה' גם לפני ח"ך ישן בלשון ובחומיות ערב (ולא ידעתי מקום הדפוס) ולחיתי שחרגים על החורה הוא פירוש היקר של רבצעה"ג ה"ז והוא נדוקדק יחד ויחד מחומס ה"ל הנדפס בקושטא. אכן לפי הנראה מוכח שהדפוס מכתב אשורי והמעצוק לא ידע הלשון והחליף פעמים הרבה ד' צר' הדוויים בכהז אשורי לכל לא בכתב ערבי. דרך השל גלעד מחרגם הגלון לפעמים גזש (בג' רפה) (וכן הוא צוודש שמואל פרשה ז' ויבא הגלעדה גזש) וכן קוראין עד היום בלשון ערבי הנדוקדק הר גלעד "גלעד גזש". ובח"ך ה"ל מלאחי בבל פעם גזש צר*). אולם חרגום בציאים ובחומים לא ידעתי שם המחבר. הגם שיש נוסחים להגלון ה"ל גם חרגום בציאים ובחומים (אף שלא זכירו כ"א חרגונו על דניאל) אכן מלאחי לפעמים בחרגום הח"ך הנזכר דברים זרים עד וואוד עד שאי אפשר ליחסו לגלון ה"ל, עם כל זה מלא בל לפעמים דברים יקרי הערך בשמות המדינות והערים וכו'. וזה שאני קוראו לקונן ח"ך ערבי, והחומס לו הי חומסי תורה של הח"ך הנזכר אני קוראו בשם חרגום רבצעה"ג. ו"ל ר' פתחיה בפרו דף ב' ע"א ובארץ צלל לומדים פירוש רבצעה"ג שעשה מכל הקריאה ע"ל מוכח שחרגם כל ח"ך.

* ראה למטה והנראה הוא נכונה ועד היום קוראים המקום הזה "ירוש" (כי לא בד'). גם בחרגום רבצעה"ג בח"י ישן פתחיה שלפנינו גם בחרגום פתחיה וירושלם ובפארו בשנת חרגום (ע"פ כתבי יד שונים) הנראה "ירוש". וכן בפארו ופרה פרק י"א (חוצאתי עמוד ש"ס) פתחיה גלעד גרש. וגם בפרוש שמואל פרשה ז' ציל גרש ב' כמו שהנראה שם כ"פ ל"ב. והגרש בוכעד בהעיותיו לס"שה ל' מעיר על החליף הזה שבשתי הפסוקות. ואמר כי לא נודעה עוד באחד משני השמות האלו אולם כאמור מעיר גרש נודעה עד היום בכרך הירדן המזרחי והוקרה בח' שעות מסאלי. (העירך).

כו תבואות סרקא' גבולי ותחומי הארץ הארץ

מדבריו שתכונת מעלה עקרים היא בעמק אלנור ביעקבה והוא מסכים לדברי כי מעלה הנזכר למערב עיר יחזירי" היא בקצה עמק אלנור.

הנה הלך חוט הגבול מדרום מעלה הנז"ל למערב (מערבית דרומית) דרך אלנור ומשם דרך וואדי אלפיקרי" אשר עבר על פני הר מאדורא הנז"ל וואדי זה מגיע עד ארץ הרים גבוהים והוא מדבר גדול הנקרא "אצאצט" הוא צין. ומשם סונה דרך וואדי גאעין" ו"בירעין" כמו שאכתוב בסוף.

קדש ברנע.

זמן הרבה מרחתי לדעת תכונת קדש ברנע ולא מצאתי בכל ספרי מחקרי הארץ הראשונים והאחרונים שמצאו או ידעו תכונתו עד שזכני ה' להביע לתכלית המכוש.

והנה כל התרגומין מתרגמין קדש ברנע רקם ניעא (רכסעה"ג רקם ברנע) ובעזר האל ע"י חקירתי ודרישתי נודעתי כי למזרחית דרומית הכפר אלעריש" (עין בסמוך) כמהלך ב' ימים נמצא וואדי גדול הנושך ממזרח למערב ובסופו מחובר עם וואדי אלעריש" ונקרא בלע" וואדי אַבְיָאט" (נחל הלכן) ובמזרחו מחובר עם וואדי גאעין". (ויש קוראים כל וואדי אביאט" בשם וואדי גאעין" וואדי גאעין" הנז' מחובר בצד מזרחית דרומית עם וואדי קמן הנקרא וואדי בירעין", וואדי הקטן זה כמעט מכיון לדרום עזה כשני ימים. ואין ספק אצלי שוואדי גאעין" נקרא על שם רקם ניעא וואדי בירעין" על שם ברנע. ומכאן שתכונת קדש ברנע במקום שמחובר וואדי גאעין" עם וואדי בירעין" (ועוברי הרכים אומרים שנקרא וואדי בירעין" על שם שנמצאים שם בארות מים. והלא בכמה עמקים ונחלים נמצאים בארות ולא נקראים על שם הבארות? ולפי דעתי שורש שם בירעין" על שם ברנע והם אומרים על שם הבארות שנמצאים שם).

עצמון.

לדרום מערבית וואדי בירעין" בערך כמהלך מ' שעות נמצא וואדי קיסיימי" (וכסוף העמק בצד המזרח נמצא באר מים

תבואות פרק א' גבולות חומי הארץ הארץ כז

הידוע להולכים במדבר הזה) והוא שתרגם יב"ע יקסס'. ומוכח שתכונת עיר עצמון היתה נחל הנזכר "ואדי קסיימי" (ורס"ה) מתרגם עצמון כאל לא זכתי לדעת).

הנה הלך חוש הגבול מואדי בירעין לצד דרומית מערבית דרך וואדי קסיימי ומשם מערבה, וכמהלך ו' שעות כבר מתחיל וואדי אלעריש ומתפיש עד הכפר אלעריש שתכונתו סמוך לשפת הים הגדול והוא נחל מצרים הנזכר בסמוך. נחל מצרים.

יב"ע תרגם גילום, ואין מוסכם). ויותר נראה מה שפירש רבינו סעדיה הגאון וואדי אלעריש, והוא עמק גדול המושך מדרום לצפון עד ים הגדול. ובמות הגשמים יור בעמק זה נחל, וסמוך לשפת הים הכפר אלעריש הנזכר לעיל, והוא לרום עזה כמהלך ג' ימים. (וזה לשון הרד"ב) בספר יקר תפארת על הרמב"ם ח"ג הלכות תרומות פ"א: נחל מצרים הנקרא וואדי אלעריש, ומי שאמר נחל מצרים הוא גילום טועה הוא עכ"ל).

וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר: יב"ע למוזרים אומנים. וכן נקרא בשם אמנה. ולא ידעתי כונתו מה שתרגם ג"כ בהר ההר על גבולי ארץ אדום*) מוזרים אומנים. ומי יודע אם אינו טעות המעתיק.

הר ההר אמנה אומנים מור אמנון.

לפי הנראה הוא הר גבוה הנראה לכרחקים כמו שנאמר (שה"ש ד' ח') תישירי מראש אמנה [מראש] שניר וחרמון. ומוכח ג"כ שהוא מהרי הלכנון כמו שניר וחרמון. וכמסכת גיטין דף ח' ע"א וכן הוא בירושלמי שביעית פ"ו ה"א מוכח שחר ההר הוא על שפת ים הגדול. גם מוכח

(1) לכן הסתמך הוא הנילוס, ולפ"ד נקרא סיסוך עיש סיסוך

מכרי כוש שיושביהם שחורים.

(*) גם את הר ההר שבו סת אחרן שהיא על גבול ארץ אדום תרגם ג"כ בשם זה.

כח תבואות פרק א' נכולי ותחומי הארץ הארץ

משם שעל ראשו מקום ששמו קסלריא עיין שם. וכיהושע (י"ג ה')
זכר כהבלים אשר נשאר לרשת והארץ הגבלי וכל הלכנו ונז'
ואלה ודאי לדרום הר ההר שהוא נקודה הצפונית שבנכולי הארץ
כ"א שלא נכשו תחת יד ישראל. ומוכח מזה שרר ההר הוא
לצפון הלכנו והגבליים הנקרא בימי הקדמונים כיכלוס עיין מקומו).
ועתה נחקור על ההר הטוב הזה בהלכנו.

ועל ידי חקירת ודרישתי בעזר האל ידעתי שלדרום עיר
ישראלים אלשאם (טריפאלי) על שפת הים הגדול ראש א'
מהרי הלכנו נכנס בים שקוראין בל"ע ראם אלשאקא' איין
פארגעברג), וכזמן היונים נקרא Theoprospon ובראש ראם זה
יש הר גבוה שקוראין בל"ע גיבול נוריא' ושם כפר עד היום הנקרא
בל"ע קאלפאדיא'. והוא לפי דעתי קסלריא¹ הנזכר במסכת גיטין
שכתבתי בסמוך. וידוע שמחליפין כלשון ערבי כמה שמות כדרך
זה כמו שפרעם קוראין בל"ע "שפעמר" אישכנו קוראין אישכאנו-
ולמזרח ההר הזה עיר גדולה הנקרא בל"ע "אמיון" על שם אמנה
(גם קוראין אותה "קאלמיון"). והר "נוריא" הנזכר נכנס בים יותר
מכל המקומות שהם על שפת הים והוא נראה מרחוק בים הגדול.
وهוא לפי דעתי הר ההר ההוא.

מהר ההר תתאו לבוא חמת והיה תבואות הנכול צדדה.

לבוא חמת.

מצאנו פעמים הרבה בספוק לבוא חמת לנקודת סוף
הנכול, ומוכח שהוא נכול מעשה הטבע. והתרגומים גם כיש'
בבלי וירושלמי מכארים לבוא חמת אנטוכיא או טפני על שם
עיר אנטוכיא שהיא מטרפולין של כל הארץ ההיא ארץ חמת,
ועיר חמת עד היום נקרא בל"ע "אלחמה" וכן תרגם דכסעה"ג.
וכזמן היונים נקראת "עפיסאניא" (וזה שאמרו בכראשית רבה

¹ ולפטר של"ב סס "קסלריא" דה' ולא דל' ואולי הוא עשום
המנטיק או המדפיס שהחליף ד' בל' בעקל נחלק.

תבואות פרק איגבול ותחומי הארץ הארץ כמ

פרשה ל"ז את חמתי זו "פסני". וכן נזכר במסכת פסחים דף ט"ב ע"א דרש ר"מ בפסוניה. וכן הזכירה מרן כ"י כתשובתו אבקת רובל סימן נ"ד וניה על ענין מקוה של עיר חמת, וישבו בה מבני עמנו עד סוף לחי' ישנים שעברו שמושל העיר הצליל עליהם עלילות (דס) ויגרשם מהעיר ורובם הלכו וישבו בדמשק). ולדרום עיר חמת כמהלך יום א' עיר "חמס" חמק' 'הצמרי תיכ"ע חמצאי). וכל הארץ ההיא נקראת ארץ חמת והוא מישור. והדרך לארץ ישראל ילך דרך בין ב' הרים גדולים וגבוהים הר לכנזוהר מול לכנזן (אנשי לכנזן) זה למזרח וזה למערב כשאבאר במקומו. וביניהם בקעה גדולה מושבת הרבה ונקרא בל"ע "אלבקעא". וכימים הקרמונים נקראת Coellesiria. כאלעזיריא (חול כראשית י' כ"ג). והבקעה הזאת מנעת עד עיר צור ושם קוראים יבקעא אלתחתאני ר"ל בקעה התחתית ולצד צפון מנעת עד למחוז עיר חמס הג'ל, ושני נחלים יוצאים מבקעה זאת א' יורד דרומה וא' צפונה כאשר אבאר לקמן בנחלי לכנזן. והבקעה הנזכרת היא לפי דעתי לבוא חמת ר"ל הדרך אשר בו יגיע לארץ חמת. וזה שנמצא בפסוק [במדבר י"ג כ"א] עד רהוב לבוא חמת. ותכונת עיר רהוב היתה על שפת נחל יקסמיא אשר אזכיר לקמן שנופל אצל צור כים הגדול, ומשם מושך העמק קצת לצד מזרח למהו ליש (כאניאס). ודוא העמק אשר לבית רהוב וא"כ לבוא חמת הנזכר עם רהוב הוא בקעה התחתית, אכן לבוא חמת הנזכר כאן כנבול צפון אי אצל הר הרר הוא חלק צפוני בקעה הנזכרת לצפון עיר יבעל בין אשר אזכיר לקמן.

צ ד ד ה .

כתוך הבקעה הנזכרת מול (מזרח) עיר "מרכלוס" הג'ל נמצאת עד היום עיר הנקראת בל"ע "אלדשדא". והוא לפי דעתי צדד ושם תוצאות הנבול לצד צפון ר"ל הנקודה הצפונית, וצדדן וחצר עינן הם בצד דרומית מזרחית לצדד כאשר אזכיר לקמן. תרגום יב"ע משוורום אומנים תכוונן לכון מעלך לשכרי ודון

ל תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

מפקננו לתחומא מן תרין צמדיי מכוונין לכדבור דבר ועשה ולכדבור
דבר סניגורא ודווקנים ותרגמולה עד קיסרין מעלך לאבלם דקלקא.
ירושלמי לבוא חמת למעלי אנטיוכיא .

מתחילה אמרתי מעלך למכרי הוא מעות המצתיק וצ"ל
שבני ר"ל דפני כי אמרתי אולי כיון על מה שנוכר
בפסוק (מ"ב כ"ג ל"ג) רכלה בארץ חמת ומכואר דפני של
אנטיוכיא (1). אכן מאחר ששצאתי בדבריו שטות ישם במחוז ים

(1) דפני היתה עיר צדונונית אנטיוכיא צערך בו שעות ושם היי
יעקובספרי דה"י למלכי מורחים נזכר שפלי העיר ההוא היי עלי חנן (לארנעטער)
הקרא צלשון יין "דפני" ועל שמו שם העיר דפני, עיין לקמן מ"ש בשם חנן,
וכעת הוא כפר שמוס וחרב הקרא צל"ש "צית עלמאל" (אולי על שם
הנערה אליז אשר הזכיר) ושם היה ציוני קדש צית חליל היונים לחליל
מיופפי טלפניע (צחקת ר"ה ריש פרק דלוחו [כ"ו צ] היו קוראין
לכלה מופפי וצ"ר פ' ע"א כפתולי חללים כינפה הי' לי לעשות
לפני לחותי) כנודע צפרי הצלי יונים (מיטהאלאניע) ועל שמה
נקראת העיר ההיא דפני ושם היה יער וצו צית מושב הקץ של העלך
בצובדלר, עיין לקמן רכלה צבול הארץ, (ועסקיקחא רצחי
פרשה ל"א נקרא דפני של רכלה). ואמח חגיד שנעלמה מומי כוח
הירושלמי צעין זה והוא צירושלמי סנהדרין סוף פרק כל ישראל
[ה"ו] וז"ל רבי צרכיה ורבי חלצו צס רצי שוואל צר נחון לשלש
בליות גלו ישראל ח' לצנים מחר קומציון וח' לדפני של אנטיוכיא
וח' שיר עליהם העין וביה חותם עכ"ל (וכן צליכה רצחי צפוק
היה ה' כליוב לדפני של אנטיוכיא גלו) משמע שגלו לדפני של
אנטיוכיא, והלא קאוך גל"י הוא וכלל קוריא נחשז ואיך נאמר עליה
[דברים כ"ט כ"ז] וישלכם חל ארץ אחרת, וכן מלאנו שזרע להם
אנטיוכיא ונאום שם כמו שזכר צפרק החילץ ההו שזית דלחו
מן ארמלי לאנטיוכיא ע"ס. והנה צבלי סנהדרין דף ל"ד ע"א נזכר
שסחרצי הגלה ל"י שצנים (עיין רש"י) לארץ אפריקי ע"ש. ונלמתי
צפרי חבני העמים הראשונים שצנדינה אנטואל צמחו צריגיא היתה

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ לא

כנרת אי אפשר לומר שכונתו על דפני כ"א טבריא ממש והוא על דרך שדרשו חז"ל (בגילה ה' ב') חמת רקת וכנרת זו טבריא והלך בדרך ריוש חמת היא חמת ואינו נכון.

והנה לפי דעתי דרש צדדה על כ' אופנים: א' ר"ל צד וא"כ צדדה ר"ל ב' צדדים. ב' גם דרש מלשון מצודה מצד מכצר ולשון כרכר אינו מובן ולא מצאתיו בכל לשונות ארץ בני קדם ובני ארץ מבוא השמש ומה "דבר זעמה ובר סניגורא" ? ולפי דעתי הוא ט"ס וצ"ל כרכא מלשון כך כרכים (בצורות תרגום כריכין) ר"ל מכצר. וכונתו שהגבול כתפשת לב' צדדים צד א' מכוון כנגד כרכא דבר זעמה וצד א' מכוון כנגד כרכא דבר סניגורא. והנה מרחתי למצוא מקומות אלה ומצאתי בשמות מקומות עולי בבל שאזכיר לקמן כרכא רכא דבר סניגורא. ואכתוב במקומו שהוא חרבות מכצר "קאלאת אלסאני" לדרום צפת כמחו הנקרא "סאגורא" (כמו סניגורא), ולדרום צור כדרך ג' שעות על שפת הים אצל יראם אביאש" עד היום מכצר "קאלאת סעמאה" הוא דבר זעמה.

"תרגולה" (עיין מקומו), ולפי דעתי נקרא כן על שם אליל נרגול (הוא תרגול) שה' לבני כותיים. ואכתוב לקמן במקומו אי"ה שיש אימרים שכותיים יצאו ג"כ ממחו צור וצידון. שהשומרנים אומרים שיצאו מצידונים (בן כתב היוסיפון) ואולי שבמקום שהוא היתה תמונת תרגול, ועל שבו נקראה "תרגולה". א"כ צ"ל ודיוקנום דתרגולה. ר"ל תמונת תרגול.

יקסירין עיין מקומו.

יאלס רלקאיי, אבלס או אוולת פירשו כמו התחלה, כראשית. (בדאשית ברא תיב"ע מן אולא, וכן הוא בל"ע ימן אואל ר"ל

ציונים ההם עיר גדולה ושמה אנטיוכיא (ואילו אנטיוכיא שנלחץ סוריה הנזכר לעיל) וכבר כתבתי שנקומו שלפריקי תבונתו צמדינת אלכטאל (עיין לקמן ריש פרק תולדות בני נח), ואולי על זה כיון היושלמי מה שאמר ולי לפעמי של אנטיוכיא. אכן עס דפני לא מלחתי צאנטיוכיא הלפני הנזכר כ"א צאנטיוכיא שבסוריא.

לב תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

מתחלה: וכונתו קיסרין שהוא בדרך לראש מחוז קלקא, ואכתוב לקמן בהר הלכנון שיש שם עד היום מחוז א' הנקרא בל"ע "אלאקלאק" (למערכ הר מאקמל), והוא לפי דעתי הנקרא בלשון חז"ל "קולקא" "קלקא" (נגעים ריש פ"ו) כגרים הקלקי י'. וכל דברי התרגום הנזכר הם דוקא בדרך דרוש. ולכן קשה וכמעט א"א לרעת ולפרש חוט הגבול ע"פ המציאות על פי סורשו. ויצא הגבול ופרונה והיו תוצאותיו חצר עינן זה יהיה לכם גבול צפון:

לצפון מזרחית עיר רמשק נמצא הר גבוה הנקרא בל"ע יב"ל זפירא, והוא לפי דעתי על שם זפרין, ומצאתי ביחזקאל מ"ז י"ז חצר עינן גבול רמשק, מוכח שחצר עינן הי' במחוז רמשק, ולמערכת צפונית רמשק סמוך למעין פרפר (והוא פנה עיין במקומו) נמצא הר א' הנקרא בל"ע "חוס עינא", וסמוך לו עיר הנקראת בל"ע "דיר ענאן" (וחצור בל"ע "דיר" ר"ל דירה וזה בלתי ספק חצר עינן. ועיר הנזכרת סמוכה למעין הנזכר והוא עובר על פני העיר ור"ל עיר המעין, והוא הנהר הנזכר מזויכ ועד הנהר כמו שכתבתי לעיל).

והנה מוכח שזפרון וחצר עינן הם לדרום צד, וכולם כחוט גבול הצפון הם כ"א צד צפון צפונה וחוט הגבול מושך מצד דרומה ומתפשט ומתרחב לצד מזרח ושם זפרון ואח"כ מושך קצת למערב ובנטיה דרומה ושם חצר עינן. יב"ע: ויפוק תחומא לקין זכותא ולגבתא דחשמונא ויהון מפקנוי לבירא דבית סכל ולמציעות דרתא רבתא דממצעא בין שירת עינוותא לבין רמשק וב'.

1) ואל תחזיק קלקא או קולקא נסס קיליקיא הזכר פעמים הדעה בצנצני וצידושלמי כי קיליקיא היא נדינה אחרת בצרף אשעאל הנק' בלשון צלילי"ע (ק' תחזיק צל' כעו קיסר ייסר) כעו שאלחזו צוקיונ.

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ לג

לפי דעתי כינת המתרגם לכלל בזה גם גבול עתידות הנאמרים
ע"י יחזקאל (מ"ז ט"ו) ושם נאמר חמת כרותה סברים אשר בין
גבול דמשק ובין גבול חמת חצר התיכון אשר אל גבול חורן
ע"ל. ונראה לי סברים הוא זפון והנה הוא בין דמשק ובין חמת
הוא חצר התיכון. ויביע (האמתי) תרגם שם כרבת ענכאי. ואולי
על זה מרמו תרגום דנ"ל "ולנכתא" (כמו ענכתא כי ע' נחלף
בנע"ן). ומה שאמר דרתא רבתא דממצעא הוא חצור (הגרול)
התיכון הנזכר ביחזקאל שהוא בין טירת עינוותא (חצר עינן)
ובין דמשק. ברותה לפי תרגומו היא בירא ל"ל בלכות והכוונה
בירתי המכר צפ"י בולדות צפ"י גם, בית סבל נזכר בשמות
ערי תחום עולי בבל אשר אכאר לקמן במקומו. וכל דברי
התרגום הם בדרך דרוש ומי יבין ומי יבאר בדרך המציאות.
וההתאוותם לבם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה:
שפם הוא דן ליש באניאם (ולא שדן או ליש הוא
באניאם שפם כ"א ליש או דן למערב באניאם ד' מיל (שעה וחצי)
כן כתב היוסיפון) עד היום כל"ע באניאם (עיין מקומו)
יב"ע ותכוונן לכוון תחומי מערבא וגו' וכן לקמן לימא
דגינסר מן מערבא צ"ל מדינהא.

וירד הגבול משפם הרבלה מקדם לעין
וירד הגבול ומחה על כתף ים כנרת קדמה:
יב"ע מן אפמיא לדפני. וכן מצאתי בתרגום רבינו סע"ג
שתרגום הרבלה "אלדפני". וכבר כתבתי לעיל שדפני הוא אצל
אנטיוכיא וכמו שמצאנו בסוף ספר מלכים [ב"ה כא] וירמיהו
[ל"ט ה'] במעשה צדקיהו המלך שהוליכוהו מלך בבל וכלתה בארץ
חמת. וכש"ס ובמררשים במעשה זה נזכר בכל פעם לדפני של
אנטיוכיא. ואיך אפשר לתרגם כן רבלה שהוא לדרום באניאם ולא
נודע לנו כ"א מפני של אנטיוכיא וזמן הרבה טרחתי על הדבר
הזה וחפשיתי ביוסיפון לרומיים ומצאתי בספרו כהלך קדמוניות י"ד
כ"ג וכ"ז וגם י"ז ב' וגם בספרו מלחמת היהודים א' י' שהוזכר עיר
דפני כמחוז ים סמכי(עיין מקומו). וחקרתי הרבה אם לא נמצא עד

לד תבואות סרק אי גבולי ותחומי הארץ הארץ

היום זכרנו בארץ. ושמעתי שערכיים שיושבים על ששח ים הנזכר בצד מערכי נקראים ערב דופני, ודרשתי על שם זה ואין מניד לי כ"א כך מקובל אצלם, ואני ידעתי שהוא על שם העיר דפני שהיתה תכונתה שם בימי קדם.

והנה מוכח ששתי מקומות נקראים רבלה ושניהם מתורגמים דפני, לכן בכל מקום שכונת הסמוך על רבלה של אנמיוכיא נזכר בכל פעם רבלה בארץ חמת להוציא שאינו רבלה בארץ ישראל.

מקדם לעין. מצאתי ביוסיפון שבין קדש כהר נפתלי ובין ים סמכי היתה עיר ששמה בירי ושם מעין גדול. והנה מוכח שרפני בצד מזרח העין הוזה ושם הלך חומ הגבול וזה מקדם לעין. ובעת נמצא מעין א' בין קדש ובין הים הנ"ל ונקרא בל"ע עין אלמאלאחא, לפי דעתי הוא עין הנזכר.

יב"ע ייחות תחומא למערת סניאס מ"ס וצ"ל בניאס והוא מערת סמיאס הנקרא ג"כ בניאס ושם יוצא הירדן כאשר אבאר במקומו, אבלו דמוכו מ"ס וצ"ל דמעכה כנזכר שמואל ב' י' [מ"ו] באבולה [בית] המעכה יעין במקומו. סכך לגניסר כרך מלכותהון דאמוראי וגו' כל זה הוסיף בדרך דרוש להכניס גם כל עבר הירדן המזרחי בתוך גבולי א"י.

וירד הגבול הירדנה וגו' :

בתרגום הירושלמי תרין שבטיא ופלגות שבטא וגו' למור תלבא ולחומתא דלבנן. ר"ל הר חרבון הנקרא הר שלג ולחמת שהוא במחוז הר לבנון. וכאמת-מגיע הלבנון עד סמך למחוז חמס (חמץ) והוא בארץ חמת. ומשור תלבא וגו' לחובא דימין (צ"ל דימן) צפון עיינותא דדמשק וגו' לדיוקינוס שור תלבא (צ"ל תרגנלא) דקיסרין די מן מרנח מערב דן (צ"ל מצית דן) (וכו') בתרא כל מרכה זמרא בית מלכותו דסיחון ובית מלכותו דעונ מלכות דמתנן גסיק לרפיח ולשוקמזי עד מטי ספר ימא דמלחא עכ"ל. מרכון אכתוב במקומו א"ה שהוא חבל ארנוב, ובמקומות תחום ע"ב

תבואות פרק א' נבול ותחומי הארץ הארץ לה

נזכר תרכונה דמתחם לכצרה. ובתוספתא דשביעית הגידסא תרכונה דזימרא ל'בספרי הגרסא תרכונה דנימרה) ומוכת שמחה ההוא נקרא כ"כ תרכונא דזימרא. (ואולי הוא מלכי זימרי ידמיה כ"ה כ"ה וכן בראשית כ"ה כ' זמרן). רפיח הוא תרגום חצור וכן תרגם רבסיה חצור. ואולי כונתו על מחוז חצור הנזכר בירמיה מ"ט כ"ח לקדר ולממלכות חצור וגו' בארץ בני קדם יעין קדר). ובדרך משק לזרז ים כנרת כערך מהלך יום א' לצפון מערבית אדרי (דראא) עד היום הכפר שיקמחי והוא בלתי ספק שוקמזי הנ"ל.

ובכר כתבתי שתרגומו בדרך דרוש וכולל ג"כ כל עבר הירדן המזרחי וגם חלק סוריא שכבש יהודהמלך וקצת נבול עתידות לכן לא נודע לצייר ציור נבולים אלה ע"פ תרגומו. ואין המקרא יוצא ממשומו והדרוש ירש.

והנה יש להגיה*) בתרגום הנ"ל מעלך למכריא (מכני) לכרכא דבר זעמה ולכרכא דבר סניגורא ודיוקנים דתרגולא דקיסרין. למערת בניאס ומטערת בניאס אבל דמערה.

ובירושלמי יש להגיה מרינחא מרירת עיינותא לימא דגיגוסר מן מרינחא די מן צשון עיינותא תורגולא דקיסרין מערת דן נפק וגו'. והנה חז"ל נבול המזרחי הוא הירדן. חז"ל נבול הדרומי אחר ששנה מעט לצד מזרחית דרומית ים המלח דהיינו צוער ועקבים סנה לצד מערב דרך ואדי נעאן ואלכירעין ואלזאדי אלקסיימי ואל ואדי אלעריש. נבול המערבי הוא ים הגדול. נבול הצפוני מים הגדול דרך יראס אלשאקקא ויג'בל נוריא". ופנה מזרחה דרך בקעת לכנז לעיר "שְׁדֵדָה" ומשם נושה מעט מזרחית דרומית להר זפירא ומשם לעיר דיר ענאן ומשם דרומה לעיר באניאס ומשם על שפת ים סמכי עד שהגיע לירדן.

זאת הארץ אשר צוה ה' לנחל את בני ישראל. אכן מצאנו שכבש יהושע דוקא עד כעל נד בבקעת הלכנזן תחת הר חרמון

(*) ד"ל נוסח התרגומים לפי התקנים המובאים למעלה הוא

לו תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

(ולקמן אבאר שבעל נד הוא באניאם). אכן כל הארץ הגבלי והר הלכנו נשאר בלא כבוש. ואף שאמר ה' ליהושע אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפלה לישראל בנהלה כאשר צויתך (יהושע יג ו') לא מצאנו שנכבש הארץ הצפונית הזה מאחד הישכמים. ולפי דעתי לא הפיל יהושע גורל לישכמים כי בארץ אשר כבר נכבש על ידו אבל לא כמה שיש עוד לכבוש¹ א' דהיינו עד מהה צידון ודן. אכן מחבל צידון עד הר ההר והוא כל הר הלכנו ומול הלכנו וארץ הגבלי ומחוז הול ("כהאלעזריא") וכדומה עד ופרון וחצר עינן לא נכבש על ידו. ועם כל זה בכלל א"י הוא כבוש עולי מצרים (וכן אמרין במסכת חולין דף ס' ע"ב תנא שניר ושירין מהרי א"י הם) ותחום זה אינו תלוי בכבוש ובחזקה כמו שכתבתי כבר.

והנה לקמן אזכיר שכל ערי אשר נפתלי אינם צפוניים ממחוז צידון. והעיר צידון וקנה וצרפת הם נקודות הצפוניות בצד המערב בחבל ים הגדול. ולצד מזרח ה' ליש דן נקודה הצפונית. וכן מוכח מן ל"א מלכים שהמלך הצפון הוא כלך חצור ומלך קדש בהר נפתלי. ומיכא שלא כבוש (הרכה) לצפון קדשו וזמן הרבה לא ישבו שם ישראל. ראוי לדבר כשמנה דוד המלך מספר בני ישראל ע' יואב ומכא כל הארץ לא הלך כ"א עד דן ועד צידון. ומוכח שלצפון הכל ההוא לא ישבו בני ישראל

(1) וזוהי שכר הכרזת המלך פ"א וזהבכות סמוכות ה"ז וז"ל ונפני זה חלק יהושע וצית דינו כל א"י לנצבים אביב שלא נכבשה כדי שלא יהי כיבוש יחיד כשיעלה כל שט ושטע ויכבש חלקו עכ"ל. נראה לי שכוונתי על הארץ שכבוש יהושע עד צעל גד וגו' כי גם צלחן ההיא כשאר הרבה שלא נכבש כמו שהזכר בספר שופטים א' ולא הוריש מנשה וגו' ואפרים לא הוריש וגו' זבולון לא הוריש וגו' אשר לא הוריש וגו' נפתלי לא הוריש וגו' ויחילו האמרי את בני דן וגו'. אבל גם הוא נזכר שאלך הגבלי והר הלכנו לא נחלק להם אף שהם צדוק גבולי א"י הנזכרים בפרשת א"ו.

תבואות פרק א' נבולי ותחומי הארץ הארץ לו

בזמן ההוא. ולאחר זמן התפשטו והגיעו עד הר ההר.
ומה מאוד פלאים בעיני דברי בעל יפתוח ופרח בפרק
י"א*] שמרחיב נבול א"י עד מאוד וכתב שיהר דהר (שור אמנה)
הוא לצפון לודקיא כהצ"י וס' ועד ההר הזה לקחו השבטים נחלתם.
ונדמה לו שמצא שם ערי אשר כמו רחוב עמה הלכה
(ולא שמצא שמות אלה כ"א הוא רוצה לפרש שמות הכפרים
שם על שבות אלה). ולפי דעתי שנה ברואה כי לפי תכונה
זאת לקח אשר חלק בארץ יותר ממה שלקחו כל מי השבטים.
כי מעכו עיר אשר (שופטים א') לא אשר לא הוריש את יושבי
עכו) עד ההר ההוא יותר ממה שיש מעכו עד נחל מצרים ועד
קצה דרומית ים המלח וים כנרת, ולמה יהלק כן הלא לרכתרכו
את נחלתו ולמעט תמיעי את נחלתו ?

אלא כמו שאמרתי שם המטות וחצי לקחו נחלתם דוקא בארץ
אשר נכבש ע"י יהושע והוא עד הכל צידון ודן. וכמעט רוב
ערי אשר נפתלי נודעים עד היום בארץ ותכונתם לדרום חבל
צידון (ולא שהם במחוז לודקיא ויחלכ"א לעפסא) כמו שכתב
בעל כפ"ס¹ ואי אפשר למצוא אותם לצפון צידון ודן, אף שכל
חבל ההוא עד הר ההר (לדרום ימראכלוס אלשאם) הוא בכלל
תחום הארץ בפרשת א"ט תחום עולי מצרים כמו שכתבתי
פעמים ושלוש.

גם נמצאים לדרום הר ההר לפי סדר הכפ"ס שהוא
לצפון לודקיא) ערים שנוכרים בדברי חז"ל שהם ערי סוריא כמו
לודקיא מבואר בפסקתא רכתי פ' כיג שלודקיא בכלל סוריא
וגם בשנה ק"ט ע"א עובד שער לודקיא אינו בכלל א"י כי"א בכלל שאר חלקות,
וכן נמצא שם עד היום עיר אפטיא, ומבואר בסוף מסכת חלה
שאפטיא בכלל סוריא²). ושאר מקומות אשר אזכיר במקומם א"י³.

¹ חוצאתו עמיד ד"ג.

² גפירות הרא"ש סוף ע"א חלה כחלק שמימי צאקשמיא (כח חרץ
שפאליא) וי"ע לישנו.

לח תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

וא"כ לפי דבריו נמצאים ערי סוריא בחלק אשר, והו' ודאי מן הנמנע, אלא מוכח שהר הדרום לודקיא ואסמיא וכו'. ולפי דברי בעיה הכל יבוא אל נכון. חוט הגבול הצפוני הלך מהר ההר שהוא לדרום "מראבלום" מזרחה ל"שדרה" וכו', וכל מה שהוא לצפון חוט הזה הוא בכלל סוריא כאשר אמר בסמוך. ובאמת שם אסמיא חטה חמס לודקיא וכו'.

ומאחר שזכינו לדעת תחומי הארץ ע"פ פרשה הנזכרת והם נקראים תחום עולי מצרים, אמר עתה בע"ה ארץ סוריא והוא שם הכולל על כל המדינות שכבש דוד המלך והוא ממוצע בין א"י ובין חורל כמו שכתבתי לעיל.

א ר ס.

הוא שם הכולל. ובפרט נמצא : א' ארם נהרים, ב' ארם דמשק, ג' ארם צובה, ד' ארם בית רחוב, ה' ארם בית מעכה . א' ארם נהרים (בראשית כ"ד י') הוא בחלק שכעבר הנהר נהר פרת בינו ובין נהר חרקל, לכן שמו נהרים על שם ב' נהרות אלה. ובלשון העמים נקרא מעזאמאמא והוא בלשון היוונים בין הנהרות (בראשית רבה פרשת ל"א מאספ"מא וחברותיה), וכן נקרא סרן ארם ר"ל שדה ארם. ובלשון ערבי נקרא יאֶלְגִּיזְרָה ר"ל האי לפי שהוא בין הנהרות הנזכרים. וכן קוראים בְּלָד (מחוז) דיארבקאר (והוא דוקא חלק הצפוני שבין פרת וחרקל כי הדרומי הוא ארץ ככל) ושם עד היום עיר אוריאורסא) עיר מולדת אברהם ומראים שם מקום הכבשן שהושלך בו אברהם, ומקומות אחרים אזכיר לקמן בפרק תולדות בני נח . ב' ארם דמשק הוא מחוז עיר דמשק הנקרא כל"ע בלד אלשאס 'על שם שם בן נח שישב במדינה ההיא). גם קוראים אלעוץ 'עין כשן. מעיר דמשק אדבר במקום אחר. ג' ארם צובה (שמואל ב' י' ח') (וכתנ"ך ערבי מתרגם מלך צובה נציבין, ואינו נכון כי לא הגיע ארץ צובה עד נציבין

תבואות פרק א' נבולי ותחומי הארץ הארץ למ

שהוא בעבר נהר פרת כאשר אזכיר במקומו) (1) הוא למערב נהר פרת עד סמוך לים הגדול וכולל כל ארץ חמת. וכן נזכר דבה"א י"ח ג' ויך דוד את הדרעור מלך צובה חמתה וגוי (ותרם רב יוסף בחמת ר"ל בארץ חמת). וכן מצאנו חמת צובה ומוכח שארם צובה היה ככלל ארץ חמת. אע"פ שהיה תועי מלך חמת, כי ארץ חמת ארץ גדולה ורחבת ידים. ובעת קוראין בל"ע חזן וכולל כל חבל ארץ חמה וחמם לדקיא אנמוכיא. ועיר חלב (אלעספא) נקראת עד היום בלשון העם ארם צובה לפי שמקובל אצלם שהיתה ממרסולין של ארץ ארם צובה. והמבצר ובית הכנסת הגדולה שבתוך העיר הוא בנין מזמן דוד המלך ויואב שר צבאו. גם העיר תרמור במדבר (אשר אבאר לקמן) היתה במחוז ארם צובה. וכן לצפון מערבית עיר המה בערך ר' שעה עיר -פאמיא' היא עיר אפמיא הנזכרת בסוף מסכת חלה ונקראת עיר סוריא.

שלשה אלה ר"ל ארם נהרים דמשק צובה היו מחוץ לגבול ותחום הארץ כי הם לצפון הר ההר ולמזרח זסרון וחצר עינן. אכן ארם בית רחוב וארם בית מעכה הם בתוך תחום א"י ר"ל שרם לדרום הר ההר וגוי, וא"כ ככלל א"י נחשבים ואינם בכלל סוריא. ולפי דעתי הוא המעם שלא חשב הרמב"ם בכלל סוריא לא ארם בית רחוב ולא ארם כיוז מעכה כ"א ארם נהרים וארם צובה ודמשק ואחלב וכו' ע"ש.

ד' ארם בית רחוב (שמואל ב' י"ו) המחוז הזה הוא בקצה הר הלכנון ובעמק הלכנון (לבא חמת) -באלעויריא" (חול), ושם המבצר החרב "בעל ביק וואהלע" אשר אבאר במקומם. וארם הנזכר הגיע עד סמוך לרן או ליש, וסמוך למחוז צור כיואדי חאסטייא" אשר אבאר לקמן ובעת שם מושב האומה דורוי (דרחוק). .

(1) לפי דעתי הוא הנזכר בספר יהודית סימן ג' פסוק ח' י"ב זיריא אלכחל ויסיפיעחעיל חפאחעיל עכ"ל, ר"ל סוריא צובה וארם נהרים ואחעיל הע"ל.

מ תבואות פרק א' גכולי ותחומי הארץ הארץ

ה' א רם מעכה (רכה"א י"ט ו') הוא סמוך לארם בית רחוב דהיינו למזרח דרומית לו. והרי השלג הוא החרמן (אשר אבאר לקמן במקומו) ועיר הספיא הם במחוז הרוא. וגם עיר אכל בית מעכה היא בארם הנזכר, ומחוז זה מתפשט לצד מזרח לנבול מרכון Trachonites הוא חבל ארנב בעבר הירדן המזרחי כאשר אאריך א"ה במקומו.

וזה לשון הרמב"ם מהלכות תרומות פ"א ה"ט איזהו טוריא מארץ ישראל ולמטה כנגד ארם נהרים וארם צוכה כל יד פרת עד בכל כנו דמישק ואהלוב (היא אלעפסא) וחקן ומנכב וכיוצא בהן עד שנעיר וצהר ה"ה כסיריא עכ"ל. על שני שמות מנכב וצהר דרשתי ומרחתי הרבה לדעת תכונתם ולא מצאתי כשום מקום זכר מנכב בא בירושלמי קרושין פ"ד (ה"א) וכן בכרמאשית רבה פרשה ל"ז ששם נזכר עילם וגוככי לענין יחוס (ע"ן שם). ומוכה שתכונתה במחוז עבר הנהר אצל חדקל*). וצוהר תכונתה לצד צפון עיר סלבה כערך מהלך יום א'. וכעת היא כפר קמן הנקרא אלצאהארא" (וכיוספון קרמוניות י"ג מ"ו ד' נקראת נ"ב צאהארא) וחובותיו בערך פרסא כהקיסם והיא היתה בימי קדם עיר גדולה ומפורסמת, וכעת יושביה בערך שני מאות, ובלתי ספק היא צהר שהוזכר הרמב"ם: ותכונתה היא במחוז הרי חורן (ע"ן במקומו).

תחומי עולי בבל.

זה לשון הירושלמי פ"ו דשביעית (ה"א): תחומי א"י כל שהחזיקו עולי בבל פרשת חומת מגדל שיר ושינס דרוד ושורא דעכו וקצירא דגלילא וכרתה וכית זניתה וקובעיא ומילתה דכיר וכוריי רכתא תפנים וסנפתה ומתרתא דיתיר

(*) דברי הרמב"ם מובאים גם במפתח ופיה פרק י"ג (בתוצאתנו ימור של"ו) ובגדרם הנורא מנכב וכהל"י שבאקספאדד הנורא "מבעני" ובמבנים דמוסם חדשים "מנכתי" וכבר העזינו שם כי למד צ"ל ס"ב"ג והיא נדעת גם עד היום ועומדת בין ארסא (אמר כשרים) דהרי בקיה.

תבואות פרק א' גבולי ותהומי הארץ הארץ מא

וממציא דאכהתא וראש מי געתון וגעתון עצמה מי ספר ומרחשת ומגדל חרוב ואולם רכתי ונוקבתא דעיון ותוקרת כוכה רבה דבר סנגרא ותרגנולא עילאה דלמעלה מן קסרין ומרכונת דמתחם לבוצרה וטלה דזרבאיי ונמרין ובית סכל וקנת ורפיח דחנרא ודרך הגדולה הרולכת למרבר חשכון ויבקא ונחלא הויך ויגר שהדותא ורקם דגיעה וגניא דאשקלון עכ"ל.

וכן הוא בספרי סוף פי עקב וכתובספתא דשביעית פ"ד אכך שם שיגים הוכה (ורוכס הם טעות המעתיק) וקצת הוספות ואפרשם במה שחנני ה"א).

פרשת חומת צ"ל חמת והוא לבוא חמת כאשר כתבתי לעיל. ופרישה הוא כמו פרישת דרכים ור"ל הדרך ללכת חמתה ג). מגדל שיר. היא קיסרין הנקרא ג"כ מגדל שיר, גם מגדל צור כמ"ש במקומו.

שיני דרורה צ"ל דדור ר"ל חמת עיר דור (מאנמורא) כמו שיני החומה והמכצר.

שורא דעכו חומת עיר עכו מלשון כנות צערה עלי שור. קצירא דגליל א. היא קצרה למערב עיר מבריה כמו שאכתוב במקומו ג).

א) המהבר אהו בנוסחת הירושלמי מכלי שום לב להשגים וההוספות שבהתוספתא והספרי. וסלבר שבירושלמי הסיום מלים רבים עיר נהערב בו הדבה סדר המקומות. ומהבר הזה הביא את המהבר לטעיות והשערות והקנות. והנה חוקרים רבים נסו את כלם כסתרון המאמר הקשה הזה. אך האחרון הכי נכבד הוא הרבית בסדרה צ"ד הולדסהיים אשר אסף את כל התוספות השונות במאמר מיוחד בשפת אשכנז (שנת כסף ההודעה השנתית של בית מדרש הרבנים בגליץ בשנת 1885, בגליץ 1890) ובארץ ויצמן בעין רב. ובשקידה נסדצה ומביית באוריו טובים ומתקבלים אל הכלל. וההפך להיות את השניות על הרוב המהבר ובאוריו שאין ספק באמתה.

ב) בפסיו ובתוספתא הניסא יפרשת אשקלון (ומלת חמת נמשכת למגדל שיר ובירושלמי נמשכת מלת אשקלון בגזרה בטעות המעתיק) והבנה פרישת הרבנים או המכירה שלמני אשקלון. כי היא נשארה בחוקת מדינה. ולפיז ילך חוש הגבול הסמוך סה ישר מהנחית מערבית לצד צפון סמוך להיב.

ג) נראה דהתוספתא קצמרא (תחת העבא) יותר טוב לאחזקע חרפת גליל הרחוק כשלשה פרסאות לצפון צפון-מזרח מהמבר "זויתא" אשר נזכיר לקמן דק בירושלמי נהערב המבר כאשר.

מב תבואות פרקא' גבולי ותחומי הארץ הארץ

כ ב ר ת ה. עד היום למערכ "שפעמר" (שפרעם) כשעה
א' הכפר כאפארתא א).

ב י ת ז נ י ת ה. אולי צ"ל בית זויטא היא זויטע טין
מיל מטבירה והנצרים החריכוהו שנת 4942 ב).

ק ו ב ע י א. לצפון צפת כמחוז גוש חלב וראש אחמר"
הכפר יאלקובעא' ג).

מ י ל ת א ר ב י ר. תרגום סוללה מילתא ר"ל כנין מכצר
עיר כיר שהיא בירי אצל צפת שהיתה מכצר בוסן יוסיפון
כאשר אנאר במקומו ד).

כ ו ר י ר ב ת י. צ"ל כירי רכתי עיר כירי הגדולה. ביוסיפון
נזכרת עיר בירתי ששם הכה יהושע את המלכים. ומוכח שתכנתה
סמוך לים סמכי.

ת פ נ י ס. היא דפני רכלה ג"כ סמוך לים הנזכר כמ"ש במקומו:
מ ח ר ת א ד י ת י ר. נראה לי שהוא מערתא דעיר יתיר
שהיתה כמחוז ההוא וכעת לא נודעה י.

א) יתיר נכון שכוונתו היה להכפר אלכפירה. העוסד בהדרך ההולכת מעכו לצד.

ב) לפי מהלך הוש הנביל יתיר נכון לאחד את בית וניתה עם המקום הנקרא
היום חרפת וזניתא הנהיג כמלהך כפיסא לצפון הכפר אלכפירא הנזכר.

ג) כפרי ובתוספתא הניסא יקובעיא דעיתא. (ונראה כי בירושלמי נשתנה
המלה דעיתא) והכוונה: הסלעים והפסגות של העיר עייתא ואותה נזכר לאחד עם
המקום הנקרא כעת עייתא אסאי. ולדעתנו עייתא זאת היא העיר עייתא שבה
היו משמר של כהנים בימי הבית השני לדבריה הקליר בקינתא איבה ישבה חפצלת השוקן:
ינעה ששתלו סך עייתא ל.

ד) בירושלמי דפוס וזינציוא הניסא מלתא דכירי נזכר כפריא ותוספתא הנרמז
יומלתא דכירי ולפינו אי אפשר עוד לאחדו עם הכפר ביריא המסך לצפת (מלבד מה
שהנביל הזה רחוק הרבה מהנבולים הנזכרים לפנינו) ולכן צודקת גם כזה השערת בעל
האמרי הנזכר לאחדו עם חרפת אלכפירא. הרחוק כפיסא וחצי מעייתא הנזכר לפנינו.

ה) לפי השערת ד"ר הילדסהיימער כינו בו את הכפר יתבנין המסך לצפת
ונודע ככל ספרי רשמי הקברים ע"י קברו של שמר בן ענת אשר השמיה תראה בסביבותיו.

אך עוד נעיר בסוף הספר על המקום הזה ועוד מקומות מסופקים.

ו) לדעת בעל האמרי הנז' כינו בו על השעיות של הכפר יתיר העוסד בהדרך ההולכת
צפת לצור, אולם לפינו יסוב הנבול מתבנין שהוא בצפון. נגבה משרבהו זה לא יתכן.
לכן המסר הרשמי בבקרתו להאמרי הנז' בהצבי שנה ב' גליין 46 לאחדו עם המקום שנהזירא
הנמצא פסיעב הבנין ונקרא טהורא דיתיר להבדילו אפשר מטתורא אחרת.

תבואות פרק א' גבולי זתחומי הארץ הארץ מג

מטציא דאכ הת א. עד היום על יד הירדן מול הר תבור
הכפר אכאתיא ור"ל הדרך המגיע לאכאתיא.

ראש מינגע תונ ונגע תונ עצמה לפי דעתי הכונה
ראש מי מגדו ועיר מגדו עצמה אשר אבאר במקומה וכעת היא
קוראים מגדו נעתין *).

מי ספרה תרגום יכיע תף הים ספר ימא ור"ל שפת הים
אצל כרטל במחוז מגדו *).

מרח שת. כספרי הנרסא מרעישת עד היום לצפון מערבית
בית שאן בערך שעה א' הכפר מאפעס (ע"ן מרח) *).

מגדל חרוב. בין עיר כאניאם ובין קדש עד היום יוארי
חארוכ" המושך מצפון לדרום ונופל בנחל חסא. ואולי במחוז
ההוא היה מגדל חרוכ. אכן נמצא ג"כ למרח ים כנרת כפר חארוכ
ושמוך לו כפר א' הנקרא מגדל ואולי על זה כיון. (ומצאתי
ביוסיפון בחלק הנקרא ווישא דף 1013 חאדאכא כפר בגליל העליון).
(כפר החובא באיכה רבתי דף ע"א ע"ג) *).

אולם רבתי. עד היום לצפון עיר סירין בערך חצי שעה הכפר
אולאמא ואולי הוא אולם רבתי. אכן מצאתי ג"כ בספר מכבי
שהוזכר במבצרי ארץ נלעד עיר אולעמא. אולם היא רחוקה ממחוז
הזה שהוזכר ישמית הגל. ואולי א' מהם נקראת רבתי וא' זעירי *).

א) סימן הגבול הזה אשר בנוסחת הירושלמי הוא ההמשך עשר הבית את
הרוב המהר לאהרן עם מי מגדו ואהריו נמשכו עד הכמים שנינו אולם בנוסחת
הספרי והתוספתא הגדו הסימן ההפסי מ"ה אחרי ישרא דעכ"ה והוא הגדו כמעט האחד
אשר בשמו לא נעשה כל שנוי עד היום ועד היום יש בקדמת עכו סימן חוק אשר
יתפסח אחר. למה ונקרא עין א' נהר נעתין וסימן הלבו בעצמות הים של עכו
שנבנו סאת נהר סשה ואצלו יש ג"כ הרבה הנקראת החרב נעתין ואין ספק כי על הסימן
הזהקים הוא כי ה"ל בשם מי נעתין נעתין עצמה.

ב) ביאור המהר יוסל מעצמו לסי בארצו לבטל הגבול הקדמי והשקעת
הרציה הילדעס היסר היא לקיים ס"ה את נוסח הספרי ימח"ס ומקום כזה ה"ו בצפון
מזרח גליל העליון ושמו נמצא בתעודה ישנה של כנסת הנוצרים משנת 580 - 590
לחמס"ה הגדול.

ג) להמקום הזה לא נמצא עוד ביאור נכון גם כהמאמר הנוצר ואולי עיר נשיב
לדבר עליו בסוף הספר.

ד) הביאור הראשון יותר נכון לפי מהלך הנוס הגבול.

מד תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

נוקבתא דעיון, אולי הכינה על עין הנזכר בתחומי הארץ
בפישת אלה מסעי מקדם לעין (עיון מקומו) ונוקבתא דעיון ר"ל מקום
מצא המעין הזה. או עיון העיר הנזכרת מלכים ב' מ"ו כ"ט,
דה"ב מ"ז ד'. ותכינתה כחלק הצפוני אצל אבל בית המעכה.
ולמזרח "ואדי חיסמיא" מושך עמק צר ונקרא מִקְנֵי עיון על שם
עיר עיון הנזכרת, ואולי כונת הירושלמי נוקבתא דעיון על עמק צר
הנזכר כי בל"ע נוקאב הדרך ההולך בין ב' הרים (א).

תוקרת. לפי דעתי הוא יוקרת הנזכר פעמים הרבה בשם,
ובדרך שעולים נצפת לנוש חלב אצל כפר קאיומיא נמצא ציון
ד' יוסי דמן יוקרת, ואולי היתה שם תכינת עיר יוקרת.

כרבה דכר סננרא. עד היום בגליל העליון לצפון
מזרחית עיר מעבר בערך שעה א' ולדרום צפת בערך שעה וחצי
מבצר חרב הנקרא "קאלאז אלסאני" וכל מחוז ההיא נקרא סננור
(כמו סאנגורה) ומבצר הנזכר הוא לפי דעתי כרבה (מלשון כרך) דבר
סננרא (רכי כיבא סננוריא אמר מדרש איכה בפסוק על אלה אני).

תדנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין, עיון מיש במקומו.
וטרבונה דמתחם לבוצרה, ביוסיפון נזכר עיר מרכונה
לדרום טבריא 80 שטאריא (שעה וחצי). ואולי בזמן ההוא היה
דרך המלך לבצרה דרך עיר ההיא. או כונתו על עיר בצרה בגליל
למזרח צפונית צפת שכעת חרב ושמה ולא נמצא כ"א חרבות מעטים
הנקראות כן. ויותר נ"ל שאין הכונה על עיר מרכונה כ"א על המחוז
הגדול וחוא חבל איגוב בעבר הירדן כאשר אאריך במקומו.

גמריין, שעה א' למערב הרומית כפר ח'טין (עיון מקומו) עד
היום כפר ג'מריין או הכונה בית ג'מריין שבחלק גד (ז).

כית סכל. נזכר בתרגום יב"ע בפרוש חצר עינן. ולא
ידעתי כונתו כי לא הגיעו בני עו"ב להחזיק עד תחום חצר עינן (ז).

א) המצד האחרון הוא הנכון.

ב) המצד האחרון הוא הנכון עיון חלק גד.

ג) בתוספת ובספרי תוספת יבית סוכת' ובמקרא הוא היתה נכונה ולפי

גיבול לאחר איתה עם עיר "שבת" הנזכרת במחקר. כהנאל בני נר בקיבת נחל יבוק.

עיון לחלק במקומו.

תבואות פרק א' נבולי ותחומי הארץ הארץ מה

קנת לפי דעתי הוא הנקרא כעת "חרכות קאנייטרא" למזרח הירדן רחוק מהירדן בערך ו' שעות בדרך דמשק. כי רחוק הרבר ליטר שכונתו על קנת נבח (במדבר ל"ב מ"ב) הנקראת כעת קאנואת ותכונתו לצפון בערבית הרי חוראן כי לפי דעתי לא החזיקו עולי בבל עד שם *).

רס"ח דחגרא. עיין מה שכתבתי בסמוך כביאור מתניתין דיש גימין.

נחלה דזרך. צ"ל דזרד עיין מקומו.
יגד שהדזתא. היא מצפה בעבר הירדן. לפי דעתי עיר הנקראת כעת "אלצוף" והוא למזרח הרי גלעד. ואולי היא עיר צופים (נופת צופים) הנזכרת בסוף מסכת סוטה ע"ש.
רקס דג"ע. הוא קרש ברנע "ואריגאעין" כמו שכתבתי לעיל.
וגינא דאשקלון. לפי דעתי אין הכונה גינא טלשון כן ר"ל גנות אשקלון כ"א המחוז של אשקלון. וגינא טלשון יונית זוית דהיינו חבל הארץ של אשקלון.

והנה נקודות קצוות תחום זה הן:
לצד המזרח החזיקו עד סמוך לחוראן והוא מחוז טארכאנא בדרך כצרה *).

לצד הדרום עד קרש ברנע לדרך אשקלון.
לצד המערב כל חבל אשר על שפת ים הגדול.
לצד צפון עד הכפר הנקרא כעת "אלנאכארא" למזרח צפונית צור ולצפון באניאם שהוא לפי דעתי תרנגולה (עיין במקומו) ועד נחל חספא (ועיין לקמן מה שכתבתי בשם אבל). וחקרתי מיושבי הארץ אם לא נודע להם ע"פ קבלת אבותיהם עד היכן תחום א"י (ר"ל תחום עו"ב) לצד הצפון, ואמרו לי שמקיבל אצלם שווארי

[א] לפי מהלך שמי הנביל הקדומים ובאיריהם האסתים לא רחוק הרבר כלל וגדל לאהרו עש קנת שבחזיקו. ועל שמו הנבתי ותכניתו ראה להלן במקומו.

(1) חבל צלרה לא החזיקו והוא חו"ל עוט כזכר בנזכרת ע"ז דף נ"ח ע"ב ריש לקיש חלפז וכו' לצלרה וכן עובד מירושלמי דנארי ריש פ"ז והא דבילה צלרה ע"ס.

מו תבואות סרקא נכולי ותחומי הארץ הארץ

חאסמייא (עיין מקומי) הוא התחום. ואח"כ מצאתי כן כתשובת מהר"ם ט"ח ס"י פ"ד וזה מסכים עם דברי שנקודה הצפופה היא "באבארא" הנז"ל והיא סמוך לשפת נחל חאסמייא.

אכן אל תאמר שכל חבל הגדול הזה החזיקו ולא נשארו מקומות בתחומים אלה שלא החזיקו לא כן הדבר כ"א שנישאו הדכה שלא החזיקו כמו בית שאן כפר צמח קיסרין סוסיתא בית גוברין ושאר מקומות.

ורגה אזכיר שבות המקומות הנמצאים בארץ שהם על הגבול, שהם ככבוש עו"מ או עו"ב.

עזה בנכול עירם דוקא (ירושלמי בכורים פ"ג ע"ז ועוד נקראים חור'ל) וכ"ש הכפר יחאן יונים ויאלעריש" שהם ודאי לא מכבוש עו"ב.

אשקלון שם חוצת חום עו"ב. ועיר אשקלון בעצמה במחלוקת וספק (עיין בירושלמי הנ"ל בשמות תחום עו"ב) ומצאתי בספריהם שאשקלון נקרא עיר יוגית לפי שישבו בה היונים זמן הרבה). אשדוד א"י ממש בתחום עו"ב וכן כל חבל הים יכנה יפו חרים כן עלים וכו', וכן רמלה ולוד, ומה שאומרים רמלה חור'ל לא ירעתי שורש הדבר (1). וכן כתב בעל כפרים שרמלה

(1) לזכר אחר עיין חזרתי שאין ספק שדבר זה נקבע ליועצי הארץ שרמלה חור'ל וחלילה לומר שרק נתנו חזרתינו חלל ודאי כן הדבר, וחקרתי הרבה על הדבר הזה. והנה נמצאת גיטון המזכר ונזכר ככפר לודים ונזכר בתחום ח"י זה ראה ששם הונך חוט הבגול תחום ח"י, ר"ל העפשיק בין תחום עו"מ וצ"ע עו"ב. ומלחמי צירושלמי דמלי פ"צ רבי הירי בית גוברין (עיין חזקוני) וכן נמצא בסוף נסכת אלהות רבי יצחק דיו כמנו על קני וערהוה שהיו נוהגים צו טוואה נוספק עד שזל רבי. ולקמן נזכרנו אכחצו שער היום לנוח לוד הכפר עין קני ואנח שהעצם הוא מוסס עזרונה הגנים וזוהי שהיא דוקא נזכרונות שהם בתחום בגול עולי ונזכר, כי בתחום עו"ב לא היה ספק כ"א לזד לפין ונעבו לזכר

תבואות פרק אי גכול ותחומי הארץ הארץ מז

א"י תהום עו"כ, אכן כפר לורים לפי משמעות לשון הש"ס ריש מסכת גיטין מוכח שלא כבישוהו עו"כ, והרי הוא חויל אע"פ שמובלע בתהום א"י.

ק י ס ר ין לא החזיקו 'בירושלמי' רמאי פ"כ רבי התיר קיסרין, ומוכח מה שנזכר בירושלמי הנ"ל מגדל שיר אינה הכונה כל העיר ההיא כ"א המגדל החזיקו אבל לא העיר ולכן התירה רבי. (בתוספתא סוף אהלות ואיזהו מזרח קסרין מבנגד מטרסולין שלה וכו' ע"ש).

ד ו ר א"י תחום עו"כ וכל חבל ההוא עד חומת עכו, ועכו בעצמו לא החזיקו ואינו תחום עו"כ כנזכר במקומות הרכה בש"ס ובירושלמי שעכו חו"ל.

ח י פ ה א"י תחום עו"כ וכן לצד מזרח עד בית שאן וסוסיתה וכפר סמאק (כפר צמח ועיין מקומו) ג' אלה לא החזיקו. כ ז י ב א"י תעריבוכן כפר יוסף וכניהם רצועה אשר לא מהורה.

צ ו ר לא החזיקו וכן לא כל חבל הים ההוא עד "גאבארא" שהוא תרגנולה. פקיעין שהוא בקע חלק התחתון עמק לביא חמת החזיקו וכל חבל ההוא עד סמוך לים סמכי החזיקו וכן עד ים כנרת.

ח ס פ י א בהר חרמון לא החזיקו והוא דוקא תחום עו"מ. א ב ל אלקרום ואבל קמח ואכל (סתם) ג' אלה החזיקו. צירון צרפת בירות גבל בעל ביק הם דוקא תחום עו"מ. כעבר הירדן המזרחי החזיקו דוקא המקומות הנזכרים לעיל, וכן מחוץ נחל זר עד סמוך לים המלח וקרש ברנע.

כנודע, והנה לפי דעתי זה הדבר היה בכפר לורים שהוא ללפון לוד כשתי שעות וקוראים כפר לוציא (כן ה' בזמן כפוי), וא"כ סבירא לומר שכל מנעך החצל נעזית גיבדין עד רעלה וכפר לודים ועין קני כל זה לא היה בתחום עו"כ, וא"כ לפי זה דוולת חויל ר"ל שליחו תחום עו"כ.

מה תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

והנה לענין יום טוב שני כבר כתב הרמב"ם בהלכות קידוש החדש פ"ה ה"ט שאין עשיית יו"ט שני תלוי דוקא ברחקת המקום מירושלים כ"א גם בקבלה, ר"ל שאינו רחוק מירושלים מהלך שהיו מגיעים שם שלוחי תשדי וגם מקיכל שכמקום ההוא יישבו בני ישראל בזמן הבית ע"ש¹). וכבר נהגו בכל א"י עד עזה ועד ציד לעשות דוקא יום א' (עזה בכלל, צור אינו בכלל, כי בצור עושים ב' ימים, עיין תשובת הרמב"ם סאר הדור סימן ק"ו). ועל עיר יפו היתה לפנים איהו עוררים לעשות שמה ב' ימים אכן כבר נפסק הלכה לעשות דוקא יום א', וכן עשיתי אני הלכה למעשה מדעתי כבואי ארצה הקדושה שנת תקצ"ג וישבתי ביפו ימים הראשונים של פסח ועשיתי דוקא יום א' לכו בזמן ההוא לא היה שם ישוב מבני עמינו אולם כעת כבר נמצאים והתישבו שם הרבה ונוהגים ג"כ לעשות דוקא יום א' (וכן בירמלה נראה לי לעשות דוקא יום א' אע"פ שכתבתי כבר שיש שורש לדבר מה שיש אומרים שירמלה חורל, עם כל זה לא ידענו שלא היה שם ישוב מבני עמנו בזמן הבית כי הוא סמוך לירושלים ולוד ויכנה מקומות שעברו וישבו מזה לזה. ואם כן מסבירא שגם בו יישבו בזמן הבית. ואם כן יש לעשות דוקא יום א'.

ומרי דברי בתחום עיר אכאד לשון מתניתין דיש מסכת גיטין מענין זה.

רבן גמליאל אמר אף המכיא מן הרקם ומן החגר ר"א אומר אפילו מכסר לודים ולוד וכו' ר"י אומר מרקם למזרח ורקם כמזרח וכו' ע"ש.

בין קדש ובין ברד מתרגם בין רקם ובין חגר (ויב"ע תרגם

¹ שם כגון לוטא וספרעס ולח וכו' ל"ל ולח, ומה שהזכיר כוז ועצריא לא ידעתי מנ"ל כוז אלא מלאנו בשם מקום שיש שיהיו יושבים ב"י בזמן הבית, ומלאמי בתשובת מהריט"ץ קיטון ר"יו שהעתיק לשון הרמב"ם המזכיר ולא הביא כוז, ולפי דעתי הוא טעות הסופר טע של תיבת עצריא כראה לו שהוא כוז ובתצ כוז ועצריא.

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ ממ

כרד חלוצה. וכן מדבר שור (שמות טו כ"ב) תרגם חלוצה. ורבינו סעה"ג תרגם ויגר כגרר כלוק. אי"כ מוכח שהכל בתחום ובמחוז א"י והוא לצפון מחוז ים כוף שעברו בני ישראל בהרבה, ועיין מה שכתבתי במקומו. וא"כ כונת רי"ג לא מבעיא ממדינת הים שהוא רחוק הרבה אלא אפילו מן קדש ומן ברד שהם במחוז ובגבולי א"י צריך לומר בפני נכתב וכו'.

ואמת שקדש ברנע בכלל א"י הוא ואפילו בתחום עו"כ כמו שכתבתי כבר. אכן יש לדעת אף שכבשו עו"כ מחוז ההוא אפילו הכי לא היו יושבים בצד דרומית א"י שהוא ארץ אדום. כמו שידוע מיוסיפון שבמעט כל משך זמן בית שני לא ישנו דרומה מחברון ובית צוריו. וא"כ אף המביא נט משם צ"ל בפני נכתב לפי שלא נמצא שם ב"ד ישראל.

אולם הגר אינו בתחום ארץ אדום כי הוא במחוז ארץ שלשמים והוא חוץ לגבול תחומי עו"כ לכן צ"ל בפ"ג. ומה שזכר בירושלמי הנ"ל בשמות תחום עו"כ חגרא אינו חגרא הנ"ל לא ברד ולא שור כי לא נזכר לא בירושלמי ולא בתוספתא הנ"ל רקם וחגרא כ"א רפיח וחגרא (או דחגרא). ועד היום במחוז מזרח קדש בהר נפתלי הכפר אצור הוא חצור (עיין במקומו). וסמוך לו הכפר יאלחגיר (חגרא בג' רגושה). וידוע שרפיח הוא תרגום חצור כשאזכיר פעמים הרבה וזה רפיח דחגרא. ובספרי הנ"ל הגרסא רקם תחגרא (צ"ל דחגרא) אין הכרח להגיה ולומר שש"ס הוא כי חצור (רפיח) וקדש בהר נפתלי סמוכים זה לזה. וכונת הספרי רקם דחגרא על קדשי ומתרגם קדש כמו קדשי

(1) וזוהו מחורץ תחיתה הרדכי? צפירו יקר תפארת על הרדכי? לזה תקנו חכמי דוקא בלחץ עמון ומואלץ להפריש חרומי'ע ולא בלחץ אדום שהיה קרובה לא"י? אלא הטעם כמו שכתבתי שלא היו יושבין שם ונצי ישראל לפי שבויי הארץ (חרומיים ויוני'ס) התפשטו שם עד סמוך לחברון ובינת צור, וכל חבל הארץ ההוא היו תחת יד הנובים לכן לא תקנו שם (ועל דרך זה תירץ ג"כ הוועזר בעלמו).

נ תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

אבל אין לומר שהבונה על קדש ברנע (בין קדש ובין שור); הלא אח"כ הזכיר גם רקם גיעא שהוא קדש ברנע; וכל המקומות הנזכרים אצל רקם דחנרא הם כהלק הצפון כמו תרנגולא קנת מרכונא גימדין כאשר בארתי לעיל.

וא"כ חנרא דמתניתין אינו חנרא דספרי ודירושלמי. וכבר הרגיש בזה התוספות ותירץ דתריץ רקם וחנרא היו ואותו רקם וחנרא דכתיב גבי אברהם בארצו של אבימלך מלך פלשתים וכו'; ורקו"ח דמתניתין היה כמזרח כדאמרינן רקם כמזרח עכ"ל. ולפי דעתי רקם דאברהם הוא רקם דמתניתין ולא שרקם במערב. הלא מקרא מסורש ויסע משם אברהם ארצה הגנב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר, כ"א גרר הוא במערב והוא בין קדש ובין שור ב' נקודות ורקם ברום כאשר כתבתי כבר.

ור"א הוסיף אפילו מכסר לודים ללוד אפי"ם שמובלעות בתחופ א"י לפי שאינו א"י ממש ר"ל כיבוש עו"ב צ"ל בס"ג; ובזמן כסופ"ם נקרא כסר לובין לצפון לוד בערך שתי ישעות. וכעת אבד זכרו מארץ.

ר"י אומר מרקם למזרח וכו'. יש לדקדק אם רקם דר"י הוא רקם דר' גמליאל הלא ידוע הוא שרקם גיעא הוא בצד הדרום כמו שכתבתי כבר פעמים ושלוש, וא"ך אמר מרקם למזרח ומוכח שהוא בצד המזרח וא"י אפשר להכחיש המציאות. וגם מוכח מפסוקי גבול דרומית חלק יהודה (שנזכר קדש ברנע בין ים המלח ובין ים הגדול) שרקם גיעא הוא בצד הדרום.

לכן נראה לי שרקם דר"י אינו רקם דר' גמליאל כ"א רקם דר"י הוא קדש עין משפט במחוז הר ההר לדרום עיר סלע בערך ד' שעות, כמו שאכתוב במקומו. וגם קדש זה מתורגמם וישבו ויבאו אל עין משפט (בראשית י"ד ז') מתרגם למישד פילוב דינא היא רקם. וישב העם בקדש (במדבר כ' א') ויתב עמא ברקם, ובשאר מקומות. והוא בצד מזרחית דרומית א"י בנודע. ומצאתי בדברי היראנימוס שכתב לפי תומו וז"ל ארקם (ר"ל רקם) הוא כיעטרא דיוסיסון עכ"ל, וביעטרא הוא סלע לדרום

תבואות סרקא' גבולי ותחומי הארץ הארץ נא

ים המלח כמו שאכתוב במקומו א"ה. והוא סמוך מאוד לחר ההר לקדש עין משפט. וזה ראייה ברורה שרקם דר"י הוא עין משפט לדדום ים המלח.

ובמקומו א"ה אבאר בראיות ברורות שאין להשיב עליהם שמוכח שבי מקומות היו שיטמות קדש, קדש ברנע וקדש עין משפט. לא כדברי המפרשים ששיניהם א' הוא. וקדש עין משפט אינו בכלל א"י לא תחום עו"ב ולא תחום עו"מ. וזה שאמרו ורקם כמזה ר"ל שהוא כעצמו נידון ג"כ כח"ל.

ופלאים בעיני דברי הרמב"ם בהלכות תרומות פ"א ה"י ה"ל אי זו היא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים מרקם שהיא במזרח א"י עד הים הגדול מאשקלון וכו' עד עכו. היה מהלך מעכו לכיבוש וכו' וכל ששופע ויורד מטורי אמנוס ולפנים א"י וגו', מהיכן החזיקו עולי ככל מכוזב ולפנים וכו', ע"ש היטב.

כבר הארכתי שתחום עו"מ הוא תחום הנזכר בפרשת א"מ הר ההר וחצר עינן וגו', וכונן. ההוא כל הארץ מהורה היתה ולא היתה בה רצועה אשר לא מהורה וגם החזיקו עו"מ עד נחל מצרים ואשקלון ועזה וכל חבל הים (אף שהיה ביד פלשתים). וא"כ לא ידענו מנתי הרמב"ם שהכניס בפרושו לתחום עו"מ היה מהלך מעכו לכיבוש כו' (וכמעט סותר דבריו שמתחילה אמר מאשקלון עד עכו כו' ואח"כ הוסיף ואמר וכל ששופע ויורד ממזרח אמנוס וכו', מוכח שתחום עו"מ עד הר ההר ולא עד עכו כאשר הוא באמת). ואי לא מסתפא הייתי אומר שטעות המעתיק הוא בדבריו ועידובו דברים בשתי הלכות אלה וכן צריך להיות: א"ה הוא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים כל ששופע ויורד מטורי אמנוס ועד נחל מצרים וכו' מהיכן החזיקו עו"ב מרקם שהיא במזרח א"י כו' עד שידע לך שאותו מקום חו"ל ומכוזב ולפנים כנגד המזרח ומכוזב ולחוץ כו' לא החזיקו בה עכ"ל. וזה הכל יבוא אל נכון.

מ"מ אסיים סרק זה אבאר במתניתן מסכת שביעית פ"ט מ"ב : ג' ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן והגליל וג' ג' ארצות לכל א"י וא"י גליל העליון וגליל התחתון והעמק, מכפר חנני

ב תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

ולמעלה כל שאינו מגדל שקמין גליל העליון ומכפר הנני ולמטה כל שהוא מגדל שקמין גליל התחתון ותחום מבורה העמק וביהודה ההר והשפלה והעמק, ושפלת לוד כשפלת הדרום וההר שלה כהר המלך ומכית הירדן ועד הים מדינה אחת עכ"ל.

ויש לדקדק פסח כג' וסיים כב' כי לא פירש כ"א יהודה והגליל, ולא פירש ג' ארצות שבעבר הירדן? ונראה לי שהתנא קרא עבר הירדן החלק שבין ים כנרת ובין ים המלח שמחוזה ההיא כעבר הירדן המערבי ויהושע ה' א' אשר בעבר הירדן ימה, ובאמת לא מצאנו שם הירדן כ"א מ"ס כנרת עד ים המלח, כי לצפון ים כנרת לא נזכר ולא נקרא הירדן בכל תנ"ך אף שיורד מרחק רב מצפון לים כנרת כשאזכיר במקומו. וכן מצאנו ביוסיפון שכתב שא"י נחלקת לבין הלכים יהודיא שמאריא וגלילעא. והנה מחוזה שומרון הוא בין יהודה ובין הגליל והוא מחוזה עבר הירדן המערבי. וכן כל זמן בית שני היו משתמשים בחלוקה זאת כנודע מספרי יוסיפון ושאר מקומות.

ובזה מתירן תמיהת בעל תוספות יו"ט בסוף מסכת כתיבות ג' ארצות לנשואין יהודה ועבתי והגליל שכתב שקשה לו למה הסמיק בעבר הירדן בין יהודה וגליל ששניהם מא"י בעבתי המערבי עכ"ל, שהוא סבר שעבתי הנזכר הוא עבתי המזרחי. אולם לפי שאמרתי שרבונוה על עבתי המערבי מחוזה שומרון הנזכר, נמצא שישלשתי בעבר המערבי והזכירן התנא כסדרן מדרום לצפון ואין מקום לקושיא.

והנה במקרא מפורש הוא מה שכתבתי יהודה ההר ויהושע ט"ו מ"ח ובהר שמיר ויתר וגו' השפלה (שם שם ל"ג וכישפלה אשתאול וצדעה), אכן העמק לא נמצא במקרא. וכירושלמי שם נזכר ועמק שלו (של יהודה) מעין גדי עד ירחו.

ובחלק עבר הירדן (מחוזה שומרון) הם ג' ארצות הר המלך שפלת לוד ועמק בית חורון עד הים, ואגב השמיע לנו ששפלת לוד כשפלת הדרום שאוכל פירות שפלת לוד כל זמן שנמצאים כשפלת הדרום. ואם נחקור במציאות נראה שכמעט סמוכים זה לזה כמו

תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ נג

שאמרש במקומו ושניהם בכלל השפלה שמושבת על שפת הים מחו
לוד עד עזה. והר שלה כהר המלך ר"ל הר מחו לוד (שפלת לוד)
דינו כהר המלך. הוא הר אפרים שאמרש לקמן. ואף אם נדקדק
נמצא שהר שפלת לוד כבר נכלל כהר המלך שאמר דיכרין ה'
כסור מלבא (הר המלך) ובפר זה בהרי לוד, מכל מקום אינו הר
המלך ממש כ"א צד א', ועצם הר אפרים הוא לצפון לוד כמחז
שכם ושומרון. ומאחר שהר לוד קצת בכלל הר המלך הוא דין א' להם.
אכן יש קצת לדקדק שאין זה סדר התנא לדקדק ולצמצם
כן לכלול ג' ארצות שבעבר הירדן כלשון זה ושפלת לוד וכו'.
הול"ל ועכ"ה שפלת לוד והר המלך ועמק בית חורון כמו שדכר
בלשון מפורש כרישא בגליל וכיהודה ?

אולם ע"פ הירושלמי יבואר לנו פירוש אחר כמתניתן זאת.
ובזה מתורין הדקדוק הנזכר שפירש עבה"י. הוא המזרחי והתנא
קורא כל א"י המערבי גליל ויהודה דהיינו מגליל התחתון עד
סוף הדרום הוא בכלל יהודה. והנה לפי דבריו לא נחת התנא
לפרש לנו ג' ארצות שבעה"י המזרחי, כי ידועים הם במקרא קריש
כמו שאכתוב בסמך. אולם חלקי יהודה יפרש ההר והשפלה
והעמק וידועים גם הם כמו שכתבתי לעיל. אולם בפסוק לא
נזכר כ"א רוקא שכן יהודה ממש אבל לא מה שלצפון יהודה.
והלא התנא קורא לכל חלק ההוא ארץ יהודה ולא נודעים לנו
ארצות חלק ההוא. לכן בא לפרש חלוקת הארץ ההיא (והיא מחו
שאמאריא) ואמר שפלת לוד כשפלת הדרום ר"ל שפלת לוד היא
השפלה בארץ ההיא הנכלל בכלל יהודה. ואינו מפורש ואינו ידוע.
והר שלה כהר המלך ר"ל לוד והר המלך הם הרי הארץ ההיא.
ומכית חורון עד הים הוא עמק הארץ ההיא.

וזה שאמר בירושלמי איזהו הר שביהודה זה הר המלך.
ויש לדקדק מה שאל איזהו הר שביהודה הלא מקרא מפורש הוא
כמו שכתבתי לעיל, ועוד הלא הר המלך אינו ביהודה ב"א לצפון
ארץ יהודה כנודע, ואיך תירץ זה הר המלך ? אלא שכונתו על
הלק שביהודה והוא שאמאריא כי שניהם נכללו ביהודה כמתניתן.

נד תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ הארץ

ועבר הירדן מסורש בירושלמי מה שאין נזכר במתניתין וז"ל איזהו הר שבעבר הירדן תני רשב"א אומר כגון הרי מכור (יעזר תרגם יב"ע מכור) ונדור (ר"ל נדר) וכן כיוצא בהן ושפלתו חשכו וכל עריה אשר במשור דיכון כמות בעל וגוי וכן כיוצא בהן ועמק של בית חורן ובית נמרה וכן כיוצא בהן וכו' עכ"ל. ולכסוף הוסיף עוד ג' ארצות שבעבר הירדן המערבי וז"ל אמר ר"י עוד היא יש בה הר ושפלה ועמק מבית חורן עד אמאום (ע"ן מקומו) הר, מאמאום ועד לוד שפלה מלוד ועד הים עמק, ניתנו איבע מעורבות הן ר"ל שהלוקה האחרונה כבר נכלל בחלוקה הראשונה שהיא חלוקה הכוללת ובספרים נמצא חלוקה אחרת, ומה שאמר מבית חורן ועד אמאום הר גם הוא חלק מהר אפרים ובמחוז ההוא אילון שהוא בהר אפרים כנודע וסמוך לאילון העמק הנזכר ביהושע [י"ב] וידח בעמק אילון כשאזכיר במקומו א"ה.

ובסיום פרק זה אדבר ממדת שטח הארץ. הכונה ארץ תחומי פרשת א"מ והוא תחום ע"מ מקדש ברנע ועצמון שהם נקודות הרומיות עד הר ההר וצדד וגוי שהם נקודות הצפוניות ומים הגדול עד ים המלח והירדן ועד ג'בל זפירא (זפרון) וגוי. לפי ידעתי תכונת "ואדי בירעין" במעלת 80 חלק 45 והר ההר במעלת 84 חלק 20 רוחב הצפוני (מענין רוחב ואורך כבר כתבתי באר היטב בחלק א'). והנה נמצא רוחב הארץ 3 מעלות 35 חלקים. ומשפת הים הגדול עד ים המלח ארכה בערך מעלה א', אכן בחלק צפון הארץ מתמעט האורך ומים כנרת עד ים הגדול כמעט חצי מעלה אכן מ-ואדי אלעריש עד ים המלח וכן מים הגדול עד ג'בל זפירא הנ"ל כמעט מעלה וחצי. והנה לפי אומר דעתי לא יכיל כל שטח הארץ יותר מן 600 פרסאות גימנית ואם נעשה מרובע משטח זה לא יהיה כ"א כ"ד וחצי פרסא על כ"ד וחצי. ויש לפרש כונת דברי חז"ל מענין זה שנזכר פעמים הרבה בדבריהם שא"י ת' פרסא על ת' פרסא, שיעלה 160000 פרסאות. וגם אם נחשב 2 פרסאות שבדברי חז"ל לפרסא גרמאני יעלה בערך 13 מעלות האורך וגם לרוחב. וא"כ יהיה כל ארץ

תבואות סרק א' גבולות וחומי הארץ הארץ נה

אנאמאל וסורקא וארץ בכל כו' בכלל א"י וחלילה לומר שמגזרים כל כך כערך הארץ. והלא משנה מפורשת במסכת תענית פ"א מ"ג רג"א כו' בו מ"ו יום אחר החג כרי שיגיע אחרון שבשיראל לנהר סרת. הלא מוכח שאפילו עד סרת שהוא ודאי נקודה האחרונה שבא"י (אפילו בתחום עתידות) לא יש יותר ממהלך מ"ו יום שהוא ק"ן פרסאות (עיין מסכת מצינא דף כ"ח ע"א בתוספות בריה מ"ו יום).

וכן מביא רש"י בפסוק וישוכו מתור הארץ וגו' וז"ל והלא ת"פ על ת"פ היא ומהלך אדם בינוני י' פרסאות ליום הרי מהלך מ' יום מן המדבר למערב והם הלכו אדכה ורחבה אלא שגלוי וכו'. משמע מדבריו שמקדש ברנע עד רחוב לבוא חמת הוא מהלך מ' יום וזה ודאי מן הגמנע.

וחפשי בש"ס ממדת שטח הארץ ומצאתי ריש מסכת מגילה דף ג' ע"א תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מסי חגי זכרי' ומלאכי וגזעזעה א"י ת' פרסא על ת' פרסא וכו' (י). זכן מצאתי במסכת קמא פ"ב ע"ב במעשה מלחמת הורקנוס ואריסטובולוס והעלו להם חזיר כיון שהגיע לחצי החומה נעץ צפרניו בחומה וגזעזעה א"י ת' פרסא על ת' פרסא וכו'. וכן הובא מעשה זה במסכת מנחות דף ס"ד ע"ב. ולפי דעתי אין הכונה שא"י ת"פ על

(1) צירושלמי תענית פ"ד ה"ח הובא ונעשה זה ושם נאמר לא הספיקו להגיע למחלית החומה וכו' וקצן מלא' ארבעים פרסאות עכ"ל. זה מסכים עם דברי שכתבי שעיפ הנחלות שטח א"י צברך כ"ד וחצי פרסאות גרמני ע"ל כ"ד וחצי, והוא כמעט נכון מ' פרסאות (על מ"פ) כל פרסא ד' ג'ל ומיל י"ח דקים.

ולפי דעתי לשון ח"פ על ח"פ אינו מדויק כ"א לשון צעלמה שדרכם לומר מספר כך כמו צמלים (פסחים ל"ד ע"א), וכן מסכת חולין כ"ע ע"ב כי הוא מרחיק ח"פ. גיטין כ"ח ע"ב פהקיה ח"פ. וכן ע"ז י"ז ע"ב, יומא ס"ט ע"ב אזל קליה ח"פ, בזהר פתח ר"ג ע"א שפרח כשרא דשלמה מלכא ח"פ בשעתא חדא.

נו תבואות פרק א' גבולי ותחומי הארץ

ת"פ (כי לא אמרו הלשון כמו שאמרו במצרים (פסחים צ"ד ע"א) מצרים היה ת"פ על ת"פ) כ"א שהכונה שכל אי' ובשמיח ת"פ על ת"פ ששכיבות הארץ נרניש הרעיש. וכן ידוע ומפורסם הדבר שרעיש גדול רה"ל נרניש במרחק רב. ורעיש שנת תקצ"ז בגליל לא תקפ"צ"י) נרניש בכל ארץ אנאשאל ובכל ארץ המזרח (וכאלו נאמר נזרעזה א"י עד ת"פ על ת"פ).

ומצאתי בתנחומא וכן ברבא פ' שלח לך זהלשונם וישוכו מתור הארץ והלא את מוצא שהלכו מן הדרום לצפון מ' יום ומ' יום היו מהלכין את כולה אלא נלוי וכו' ופרשו המפרשים שהלכו הכונה שהלכו ר"ל מהלכו מן הדרום לצפון. אי"כ טישמע שמקדש ברנע עד רחוב לבוא חמת מהלך מ' יום כמו שפירש רש"י. אכן לשון זה אינו מדויק. ומצאתי בילקוט גרסא אחרת וכן צריך להיות והלא את מוצא שהלכו מן הדרום לצפון ולארבעים יום היו מהלכים את כולה וכו' ר"ל הלא הלכו כל שטח הארץ מנקודה הדרומית עד נקודה הצפונית (ובדאי גם לארכה כדרך מרגלי הארץ לחקור ולדרוש). וכמעט אי אפשר ללכת ולרגל ולשוב מקדש ברנע עד רחוב בזמן מועט כמי' יום אלא נלוי וכו'. וא"כ לא יש שום ראיה מלשון הזה ששמיח א"י ת"פ על ת"פ. ובפרט שאינה ע"פ המציאות המפורסמת.

והי' ידוע ועד שכל כונתי לפרש דברי חז"ל ע"פ האמת והמציאות להראות העמים והשרים כי כנים כל דברי חז"ל ואין כם דבר שאין מוסכם ע"פ המציאות והאמת.

(*) ר"ת לא תקום פעמים צרה.

נשלם פרק א' גבולי ותחומי הארץ
ישוכו אל ה' כל אפסי ארץ.

פרק ב'

ימי, נהרי, הרי ועמקי הארץ.

הימים.

בתרא ע"ד ע"כ כי אתא רב דימי אר"י מ"ד כי הוא על ימים
יסרה ועל נהרות יכוננה אלו ז' ימים ודי נהרות שמקיפין את
א"י ואלו הן ז' ימים ימה של טבריא וימה של סדום ימה של
חילת וימה של חילתא וימה של סבכי וים אספמיא וים הגדול
ואלו הן די נהרות ירדן ירמוך וקירמיון ופינה עכ"ל. עוד שם
ואמר ריא"ר ירדן יוציא ממערת פמייס, תנח"כ ירדן יוצא ממערת
פמייס ומחלק בים של סיבכי וגיטה של טבריה ומתנגלגל ויורד
לים הגדול וכו' עכ"ל (ובילקוט פרישת וזאת הנכחה בפסוק ים
ורום ירשה ים זה ימה של סופני ודרום זה ימה של טבריה
עכ"ל סופני הוא ט"ס).

זמן הרבה מרחתי על מאמר זה למצוא ולדעת שמות אלה
ע"פ המציאות, וברוך העוזר, ורקדקתי מה הוא חילת ומה הוא
חילתא הלא אחד הוא? ועוד שאמר שמקיפין א"י וידענו שלא
נמצא ים בצד דרום א"י כי שם הר שעיר ומדבר הגדול והנורא.
וחפשתי בירושלמי ומצאתי בסוף מסכת כלאים [פ"ט ה"ד]
וה"ל ז' ימים סובבים את א"י ימא רבא ימא דטבריה ימא דסמכו
ימא דמלחא ימא דחולתא ימא דשליית ימא דאספמיא, והא איכא
ימא דהמץ? דיקלימינוס הקוה נהרות ועישאו עכ"ל (ועיין בירושלמי
שקלים פ"ו).

ולהגיע לתכלית מבוקשנו אעתיק איזהו דברים וסיפורים
מיוספון לרומיים. בחלק הספר הנקרא מלחמות היהודים ג' ז' י
דברו מטחווי מי טרום (יהושע י"א ה') קראו ים סמכו (ובלשון
ארמי וערבי סמוך הוא גבוה במסכת חולין [ג"ה ב'] נישלו הכליות

נח תבואות פרק ב' מי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

וכו' אבל בסיטכיה מרפה) והוא פירוש ותרנום מי מרום ר"ל הנבונה.
ובאמת תבנות הים הזה היא על מחוז נבון והוא הר נפתלי.
והנה נדע ים סמכו הוא מי מרום.

וכדרך מבאניאם לדמשק בערך ד' ימנה וחצי למזרח
באניאם נמצא שם קיבוץ מים רבים כנרבה גדולה והערכיים
קוראים "בירכאת אלראם" ויש לו בהקיפו בערך 120 פסיעות,
וסמוך לו מעינות הרבה. ומצאתי עוד ביוסיפון שספר
שמלך פיליפוס בן הורדוס חקר שעין הירדן (במערת
באניאם מחובר תחת הארץ עם ברכת פיאלא (מלשון פיאלת רנום
קערותיו פוולותיו וכן במזרקי יין בפיאלא חמר (עמוס ו'ו') שהוא
120 מיל (6 שעה) למזרח צעזאריא (דף רצוה להשליך מוץ בכרכה
הנ"ל ויצא המוץ במערת באניאם בעין הירדן עכ"ל. ובירכאת
אלראם. הנזכר הוא ברכת פיאלא. יבעת קוראין כל חבל הארץ והיא
בלע פלד אלחולי. לפי דעתי על שם חול הנזכר (בראשת י
כ"ג בני ארם) ג"כ פלד אלמאלחי" ר"ל חבל ארץ מלחית ששם
מראה הארץ כאלו מכוסה במלח (מסכת אהלות סוף פ"ב
שאכלתו מלחת) והמון עם קוראים ים סמכי הנ"ל ים חוילה על
שם חולי הנזכר.

ונראה לי שים חילתא הנזכר בישים ובירושלמי הוא ברכת
פיאלא הנז"ל, לפי שהוא כחבל הארץ הנקרא חולי כמו שכתבתי.
וימא דשליית נראה לי או שהוא מעות המעתיק וצ"ל
דאילת או שהיו קוראים בזמן ההוא לים אילת בשם שליית
והוא ים סוף אצל עציון נכר 'דכרים ב' ח' מאילת ומעציון נכר)
והוא סובב א"י בצד הדרום כנודע. ⁽¹⁾

ים אספסיא הוא מ"ס כי ידוע שאספסיא אינו בתחום
א"י והוא רחוק מא"י מהלך רב כמו שנוכר במסכת גימין⁽²⁾

⁽¹⁾ ודרך ישראל הנזכר כאן הכונה תחום העמיד כנו ענאמר
[שמות כ"ג ל"ח] וים סוף וגו' עד הנכר כי וימיה הנזכרים הם
חוץ גבולי התורה צמרשת א"י והוא ים סוף וים אשנאלי.

⁽²⁾ אינו שם אבל הוא כנבא בירא דף ליה א"י.

תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ נט

שהוא מהלך י"ב חדשי. וכתוספתא דכתרא פ"ב נזכר שהוא מהלך ג' שנים (ו"א שהוא אי"ספאניא היספאניא שפאניא) וצ"ל אפמ"א כמו שנים הירושלמי. ועד היום נמצא לצפון עיר פאמ"א (עיין מקומו) עמק קטן הנקרא בל"ע "באכערעא" ד"ל ים קטן ובעת אין בו מים אכן נראה שהיה בימי קדם מקום קיבוץ מים רבים והנהל "אלעזי" (עיין מקומו) יורד בעמק זה ויוצא ממנו זאין ספק אצלי שעל זה כווננו מה שאמרו ים אפמ"א. ים רחמץ עד היום לדרום עיר "חמס" ים קטן הנקרא בל"ע "באחר חמס". גם נקרא "באחר קריסא", והנהר "עזי" הנזכר לקמן נכנס בתוכו ויוצא ממנו וזה שאמר הירושלמי דיקליטניום הקוה נהרות ועשאו ד"ל שנעשה מנהר עזי הנזכר. וא"כ יש להגיה בלשון ככלי הנזכר במקום סיככי צ"ל סומכי. ובמקום אפמ"א צ"ל אפמ"א ובמקום חילת לובירושלמי (שלית) צ"ל אילת. ועתה אכתוב מהות ואיכות ים סרום וים כנרת וים סומכי.

י י ס ד ו ס.

הוא ים המלח ונקרא בל"ע "באחר לוט" ובלשון העמים ים הבת. ארכו 11 פרסאות גרמניות ורחבו 4 או 5 פרסאות, בצד הדרומי הוא קצר ורחבו שם בערך פרסא וחצי ועמקו שם 3 או 4 רגל *). על שפתו המזרחי והמערבי הרים וסלעים גבוהים, ובשפתו המזרחית רומית נמצא איזהו פרסאות מישור מבורכת ופורי. מימיו צח ונקי אבל מלוחים עד מאוד יותר מכל מי הים וטר וחריף עם ריח גפרית ובטעם אי אפשר להניחו כפה עבור חריסתו. לקחתי ממנו מעט כפי ויותר מחצי שעה נישאר טעם מריר

[*] ההנלויות היותר חדשות בתמונת הים הזה הן: ארכו 10 פרסאות ורחבו היותר גדול רק שתי פרסאות ושמינית עמק היותר גדול 899 סהר, ועמקו היותר קטן (אצל ההף) 8.60 סהר, והוא נמוך 994 סהר מפני מי הים התיכון ומירושלם 1354 סהר. הירדן יושף אל תוכו 6 מיליון טאן מים בכל יום ובכ"ז הולכים מי הים הלבן וחפונה כי לרגלי הים החזק הפך חלק גדול מהם להבל ואדים.

ס תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

וגפירת כפי. אם הושלך מלה בתוכו לא נמס. במאה חלקים
מים יש 42 חלקים מלח*) 24 חלקים אדמה מדרי מלוהית וחמוצית
(ואלצויערע קאלקערדע) 7 חלקים נאמרום (נתר עיין מקומו) מלוחים.
משקל המים בערך מים זכים מזוקקים כמספר 1000 למספר 1211.
שקלתי מי ים המלח ומי ים יפו ומי בורות (מי גשמים) ומצאתי
ערך מי ים המלח לערך מי ים הגדול כמספר 9 למספר 8 וערכו
לערך מי בורות כמספר 9 למספר 7. (וידוע תדע שהיה בחרש
ניסן שאז ירדו בו מי נהלים הרבה וזוה נקל מי הים קצת, אולם
בימות החמה שכבר נתיבשו הנהלים יוסף הרבה על כבידותו,
ובמעט כל מה שהושלך בו לא נטבע. גם מי שלא ידע לשוט על
המים לא נטבע כמו שלא נוכל להטביע במים צנצנת רקה כן
גוף האדם, כל כך חזקים המים!). וכן מצאתי כיוםספון בספרו מלחמות
היהודים 4. 8. 8. שכתב שפסאנוס הישליך בתוכו אנשים

[* עמ"י החקירות האתנוגית ארצות המים בקרבם בחשבון מתמצע 25 הלבים
למאה הארים חזקים וההצי מהם (בערך) הוא מלה ודנטארים הם בלארמאנטיזם.
בלארמאנטיזם (זהו ניתן למים טעם מר ונועל). בלארקאלציום (זהו ניתן להמים
את שמענותו התרבותו) ועוד מיני חמרים רבים שונים בכמות קלה. נקודה הרתיחה
של המים הוא אצל 105°C

1) מימינו כזדים וקשים הרבה וכנועט הוא מוסגר בין ההרים
לא יסב שם הרוח לכן כנועט חי אפשר לעבור עליו בפניות כדרך
כל הימים והנהרות**) וזה שזכר כמה פעמים בש"ס וזליכס לים
המלח (ונקבע ע"י פ"ג ו"ג). וצונקבע פתחים דף כ"ח ע"א פירש רש"י
צד"ה ים המלח: הנקרא "ימיר צטיחה" (** עכ"ל, ר"ל ים המטביע וכל
מה שעובר עליו נטבע לכן לא יעברו עליו פניות יע"ש, והמליחות
אינה כן ובהפוך הוא כונו שאמתי שקשה לטבוע צומימי, ולא עוזרים
עליו הפניות מנסה שכחתי.

**) זה אינו נכח כיוםספון מספר כי בימינו עברו אניות על פני ים המלח והאמריקנים
שהקראו את הים הזה עברו עליו בשתי אניות מתכות שנים יעצרים יום ויום בעת חלף אנית
ש"ס של הממשלה פתחים כשבווע להעביר דרכו את הירשבים בעברו המערבי לקירקועיה.
***) ציל ימיר צטיחה, וכלא יאססס וזע"י ידאס שארשע מעד"ה והו
ים המלח שאין שפיה עיכרת בו (המתרנס).

הבואות פרק כ"י נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ סא

שידיהם מקושרים על גביהם ואשר לא ידעו לשוט ועם כל זה לא טבעו במים עב"ל¹). וכל מה שמונח זמן מה בו יתקבץ עליו מכסה מלחית ועור כעלי חיים הופשט מעט. ולא נמצא בו דבר חי לא דג ולא שרץ ואפילו הדגים אשר יבאו בו דרך הירדן ימותו תיכף בבואם שמה. וכן אם מביאים מי הים למרחקים ומשליכים בו דגים חיים ימותו תיכף. בתהומו נמצא צה שחורה (שווארצר שלאס) ולח ריח רע. בשחר יעלו תמיד אדים הרבה וערפל גדול טמנו עד שגם פה עה"ק ראיתיו פעם אחת בימות הגשמים כרמות ענן גדול. ואור אשר סביבו כל כך מעורב מחלקי מלח וגופרית עד שגם כבגדי האנשים אשר יעמדו זמן מה שם יתקבץ מכסה מלחית. בכל סביבו לא נראה דבר חי ולא עץ ולא ירק. ועופות קטנים אשר יעופו על פניו כעת עלית האדים הרבה יפלו מתים *). אננים אשר נמצא סביבו הם דולקים וכוועים כמו סחמים (עיין לקמן במקומו). גם נמצא סביבותיו מין זפת שחור (ערד פער) אשר הושלך מים חוצה כי שם על פני המים ** (ועיין במקומו). גם מלח הרבה נמצא בסביבו ועל שפתו. אכן מלח זה לא יצלח לאכול כי הוא כר הרבה וריחו וטעמו זאלפמרי כמו שאכתוב במקומו. (פני מי ים המלח עמוקים 598 רגל מפני מי ים הגדול).

הירדן וגחלים קטנים נופלים בתוכו ועם כל זה לא יעבור הים משפתו ומיכה שיש לו דרך וחפירות תחת הארץ או לים

¹) צונקבת טבת דק ק"ח ע"ב כי אחת רב דינאי אומר וטובלם לא טבעו בדרה ציונה דקדום (פירש רש"י ונפני טהונים מלוחין וכח מלוחותן וטבעו ונלכדו עב"ל) :

*) כך ראיתי לפני ולפני קרא לי ים המלח אך בימים האחרונים הוביל הנסיון כי עופות שונים יעופו על פני הים ולא ימותו וטעם העיסות אשר בסביבותיו הוא רק מפני מעט מים טהורים ועצים ועשבים בהמקום הזה. ** הוא המים (אכסאלט) והקרא גם בלשון ערבי חמסר וכנראה היא הכנה השחורה שהזכיר למעלה שירה ו' והמסר יעלה מתהומו ויצא על פניה ובעת היות יושלך על שפתו.

סב תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

הגדול או לים סוף*) (זה כונת חז"ל שילך הירדן דרך ים המלח הגדול או לפי של לוחות).

ההרים שהם על שפת הים מכוסים כמעט תמיד באירים וערפל העולה מן הים. ואירים אלה מוזקים הרבה כי מבעם שמיכשים ומכווצים וזאת סיבת הדבר שנמצאים לפעמים הפירות שהם בעצי הרים הנזכרים בפנים יבשים ומעופשים ומלאים כמו עפר פחמי ואף שמראיהם בחוץ כריאות וטובות. ויותר נמצאים הרמונים והלימוני (ציטראנע) מלאים עפר. וזה הוא שהוזכר היוסיון מתפוחי סרום שהם מלאים עפר (דברים ל"ב ל"ב כי מגפן סרום גפנם ומשרמת עמרה וגו') (**).

בראש הר הזיתים נראה ים המלח ויותר אצל כפר אלעזריא (עיין אצל) ואצל כפר אלאיזאוויא בדרך ענחות, ושם נראה סמוך מאוד אכן הוא במרחק 9 שעות. (מהחוקאל מ"ז נוכל לדעת מהות ים המלח בעת הזאת כי בעת הכל נהפוך מה שיכמית שיהיו בימים ההם).

ים כנרת.

נקרא בלע פֶּחֶר מִבְּרִיאָה לפי שטבריא על שפתו המערבית ארכו בערך 2 פרסאות ורחבו ג' רביעית פרסא (**).

(*) מסני הנסיכה הרבה של ים המלח מים התיכון אי אפשר כי תהיה לו איזה תוצאה למקום אחר. ומי הירדן הרבים הנפלים בתוכו יכלו עיי' החבל והאידים היוצאים ממנו כאשר העידנו למעלה עמוד 59. ודברי רחל נאמרו דרך אגדה. (***) לפי התיאור מין על הפי הנדל בפנינות ויהיו הרומה בגדלו לתהיה או לימן ומראהו מבהיק וזה מאד. אך הונו מלא עפר ורקבין. אולם זה אינו נסבב אור ים המלח כי הוא מין פרי מיוחד הנקרא "פֶּחֶר" והוא הוא הפֶּחֶר הנזכר במכתב (ו' ד') וברישית נקרא Golanum Sanctum וזהו הארץ יקראו לו יתפוח סרום כאשר בארנו בהיחשולים שנה ג' עמוד 171.

(****) המדידות והחקירות הראו לרעת כי הים הזה נשך מסני ים התיכון 191 שחר. ארכו הוא 21 קילומטר ורחבו היותר גדוליניע לתשעה והצו קילומטר (אולם בסופו הוא הולך ומתקצר ותמונתו דומה מעט לתמונת הכנרת, ולכן קראוהו הערבים בְּגֶרֶת או בְּגֶרֶת). עקרי על הים 50-70 מטר ובסקומות אחרים מחלקו הצפוני הוא עמוק עוד יותר ממאתים וחמשים מטר. אך עמקי ורחבו ישנה לפי סצב עתה השנה. וקרקעיה מנוסה בסקומות אחרים באבני בשן.

תבואות סוכה בימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ סג

לתוכו בצדו הצפוני סמוך לכפר תנחום (עיין מקומו) ויוצא משנו סמוך לכפר סאמא'ח (כפר צמח), והוא לא יתערב עם מי הים וכשעט נראה דרך מהלכו בכל הים (בראשית רבה פ' ב' הירדן עבר בימא דשבריה ולא מתערב ביה מעשה ניסים יש בדבר עכ"ל). נהו ים כנרת מבורכת וזוריה הרבה וים זה מתנגד לים המלח: זה מלוח וזה מתוק, סביבות זה חרבה ושטמה וסביבות זה פוריה מלאה כל טוב, בזה לא דג ולא כל דבר חי ובוה ישרצו כל מיני דגים ושרץ המים, ועוברים עליו בספינות קטנות (ויושבי עבר הירדן מביאים עצים למכור בסבריה דרך אניה בלב ים) וכמעט כל ימות השנה לא יש שם רוח, אכן לפעמים ינשב פתאום רוח גדול על הים המהפך ברנע אחת כל הספינות. ויושבי סבריה שותים מי הים כי טובים וקלים הם, ופורשים בו מצורות דגים והם טובים ולפעמים יפלו גלי הים בעת הרוח הגדול בכתי העיר (פני מי ים כנרת עמוקים 535 רגל מפני מי ים הגדול).

ים סומכי הוא מי מרם

בלשון העם קוראים ים הוילה ולפי דעתי אינו נכון כי ים הוילה הנזכר בש"ס ובירושלמי הוא ברכת פיילא "בירכאת אל-ראם" כמו שכתבתי לעיל, וכל"ע נקרא ג"כ "באחר הולי" גם קוראים "באחר חים" לפי שסביבו זורעין חטים הרבה. גם קוראין "בחר באניאס" על שם עיר באניאס שהיא סמוך לו. והוא ב' פרסאות דרומית למעין הירדן (מערות פאמים) ארכו בערך 1 פרסא ורחבו ג' רביעית. ודוקא בימות הגשמים נמצא בו מים עכורים (שלאסמייט) שאינם טובים לשתיה ונמצאים בו דגים. אכן כימות רחמה נתיבש ולא נשאר בו כ"א בצאים ומרעה, והערכיים יבאו ויחנו שם עם מקניהם כל ימות החמה. גם גדל שם קנים ושיכנים שם אז היתו יער ובפרט חזיר היער גם נחשים הרבה (יום זה דומה ליאור צירקנין במדינת אילליריא). הירדן נכנס בתוכו סמוך לכפר "מאלחא" שהוא על שפתו הצפונית ויושביה זורעין שם אורז אבל הוא משונה במעכו וכמראהו והוא אדמוני

סד תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

ובלוע מים הרכה ולא נמצא אורו ככל הארץ כ"א במחוז ההוא. ומביאים ממנו לעה"ק צפת ומכרתה. וזה לשון הירושלמי ריש פ"ב דמסכת דמאי והא אורו בחולתה אכתו הוא סימין הוא (ר"ל אדמוני) עכ"ל וכבר כתבתי שכל מחוז ההוא קוראין בלע "בלד חולי" או "ארד חולי" והיא חולתה הנזכר בירושלמי. ועל שפתו המערבי יושבים הערביים הנקראים ערב דופני על שם עיר דפני (ובלתי שתכונתה שם כימי קדם כמו שכתבתי כבר. וימים אחרים ים הגדול ים אילת ים סוף) ים אפאמאי וים חולתה ל"א כתבתי כי ב' הראשונים ידועים הם ואין בגדר שלי להאריך בהם וב' הנשארים לא יש להעיר מהם.

הנהרות

הירדן

הירדן נקרא כן על שם שיורד מדן (בכורות דף נ"ה ע"א) ממערת פמים (עיין מקומו) לדרום עיר באניאס בערך שעה א'. הערביים קוראים אותו ערים כנרת "אל אורדאן" לדרום ים כנרת קוראים "אלישריאן" או "שריאת". כצאתו ממערה הגו' הוא קטן מאוד ואח"כ יתערב עמו נחל דן ישוצא בערך שעה א' וצפונות

⁽¹⁾ ויש לדקדק הלל רצ"ה (דפני) וכל מחוז ההוא צמחוס עולי צצל כמו שכתבתי כבר צוקונו, ולפי לשון הירושלמי הנזכר מוכח שחולתה חו"ל כמו שהזכיר שם רצ"ה צצלה חורין צאלכס דכדיה חרוב צביארי (עיין חוקונו) אורו צחולתה כונון צקיפרוס והלל כל הנוקמות אלה חוץ לחחוט ע"ב"ז הם. לכן כראש לי שאין כונת הירושלמי על אורו ים קונוכי ונוכח שיש עוד מחוז אחר ששמו חולתה ושם נמצא אורו הרצ"ה. ומלאחי אח"כ צפרק ה"ל צירושלמי חני האורו צצחולת אצטיוכיא נוחר צוקונו עכ"ל וכן מלאחי צויקרא רצה פרשה ה' (חולת) (*) אצטיוכיא : הרי ראוי שבונת הירושלמי על מחוז אחר שהיא קונוך לאצטיוכיא והוא חו"ל אצל נוחר ים קונוכי א"י נוסח הוא.

¹ ל' לשוני הירשא "חמת של אצטיוכיא" וכן הוא במספר רבה פ"א.

תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ סה

מזרחית לעיר באניאס. גם נחל חספאי שקוראין בלע קורעוני (1) והוא הגדול מכולם. ושלשה אלה מתחברים ומתערבים ונקראים בכלל ירדן, ונכנס בים סומכי הנ"ל וכל טה שיוורד דרומה יתרחב ויתגדל. לדרום ים סומכי רחבו בערך 20 פסיעות, לדרום ים כנרת בערך 80, סמוך לירחו 90, כשפת ים המלח 200 ולפעמים 300. וערך עמקו : לדרום ים כנרת 6 או 7 רגל, סמוך לירחו ועל שפת ים המלח 5 או 6 אמות, וכל זה כימות הגשמים (דכה"א י"ב ט"ז וכן יהושע ג' ט"ז) אכן כימות החמה יתמעט מאוד עד 8 רגל עמקו. יוורד בכמהות גדולה, ובמחוז ירחו מוכרחים היורדים לשכול ולרחץ בו לקשר בחבלים זה לזה כדי שלא יישמטם. וכל מי שאינו קשור ישתטף אף שיוורד לשוט *). כל כך נחל שומף הוא. מימי קלים ומזכים לשתות. על הירדן נמצאים ב' גשרים, הגדול הוא חצי שעה אחר שיצא הירדן מים סומכי וקוראין "ג'ישר אֶבְנֵי יַעֲקֹב" גשר בני יעקב (באמרם על גשר זה עבר יעקב וכניו בכאן מחוץ אבל הוא מעות אצלם כי הוא בא לארץ לדרום בית שאן במחוז סוכות ושלם ושם עבר את הירדן ואולי כשכרח הרגה עבר דרך גשר זה) והוא בנין אבנים ארכו בערך 60 פסיעות ומלך הנוצרים "באלדואינו" בשנת ד'א' תתע"ב (עיין חלק ב') בנה אותו ואכרה ספאשא תקנו שנית **). (ב' גשרים קטנים לדרום ים כנרת) וא' על הירדן במקום שיוורד הירמוך לירדן ונקרא "ג'ישר מיג'אמא" ר"ל גשר מקום קיבוץ המים על שם ששם מתקבצים מי הירמוך ומי הירדן (וא' על הירמוך סמוך למקום שנופל בירדן) וא' קמן סמוך לים כנרת מול כסר "סאמאח" ונקרא "ג'ישר אלקנאסיר" על הירדן ***). (ואין יעברו

(1) וחולי קדרה כך על שם עיר קטנה קאלכיל הסוכרת צמכ"י ב' י"ב כ"א ע"ש.

(*) נושא קתני.

** הנגשר נקרא "ג'ישר בנאת יעקב" גשר בנות יעקב. זמן בנינו לא נדע והמלך באלדואין הרביעי בנה אצלו בשנת 1170 רק מבצר, וכיון שאיננו סהת עכו חיקן את הנגשר.

*** בשנת תרמ"ו בנה בית מעצות עירנו עוד גשר עץ גדול הרחק כשתי שעות לצפון ירחו, ובשנת תר"ב חזקונו וינביתוהו הרבה מעל פני המים. עד כי גם הנשמים הרבים לא יכלו להעתיקו מסקומו. ארכו 86 מטרים, והוא נקרא "גשר ירחו" וסלכד הנשמים האלו יש בין הנגשר והבין הנשמים שלצפוניו יש מעברה גדולה הנמשכת בהבליה.

סו תבואות סרק כי ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

הערכיים עם מקניהם ומשאייהם את הנהרות כלא נשירים אכא
איה כחלק די *א.

קישון (שפטים די ז').

נקרא כל"ע "נאהר מוקאטא" (גם הר הכרמל נקרא כל"ע "ראם
אלמוקאטא" ופרשו הרינה על שם שהרג אליהו שם את נביאי
הבעל") גם נקרא נהר חיפה. הוא יוצא לדרום הר תבורי) ופנה
מערבית דרומית בעמק יזרעאל ובסוף עמק זה ילך דרך הרים עד
לפני מישור עכו בגלילי הר הכרמל ונופל למזרח חיפה בים הגדול.
מימיו זכים ומראהו ירוק, וכימות החמה הוא קטן מאוד, אכן
כימות הגשמים שירדו המים מהרי אפרים (ומהרי שומרון) יתרחב
הרבה וכל עמק הנזכר מלא מים כי הוא מתפשט לכל צד ואי אפשר
לעבור שם ימים אחדים. ולפי דעתי הוא

מי מגדו

הנזכרים (שופטים ה' י"ט) כתענך על מי מגדו ותענך לדרום
עיר מגדו בערך 1 שעה (כאשר אכא במקומו) ושניהם בעמק יזרעאל
הנזכר, ולא נמצא שם כ"א נחל קישון והוא עובר על פני עיר מגדו
לכן נקרא מי מגדו (ובירושלמי שכעית [פ"ו ה"א] כתהום ער"ב
נעתון ומי נעתון הוא לפי דעתי מגדו ומי מגדו כמו שכתבתי לעיל).
והמון עם קוראים מי מגדו לנחל שיוצא אצל מירון ועובר על פני
עיר צפת ועליו המחנות ונופל לים כנרת (ונקרא כל"ע ואדי אמור)
אכן מעות הוא.

* את החלק הרביעי לא הספיק המחבר להוציא לאור, ונס ככה"ל לא
מצאנוהו, ולכן נבאר אנהיג איה כסוף הספר את הדבר הזה.
1) גם יולא לדרום מזרחית הר תבור כחל אחד הנקרא בל"ע שארר
על שם הכפר שארר שהוא עובר לדרום לו. גם נקרא ואדי צירע. והוא
נופל לירדן לדרום גייסר מייג'למא בערך חצי שעה ונעל כמ"ס *** כחצ
שכחל קישון שבה בדואה, כי ידוע שחל קישון עבר בדגלי הר
הכרמל כמ"ס (מלכים א' י"ח מ') ויורדים אליהו אל כחל קישון
וישחטם שם.

** הכרמל נקרא כפי הסופרים הערבים כרמל, והשערתו ע"ד השם
ימוקאטא רחוקה מאוד.
*** בסרך שבעי ובחצא: חינו עמוד קבה, וכבר העירונו על זה שם בהערה
8, אך הנחל נקרא יואדי נאדס.

תבואות פרק כ' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ מן

קנה

הוא מנביל בין אפרים ומנשה (יהושע י"ז מ'). בערך מהלך רביעית שעה מערבית שכס בדרך לג'נין (עין גנים) מעין גדול הנקרא בל"ע "עין אלקאסאב" ר"ל עין קנה כי בלשון ערבי קנה אלקאסאב. וזיזר מערבה ומשקה הישדות עד שיגיע סמוך לששת הים לדרום קאסאריא ושם נתרחב כבר ונקרא ואדי אלקאסאב ר"ל נחל קנה והוא בלתי חפץ קנה הנוכח *.

כרית (מלכים א' י"ז ג').

לא נודע בבירור ושמעתי יש אומרים שהוא נחל קמן הנקרא בל"ע אלפאחא הוזר הירדנה מול עיר שכס. אכן לפי דעתי אינו כי נאמר נחל כרית אשר על פני הירדן (מ"א י"ז ג') מוכח שהוא בצד מזרח הירדן. ונראה לי שהוא הנחל הנקרא בל"ע ואדי אליאס ר"ל נחל אליהו שהוא לדרום מחנים מול בית שאן (עין מקומו). והזכירו ג"כ בעל כפרים ולפי דעתי נקרא כן על שם שישב שם אליהו וזהו נחל כרית ** (בירושלמי תרומות פ"ח ה"ו) כדי שתפוח הברית ע"ש).

שיחור לבנת (יהושע י"ט כ"ו).

הוא הנקרא בימי קדם בלשון העמים בעלום וכעת שמו בל"ע נומאן שבא ממחוז הרי כפר "מגידל אלקרום" ועוסל סמוך לעכו כים הגדול, ויש אומרים שהוא הנחל הקמן שהוא לדרום עכו ושמו בלשון ערבי ראמלע אביאר ר"ל חול לבן וידוע שמחול נחל שיחור לבנת היו עושים בימי קדם זכויות וזה שדורשין במסכת מגילה ז' א' סמוני [זו מרית] חול זו זכוית לבנה.

בשור (שמואל א' ל' מ').

כעת נחל קמן לדרום עזה שקוראין נאחר שריא שיוצא מהרי יהודה ונופל לים הגדול.

* נחל הקנה נקרא עד היום בשמן העתיק "ואדי קנה" והוא נרשם בספר הארץ.

** הרב בעל הכפ"ס בפרק י"א (בתוצאותיו עמוד ש"א) אומר כי הנחל הזה נקרא "ואדי אליאבאס" אך שטע כי תשובה על תמיהתו—מדוע יקראו אותו "ואדי אליאבאס" הלא להפך הוא מלא מים בקיץ וחורף—כי שמו המיוחד הוא "ואדי אליאב" .

סח תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

קדרון ושלוח.

אכאר אי"ה בביאורי עה"ס ירושלים.

גינאי נהרא חולין דה"ד ע"א

(וכן בירושלמי דשקלים פ"ז ה"ה) גינאי שמה זיקין. וכן בירושלמי דטאי פ"א ה"גז והוה גינאי נכר) שם נחל קטן סמוך ל-גינאי" (עין גנים עיין מקומו) וכימות הגשמים יתרחב הרכה. ובדומה שמעשה ר' פנחס ב"י היה סמוך לפסח ישנא אחד חמי לפסחא' עיין שם) וכומן ההוא יתרחב לפעמים עד שאי אפשר לעבור.

נהרות עבר הירדן המזרחי

י ב ו ק (כראשית ל"ב ב"ג).

נקרא בל"ע אלצארקא (על שם שעובר על פני המכצר צרקא בדרך אורחת הישמעאלים מדמשק למעקא) ויצא מהרי חוראן (עיין מקומו) והוא מפסיק בין מחוז מוראד שהוא לצפונה ובין מחוז "באלקא" שהוא לדרומה. והולך מערבה עד שנופל לירדן כמעט מכוון בין ים כנרת ובין ים המלח והוא מול שכם. הנחל הזה נכול בין ישראל ובין עמון. טרם שיגיע לירדן בערך שעה וחצי יוצא מהרים הגבוהים והולך במישור עד הירדן.

ארנן (במדבר כ"א י"ג).

נקרא בל"ע "אלמוני" והוא יוצא אצל מכצר "קאטראני" ג"כ בדרך אורחה הנזכר והוא למזרח עיר "אלקארק" (קיר מואב עיין מקומו) כמהלך יום וחצי. והוא מפסיק בין מחוז "באלקא" ובין מחוז "קארק" הנ"ל. והוא הנכול בין ישראל ובין מואב, ונופל בים המלח למזרח חברון.

זרד (שם שם י"ב).

אינו ידוע בבירור. יש אומרים שהוא הנחל הקטן הנקרא

תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ סמ

בל"ע יואדי איבני חמאד" שהוא לצפון עיר קארק לדרום יואדי מוני"ב הנזכר ונופל ג"כ בים המלח (עיין קיר מואב) .

ירמוך (פרה פ"ח מ"י).

נקרא בל"ע "יורמוק" גם ישריאת אלמאנדהור" גם יואדי מצריב' לפי שיוצא אצל מבצר מצריב כהרי גול; (עיין מקומו) ויורד למחוז "אמחיים" הוא גדר (עיין מקומו) ולדרום ים כנרת בערך שעה וחצי נופל בירדן. בתחום הירדן כשיוצא מהרים כבר נתרחב עד 30 פסיעות אכן עד מישור ההוא הוא קטן ונמוך .

אמנה (מלכים ב' ה' י"ב).

במסכת בתרא יע"ד ב' שזכרתי בתחילת הפרק נזכר בנהרות אי קרמיון ופינה; וכן במסכת פרה פ"ח מ"י וכתב הערוך שהם אמנה ופרפר וכן הדבר כאשר אבאר.

והנה מכאנאס לדמשק בדרך כפר מג'דל (מג'דל) על הרים הנבוהים יב'ל היי"ש" (עיין מקומו) נמצא בעמק בין ההרים הנבוהים אלה כפר א' הנקרא "בית אלגיאנא" ולצפון כפר זה בערך תחום שבת עין גדול ומימיו זכים ומיבים מאוד לשתות והוא נקרא בל"ע "אלבאראדי" (ריל הקר) והוא ילך צפונית מזרחית עד דמשק, והוא אמנה. ובימי הקדם היו קוראין אותו "קריזאהאאס" והוא קרמיון הנזכר. וכל יושבי דמשק מבני עמינו קוראים אותו אמנה כי כן מקובל אצלם. וקצתו עובר על פני העיר דמשק ומשקה את סביבותיו וקצתו עובר תוך העיר ויצא משם מזרחה. עד כערך ז' שעות נופל בים הנקרא "בחר מורי".

פרפר (שם שם).

בדרך דמשק לביעל ביק" סמוך לעיר "דיר ענון" (חצר עינן) כפר א' הנקרא בל"ע פיני (פינה כג' רגושה) ולצפון הכפר זה מעין א' הנקרא פיני על שם הכפר הנזכר והוא ילך דרומית מזרחית ג"כ ע"פ עיר דמשק וסמוך לים "מוריג" הנזכר

ע תבואות סק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

לעיל נוסל הפניני לתוך "הבאראדי" הוא אמנה. וכל בני עמינו קוראים ל-פיני הנזכר ספר כן מקובל אצלם (כרמשך כותבין בנט דיתבא על נהר אמנה וספר והוא "ברדי ופני") ושאר נהרות קטנות אנאר במקומם.

הרי הארץ.

הר לבנון.

לדרום עיר חמס מתחיל הר הנזכר זאצל יראם אלשאקא (הוא הר ההר) נכנס בים הגדול ומושך עד לדרום עיר צור עד "ראם אלנאקהורא" (בערך ר' שעות) ושם נכנס ההר משופע בים ועולים עליו כמו דרך הסולם (והוא סולמא דצור עיין במקומו). ראש הלכנון גבוה מאוד יותר מן י' אלף רגל עד שנראה במרחקים ליורדים ריך אני כלב ים במחוז אי קפרום כמרחק ר' פרסאות. ורוב ימות השנה מכוסה בשלג ונראה לבן לבן שמו לבנון (ירמיה י"ח יד שלג לבנון). הנקודה הגבוה שבכל הר הלכנון היא "ג'בל מאקמל". לצפון נקודה זאת שהיא לדרום עיר*) ערן יש כפר יבשיראד שם יער ארזים וכעת נמצאים שם בערך 350 ארזים**) לגדול שבהם יש בגזעו היקפו בערך 40 רגל ונוכחו 90 רגל. וכפי הנראה הם מכמה אלפים שנים.

ויוצאים ויורדים מהר הלכנון מעינות ונהרות הרבה, כאשר אנאר לקמן. (וזה לשון התוספתא סוף מסכת אהלות עירות שבלכנון טהורות שסמכין לים ולנהרות).

למזרח הלכנון נמצאת בקעה גדולה תאקרא כל"ע אלכקעא ובעבר הבקעה זאת הלכנון המזרחי הנקרא מול לבנון (אנמי לבנון). בצד המזרח מגיע עד מחוז דמשק ושם יתמעט וישפיל מעט מעט. ובצד הצפון מגיע עד המדבר ועד מישור שבמחוז חמס ובצד הדרום מגיע עד מחוז דן או ליש. ועליו כ' ראשים גבוהים ג'בל שייך

(*) איננו עיר כיא כפר. (**) מספר ארזים עתיקים הנמצאים בו היא 877 ועד תכונת הלכנון לפרטיו ראה מאמר "הלכנון" בלוח ארץ ישראל שנה ג' לשנת תרצ"ב עמוד 72--96.

תבואות פרק כ' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ עא

גם נקרא ג'בל תלג' (שלג תלגא) והוא הר חרמון וגובהו כמעט כערך מאקמל הנזכר והוא צפונית מזרחית לעיר חספיא. וראש הב' נקרא ג'בל חיי"ש והוא למזרח דן.

והנה ב' הרים אלה הלכנון ומול לכנון הם נקראים בפסוק הר לכנון. כי (שיר השירים ו' ה') כמדל הלכנון צופה פני דמשק הוא דוקא המול הלכנון שהוא המזרחי כי על המערבי אי אפשר לומר צופה פני דמשק. כי כהבקעה הרחבה והלכנון המזרחי מונעים לראות פני דמשק. וכן (יהושע י"ג ה') וכל הלכנון מזרח השמש ודאי הוא מול הלכנון לא הלכנון המערבי.

חרמון

דברים ג' ח' ונקח בעת ההיא את הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר כעבר הירדן מנחל ארנון עד הר חרמון צידוגים יקראו לחרמון שריון והאמורי יקראו לו שניר וגו' ¹. הנה מוכח שכונת הפסוק על ג'בל חייש הנזכר לעיל כי הוא לצפון מחוז גולן ושם ההר הזה כמו הומה גבוה לדרת מטה כמחוז עיר יבית אלג'אנא "במעין אברדי היא אמנה). אכן אין כונת הפסוק דוקא על ג'בל חייש כלכד כי פעמים הכונה בשם חרמון גם על הלכנון (המערבי) כמ"ש (שופטים ג' ג') והחוי יושב הר הלכנון מהר בעל חרמון עד לבא חמת. והנה מוכח שלפעמים כונת הפסוק חרמון על חלקי הרי מול הלכנון והלכנון המערבי ².

¹ עד היום יש כמה שונות להרים אלה. ההר שהוא לצפון מערבית דמשק נקרא ג'בל ע' ג'בל זאכיר (שניר) לצפון חספיא נקרא ג'בל חלג' (תלגא) למערב צעל זיק ג'בל לוצנאן.

² ובהקדמה זאת יש לפרש לשון הפסוק (תהלים קל"ג ג') כעל חרמון שירד על ההרי ליון עב"ל, וכל הנופרשים ערמו צבונת פסוק זה: אכן מלאנו (דברים ל"ד מ"ז) ועד הר שיאון הוא חרמון ומוכח שהר שיאון הוא בכלל חרמון וכונת הפסוק ליון כמו שנין ר"ל שירד העל מחרמון על הר שיאון שהוא חלק מ' מהר חרמון וכמוך וספל ומוכו. ובאמת מלאנו עד היום ג'בל טאנין למזרח לפוכית

עב תבואות פרק ב' מי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

נהרות הרי הלבנון

ד' נהרות גדולות יורדים מהר הלבנון וטמול הלבנון. לצד צפון יורד נהר א' שלא מצאתי לא במקראי קדש ולא בדברי חב"ל והוא נהר גדול הנקרא בל"ע "אלעאז". ודרשתי וחקרתי למה נקרא כן? ואמרו לי על שם שהוא עז ומורד לפי שהולך מדרום לצפון שלא כדרך כל הנהרות (וה"ל אכע"ז פ' וישב בסמוך וירד יהודה : הבא מפאת צפון של עולם לדרומו ; הוא יורד, ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת עכ"ל), וגם לפי שיורד בהמין גדול וכמעט לא. הניח לעשות עליו גשרים כי הוא שוטטט. (במקומות שהם על שפתו נמצאים שם מבני עמינו כותבין בגט דיתבי על נהר מורד, והוא מלשון עז, עז פנים) ובעל המסעות ר' בנימין קוראו נחל יבוק אכן היא שנגה וטעות גדול. ובלשון העמים מימי קדם נקרא אַרְאָנְטִים והוא יוצא לצפון עיר בעל ביק בערך 6 שעות מן ג'ורד דורניא והוא אחו גדול הנקרא כן והוא יורד צפונה על פני עיר חמס ויורד בים חמס הנקרא גם ים קאדישא כמו שכתבתי לעיל ויורד על פני עיר חמה (היא חמת) ועל פני עיר פאמיא ויורד בעמק פאמיא הנקרא אלכאחירעא והוא ה' ים פאמיא כמו שכתבתי ועבר על פני עיר אנטיוכיא ולדרום לה נוסל בים הגדול. גם יוצא לדרום עיר בעל ביק הנחל הנקרא בל"ע "ואדי חאסמיא" ר"ל נחל המחלק והמחתך ובלשון העמים בימי קדם נקרא לעאנמיס. ויורד דרומית מערבית עד מחו בקעה התחתית והוא מחו בית רחוב ונוסל לצפון עיר צור בים הגדול. (1)

עיר צירות (עיין ווקומו). ואם גם כאן כוננו על חלק הלבנון המערבי שטח הר סלחין המזכר שהוא שילין ונצולר כונת הפסקה אל ככון. [ביאר ששטח על הכתוב הזה כתבנו במאמרנו טוב מראה עינים מהלך נמשך בה"ירושלים" שנה ב' עמוד 172].

(1) ומהלחתי בספרי היסטוריה אלכסנדרוס (עליונההרס) ללפון ערק. ולפי דעתי כונתם על ואדי חאסמיא ואולי הוא טעות המעתיק ש"ל אלכסנדרוס ר"ל לעאנמיס כי מהלחתי ג"כ בספרי ה"ל שקוראים חסמיא המל לעבוד ר"ל לעאנמיס.

תבואות פרק כ"ימי נהרי הדי ועסקי הארץ הארץ עג

גם אצנה ופרפר אשר כתבתי כבר יוצאים מהר הלכנו
(ואלה הם די נהרות גדולות).

לצפון מחו קיוראן לדרום מחו הגבלי יורד נהר אפרהים
הנקרא בימי קדם אדאנים ונופל שם בים הגדול.

לצפון ערקא אשר אכאר במקומו יורד הנהל הנקרא בל"ע אלעוד
הנקרא בימי קדם עליטהערום (ועין מה שכתבתי לקמן בשם
גוברין. ואין כונת המדרש שם על עלייתו הגבוה לצפון ערקי
כמו שאכתוב במקומו). גם נקרא בל"ע נהר אלכביר ר"ל הגדול,
ועסק נחל זה מפסיק בין הר הלכנון, ר"ל שם קצה הצפוני של
הר הלכנון. והעסק זו מושך מחמה עד ים הגדול.

לצפון עיר בירות יורד הנחל הנקרא בל"ע נהר אלפ' לב' כלב' ויש
אומרים שנקרא כן על שם שישבו בחוהו ההוא מבני העוים שעברו
את נכחו (מלכים ב' י"ז ל"א) שהוא כלב כמו שאמרו חב"ל בפרק
די מיתות (מנהדין ס"ג ב') ונקרא נהר ההוא על שם אלילם.
וכימי קדם נקרא נהר ההוא ליציאום.

בין בירות ובין צידון למערב עיר "דיר אלקאמר" כחצי שעה
יורד הנהר הנקרא בל"ע "אלתאמור" גם נקרא "אלקאדי". וכימות
הנשמים יצא משפתו עד שיתפיש לנחל שוטף ואי אפשר לעבור
עליו והאזרחים מוכרחים לעמוד לפצמים 6 או 8 ימים עד שיחזור
לנכולו. גם נמצא לדרום צידון כשתי שעות נהר צאביראני.

ואזכיר שמות המהווים ושמות מקומות בהר הלכנון אשר
נמצאים במקראי קדש וכדברי חב"ל בבלי וירושלמי. ואל תאמר
שאזכיר כל המקומות אשר נמצאים בהר הלכנון כי לא תכלית
כונתי לכתוב ולחבר ספר סיפורי כי' לדעת ולפרש כונת הפסוקים
ודברי חב"ל, ולכן לא אזכיר כ"א שמות דברי קדש ואף שמעטים הם.
ואחקור על כעל גד כבקעת הלכנון (יהושע י"א י"ז) כעל

המון (ש"ה ח' י"א) בעל חרמון (שופטים ג' ג').
כבר כתבתי שהלכנון יחלק לב' חלקים המזרחי והמערבי,

ובניהם בקעה גדולה הנקראת גם בל"ע "אלכקעא" וכימי
קדם בל"י נקראת "באלעזריא" (חול בראשית י' פ"ג).

עד תבואות סרק ב' ימי נהרי הרי ועסקי הארץ הארץ

והיא מנעת בצד הדרום עד מחוז צור ושם נקראת בל"ע בקעא תחתאני ר"ל בקעה תחתית והיא בקעת הלכנון ולכוא חמת כמו שכתבתי כבר.

והנה מצאנו במלחמת יהושע עם המלכים על מי מרום ויבואו עליו הבנעני ממזרח ומים וגו' והחוי תחת חרמון בארץ המצפה (יהושע י"א ג'). ולפי דעתי המחוז בעמק המזרחי של ג'נל היישי שזכרתי לעיל הנקרא היישי שאקארא ושם עד היום "תל ג'ונכע" (ג'ונכע) ר"ש שעות לצפון קאניימרא והוא מצפה כי גבע נקרא פעמים מצפה שהוא גבוה ומשם רואים למרחוק. והנה הבס יהושע וירדפס לצד מערכי עד צידון רבה ולצד המזרח עד בקעת המצפה הנזכרת. ושם (פסיק ס"ז) ויקח יהושע את כל הארץ הזאת וגו' ועד בעל גר בבקעת הלכנון תחת הר חרמון וגו' נראה שבעל גר הוא בין ב' נקודות הנ"ל מחוז צידון ועמק "היישי שאקארא". ונראה לי שהוא דן ליש הנקרא כעת בניאס. וידוע שבמחוז ההוא היה מושב אליל יין הנקרא פאן כנודע מספרי הבלי היינים (מישהאלאגיע) ומערת פסים 'בניאס נקראת כן על שם האליל הנזכר כמו שנמצא בכתב חרות על אבני המערה ואין ספק שגם בימים ההם בזמן יהושע היה שם אליל אחד והוא כנל גרמלשון העורכים לגד שולחן ישעיה ס"ה י"א) ובמחוז ההוא (לצד צפונית מערבית) תכונת עיר תרנגולה וגם שם היה מושב אליל תרנגול כמו שנזכר נרגל באנשי כות, ומחוז ההוא מוכן לבית אליל מימי קדם גם כני דן העמידו שם את פסל מיכה ירבעם העמיד שם עגלי הזהב. ומי יודע אם לא גם שם בעל המון (שהוא בעל גר) על שם "המון" "אטון" כנודע בספרים הנ"ל.⁽²⁾

⁽¹⁾ הקדמה הכרונולוגית של ג'נל היישי נקרא בלשון ערבי של מחלש הכוונה הר יהושע, כי יהושע מכוון בלשון ערבי בשם מחלש, שם, והעם עד שם הגיע יהושע בתלמחוזו עם מלכאכי כנען.

לחבר שהמקרה החוקה היא בארץ, לא מצאנו בכל ספרי הערבים שהיה שם נקרא בשם פאראש, והוא נקרא אצלם כיום בשם יהושע.

⁽²⁾ ולדבר הבאים, אליל אחד שזכרו יושבי מלכא ויושבי ארץ יין נקרא אטון והוא המזכר ירמיה נ"ו כ"ה אשר הי' מצבות אלילי ישראל.

הבואות פרק כ' ימי נהרי הדי ועמקי הארץ הארץ עה

ומצאתי שבזמן מלחמת הנוצרים נקראת "בניאס" – "בעליאס"
ואין ספק שנקרא כן על שם בעל גד שמו הראשון בזמן יהושע.
מכל דברים אלה מוכח שבעל גד בבקעת הלכנון הוא "בניאס".
ועל ידי חקירתי ודרישתי בעז"ה נורע לי שהר הלכנון
נחלק כעת לששה עשר מחוזים ולא אזכיר כ"א שיצאתם גזברים
ברברי חכו"ל כמו שכתבתי כבר.

ואכתוב כעת דוקא מעיר טראבלוס לצד דרום הכונה מסתח
הר ההר, אכן מה שהוא לצפון הר ההר אינו ככלל א"י ואזכירו
א"ה לקמן בפרק תולדות בני נח.

"טראבלוס אלשאס" (טריסאלי) והוא טרפליא הנזכר עזרא
ד' והיא נקראת בלשון הפסיק סין (בראשית י' י"ז) ומצינו
כידושלמי (שבת פ"א רש"י הורי באטרכולים (היא טראבלוס).
וכן תרגום רבסע"ג ואת הסיני, טראבלוס"ן ולצפון עיר הנוכרת
במחוז "אלואויע" עד היום כפר א' הנקרא בל"ע אלסיני גם
נקראת סינים (כתשיבת מה"פ"ן סימן ל"ו). טראבלוס דחוקה
מהם בערך חצי שעה ונחל אחד עובר בחוף העיר הנקרא בל"ע
"אבואליא" (וכותבין בנמ שם דיתבא על נהר מורד ולא ידעתי
הכונה כי לנהר עזר (אראנמס) קוראים מורד ונחל "אבואליא"
וראי אינו נהר עזר ואולי השעם ישנם "אבואליא" פונה צפונה כמו
שכתבתי לעיל בנהר עזר, וכעת לא נמצאים שם מכני עמינו
ב"א בערך שנים עשר משפחות בעלי בתים ויש להם
בית הכנסת גדולה בבין חוק מימים קדמונים, ומיבח שהיה שם

הכני פוקד אל חנוך ונח וגוי ועל נזרים ועל אלהיה וגו', ועל שם
אליל זה נקרא העיר וישצ האליל "דיאספאלוס" ר"ל עיר אליל, ולפי
התרגומים היא עיר אלכסנדריא (עיי' לקמן בנזקיו ובלשון פסקתא
רבתי שהצאתי סס) ויש חוברים שהיא עיר "טהעצ"ה וכעת חרבותיה
מפורסמות צחלק נזרים הנצוה ואלו צח פרעה ונלך נזרים אשת
טלמה הנלך קראה הנזקס ההוא צעל הנוון (כמו חנוך) על שם אליל
נזרים, כנזכר נזרים ח' י"א ח' ואלו גם שם צעל על שם אליל, "צעלטי".

עו תבואות פדק בו ישי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

קהל גדול מבני עמינו. בזמן ר' בנימין בעל המסעות נהרג טראבלום ע"י הרעש ונהרגו כמה יהודים. וכתב וידל בימים ההם הרעשה הארץ של "טריפולי" וכסה הרבה מן הגוים מן היהודים כי נפלו הבתים והחומות והיתה מפולת באותו זמן ובכל איי מתו יותר מעשרים אלף בני אדם בימים ההם עכ"ל. וכן כתב ר' יוסף הכהן בדף כ"ב ע"ב וידל והי לתקופת השנה שנת 4932 והי רעש גדול בארץ המזרח וכו' ותפול טריפולי וימותו וישיבה וגם "אנטיאקיא" (אנטיוכא) נפלה כמעט כלה וכו' עכ"ל.

לדרום טראבלום יש מחוז הנקרא "אלקורא" ושם כפר סביל ואולי הוא בית סביל הנזכר בתרגום יב"ע בפרשת אלה מסעי וכן בירושלמי שביעית פ"ו (ה"א) בתחום עו"כ, אכן קשה וכמעט אי אפשר לומר שעד מקום ההוא התחיקו עו"כ". למזרח דרומית מחוז הנזכר יש מחוז אלדאניע ושם נמצאים הארזים שכתבתי לעיל.

בין עיר טראבלום ובין עיר ביבלום (בין צפת) נמצא עיר צלערוס על שם הים כח עיר צלערוס צלחן לידונים (ציליח) שהזכיר יוספוס במלך קדמוניותו סי' ז.

למערב ג'בל מאקמיל אשר זכרתי לעיל שם מחוז "ארד" (ר"ל חבל הארץ) אקלוק" והוא קלקאי שזכרתי לעיל כביאור תריב"ע אולם דקלקאי.

לדרום מערבית מחוז הנ"ל מחוז ג'בל (גבל בנ' דגושה) הוא ארץ הגבלי הנקרא בימי היונים ביבלום. ולמזרח מחוז הנזכר על נהר אברהים הנזל נמצאת עיר אפיקא והיא לפי דעתי עיר אפקה הנזכרת ביהושע י"ג ד' עיין שם. במחוז אלישאהאר נמצא הכפר "אמי" ואולי הוא שנזכר בירושלמי נדרים פ"ד (ה"ט) ר"י מכפר אמי. וכן בירושלמי סוף יומא (פ"ח ה"ה).

(*) מלבד זה אין להשערה זאת כל יסוד כי בתרגום יב"ע תרגם "בית סביל" ונס המהרש"ה בעצמו מביא למעלה עמוד ל"ב ל"ג וסביל" בלי לא ב"ב וגם בירושלמי רפ"ט ויטיעוהו תרגום בית סביל ב"ב.

תבואות פרק כ' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ עז

במחוז אלשוף (שרוא מחוז עיר בירות) למזרח עיר טאר האנא מעין אהר הנקרא כל"ע "עין אחאב" ומימיו נופלים לנהר אברהים הנ"ל. ולפי דעתי הוא באר אחאב הנזכר במסכת פרה פ"ח מ"א באר אחאב ומערת סמ"ס כשורה. וכתב הכרמנורה לא אתפרש היכן הוא והא קמ"ל דמיס הייס הם עכ"ל. ובמחוז הנ"ל נמצא כפר א' הנקרא ביותאחיר והוא לפי דעתי שיבוש הלשון והכונה על עיר ביותר הנשנה סוף מסכת חלה (מ"ו) נתאי אישתקוע הביא חלות ביותר ולא קכלו מטנו והטעם לפי שהוא כחלק שלא כבשו עו"ב. ועין בתו"ט שם שדחק את עצמו שסבר הוא ביחור הסמוך לירושלים – אצל מלחא – (בירושלמי ובספרים ישנים מצאתי ביותר לא ביתר כמו שהוא בספרים שלנו).

במחוז "אלג'ור" עיר "במחוק" וידוע תדע שאינה כמח הנזכר בערי הררועז (שמאל ב' ה' ה') כאשר אבאר במקומו (עיר זאת נזכרת בתשובת מהרי"ץ סימן ל"ו).

בנקעת הלכנון (בין לכנון המזרחי והמערבי) נמצאות עד היום חרבות עיר "בעל ביק" הנקראת כימי קדם "העליאפאליס" (בעל כימי לשון, בעק ען בקס ולכן קהל: Heliopolis) (ר"ל עיר השמש) ונמצאים בהן אבנים 60 רגל ארכם 12 רחבם וכן עובים. ובנין זה נראה שהיה מפואר מכל בניי הארץ והוא מלאכת שלמה המלך ומכהיל עיני רואה עד שכמעט יאמר שמלאכה זאת אינה מלאכת גדר אנושי. והיא בעלת כלכנון הנזכר מלכים א' ט' י"ח וי"ט. חסן לפי דברי יוספוס קדמוניות ס"ס ח"ב חנוס: עיר בעלת טונה שלמה ליהם רחוקה מעיר גדר טיב חולי היא טיר "בעל" נחלק ין (ע"ן עקונו) (ואין ספק אצלי שהוא מה ישנזכר בסוף מסכת מעשרות שום בעל בכי. ר"ל שום שגדל במחוז בעל ביק (בין בכי דגושה) ו"י ליחוס כמו ראובני שמעוני. והכרמנורה כתב ול"נ שום הגדל בהר הלכנון שכן בערכי קוראים ללכנון "בעל" עכ"ל. ולא שמעתי מעולם שקוראין בל"ע ללכנון בעל כיא שכוראי כונת המתניתין על "בעל ביק" שהוא במחוז לכנון ו). (ואולי הוא

(1) וכחז ר' ציונין בעל הנקטות ו"ל ומס' לצענציק חלי יוס

עח תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

"עין כבי' הנזכר במסכת ע"ז דף י"א ע"ב וידוע שיש ה' בית אליל לשמש ולכן שמה העליאפאלים ר"ל עיר הישמש).

בנין חזק זה החריב והרס מאמארלאן שעלה מארץ המזרח וכביש כל ארצות המזרח (כאשר אבאר א"ה בחלק ב') בשנת 5162 (1402) מה שנישאר שלא הרס נחרב בשנת 5518 (1758) ע"י הרעש הגדול שה"י בבקעת הלכנון ונגליל כשאזכיר במקומו.

לדרום בעל ביק בערך ו' שעה הכפר "ראבכא". ולפי דעתי הוא רבכה הנזכר שם אצל שום בעל כבי וכצל רבכה (בחילוף) אותיות כדרכם בלשון ערבי.

לדרום מזרחית בעל ביק בערך 9 שעות עיר יואחלא" וגווי הארץ מראים שם קבר נח ועליו בנין. וכל אוהבי האמת לא ימה אונזו לרברי ההמון בענין זה, הלא יודעים קבר משה בעבר הירדן המערבי כמו שאכתוב במקום אחר. גם לדרום עיר חמס סמך לים חמס מראים ג"כ קבר משה וקוראים הכפר ההוא קבר משה, קבר איוב מראים בקושמא גם בעבר הירדן עיין כפ"ס בפרק י"א (תוצאותינו עמוד שי') גם בארץ ארמיניא. גם בארץ הורו על נכול ארץ פרס גם בארץ ארמיניא סמוך להר ג'ורדי שעמדה עליו תיבת נח (עיין בקטומו) מראים קבר נח¹.

הלכנון המזרחי בצד הצפון כמעט הוא כולו חרב ושמים. כ"א בצד הדרום יש בו ישוב. ואיני מזכיר כ"א מקומות אחדים כמו שכתתי כבר לעיל.

לדרום נגבל שיך הנכונה (הוא הר השלג והוא הר חרמון) יש מחוז אלחסיא ושם עיר חסיא הנזכרת בירושלמי דמאי פ"ב

והיא צעלת בצקעת הלכנון אשר ציה שלמה העולך לצד פרעה ובנין הארמון תלזנים גדולה, אורך האזן 20 זרמות ורחבה 12 זרמות ואין בין אזן ואזן כלום. ואוורירי בני אלס שלא נעשה בנין זה אלא ע"י אשמודאי עכ"ל.

¹ (עיין חרנוס ח"כ על סקוק שישי ושומאי נח אלדס יושנת גארן עון סדיר וכו' גארעל ארמיניא וכו' משמע קלה שאיבד יסב בארמיניא).

תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ עמ

היא נוב חספא וכפר צמח. ולדרום עיר הנזכרת ירד נהל חספא בליע קורני (עיין ירדן) דרומה למחוז הן ומתערב עם נחל דן ועם הירדן. מעבר נחל זה לצד מערב כפר אביל הוא אכל בית המעכה והוא לצפון ים סמכי בערך 6 שעות. וסמוך לאכל הכפר יאכל אלקמח גם יאכל אלקרום (ואינו אכל כרמים הנזכר שופטים י"א ל"ג כי זה בארץ גלעד לצד עמון) ומבני עמינו יושבי עיר חספא מוליכים מתייהם לכפר יאכל אלקרום שבעבר הנחל כי מקובל אצלם שנחל חספא הוא חחום א"י וכוונתם חחום עולי ככל כשהארכתי כבר לעיל.

לצפון יאכל קמח ולדרום יאכל (בית המעכה) הכפר צרדה ושם קבר יוסי איש צרדה, גם קוראים כפר זה יכפר חמאס. וסמוך להכפר הנזכר כפר ברתותא וכעת חרב ושם קבר ר"א איש ברתותא. ואולי היא עיר ברותי שהזכיר יוסיפון שזכרתי לעיל. יושבי הר הלכנון וסול הלכנון הם רובם מאמונת "דורס" (והיהודים קוראים אותם פלשתיים אולי מקובל אצלם שהם מפלשתיים) והם תחת מושל אחד היושב בעיר "דיר אלקאמר" שהיא למזרחית צפונית צורבערך 8 שעות. וקוראים אותו יאמר אכשיר* ואמונתם שיתוף מאמונת הישמעאלים והנצרים** והם שמוסים בזמה ואינם מגוררים בעריות. מלאכתם מלאכת המשי ויש מהם גם עובדי ארמה וכפרת היין שכמחוזם טוב מאוד. וגם נמצא שם גם צמר נפן.

גם כיושבי הר הלכנון מאמונת הנצרים הנקראים "מאראניטי" והפאטריארך אשר להם יושב בבית תפלה בעיר "קאנאבין" כמחוז יאלדאניא והם תחת ממשלת יאמיר ולפעמים מלחמה ביניהם כמו בשנת תר"ג ונהרגו אז הרבה מהנצרים וכעת הוואת חדש

(1) ואולי הוא זה סנזכר צפסקתח רבתי פרקה ט"ו דרש נחום ז"ר קינעלי בטריקים ר"ל צעיר שהיה צמחו טריסי ("דורס").

(*) בשנת תר נכנסו גם הדרוזים תחת ממשלת השולטן י"ה.

(**) ככלל מהניקים הם את אמונתם בכד ולא יללה לאיש זר.

פ תבואות סרק כי ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

סיון תריה ג' טלחמה גדולה ביניהם והם הורגים מהנצרים עד אין מספר כי ידם תקיפה).

גם נמצא בהם מעטים שהם מאמונת הישמעאלים וגם אלה תחת יד האמיר .

בשלישה מקומות בהר הלבנון נמצאים מבני עמינו דהיינו בטראבלוס שונדתי כבר ובדיר אלקאטר (נמצאים בערך 80 בעלי בתים רובם סוחרים) ובחספא (בערך 80). והם אהובים מאוד לאנשי רוס', והם אנשים חזקים אנשי חיל ועובדי ארמה כמו גויי ההר. גם בנותיהם רועות צאן עם קשת ורומח בידהן ללחום עם חית השרה ואורכים. זה עשרים שנה לתקפה יצאה נערה יהודית בעיר חספא עם צאנה השרה וקשתה כמתנה והנה כא ישמעאלי אחד לענותה כי כשדה מצאה ואין מושע לה. ותזהיר אותו לאמר אל תגע כי כי מית תמות ביד, ולא שמע אליה וגו' ותקם ותשליך עליו בכלי המשיחית וימת לעיניה. וכאשר בא הרבר לפני היושבים ויהללו בישערים מעשיה .

בשנת תקצ"א כשטרו יושבי גלילת סאנור (עין מקיטו) בעבראלא פאשא בעכו והם במכצר סאנור הנזכר ומשחיתים בחיל הפאשא ויבקש הפאשא מאמיר לשלח לו מבני מדינתו אנשי חיל יורעי טלחמה וישלח לו האמיר בערך מאה אנשים יהודים מדיר אלקאטר ומחספא ואלה כבשו את המכצר ויהיה להם לשם. והפאשא בחמת אפו החריב המכצר עד היסוד בו והוא חרב עד היום הזה.

האמיר הוא תחת ממשלת המלך כקושמא ומשלם לו המס (אם יטיב בעיניו כי לא מסחד בנקיקי הסלעים ובהרים אשר עד לב השמים וכמצא הוא מלך). אכן אברהים פאשא הכניע אותם בשנת תקצ"ח ולתם עמם זמן רב עד שכבשם תחת ידו *). בשנת תקצ"ד כשהיתה טלחמת הפלחים בארץ וכשהחריכו

(*) כבר העידנו למעלה עמדי הקודם כי משנת תר' והלאה פרום כל שבטי הדנונים ויהי השבטים הנזכרים לממשלת השולטן ידחה יבהר הלבנון יושב פה מיוחד העיצר ביושבי עמ' תנאים מזהרים תחת הסית השולטן ידחה.

תבואות פרק כ' ימי נהרי הרי ועסקי הארץ הארץ פא

ע"ה"ק צפת ת"כבא האמיר עם חילו והציל היהודים מיד שונאיהם (כמו שאכתוב במקומו) כי בזמן ההוא כרתו ברית עם אברהם פאשא. אכן בשנת תקצ"ה הנ"ל בעת מלחמתם עם הפאשא באו פתאום ושללו את כל היהודים יושבי צפת כאשר אאריך במקומו א"ה.

נשלם ביאורי הר הלבנון
ה' צבאות על ירושלים גנון.

הרי הגליל .

כבר כתבתי איכות הר הלבנון שהוא כחלק הצפוני א"י. ועתה אכתוב מהרים אחרים אשר בארץ ואלך ונוסע הנגבה . כמו שמתפשט ג'בל שייך ע"י הרים גבנונים (נידרינע געבירגסקעמטע) לצד דרומית מזרחית והוא ג'בל חייש"מן מתפשט ע"י הרי גליל העליון שהוא הר נפתלי לצד דרומית מערבית ושניהם סוככים המישור ים סמכי. בצפון מערבית לים הנזכר מתחילים הרי צפת והם חלק מחלק הדרומי של ג'בל שייך. מנשר בני יעקב כערך שעה וחצי מישור ואח"כ מתחילים הרי נפתלי ועולים מעלה מעלה כערך שעה וחצי עד ראש ההר שהוא הנקרא ג'בל צפד ר"ל צפת ושם נראה ג'בל שייך בצד צפונית מזרחית. מראש הזה לצד דרום, הדרך מעט מטה מטה, וכערך מהלך ג' שעה נמצא עיר צפת ובראש הר צפת נראה ים כנרת לצד דרום. בדרך הר תבור כערך 6 שעות נראה כמישור השפלה ההיא שורות הרים. מצפת לצד צור בצד צפונית מערבית מהלך 6 פרסאות וחצי הדרך למחוז מכורכת וארץ גבנונים. למערב צפת נראה ביום צח הים הגדול אצל עכו. לצד ציפורי מישור מבוך הוא מישור זבולון (במסכת מגילה דף ו' ע"א והאמר ריש לקיש לירי חזי ליובת חלב ודבש דציפורי והוא מ"ז מיל על מ"ז מיל עכ"ל). מעיר נצרה

פב תבראות פרק ב' מי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

(Nazareth) לשכרא ארץ הרי ואח"כ כטה מטה הרים זקופים. לים כנרת ירידה בערך מהלך שעה א'. מנצרה דרומה לעמק יזרעאל ירידה בערך מהלך ג' רביעית שעה. ארץ הגליל (מלכים א' טו י"א) הוא מישור גבוה, לצד מערב משפיל מעט מעט לעמק הים אצל עכו ולצד דרום משפיל לעמק יזרעאל לצד מזרח לעמק יסכרת ולמישור הירדן העליון משפיל הרבה.

גליל עליון וגליל תחתון.

מסכת שביעית פ"ט מ"ב ג' ארצות לכיעור וכיו מכפר חנניה ולמעלה כל שאינו מגדל שקמין גליל העליון ומכפר חנניה ולמטה וכו' גליל התחתון ותחום טבריא העמק עכ"ל.

וזה לשון היוסיפון בספרו מלחמת היהודים 1, 3, 3 ארץ הגליל נחלק לגליל העליון וגליל התחתון.

גליל העליון רחבו (מדרום לצפון) כפירסאבא עד הכפר בעקא. ארכו (ממזרח למערב) מכפר תללא סמוך לירדן עד טעראט (מערות).

גליל התחתון רחבו מכפר קאללאט (גיא גינעא) בעמק הבדול עמק יזרעאל עד בירסאבא. ארכו מטבריא עד עיר זבולון סמוך לעכו עכ"ל. גם כתב שנבול הצפוני הגליל היה מביע עד מחוז צור ע"כ ו).

ואחקור ואדרש להשוות שתי לשונותא לה דהיינו לשון המתניתין דמסכת שביעית עם לשון היוסיפון. והנה לפי לשון המתניתין ה"כפר חנניה הנקודה האמצעית בין גליל העליון לגליל התחתון, ולפי לשון היוסיפון היא בירסאבא. כפר חנניה ידוע עד היום שנקרא כעת "כפר ענן" אצל כפר "פראדי" לדרום מירון

1) ציגי ציח שני נחלקה נחלק ישראל לשלושה חלקים יהודה (Judäa), מנח הירדן (Peräa) וגליל (Galiläa), ועיין לעיל בשם יוסיפון. גליל ה"ע"ליון החלק הצפוני נחלק אשר ונחלק, גליל ה"ס"ליון החלק הדרומי נחלק יששכר ונחלק.

תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי זעמקי הארץ הארץ פג

בשעה וחצי (כאשר אנאר במקומו). ואמרת שבתיש ההוא היתה חכונת עיר בירסאבא שהוכיר יוסיפון. גם מצאתי ביוסיפון בספרו מלחמת היהודים 2, 20, 6 שכתב שהחזיק הוא (המחבר) עיר ומבצר סאב כגליל העליון עכ"ל והוא בלתי ספק מבצר עיר צפת והוא קוראה סאב (או צאף כי לא זכינו ליוסיפון לרומיים בלשון עברי כ"א או בלשון לאמיני או בלשון יונית ולא נוכל לדקדק בשמדת כי נשתנו בהעתקות ללשון עברי) ועד היום בתוך עיר צפת מבצר אחד והמון עם אומרים שהוא "צפת" ואין זה נכון כמו שאכתוב במקומי. וגם עד היום סמוך לצפת כתחום שבת הכפר "ביריא". והנה לפי דעתי ביר סאבא הוא ביריא של צפת. וכפר ענן הנזכר כמינע בחום אחד עם ביריא של צפת הנזכר (אף שצפת מעט צפונית).

כפר בעקא נראה לי שכונתו על הבקעה התחתית של בקעת הלבנון שזכרתי לעיל שמושבת עד מחוז צור וגם דן ובניאס בעמק לבית רחוב וכל מחוז ההוא בכלל הבקעה ואפשר בזמן המחבר הי' כפר בעקא בעמק ההוא ועל שם הבקעה נקרא הכפר בעקא. ולולי שכפר בקיעין שהוא לצפנית מערבית צפת אינו רחוק מצפת כ"א בערך 4 שעה וחצי הייתי אומר שכונת היוסיפון על כפר זה. אכן אין סברא לומר שלא יתרחב גליל העליון כ"א 4 שעות וחצי, ומוכח שאין כונתו על בקיעין הנזכר כ"א על כפר אחר שהוא יותר צפונית, עם כל זה נראה לי שבקיעין הנזכר נקרא כן שכתונתו גם קצת בבקעה הנזכרת שמושבת עד מחוז ההוא. כפר תל לא סמוך לירדן. נראה לי שהוא חרבות הנקראות כעת "מיללום" בישפת הצפונית כנרת לצפון מקום שנכנס הירדן בים בערך שעה אחת.

מערבא נראה לי היא עיר "מער" (מערה) שעה אחת למזרח עיר כבול (מלכים א' ט' י"ג) (עיין מקומו):
בחלק השני (גליל) הי' אז עיר מעין (יהושע י"ז י"ט) עיין לקמן
פרק ג' גליל מזכיר.

גליל התחתון מכפר קאללאא או "גינעא". אין

פר תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

ספק שכונתו על עין גנים (ג'נין) שהוא ביישישכר. ולמעשה עין גנים הנזכר עד היום "כפר קוט" (עין במקומו) ומי יודע שאין קאללאט טעות המעתיק שציל "קוט" או שציל קסאליטא הכונה כסלת תבור או שקראו בזמן המחבר "כפר קוט" כפר קאללאט, וכאופן זה ב' נסמאות נכונים כי "ג'נין" ו"קוט" סמוכים וכחוט א'. ובמקומו לקמן אכתוב שכפר קוט (כיות) הוא כפר עותנאי הנזכר פעמים הרבה ב"ש"ס. ובמסכת גיטין דף ע"ו ע"א אנמיפרס (עין כפר סכא) ביהורא וכפר עותנאי בגליל וכו' וכן הוא בירושלמי מציא סוף פרק השיכר את הפיעלין ה"ל וכפר עותני בגליל ואנמיפרס ביהורא את שבינתיים ממילין אותו לחומרו עכ"ל. והוא ראוי לרברו שכפר קאללאט הוא כפר קוט (כיות) כמו עת ע' נחלק כנעין שהוא בקצה גבול הגליל כמו שנזכר ברברו ה"ל הנזכרים וברברו היוסיפון.

עיר זכור וכו'. לצפון שפרעס כדרך עכו נמצא מעין אחד הנקרא עין זבולן ומי יודע אם לא נקרא כן ע"ש עיר זבולן שתכונתו שם כימים ההם. אכן מצאתי שיש אומרים שעיר כבול קיראה יוסיפון עיר זבולן (זבול) כהחלף כי כז' או כצ' כנודע. על דרך קיור ציור מוקדון מוצדוניא) וכבר כתבתי שא"א לדקדק על הברת השמות ישכיוסיפון.

והנה מוכח שתכונת גליל התחתון אינה על תכונת גליל העליון כי מתעקס לצד מורחית דרומית עין גנים כמו לשון, כי בצד מערבית דרומית לא ה' הגליל כי שם עמק זרעאל ולא יש שם הרים. והנה היוסיפון כולל עמק טבריא בכלל גליל התחתון. אכן לפי המתניתין עמק טבריא אינה בכלל הגליל והוא נכון. בגליל העליון הם הרי נפתלי הנקרא "ג'בל צפד" הוא צפת כמו שכתבתי. ובגליל התחתון מול טבריא אצל כפר ח'טין הר גבוה שקוראים "קורן ח'טין"¹.

¹ הר זה "פורסס כי ביום 4 לחידש יולי (תמוז) בשנת 4947 (1187) היחס שם מלחמה גדולה שלחם "ג'לח חדין" נגד "מלכים עס הכללים וישלח לח "בנידח" נגד ירמליס ולחר כך כבש מיר ירושלים ויכס, " והוא השנית מושלת הכללים (עין צמלח צ').

תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ פה

בדרום קרן זה בערך 2 שעה הר המפורסם

הר תבור (יהושע י"ט כ"ב)

בל"ע "ג'פל טור" גובהו בערך 3000 רגל והיקף ראשו פערך חצי שעה (וכמעט הוא נראה כראש לכל הארץ ועליו נכון להיות מקום המוכתר בית המקדש שהוא ראש לכל הארץ והארצות, ובלתי ספק על זה כיון המדרש הביאו הילקוט בפירשת וזאת הברכה בפסוק ויששכר באהליך וזיל דבר אחר ויששכר באהליך מלמד שבית הכחירה ראוי היתה לבנות בחלקו של יששכר עב"ל והכונה על ראש הר תבור שהוא ליששכר כמו שאכתוב בסמוך). בזמן יוספון ה" על ראשו עיר ומבצר אשר החריב מיטום (וכן מוכח ממספר ערי שבט יששכר (יהושע י"ט כ"ב) שהר תבור—הכונה העיר שעל ראש הר זה— בכלל מספר הערים והעלענא אס קאנשצאנשין הגדול כנתה עליו בית תפלה ועד היום נמצאים חרבות כנין זה והוא חומה עבה ובה בצד המערבי כיפות שער גדול. בצד ההר יער אלון (אייכען) ובו נמצאים חזירי יער הרבה. בזמן יונאפנץ הישלישי בנו היישמעלים עליו מבצר א'.

עמק יזרעאל¹ (יהושע י"ז מ"ז).

(כלשון העמים עבדנע עזרעלאן) בל"ע נקרא "מרג' איבן עמר". עמק זה סמוך למערב בערך כמהלך 8 שעות ומצפון לדרום 4 או 5 שעות. והוא מוסגר בין הרים; לצפונה הר תבור, לדרומו הרי שומרון (ירמיה ל"א ד') הר אפרים (יהושע י"ז מ"ו). מצד צפונית מזרחית הרי הגלבוע (ש"א ל"א א') הנקראים בל"ע "גאלכאן" (גבהם בערך 1200 רגל), בצד צפונית מערבית הר הכרמל. נחל קישון יורד בעמק זה עד עמק עכו כרגלי הר הכרמל כמו שכתבתי במקומו. ואף שהוא עמק נמצאים בו

¹ גם נקרא נקעצא (זכריה י"ג י"א) על שם מגדו הוא נחל קישון.

פו תבואות סרק ב' ימי נהרי הרי ועמק הארץ הארץ

הרים גבנונים, באמצע העמק בערך שעה א' דרומית להר תבור
הר יחדי וקוראין בל"ע "ג'כל ראי" ויש קוראים אותו חרמון
הקטן (ואולי תבור וחרמון בשמך ירננו תהלים פ"ט יג').
בינו ובין הר גלבוע עמק צר בערך 6 מיל. ויש קוראים לעמק
הצר עמק שרון, ועמק זה מתפשט עד סמוך למחוז ים כנרת.
הרי הגלבוע מושכים לצד טורח ומססיקין בין מהוו
עמק הירדן ובין עמק יזרעאל. בית שאן (יהושע י"ז י"א)
בעמק הנקרא "אלג'ור" רחבו כחצי שעה. לצפון עיר מגדו בערך
שעה וחצי נ"ה בימי קדם המבצר והכפר סאבא ועל שם זה
נקרא בימים ההם (בזמן יוס'סוף) עמק יזרעאל עמק סאבא.
מעמק זה עד המדבר הגדול אצל עזה וים המלח כל משך
הארץ הרים גבנונים. לצפונה הר אפרים ולדרומו הר יהודא. בצד
המערב ישפילו שני הרים אלה למישור ים הגדול וצד המזרח
למישור הירדן ולשפת ים המלח.

הר אפרים טור מלכא ⁽¹⁾

לפי דעתי הוא נקרא גם הר ישראל (יהושע י"א כ"א) בערך
הר יהודה הדרומי. בכלל הר זה הר גרזים והר עיבל. העיבל

⁽¹⁾ ולוכית שהר אפרים אינו הר יחידי כ"א הרים גדולים
נושכים מהלך כמה ימים. והוא הנקרא בש"ס הר הוולך גם טור
מלכא כיום שהרגס יצ"ע (בשופטים ד' ה') ועיין עכ"ת גיטין דף
כ"ז ע"ב. (בשופטים מ"ח: דף ק"ע ע"ב רץ לבית הוולך ע"ס ול"ל
להר המלך וכן מלחתי צירושלמי יומא פ"ו ה"ג).

ולאזכיר שעות הערים שהיו זהר אפרים וצד נדע ההר הטוב
הזה. יהושע כ"ד ג' ולעזר בן אהרן מת וגו' בגזעט פתחם צנו
וגו' זהר אפרים והוא כפר "עורחא" Auwarta למרחק שכם
כחצי שעות (עיין "קומו). שופטים ז' ט' חמנת חרם זהר אפרים
מלפון להר געש. והוא נקרא כעת "באפר חאריס" דרומית (נועט)
עצרתית שכם כחצי שעות.

תבואות פרק כ' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ פז

הוא כגד צפון עיר שכם והוא שכם, גבהו בערך 800 רגל. והגרים בצד דרומית מערבית עמק שכם והוא מבורך ופורה וגבוה מהר עיכל. בלשון ערבי קוראים הר גרים "ג'בל היסאן". ולפי דעתי הוא מה שנזכר בספר הישר (דברי הימים) במלחמת בני יעקב עם

שם ד' ה' צין הרעה וצין צית אל זהר אפרים, וזה ודאי רמה לבנימין ומוכח שהר אפרים מגיע עד ללפון רמה הנזכר (חוספחא דשביעית פ"ג צית אל היא זהר המלך).

שם י' אי והוא יושב צמחיר זהר אפרים. והוא לפי דעתי הנקום הנקרא כעת "סאחור" ללפון "סאצטאל" 1 שעה.

שם י"ג ט"ו ויקצר צמרעחון צארץ אפרים זהר העמלקי, וכחצ צעל כפופ * למערב שכם נוטה מעט לדרום כשתי שעות פרעחון וקוראין לו פרעחא עכ"ל (כעת לא נודע).

שם י"ז אי ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו. ואמרין צמס' סנהדרין דף ק"ג ע"ב שגרצ — מקום פסל מיכה — רחוק מושילה ג' וילין עכ"ל ומוכח ג' וילין מושילה כבר הוא הר אפרים.

שמואל צ' ד' אי ושם קקרא איש צביעל וגו' איש ימיני ר"ל משצב צביוני. ושם פסיק כ"א אחר יואל איש מהר אפרים שצב צן בכרי שמו, מוכח שהוא מושך גם בחלק צביוני.

צירושלמי דמאי פ"ב ה"א מוכח שהר המלך היה מגיע עד קעוד לקיסרין (צפחא יס הגדול).

צפחח גיעין דף כ"ז ע"א נזכר כבר דכרין צעור מלכא. וצוזון כפופ * *) היה ללפון לוד צין ההרים, ומוכח שהר אפרים מגיע עד מחוז לוד. ר' צביוני צעל מסעוה כחצ וז"ל עד הנה (יענה) גבול אפרים עכ"ל. וצמתי ספק כונתו על הר אפרים לא על חלק אפרים כי לא הגיע חלקו עד יענה כנודע לכל מצין וכמו שאזכיר במקומו חכונת חלק אפרים. (דעה"א ח' ז' כ"ח ואחזתם ומשצותם צית אל וגו' עד עזה וצנחתי, ל"ע הרבה) ומוכח שגם עד מחוז יענה מתפשט הר אפרים.

* פרק י"א בחצאיתו עמוד רס"ח. ** נזכר בפרק י"א ובחצאיתו עמוד ש"ב.

פח תבואות פרק כ' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

מלך עיר תפוח ויושבי סביבות שכם שעלה עבר אחר נגד הר "שיאון" עכ"ל. והוא הר גריזים הנקרא עד היום הר "היסאן" ר"ל "סיאן" *) והוא הנקודה הנכונה ככל הרי אפרים.

והר אפרים מתפשט לכל צד, גם הר געש (יהושע כ"ד ל') והר צטרים (דה"ב י"ג ד') בכללו. ובצד דרומית מערבית מתפשט עד השפלה (הנוכרת בסמוך) עד מחוז עקרון (שופטים א' י"ח). בצד מזרח דרומית עד בית אל (עיי' במקומו). וגם הרי ירושלים הם כמעט ככלל הר אפרים. והנה רחבו (מרום לצפון) כמהלך כ' ימים וארכו כמהלך יום א' (').

הר הכרמל (מלכים א' י"ח י"ט).

כמו שמושיך בצד צפונית מזרחית לעמק חרעאל הרי הגלבוני, כן מושכים לצד צפונית מערבית הרים גבנונים שממזג חלקי הר הכרמל שהשפיל לים (וכרמל בים יבוא ירמיה מ"ו י"ח). גבהו בערך 1500 רגל ונמצאים בו מערות רבות יש אומרים יותר מאלף ונפרט בצד המערבי. ונמצאת גם מערה אחת 20 פסיעות ארכה 15 רחבה וקוראים אותה מערת אליהו גם מערת אלישע. שמו כרמל על שם שהוא מבורך ופוריה הרבה. ברנלי ההר נמצאים זיתים הרבה גם עצי עד (לאאר כעדר) בראשו עצי "פיכמען" ושאר עצי היער. ופרחים נמצאים מינים הרבה ורואים בו למרחקים: בצד צפון נראה עכו וסולטא רצור וראס אַפִּיאַר (לבן) הנכנס בים והוא גבול מישור עכו. בצד צפונית מזרחית נראה החרמון

*) מלבד שלהשערה הזאת אין כל יסוד, ולוא גם נקרא הר נהרים בשם היסאן בטח נתן לו השם ע"ש אחת המשפחות שכבשו אותו או התאחדו בו (לא מציגם מהשם "סיאן") אך כמסת נקרא הר נהרים בערבית "ג'בל טור" ובשם זה נרשם בכל ספרי הארץ. (1) וצוה בצד קלת ונה שהפליגו חכ"ל צונקת גישין הכ"ל מריצוי הערים אשר היו צעור ונלכא כי לא הר יחידו הוא כ"א הר גדול ונוסף ונהלך כמה ימים. ועליו היו עקיונות חין וקספר ככרלה קלת עד היום צעת הכרמל.

תבואות פרק ב' יט' נהרי הריזעמקי הארץ הארץ פט

(גיבול שיך) והוא חוק מכרמל בערך 10 פרסאות. העלענא אס קאנשטאנטין בנתה עליו בית תפלה. ובשנת 4987 (1227) בנו הנצרים שכנו מאראסא עליו מכר שחוא כעת חרוב. הר זה מושך לצד מזרחית דרומית אל עבר עמק יזרעאל השמאלי עד שמגיע להר אפרים והוא במחוז כפר "קוט" (עין מקומי) שהוא למערב גינין (עין גנים) 1).

הרי יהודה (יהושע כ"א י"א)

ובכללם הרי ירושלים והם הר ציון הר הבית (הר המוריה) הר הזיתים וביניהם עמק קדרון גי כן הינם עמק רפאים. כל אלה אבאר א"ה במקומם.

מיסו בדרך רמלה מהלך 6 שעות עמק ומישור מבורך מאוד והוא עמק השרון. ואח"כ מתחיל הר יהודה מהלך בערך 6 שעות בעולה ויורד עד סמוך לירושלים, ומשם בערך 5 שעות הרי המזרחי עד כפר הירדן אצל ירחו. למזרח ג'פונית עיר גבע הר גבוה אשר קוראים הנצרים הר ארכעים Quarantena (והוא ככלל הר אפרים *). ככלל הרי יהודה מדבר תקוע (דה"כ כ' כ"ו) (ירואל) (דה"כ כ' מ"ז) מדבר עין גדי (שמואל א' כ"ד ב') מעון (שם כ"ג כ"ד) זיף (שם כ"ז ב') וכרמל (יהושע מ"ו ג'ה). וכל הרים הנזכרים שהם בצד מערב ים המלח כל מה שהם דרומיים הזלכים ומתקרבים לצד ים המלח, אולם בצד עזה נהפוך הוא, כל מה שהם דרומיים מתרחקים מים הגדול. מחברון לצד מערב עד סוף הרי יהודה (עד מישור הים הגדול) 5 שעות ולצד מזרח אצל ים המלח 2 שעה, דנה שמ רוחב ההרים 7 שעה. בדרך כללי הרי יהודה מישור גבוה, כי מחברון להר שעיר (דברים כ' א')

1) גם כולל עיר נחמלס יהודה בשם כרמל (שמואל ח' כ"ה ה')
וגם היו מקנים נכל בעל חציגיל, ופיל העיר אשר בקרצה הליב שאלו מלכה
בשנוו אל חרץ יהודה מהכוס אל מהלק (שמואל ח' ט"ו י"ב).
*) הר ארכעים הוא סמך ליהודי באשר יוכיר המהרר להלן בעצמו בפרק ג'
בהלק יהודה.

צ תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי תעמקי הארץ הארץ

שהוא בצד דרומית מערבית ים המלח עמוק הרבה מאוד דרך עלי סלע. וכן בצד דרום ים המלח ירידה מטה מטה מהלך דרך שעה. אצל עזה מתחיל המדבר הגדול עד ים סוף אצל הר סיני.

העמקים על שפת ים הגדול.

מסולמא דצור (קרוב לקצה צפונה) עד ג'בל עזה (קרוב לקצה דרומה) עמק גדול מכורך. לצד המזרח הם הרי הגליל והרי אפרים והרי יהודה. הכרמל מססיק בין עמק עכו שהוא חלק הצפוני ובין עמק שרון והשפלה שהם חלק הדרומי של עמק גדול הנזכר. מעיר צור לצד דרום הדרך עלי סלעים (ואומרים שהוא מעשה אלכסנדר מוקדון) דרך "ראס אלאפיאד" (ראש הלכן) לסולמא דצור ("נאקורא") ומשם רואים מישור עכו למטה.

עמק עכו.

רחבו מצפון לדרום בערך מהלך 6 שעות. והוא מסולמא דצור דרך עכו עד גליל הר הכרמל, וארכו ממזרח למערב בערך מחלף² שעה. וכעמק זה נחל קישון ושיחור לבנת כאשר כתבתי כבר.

עמק כרמל עד עזה.

מהר כרמל מושך עמק גדול עד עזה בערך 20 פרסא ורחבו בערך 2 או 3 פרסא והוא מכורך ובפרסא אצל יפו והוא עמק השרון (והשרון מתחיל אצל טאנטורא שהוא דור, יהושע י"ז י"א). ושם נמצאים פרחים אדומים ולבנים ממינים שונים יותר מכל הארץ. לדרום יפו ולדרום רמלה ויבנה (דה"ב כ"ו ו') מחובר עמק פלשתים עם עמק השרון והוא נקרא בלשון המקרא השפלה (יהושע י"א מ"ז), והיא ג"כ מבוכת וסורי מאוד ומשיכת עד דרום עזה ועד מערב נחל מצרים (ואדי אלעריש) ושם מתחיל המדבר הגדול והנורא.

בעמקים אלה נמצאים נחלים קטנים אשר לא זכרתי לעיל

תבואות סדק ב' ימי נהדי הרי ועמקי הארץ הארץ צא

בביאור הנחלים. וכל הנחלים הקטנים אלה הם דוקא בימות
רגשמים אכן בימות החמה יבשו.

לדרום מנמנמא נמצא ואדי קוראניא ויותר דרומה ואדי
זארקא. לדרום קיסרין ואדי אלקאסאב (הוא קנה ישזכרתי כנר*).
אצל רמלה ואדי אאניא (עין מי הירקון). לדרום יפו ואדי רובין
ישעובר על פני יבנאל (יהושע מצ' ב') ויותר מזרחה נקרא ואדי
צאררא (עין מקומו בנכול בני יהודה). לדרום מערבי כפר עין
פרס נמצא עמק האלה (שמואל א' י"ז) אשר בו הבה דור
את גלית הפלשתי (כן כתב היראנימוס ואני לא מסכים
בזה ע"ין מה שכתבתי בשם עזקה י'). למערב חברון
ואדי אדארי, ולפי דעתי הוא נחל אשכיל (במדבר י"ג ב"ג) וראו
נחל שורק הנזכר בישמשון (ישופטים ט"ז ד') (ומצאתי בתנחומא
פרשת שלח לך שנחל אשכול נקרא בן על שם אשכול בעל
ברית אברהם (בראשית י"ד י"ג) שלקחו האשכול ממקומו ע"כ.
הנה מוכח שבמחוז חברון הנחל). אצל אשקלון ואדי אשקלון. סמוך
לעזה ואדי שריא (הוא בשור ע"ין לעיל) ונסוף הגבול נחל
מצרים והוא "ואדי אלעריש" בימים הקדמונים נקרא "רהינאקאנורא"
(Rhinekonura).

עמק הירדן כבר הירדן (2)

הערביים קוראים העמק אשר בז יורד הירדן מכנרת ועד

(*) למעלה עמוד ס"ז וראה בהערותינו שם.

1) והנה בין כפר סווייכי (שוכה) ובין כפר סזאקאריא (כזקה) מושך
ואדי סוכה, ונלשון ערבי סוגע שם הכולל לחילום גדולים כמו האלה, ומוכח
שאדי סוכה הנזכר הוא עמק האלה.

2) ויבחר לו לזוט את כל כבר הירדן ויסע לזוט מקדס וגו'
לזכר ישע צחק כנען ולזוט ישע צערי הככר (בראשית י"ג י"א) פירש
דס"י מקדס נסע מחלל לזכר והלך לו למעברו של לזכר כנען כנען
ממזרח למערב. וכן פירש לזכר כי סדום מערב צית אל עכ"ל.
והנה שער צפירוס דוקא הכונה בחיצת מקדס שמוכח שסע

צב תבואות פרק ב' מי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

ים הערבה ים המלח אלגור), ופירושו עמק מוסגר בין כי הרים. מכנת ועד ים הערבה ים המלח (דברים ג' י"ז) מתרגם רבס"ג "מן ג'נסר אליפחר אלגור ואל פחירה אלמיתה" (ובנוסחא אחרת מצאתי "אלגור ואלאדרן" שהוסיף תיבת והירדן) ד"ל עד ים אלגור וים המת. ושם כפ' ד' מ"ט ועד ים הערבה מתרגם "אלי פחירת פחירה ע"כ. והנה מוכח שכל עמק זה הוא הערבה וא"כ ים בנת וים המלח שניהם בכלל ים הערבה.

והוא נקרא ג"כ ככר הירדן והוא חלק השפל והנמוך בכל הארץ ושם חוס הרבה כי האויר מוסגר בין ב' שורות הרים. אצל בית שאן הכבר רחב בערך מהלך ² שעה ואצל ירחו התרחב עד מהלך ³ שעה (ובתוך כל הכבר עמק קטן בערך 1 מיל רחבו ובו יורד הירדן). מיל הערבה זאת (ערבת ירחו) כעבר המזרחי היא ערבת מואב. בשפת ים המלח הצפוני מרבר עד מחוז ירחו (וכן כתב יוסיבן בספרו הלהיות היהודים 8, 4, 8, שפירושים עד ירחו (לא מכוון ולא דוקא) מרבר ומלא סלעים). אצל ירחו נחל אחד שקוראים ואדי אלישע ("עיין ירחו) באמרם

זוט נעזרח לנעצר, ולכן הוכרחו להפך את כל ערי הכבר כי ידוע שים המלח הוא צנורח וצית אל וצנרון וכל ערי ארץ כנען הם צנורצ, וצנורח ציצת מקדס לריך פירוש. ולפי דעתי כונת נוקדס כונו לקדס ר"ל שנסע לנזקס שהוא נוקדס בקדס (צנורח), כמו ויעט גן צעון מקדס [צנורחית צ' ח'] ופירש רש"י צנורח של עדן כטע את הגן. וכן ויעחק וחס הכרה נוקדס לצית אל [צנורחית י"צ ח'] ופירש רש"י צנורחית של צית אל. וכן שמואל צ' י' צ' ויקס וילך דוד וגוי ונצלי יהודה שפרושי לנצלי יהודה וכן כאל נוקדס כונו לקדס.

(¹) צדהי צ' ב' ו' ועל הערביים היוצאים צנור צעל והנוצאים (תרגם רב יוסף דיתצין צנור וצניסור נעון) וחולי כונת גור צעל ר"ל ניוסור אלגור הכבר, והכונת עיר נעין סגור לאלגור (עיין חיון).

"אינו נחל יואל לא נקרא בשם ואדי אלישע כ"א הוא עין אשר מימי יחששו כנחל קטן ונמצא הירדן, וילדי הארץ יקראו לו עין בלפאן וכן הססה חקראו בשם "עין אלישע".

תבואות פרק ב' ימי נהדי הרי ועמקי הארץ הארץ צנ

שדוא המעין אשר רפא אלישע. בדרום ים המלח עמק 2 או 3 פרסאות רחבו והוא עמק המלח ובעמק זה תכונת צעור/עין מקומה. אלגור הנזכר מושך עד ים סוף אצל עציון גבר ושם י' ירד

(1) וצדיעה זאת מפורשים כוונה פסוקים ומחורלים כוונה תנויהות: צדאית כי י' ויצאו עד גרן האגד אשר צעבר הירדן וגו', שיש לדקדק וזה עסקם צעבר הירדן המזרחי הלא דרך הוולך הוא מוולרים לציר חצרון בארץ כנען דרך צלח שבע כמו שירדו מזריוה כמו שזכר שם צב' מ"ו וונה להם לכצב כל המדבר הגדול וארץ אדום ומואב עד שצלו לעבר הירדן. וכן צמוד צב' כ"ד ויסעו ונהר ההר דרך ים סוף לכצב את ארץ אדום, שיש לדקדק הלא נסעו מדרום לפונה והתרחקו מים סוף שהוא בדרום ואיך אפשר להם לכסוע דרך ים סוף אם יעלו לפונה?

אכן לפי דעהי "אלגור" הדרומי או ערדאח הנזכר לציל נקרא דרך ים סוף (גם דרך הערצה) ר"ל הדרך המוליך (את הירדן) לים סוף. ונהר ההר ידוע עד היום (כאשר אצאר צמקונו אייה) שהוא לדרום ומערבית סלע (פיעטרא), והנה בשמקו ונהר ההר לפונה הלכו צאלגור הנקרא דרך ים סוף לפונה לא דרומה לים סוף. והנה לפי זה כל חלק המדבר אשר בין צ' לשונות ים סוף — לשון ח' אצל חילת ועליון בגר הנקרא כעת צל"ע "אלעקצע" ולשון צ' אשר צמכו עזרו ישראל ושם על שפתו עיר "סויס" (זובץ) — כל אלה נקראים עבר הירדן ר"ל הדרומי ושפיר היה גרן האגד צעבר הירדן (הדרומי) וחלק ראובן וגד נקרא עבר הירדן המזרחי.

וזה כונת הפסוק (דברים ח' א') אלה הדברים אשר דבר ונה א' כל ישראל צעבר הירדן צמוד צעבר וגו' ולפי שהגיטה המפסקת צתיבת צעבר הירדן ונכח שהוא הכלל צמוד צעבר וגו' הוא מורט כל הנוקמות אשר הם צבלל עצה"י (הדרומי). ולקוון פסוק ה' נאמר צעבר הירדן צלח ומואב וגו' ר"ל שאין ארץ מואב צבלל עבר הירדן (הדרומי) שהזכיר צחילת העין ש"ה הוא צלח

עצ תבואות פדק ב' ימי נהרי הרי ועמקי הארץ הארץ

הירדן—מרים אשר הפך ה' סדום ועמורה עד ים סוף. והעריבים קורים העמק לדרום ים המלח "אלעראבא".

מרים אסיים פדק זה אכאר מתניתין אחת המרבית מהרי הארץ: ראש השנה דף כ"ב ע"ב מאין היו משיאין משואות מהר המשחה לסרטבא ומסרטבא לנרופינא ומנרופינא לחורן ומחורן לבית בלתינ ומכית בלתינ לא זוו מישם אלא מוליך ומביא מעלה ומוריד עד שהי' רואה כל הגולה לפניו כמדורת האש עכ"ל. בנמרא מאי בית בלתינ אמר רב זו בירם מאי גולה אריי זו פומבדיתא וכו' דשנ"א אמר אף חרים וכייר וגדר וחברותיה¹, איכא דאמרי כיני וביני הוו קיימי וא"ר להך גיסא (רא"י) הוו קיימי מר חשיב דהאי גיסא ומר חשיב דהאי גיסא ופירש"י לצד בכל ב' צדדים של א"י נמשכין לצד בכל) אריי בין כל א' וא' (דהנך דמתניתין) שמונה פרסאות כמה הוי להו ל"ב והא האידנא טובא הוו אמר אביי אסתתומי להו דרכי דכתיב לכן הגני שך את דרכך בסירים עכ"ל.

ובתוספתא הוסיף הר תבור והר מכוול (הרי יעזר עיין מקומו). העומד ביום צח בהר הזיתים רואה לצפונה מכוון הר עכל והגריזים. ולצד צפונית נוטה מעט מזרחה נראה ראש א'. ועיי' חקירתי ודרישתי נס"ד מצאתי שראש ההיא נקרא בלע"ק קורן (ר"ל קרן וראש) פארטף והוא למערב הירדן בערך ב' שעה ולמזרח פילאן (שהוא שילה) והוא כמעט מכוון 8 פרסאות מהר המשחה.

המזרחי, ונוכח שיש צ' מחזים הנקראים עצר הירדן, הדנומי והמזרחי, והכל יצוא אל הכוכן.

והנה מובח שחכונת גודן האטד צחלק עצר הירדן הדנומי, ולכן שגגה וטעות הוא מה שמלחמי צפריהם הראשונים שגודן האטד צמחו ירחו כי קצרו שעצר הירדן הזכר הוא המזרחי וצדו עלצם שם חכונת גודן האטד.

(1) יש מניחין של"ל אף הכי מבחר וגדר נכסן כו"ל.

תבואות פרק ב' ימי נהרי הרי עמקי הארץ הארץ צה

ולמזרח הידן במחוז מיראיד לדרום "ואדי רניב (רנב) שנקרא ג"כ ואדי אנילון (ענלון). לדרום המבצר "קאללאת אלראבא" היא רמות גלעד (עיין מקומו). בערך ב' שעה הרים גבנונים הנקראים בל"ע עראפון. והוא בלתי ספק גרוסנא הנזכר (כי ע' נחלק בגעין כנודע עראפון כמו גראפון) ויש להר זה ראש גבוה והוא בערך מהלך יום חרף מהידן והוא מכון מול מבצר "סאנור" כהר אפרים .

בהרי "חוראן" (עיין במקומו) יש ראש וקרן גבוה הנקרא בל"ע "קלפ חוראן" ר"ל לב חוראן הנקודה האמצעי (כי בל"ע לב קלפ) והוא מה שנזכר במתניתין חורון .
ובעבר הנהר סרת הוא ביום ופוטמכיתא כאשר אזכיר במקום אחר אי"ה .

והנה בשפת ים כנרת מזרחית דרומית עד היום חרבות גדר (עיין מקומו) ומזרח חרבות "קאניטרא" (עיין קנת בתחום עז"ב) שהם בדרך דמשק מנשר בני יעקב נמצא הר הנקרא בל"ע "תל חארא" אצל כפר שישמו ג"כ "תל חארא". ומי יודע אם אין שם זה על שם חרים. ולצפון כפר הנזכר נמצא הר גבוה הנקרא בל"ע "ג'בל ביארא". ולפי דעתי הוא כי"ר. והר זה במחוז דמשק בערך מהלך יום א' לדרום לה .
ואלה הם ב' צדדים שיש מא"י לכבל : לצד מזרח בדרך מחוז ההרים הנזכרים במתניתין הג'ל וא' בצד הצפון והוא בדרך גדר "תל חארא" "ג'בל ביארא" .

נשלם פרק ב' ימי נהרי הרי עמקי הארץ.

עד מתי תאכל הארץ.

פרק ג' חלוקת הארץ.

תחלת דברי אבאר ערי ל"א מלכים הנזכרים יהושע י"ב.
א. ירחו י). היא עיר חלק בנימין בערך מהלך 4 פרסאות
גרמניות מזרחית לנוטה מעט צפונית ירושלים. ורחוק מירדן
בערך 1 פרסא, והוא במישור כבר הירדן הנזכר לעיל. שמה על
שם עץ האפרסמון שיש לו ריח טוב אשר נמצא בימי קדם
בסביבות ירחו *). גם נקרא ירחו עיר התמרים (דברים ל"ד ג')
שנמצאו שם תמרים הרבה.

כעת כפר קטן הנקרא בל"ע "ריחא" וכו מכרז קטן בנין
מימי קדם אשר שם יושב מושל א' עם אנשי חיל מתי מספר
אשר לוקח המס מהעריבים יושבי מחוז ההוא. ואומרים שכפר
הנזכר הוא על מקום עיר ירחו שכימי קדם (זמן מלכי יהודה
וישראל). אכן למערב הכפר בערך מהלך א' שעה נמצאות
חרבות ואומרים שהם חרבות עיר ירחו בזמן בית שני מלכי
הורדוס **). למערב צפונית כפר הנזכר מעין א' שקוראים "עין

(1) נזקקה לפסוק כי חת כל החובצת האל (ויקרא י"ח כ"ז)
"צחומש ירחו" חסר וי' השניה, חין הכונה על ירחו בל"י רק על עיר
בארץ ספרד או לרפת שבגלי הנקרה כיום בצבצרת ירחו ולדעת
קלד היא הכיר לונכווילא (עין שער שביר לוחות לר' חללי צחור).

* עצי האפרסמון נטעו בה רק אחרי שיב הגולה סבבל ולכן אי אפשר
לומר כי בגללם נקראה עוד בפי הנענים בשם "יריחו" ולכן יוחזר נבינה השערת
החכם יוסף הלוי (במאמרו השנתי "ירושלים" שנה ג' עמוד 137) כי השם ירחו נגזר
מהשם ירח אשר יושבי המקום הזה העריצוה וקדישוהו ועבורת הירח נמצאה אצל כל
בני שם וביותר אצל שבטי הארמים שובני המדבר אשר נקראו בכניי המולל : עריבים,
וקרוב הדבר כי אחרי אשר נודעה לתהלה ע"י עצי האפרסמון שנו מעם את התנועה
האמצעית של שמה למען השבית את שם ירח ולחדש יחד את המושג ריח, ויקראה
יריחו, ולכן נקראה בבה"ק בשני המבטאים האלו.

** ע"ד השאלה אם הכפר "ירחא" הנכחי עומד במקום העיר העתיקה "יריחו"
או לא תמצא בהמאמר יגלגלי להחכם דר' ק. שיק בהחלק האשכנזי של היירושלים-
שנה ג' עמוד 12-20.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, ל"א מלכים הארץ צו

אלישע" ע"ש שרפאו אלישע הנביא (מלכים ב' כ' כ"א *).
עד היום סכינת ירחו קצת פוריה ומבורכת ונמצאים שם
חמים הרבה והם מתכשלים ראשונה מכל חצי הארץ, גם נמצאים
שם תאנים ורמונים תמרים (מעשים) אבל לא עץ אפרסמון (באלזאם).
ב. עי אשר מצד בית אל. לא מצאנו בכל ערי המלכים
שמפרש הפסוק מְצָרִים כמו בעי ולא על חנם נעשה כן. ומצאנו
שם עי בשנים הרבה : עי, עיא (נחמיה י"א ל"א), עים (יהושע י"ח
כ"ג), עית (ישעיה י' כ"ח) ובלתי ספק לא נאמר על עיר אחת
ד' שמות כ"א שמיכה ישיש ב' מקימות ששם עי וכרי
לחלק ולהפריש ביניהם שנה קצת בשמותיהם.

ומצאתי ביוסיפון שקראה עינא (וכן שמעתי **) שנכסרי
השומרונים נכתב במקום עי (כראשית י"ב ח') עינא, וכתב
שלצפון ירחו עיר עינא. והפסוק אמר עי אשר מצד בית אל מוכח
שאין בנות היוסיפון על עי הנזכר, כי בית אל רחוק מירחו כמו
שאבאר בסמוך. ומוכח שכונת יוסיפון על עי הסמוך לירחו והוא
קוראה עינא ואולי היא עים או עית כשינוי לשון קצת להפריש
מן עי עי שתכונתו לצד בית אל. וזה שאמר מלך עי אשר
מצד בית אל והכונה שאינו עי אצל ירחו.

ובזה יש קצת ישוב לתמיה אחת שמצאתי בעדרש שמות רבה
פרשת ל"ב בן ירחו לעי ג' מילין עכ"ל. ואכתוב בסמוך שע
ובית אל כהר והם רחוקים מירחו שהוא במישור כבר הירדן יותר
מחמשה עשר מילין. אכן לפי דברי נבונים דברי המדרש שבאמת
סמוך לירחו תכונת עי (והוא שקוראו יוסיפון עינא לצפון ירחו)
אכל עי יאל ל"א מלכים היא בצד בית אל. והמדרש הולך כדרך
דרוש כאלו היתה עי אצל ירחו עיר מושב המלך מלך עי בצד בית אל.
וכן מוכח קצת מלישון המדרש בעצמו שירחו רחוק מבית
אל (בית אל סמוך מאד לעי כנזכר ביהושע ח' י"ז) שאמר
בכראשית רבה פרשה צ"ט שירחו מבורכת ובית אל מאפלת ע"כ.

(*) השעין קרא כהרם יעין מלשון רק המורה תקראתו יעין אלישע.

(**) באזה כתוב שם "עיתא" אולם טעם העי שם י"ג כי מתורגמת יספריה.
ובספר מלחמת עי בספר יהושע שלהם נקראת "עין".

צח תבואות פרק ב' חלוקת הארץ, ל"א מלכים הארץ

(וכן הוא בתנחומא פ' ויחי). וכוראי אי אפשר לומר שנוי טבע מדינות במרחק ב' מילין, אלא ודאי מוכח עי' בצד בית אל עיר אחרת רחוקה מירחו .

ואחקור על תכונת עי' בצד בית אל ואם לא נמצא זכרונה בארץ. ומתחלה אכתוב מה שנראה לי בענין בית אל שראיתי במספרשים שכתבו י"ש ב' מקומות ששטם בית אל א' לכניסין וא' לכני יוסף. ואני אוכיח בס"ד מהפסוקים ומהמציאות שלא היה ושלא יש כ"א בית אל א' והוא על הגבול בין בנימין ובין בני יוסף, לכן נמנה לשניהם כמו שמצאנו בירושלים ובקרית יערים וכו' כמו שאפרש במקומם .

כבר כתבתי המציאות ישירחו במישור הירדן (כבר הירדן), ושם נתרחב עד ג' שעות לכל צד ולא נמצא בנבול ובתחום זה אף הר אחה, ואזכיר הפסוקים אשר מהם מוכח שעי' בהר הוא : יהושע ז' ב' עלו ורגלו את הארץ ויעלו האנשים וגו' ויאמרו אליו אל יעל כל העם וגו' ויעלו מן וגו' ושם ח' א' וקום עלה העי וגו' לעלות העי וגו' ויעל הוא וזקני ישראל וגו' וכל העם וגו' עלו ויגשו וגו'. מכל הפסוקים אלה מוכח שלעי יש עליה והוא בהר ועי' סמוך לבית אל כמו שנזכר (כיהושע ח' י"ז) ולא נשאר איש בעי' ובית אל אשר לא יצאו וגו'. וכן מצאנו שבית אל בהר כמו שנזכר ביעקב קום עלה בית אל (בראשית ל"ה א'). וכן בנבול בני יוסף עלה מירחו בהר בית אל (יהושע ט"ז א'). וכן (מלכים ב' כ"ג) ויעל משם (מירחו) בית אל הוא עולה בדרך וגו', וכן באברהם (בראשית י"ב ח') ועתק משם ההרה מקדם לבית אל וגו'.

וכן מצאנו בירושלמי עבודה זרה ס"ג ה"ח שדרש בסמוך (יהושע ז' ב') העי אשר עם בית און מקדם לבית אל שכתחלה שמו בית אל ועכשיו נשתנה לבית און ע"כ . וכן הוא בירושלמי ישבת פרק אמר רע' אה"א וכן בכ"ר פ' ל"ט ופירש רש"י ועכשיו טומן ירכעם ואילך. וכן בהושע י' ה' לענלות בית און תיכ"ע על די פלחו לעגלים בבית אל. והכונה עגלי ירכעם

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, ל"א מלכים הארץ צט

שהעמיר בבית אל (בהר אפרים), ומוכח שעי אשר עם בית און היא בית אל של ירבעם, ומוכח שעי סמוך לבית אל בהר אפרים הוא י¹).

אכן יש לפרש לשון הפסוק יהושע ט"ו ב' ויצא מבית אל לזוה ר"ל ללוח וללוח היא בית אל² א"כ מוכח שבשני מקומות שטם בית אל (זוה סמיכת וראית המפרשים שיש בית אל לבנימין ובית אל לבני יוסף) ולפי דעתי אין הכרח שה' בתיבת לזוה במקום ל' כתחלה, כי מצאנו פעמים הרבה ה' בסוף התיבה ואין המשמעות במקום ל' כתחלה כמו (בראשית כ"ה ט"ו) יסורנפיש וקרמה. וכן 'ישעי' י ל' הקשיבי לישעה זכן (דבה"א י"ח ג') ויך דוד את הדרעור מלך צבה חמתה 'ובתרגום רב יוסף בהמתה, וכן (ישופמים י"ד א') וירא אשה בתמנתה, וכן (ירמיה נ"ב י') שחט כרבלתה. וכן נוכל

1) ולא תשיב לי אין מציאין ראיה נדרוש, ודברי הירושלמי והרבה הם דוקא דרך דרוש אולם לפי הפעם צית און לינו צית אל? ואשעי הלל מקרא נפורש הוא (שמואל א' י"ג ה') ופלגתים כאשמו להלחם עם ישראל וגו' ויחזו צמכמש קדמת צית און וגו' מוכח שצית און היא צמחזו מוכמש (למעצו), ולעיל הזכר וישלח יהושע אנשים וייריחו העי אשר עב צית און וגו', הלל זה ראיה צדורה ונופת מוחלט שעי של ל"א מלכים תבואתה סמוך לצית און ולצית אל, והלל ידעו: מפסקים ומהמלחות שצית און וצית אל סמוכים למכונס ומוכנס רחוק וייריחו מהלך ז' שעות (לל ג' ויל רחוק עי וייריחו¹) כמו שזכר צמדדש רבה שעות פליצ, א"כ מוכח ב"כ שצית אל הכוזר צמלחמת עי היא ע"כ צית אל הסמוך למכונס, וא"כ ראיה צדורה כשונס שלא יש כ"א צית אל אי והוא צהר אפרים ושם העמוד ירבעם עגליו ושם הטיה אצרהם אלהו ושם צנה יעקב מוצחו ושם היתה מלחמת בני ישראל עם מלך עי.

1) כהנאה כפל טעות שזכר צמדדש וז"ל "צין צית אל וצין עי ג' מילי וכן הוא צמדצ"ן ספדח מקעי צפסוק מלח הרב חרנן, וז"ל: וכן הזכירו סכמים צין צית אל לעי ד' מילין עכ"ל (ול"ל ג' מילין והוא טעות הדפוס די צמקוס ג' כי סמלחות מורה כן). (שרי סנאה דף ט"ו ע"ב).

ק תבואות פרק ג' חלוקת הארץ ל"א מלכים הארץ

לפרש כאן שבית אל נקרא בית אל-להה וכונת הפסוק שהגבול יצא מבית אל לזו ועבר אל גבול הארבע עשרות והיא בית אל הנזכר בערי בנימן ובערי בני יוסף לפי שהיתה על הגבול נמנה לכאן ולכאן והיא כנחלת בנימין וכתחלת ספר שופטים נזכר שעלו בני יוסף וילכדוהו⁽¹⁾.

ובעל כפ"ס* כתב ג"כ יששני בית אל הם שאחד היה כהר אפרים כגבול בנימין ובני יוסף ואחד היה בערכה מקום מישור למטה סמוך לכבר הירדן וזה שכתוב 'יהושע ח' י"ד) ויהי כראות מלך העי ויטהרו וישבימו ויצאו אנשי העי לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד לפני הערכה עכ"ל. ולפי דעתי לא יש שום הוכחה מפסוק זה כי כבר כתבתי לעיל במקומו שכל חבל הארץ כבר הירדן מים כנרת עד ים המלח נקרא ערכה וא"כ גם בית

⁽¹⁾ וראה בדורה לדברי שאין כונת הפסוק וילא מצינו אל לזה מצינו אל לזה (שמואל ש"ב בית אל היו) כי נאמר שזכר ונזכר בפסוק הנ"ל שצ"ל שצ"ל חן קמוך לנכחש ונחשו גבול בני בנימין נאמר [יהושע י"ח י"ב] ועלה הגבול אל כחף ירחו מלפון ועלה זהר יונה והיו תלאתיו מדברה בית חן ועבר נשם הגבול לזה אל כחף לזה נבזה הוא בית אל וירד הגבול בערות אדר וגו' והנה נזכר שצ"ל אל הוא זהר אפרים כי כבר עבר חוט הגבול מדברה בית חן (שהוא נחשו נכחש) ערם הגיעו לבית אל. ונחשו בני יוסף נאמר [שם ע"ז א'] ועלה מירחו זהר בית אל (ועל כבר הירדן לא נזכר הר ונ"כ ודאי הוא בית אל זהר אפרים) וילא מצינו אל לזה ועבר אל גבול הארבע עשרות (הוא עשרות אדר), ולמה לא נזכר גם בציחור חסוס גבול בני בנימין שעלה בית אל ואח"כ תלאתיו מדברה בית חן ואח"כ עלה בית אל היא לזה, אלא ברור שצ"ל אל זהר הנזכר בתחום בני יוסף זהר בית אל הוא בית אל הנזכר בתחום בנימין אחר שהיה תלאתיו מדברה בית חן והוא בית אל לזה והכינס וילא מצינו אל לזה הוא שם א' ר"ל שצ"ל אל נקרא ג"כ לזה כמו שבחצוני

^(*) פרק י"א במצאתי עשירי דצ"א.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, ל"א מלכים הארץ קא

אל כהר אפרים תכונתה על פני הערבה. והדרך מירחו לבית אל הוא כהוך ערבה. ובסוף ערבה (לצר מערב) מתחילים ההרים, ובית אל כהרים אלה סמוך לערבה. וא"כ כשיצא מלך עי ועמו לקראת ישראל וראי יצאו לפני הערבה. וא"כ מיכא ישגם בית אל כהר על פני הערבה היא ובית אל אהת היא.

ועתה אחקור ואבאר מציאות מקומות אלה :

לצפון ירושלים (כמעט מכון) בערך כמהלך ג' שעות נמצא הכפר "ביריא" היא בארות לבנימין (שמואל ב' י"ב) והיא בדרך מירושלם לשכם. למזרח נוטה מעט דרומית "ביריא" בערך שעה הכפר "מוכמאס" הוא מכמש (שמואל א' י"ג ב'). לצפון מכמש (נוטה מעט מזרחה) בערך שעה הכפר (סלע) ראמון (שופטים כ' ט"ה). לדרום "רימון" (נוטה מעט מערבה) בערך ג' רביעית שעה וכן לצפון "מוכמאס" (נוטה מעט מזרחה) בערך א' רביעית שעה נמצא חרבות סמוך לעמק אחד הנקראות חרבות מדינת געי (ר"ל עיר עי) ולמערבית צפונית להם בערך ג' רביעית שעה נמצאות "חרבות ביתון" והם לצפון (נוטה מעט מזרחה) "ביריא" בערך ג' רביעית שעה והם כמעט מכון למערב "כפר רימון" הג"ל.

והנה בלתי ספק חרבות מדינת געי הם חרבות עי וחרבות ביתון הם חרבות בית אל א: בית און ¹), ובהברת שלהם "ביתון" ר"ל בית און, וזה שנאמר [בראשית י"ב ח'] בית אל מים והעי מקדם. והעמק אשר לצפון חרבות געי הוא הגי אשר ביני ובין העי (יהושע ח' י"א), כי המחנה ה' לצפון עי והאירכ ישב בין עי ובין בית אל נוטה מעט דרומה, ויושבי בית אל יצאו מן העיר דרך צפונה אשר שם מחנה ישראל לדרוף אחריהם לא ראו את האורב.

וכל המקומות אלה הם כהרים הגבוהים כהר אפרים

(1) ואולי הוא צוטט הנזכר בירושלמי ע"פ פ"א [ה"ד], רבה סוף פרשת לך לך יר"ד צועניה.

קב תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, ל"א מלכים הארץ

ורחוקים מירחו כמהלך 5 או 6 שעות, לכן אי אפשר לומר שבית אל ועי הם סמוכים וכמחוז ירחו, ומוכח שלא הי' כ"א עיר אחת ששמה בית אל והיא על נכול כנימין ובני יוסף ונחשבה לשניהם כמו שכתבתי כבר.

ג. ירושלים. אבאר אי"ה באריכות במקומה.

ד. חברון. גם אותה אבאר במקומה.

ה. ירמות. מצאתי בספרי חכמי העמים שירמות רחוק מבית גוברין (עיין במקומו) כמהלך 4 שעה לצד ירושלים. וכעת כפר יורמוק¹ לצפונית (נוטה מעט מזרחית) בית גוברין בערך ג' שעות וכפי הנראה הוא ירמות.

ו. לכיש. מצאתי בדברי אייזעביאוס שתכונת לכיש 7 מיל (בי' וד' חמישית שעה) מזרחית דרומית לבית גוברין. ולפי דעתי צ"ל מערבית דרומית וגם המספר אינו מכוון, כי עד היום למערב בית גוברין (נוטה מעט דרומה) בערך 5 שעות חרכות "אום לאכים" והוא בלתי ספק על שם לכיש (כדכ"י בי' י"א ט' נזכר לכיש עם אדורים, עיין מקומו).

ז. ענלון. כתב הנ"ל כפר "עגלא" רחוק מבית גוברין 10 מיל (4 שעה) דרך עזה עכ"ל. וכעת למזרח חרכות "אום לאכים" הנזכרת בערך ג' רביעית שעה חרכות אנלון והוא ענלון.

ח. נזר. עד היום בין יפו ובין רמלה (עיין מקומו) כפר אחד שקוראים בל"ע "גאזור", וכמדומה לי שהוא נזר הנזכר *). ומצאתי בספר מכבי' א' ז' ל"ט ומ' שנזר הוא מול בית חורון ואינו כל כך רחוק ממנו. (ולפי דברי אייזעביאוס הי' 4 מיל (שעה וחצי) לצפון עמאוס (עיין מקומו), ולפי דעתי דבריו אינם מדויקים והיא עיר אחרת). וכן נזכר בתחום בני יוסף (יהושע ט"ז ג') עד

¹ הכפר הזה נקרא יאזור, וכדראי איננו נזר. וחורבית העיר הנחיקה נזר נמצאו זה מקרוב בין רמלה ובאבאלואד, בהמקום הנקרא יתל נזר-החוק 4 פרסאות אנליות למערב עמאוס.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, ל"א מלכים הארץ קג

בית חורון תחתין ועד גזר והיו תצאותיו ימה. וזה מסכים עם דברי שגאזור הנזכר הוא גזר שהוא בהוט הגבול בית חורון תחתין (עיין מקומו) וסמוך לים, ובעל כפ"ס * כתב לדרום עין גנים (ג'ינין) בערך ב' שעה הוא גזר וקוראים לו גנזור עב"ל ישנה כרואה, כי גזר לא היה כל כך רחוק מלכיש כמו שנאמר (יהושע י' ל"ג) אז עלה הרם מלך גזר לעזור את לכיש, והוא בחוט הגבול מבית חורון לים הגדול כמו שכתבתי, ואיך אפשר שהוא לצפון שכס בערך 4 שעות שהוא לדרום "ג'ינין". במסכת שבת דף ק"ל ע"כ ר"י הגוזר או שנקרא על שם עיר גזר או שהי' מל (וימל ת"א וגזר).

ט. דביר. עיר בנחלת יהודה לפנים קרית ספר (שופטים א' י"א) לא נודע, אולם כהרי חכרון דרונית מערבית נמצא עד היום עמק אחד שקוראין בל"ע "ואדי דיביר" ** ומוכח שנעמק ההוא היתה תכונת עיר דביר ועל שמה שם העמק.
י. גדר. ב"ואדי צראר" (אשר אכאר בגבול בני יהודה) למזרח הר מודיעים בערך שעה א' מצאתי חרבות הנקראות בל"ע "גאדארא" והם לפי דעתי חרבות גדר, או הוא כפר "ג'דר" גדר לצפון חכרון בערך 4 שעה נוטה מעט מערבה ***).
יא. חרמה. בנחלת שמעון (יהושע י"ט ל"ד) לא נודע, אכן חרמה היא צפת כנזכר בתחלת ספר שופטים (א' י"ז) ומצאנו בדה"ב ב' י"ד ט' כניא צפתה למרשה, ומרשה ידוע שהוא בערך שעה א' דרומה בית גוכין (עיין מקומו), ומוכח שהרמה היתה במחוז ההוא.

* פרק י"א בתוצאתנו עמ"ד רצ"ד.

** בהמסות היותר מסודרות לא נמצא יואדי דיביר, ובנראה נודע להסביר רק עפי' השמועה, והחקירות הדרשות מאחדות אותה עם הכפר אדראהאריא בדרומית מערבית חכרון, והוא נרשם בספת הארץ.

*** שניהם אינם מתאחדים היטב עם גדר הנבחרת, כי הראשונה יותר כנונה להעיר גדר ב' בחלק יהודה (יהושע ט"ו ל"ו) והאחרונה חתאחד רק עם העיר גדר. הנזכרת ביהושע ט"ו נ"ה, ומקום העיר גדר של לא מלכים לא נודע עד היום.

קד תבואות פרק ג' חלוקת הארץ ל"א מלכים הארץ

יב. ערד. לדרום חכרון כמהלך יום אחד למזרח מולדה הכסד שקוראים בלע "הל עירד" (והוא בלתי ספק עיר הנזכר ו). יג. לבנה. בשפלת יהודה (יהושע ט"ו מ"ב) לא נודע. ואייזכיום כתב סתם שהיא במחוז בית גוברין. יד. ערולם. גם היא לא נודעה ומוכח שתכונתה היתה בשפלה. והכותב הנ"ל כתב שהיא 10 מיל (4 יענה) למזרח (ר"ל מזרחית צפונית) בית גוברין. והיא היתה סמוכה לעיר תמנה (עיין מקומה). והיא נזכרת בס' מכ"י כ' י"ב ל"ה במלחמת יהודה מכ"י ** עם געארגי ע"ש.

[* איננו בפר י"א תורנה גדולה למורה באר שבע.

(1) הוא ערד יושב הכנע הנזכר צוולחנות בני ישראל צהונם חונים צהר הכר (בנזכר כ"א ח'), ונה שחמור והחרוטי חת עריהם ר"ל צעת שיצולו לחרץ. וכן עשו (צונן יהושע) ויקרא שם העוקס חרונה, הכונה שונח עוקס עיר ערד הניחו חרז ושונם ולא צנו העיר ההיא ויקראו שם העוקס חרונה, ולא חלוצר שהיא עיר חרונה הנזכרת לעיל כי היא רחוקה הרבה וערד כשכחצח. ושם חרונה לפנים לפת והיא צונח ורחקה (צחלק שונעין), חולם ערד היא לדרום חצרין (צחלק יהודה) כוהלק יום ל'. והנה נעשה החרים ערד וקריא שנו חרונה חינו חזר צספר יהושע ושונעים כי כצר חזר צחורה, ונעשה החרים לפת וקראו שנו חרונה היא נעשה אחר ולא נודע לנו קיצת החרים הלז. ורואה לדברי כי חרונה נזכרת בכלל ערי שונעין ונכח שצנו לפת ויקראו לה שם אחר שם חרונה, חכן ערד לא נולא בכלל ערי יהודה (ציהושע ט"ו), ונכח שלא צנו אותה אח"כ כשכבשוה והחריונה (צונן יהושע) צעת שצנש ל"א וולכים) וכשאר העוקס ההוא חל עולם לא יצנה עוד (ואולי זה קיצת השם הכפר הנ"ל "חל ערד" שהיה ער קנוך לדורות האחרונים חל עולם והיה שונה חל ערד ***) וחל"כ נצנה נגויי הארץ הכפר זה). ** החקר קלימאנט נאניא מצא את העיר הזאת בהסקוס הקריא "חרוכת איראלמא" הרחק משמנה פיסאית אנגליית בצפון מזרח מבית גוברין. וכל החוקרים סתקים את ההשערה הזאת ונרשמת במפת הא"י. *** בעברית נזכר בערבית אין הוראת השם "חל" (לכדו) סקוס חרב מאין יושב היא צבד או נל נכוח טעם של עשר אי חול.

תבואות סדק ג' חלוקת הארץ, ל"א מלכים הארץ קה

טו. בקדה. גם היא לא נודעה כעת. והכותב הנ"ל כתב שהיא 8 מ"ל (8 שעה וחומש) למרח בית גוברין (*).
טז. בית אל. עיין מה שכתבתי בשם ער עי.

יז. תפוח. בתחום אפרים ומנשה (יהושע מ"ז ה') נזכר תפוח למרח שכם. ועד היום למרח צפונית שכם המחוז על יד הירדן נקרא בל"ע "בילד תופאח". והוא על שם עיר תפוח הנזכרת שהיתה במחוז ההוא והיא נזכרת גם בספר הישר (עיין מקומה!).
יח. חפר. היא נקראת ג"כ גת חפר. ועד היום למרח דרומית צפורי בערך שעה אחת הכפר "מגאח" (ישקוראים "מעגיהאח"). ולפי דעתי הוא על שם מנת חפר**). ששם קבר יונה הנביא מנת חפר (בירושלמי שביעית פ"ו נזכר שחפר בתוך י"ב מ"ל לצפורי).

יט. אפק. מצאנו ה' מקומות ששם אפק: א' בחלק יהודה (יהושע מ"ו ג'), ב' בתחום בנימין ואפרים (שמואל א' ד' א') שהוא סמוך לאבן העזר ולמצפה. ג' בעמק יזרעאל בחלק יושבר שם היתה מלחמת שאול עם הפלשתים (שם כ"ט א'), ד' בחלק אשר (יהושע י"ט ל'), ה' בהר הלכנון (שם י"ג ד') אשר זכרתי כבר בערי הלכנון. ולא נדע בכירור באיזהו מהם ישב מלך א' הנזכר בכלל ל"א מלכים. ולפי סדר שמות ערי המלכים הנזכרים מימנע קצת שהכונה על אפק בעמק יזרעאל (עיין מקומו).

[*] לפי השערת החוקרים הוא אולי הכפר הנקרא כעת "אלמנהאח".

1. אכן גם בנחלת יהודה נמצא עיר הסמוך (יהושע מ"ו ל').

**אם הכפר הנ"ל נכלל לאחר עם מנת חפר, אך מנת חפר הוא בחלק ובולין והוא איננו אחת עם העיר חפר שהיתה בין חסיה ואפק (יהושע י"ב י"ח) וכן שבה דר"א 'מלכים א' ד' י' י"א).

2) אפק המוזכר בעלמנות בן הדד (מלכים א' כ' כ"ו) נראה לי שהוא אפק ליטשבר בעמק יזרעאל אשר כחצתי, כי כן לוו לו ללחום עם ישראל בנויטור, ואפק המוזכר הוא בנויטור בעמק יזרעאל. גם נמצא עד היום כפר פיק בעבר ים כנרת, וכמוהוה שאינו נוכל אלה שזכרתי, כי חכונתו בזהרים וכן הדד לחם בנויטור כמו עכצתי.

קו תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, ל"א מלכים הארץ

כ. לשרון. כבר כתבתי לעיל תכונת עמק השרון שהוא על שפת ים הגדול במחוז קיסאריא. והמלך הזה מלך על עמק השרון וזה לשרון. ובדרך מקיסאריא ליסו בערך בחצי הדרך נמצאו חרבות הנקראים בל"ע סאראן ומוכח ששם עיר ששמה שרון. כא. מדון. לצפון ציפורי) בערך שעה וחצי ולמערבית צפונית לכפר רומי (עיין מקומו) בערך שעה כפר מאנדא. ומצאתי בכרס* ודל וכן מועים הישמעאלים במקום א' הסמוך לציפורי ששמו כפר מאנדא והם אומרים שהוא מדין עכ"ל. ולפי דעתי מעו דוקא בהכרת הלשון, כי אפשר שסמך כל אצלם שהוא מדון והם משבשים הלשון וקוראים מדין. ולכן נראה לי מדון היא כפר מאנדא הנז' (**).

כב. חצור. נזכרת במלחמת יהושע על מי מרום (יהושע י"א א'). ויוסיפון בחלק ספרו קדמוניות 5, 5, 1 כתב שחצור לצפון ים כמבי. ועד היום לצפון ים הנזכר (עיין מקומו) ולמערב יבנאניס נמצא כפר "חאסור". וכתנך ערכי מצאתי כאן במקום חצור קיסאריע. ואולי כונתו על הן ליש הנקרא ג"כ "קיסאריא פיליפפי" (עיין מקומו), ותכונתי היה סמוך לעיר חצור הנזכרת (***). כג. שמרון מראון. מצאנו בערי חלק וכולן קטת נהלל ושמרון (יהושע י"ט ט'). ובירושלמי מגילה פ"א לה"א מבואר שמרון הוא "סימוני" עכ"ל, והוא עד היום לדרום מערבית צפורי בערך 2 שעה (עיין לקמן במקומו), וא"כ שם תכונת עיר המלך שמרון. אכן מצאתי בכרס* (****) שכזמנו היה לדרום הר נלכוע עיר "דר מראון" שהוא א' מל"א מלכים י"ב. ועיר זאת רחוקה מכפר סימוני. ואולי שמלך על ב' מקומות שמרון ומראון ונחשבים למלכות א'.

(1) גם מיוחס י"ח חי נראה שתכונתה נחלק הסמן (גליל).

(*) פרק י"א בתיצאתנו עמוד רצ"א.

(**) יותר נכון לאחזה עם חרבת מדין למערב ים כנרת וסמוך להכפר המון

ברעת אחדים מהחקרים והדשים.

(***) לרעת קצת נכון לאחזה עם המקום ג' בל חרירדה סמוך לקרש שבגליל העליון.

(****) פרק י"א בתיצאתנו עמוד רצ"ד.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ ל"א מלכים קו

כד. אכשף. עיין מה שכתבתי לקמן בשם זה עיר חלק אשר.
כה. תענד. עיין מקומה בערי בני יוסף כחצי שבת
מנשה (ישופמים אי כ"ז).

כו. מגדרו. גם אותה עיין במקומה שם.
כז. קדש. היא קדש כהר נפתלי עד היום לצפון צפת
בערך 6 שעות עיר "קדם".

כח. יקנעם לכרמל. לא נודעה, לזהר עכו נמצא נחל
הנקרא "אדי נעמאן" והוא במישור עכו סמוך לכרמל. אולי הוא
שיבוש הלשון שהכונה יקנעם. וכדברי אייזיקיאוס מצאתי שבזמנו
היתה עיר "קאמן" (כמו "קאנוס") לצפון עיר מגדו 6 מיל (כי
שעות וחצי) ואולי היא יקנעם לכרמל (*).

כט. דור לנפת דור. עד היום לצפון "קיסאריא" בערך
4 שעות הכפר מאנמורא על שפת ים הגדול (עיין במקומו) היא
דור. ולדרום מזרחית מאנמורא בערך שעה אי הכפר "נאפאתא"
הוא לפי דעתי נפת הנוכח, ומוכח שנפת גם שם עיר.

ל. גוים לגלגל. עד היום לצפון מזרחית יפו בערך ז'
שעות ולדרום כפר יסאכא" כשעה אי כפר גדול הנקרא בל"ע
("גילגל" **) והוא שיבוש הלשון והכונה "גילגל" ר"ל גלגל יבני
דנושה, ובלתי ספק הוא לגלגל הנוכח. וכתנ"ך ערבי מצאתי
שהעתיק במקום גוים לגלגל "אלאכואב" ור"ל אכויב (כויב)
לצפון עכו (עיין מקומו). ואולי שקבלה בידם שגוים לגלגל הוא
כויב, ואם קבלה נקבל.

לא. תרצה. עיין מה שכתבתי לקמן בשמות ערי בני יוסף.

נשלם ביאור מלכי הארץ.

הי מלך תגל הארץ.

[*] כל החוקרים החדישים מבינים לאתר את העיר הזאת עם התוכנה והחל
הנקרא כעת תל לקמן הנשען לעקב יודעאל בדרום הר הכרמל.

[**] כמות נקרא בלשון ערבי גילגולא.

קח תבואות פרק ג' חלוקת הארץ יהודה הארץ

סדר השבטים וביאור ערי חלקם.

סדר השבטים דרך כללי.

יהודה גבולו בדרום הארץ ⁽¹⁾ ואחריו בנימין. שמעון בתוך

⁽¹⁾ והנה חלק יהודה הוא הגדול מכל חלקי השבטים ותחומו (מלפון לדרום) היה מירושלים עד סוף גבול הארץ והוא עד מדבר לין וקדש ברנע ועמון וחבל מלרים. וכן (ונוזרח למערב) נחם המלח (כמעט) עד ים הגדול. ולכן מאל צדדי חבול שם ארץ יהודה מושאל על כל ארץ ישראל חלק הדרומי עד ירושלים (גם לפעמים ללפון ירושלים כמו שבחצתי לעיל ציחור ג' ארלות לצבור, ירוניה חי י"צ ויצאו ארץ יהודה אל גדליהו המלפחה, נוכח מלפחה בכלל יהודה). ונמשכת צרכות דק ק"א ע"צ חיר המפנה ציהודה לא יפנה מורח ונערב אלל לפון ידרום ובגליל לא יפנה אלל מורח ונערב. והנה לצד נואמר זה עד תבונתו וליקצ כל התנויות והקטיות שיש צו ילטרך ללימודים ולהקדמות (כאשר אצארהו אם יגור ה' צחיים לקטן בחלק השלישי בחלק הפסט). חולם כל מאמר זה צנוי על הקדמה אחת שהציא גם רש"י שא"י ברלועה ארובה וקלרה והכונה ארובה מנוזרח לנערב וקלרה מלפון לדרום. אכן לפי המליחות אי אפשר לומר כן, כי ההפוך הוא, כי ארץ יהודה מנפסט יותר מלפון לדרום [מאשר] מנוזרח לנערב, כי מירושלים עד ואדי גלעין (קדש ברנע) המרחק [יותר] גדול [מאשר] נחם המלח לים הגדול. וזמן הרבה עמדתי על הדבר הזה לפרשו ע"פ המליחות.

ונראה לי שבזאת צעל המאמר אינו על כל ארץ יהודה כ"א על חלק הארץ ההיא המצבה מצוי עניינו. כי ידוע (כמו שבחצתי כבר) שבחלק הדרום ארץ יהודה ישנו צו אלוניים וייכים כנעני רוב משך זמן צית השני וכ"ש אחר החרבן. ואשילו חצרן וצית לור היה חחת ידם וכמעט לא ישנו מצוי עניינו בכל חבל ההוא. וא"כ צלופץ זה מאלל צלונת ארץ יהודה רלועה ארובה וקלרה, כי המרחק נחם המלח עד ים הגדול כפל יותר מנחם שיש מירושלים עד סוף תחום

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קמ

יהודה בצד דרומית מערבית. ולצפון שמעון הן ומגיע עד עיר דור (מאנמורא) על שפת הים ומפסיק לבנימין ולאפרים ולמנשה להגיע עד תחום הים. לצפון בנימין בני יוסף ו) אפרים ומנשה. ונכולם עד עמק יזרעאל, ועמק זה היה ליישוב וחלק מהרי הגליל הדרומי (התחתון). וכולן על חוף ים כנרת וגם הגיע עד מחוז ים הגדול בצד הכרמל. נפתלי לצפון וכולן בצד המזרח. אשר בצד המערב על שפת ים הגדול עד סוף תחום כיבוש יהושע דהיינו עד צידון וגו'.

יהודה (יהושע ט"ו).

גבול הדרום כבר פירשתי לעיל בתחום א"י ע"פ פרשת א"מ. ואפרים בעת דוקא שמות הערים אשר לא נזכרים שם: ועבר חצרון ועלה אדרה וגם הקרקעה. בפרשת מסעי נזכר ויצא הצר אדר עיר א' וכאן נזכרים ב' ערים חצרון ואדר. ולקמן בשמות ערי יהודה כנגד נזכרים כמה מקומות חצור וחצרון. ונראה לי שמחוז הוא מחוז הערים היושבים בחצרים עד עזה (דברים ב' כ"ג). והבונה חצור, חצר חרתה (יהושע ט"ו כ"ה). חצרון היא חצור, חצר גדה (שם ט"ו כ"ז). חצר שועל (שם

ישוה צבי עמנו ללד דרום והוא מחוז חצרון (ואולי אפילו ללפנו), ולא יתפסק הרצוע כ"ח צערך 6 או 8 טעם ונומרה לנער כמעט מהלך ב' ימים.

1) ויש למרש לשון הפסוק (יהושע י"ח ה') יהודה יעמוד על גבולו ונגב וזית יוסף יעמוד על גבולו מלפון, חץ הכונה יוסף הוא ללפון? השצעים (בנו שכח הד"ק) כ"ח שכונת הפסיק שלא יאמרו אחיכ כשיבאו האנשים לחלק להם פעם אחר כל הארץ וגם ליהודה ולצני יוסף חלק לא חלקה אחרת שנהצלה חלקה הראשונה, לכן אמר לא כן, יהודה יעמוד על גבולו וגו' ר"ל וזה שיריחי בצד יהיה צוקונו וחלק דוקא צין? השצעים ולזה יקחו צין יהודה וצני יוסף ללפון צני יוסף, ויהודה וצני יוסף נאחרו צוקונו, עיין רש"י.

קי תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ

מִזֹּכֶר כִּתְחֵי חֲצֵר סִיסָה (שם י"ב ה'), (עֵינִי לִקְמֹן כִּשְׁם רִפְיָח) (כְּהֶעֱתָקָה יוֹנִית בְּמִקּוֹם הַצֵּר אֲדָר בְּתָבו "אֲרָאד" ר"ל עָרָר וְאִינוּ נִכְוֵן).
והנה מוכח שחצרון ואדיר וקרקע תכונתם בין "ואדי קאסיין" שהוא קרש ברנע ובין "ואדי קסיימי" שהוא עצמון. וידוע תדע שחבל הארץ ההוא חרב ושטם כמעט (יורר) מכל חלקי הארץ כי הוא כעת מדבר חול ומהלך כמה ימים לא נמצא אף עלה ירק ולכן אל יפלא בעיניך כי לא אוכל לרות צמאונך במדבר הזה.
גבול המזרחי והמערבי ידועים כי הוא ים המלח וים הנדול.
וגבול לפאת צפונה מלשון הים מקצה הירדן ועלה הגבול בית הגליל ועבר מצפון לבית הערבה וגו', רכירה מעטק עכור וגוי והיו תצאותיו אל עין רוגל.
ואזכיר מה שנמצא ומה שנודע ממקומות אלה אף כי מעטים המה :

בית חגלה. מורחית דרומית ירחו מעין אי גרול ומימיו טובים ונקרא בלע "עין חגלה" ומיכח ששם היתה תכונת עיר בית חגלה. וכן מצאתי בדברי היראנימוס. שבזמנו תכונת בית חגלה 3 מיל (שעה א' וחמש) מירחו, 2 מיל (ר' חומש) מירדן עכ"ל. ולמערב דרומית המעין נמצא כפר "קאסר חאנ'לא" לפי הנראה הוא בית חגלה. (ואולי עין חגלה הוא עין ענלים¹) הנזכר יחזקאל מ"ז י"ז.
בית הערבה. לא נודעה, ומוכח שתכונתה למערב בית חגלה (ויש אומרים שכית ערבה היא בית ברה הנזכרת במלחמת

* כפר אין במקום הזה וקאסר היראני: מבצר. בטח על כי הבנסייה שעמדה לפניו מה היתה בנין בתכנית מבצר וזה שנים מספר בנתה הבנסייה היונית שבירושלם מקלט קטן (על כי לפי מסורתם נר בהמקום הזה אחר הקרושיהם) וגם הוא בתכנית מבצר.
1) ענלים לשון רבים חמורה ענלה לשון יחיד, ענלה כמו חגלה, שחלצו פעמים הרבה על חמורה ה' כמו מוקמים חמורה מוקמים, הערים הם המורים, חמורה כמו פתירה, מורח נקרא ג"כ עויל, לזכר זכוכ כמו זרחה, (עֵינִי בְּרִמְזִיךְ בְּפִקּוֹק וְהַעֲרִים הַיּוֹשְׁבִים בְּהָלָרִים). ובאמת עין גדי (עֵינִי מִקּוֹמוֹ) וְעֵינִי חֲלָה שְׂנִיָּה בְּחֶחֱרֵם ים הַחֵלֶץ כְּזֹכֶר בְּנוֹקְרָא הַכִּלִּי.
(סרי סנולא 47 ע"ו ע"ח).

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קיא

גרען (שופטים ז' כ"ד), ומעות הוא כי בית ברה לא היתה במחוז ירהו כ"א יותר צפונה). ב' מקומות אלה נזכרים לקמן בחלק בנימין ומוכח שחוש הגבול עבר דרומה להם (ולא ידעתי פירוש ועבר מצפון לבית הערבה).

עמק עכור. נזכר גם במעשה עכן עוכר ישראל ויקח יהושע את עכן וגו' ויעלו אותם עמק עכור (יהושע ז' כ"ד) ¹, ומוכח שעמק זה מושך עד סמוך למחוז סביבת הר הזיתים למחוז עין רוגל. וחקרתי ודרשתי על עמק זה והנה נמצא לדרום מזרחית הר הזיתים כפר "אלעזריא" (בית הני) ותכונתו כעמק (עין לקמן אצל). ועמק זה מושך מזרחה עד סוף ההרים בכבר הירדן. ולפי דעתי הוא עמק עכור * ¹.

אחר (** כתבי כל דברי אלה זכני ה' לעבור ולחקור ולדרוש מחוז ההוא יותר ממה שחקרתי ראשונה (וידוע ידע הקורא כי מחוז ההוא מסובך עד מאוד לעבור ואי אפשר ללכת שמה כ"א בשומרים דורכי קשת ללחים עם הערביים יושבי אהלים בחבל ההוא) ^{***}, ושאלתי ודרשתי מפי יהשיך (טושל ושיפס) של כל הערביים ההם לאמור ולהודיע לי כל ישמות החרבות והנהלים (ואדי) והרים ונבעות שנודעים להם בשמותם עלי ארמות וזכיתי בזה לדעת דברים יקירי הערך שלא נודעו עד היום הזה. למזרח אלעזריא (אצל עין מקוטו) בערך חצי שעה מצאתי עמק רחב בצד עמק עכור ושם בריכה ומעין הנקרא בל"ע "ואדי האט". ולפי

(1) ולא יקשה צעייך הלא יריחו צמישור צכבר הירדן וצכל ככר זה לא נזכר לא הר ולא עמק, אכן ידוע שדע שמה: ישראל י"צ מיל שהוא צעך ב' שעות וחצי ואיך סוף הנהגה הגדול הזה היה נובע עד סוף הכבר קרוב להרים שהם צל המערבי של הככר ושם עמק עכור. (* המכר הזה איננו בעמק כ"א במורד המורח של הר הזיתים ולכן יותר נכונה דשעות ההוקים ההדשים לאהדי עם וואדי קלתי בדרום ירחו (אשר אחרים מההרים אהרורו עם יהל כרית).

(** כל המאמר הזה נדפס בתוצאת ירושלים (ת"ר) בסוף הספר.

(*** בעת הדרך שלילה לערכות ואין כל פהר ומעור.

קיב תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ

דעתי הוא מי עין שמש" (יהושע מו ז'), ולמזרח עמק זה בערך שעה א' מצאתי מקום הנקרא בל"ע (תוגרית (ר"ל מקום קיבוץ) אלדיבר", ואין ספק אצלי שהוא דכיר ועלה הגבול רכירה (שם). וסמוך לו מצאתי גבעה גבוה שכל אבניה וסלעיה אדומים הרבה (ממין אבני אש) ונקרא בל"ע תלת אדום, ובורר כשמש שהוא מעלה אדומים הנזכר שם. והנה נודע לנו כזה אמיתות תכונות מעלה אדומים, לא שהוא בדרך עמק קדרון כמו שכתב אייזעביוס, ולא שהוא הר ארבעים כ"א הוא למזרח ירושלים (נוטה מעט צפונה) בערך כ' שעות וחצי. ולמזרחו כשליש שעה נמצאת חרבה אחת אצל סלעים גדולים וגבוהים הנקרא בל"ע חאן, ולפ"ד לשון משוכש הוא ור"ל "כוחאן" והכוונה אכן בהן בן ראוכן" (הנזכר שם). למזרח חאן נמצא "מספאת בית נ'אבר" (נאבר) ו-חירובית נאמון ולא ידעתי מהו).

ובל מי שיראה וישניה בעינא סקחה יראה וימצא עד היום דרך תכונת הגבול בין יהודה ובנימין מחר הזיתים (עמק עכור ע"ין מקומו) עד כפר הירדן. ר"ל שנמצאים ונודעים העמקים אשר בהם הלך חוט הגבול, וכל המקומות הנזכרים חאט, דיבר, תלת אדום, חאן וכו' תכונתם על הגבול (או סמוך לו) בדרך העמקים. ככל כפר הירדן (מחוץ ירחו) לא נמצא בית א' כ"א לצפון ים המלח כשתי שעות נמצא מכציר קטן שזכרתי לעיל ואומרים שהוא ירחו. אכן לפי ששמעתי משיך הערכיים שיושב שם ואמר לי שנקרא בירג' (מגדל) או חאן חג'לא (חגלה) ועל שניה

[*] זה היסוד לפי מהלך סמני הגבול כי המעין הזה הוא מי עין שמש והמעין נקרא "ביר אלחאט" ע"ש הגלגל, ובאשר שמענו נקרא לסנים מחר הרר שאל המעין "עקאבת אלחרור" ולעיתו ה"ס בית הרדן הנזכר בספחת יומא פרק ו' משנה ח' ותכונתו מסכים עם מרחקו מירושלים באשר בארנו כבר במאמרנו א"יחת נעים לירחו והירדן" בלוח ארץ ישראל שנה א' עמוד 103

[**] להשערה הזאת אין כל יסוד, והשם חאן אינו משוכש כלל, והזכרתי חתבה או מלון, והאנים כאלה נמצאים בכל הרריים בארץ, והוא נכנה בל"ס מאת אחד הפרות בירושלם לתיצלת עיבנים ויכנים בהדרך הזה אך סמני מנוחם נתקלקל ונחרבו, ובאשר החלו החרים ללכת להירדן יום המלה הקצרה והנה עומד נקים עד היום הזה.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קיג

עובר נחל קמן הנקרא "עין חג'לא" ומובח ששם היתה תכונת בית חג'לה ומשם עד "עין סולמן" שהוא לצפון המגדל כדרך ג' רביעית שעה קוראים כל מחוז ההוא יריחא" ר"ל ירחו, ומובח ששם היתה תכונת ירחו. הלכתי עד הירדן מימיו טובים לשתות, אבני הגלגל * לא ראיתי. למערב עין סולמן (נוטה מעט צפונה) נמצא "בירכאת אלטאוואחין" (ר"ל רחים) **, וסמוך לה מקום חרב הנקרא "גרנדלי" ***. הלכתי עד ים המלח ועברתי בו עם הסוס בקצה אחד (ובחלק ר' אי"ה אאריך בו ****). בחזרתי עברתי כל עמק קדרון הוא ההולך משפת ים המלח עד עין רוגל (כיר איוב), ותכונתו מתפשטת מעט דרומה, והגבול בין יהודה ובנימין הולך לצפון עמק זה בדרך כ' שעות. קצה אחרון של עמק זה סמוך לים המלח קוראין יואדי אלקאני"שרא".

תכונת הכר והירדן וסביבותיה פלא והפלא לא נמצאת כמזה בכל הארץ. הכר הוא מישור גדול ורחב עד מאוד (כמו שכתבתי לעיל) והירדן עובר בו ומשני עבריו עצי היער מינים ממינים שונים ובתוכם אהלים מענפי העץ לשבת אהל בתוך אהל, הכל מעשה טבעי, לא יאומן כי יסופר היופי והנועם אשר בו. קול נמוך שאון גלי הירדן ושפתו כגן ירק וקול עופות המנגנים והמצפצפים וניצוצות השמש המתנוצצים באהלים דרך ענפי העצים כולם מתיחדים ומתחברים לרכות הנועם, ואולם גם לעורר רעיוני הלב להשתוחח ולהשתפך נפש. אלהי עלי נפשי תשתוחח

[*] לראות אבני הגלגל לא יעלה על הדעת. אבל במרחק 46 מינוט בצפון הדרך ההולכת טיהו: להירדן נמצאת גבעה קטנה הנקראת עד היום "תל גלגלי" והוא לצפון יואדי אלקלח. הגבעה הזאת נלמדה מאת ה' ששאקי והוא תומך את המצאה: זאת כי המקום הזה הוא "גלגל" אשר בו העמידו את שתי עשרה האבנים שהעלו מן הירדן.

** טלכר הכרזה יש עזר הכרזה רבית הנקראת "אל פתחן" ר"ל ההרים שבהם שחגו את קנההסוכר שנרדל: למכסיר בהמקום הזה ובימי שהם סוכר.

*** לא מקום חרב כיא ה' הסמוך ליהודי נקרא כפי ילדיו הארץ בשם קאדאנדעל, והוא משובש מהמלה הרומית קאדאנטעא שהוראתו ארבעים, על פי לשי הדרנים נתנזה מהוקק דתם שם ארבעים יום: נכתה עומדת על הדף הזה כנפיה ניצרות.

**** טה שיש להעיר בענין ים המלח כבר העירנו למעלה עמוד ג'ט טהם.

קיד תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ

[על כן] אזכור מארץ ירדן הלא כל כבר הירדן כלה משיקה כנן
הי. וכמעט לא עבר כה איש ולא ישב אדם שם לא יהל שם
ערכי ורועים לא ירכצו שם.

כה אמר ה' צבאות עוד יהיה במקום הזה החרכ מאין אדם
ועד כהמה וככל עריו נוה רעים מרכצים צאן וגוי כימים ההם
תושע יהודה וירושלם תשכון לבטח וזה אישר יקרא לה ה' צדקנו
וגוי (ירמיה ל"ג י"ב מ"ז).

ועלה הגבול דבירה וגוי פונה אל הגלגל אשר נוכח
למעלה אדומים אשר מננב לנחל. נראה לי שאין הגלגל ומעלה
אדומים ככלל מקומות על חוט תחום הגבול, כי שניהם כחלק
בנימין הם. והפסוק מיישב התמיה הלא עמק עכור במחוז ירחו
במו שנוכר כמעשה עכן וכבר עבר חוט הגבול רחוק מן ירחו
ואין כא עכשיו חוט הגבול לעמק עכור. לכן אמר וצפונה פונה
אל הגלגל, ר"ל עמק עכור פונה לצד צפון לגלגל אשר נוכח
למעלה אדומים. כי מצאנו גלגל בין הירדן ובין ירחו לכן אמר
שיש עוד מחוז גלגל שהוא נוכח למעלה אדומים; והמעלה זה
ננב לנחל. ולפי דעתי הוא ההר שהוא כמחוז מזרחית צפונית
עיר גבע (נ"פ) הנקרא אצל הנצרים הר ארבעים כנודע מספריהם.
והוא למערכת צפונית עמק עכור הנזכר, וצפונה לו הוא הנחל
(עמק כלא מים) המושך מאילון מזרחה עד מישור הירדן. (אכן
מצאתי במספריהם שכזמן אייזעביוס נקרא המקום ההוא שדה ארוסו;
והיתה שם מכצר בית תפלה בגין חזק לשמור הדרך המסוכן
משוללים ואורכים נקיקי הסלעים וההרים. וכתב שתכונתו כדרך
ירחו כדרך עמק קדרון, והנה משמע שתכונתו דרומית להר
הארבעים הנזכר.

והנה הר הזיתים מושך לצד דרום כדרך שלישי שענה
ואח"כ תתחיל עמק אחד ואח"כ הר הנקרא ג'בל ערב ואחור"י על
שם הערביים היושבים שם ומתפשטים עד כפר "בית ואחור" אשר

(1) זולי הוא חקל סונוקחא (פס דונים) הוזכר רות רבתי ריש פ"ה.

תבואות פרקג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קטו

אזכיר לקמן שהוא לדרומית מזרחית כית לחם. ונראה שחום הגבול הולך מעמק עכור ופינה מכפר אלעזריא דרומה דרך כפר -אבודים" דרך העמק הנזכר עד עמק קרדון לעין רוגל שהוא לרחם ירושלים כתחום שכח.

עין רוגל וגי בן הינם ועמק רפאים ומעין מי נפתוח אבאר ברכרי מירושלים.

ויצא אל ערי הר עפרון ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים וגי והיה תוצאת הגבול ימה ע"כ.

חקרתי ומצאתי למערב צפונית ירושלים מישור כמהלך ג' רביעית שעה ואח"כ עמק גדול הנקרא יואד; צראר" גם נקרא יואדי בית חאנינא" (והכפר "ליפסא" בישיסוע ובשפת עמק זה) ופונה מערבה ואח"כ קצת דרומה ואח"כ קצת צפונה ואח"כ חוזר מערבה ומישך והולך מערבה נוטה קצת דרומה עד הים הגדול אצל מחוז עקרון. וכמהלך בערך כ' שעות מערב (נוטה קצת דרומה) ירושלים מושך ג"כ עמק קטן ובסופו מחובר עם יואדי צדאר" הנזכר. ובין ב' עמקים אלה מישור הררי ובערך העמקים הוא הר גבוה והוא לפי דעתי הר עפרון. וזה שאמר ישיצא הגבול ממעין עין נפתוח לעדי הר עפרון והולך בעמק צראר" עד שתאר אח"כ לצד צפון לעיר בעלה היא קרית יערים.

ועתה אזכיר קצת הכפרים והחרבות אשר מצאתי במחוז ההוא :

בערך א' וגי רביעית שעה מערבית ירושלים (נוטה מעט דרומה)

בין ההרים כפר קטן הנקרא "עין פארם". ומצאתי בתרגום היונים של 72 יר"ל המתורגם לפי דבריהם ע"י הכתבים כנזכר במסכת מגילה במעשה תלמי המלך, בפסוק יהושע מ"ז ס' שהוסיף שם עיר "קארעם" והוא לפי דעתי "עין פארם" הנזכר. לצד מערבית צפונית כפר הנזכר בערך חצי שעה סמוך לכפר "קסמל" שהוא בראש הר א' מצאתי חרבות הנקראות בל"ע "חירפאת יצפא" (מצפה). מול ציבא (סופא) אישר אזכיר לקמן לצד מערב מצאתי חרבות הנקראים בל"ע "חירפאת גאדאר" וסמוך

קמז תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ

לו כמו מגדל ישן ובנינים מפוארים חרבות וישמים וברגל המגדל יוצא מעין גרול וחשוב ונקרא "עין אב"ב" ובצד הרבות המגדל והבנינים לצד מערב בערך תחום שבת מצאתי חרבות על צד ההר הנקראים בל"ע "חרבות ג'בע" (גבע). ולמערב חרבות אלה בערך מהלך שעה א' מצאתי הר גבוה יחיד וברגליו חרבות הנקראים בל"ע "מיראן" והוא בלתי ספק הר המודיעים הנזכר במסכת פסחים דף צ"ג ע"ב שרחוקה מירושלים 16 מיל (בערך 4 שעות והצי 11) וכעת כמעט מכון המחקר ערך זה ועל ראשו נראה הים הגדול לדרום יבנה אצל אשדוד, (ומצאתי בספר מכב"י א' י"ג כ"ט ששמעון אחי יהונתן מבני חישמונאים בנה בנין מפואר על קברי אבותיו בהר המודיעים והבנין זה נראה לעוברים בים עב"ל *).

והנה מעבר לעמק הנ"ל 'ואדי צראר' בצד הדרום "צפא" "חארא" "עין אב"ב" חרבות לוח" הר המודיעים" (וחרבות שזכרתי לעיל) וכל אלה כחלק יהודה. ולצפון עמק זה "צובא" "קסטל" "בית עולא" "בית מיקסא" "בית האניא" "נעבי" (נביא) סמואל" ר"ל רמה רמתים צופים (לפי דברי העם, עי' במקומו) והם כחלק בנימין. מכל דברי אלה מוכח שעמק זה 'ואדי צראר' הוא המגביל בין יהודה ובין בנימין.

למערבית (מעט צפונית) ירושלים בערך מהלך 3 שעות הכפר "קאריע" או אבונוש' (לפי שיש מושב הישר אבונוש) והוא קרית יערים. למערבו בערך מהלך שעה א' על ראש ההר כפר "סארים" (ושם הנקודה הגבוהה בחרים מירושלים לרמלה) ובהעתקת היונים הנ"ל מצאתי עוד יהוסיפו כפסוק הנזכר (ע"פ גרסא א') "סאריס" והוא לפי דעתי כפר "סארים" הנזכר. והמחוז הזה נקרא בל"ע "בני אמאליק"*) ואולי שנקרא כן על שם עשו כי עמלק מבני עשו והוא שיעיר הר שיעיר הנזכר למערב בעלה (יהושע

(*) לפי זה שהנחתי למעלה (מנוד ק"י חלל בית סבלה) עמוד ק"י

נדברי הירלמימוס יעלה מרחק הניל 24 מינוטען יעריס,

(*) ההפירות החדשות נלו את העיר מודיעים עם עיר מולדת ההשמיאים בהכפר "אלמיריה" לצפון מזה לוד ושם נגלתה מערות הקברות של המעפדה הזאת. (** לא בני אמאליק כיא בני מלק שבו והיא שם מושפחה או שבת ערבי.

תבואות פרק ג' הלוקת הארץ, יהודה הארץ קיז

ט"ז י' (ואולי גם "סארים" הוא שיבוש הלשון מלשון שעיר). ולדרום כפר זה בערך חצי שעה הכפר "קיריע אזאידע" ולדרומו בערך שעה א' בין העמק ההולך לקרית יערים ובין העמק ההולך מצרעה לכפר "סארים" הנ"ל הר המוריעים שזכרתי לעיל. ולפי דעתי הוא הר יערים דקרא. ופוכח שמחוז ההוא שכן ב' העמקים נקרא יערים ועל שמו נקראת העיר קרית יערים וההר הר יערים. ובצד "וארי צראר" למערב "צובא" בערך שעה אחת מושך עמק קטן עד קרית יערים ולמטה הוא מחובר עם "וארי צראר". ומכפר "סארים" מושך ג"כ עמק אחד דרומה עד סמוך לכפר צרעה (עין בטקטוט) כמו שכתבתי.

והנה עלה הגבול מעמק צראר לעמק הנ"ל ההולך לקרית יערים ומשם לכפר "סארים" ומשם ירד להר המוריעים ובסלון ירד שנית לעמק צראר ומשם ירד לבית שמש הוא כפר למערב הר מוריעים בערך שעה א' ג"כ ב"וארי צראר" הנקרא "עין שמש" (עין שמש), ובערך שליש שעה מערב בית שמש הכפר "תפנא" הוא תמנה. לצפון מערבית תמנה בערך 3 שעה הכפר "עקאר" הוא עקרון והוא למזרח צפונית וארי הנ"ל. ומוכח שיצא חומ הגבול מוארי צראר לצד עקרון, וזה שאמר ויצא הגבול אל בתף עקרון צפונה. למערבית צפונית "עקאר" בערך שעה אחת הכפר "יבנא" הוא יבנאל² (יהושע ט"ז י"א) יבנא³ (כשכאו הנוצרים בארץ בנו אצל יבנא עיר וקראוה "היבעלים" ע"י פולגא מלך בירושלים, וזה שכתב ר' בנימין בעל המסעות "עבלי" היא יבנא עכ"ל). ומוכח שכן עקרון ובין יבנאל היו שכרון⁴ (והר בעלה וכתה לא נודעים שמות אלה בארץ. ויבנא הוא בעמק הנ"ל, ושם קוראין "וארי רובין"⁵) ושם נמצא מים ויורד גם בימות החמה עד

¹ נה"ך Kennicoti מציא פהרס הרצס מנחל כחוז במקום עיר בית שמש—עין שמש, ובן מנחל בנה"ך ערבי המכונה לבינו סעדיה הגבול עין שמש ומזה נחל שמוקדם עין שמש היה כחוס שם המלחום מוכח בן (שני מנחל דף ע"ז ע"ה).

² גם מנחל יבנאל צננול נחלי (יהושע י"ב ל"ג).

³ בשם זה נקראת רקסס אהל (בה"י ב' בי"ז) ובדברי חיל נקראת תמיד בשם זה. ⁴ אהלי הושבים לאחר את שכרון עם הכפר וארנוקא הסמוך לעקרון והלוק האותיות בשתי הלשונות האלה ידוע. ⁵ ר"ל מים וקראו לארי צראר—וארי רובין.

קִיחַ תְּבוּאוֹת פֶּרֶק ג' חֲלוּקַת הָאָרֶץ יְהוּדָה הָאָרֶץ

יִם הַגְּדוֹל. וְהִנֵּה הַלֵּךְ חוּט הַגְּבוּל מִיְּבִנָּה לַצֵּד צִפּוֹן בְּיָאֲרִי הַנִּזְכָּר
עַד יִם הַגְּדוֹל. כֹּתֵב הַיּוֹסֵפֹן: לַיהוּדָה הַלֵּךְ "יְהוּדָה" הַצִּפּוֹן
עַד יְרוּשָׁלַם .

שְׁמוֹת עָרֵי חֶלֶק יְהוּדָה .

וַיְדוּעַ תְּרַע שְׂאוֹכֵיר דּוּקָא הַנּוֹדְעִים עַד הַיּוֹם (אָף בְּשָׁנֵי
הַלְשׁוֹן) וְהַנּוֹדְעִים אַחֵר הַחֶרֶכֶן בּוֹמֵן חֲכָמֵי הָעַמִּים בּוֹמֵן שְׁנֵי
הַסּוֹפְרִים אִיזוּעִכִּיּוֹם וְהִירָאֲנִימוֹס כְּמוֹ שִׁכְתָּבְתִּי בַּהֲקֶרְמָה. וְהִנֵּה
הַשְׁמוֹת הַנּוֹכְרִים בַּסּוּךְ וּבְדִכְרֵי חֲכָ"ל וְלֹא אוֹכִירִם תְּרַע שְׂלֹא
נּוֹדְעִים וְאֵבֶד זָכֶרֶם מִחֶאֱרֶץ וְלֹא נּוֹדְעִים גַּם בּוֹמֵן חֲכָמֵים הַנּוֹכְרִים
כִּי דִקְרַקְתִּי בַּעֲיּוֹן נָדוּל בְּדִכְרֵיהֶם וְהוֹצֵאתִי יָקָר מֵאֻלָּל לַמַּצּוֹא
מִבּוֹקְשָׁנוּ .

חֶלֶק זֶה נֶחֱלַק בְּדֶרֶךְ כִּלְלִי לְדֵי הַלֵּקִים:

נִגְבִּי, הַשְּׂפִלָּה, הָרַ וְהַמְדַּבֵּר .

נִגְבִּי .

הוּא חֶלֶק דְּרוּמִית סָמוּךְ לַגְּבוּל אֶרֶץ אֲדוּמִי. וְעַרִי הַנִּגְבִּי הֵם:
קִבְצָאֵל. נֹזֵכֶר בְּנַחֲמִי (יֵיא כ"ה) חֶבְרוֹן וְרִיבּוֹן וְקִבְצָאֵל,
תְּכֻנָּתָהּ לֹא נּוֹדְעָה .

עָדָר. אוֹלִי הִיא עָרֶד בְּחִלּוֹף הָאוֹתוּיּוֹת (עַל דֶּרֶךְ בַּמְדַּבֵּר
לִיב ל"ח וְאֵת בַּעַל מַעֲיֹן מוֹסַכְתָּ שֵׁם) וְעִיָּין מֵה שִׁכְתָּבְתִּי שֵׁם

1) וְשֵׁם נִגְבִּי אִו דְּרוּם (חֲכָמֵי הַנִּגְבִּי אִו חֲכָמֵי הַדְּרוּם) שְׂחָלָנוּ
צִדְצִרֵי חֲכָ"ל אִין הַכּוֹנֶה דּוּקָא הַנִּגְבִּי הַנּוֹכֵר צִפּוֹן כִּי לַפְּעַמִּים זֶה
מוֹשָׁל לְכָל חֶלֶק וְאֶרֶץ יְהוּדָה וְגַם לַחֲלֶק צִמְיָין וְדָן (צִלְשׁוֹן הָעַמִּים
נִקְרָא מִחֵד דְּאֶרְחָמָא ר"ל דְּרוּם). וְעַלִּיתִי צוֹעֶשֶׂה שֶׁנִּזְכָּר צִצְלִי בַּמַּסְכָּת
שֶׁנֶּה דָּק קב"ץ ע"צ עַד שֶׁנֶּחֱמִי לַחֲצִרֵי שְׁדִּירוֹס, שְׁצִירוֹשְׁלָמִי הוֹצֵא מַעֲשֵׂה
זֶה וְשֵׁם אַחֲרָי שְׂחָלִיתִי לַחֲכָמֵי לִוְר, וְנוֹכַח שְׂחָכֵי לִוְד נִקְרָאִים חֲכָמֵי
הַנִּגְבִּי אִו חֲכָמֵי הַדְּרוּם. וְהַכּוֹנֶה צִדְרָךְ הַגְּלִיל נִקְרָא לִוְד וְכוּ' נִגְבִּי .

תבואות פוק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קיט

מלך עזר מל"א מלכים. ובדברי היראנימוס אראמ 20 מ"ל
(8 שעה) לדרום חברון ע"כ.

יגור. בתוספתא סוף אהלות (לפי גרסת הר"ש שהביאה
בפרושו סוף מסכת הנ"ל ובתוספתא שלנו גרסא אחרת) תחומי
אשקלון מקבר גדול עד יגור ועד גוב ועד תרעין עכ"ל. וכעת בין
מגידל (מגדל עיין מקומו) ובין אשקלון הכפר ג'ורא, ואולי הוא
יגור הנזכר בתוספתא. אכן יגור * הוא מערי הנגב, וג'ורא
הנזכר הוא בשפלה ומוכח שעיר אחרת היא.

קינדה. אולי הוא כמו צינה והוא עיר במחוז מדבר צין כמו
שכתבתי לעיל בנבולי הארץ *).

קדש. הוא קדש ברנע ב"ואדי אל בירעין" כמו שזכרתי במקומו.

יתגן. בדברי היראנימוס נזכר שהוא במחוז בית גוברין בדרך

חברון ו' מ"ל (בערך ב' שעה וחצי) רחוק מבית גוברין. וכעת
שם הכפר אירנא (יתנא) אכן תהיה תכונתו בהר ולא מערי הנגב *).

זיף. לצפון הר מאדורא (הנזכר לעיל בפרק א' בביאור
גבולי אלה מסעי) בערך ב' שעות עמק צד הנקרא בל"ע "נוקב

אלזאפא" * * *) לפי דעתי על שם עיר זיף שתכונתה היתה שם.

מלם. המחוז שהוא לדרום מולדה (עיין מקומו) נקרא בל"ע

"מולאם". ואין ספק אצלי שהוא על שם מלם הנזכר ולפי דעתי

היה סמוך לעיר מלם עוד עיר א' ששמה מלם ולכן נמצא (שמואל

א' מ"ו ד') ויסקדם במלאים על דרך רבוי שהכונה על ב' מקומות

ששם מלם * ולכן שם המחוז ההוא עד היום מולאם).

בעלזות. לדרום מזרחית למחוז מולאם ולצפון מערבית

ל"נוקב אלזאפא" כעיר ג' שעות נמצא "קוביט אלכאעול" שהוא

* ר"ל יגור של הקרא 'יהושע מ"ו ב"א).

** ההשערה הזאת החזקה גם מנדר א"ל י.

*** ובאמת לדעת כל החוקרים לא נודע מקומה.

**** השם הזה לא נרשם במפת הארץ, ולדעת כל החוקרים לא נודע מקום

עיר זיף הנוכחית.

1) נזכר קהל סקור ברצות העונה ח'סל כ"ח וז' יונתן סאלו

למכסם טלמזא.

קכ תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ

לפי דעתי על שם בעל בעלות הנזכר*.)
מולֶדֶה. עד היום דרומית מערבית לתל עראד (עיין מלך
ערד) בערך מהלך שעה א' וחצי כפר הנקרא בל"ע "מולאדא" (**).
חֶצֶר גֶּדֶה. בדברי היראנימוס עיר בחלק הדרום בצד המזרח
סמוך לים המלח (ים המלח) אולי כונתו על עין גדי עיין מקומו.
בְּאֵר שֶׁבַע. כעת שמו בל"ע "ביר סיבא" לדרומית מערבית
חברון כמהלך י"ב שעות.
עָצֶם. לפי דעתי הוא עצמון (על דרך זכר זכרון חצר
חצרון) והוא יואדי קיסיימי כמו שכתבתי במקומו.
כְּסִיל. הוא בתול הנזכר בערי חלק שמעון והוא בית אל
דשלל דוד (שמואל א' ל' כ"ז) עיין לקמן בשמות ערי שלל דוד.
חֶרְמָה. עיין מה שכתבתי בשם זה בל"א מלכים. אכן רחוק
מראשה מחלק הנגב וחרמה היא מערי הנגב. ויש לומר שהגיא
ה' מניע עד סמוך למרישה אבל העיר צפת היא חרמה היתה דרום
מראשה במחוז הנגב.
צֶקֶלָג. לא נודע. אכן לפי הנראה תכונתו סמוך לים הגדול
כין "ואדי שעריא" ובין "ואדי סמסום" אשר אזכיר בסמוך, כי
ואדי צקלג לצפון נחל כשור (ואדי שעריא) שהוא לדרום עזה
בערך שעה א'.

מִדְמְנָה. לפי דעתי היא עיר מנדא הנזכר בספר הישר
עיר קבורת שמעון והיא עיר לויים (ועיין מה שכתבתי בערי
הלויים) ומצאתי בדברי אייזנבוים שקראה מינוים טול עזה (**).

[*] המקום הזה ושלפניו אינם נודעים לדעת כל החוקרים.

[**] כפר בשם מילדה לא נמצא כלל אך דאביטואהן אבה לקבוע את מקום
מולדה כהחזקה שאצל יחל מיל" הסמוכה לתל ערד, אך לדעת החוקרים אין לאחר
את העיר הזאת עם אחד מהמקומות הנודעים.

[***] החוקרים ההרשיים מאתרים אותה עם חזקת אסדרומטא היהנקה 12 פרסאית
אנגלית מצפון מזרח כאר שבע.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קבא

סְנִסְנָה. לפי דעתי הוא הכפר "סומסום" סמוך לואדי סומסום הגיל לצפונית מזרחית עזה בערך ב' שעות (כי מ' נחלק בני), אכן לפי זה צקלב ומדמנה וסנסנה הם במחוז השפלה ולא במחוז הנגב. ואולם לא ידענו בדקדוק גבול מחוז הנגב, אולי מחוז עזה כבר הוא בכלל הנגב (דרומית מערבית). "ואדי סומסום" נופל אצל אישקלון בים הגדול.

ה ש פ ל ה .

היא מתחלת מדרום מערבית קרית יערים בצד מערבית הר המודיעים ומתפשטת עד ים הגדול. והעומד למערב ירושלים בהרים שהם למזרח הכפר "עין פארים" רואה כל השפלה לפניו גם הים הגדול אשר למערב השפלה, ובצד הדרום מגעת עד לדרום עזה כאשר כתבתי כבר.

צָרְעָה וְאַשְׁתָּאוֹל. עד היום למערב הר המודיעים בערך שעה אחת הכפר "צארא" (הוא צרעה) ולמערב "צארא" בערך שעה אחת נוסה מעט דרומה הכפר "שמואל" (הוא אשתאויל). עין גנים"). למזרח דרומית אישקלון בערך שעה וחצי הכפר "ג'נין".

תפוח¹. לצפון מערבית בית גוברין בערך ב' שעות "בית אפא", ובדקדוק הלשון "צ"ל בית תאפא. ולפעמים קוראים ח' בסוף התיבה כמו א' והוא תאפאח ר"ל תפוח²).

הָעֵינָם. במחוז "זאאפיר" (עין במקומו) במרחק שעה אחת הכפר "בית עני" והוא לפי דעתי עינס הנזכר. (פירש רש"י ערים י"ד: אומר אני תפוח והעינס אחד הוא וזה פרושו תפוח והעין שלו הוא עין תפוח האמור בנחלת מנישה אל יושבי עין תפוח עכ"ל, נראה לי [במקום] "הוא עין תפוח" צ"ל כמו עין תפוח, ויותר נראה לי

[¹] לא שמואל שמו כ"א עשואוא.

[²] החוקרים החדשים מאחרים אותה עם "חורבת אב"ינא" למערב בית שמש.

¹ גם נחל תפוח על גבול אשלים ונג'ס.

[³] לפי ההקניות ההדדיות לא נראהה העיר הזאת כהשקופית הירדנים.

קכב תבואות סרקני חלוקת הארץ יהודה הארץ

שנדרה וגדרתים הם עיר אחת מתפוח והעינים). ויש אומרים שהיא עיר ענים (בפתח ענים) הנזכרת במעשה יהודה ותמר (בראשית ל"ח י"ד *).

יְרֵמוֹת, עֲדוֹלָם. עֵין בִּלְא מַלְכִים.

שׁוֹכֹז. כתבו אייזעביאוס והיראנימוס שהוא 9 מילוני שעות וחצי) מבית נוכרין לצד ירושלים. וכעת הכפר יסואווייכע" (סוכו) לצפונית בית נוכרין (נוטה מעט מזרח) כערך כי שעה **).

עֲזָקָה. למזרח "תל סאפיא" בערך שעה וחצי הכפר "תל עזאקריא" והוא לפי דעתי עזקה. ובעל כפ"פ *** כתב שעזקה היא בין עזה ובין נחל מצרים (אלעריש) וקוראין לו עזקה ע"כ, שגה ברואה, כי עזקה היתה סמוך לשוכו כמו שנאמר בין שוכה ובין עזקה (בעמק האלה, שמואל א' י"ז א', וכיוס'סון נקרא עיר הנזכרת "עזקא" *).

שְׁעָרִים. לא נודע. אכן משמואל א' י"ז נ"ב מוכח שהיה במחוז עקרון וגת. (נכ"י א' ה' ס' נזכר שומרין וצ"ל שערים ומוכח שתכונתו בארץ פלשתים במחוז אשדוד, ואולי הוא עיר תרעין בתחום אשקלון הנזכרת בתוספתא אהלות ***). עין לעיל בשם יגור.

* [יחזי נכון לאחריה עם יהויכת אל"ך אשר בקרבת עין שמש.

** [אינו כפר כי חורבה.

*** [כפר יא תיצאחני עמוד ש"ד.

1) בין שוכו ובין עזקה צענוק האלה, לפי דעתי הוא ואדי זוכט שמושך בין כפר סואווייכע (סוכו) ובין תל עזאקריא וכפר עזאקריא (שהוא לזמון התל בערך שעה) שהוא לפי הגרסה עזקה. ובלשון ערבי זוכט שם מין עץ חזק (מזל צעצר) עיין עקומו. וצדק כללי זוכט כולל כל עלים בצוהים ובדולים כעו חלה חזון וארז וכד' וא"כ ואדי זוכט מושאל על שם צענוק האלה.

**** [ההשערה זאת קרובה מאד, כי העיר אשר נקראה לפנים בעברית שערים 'בל' ספק על שם איזה חבונה של שני שערים טבעיים שהיו בקרבתה) נקראה כימי חכמי המסנה בארץ בית תרעין. והשם תרעין נכתבש אח"כ בשפת ערבית להשם ירוקאן. (ההיל"ך התי' ידוע) והשם הזה נודע גם עד היום בקרבת עקרון ובה ואשקלון ועל ארסות הרקע עומדת כעת המושבה ירחובית. ובעברית שמה עד היום ידראן.

תבואות פרק ב' חלקת הארץ, יהודה הארץ קכג

עֲדִיתִים. כתב הידאנימוס שהוא כמחז עזה. למורת עזה
בשתי שניות הכפר יעדיים' אולי הוא עריתים.
הַגְּדֵרָה הַגְּדֵרִיתִים 'עיר א'. ואולי היא הנזכר דבה"י א'
ב' נ"א. מדברי שמראנא בספרו 16 משמע שהיה בין אשרוד וכץ
אשקלון. זכר משמע מיוסיפון. (*) ויא' שהיא עיר מלך גדר
(עין במקומו).

צָנָן היא צָנָנָה הנזכרת מכה א' י"א. למורת דרומית
מרישה 'עין במקומו) בערך שעה א' הכפר יצאן עכרא"י.
האולי הוא צנן.

חֲדָשָׁה. (במסכת עירובין דף ט"ו ב' עיר חרישה שביהודא ישיש
בו ג' דורות). יש אומרים שהיא עיר יאדאסא' הנזכרת ביוסיפון
ובמכבי' א' ז' מ' במלחמת יהודא עם נקנור. ולא נראה לי כי
"יאדאסא" היתה סמוכה לבית חורון וא"כ אינה בחלק יהודא כ"א
בחלק בנימין. ולפי דעתי הוא הכפר בין מגדל ובין אשקלון
ג'ארא די אלחדאש'. וכבר כתבתי לעיל ג'ארא (גורא) אפשר גור.
ואלחדאש נראה לי שהוא על שם חדשה. וידוע תדע שנשתנו
שמות הערים. ויושבי הארץ מחליפין מוסיפין וגורעין בשמות
ופעמים קוראים שם מקום א' בשתי שמות של ב' מקומות ופעמים
נהפוך הוא ואין להאריך בזה (**).

מַגְדָּל גֵּד. הוא 'מגדל' הנזכר סמוך לשפת הים"י"י. והנה
חרישה ומגדל גד סמוכים כמו שנזכרים בפסוק זה אחר זה. והכפר
גורא אלחדאש" רחוק שליש שעה ממגדל (מגדל).
דִּלְעָן מִצְפָּה. עד היום לצפנית מערבית בית גוברין

(*) שם העיר הוא נשאר עד היום בהכפר קאטרא הסמוך ליבנה אשדוד
ואשקלון. ואחזינו שצלו לראשונה לאהליק לעבוד את אהטתה ויבנינו מושבה באדמת
הכפר הזה החורב להמקום הזה את שמו העתיק נדרה.

(**) לפי דעת החוקרים ההרשיים לא נוכל לאחרה עם שום מקום.

(***) לדעת החוקרים ההרשיים יש לאחרה אולי עם הכפר אדיס א' אכדיס היחוק

ששה וחצי פרסאות ממגדל גד.

(****) הכפר הזה סמוך לאשקלון ובו מישב מנהל (מגיד).

קכד תבואות פרק ג' חלוקת הארץ יהודה הארץ

בערך ג' שעות על הר קמן הכפר יתל צאפי". ומי יודע אם אינו מורכב משם דלען ומצפה. והיאנימוס כתב מצפה לצפון (מערבית מערבית) בית גוברין טכנים על כפר יתל צאפי" הנזכר *).

לְכִישִׁי עֶגְלוֹן. עֵין בל"א מלכים.

גְּדֵרוֹת. היא לפי דעתי חרבות גאדאר על שפת יואדי צראר" שכתבתי לעיל. וכן נזכר בדה"י ב' כ"ח י"ח עיר גדרות עם בית ישמש ואילון שוכו ותמנה וכל המקומות הנזכרים סמוכים לואדי צראר הנזכר.

בית דָּקָן. אייזעביוס כתב חרבות כפר דגן בין יאמניא (יכנה) ובין דיאספאלים (לוד) ובעת לא נודע. ואין זה בית דגן שהוא בין ומלה ובין יסו"ז כמו שאכתוב לקמן בשם בת גלים עיין שם לתוספת דאהלות ס"ג בית דגון שביהודא).

מִקְדָּה לְבָנָה. עֵין בל"א מלכים.

עֶשְׁן. הוא כור עשן הנזכר שמואל א' ל' ל'. וכתב אייזעביוס שהוא 15 מיל (6 שעה) מירושלים (מערבית).

נָצִיב. למזרח בית גוברין בערך שעה הכפר "בית נוציב" (הוא נציב ***).

קַעֲיָלָה. כתב הנ"ל שהוא 8 מיל (ג' שעה וחומש) מבית גוברין לדרך חברון****).

אֶבְיָב. בזמן הכותב הנ"ל כפר סמוך לצפון עדולם והיא כייב בטעשה יהודא ותמר*****).

קִרְאָשָׁה. לדרום בית גוברין כערך חצי שעה חרבות קראשא.

* השעיתי דחיקה מאד ועד היום לא נודעו שני המקומות האלה.

** דעת החוקר קלעמאנט נאמא לאחד את העיר הזאת עם החרבת דאמין המצוית בדרום הכפר "בית דין" יען כי שם הכפר הזה נודע רק מימי הנוצרים.

*** אינו כפר בא הויכח והוא דחיקה 8 פרסאות אנגליות לצפון מערב חברון.

**** העיר הזאת נשארה עד היום בשמה העתיק והכפר "קילא" הנהו בהרי

הברק 6 פרסאות אנגליות למערב הכפר חלהל.

***** אהרם מהחוקרים מאחרים איתה עם המקום הנקרא עֵין בְּזִבְרָה.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ יהודה הארץ קבה

ור' בנימין בעל המסעות כתב בית נוכרין היא מראשה לא דקדק כל כך כיא שהיא סמוכה לה אבל לא שהיא עיר א'. ובעל כפריס' כתב שמראשה סמוך לכפר דכרין שהוא לצפון לוד שגה כרואה כי מראשה בשפלה ולא בהר אפרים כחלק בנימין. עקרון אשדוד, עזה. אזכיר לקמן בערי הפלשתיים.

בהר.

הוא הר יהודה שזכרתי לעיל בהרי הארץ. בדרך מירושלם להר ההוא (רומה למחוז חברון) לא נודע ולא ניכר כל כך גובה ההר, אכן בצד דרום ולמזרחו ולמערבו נמצא עמק וירידה גדולה. כראש ההרים אשר סביבות עמק חברון שם הנקודה הגבוהה ככל הרי יהודה. (גבהה 2664 רגל מפני מי ים הגדול). נתייר. לדרום חברון בערך ו' שעה ולצפון מולדה בערך שתי שעות הכפר יאתיר **).

שוכנו לצפון יאתיר בערך שעה וחצי ולמערב מעון עיין כסמון) בערך שתי שעות הכפר "סואוויכא". קרית סנדה. עיין רכיר בליא מלכים. ארץ למזרח דרום חברון בערך שעה וחצי על ההר הכפר אלראב ***).

ענב יואלי היא ענב הנזכר יהושע י"א כ"א). לצפון סואוויכא הנ"ל (נוטה מעט מזרחה) חצי שעה כפר "אנאב" ****). אשתמה. (היא אשתמע הנזכר בערי הלויים) כעת כפר "סאמוא למזרח סואוויכא שעה א'. (עיין זנוח) *****).

(*) פרק י"א בתוצאתנו עמ' ש"ב.

(**) איננו כפר כיא חרבה הנודעת בשם יחזקאל אהיה בדרום שבה הנזכר בסמוך.

(***) החוקרים סאדדים את העיר הזאת עם הקב"ה ארמאני" הנמצאת בהרי

יהודה בהרים חברון ויובל להיות כי המהבר כיון נ"כ להמקום הזה אך לא דקדק כלשוננו.

(****) איננו כפר כיא חרבה והיא רחוקה שתי פרסאות והצי' למערב רבית.

(***** עמ"י הדקירות החדשות תהארה אשתמע עם הכפר סעמא (לא

סאמוא) נדעת היא ששביא המהבר להלן בשם זנוח.

קכו תבואות סקנ' חלוקת הארץ יהודה הארץ

עָנִים. לְמִזְרַח חֲבֹרֹן נוֹטָה מֵעַם צְפוֹנִית בְּעֶרְךָ ג' רְבִיעִית שְׁעָה הַכֹּפֶר "בֵּין עָנִים" (*).
גְּלָה. לְמַעְרֵב בֵּית לָחֶם כַּחֲצֵי שְׁעָה הַכֹּפֶר הַגָּדוֹל בֵּית "ג' אֱלֹא" (**).
דֹּקָה. כֹּתֵךְ הַיִּרְאֲנִימוֹס שֶׁהוּא כִמְחֹז גּוֹבְרִין. וּכְמִחֹז מְגֹדֵל
עַל יִשְׁפֹת הַיָּם הַנּוֹכַח לְעֵיל גִּמְצָא הַכֹּפֶר "בֵּית דִּימִי" אוֹלֵי הוּא
דוֹמָה "אֵכֶן תִּכְוֹנֶתָה כִּשְׁפָלָה וְלֹא כֹהֶר" (***)
בֵּית תַּפּוּחַ. לְמַעְרֵב חֲבֹרֹן בְּעֶרְךָ ג' רְבִיעִית שְׁעָה כֹּפֶר קָמֶן
"תַּפּוּחַ" הוּא בֵּית תַּפּוּחַ.

אָפֶק. לְמִזְרַח (נוֹטָה מֵעַם צְפוֹנָה) "יִזְרְמוֹק" הִיא יִרְמֹת "עֵין
מְקוֹמוֹ" בְּעֶרְךָ שְׁעָה וְחֲצֵי הַכֹּפֶר "אֲבִיךָ" הִיא אֶפֶקָ (***)
חֲבֹרֹן. אֲמִירָךְ בְּמִקּוֹם אַחֵר.

צִיעוֹר. צְפוֹנִית מִזְרַחִית חֲבֹרֹן בְּעֶרְךָ שְׁעָה א' הַכֹּפֶר "וְצִיעוֹר"
(גַּם קִירָאִים זִיעוֹר) יֵצֵא מִרְאֵן קְבוּרָת עֲשׂו שְׁקוֹרָאִים הַיִּשְׁמַעְיֵלִים
"סִיד יוֹסִיף" דִּל שֶׁר יוֹסִיף כִּי קִירָאִים לַעֲשׂו יוֹסִיף "וּלְפִי תִרְגֹּם
יב"ע כְּפִרְשֵׁת יוֹחִי נִקְבַּר עֲשׂו סְמוֹךְ לְחֲבֹרֹן ע"ש).
מַעוֹן. לְדָרוֹם חֲבֹרֹן (נוֹטָה מֵעַם מִזְרַח) בְּעֶרְךָ כ' שְׁעוֹת
הַכֹּפֶר מַאֲעוֹן.

כֶּרְמֶל (1) לְצָפוֹן "מַאֲעוֹן" (נוֹטָה מֵעַם מַעְרֵב) בְּעֶרְךָ ג' רְבִיעִית

[*] הַחֲקִירִים הַחֲדָשִׁים מֵאֲחֵדִים אֵת הַעֵד הַזֶּה עִם הַחֲרִיבֵת גּוֹבִין הַנִּמְצָאָה בְּדָרוֹם
חֲבֹרֹן וְקִרְבָּהּ לְאֶשְׁתִּמֶע.

[**] לֹא סָדָה הַעֲדִים הַנּוֹכְחִים בִּיחַד אֵת הַעֵד הַזֶּה הוּא הַמְּבֹאֲרִים לְמַעַל כְּמַעַשׁ
אִי אֶפְסָר לֵאמֹר אֵיךְ עִם הַכֹּפֶר בֵּית "גְּלָה" הַסְּמוּךְ לְבֵית לָחֶם וְלִכֵּן הִשְׁעִירַת הַחֲקִירָה
הַחֲדָשִׁת לְאֶחָד עִם הַחֲרִיבֵת "גְּלָה" הַנִּמְצָאָה בְּבֵית חֲבֹרֹן הַחֹקֶה 3 פְּרָסָאִים אֲנִלִּית
מִצָּפוֹן הַכֹּפֶר הַחֹלֵל.

[***] הַחֲקִירִים הַחֲדָשִׁים יֵאָדְרוּ עִם הַחֲרִיבֵת דֹּקָה הַחֹקֶה 10 פְּרָסָאִים אֲנִלִּית
לְדָרוֹם מִעֵד חֲבֹרֹן.

[****] עַם"י הַחֲקִירָה הַחֲדָשִׁת לֹא נִדְעָה מִקֵּים זֶה.

(1) שְׁמוֹחֵל א' קִי"ז וְיִשְׁכָּס שְׁמוֹחֵל וְגו' זֶל שְׁמוֹחֵל הַכְּרֹמֶל וְהַכֶּה
מִלִּצ לֹו יִד וְגו' פִּרְשֵׁת רַשִׁי וְהַדִּל"ק זֶה לֹו נִזְכָּר שֶׁבְּאֶמֶר זֶלְלִיכֹו
דִּרְמַל אֵת נִזְכָּר ה' הַכְּרוֹס. (וְיוֹנָתָן מִרְגָּס וְהַל עֲתָקָן לִיה חֲמוֹן

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קבז

שעה על הר קמן הכפר "אלקורמול" * ושם בריכה טובה הנקראת בירבאת אלקורמול, וסמוך לה מבצר קמן (קאללע) ובו נראה ים המלח.

ז"ף. לצפון "אלקורמול" בערך ג' רביעית ישעה ולדרום מזרחית חברון ג' רביעית ישעה כפר ז"ף. וביוסיפון בהלך קדמוניות 8, 3 כתב זיפא הוא בארץ הקני (ע"י לקמן ערי הקני). **
"ויטה. לדרום חברון מכון, בערך ישעה א' ומערבית צפונית "אלקורמול" בערך חצי ישעה הכפר "אמא" והוא יומה.

ג'נ'ה. לדרום מערבית "מאעון" ישעה וחצי הכפר "סאמא" (ע"י סנסנה) הוא כפר גדול על גבעה אחת ושם מבצר קמן (קאללע) וחורבות בית תפלה בנין רומיים. גם בנין בארות יפס וננות כולה משקה (וי"א שהוא אשתכואה הנ"ל ע"ש) ***).
תמנ'ה. איזעכיוס כתב שהוא 10 מיל (4 שעה) למרחק "בית גוברין" כהר (כומה) "ע"א ב' תמנאות הם ע"כ), ועיר הגזכרת ותמנה במחוז עקרון ע"י שם ****).

אחר לפלגא ציה ציחאל, והוא יכין צדך הפשט). וכן פירש רש"י עמלבים חי י"ה ז'. וכן מלחמי צוודש ילקוע, ואס קצלה קצבל. חכן לפי הפשט נראה לי שאין כונת הפסוק על הר הכרמל על שפת הים הגדול כ"א על כרמל הנזכר לדרום חצרון בארץ הקני שנדרך זה הלך שאלו ללחוס עם עמלק שהיו לדרום גבול יהודה צדך מודבר שור. אבל הר הכרמל לא ידעתי איך נא שאלו צשוזו מהכוח עמלק צנצול הלצון ואיך לא שוע שנואל צרעה צהר אפרים כשצא שאלו עם מחנהו להר כרמל עד שנאמר לו אח"כ שכבר הליצ לו יד צברמל וכבר שב וצא לגלגל * מכל זה מוכח לפי הפשט שלא הליצ צהר הכרמל הלפניו כ"א צברמל הדרומי הנזכר.

* "הכפר כרמל הזה הרב כעת.

** איננו כפר כיא הר עליה הירבות הנקראת ז"ף.

*** כהר הכאנו למעלה אצל אשחמוע שהלכה כה"א ששאמא הוא במקום

אשחמוע וזאת הניכחת מתאחדת עם יהורבת ואנוטאמי הנמצאת לדרום יומה.

**** לפי החקירות והדפוס מתאחדת העיר הזאת בהורבת "תיכנה" השמונה

לניבא (נפקה) במערב בית לחם.

קכח תבואות פיקג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ

חֲלָחֹל. כַּעֲרֹךְ בִּי שְׁעוֹת צִפּוֹנִית (נוטה מעט מזרחה)
חֲכֹרֶן עַל הַר כֶּסֶר חֲלָחֹל וְשֶׁם קֶבֶר גֵּד הַחֹוּהָ.

בֵּית צוֹר. עִיר וּמִבְצָר מְפֹרָסִם בְּזִמָּן מַלְכֵי בֵּית חֲשִׁמוֹנִאי
בְּנוֹכַר בְּיוֹסִפִּין וּבְמִכְכִּי. וְגַם זִמָּן מֵה אַחֵר חֲרֵבֶן הַבֵּית הָיָה כֹּה
יָשׁוּב קֶצֶת מִבְּנֵי עַמִּינוּ (עֵיִן בַּחֲלָק ב' כֶּשֶׁנֶּת 4548). וְטִרְחָתִי הִרְבֵּה
לִרְעַת תְּכֹנֶתָהּ וּמִצָּאתִי בְּמִכְכִּי בִּי יֵאָהֵב בֵּית צוֹר בֵּין הַהָרִים
רְחוֹק מִירוּשָׁלַם 5 מִל (2 שָׁעָה). וְלִפִּי דַעֲתִי מִסְפָּר 5 הוּא שְׁעוֹת
הַמַּעֲתִיק וְצִל 15 שָׁהוּא 6 שָׁעָה. וְהִנֵּה בְּדֶרֶךְ מַחְכֵּרֶן לִפְּנֵי רְחוֹק
מַחְכֵּרֶן כַּעֲרֹךְ 6 שָׁעָה נִמְצָא עַד הַיּוֹם „וְאֵדִי צוֹר“ לְמִזְרַח דְּרוֹמִית
„וְאֵדִי זֹנֵט“ הַנִּל וְהוּא בִּלְתִּי סָפֵק עַל שֵׁם בֵּית צוֹר שֶׁהִיא כִּמְחֹת
עִמָּק (נַחַל) הַנוֹכֵר. וְכֵן נִמְצָאִים שֵׁם חֲרֻבּוֹת וְכֵן „בֵּיר צוֹר“ וְתִכְנוֹנָתָהּ
רְחוֹק מִירוּשָׁלַם כַּעֲרֹךְ 6 שָׁעָה (15 מִל) דְּרוֹמִית מַעֲרִיבִית.

אַחֲרֵי כֵתוּבֵי זֹאת שִׁמְעֵתִי מִסְּלָחִין מַחֲזֵז הוּא שְׁקוֹרָאִים
הַחֲרֻבּוֹת שֶׁהֵם עַל הָהָר לְמַעַרְב „חֲלָחֹל“ (וְשֵׁם מַעֲיָן מִזֶּה מְאֹד
יִצָּא מִכּוֹתֶל הַסְּלָעִים וְהוּא עַל אֵם הַדֶּרֶךְ לַחֲכֹרֶן הַנִּקְרָא בְּלִשׁוֹנָם
דִּירָב) „חֲרִיבָאֵת בֵּית צוֹר“ וְהִיא גִּבַּת רְחוֹקָה 6 שְׁעוֹת מִירוּשָׁלַם.
וּמִסּוּךְ לַחֲלָחֹל כְּנוֹכַר כִּסְסִיק, וְתִכְנוֹת חֲרֻבּוֹת אֵלֶּה כִּתְּכֹנֶת
מִבְצָר הֵן לִכְן גִּל שֶׁכֵּן הִדְבַּר *).

גְּדוֹר. כְּרֻכֵּי אִיזִיעֵכִיִּם גִּאֲדָרָא כַּעֲמָק הָאֵלֶּה עִכְ"ל. וְהִנֵּה
לִפִּי דְּבָרָיו גְּדָרָה כִּמְחֹת בֵּית צוֹר הַנוֹכֵר לְצִפּוֹן מַעֲרִיבִית חֲכֹרֶן
כִּמוֹ שִׁכְתָּבִי **).

מַעֲרָת. לְצֵד מַעֲרִיב עֵקֶר (הִיא עֵקֶרֶן) הַכֶּסֶר „מֶרָאֵר“ (רִל
מַעֲרֹת) וְאוּלֵּי הִיא מְרוֹת מִיכָּה א' י"ב.

קִרְיָת בְּעָל. הִיא קִרְיָת יַעֲרִים הוּא כֶּסֶר „קִירִיעַ“ אִשׁוּר
כִּתְּכִי לְעִיל (וְעֵיִן גִּבֵּעַ וּגְבֻעָה) ***).

* הַדָּעָה הָאֶחָדָה עֵקֶר: הַחֲרֻבּוֹת בֵּית צוֹר הַחֲקוּתָהּ רִק 4 מִסְּפָאִית אֲנִלִּית
מִצִּפּוֹן הַכִּיּוֹן.

** לִפִּי הַעֲרֹחֵת הַקִּדְמִית חֲסוֹל הַשְּׁעִרָתָהּ זֹאת: גְּדָר הַנִּבְחִית מִתְּאֲחֶרֶת עַד
הַיּוֹם עַם הַכֶּסֶר אוֹ חֲרֻבּוֹת גְּדוֹר הַנִּמְצָא כְּהֵי חֲכֹרֶן וְחֵיק 4 מִסְּפָאִית מִצִּפּוֹן לַחֲלָחֹל.
*** הוּא קִרְיָתֵת אֶלְעָנָב הַנִּקְרָא כַּעַת אֲבִיגַיִל הַעִיסָר עַל הַדֶּךְ עֲלֹת הַהוֹלָחֶת.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קכט

והנה אכתוב מה שמצאתי בהעתקת היונית של 72 שהוסיפו בפסוק זה מקומות. ואף שאין לנו לסמוך כ"א על ספרינו הקדושים עם כל זה אזכיר מאחר שמצאתי בהם שהם שמות בארץ בטחוהו ההוא עד היום הזה :

תקנע, אפרת (היא בית לחם) אזכיר בסמוך.

פאנור. עד היום כפר א' הנקרא כל"ע "בית פאנאר"

דרומית מערבית בית לחם שעה וגי' רביעית.

עישם אזכיר לקמן בסמוך. (כלאן) וטאמי לא נודעים לי.

סארים. כתבתי כבר שהוא למערב קרית יערים.

קארים. הוא הכפר עין פארם שכתבתי לעיל.

באללים. לא ידעתי כי בת גלים היא כמחוז יפו (עין

במקומו) ואינו כחלק יהודה.

ביתר. למערבית דרומית ירושלים כערך 3 שעה עד היום

הכפר בתיר (ואינו ביתר הנזכר בהרבן ירושלים כאשר אבאר

במקומו. ועיין תו"ט סוף מסכת חלה').

מנוכא. אולי הוא מכונה הנזכר בנחמ"י י"א כ"ח. ובזמן

היראניטוס כפר בין ירושלים ובין בית גוברין. (ע"כ מהעתקת

היונית).

במדבר.

הוא על שפת ים המלח המערבי ומתפשט עד מדרב צין והוא

נקרא מדרב סתם 'אכן המדרבות שבהרם הם קטנים ונקראים

מירושלים ליפו רחוק יבצע והצי פיסאות אנגליות מירושלים. וכן חשבו כל המקרים מראשיתאן עד לפני שנים מספר. אולם עיי' ההקדמות החדשות של החברה האנגלית נכללה לא רחיק מהכפר הנזכר הורבה הנקראת בעת יהודית קדמא' ולפי דעת החוקר קאססאן קאדמא' ראוי לאחד אותה עם קרית יערים. ההורבה רחוקה כשנים עשרה פיסאות מירושלים ובארבע פיסאות מהנכונה אשר לנבה בית שמש.

1, אולי הכונה קולוניא (עין מולא), אכן קולוניא היא לחלק

זענין לא ליהודה.

(*) אצל הכפר הזה בעת החתונה הראשונה של מלך הברזל מירושלים ליפו.

(2) אולי הוא ע"ס ו"ל מליכא מלוחה ויהא מלוחה (עין לקמן עלתיה).

קל תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ

על שם העיר הסמוכה לו כמו מדבר מעון מדבר זף מדבר ירואל וגו' ומניע עד מדבר צין אצל מחז צוער.

בית הערבה זכרתי לעיל.

עיר המלח עיין צוער.

עין גדי. עד היום למזרח רומית ירחי סמוך לים המלח על שפת צפונית מערבית הרבית עין ג'ירי רחוק מירושלים בערך 7 שעות. ומשם מביאים האכטחים הראשונים פה העירה כי יתבשלו שם ראשונה כי הוא בעמק וככבר הירדן אף שהוא בקצה המדבר. (ועיין חצצון תמר).

ועתה אזכיר ישמות ערי יהודה הנזכרים במקומות אחרים: אלני ממרא (בראשית י"ד י"ג), לצפון חכרון לצד הלחול מישור אחד בערך שעה אחת והישמעאלים קוראים מישור זה בלעז אילון והכונה על שם אלני ממרא *).

גדר (שם ד' א'). רבינו סנהדרין סתרגס כלוק (ועיין מ"ש בכיור מתניתין ריש ג' ט"ז). ופלא הרבה בעיני כי כלוק הוא ברד מדבר שור וידוע שנרד בכלל הארץ ולא מחוץ לגבול במחוז שור וברד. וכונת הגאון שנרד הוא בין קדש ובין שור כמו שמשמע מפסוק ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור וגר בגרר. אכן על פי המציאות מוכרחים אנחנו לומר שכונת הפסוק מתחלה ישב בין קדש ובין שור ואח"כ גר בגרר. כי אין תכונת גרר בין יוארי גאעין* ובין כלוק שהוא לצפון ים סוף שעברו בו בני ישראל. יש אומרים כלוק היא אלוש במדבר ל"ג י"ג ואינו נכון כי אלוש בגבול הר סיני).

היאנקראת בלישון הירושלמי והמדרש גירקי (עיין ירושלמי שביעית פ"ו וכו' פרישה ס"ד). ובזמן הרומיים נקרא מחוז באר שבע חבל גרר על שם גרר שהיא במחוז ההוא. בדברי היראניסים

* ההשערה הזאת אין לה כל יסוד כי השם אילוני אינו שם עצם פרטי ששמו ישאר גם בערבית. ולפי דעת החוקרים לא נוכל להגביל את מקומו רק כי הי' בסביבת הבדון. אולם במחקר עשירים ונעים מהעיר לדרומה יש אלקן גדול וכן מאד ומר בבית מקלט הרוססים ולפי ההנחה הנ"ל אחד מהאלונים שהיו באילוני סמרא.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ יהודה הארץ קלא

מצאתי שבזמנו היה גרד 25 מיל (10 שעה) לדרום בית גוברין וא"כ תכונתה בין באר שבע ובין עזה וכעת אבד זכרה מארץ *). אפרת היא בית לחם (בראשית ל"ה י"ט). לדרום ירושלים לינוטה מעט מזער מערבה) כישעה וחצי כפר גדול בית לחם *). ושם אפרתי נמצא גם כומן חכמי המשנה (כלאים סוף פ"ג ר"י בן הרומף אפרת').

קבורת רחל .

ויסעו מכית אל יהוי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה וגו' (בראשית ל"ה ט"ז).

והנה נחקור על מרת כברת הארץ ועל ידה גרע תכונת קבורת רחל. רש"י מפרש מהלך רב. והרמב"ן כתב ע"ס המציאות שראה שכברת הארץ ר"ל דבר מה דבר מועט. ורבינו סערי' מתרגם ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל וגו' ובקי להם מיל מן אלשריק לידכלו אלי אפרת פולדת *). רחל וגו' ור"ל שהיה

[*] זכרה נמצא עד היום בהר הרבה הנקראת יאס גרדאר' החוקר *). ארסאות אנגליות לדרום יחד. הם הדיסטון בקדמוניות כתב ידו היא עיר עתיקה מאד בדרום עזה .

(1) הכינת מוח: צית לחם אינו רחוק ממוחז נחל קדרון כונו שכתצחי כזר לעיל צחוס בצול בני יהודה. וזה מוצא לשון מדרש אחד הביאו הילקוט צונבילר דות צפ"ק צחילת קליר שצודים : אחר שמואל דר נחוני אוחו היום קליר העומר היה וחינן חנון כל העיירות הקמויות לשם מוכנסות לשם כדי שיהיה נקלר צעק גדול עכ"ל. וזה שייכות יש לצית לחם עם קליר העומר הל"א רחוק (צית לחם) וירושלם כמהלך שעה וחצי *). אולם היא מוספחא מוכות פ"י עומר צא מצקעת צית מקלה של נחל קדרון מודרעת היתה עכ"ל. ובפי שאחרתי שחכונת מוח צית לחם סמוך למוחז נחל קדרון, ונכח שגם יושבי צית לחם התכנסו לקליר העומר שהיתה סמוך להם.

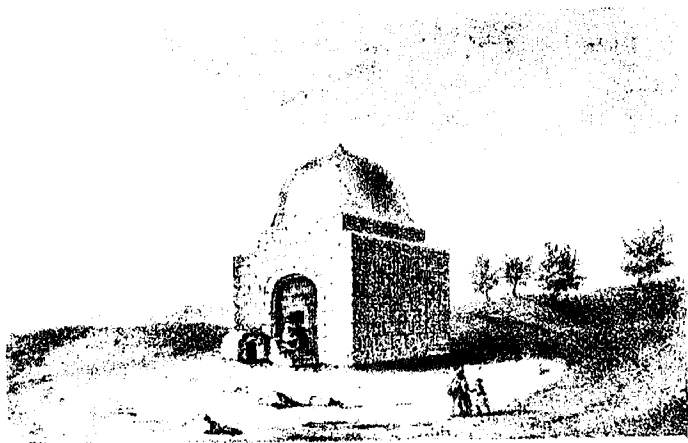
(2) הנה ילחמי ונגדתי לצאר דצר אי' ולשון ערבי. לפי שנואל דצברי האצ"ז פענוים הרבה לשון זה ואינו מוכן וידוע כ"א לצקאים ולמדקקים כלשון ערבי. והוא כפי רמל כלשון שמשאל,

קלב תבואות פוקנ' חלוקת הארץ, יהודה הארץ

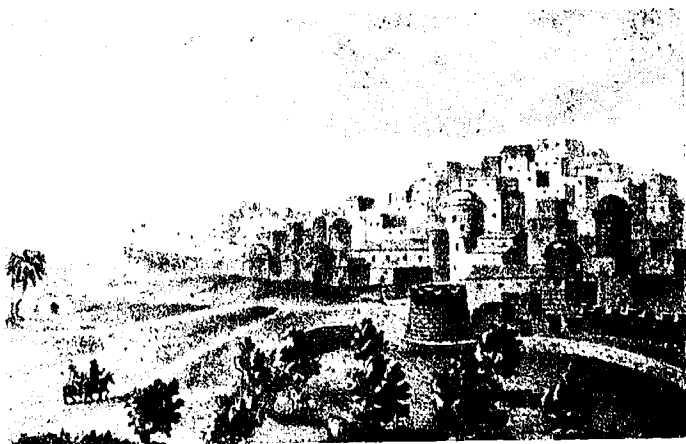
לחם עוד מיל לבוא לאפרת. ובתדנום הפרסי מצאתי כבוד נזי
פוסך אן זמן באמטן באפרת" וכו' ר"ל ויהי עוד כפרסת הארץ
(בערך אורך שדה) לבוא לאפרת.

ועינינו רואות שציון קבורת רחל באמת בערך מיל מכפר
בית לחם היא אפרת הציון למערב ובית לחם למזרח. אכן יש
לחקור שע"כ קבורת רחל בחלק יהודה רחוק מחיט גבול בנימין
בערך שעה וחצי וא"כ אמר שמואל הנביא לשאול (שמואל א'
"ב') כלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל
בגבול בנימין בצלצח? ועוד הלא שאול הלך טרמה (רבתים
צופים) לביתו נבעת שאול (נבעה) קרית יערים) ולא הגיע במחוז בית
לחם וקבורת רחל שהוא לדרום מזרחית גבעה הגדולה בערך 4 שעה
ובמדרש רבה פ' וישלח יש ב' לשונות לתרין התמיה
הזאת, הלא קבורת רחל בחלק יהודה וא"כ אמר בגבול בנימין?
וז"ל אמר ל"י הכי אמר כלכתך היום מעמדי עם קבורת רחל
ומצאת ב' אנשים בגבול בנימין בצלצח (משמע שישמואל ושאול
הם עם קבורת רחל) וא"כ כלכתך היום מעמדי בגבול בנימין
בצלצח ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל, והאי דוקא עכ"ל.
ובלשונות אלה מבואר ומתורץ דוקא התמיה הראשונה, הלא
קבורת רחל בחלק יהודה. ואמר שגבול לפרש כונת הפסוק שקבורת

כן כחצ צפירושו צפוק ולזה צ"י עדה וענה וצאח נקונוות, וכן
כחצ צעל כספ וטעה צפרק ח' הלכה ח' עיקודי הסורה צפרוקו
ש"ס ש"ס וז"ל ראשון וכחצ צלצ וז"ל ש"ס פה היה כפ' רפח
צלסון ישמעאל. וידוע חדע כי מנהג לשון ערבי להוסיף צפועלים
פ' לתפארת הלסון צלצ לורך וזלל היעיל כונו צחציה הילל וחלד
רחל הוא צלסון ערבי ולזה חבן לתפארת הלסון אומרים
פולח ויוסיפין פ', וכן פיקאל ר"ל חוור, פישנול עשה, פיוסי
הלך, פילכל חבן, פכחצ כחצ, וכן כל כיוצא בזה שנקדיון פ' רפה צלצ
העלה ללל לורך. ח"כ הכונה על חית וחציה שהוא כונו יחרון
אומרים כפ' רפח צלסון ישמעאל. וכן ו' של וענה והפן.

מצבת קבר רחל

בית לחם

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קלג

רחל אינה כגבול בנימין. אכן לא מתורן התמיה שלא יגיע שאל לקבורת רחל. ולפירוש רש"י שפירש ו"ל עכשיו הם בקבורת רחל וכשתפגע בהם תמצאם בגבול בנימין כצלצח עכ"ל. יש לדקדק איך אפשר שימצאם כצלצח (היא ירושלים, עיין מה שכתבתי בשם צלע). הלא מקבורת רחל לצלצח שעה וחצי ומצלצח לרמה נהר אפרים כשני ימים ויותר, ואם כאותו יעה שדבר עמו היו בקבר רחל ועד ששאל יגיע שם ודאי הם כבר עברו צלצח. אולם במ"ד מצאתי הגרסא והיא כמרדכי שמואל ו"ל למחר הן באים מקבורת רחל את הולך והן באים ואת מוצא אותן בגבול בנימין כצלצח עכ"ל. ובלשון זה מתורצים כל התמיהות, כיון ששאל ילך כל היום והוא ולמחר כבר הוא סמוך לצלצח והם יוצאים מקבורת רחל עד שהם באים לצלצח גם הוא יגיע שם. ואולי היה אז דרך המלך מרמה כהר אפרים לגבעת קרית יערים דרך צלצח שהוא במחוז ירושלים ומשם הלך לכיתו (עיין צלצח).

אכן לשון ספרי פ' ואת הברכה לא זכיתי לפרשו. וז"ל בפסוק כך ה' חילו * ר' מאיר אומר כחלקו של בנה מתה שנאמר ואני בבואי מפרן וגו' ואין אפרתה אלא בית לחם שנאמר ואתה בית לחם אפרתה שומע אני כחלקו של יוסף זה בנה שנאמר הנה שמענוה כאפרתה מצאנוה בשרי יער במי שנמשל בחיתו יער ואיזהו זה בנימין שנאמר בנימין זאב ישרף וכו' עכ"ל. והנה מוכח לפי דבריו שמתה כחלק בנימין, ויש לדחוק ולומר שכונת הספרי שמתה כחלק בנה אכל לא שנקברה שם. ואולי קודם הגיעה לתחום יהודה היתה מסוכנת ינוטה למות עד שנקראה מתה כחלקו של בנימין אף שילדה דוקא כתחום בית לחם. ודברי הרמב"ן שכתב וז"ל והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכו' אינם מוכנים לי *

* ימים הוא וצ"ל בפסוק ייטבן לבשר עליז.

(*) גם ונלחמי סתירה בדבריו שדפרשה זאת כחז וכן ראייתי שאין קבורתה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לבנימין רחוק

קלד תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ

גם מצאנו לשון רש"י בפרשת ויחי בפסוק ואקברה שם וז"ל ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ עב"ל. משמע שקבורת רחל היא בחו"ל ולא יעלה על הרעת לומר כן, וכבר מיישב הרא"ם לשון רש"י שחלילה לומר ישרחל נקברה בחו"ל ואין כונת רש"י כ"א לומר להכניסה לעיר ולישוב, ואז תשיבני מלשון הוזהר פ' ויחי בפסוק ואני כבואי מפרץ דף רמ"ו ע"א וז"ל ועל דא אתמר בעוד כבוד ארץ לבוא דמיתו על יחוד שמא דקב"ה לבר לארעא וכו' עב"ל, כי אין כונתו על רחל אמנו כמו שאמר דמיתו לשון רבים ונוריש הענין דרך דרוש על יושבי הגולה (עיין היטב בלשוננו), ועוד הלא כל לשון זה אינו מזהיר כמ"ש המעתיק בתחילת פרישה זאת, עיין שם.

ואל תשיבני גם מלשון ריש המכילתא בפסוק החדש זה לכם וז"ל וא"ת דן אני את הנביאים שנדבר עמהם בחו"ל לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות שנאמר קול ברמה נשמע וגו' בה אמר ה' מגעי קולך מכבי ויש תקוה לאהריתך עב"ל, כי אין הוכחה טכאן שרמה חו"ל ע"ש היטב, כי אין בנדריו כאן להאריך בזה, והנה מכל דברי אלה מוכח שהציון קבורת רחל הירוע הוא אמתי בלא ספק, והוכרחתי לומר כן לפי ששמעתי וראיתי חולקים שקבורת רחל היתה סמוך לבית אל כהר אפרים רחוק מבית לחם כמהלך יום א' (ואומרים כבודת ארץ הוא מהלך יום א'), אכן מעות

ונומק' ד' פרקאות והרננה אשר זהר אפרים רחוק ונומק' יוחר מצ' ימים עב"ל, ובפרשת ויחי בפסוק ולקברה שם צדך אפרת כחצ וז"ל כי היא לא מחצ צדך רק צרנה שהיה עיר צלח צניעין ושם נקברה עב"ל, אולם אין ספק שצדציו צפרשת ויחי כחצ צעודנו צחול"ל שלא ראה ולא ידע הנוצחות אכן כאשר זכה לצוא צלח צחר ונדרציו וכחצ לעון פ' זאת כמו שכתב צעלנו זה כחצתי חסילה ועכשוו עזבתי וצחתי אבי לירושלם כיו, וכן כ"ל הלשון שכתב כאן וז"ל: ונראה צעיו כי קברה יעקב כו' והדרך כו' שזכרתי לעיל, גם זה כחצ צחול"ל, כי עני שידע הנוצחות אי אפשר לומר כן.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קלה

ושגנה היא בידם כאשר הוכחתי מכל הלשונות (שוכריו).
מגדל עדר (בראשי' ל"ה כ"א). לדרום מבצר בוראק (עין
עיסם) כהר אצל הבריכות שרם במעין עין עיסם מקובל ליושבי הארץ
שישם ה' מגדל עדר והוא דרומית מערבית בית להם כשעה א'").

בשלל דוד (שמואל א' ל"ז).

בית אל. (וברה"י א' ר' ל' בתואל). הוא עמיל הנזכר לעיל
בערי יהודה.⁽²⁾ לדרום מערבית בית נוכרין בערך 4 שעה נמצאות
על גבעה גבוהה חרבות מבצר א' וסמוך לו הכפר "בס" (כמו כסיל).
ומצאתי בספריהם שכימי קדם נמצא כפר "ביטוליא" (בתול)
במחוז עזה על גבעה גבוהה עכ"ל, וכפי הנראה חרבות המבצר סמוך
לכפר "בס" (כסיל) הוא "ביטוליא" (בתול, בית אל) (אכן נמצאת
תכניתו בשפלה וכסיל נזכר בערי הנגב ***).

(1) כתב צעל כפופ* ח"ל והנה מצית אל זה אל קצורח
רחל אומר שיש במהלך ח' שעות בקירוב ולזה נראה פ"י שהצית
רש"י ז"ל בשם מנחם ספירש כצרת ארץ ונהלך רב וגם הוא ז"ל
פירש ונהלך יום או יותר עכ"ל. נוסחית כצ"ת שגנה גדולה בדצור
בי רש"י ופירש ונהלך רב יום או יותר ונקצורת רחל לצית לחס
לא ונקצורת רחל לצית אל, ונהה הוכחה יש ונערחק ח' שעות ונצית
אל נקצורת רחל ועדיין לא נדע המרחק שבין קצורת רחל לצית
לחס היא המרחק? ונחלף לו צית לחס נצית אל.

(*) פירק י"א בתיצאיתנו עמוד רצ"ה ע"ין שם בהערה 2.

** אם קבלה נקבל, אך לדעת כל החוקרים לא נודע המקום הזה ואולי נשענת
הקבלה על דברי הרמב"ם ראשון כי מגדל עדר 1000 צעדים מבית לחם.

(2) צלחה רצתי בצפון על אלה אני צוביה נזכר צית אל
דיהוד ר"ל שהוא צלחן יהודה וצית אל הידוע צהר אפרים הוא,
ונוכח שיש עוד צית אל, שכן קיומן לדבר שהוא צלחן יהודה, ובמדרגה
השני הוא צית אל (צחון) הנזכר שהוא צלחן פלשתיים.

*** בבירור לא נתאחדה העיר הזאת עם אחד מהמקומות הידועים, אך נוכל
לאחדה אולי עם הכפר הקטן בית-אילא המתקן 6 פרסאות למערב תל-חליל — אך אין
לנו ראיה ודאית כי בית אל הנכונה היא במקום ואיננה בית אל הנודעת כהר אפרים.

קלו תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יחודה הארץ

ערער. עד היום לדרום מלדה בערך שעה א' הכפר
"אראר" (*).

ערי הקני. בהעתקת היונית של 72 הוסיפו לפרש ערי
הקני "צאפעט" הוא לפי דעתי צפת (חרמה). "קארמילוס" הוא
כרמל במחוז זוף (והוא מסכים עם דברי יוסיפון שכתב שזוף הוא
בארץ הקני). "האליים" לא נודע לי.

עתך. עד היום לצפון הר "מארארא" (עין זוף) נמצא
"וארי אתאכא" כלתי ספק על שם עתך. (**)

הגשורי והגרזי (שם כ"ז ח'). בדרך מכפר "דיר דיבון"
(עין בסמוך) למגידל נמצא חצי שעה מ"דיר דיבון" הכפר
אגישור והוא לפי דעתי הגשורי. וסמוך ל"וארי סומסוס" נמצא
כפר יכית ג'רזי הוא הגרזי הנ"ל.

גבעת החכילה (שם כ"ג י"ט). למערב חברון בערך שעה
א' בדרך לכית נוכרין הכפר "בית חאכאל" והוא לפי דעתי על
שם גבעת החכילה (**).

אדוריים (דבה"י ב' י"א ט"ו). למערב חברון בערך שעה וחצי
הכפר "דורא" ושם מושב הישר חבל הארץ ההיא עד מצרים
הנקרא "עבר אלרחמן" (**).

עיטם (דבה"י ב' י"א ו'). כעת שם המבצר הקמון הנקרא
בל"ע "אלבוראק" (אולי היתה סמוך לו ברקא הנוכח סוף מסכת
כריתות יששכר איש ברקא) לדרום קבורת רחל שעה א' (נוטה
מעט מערבה) (**). ולקמן בביאורי ירושלם מי נפתוח (הוא עין
עיטם) אאריך בזה.

(*) אינו כפר כ"א חרבה בשם ער א"א וראו חוקר¹² סרסאות למרח כאר שבע.

(**) החקירות החדשות לא יכלו למצוא את עקבות העיר הזאת.

(***) החוקרים החדשים משערים את הגבעה הזאת כהמקום הנקרא "דהאריז"

אלקאלא" בהפירור אשר לסגור זוף.

(****) זה ה"י' בזמן המהבר אבל משנת ח'ר' והלאה נכנס כל ההכל הזה תחת

ממשלת השולטאן יריה והכפר הזה עומד תחת ממשלת הקאסאקא שבחברון.

(*****) המבצר הזה הגרזי הרב, והשם בוראב הוא ע"ש הברכות הנדולות שבקרבתו

הנקראות כפי השם "ברכות שלמה" ולפי"ו אי אפשר לאחד את המקום הזה עם העיר
"ברקא".

תבואות סדק' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קלז

תְּקוּעַ (שם). עד היום לדרום (נוטה מעט מזרח) בית לחם בערך ב' שעות חרבות תַּאקוּא ולמזרחית צפונית-להם שעה אחת הר יחירי הנקרא בל'ע ג'בל-פֶּרְדִּים. גם נקרא בלשון העמים הר פראנקא ר"ל הר בני ארץ פראנקיא-כי אחר שנורשו הפראנקים (הנוצרים שכבו מפראנקא) מירושלם ושאר מקומות ממלכי המצרים (כשאספר בחלק ב') ישבו בהר ר"ל במבצר הר זה זמן מה. תמונתו כתפוח ארוך ונמצאים עליו חרבות בניני מבצר והוא הר הרודוס הנזכר ביוסיפון. יש אומרים שהוא בית הכרם * (ירמיה ו' א') הנזכר עם תקוע, כי נראות עד היום עליו המדרגות ושורות הכרם (מעראססען). לצפון מזרחית הר זה מערה גדולה הנקראת בל'ע 'אלמאמא' 60 רגל ארכה 6 גבהה. ולפי דעתי היא המערה הנזכרת במעשה שאול ודוד במדבר עין גדי (שמואל א' כ"ד ד'), ואולי הר זה (הר בית הכרם) הוא בכרמי עין גדי (שיר השירים א' י"ד). ולמערכ חרבות "תַּאקוּא" הנזכרות נמצאות מערות הרבה בעמקי ההרים ההם ונקרא בל'ע "אלכרייתון" (לאבארינט). בשנת 4898 (1138) ברחו אנשי תקוע למערה זאת מפני חיל הישמעאלים.

רַפְיָח. (דברים ב' כ"ג היושבים בחצרים עד עזה מתורגם כרפיח). בין עזה וכין הכפר "אלעריש" על שפת הים חרבות "ראפיאח". הנה מוכח שהעמים התפישמו עד שם ולדרום הארץ כמו שכתבתי לעיל בשם חצרון חצר אדר וגו' . בֹּרַר הַסִּקְרָה (שמואל ב' ג' כ"ו). מצאתי ביוסיפון שקראו "ביסירא", וכתב שהוא רחוק מחברון 20 רים (שעה א'). ומי ידע אם לא היה אצל "סיעורי" "וציעור" עיין ציעור) שהוא מכון במרחק שעה א' צפונית מזרחית מחברון. * לחי (שופטים ט"ו ט'). מצאתי ביוסיפון שכתב שנקרא בלשון העמים (יונית) זיארון 'והכונה לחי קינבאקען) עכ"ל. ובימי

* יותר נכון לאחד אותו עם הכפר עין גרם הנז' למעלה עמיד קמיו.

** לפי טישמעות השם נכון מאוד לאחד את הכור הזה עם המעין הנקרא עד היום עין סארא' הסמוך להבדון, וההסין הישב במעית כי הוא נקרא ע"ש סרה אסטו.

קלה תבואות מרקב' חלוקת הארץ, יהודה הארץ

הקדם היה לפני עיר בית גוברין מעין א' הנקרא זירון ומוכח שלחי הוא אצל בית גוברין. (').

שפיר(מיכה א' י"א). למזרח דרומית אשדוד בערך ב' שעות הכפר סאפיר, הוא לפי דעתי שפיר הנזכר^(*). (כירושלמי קידושין פ"ג הלכה ט"ז ר' סימאי הורה בכפר ספורי, ואולי היא בקעת בית שופר הנזכרת בויקרא רבה פרישה כ"ב) .

חרשא (עזרא ב' ג"ב). לרום יואדי צראר' רחוק מחרכות גאדאר שכתבתי לעיל מצאתי חרכות שקוראים הישמעאלים חארסא והם לפי דעתי על שם חרשא הנזכר^(**).

בךקום(שם ג"ג). למערב צפונית בית גוברין ב' שעה וחצי הכפר בארקוסיא.

ישנע (נחמיי י"א כ"ו). למזרח עקרון בערך ב' שעות נמצא כפר חולדא וסמוך לו הכפר הנקרא בל"ע יסוע. ושם מתחלת השפלה בצד זה.

דיבון (שם כ"ה). לצפון בית גוברין בערך ב' שעה הכפר דיר דובאן.

עיר נחש (רכהי א' ד' י"ב). למזרח בית גוברין כחצי שעה הכפר דיר נאהאס.

רקח (שם). לרום חברון כשעה וחצי הכפר ראכיא.

ועתה אזכיר שמות מקומות חלק יהודה הנודעים לי הנזכרים בדברי חז"ל ככלי וירושלמי ותוספתא ומדרישים:

(*) ההקדוח הדרשית לא נילו את המקום הזה.

(**) בקרבת אשדוד ישנם שלשה כפרים בשם זה, ואחד מהם הוא בל"ס במקום העיר הנכחית. וגם איזעביאוס והיראנימוס קבעו את העיר הזאת בהרים אשר בין בית גוברין ואשדוד.

(***) לדעת כל המספרים הרשא שם איש א' שם משפחה, ואם נאמר כי השם הרשא הוא שם עיר ומלת בן היא כמו איש, יהי' עלינו לאמר כי כל השמות הנזכרים אצל הנתינים הם שמות ערים בא"י וזה ודאי אי אפשר.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קלט

בית גוברין. (כראשית רבה פרשה ס, שם ס"ז ומטל הישמים מעל זו בית גוברין, שיר השירים רבה דף ב' ע"ד, קהלת רבה דף ק"ב ע"ב, פסקתא רבתי ס"ז). היא נקראת בימי קדם בזמן היונים והרומיים על־ישרפולים * (והוא החורי כנזכר כבראשית רבה פי"ב ואת החורי זו אליתרפולים (ומטרפולין גרסת ספרים שלנו טעות המעתיק). והיתה בימים ההם עיר גדולה ומפורסמת. וכעת עיר קטנה ונקראת כל"ע יבית גיבירין" ¹ ותכונתה למערכ חכרון (נושה מעט צפונה) בערך 7 שעות, ושם נמצאים בנינים מפוארים וחרבות גדולות ומערה א' גדולה ורחבה עד מאוד ובה בניני בית התפלה של הנצרים מתחת לארץ, כל אלה מזמן שטשלו מלכיה הנצרים בארץ (ונחריב בשנת 457/797) ע"י הסאראצנים הם הישמעאלים). ברור חיל" (סנהדרין דף ל"ב ע"ב, וכן תוספתא מעשרות ריש פ"ב, ובירושלמי דמאי ריש פ"ג הגרסא בלי חיל). לדרום סארים רחוק מירושלים כערך 8 שעות חרכות באכוראיו, ולפי דעתי לשון משוכשת והכונה בארוראיו ר"ל ברור חיל. ומצאתי ביוסיפון כספרו מלחמת היהודים 7. 66 שפעספאזיאן הניח מאנשי חילו שלחמו זמן הרבה מלחמותיו לעיר אמוים שהוא רחוק מירושלים 60 רים (8 שעה), ולפי דעתי נקראת עיר הנזכרת ברור חיל על שם שיישבו שם אנשים שהם ברורי חיל בשכתבתי. אמאום גם עמאום (כריתות פ"ג מ"ז) ויש גורסים אמאום והוא טעות. לדרום "קאנאב" ולמזרח "אקר" (עקרון) בערך 3 שעות עד היום הכפר אמוואס, והוא נקרא בימי קדם "ניקאפאליס" וסמוך לו מעין טוב. וכפי הנראה אינו אמוים ברור חיל הנ"ל כי ברור חיל דרומה לו.

בית דלי 'סוף מסכת יבמות). בדרך חכרון ליפו בערך ג'

[*] ובעל המשנה למעשה פ"ה מ"ב קצרו את השם הזה על תאינה עברית וקראוהו אילוף.

(1) אולי בית גוצרין על שם הענקים והגבורים שישבו שם. הח"ר הארץ הריא, חכרון (צדאשית כ"ג צ') תיצי"ע קריחא דגוצרי.

(2) נמצאת חבילה י"ס ע"א נקראת ג"כ גנור חיל.

קמ תבואות סרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ

שעות הכפר "בית דוליא" והם קוראים בשיבוש הלי "בית עוליא" (*).
בית גרם (עירובין דף י"ט ע"א). אולי הוא הגרמי
דכה"א ד' י"ט. ביושר למזרח עזה מהלך יום וחצי בזמן כפופ
הכפר "מנוול גרם" (**).

מלחיא. (ויקרא רבה פרשה כ"ו ר"י ממלחיא) מערבית
(נוטה מעט דרומה) ירושלם בערך שעה 1 וג' רביעית הכפר
מאלחא ושם מעין טוב שמימי קלים וטובים ומביאים מהם
העירה למכור, ושם נמצאים ורדים הרבה.

כפר אבוס (ירושלמי סנהדרין בפרק כל ישראל אה"ז).
לפי דעתי הוא כפר אבוס הנזכר ביוסיפון מלחמות היהודים 8, 5
שהוא בארץ יהודה העליון ע"כ. ונראה לי שתבונתו סמוך לחריבות
"נאראר" ב"אדרי צראר" שזכרתי כבר, ועל שם הכפר הזה נקרא
המעין שם עין אבוס" כמו שכתבתי לעיל.

כפר אימרא (ירושלמי תענית פ"ד אה"ה). לדרום (נוטה
מעט מערבה) חברון בערך שעה 1 הכפר "כית אימרא" (***)
כפר אריה. (בירושלמי כלאים פ"א ה"ד, ובתוספתא
שם אריה צ"ל אריה) מצאתי בספריהם כפר סמוך לכית גוברין (**).

(*) כבר הבאנו למעלה עמוד קליר שבית אוליה עומדת במקום העיר בית אל,
ואת העיר הנכחית אשר היתה מושב לאחדים מהכנסי התלמוד (יבמות קכ"ג א') ירושלמי
שביעית פ"ד ה"ז) יותר נכון לקבוע בנהל ואד' דאליא אשר מצא החכם
ראבינונא בין העיר חבנין ובין צפת.

(**) סרק זה צ"ל "סנדל גרם" כמיש בתבואתנו עמוד קכ"ז. והנה במסכת עירובין
נאמר מפורש כי הוא ה"ב בערבית" ושם נראה שהוא ה"ב מקום שמן ונתן סרי עד כי
נקרא בשם זין עדין. ולפיכך נכון לאחדו עם המקום "קאריס" או "קס שבערב" (תוס' אשד
נמותיו מהוללים מאד.

(***) הכפר נקרא בית אימר והוא בצפון חברון רחוק 8 שעה וחצי
(עין בלוח ארץ ישראל לשנת תרנ"ז בהמשך) ישבות הכפרים והחורבות אשר במחוז
הבין צד 120, וסאשר כי בירושלמי נמנע עם כפר אימרא עוד מקומות אחדים שלם
הם בגליל לכן דעת החוקר דר' נייבויער לקבוע את מקום הכפר הנכחי נ"כ בארץ הגליל.
****] סמוך לכית גוברין לא נמצא כפר בידעיה ולדעתנו ישמע המהמר את שם
בית הקלש "בסאמא" וסאבא בערבית א"ר ה' יחשיב כי זה ה' לפניו מקום הנקרא

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה הארץ קמא

כפר ברקא' (סוף מסכת כריתות ר"י איש כרקא'). מצאתי בדברי איזעכיוס שתכונתו במחוז אשדוד. (ועיין לקמן בערי 'ששכר *').

כפר דרום (סוף דף כ' ע"ב). לדרום עזה כשתי שעות הכפר ידארון" (כפ"ס *).

כפר שחרא' (תוספתא סוף מסכת יבמות). לפי דעתי הוא הכפר יסאחור', גם קוראים "כית סאחור" (צפונית מזרחית בית לחם שעה 1 אשר זכרתי לעיל (ואולי הוא אשחור דבה"י א' ב' כ"ד ותלד לו את אשחור אבי תקוע, כי הוא כמהו תקוע).

כפר עֲנִים (מסכתא רבתי פרשה כ"ג). ואולי הוא עוני (תוספתא אהלית פרק מ"ז), לפי דעתי הוא עינם מערי ההר הנזכר לעיל, וכל"ע "בין ענים".

כפר תמרה שביהודה (תוספתא דחולין פ' ג' ובראשית רבה פרשה ו' ובפסיקתא רבתי פרשה ט"ו). לדרום מזרחית בית לחם בערך שעה 1 הכפר "בית תאמרא".
כפר עיטם (יבמות סוף פרק י"ב). עיין עיטם.

בספר מכב"י:

קדרון (ישם א' סימן מ"ז פסוק ל"ט וט' וסימן מ"ז פסוק ט'). וראיתי במספריהם שחקרו הרכה על מקום זה ולא מצאוהו. ויש אומרים שהוא מעות המעתיק וצ"ל גדר, ולא כן דברו. כי

בשם אריה. אך שננה היא כי בית המקלט הזה נוסד בסוף המאה ההששית לספירה. על שם אחד מקדושיהם סאבאס שכר במערה במקום הזה ולפי הגרסה מצא פסם אחת בשבוב למערת אריה, והארי' לא נזכר בו לרעה ולהיפך נזכר שניהם יחד בה, ובמובן אין להשם הזה כל יחס עם הכפר ארי'. ולפיכך לא נוכל לשבש את נוסחת התוספתא אריה ודעת החכם נייבוער לאחד את כפר אריה עם תרחיא שבמחוז סביריא.

[*] אייזכיוס כיון בדבריו בליס על הכפר יבני ברוק' הנזכר ביהושע י"ט ס"ה ויהא נזכר עד היום ולהנכס הביא המחבר את השם הזה סה בחלק יהודה והכפר ברקא שלפנינו מקומו אצל עין ננים חלק ישכר. כמו שמביא המחבר להלן בשמות הערים בדהרל בחלק ישר.

[**] פרק י"א בתוצאותנו עמוד ט"ז ושם העירונו כי המחבר כיון אל הכפר הנקרא כהיום ידיראלבל"י יעדש.
1) ואולי הוא בית לאחאכיוס שהזכיר היוסףן (א' א'.

קמב תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יהודה **חארץ**

זכיתי לדעת תכונתו ונקרא עד היום "קאדרון", כמערכ "עקאר"
הוא עקרון בערך שעה וחצי כפר גדול הנקרא בל"ע "קאדרון" הוא
קדרון המבוקש כנראה מספר הנ"ל שתכונתו במחוז ארץ פלשתינים^א.
חאממא (שם א' סימן ג' פסוק ט"ו). בשפלה לדרומית
מנ"ל (מנרל) בערך שעה 1 הכפר "חמאמע" והוא בשפלה כמו
שנוכר בספר הנ"ל.

נשלם ביאור ערי חלק יהודה.

זכרה ירושלים ימי עניה ומרודה.

ארץ פלשתיים.

יהושע י"ג ב' כל גלילות הפלשתיים וכל הגשורי
וגו' חמשת סרני פלשתיים העזתי והאשדודי האשקלני
הגתי והעקרוני והעוים.

כל ערים אלה נודעות בארץ עד היום הזה.

גשור. כבר כתבתי לעיל שהוא הכפר "אג'ור" (אגור).

עזה. נקרא בל"ע "נאזא" (בגעין) עיר גדולה מול חברון

(נוטה מעט דרומה) במרחק 8 שעות ורחוקה מים הגדול כחצי
שעה. יושביה ישמעאלים ונצרים מעטים. מכני עמינו לא נמצאים
בה כעת, אכן עד שנת תקנ"ט (1799) היה שם ישוב, כי בשנה ההיא
בא חיל צרפת עם נאפאלעאן באנאפארטע לארץ כשעברו
ממצרים לא"י דרך עזה, ויהי עת צרה ליהודים יושבי עזה ויבחרו
הרבה מהם. ומאז היה הלך וחסור קיבוץ בני עמינו עד ששכנת
תקע"א (1811) לא נשאר אף אחד שם כי הלכו להם לחברון ולירושלים
ובית הכנסת נשאר חרב ושמש. ואברהם פאשא לקח אכניה
לכנות מבצר אשקלון (עיין בסמוך), ונמצא שם בית הקברות
גדול מימין קדם ושם קבר הר"ר ישראל נגארא בעל השירות

^א הכפר נקרא קאממא והוא הנדרה הנזכר למעלה עמוד קב"נ ואצלו נוסדת

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, שלשתים הארץ קמג

וקבר אביו הר"ר משה ובנו הר"ר משה כאשר אכתוב מלק ב"י.
אשדוד. כעת כפר גדול נקרא בל"ע סדור לדרום ינומה
מעט מערבה יכנה כשתי שעות ורחוק משפת הים כשעה אחת
ויושביו ישמעאלים.

אשקלון. בל"ע יעסקלון כפר קמץ לדרום יסדוד בערך 3
שעות על שפת הים. יושביו ישמעאלים ונצרים, ובזמן ממשלת
אברהם פאשה החלו לכנות בו מכצר ומגדל אכן לא נגמר הבנין.
בת. לא נודע כדור כמו ערים הנזכרות. כפי כל יושבי הארץ
שרמלא יעין מקומו) היא נת, וכן כתב בעל כפ"ס** (שישמעאלים
קוראים לרמלא— פליסתין ר"ל ארץ פלשתים והסכים שהוא נת
לפלשתים. אכן לפי דעתי תכונת נת יותר מערבה ודרומה כנזכר
במעשה דוד שישב בצקלג שהוא במלכות מלך נת ג' וגזר שם
ישהלך דוד מצקלג ללחום עם הגשורי והגזי שכולם בחלק
דרום ארץ פלשתים. ומצאתי בדברי היראנימוס שנת רחוק מבית
גוברין 6 מיל (2 שעה) לצד לוד ע"ל.

ועד היום נמצא לדרום יפו בערך יעה וחצי סמוך לישיבת
הים כפר אחד הנקרא בל"ע גאטא" והוא כלתי ספק נת בארץ
פלשתים ולא ירמלא שהוא בארץ בנימין***).

(*) בשנת תרס"ז נתחדש בה ישיב קמץ בעמינו ומספרים עולה 76 נפש.

(**) פרק י"א בתוצאתנו עמוד ש"א.

(1) לפי הפשט נראה לי שאכיש היה מלך פלשתים ומושל על
כל הארץ גם על עזה ואשדוד וג' ונצרים אלה ישבו הסרכים הנקראים
סרני פלשתים (שמואל ח' ד"ט ב'). לכן מלאנו שנתן אכיש מלך נת
לדוד חתן צקלג שהיה ודאי תחת ממשלת סרני עזה שצקלג סמוך לעזה
שמוכח שמושל אכיש גם על עזה ואשקלון וצקלג אף שהם רחוקים
מנת, ואין הכרח לומר שצקלג וגם סמוכים הם.

(**) ההוקרים האנגלים משימים לבקש את העיר נת בתל אלשאסי והחברה

להקידת ארץ פלשת בבירושאני חופרת סביב להמקום הזה ועד היום אי אפשר עוד
להחליט דבר ברור אודות העיר הזאת.

קמד תבואות פרק ג' הלוקת הארץ, שלשתיים הארץ

עקרון. הוא הכפר הנקרא בלע יאקאר * שזכרתי לעיל
בתחום נבול יהודה *

* אצל הכפר הזה בנויה כעת המושבה עקרון שהוסב שמה יאקאר בתיא.

(1) אמרינן במסכת מגילה דף ו' ע"א אר"א עקרון חעקר
(לפניי צ' ד') זו קטרי בת אדום שהיא יושבת בין החולות והיא היטה
יחד תקועה לישראל צימי היונים וכשבגדה מלכות בית חשמונאי וכלחוס
היו קוראין אותו אחדית מגדל שיר עב"ל. וצמקוס אחר מלאחי מגדל
שיר וצמקוס אחר לור. וציוור לשבת שיה דחוכה נקרא אחדית מגדל
נשיא. והנה מזה משמע שעקרון זו קיסרי היא קיסאריא (פללעסטינה)
על שפת הים הגדול כאשר כתבתי צמקוס אחר, ובעל כפ"פ * כחצ
וז"ל: ועקרון זו קיסרי וא"כ יהי בין קיסרי ובין לוד ויבנה שלשתם
כמו משולש כו' ולזה הוא שהיו הולכים ושבים החכמים מזה לזה תמיד
באמנם סוף ד' מיתות (ס:הדרין ס"ח א') למואלאי שבת פגע בו רבי עקיבא
בין קטרי ללוד זה מורה שקטרי הוא עקרון הסמוך ללוד דאלו א"כ קיסריא
כמה מקומות בינה ובין לוד עב"ל. אכן לא מלינו בשום מקום שיש עיר
קיסרי כ"א קיסאריא ה"ל, ואי אפשר לומר שכונת החלמוד שעקרון
היא קיסאריא הלא רחוק מנה כמהלך יום וחצי ועקרון בגבול יהודה
וקיסאריא בגבול הגליל, אם כן מוכח שאין עקרון וקיסאריא עיר אחת.
אלא נראה לי שכונת החלמוד היא הנבואה שביבא לפניה על

עקרון שחעקר בתקומה בקיסרין בת אדום שבזמן היונים כבשה מלכי
בית החשמונאים והיא היטה מערפולין של ארץ ישראל ושם היה מגדל
ומגדל חזק שבו אח"כ בני אדום (הם הרומיים) הנקרא מגדל שערטאטינס
וזה הוא שאלמו יחד תקועה וכשבבשה פרקו עול בני אדום מלאריהם
והי' לשמחה ולזכרון עולם, לכן אמרו על זה רמז הנביא באלמו שחעקר
אצל לא שהיא עיר עקרון ממש. ומה שזכר שפגע בו ר' עקיבא
בין קיסרי ללוד היא ודאי קיסאריא הזכר כי לא יש עוד קיסרי
בחלק יהודה. ומה שכתב בעל כפ"פ * אם הוא קיסאריא כמה מקומות
בינה ובין לוד עב"ל, אין קושי כלל ועיקר. כי מוכח שמת בקיסרי
והולכיהו ללוד, והנה נזכר צ' נקידות מקום שהולכיהו ומקום שהביאיהו,

** פרק י"א חוצאתו עמוד ש"ג ועיין שם בהערותינו.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, שלשתים הארץ קמה

הערים. כעת לא נמצא שם זה בארץ, אכן אין ספק שישנו בחלק הדרומי ארץ שלשתים והתשששו עד מחוז קדש ברנע כמו שכתבתי לעיל בשם רס"ח שהוא לדרום עזה על שפת הים, והוא מחוז ערים היושבים בחצרים.

גבתון. (מלכים א' מ"ז כ"ז נכתון אישר לסלשטים) והיא מערי הלזים חלק דן (יהושע כ"א כ"ג וכן שם י"ט מ"ד). ובסמוך אנתוב שבעלת היא הכפר בעילין ונכתון נזכר עם בעלת (יהושע י"ט מ"ד) ואלתקה (ע"י מקומו). מוכח שתכונת גבתון היתה בין בעילין ובין עלתיני שהוא לפי דעתי אלתקה. ושם נכתון אבד מן הארץ *.

אמרינן בשיר השירים רבה בפסוק הנך יפה דודי מנכתון ועד אנטיפטרס סי' דיכוי עיירות היו וקמנה שבהם זו בית שמש ובוי. (במסכת סנהדרין דף צ"ה ע"ב הגרסא מנכת ומקום אחר ממצאתי מנכע והכל כונה א' על עיר גבתון. אכן כבראשית רבה פרשה ס"א הגרסא מעכו ועד אסטיפטרס וזה ודאי טעות המעתיק או המדפיס). וכן אמרינן במסכת יבמות דף ס"ב ע"ב י"ב אלף תלמידים היו לד"ע מנכתון ועד אנטיפטרס וכולן מתו וכו', וחקירתי לדעת איזהו מקום ישיבת ר"ע בעת שנורש מחמיו וקבץ תלמידיו כנזכר במסכת כתובות. ומצאתי כבראשית רבה פרשה א' ופרשה כ"ב שר"ע שמש את ר' נחום איש גמזו כ"ב שנים. וכן הוא במסכת

ואף שיש מקומות הרבה ציינים לא נזכרו אלה צי הנקודות, וכן מלאנו צוהר פי' לו ופי' פתח ר' שמואל הלך עקדוקאי (הוא) כצחור והוא דמיאנו על יד הנילוס של מצרים כאשר אצלר צוקומו (א"י) ללוד. ובדלי ים מקומות הרבה בין דמיאנו ובין לוד ולא הזכיר כ"א צי נקודות המקום שילא מעט והמקום שדעחו ללכת שמה. וכן צפרסה צלק הוו אזלי מלושה ללוד. וכן כאלו שילאו מקיסרי ללכת ללוד, והזכיר סהס שפגע צו ריפ צין צי הנקודות ואין הוכחה כלל ועיקר שתכונתם קמוכות זה לזה. וא"כ אין ספק שקיסרי הוא קיסאריא על שפה הים ולא יש עוד קיסרי בחלק הדרום. ועל זה דרשו חכז"ל עקרון חעקר זו קיסרי וכו' שמתקם צו נצולה הזכרת אצל לא שעקרון היא קיסרי.

[*] השערת החוקרים האחרת עם הכפר יקבי"א במערב הכפר תיבנה שהוא במקום תסנני

קמו תבואות פרק ג' חלוקת הארץ פלשתים הארץ

הגינה דף י"ב ע"א. ובלתי ספק ישב ר' נחום בעיר גמזו שנקרא
בן על שם עירו (כמו שכתבתי בשם גמזו), ומוכח ששם למד
ולמד ר"ע. וכמעט הכפר גמזו כמו נקודת המרכז לסכיכות מקים
ישיבת תלמידיו כי מנמזו למחוז גבתון כערך מגמזו למחוז
אנטיפטרס ¹.

אכן קשה לי הלא פמון למכריא מראים קבורת ר' עקיבה
וכ"ר אלף תלמידיו ולא נדע מי הוליכם שמה הרי הוא חוץ לגבול
מגבתון עד אנטיפטרס שהרי מכריא בגליל.

אולם מצאתי במדרש משלי בפסוק מנחה מנחה שספר
מקביות ר"ע (במסכת שמחות פ"ח ר' עקיבא נהרג בקיסרין) ואמר
שהוליכוהו לאנטיפטרס של קוצרים עכ"ל. וזה ודאי מעות
המעתיק וצ"ל של קצרה והוא קצרה דגלילא שהוא כחך ע'
אמה לבית מעון כנוכר בירושלמי דעירובין פ"ה (ועיין מה שכתבתי
במקומו). ובאמת מראים קבורת (מערת) ר"ע בין מכריא ובין
חרכות בית מעון (עיין מקומו).

הנה יצא לנו מזה שאין כונתם על אנטיפטרס הידוע
(כפר סבא (צאנא) עיין מקומו) כ"א על אנטיפטרס שבגליל. וכעת
לא נודע שם אנטיפטרס בגליל. וא"כ כ' נקודות הגבול הם
מגבתון או גבת שהיא נקודת מערבית דרומית עד אנטיפטרס
שהיא נקודת צפונית מזרחית. ומוכח ג"כ שיש ב' מקומות
ששם אנטיפטרס.

וזה לשון הגה"א בספר המרי והיי על מסכת סנהדרין דף י"ז ע"ב:

⁽¹⁾ ולין הכונה דוקא על חבל הארץ שצין ונקוונות המזכרים
כ"א דוקא בצדך לפון ודכוס הס נקידות הקלוות חבל כולל גם לכל
מזרח עד סוף א"י ור"ל מוגבהין וכלל מזרח ועד אנטיפטרס ס' רצוי
עיירות הן ולין לך עיירות וקולקלות וזהם נצית אל וירחו וכו' ע"ש
א"כ מוכח שחשד צית אל וירחו בכלל מוגבה ועד אנטיפטרס וזה
דוקא באופן שכתבתי שגם חבל הארץ שהוא למזרח גבת ועד אנטיפטרס
הוא בכלל.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, פלשתים הארץ קמו

נחל מצרים הוא "ואדי אלעריש" והוא לדרום עזה מהלך כ' ימים למגדל שוכה ששמו עד היום "אלעריש" והמגדל הלו הוא רחוק מהנחל חצי יום, והנחל יורד ממזרח למערב (ר"ל מזרחית דרומית) עד הים וכו', ועד המגדל הנז' הוא עד היום תחום מצרים ועד היום כמגדל הנ"ל שומרים מאנשי מצרים, ואחריו מהלך יום שלם מתחיל גבול עזה והולך על שפת הים עד יפו שסמוך לה היא גת שקוראים לה "רמלה" וכו', לצד צפון להר הקדש קרוי "פלד אלשאם" (ר"ל ארץ דמשק שכרוב הזמן היא תחת ממשלת מישנה של דמשק, ומצד דרום "פלד אלשחל" (ארץ המישור ר"ל השפלה) ומהנחל עד מצרים קרוי "פלד מצר" (ארץ מצרים) עכ"ל. כמגדל שוכה כעת לא נמצא בארץ כ"א הכפר הגדול הנקרא יתאן יונאס' הוא במקום שהיה לפי דבריו המגדל הזה, ולא ידעתי אם הכונה על עיר שוכה כמלחמת דוד ונלית (שמואל אי י"ו א"ו) הלא תכונתה היא בעמק האלה שהוא יותר צפונה ממהו זה, ואם הכונה על עיר שוכה ערי ההר (יהושע ט"ו ט"ח) הלא תכונת המגדל בשפלה או בארץ הנגב ולא בהר י"ו.

גשלים ביאור ארץ פלשת.
הנה הרשעים ידרכון קשת.

שמעון.

ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה וגו' (יהושע י"ט א').
לא נזכר חוט גבול חלק שמעון כמו שזכר ביהודה כ"א שמות הערים אשר יפלו בחלקו מחלק יהודה ועל ידיהם נחקרה ונדרעה חוט הגבול.

והנה לצד מזרח הגיע תחום שמעון עד עיר מולדה ואח"כ מושך הגבול מזרחית עד "ואדי קייסי" שהוא עצמון הוא עיר עצם כמו שכתבתי לעיל ואח"כ מושך צפונה דרך נחל כשור שהוא

(*) בעל ספר "המזרחי" לקח את האם המגדל שוכה כיום כמלחמת דוד ונלית.
ס"ק י"א בתוצאתו עמד דמיה יצין שם ובהערה 8.

קמח תבואות סדק ג' חלוקת הארץ שמעון הארץ

וַיֹּאדָי שְׁעִרִיא. כִּי צִקְלָב (שם י"ט ה') הִי לִשְׁמַעוֹן כֹּזֶנֶתוֹ כַּמְחִילֶצֶפֶן וְאָדִי הַנֹּזֵר. וּמוֹשֶׁךְ עוֹד צִפּוֹנָה עַד יֹאדִי סוֹמְסוֹס וְעַל שְׁמֹתוֹ הַצִּפּוֹנִי הַכֹּפֶר "סוֹמְסוֹס" שֶׁהוּא לִפִּי דַעֲתִי סִנְסֵנָה כְּמוֹ שִׁכְתַּבְתִּי בַּמִּקּוֹמוֹ וְהִגִּיעַ עַד כַּעֲלַת בָּאֵר. וְלִצְפֹּן (נוֹטָה מֵעַם מִזְרָחָה) כֹּפֶר בֶּאֱרֻסִּיא בַּעֲדֵךְ שְׁלִישׁ שָׁעָה נִמְצָא כֹּפֶר "בִּצְלִיךְ" וְהוּא לִפִּי דַעֲתִי בַּעַל הָיָא כַּעֲלַת כֶּאֱרֻסִּי (שם י"ט ח') דְּכַהֲיָא דִּלְגַּעַד כַּעַל. וּבְדַבְרֵי הִירְאֲנִימוֹס מִצְאֵתִי שְׁעִיר כֶּאֱרֻסִּי 8 מִל' (ג' שְׁעוֹת וְחֹמֶשׁ) מִבֵּית גּוֹכְרִין עַבְלִי. וְכֹפֶר בַּעֲלִיךְ רְחוֹק מִבֵּית גּוֹכְרִין עֵרֶךְ מִרְחָק הַנֹּזֵר כְּדַבְרֵי.

וְעִיר בַּעַל הָיָא הַנִּקּוּדָה הַצִּפּוֹנִית שֶׁבַחֲלָק שְׁמַעוֹן. אוֹלָם כַּעֲלַת עֲצָמוֹ הָיָא לָרֶן כְּנוֹזֵר לִקְמֶן בַּעֲרֵי רֶן. וּמוֹכַח שֶׁמַּחֲזֵה שְׁמַעוֹן בְּנִגְבַּל וְשֶׁם בָּאֵר שְׁנַע מוֹלְדָה חֲצֵר שׁוּעַל וְגוֹי. בִּשְׁפִלָּה עֵתֶר עֵשֶׁן חֲצֵר סוֹסָה וְגוֹי. אֲכָן הַמַּחֲזֵה שְׁעַל שְׁפַת הַיָּם נִשְׁאָר לַיהוּדָה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר שׁוֹמֵמִי אִי יִחַ וְיִלְכֹד יְהוּדָה אֶת עֵזָה וְגוֹי. וְלִצְפֹּן שְׁמַעוֹן הַתַּחֲלִיל נִכּוֹל רֶן כְּמוֹ שֶׁאֲבָאֵר בַּמִּקּוֹמוֹ. (כְּמִדְרַשׁ אִיכָה בַּסּוֹסֶק בַּעַל ה' רָף ע"א ע"ב נִזְכָּר מוֹר שְׁמַעוֹן מוֹכַח שֶׁתַּהֲיִם שְׁמַעוֹן גַּם בַּעֲרֵי הַהֵר). וְכֹפֶר זִכְרֵתִי שְׁמֹת הָעִירִים הַנּוֹדְעִים כַּחֲלָק יְהוּדָה וּמֵהֶם שֶׁנִּפְּלֹו לַחֲלָק שְׁמַעוֹן. וְאִינִי זֹכֵר כַּעַת כ"א :

בֵּית הַמִּקְרָבֹת וְחֲצֵר סוֹסָה. לִפִּי דַעֲתִי הֵם עִיר הַרֹכֵב הַנֹּזֵר דְּכַהֲיָא ב' א' י"ד וְהֵם מִרְמְנָה וּפְנִסְנָה הַנֹּזֵר כְּעִיר יְהוּדָה. עֵין יִרְמְזֵן. מִצְאֵתִי כַּהֲעֵתֶקֶת הַיּוֹנִים שֶׁל 72 שְׁהֵתִיקוּ בַּמִּקּוֹם עֵין וְרִמְזוּ—תֹּאֲלָכֶה. וּבְדַבְרֵי אִיִּזְעָבִיז נֹזֵר כְּזִמְנוֹ הָיָא הַכֹּפֶר "תֹּאֲלָלֵא" (הוּא וְדֹאִי "תֹּאֲלָכָא" הַנֹּזֵר) מִזִּי מִלִּיכְעֵרֶךְ 6 שְׁעָה לְדֹרוֹם בֵּית גּוֹכְרִין (*).

עֵיטָם. 'דְּכַהֲיָא א' ר' לִבִּי וְחֲצִירֵיהֶם עֵיטָם וְעֵין וְגוֹי. לִצְפֹּן בֵּית גּוֹכְרִין שְׁעָה א' הַכֹּפֶר הַנִּקְרָא כַּלִּיעַ "גּוֹשְׁנָא". וְיִדְעֵה שֶׁכְּלִשׁוֹן עִרְכִּי מַחֲלִיפִין ע' בַּנְעִין. וְנִרְאֶה לִּי שֶׁכֹּפֶר הַנֹּזֵר הוּא עֵיטָם. גּוֹשְׁנָא כְּמוֹ "עוֹשְׁמָא" "עוֹשְׁמָא" (**).

(*) לְדַעֲתָ קֶצֶת שְׁנֵיהֶם שֶׁם לְעִיר אֲדָה. הָיָא עִיר עֵין יִרְמְזֵן הַנֹּזֵר בִּיהוּשֶׁע (ס"ו ל' כ' י"ט ד') וּבְנִחְסִיָּה (י"א כ"ט) נִעֲדָה. וְלִפִּי הַחֲשֵׁרָה נִכְלָל לֹאֲדָה עִם הַכֹּפֶר יֵאֵם עִירִימָסִין.

(**) יִתֵּר נִכְוֵן לֹאֲדָה עִם הַחֲרִיבָה הַנִּקְרָאת "כֹּפֶר חִיטִין" דִּרוֹם מִעֵרֵב חֲבִירִין.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ שמעון הארץ קמט

כתב היוסיפון : לשמעון חלק א' מיהודעא אשר על יד ערב (אראכען) ומצרים עכ"ל. (ועיין מה שכתבתי בביאור מ"ח ערי הלויים).

נשלם ביאור חלק שמעון
יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון.

בנימין.

ויהי להם הגבול לפאת צפונה מן הירדן ועלה הגבול אל כתף יריחו מצפון ועלה בהר ימה והיו תצאתיו מדברה בית און וגר (יהושע י"ח י"ב).
כבר כתבתי לעיל שבית און הוא בית אל (כמוכח מירושלמי ומהתרגום יב"ע) או לפחות יבית און סמוך לבית אל הנקרא ג"כ בית-אל-לזו. אם כן חוט הגבול לבני יוסף הוא המגביל לבנימין (עיין מקומו) ב"א * סלזו ירד חוט הגבול אל עשרות אדר הוא הכפר הנקרא כעת אדארא והוא לדרום בארות בערך חצי שעה (עיין לקמן בתחום בני יוסף). והיו תוצאותיו אל קרית בעל היא קרית יערים עיר בני יהודה זאת פאת ים (שם י"ח י"ד). וכבר כתבתי פעמים ושלוש שהוא הכפר קיריע או אכנוש לצפון מערבית ירושלם ג' שעה.

ופאת נגבה מקצה קרית יערים ויצא הגבול ימה ויצא אל מעין מי נפתוח (שם י"ח ט"ו) עכ"ל.

כונת פסוק זה קשה הרבה. הלא כבר אמר זאת פאת ים, ומוכח שקרית יערים היא נקודה המערבית חלק בנימין. ואח"כ אמר ופאת נגבה מקצה קרית יערים ויצא הגבול ימה, משמע שחזור להתפשט לצד מערב ? והמפרשים כתבו ימה לים אחד שה' שם, והלא ידענו שלא יש שום ים או קיבוץ מים במחוז ההוא ? וכן כתב רש"י ולא ידעתי איזהו ים הוא עכ"ל. ולפי דעתי ימה הוא לצד הים ר"ל מערבה, וכונת הפסוק מוכן בנקל בהקדמה אחת.

* ר"ל בה' יוסף הואת שסלזו ירד וכו'.

קנ תבואות פרק ג' הלוקת הארץ בנימין הארץ

הלא יש לדקדק לפי הגבולים אלה מוכח שלא הגיע חלק בנימין למערב קרית יערים והיינו חוט הגבול המערבי הלך מבית חורון עד קרית יערים. הלא מקרא מפורש הוא (נחמ"י י"א ל"א) ובני בנימין וגו' נזב חריר לוד ואזנו גי החרשים, ועינינו רואות שתכונת כל המקומות אלה הן למערב קרית יערים כמהלך ו' או ז' שעות, ופי הביא בני בנימין שמה כנחלה אשר אין להם?

ואם תשיכני שבמשך הזמן התפשטו שמה ובפרט בזמן עולי בבל שרארץ חרב ושמם והפקד לכל מי שהחזיק בעיר או כחבל א' לו יהיה, ולא שמרו בזמן ההוא תחומי חלוקת הארץ המפורשים ע"י יהושע, אולם בזמן יהושע באמת לא הגיעו בני בנימין למערב קרית יערים. הלא מקרא מפורש הוא בדה"א ח' י"ב ובני אלפעל עבר וגו' הוא כנה את אוניוואת לוד וכנותיה עכ"ל, ומפרש המתרגם רב יוסף דציראוי בני ישראל ואוקדונון כנורא כד אגחו קרבא כנבעתא עם שבטא דבנימין עכ"ל, וכן אמרינן במסכת מגילה דף ד' ע"א מוקפות חומה מימות יהושע כ"ג הוו חרוב כימי סלגש כנבעה וכו', ופירש רש"י דכתיב גם כל הערים הנמצאות שלחו באש עכ"ל (והיא לשון הירושלמי ריש מגילה). הנה מוכח שגם כימי השיפטים כבר ישבו בני בנימין במחוז ההוא למערב קרית יערים? ועוד הלא נזכר כערי בנימין הפירה, ומצאנו בנחמיה ו' ב' בפירים (הוא כפירה) כבקעת אונו; איך מוכח שגם בזמן יהושע הגיע חלק בנימין עד מחוז אונו שהוא למערב קרית יערים בערך ד' או ה' שעות ואך אמר הפסוק ואת פאת ים?

לכן נראה לי שזה כונת הפסוק ויצא הגבול ימה וגו', הכונה מבית חורון עד קרית יערים לא היתה שום בליטה לחוט הגבול שהלך מבית חורון לקרית יערים כיושר מצפון דרומה והוא נכול המערבי לבנימין, ומקרית יערים יתחיל צד הדרומי, אכן טרם שיתחיל החוט להתפשט מזרחה היה שם בליטה לצד מערב ושם היה מחוז לוד ואזנו וגו' ואח"כ פונה מזרחה ויצא אל מעין מי נפתחו וגו' כמו שכתבתי לעיל בגבול יהודה.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, בנימין הארץ קנא

שמות ערי בנימין.

רוכז נודעים עד היום הזה .

ירחו ובית חגלה ובית הערבה ובית אל (בית אל לזו)
והערים היא עי' ואולי נקרא בלשונם שהכונה על ב' מקומות
ששמותיהם עי' כמו שכתבתי לעיל) כבר זכרתי לעיל בתחום יהודה.
עמק קצין. לפי דעתי שם עיר שהיתה בעמק עכור
וכעת לא נודעת. ומצאתי במכ"י א' סימן ט' פסוק ס"ב וס"ד
כפר בית קצין והוא בנוסחת לאמיני והיא נראה לי נכונה.
ובנוסחאות לשונות אחרות מצאתי בית צין ואולי הם טעות
חילוף האותיות). ולפי דעתי הוא עיר בעמק קצין.

צִמְרִים. עד היום בכפר הירדן לצפון ירחו בערך שעה
וחצי סמוך לירדן הרבות הנקראות כל"ע (חירבת אלצאמרא*).
עֶפְרָה. מצאתי בדברי אייזעביוס שהוא ט' מיל (2 שעות)
למזרח בית אל וכעת לא נודע. ולפי דבריו תכונתו אצל הכפר
מאי"ב אשר אזכיר לקמן**).

פְּרָה. כפר העמון. לא נודעים (ומצאתי בספר מכב"
א' סימן ט' פסוק ג' וז"ל ויבן את חומת ירחו עמון בית חרון
בית אל פרה עכ"ל. ובלתי ספק עמון היא כפר העמוני ופרה
חיא פרה הנזכר בפסוק) וכעת -ואדי פארא' (פרה) למזרח
דרומית רמה המישך מזרחה. ומוכח שנקרא כן על שם עיר פרה
שתכונתה היתה בנחל זה***).

העֶפְנִי. כבר ידוע שבל"ע מחליפים עי' בנעין. ולפי
דעתי הוא כפר ג"פני" (גיפני ר"ל עפני) לצפונת חרבות ביתין
(בית אל) בערך ג' רבעית שעה נוסה מעט מערבה. והיא העיר
הנזכרת במסכת ברכות דף ט"ד ע"א עיר א' בא"י וגופנית שמה

* בהשערה הזאת מסתמים כל החוקרים והחורבה נודעת היום בשם

כפר אים צימרא.

** החוקרים מסתמים לאהרה עם הכפר מאי"ב.

*** העיר פרה מתאהרת עם "חירבת פארא" בדורו מזרח מכמש.

קנב תבואות פרק ג' חלוקת הארץ בנימין הארץ

גם נקרא גופנא (ירושלמי תענית פ"ד ה"ח) גם בית גופני (סוף תוספתא דאהלות).

גבע גבעה. עיין לקמן.

גבעון. לצפון מצפה נוטה מעט מזער מזרחה (עיין בסמוך). בערך חצי שעה הכפר "גיב" (גיבר"ל גבעון) על נכעת סלעים גבוהים, וכיוספון קדמוניות 10, 7 נזכר גבעון 50 שטמאדיען (2 שעות וחצי) מירושלים. והוא מכון לכפר "גיב" הנזכר. סמוך לכפר זה נמצא קיבוץ מים רכים הנקרא כל"ע "בירפאת מאלכי" הוא הנזכר ירמיה מ"א י"ב.

הרמה. נקרא כל"ע "ראם" הוא לצפון מזרחית מצפה בערך שעה א' על הר קמן עגול והוא כדרך מירושלם לשכס. באורות. נקרא כל"ע "ביריא" לצפון "ראם" בערך שעה א' נוטה מעט מערבה והוא כפר גדול.

מצפה. היא לפי דעתי מה שקוראים כל"ע "ראמא נעכי שמואל" (עיין מה שכתבתי לקמן בשם רמה רמתים צופים. פאה פ"ב מ"ו ר' שמעון איש מצפה). ובכל מקום שנזכר אצל שמואל הנביא שקבץ ישראל למצפה היא עיר זאת שהיא על ראש הר גבוה ולכן שמה מצפה ישנאה למרחקים (לא כמו שכתב הרד"ק שהוא מצפה גלעד). ומצאתי בסככי"א ג' מ"ו וז"ל מצפה מול ירושלים כי במצפה היה בימי קדם מקום תפילה לישראל עכ"ל. כונתו על מצפה שנזכר תמיד בשמואל שקבץ ישראל למצפה (וכל מקום קיבוץ וכית הכנסת הוא מקום תפלה כלשון יונת "זינאנאנע" ר"ל מקום קהל ועדה וקיבוץ) והוא מצפה הנזכר שהיא מול ירושלים צפונית (נוטה מעט מערבה). ולפי דעתי הוא צופים הנזכר בדברי חז"ל אם עכר צופים פסחים פ"ג מ"ח*).

למזרח צפונית מצפה הנזכר בערך ג' בכיעית שעה נמצא

[*] זה גם דעת ראבינזון לאחד את מצפה עם הכפר "גיב" שמואל (אשר לפי המסורה ישם קברו של ישאל הנביא). אך חוקרים אחרים חילקים על דבריו. מהם יאחדוהו עם הכפר "חל אלפיל" ומהם עם נכעת סקסום (צופים) ודעת אחרים כי מצפה אחת היא עם נוב.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, בנימין הארץ קנב

כפר הנקרא בל"ע "ביר נאבאל" (ו). וכתוך הכפר כור גדול ואולי שם הכפר על שם הבור הנזכר במעשה גדליה בן אחיקם (ירמיה ט"א ז') ויהי כבואם אל תוך העיר וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוך הבור הוא והאנשים אשר אתו. והכונה ב"יר נאבאל" בור (מעשה) נבלה (**). ואף שלפי המקרא משמע שהבור היה בתוך העיר מצפה.

הַכְּפִירָה. לפי דעתי הוא הכפירים בבקעת אונו (נחמיה י' ב') עיין אונו ***).

מוצצה. הוא הכפר "קולוניא" שעה וחצי מערבית ל'נוטה מצמ צפונה ירושלים) והוא הנקרא במסכת סוכה פ"ד ט"ה מוצא (והדרש ירדש עיין ישם ****).

תְּרַאֲלָה. כמחו לוד כפר א' נקרא בל"ע "תניאל" ואולי שיבוש הלשון במקום תריאל *****).

צלע. אולי הוא כמו סלע, והיא היתה סמוכה לירושלים, וכו' מצאתי בילקוט שמואל ב' כ"א בפסוק ויהי רעב בימי דוד וז"ל מהו בצלע בקבר קיש אכיו מלמד שהביאוהו לנבול ירושלים וקברוהו שם, וצלע היא מצד ירושלים שנאמר וצלע האלף והיבוסים היא ירושלים עכ"ל *****). עיין לקמן צלצח.

נבעתי קרית. עיין מה שכתבתי לקמן בשם גבע נבעה.

(1) ומה שזכר במסכת נדה פ"א ט"א מעשה נקלע בית מורין וכו' שם הוא הבור שגילגל ישמעאל בן נחמיה הללו וכו' הלא בית מורין רמז מולפס, עיין במלך הנחום בגלגל הש"ס למסכת המ"ל אשר ישנה צ"ה סו"י זלם בעזר עזם ודע *).

(*) את הישוב הזה מכיר הסופר בסוף ספר דברי יוסף, ואנחנו נתגור בהערים ותקונים שבסוף הספר.

(**) חולשת ההשערה הזאת איננה צריכה באיד.

(***) העיר הזאת מתאחדת הישב עם החורבה "הפירא" ששנה פרסאות

אנאליות בצפון מערב ירושלים, ואי אפשר לאחדת עם הכפירים בבקעת אונו הרחוקה משם פרסאות לצפון לוד.

(****) בו נוסר בשנת תר"ה מושב קסון. לארבע משפחות מאהינו דיוסב לו שמה העתיק ימוצא.

(*****לפי תבנית המקומות הנזכרים ע"ה אי אפשר להרחיקה כל כך ועד היום

לא נודע מקומה.

(***** המקום הזה לא נודע עד היום.

קנר תבואות פרק ג' חלוקת הארץ בנימין הארץ

שמות ערי בנימין הנזכרים במקומות אחרים.

עֲנָתוֹת (יהושע כ"א י"ח). למזרחית צפונית ירושלם כערך
שעה וחצי כפר קטן 'ענאתא' (עין זוהר סוף פרשה ר"ח) ולצד
צפון הכפר מחצב אבן ואבני בני ירושלים מנכאים משם. ירושלמי
ריש פ"ה דברכות ר"י ענתניתא וכן שם פ"ו [היה] רח ענתניי,
נראה לי שהי' מענות.

עֲלָמָן (שם). ב' ח' ד' ר' י' (שמואל ב' ט"ז ה'). עֲלָמָת
(דכה"י א' ח' ל"ו). עֲלָמָנָת (נחמ"ד כ"ח). שמות אלה לא
נודעים לכל מחקרי הארץ איה תכונתם וכחם אל זכיתי לדעתם.
הנה בעברי במהו ההוא לחקיר ולדריש ראיתי לצפון מזרחית
לכפר 'ענאתא' הנזכר בערך חצי שעה הר נבוה ובה חרבות כנן
מימי קדם. ודרשתי מפי הנוים 'יושבי' 'ענאתא' אם לא נודע להם
שם העיר 'שהיתה כימי קדם על ראש ההר ההוא ואין מניד לי.
עד שבא זקן מהם ואמר לי שישמע בילדותו מאבותיו שחרבות
ההר הם חרבות עיר 'עלמות' ו'יושבי' מדרו כמושל הארץ וקם
עליהם והצדיק העיר עד היסוד בה. והי אז בידי ספר תנ"ך וחפשתי
בכל ערי בנימין בספר יהושע ולא מצאתי. וחפשתי בשמות ערי
לויים שבט ההוא ומצאתי שם ענתות ועלמון. ואמרת קצת ראה
לדבריהם שעלמות הוא עלמין הנזכר עם ענתות. ואח"כ חפשתי
בדכה"י א' ח' ומצאתי בפסוק ל' ויהוערה הוליד את עלמת ואת
עזמות. והנה מוכח שעלמון נקראת ג"כ עלמת ובל"ע קוראים
'עלמות'. ולפי דעתי מה שנוכר בספר עזרא ונהמיה בני עזמת
אצל בני ענתות היא עלמת ועלמון. ובתרגום יב"ע תרגם בחרים
עלמת. והנה מוכח שיש לעיר הנזכרת ד' שמות : בחרים עלמון
עלמת עזמות. גם היא היתה עיר לוייה. ומוכח שאין המרחק בין
ערים אלה מכוון (ר"ל כמו שטעננו בערי המקלט שנאמר בהן
ושלשת שבין כל א' היה חלק רביעית הארץ) כי בין ענתות
ובינה המרחק כחצי שעה ושניהם ערי לויים (*).

[*] כזה מצינום כל החוקרים והחובת אלמות' נרשמת במפת הארץ הנדולה.

אולם אם לאחד עמם נכ את העיר 'בחרים' צריך עיון.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ בנימין הארץ קנה

גלגל (יהושע ה' ט'). לפי דברי היוסיפון תבונת גלגל 10 רים (חצי שעה) מירדה 50 רים (2 שעות וחצי) מהירדן. אכן כעת נמצא סמוך לירדן גבעה אחת כמי גל אבנים והישמעאלים קוראים אותה "גאלגאל" ר"ל גלגל. ואינו רחוק מירדן ב' שעות וחצי בדברי היוסיפון).

בעל תמר (שופטים כ' לג) סלע הרמון 'שם כ' מ"ה' לבונה (שם כ"א י"ט).

סמוך לכנע הכפר "בית תאמר" והוא כלתי ספק בעל תמר. סלע הרמון. עד היום למורחית בית אל בערך שעה א' הכפר הנקרא בלע (סעלא) רומן, וכל הכפר כמעט על סלע א' ולכן שמו כן (תוספתא דטוטה פ' י"א נגב ירושלם מישור והמחה גבע ורמון מרשין וקסקין עכ"ל). והוא נזכר בירושלמי ריש ברכות רבי דרומנה. וכן בתוספתא דאהלות פ' ט"ז רמון, וכן בזוהר פ' שמיני דף ל"ט ע"א ר"ז דכפר ראמין¹.

* הירבה בלילולא התקשרותא אנגליית למנה ירחו. ועין לעלה עמוד ק"ב בתע"ה.
1) צוהרש איכה דף ס"ז ע"א צפוק על אלה אפי' צוכים
ווספר עקבן ארדיונים היהודים צבקעת צית ריוון והרגס עד שהדס צוקע
והולך עד הגיע לקיפרוס נהר עכ"ל, וצפי דעתי הוא הצקעה אלל
סלע הריוון הנזכר הנקרא כעת ואפי' אלנוהיל שנוסף לנזרח
ריוון. ונלמדי ציומיון הנדוס הונלך ציה צווחו ירחו (נצלר אחד
וקראה על שם אנו קיפרוס ע"כ. [אולם צפשו ונלמנו היהודים
פי' חלק ש"ז ששנו שהחונה החדשה שנה צירחו נקראה קיפרוס]
ונראה לי שהנחל אשר עבר על נצלר זה נקרא נחל
קיפרוס ועל זה כיון הנדרש. והצעל כפ"ס הציא צפשו **)
לשון הנדרש ה"ו והיה צוקע צים והולך עד שהגיע לקיפרוס וכו'
ואמר שהוא אי קיפרוס (ליצערן). והנה בכל הנוסחאות כאן צפוק
על אלה (נזכר צ' פעמים לשון זה) וכן לקען צפוק קליס היו
** פ"ק' בתבואות עמוד קמ"ו.

קנו תבואות פיקני חלוקת הארץ בנימין הארץ

לבונה (שופטים כ"א י"ז). עד היום למערב שילה בערך
שעה א' (נוטה מעט צפונה) הכפר ליבאן והוא בדרך שכס לירושלם.
ישע"י כ"ח בא (סנחריב) על עית עבר במגרון
למכמש יפקיר כליו עברו מעבריה גבע מלון לנו חרדה
הרמה גבעת שאול נסה צה"ל קולך בת גלים הקשיבי
לישה עניה ענתות נדרה מדמנה יושבי הגבים העיו
עוד היום בנוב לעמוד וגי.
עית. הוא עי וכן נזכר בנחמיה י"א ל"א מכמש ועיה

וגו' והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקיפרוס נהר ו"ב נוכח
שלינו אי קיפרוס. ועוד הוא גזעאל גדולה שם ילך כוהלך יס א' ציס
הגדול. לכן אין פקא אללי שלינו אי קיפרוס כ"א נהר קיפרוס ואדי
אלנודיא הזכר. ולחנה חגיד שצירוסלמי סוכה פי החליל [ה"א] הגירסא
כנוו שהציל הכפופ והולך הדם ציס עד קיפרוס, ולפי דעתי ל"ל
כיס ר"ל כחל שוטף, ובדרך גזעאל כיס ולא שכונתו ציס הגדול עד
קיפרוס. לכן צלצל גדול אלי רוחה צועשה זה כי לפי הירושלמי
הזכר היה נעשה רע הזה נעשה ליהודים יושבי אלכסנדרי צארץ
מלרים. וכן נזכר וולסון המדרש ריש אסתר, ו"ב כי אי אפשר לוור
שהכונה על קיפרוס נהר שצנחו ירחו וסלע הרימון שצ"ל (ובאונת
צוודרש הזכר לא נזכר מדרש עד קיפרוס כ"א הקיפן לגיונות והרגן
עכ"ל). וצפוק על אלה צועשה של ערכיות הרשע לא לוור
שהיה ליושבי מלרים וכן צפוק קלים היו רודפינו, ובחלונות צצלי
צפוק החליל הוצא נעשה זה ונוכח שהיה ליושבי מלרים, לכן שם
נוכח נעשה רשע זה לאלכסנדרוס עוקדין, וזה נעוה הסופר או
המעתיק. כי ידוע שאלכסנדר היה צוון שוטון הלדיק, וצוון חזיר
צנו שצנה הנקדש (צית חוכיו) צוולרים (נמלחתי צפסריהה שהיה
צעיר לזאנטיפונים ויס לוורים הוא עיר החרם, עיין צאקוניה)
החרבו היהודים צארץ מלרים ואין הרבה אח"כ בהרגו. ו"ב אי
אפשר לוור שאלכסנדר הרגן כ"א ש"ל כרבינוס הרשע כנו
שזכר צוודרש (עיין חלק צ' שנה 4014).

תבואות פרקג' חלוקת הארץ, בנימין הארץ קנז

ובית אל (עין מה שכתבתי בל"א מלכים).

מִקְדָּוֶן, לְפִי לְשׁוֹן הַסּוּךְ שְׁמוֹ א' י"ד ב' וְשֹׁאֵל יוֹשֵׁב
בְּקֶצֶה הַנִּכְנֶה תַּחַת הַרְמוֹן אֲשֶׁר בְּמִגְדָּן מִכַּח שְׁמִגְדָּן הִיָּה סְמוּךְ
לַנִּכְנֶה שִׁיִּשְׁבַּ שֶׁם שֹׁאֵל, כְּמוֹ שְׁנוֹכַר שֶׁם (י"ג ט"ז) וְשֹׁאֵל וְיוֹנָתָן
בְּנוֹ יוֹשִׁיָּשִׁים בְּנִכְנֶה בְּנִימִין (ע"י) בְּסִמּוֹךְ נִכְנֶה וְנִכְנֶה, וְלָדְרוֹם חֲרֻבּוֹת
"בֵּיתָן" (בֵּית אֵל) בְּעֶרְךָ 8 דָּקִים נִמְצְאוֹת חֲרֻבּוֹת מִגְדָּל אֶלְהִנְקָרָא
בְּלִיעַ "פּוֹרֵג" (פּוֹרֵג מִגְדָּל) מִגְדָּרֹן, וְמוֹכַח שֶׁתְּכֻנַּת עִיר מִגְדָּרֹן
סְמוּךְ לְבֵית אֵל וְלַצִּפּוֹן מַעֲרִבִית מְכַמֵּשׁ וְלַמַּעֲרֵב עִיר עֵי (ע"י)
מִקְדָּוֶן, וְהִנֵּה כֹא מִנְחָרִיב מִמִּזְרַח לַמַּעֲרֵב וְאֶחָד דְּרוֹמָה עֵי
מִגְדָּרֹן מְכַמֵּשׁ וְגו' (*).

מְכַמֵּשׁ, לַצִּפּוֹן נִכְנֶה בְּעֶרְךָ נ' רְבִיעִית שְׁעָה נוֹטָה מֵעַם
מִזְרָחָה הַפָּסֶר "מִכְסָּאס", וְסְמוּךְ לוֹ כְּחֻצֵי שְׁעָה נִמְצְאוֹת חֲרֻבּוֹת
זֶאנֹחַ, וְכֹזָה יִדְעֻנוּ שֶׁהִנְרָא הַכְּנוּנָה בְּמִסְכַּת מִנְחִית דָּף פ"ג ע"ב
הִיא מְכַמֵּשׁ וְזִנְחָא כְּמוֹ שֶׁהוּבָא בְּמִשְׁנֵיּוֹת וְכְמוֹ יִשְׁהִיָּא הָעֶרְוֹךְ
וְלֹא מִכְּנִים וְזִנְחָא, כִּי עַד הַיּוֹם מְכַמֵּשׁ זִנְחָה וְשִׁשׁ בָּאוּ הַחֲשִׁים
הַטּוֹכִים, בֵּין גִּבְעָה וּבֵין מְכַמֵּשׁ עִמָּךְ גִּבְעָה, הָדְרוֹם עַל שְׁפַת
הָעִמָּךְ גִּבְעָה וְכֹזָר הַצִּפּוֹן מְכַמֵּשׁ, הָעִמָּךְ זֶה מִתְחִיל וְיֵצֵא מִמֶּנּוּ
נִכְנֶה (נ"ב) לְבָאֵרוֹת (בִּירֵיא) וְמוֹשֵׁךְ מִזְרָחִית דְּרוֹמִית עַד כְּכֹר הַיַּרְדֵּן,
מִעֶבְרָה, אֵינוֹ שֶׁם עִיר כִּי הוּא הַמַּעֲבָר הַנּוֹכַח בְּשִׁמּוֹאֵל
א' י"ד א' וְיֵאמֶר יוֹנָתָן וְגו' לָכֶה וְנַעֲכֶרָה אֵל מִצֵּב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר
מַעֲבָר הָלֹו וְגו' וּבֵין הַמַּעֲבָרוֹת וְגו' שֶׁן הַסֵּלַע מִהַעֲבָר הַזֶּה וְשֶׁן
סֵלַע מִהַעֲבָר הַזֶּה וְגו' הַשֵּׁן הָאֶחָד מוֹצֵק מִצִּפּוֹן מוֹל מְכַמֵּשׁ וְהָאֶחָד
מִנִּגְבַּח מוֹל גִּבְעָה עִכְ"ל, וְכַעַת לֹא נִדְרְעִים שְׁמוֹת סָנָה וְכּוֹצֵק (*).

גִּבְעָה גִּבְעָת שֹׁאֵל, ע"י בְּסִמּוֹךְ גִּבְעָה וְנִכְנֶה.

הַרְמוֹה, ע"י לְעִיל.

בֵּת גְּלִיָּם, עַד הַיּוֹם בֵּין "רֵאשֶׁלָּא" וּבֵין יְפוֹ הַכֶּסֶר שְׁקוֹרָאִים
בֵּית דָּגָן, וְחֻקְרָתִי וְדִרְשִׁיתִי הִרְבֵּה עַל שֶׁם זֶה וְשִׁמְעָתִי מִכְּעִלִי

(* הַגְּדָל הַזֶּה לֹא נִדְרָה, אֶךְ בְּעִמָּךְ הַסֵּךְ לְמַכְשֵׁשׁ יִשְׁנֵן הַרְבֵּית הַנִּקְרָאוֹת

מִקְדָּוֶן, וְהֵן מִתְּחִלָּה עַם הָעִיר "מִגְדָּרֹן".

(**) הַיּוֹם סָנָה נִשְׁאָר עַד הַיּוֹם לְהַעֲמֵק בְּלוֹ הַנִּקְרָא "אֶדִי מִזְרָחִיתִי".

קנה תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, בנימין הארץ

הלשון "באת ג'אלין" והוא כלתי ספק בת גלים הנזכר נ"כ בשמואל א' כ"ה מ"ד לפלמי בן ליש אשר מנליו ואולי הוא מה שנזכר כב"ר סי' גיא ר' יודן דמן בליי (והוא כמו גלים). ומצאתי בדברי אייזעביוס שגלים כפר אצל עקרון, לפי דעתי טעות הוא כי לא הגיע סנחריב בעת ההיא עד עקרון, וכל השמות אלה כמעט כולם בחלק בנימין הם לצפון ירושלים*).

ליש. מצאתי במכבי' א' מ' ה' שנזכר עיר ליוזא בגבול פלשתים במלחמת יהודה עם באכידעס שרדפס יהודה מעיר ליוזא עד הר אשרוד עכ"ל, ולא ידעתי אם הכונה על ליש הנזכר, ובעת לא נודעה תכונתו**).

ענתות. עין לעיל. מִדְמָנָה לא נודע.

הגִבִּים. מצאתי בדברי אייזעביוס שהוא גייבא אצל גופני, עין עפני. ולפי דעתי הוא גוב הנזכר במלחמת דור (שמואל ב' כ"א י"ח) וכדל"א א' כי ד' נכתב גור מוכח או שגוב נקרא גור או שהוא סמוך לו או במחוז ההוא וגור רחוק מגופני***).

גוב. עד היום למערב צפונית ירושלים כערך 7 שעה ולצפון

[*] לפי משמעות הם יאבדו הקרקע. אהלים לאהרה עם הכפר. "בית גילה". מול בית להם שהונתו לשעלה אצל הנלה אולם גם היא איננה מתאחדת היש כי מסע סנחריב ה' בצפון ירושלים. ולכן נשער אהלי כי השם יבת גלים איננו שם עצם סימני כי שם משאל. והוא נדרש להשם נבק (שהודאת שניהם תל או צבור של עפר). וגם כתיב הערים הנזכרות בהספיקים האלי. משתמש הנביא בשמות משאלים ונדרסים (ראה בהערותינו השמוכות). ובהו תנעם מאד מליצת הכתוב יצהלי קולך בת גלים: "את יושבת נבק שכן יבוא חיל האויב ללן תיזמי את קולך לשען) יקשיבו וישבי ליש עניה וענתות ויסהרו לפיה.

[**] כנראה השערת החכם יוסף הלוי במאמצי השנתי "ירושלים" ש"נ עמוד 168 כי השם ל' ש הנבתי נדרש לשם כפירה לאמר לבואה והנביא ריסו על עיר כפירה בגללת בנימין הנזכרת בין ערי הנבעות (יהושע מ' י"ח) וגם אחרי שיש הנולה סבבל (עודא א' ב"ד) והיא היתה סמוכה לערים נבק ודמה ועיר הנזכר בואת הפרשה. [***] השעית החכם הגוי שם כי השם מרמנה נדרש עם עשרה יהושע יזה כ"ב כי דמן נזה מרסנה ועשר נזה ע"ס ר"ה סתיון קרוב להם מאד. והשם גבים נדרש עם בא ר"ת (יהושע מ' י"ח) ויושבה עלי סן הנולה עודא ב' ב"ד).

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, בנימין הארץ קנט

אילון חצי שעה הכפר יבית נובא" והוא לפי דעתי נוב עיר הכהנים בחלק בנימין כנזכר בנחמ" י"א ל"ב ובני בנימין מנבע וגומר ענתות נוב ⁽¹⁾ ענני ⁽²⁾.

גבע, גבעה, גבעת בנימין, גבעת שאול.

אם נעיין בלשון הפסוקים כשמות אלה ונחקיר על תכונתם נמצא ספיקות הרבה. ואכתוב בקיצור מה שהעלתי בעזר האל ע"י הקירתי ורדושי.

גבע וגבעה שם אי הוא פעם נקרא כן ופעם כן כמו שמצאנו במעשה מלחמת בני בנימין שנקראת העיר אשר נעשה בה התועבה הריא גבעה, וגם נאמר (שופטים כ"י) לעשות לבואם לגבע בנימין וגם ממערה גבע (שם כ"ג) וגם ביהושע י"ח כ"ד בערי בנימין נזכר עיר גבע, גם נקראת גבע בנימין או גבעת בנימין (שמואל א' י"ג פסוק ב' וט"ז). מכיון כיכח ששם א' ועיר א' ה"י ותכונתו סמוך לרמה כמ"ש (שופטים י"ט י"ג) ולנו בגבעה אין ברמה, והוא בלתי ספק הכפר הנקרא כעת גבע שעה אי למזרח ראם (הוא רפה).

אכן נמצאת עוד עיר אחת שנקראת ג"כ גבעת או גבע והיא במחוז קרית יערים כי מצאנו שאמר שמואל הנביא במשיחתו את שאול (שמואל א' י"ה) אחר כן תבוא אל גבעת האלהים אשר שם נציבי שלשטים, ושם י"ג ג' ויך יונתן את נציב שלשטים

(1) ושגבה היא לנהרש"ל צחידושי אגדות למכתב זכאים 97 קי"ח שכתב וז"ל ונשמע הכל לנוז פשיטא להו דנחלק בנימין הו"ל מוקרא לא מוכח כן דחשיב י"ד ערים בנחלת בנימין וחשיב נצבון וירושלים ולא חשיב נוב כי היה עכ"ל, הלא כונה מוקיונות הם דלא כתיבי צב, יהושע. והלא מוקרא מופרש בנחשני מוכרתי לעיל שגב מוערי בנימין.

(2) כה יש לפקק הרבה והוקרים אהרים מאהדים את העיר נוב עם הכפר אפסיוא במחמה ועשרים רעים לצפון מנה יהושע בדרך ענתות ופקים העיר הו"ל בביתור אי אפשר להחליט.

קס תבואות פרק ג' חלוקת הארץ בנימין הארץ

אשר בנבע. ומוכח שגם עיר זאת נקראת נבע ונבעה והיא גבעת שאול כי שם נולד ושם בית אביו ומשם הלך לבקש האתונות ושמה חזר לביתו אחר שנמשח. וכן נזכר בישע' " כ"ט הנזכר לעיל יגבע רמה גבעת שאול".

ואם נע'ין בטספר שמות ערי יהודה ובנימין נמצא שקרית יערים נמנה לבי שבטים אלה ומוכח שהיא על חוט הגכול ונמנה לכאן ולכאן כמו ירושלים ובית אל וכו'.

והנה כחקירתי מצאתי כעזר האל שקרית יערים אכזבגוש בשפולי ההר שהוא בצד הדרום וסמוך לכפר זה ממש כצד מערבית צפונית גבעה בינונית, ומוכח שעל גבעה זאת היתה תכונת העיר גבעה או גבע. ושניהם קרית יערים וגבעה עיר אחת היתה זאת (קרית יערים) לדרומה וזאת (גבעה) מערבית צפונית, וחוט הגבול עבר ביניהם בתוך העמק הקטן הנראה עד היום ושם עובר הדרך מירושלם ליפו. ולכן נמנה לפעמים ליהורא ופעמים לבנימין כי מחוברת היתה עם גבעה. וכלתי ספק נקראות ביהושע י"ח כ"ח גבעת קרית שניהם כסמיכות כי גבעה היא גבעת קריה וקריה היא קרית גבעה כי כעיר אחת נחשבים¹. וזה שנאמר שמואל א' ז' א' שכאו בני קרית יערים והכאו הארון אל בית אבינרב בגבעה כי גבעה וקרית יערים לעיר א' נחשבים. ולכן נקראת גבעת אלהים על שם שארון שם. ושם פסוק ב' ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים כל זה מורה מאחר ששתיים עיר א' נקראת מקום הארון פעם גבעה ופעם קרית יערים ושם היתה בית שאול המלך ושם מצא דודו וכל בית אביו, לכן לא נזכר שבא שאול לביתו כי כבר נאמר ויכל מהתנבאות ויכוא הבמה (שם י' י"ג) ובבמה ישב.

ואולי באו אנשי קרית יערים להביא הארון אליהם ולא ידאו כמו אנשי בית שמש לפי שידעו שצריך להיות בחלק בנימין

1) ע'ין במדבר רבה פרשה ד' ותעלה רח"י ברורה לדברי כ"ח

שמואל ט"ס והשערה בלשן המדרש כאשר כהנסי בחלק הכנסות וגליון המדרש.

תבואות פדק ג' חלוקת הארץ, בנימין הארץ קסא

כמו שנאמר (דברים ל"ב י"ב) ובין כתיפיו שכן (וגם בשילה אף שאינו בחלק בנימין כבר אמרנו) כמסכת זבחים דף קי"ח ע"ב שרצוה יצאה מחלק בנימין לחוך חלק יוסף עיין שם) מה שאין כן בעיר בית שמש שאין תבונתה (אף שגם היא על הגבול) כתבונת קרית יערים ששם מחוכרים השכמסיהודה ובנימין בעיר א' כמו שהיתה בירושלם שביסוד המזבח היה הגבול וחשבו שאולי לכן נשלח יר' ה' ביושבי בית שמש מה שאין כן בעירם שהיא מחברת עם בנימין לא ידעו דבר רע ולכן באמת הביאורו בבית אבינר כנבעה שהוא בחלק בנימין.

נחמיה י"א ל"ב, ובני בנימין וגו' ענניה חצור נחמיה חקיד צבאים נבלם לד ואונזי גי החרשים.

ענניה, נראה לי שהוא הכפר "בית חנינא" (עי' תמורת ח') לצפון ירושלם שעה ושלש לדרך מצפה.

חצור, לצפון מזרחית בית אל בערך שעה וחצי סמוך לכנר הירדן חרבות הנקראות כל"ע "חירבאת תל חצור". ווא"ב תבונתו חוץ לגבול בנימין עיין תאנת שילה בהגיהו, וכמחוז הוא היתה תבונת עיר עפרין (עיין במקומו), ואולי חצור הנזכר הוא בעל חצור אשר עם אפרים (שמואל ב' י"ג כ"ג) ור"ל סמוך לעיר עפרין (כמו אפרים).

נחמיה, נזכר גם שמואל ב' ד' ג' ויכרתו הבארתים גתמה. לפי דעתי הוא "ירמלא" שקוראים גם גת(עיין גת), ושמו היתה מתחילה גתים ובאורך הזמן נשתכח ונשתבש וקוראים גת לפלשתי"ם). ואמת שמצאנו עיר גת לדרום שכס כשתי ישעות על הר שאינו גבוה והוא לבדו ולמערכו מישור הים (כפ"ס) "וצל למערב שכס כנראה מהמציאות; אכן גתים הנזכר היה בחלק בנימין ועיר גת

" מהכתוב בשמואל ב' ד' ג' נראה כי גתים לא היתה רחוקה מכארת לבנימין ולמזרח אף אפשר לאחזה עם גת שהיא רמלא לדעת המהביר, ובאמת לדעת המוקירם לא צדדנו עד היום מקום העיר הזאת.

"* פדק י"א כתוצאותנו עמוד רצ"ה.

קסב תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, בנימין הארץ

היתה בחלק אפרים. והיא היתה בימי קדם עיר גדולה ומפורסמת כמו שמצאתי בספרי העמים ונקרא עיר שומרונית, ומוכח שאינה נתיים לבנימין וכעת נקרא בפר א' שם "קיריאת ג'יד (ג'ית)". חָדִיד. (במסכת ערכין פ"ט מ"ז חדיד ואוגו וירושלם

ומסכת עדיות פ"ז מ"ה ר' יקים איש חדיר, כן מצאתי באיזהו נוסחאות הישנות ובנוסחא שלנו איש הדר, עיין במקומו). העיר הזאת נזכרת בספר מלכים א' י"ב ל"ח ויכן שמעון את מבצר "אדירא" אשר בשפלה, וכן י"ג י"ג א', וכבר כתבתי שהשפלה מתפשטת עד הרי לוד, ומוכח שבמחוז ההוא היתה תבונת חדיר. ועד היום "אלחאדירא" כפר קטן למזרח לוד בשתי שעות על ראש הר ענול. צָבָעִים. לפי דעתי הוא כפר צוכא (צוכינ) למערב ירושלים כשעה א' וחצי על הר גבוה. ואולי הוא הר צכועים הנזכר חלה פ"ד [מ"א] אנשי הר צכועים (**).

נְבֻלָּט. נראה לי הוא הכפר "בית נאפאלא" לדרום ראמלא כשתי שעות (**).

לוד. עד היום למרח צפונית רמלא כשעה א' הכפר הגדול לידא" (***) (עיין מה שכתבתי לקמן בביאור המתנתן לוד מן הערכ) שמות רבה פ' ג' ר"ש לודיא. ושם מראים הנצרים קבר גיורג ולכן נקרא לוד בזמן הנצרים "סאנקט גיורג" ⁽¹⁾ וזה שכתב ר' בנימין בעל המסעות ומשם חצי יום לשר גורג והיא לח וצריך להיות לסנקט גורג והיא לוד. וכן כתב לקמן ומשם (מחרון) לשגורש והיא לוד. (סוכת הילנא המלכה בלוד, ירושלמי סוכה פ"א ה"א).

(*) בהתננים העבדי מלשון יוץ בדיב מסורש "הרירה".

(**) לפי הערים הנזכרות עשה אי אפשר שתהאחד עם הכפר צוכא ולדעת

כל התוקרים לא נרע מקושה.

(***) הכפר הזה רחוק 3 פרסיות אנגליות וחצי בצפון מרח לוד.

(****) אינני כפר כיא עיר ובה מושב מנהל.

(1) אולי הוא מה שזכר גאסי שמוח פ"ב ד' מעשה צבנו של

גיוכנס צלוד.

תבואות פדק'ני חלוקת הארץ, כניסין הארץ קסג

אונג. אמרין סוף מסכת כתובות (ק"א ב') מלוד לאונג
ג' מילין (בווהר פ' ויצא דף קנ"א ע"א חקל אונג. וכן פ'
פנחס דף קי"ז ע"כ כקעתה דאונג) זכעת לא גודע *
ג' דחרשים. בירושלמי כמסכ' מגילה פ"א (ה"א) רח כשם
ר פנחס לוד ואונג הן ג' הת"שים עכ"ל **).

אָצֶל 'דבה"י א' סוף סימן חי ופ', וכן זכרי' י"ד ה' הוא
לפי דעתי עיר הוצל הנזכרת בכמה מקומות כש"ס¹) וכמס' מגילה
דף ה' ע"כ אפר ר"א האי הוצל רכית כניסין²) טוקפת חומה
מימות יהושע ע"כ. מדברי זכרי' הנזכר מוכח שיהיה סמוך לזהר
הזיתים. ולפי דעתי הוא הכפר הנקרא כעת "אצאריא" ***') (כמו
אצאליא) ואולי נקרא ג"כ ע"ש ישעיה בן אצל (דבה"י א' חי ל"ז)

*) העיר הווא מתאחרת היטב עם הכפר יִפְסִי אָצֶל' הה"ק בחמ"ס פדסאות

לצפון לוד.

**) הדשעיה תאחד את הנא הנה עם התורה: "כפר חירש"א הוציקה ארבע
פדסאות וחצי לשדה יצאל (אילון) ושנים עשר פדסאות וחצי לדרום מודה לוד.

1) כמס' כתובות קי"א ע"א הולל דכניסין בלחץ ככל דסינח דכניסין

ים למחוק וכן מאלל בנזכר חלוקה פגרים ישנים וכ"כ הרב העל"י ע"ס.

2) ונאחרת שאלה הולל דכית כניסין מוכח שיש עוד עיר ששמה
הולל. ולפי הודיע היא בלחץ ככל כמכר פעמים הרבה בשנים וכן נזכרת
יונוא בפרק הוללו לו [כ"ז ע"ב] ח"א הוא יוסף הבלל הוא יוסף
ח"ש הולל. ויש אומרים שהיא עיר הולל שבעבר הנהר ורנעבה"ג
מחרבם מלך חשיר מלך חלמוול ועד היום קודמים אותה מולל
(מוללו), ולכן כחז בעל כפוי"ס שהולל היא מולל. אכן מלחמי
צבאר היוחסין דף פ"ע ע"א (דפוס חושטרס) וז"ל הולל בצבל קרוב
לנהרעאל והכית הכנכת קרוב למדרש עזרא עכ"ל.

***') שנהה היא כי השם אלעזריא של הכפר הזה מקורו בהשם לאצאריא אחר

מקדושי הנזכרים ובתלמוד פסחים נ"ג ע"א נקרא הכפר הזה בית הניג. וכן יקרא לו
כל חיי הארץ Bethania ולדעת קצת עתה סה העיר עניה הניג כיוצא " ל.

והשם יא צ ל' אי אצ"ר לאהר עם אחי מהמקומות הירושלמי.

קסד תבואות פרק ג' חלוקת הארץ בנישן הארץ

ככני בנימין כי רי נחלק כל משתדר כמו משתדל אלמנות
 (יחזקאל י"ט ז') כמו ארמנותי וארו כמו ואלו. וכן בלשון המישה
 כל הגלעינין (עוקצין פי' מ"כ) כמו הגרעינין. הוא כצד מורחית
 דרומית להר הזיתים כחחום שבת (עיין לעיל א).

גמזו (רבהי כי כ"ח י"ח). עד היום למזרח לוד נוטה מעט
 דרומה בערך א' שעה בדרך מלוד ירושלימה הכפר ג'ימזי היא
 גמזו ומעיר זאת היה נחום איש גמזו והדרוש ידרש גם זו לטובה.
 ואולי הוא בר גמזא הנזכרת כאיכה רכתי בפסוק סלה כל אבירי
 דף ס"ז ע"א).

ענב (יהושע י"א כ"א). עד היום למזרח "רמלא" נוטה מעט
 דרומה בערך שעה וחצי הכפר יאנאצא. (עיין ענב לעיל
 בחלק יהודה ').

שפיר' מיכה א' י"א). כבר כתבתי לעיל בערי יהודה שלמזרח
 דרומית אשדוד הכפר "סואפור" אכן גם לצפון מערבית "לירי"
 (לוד) בערך שעה א' הכפר "סאפיריא" ואולי על זה כיון הנביא.
 אולם כמעט כל העיירות הנזכרים בדברי הנביא הם בחלק יהודה.
 בצד מערבית צפונית").

אספק (שמואל א' ד' א'). תכונתו היתה סמוך למצפה. כמו
 שנאמר (שמואל א' ז' י"ב) ויקח אכן אחת וישם בין המצפה ובין
 השן ויקרא את שמה אכן העזר. ושם יד' אי' ויחנו על האכן
 העזר ופלשתים חנו באספק. וכעת לא נודע **).

בית קר (שם ז' י"א). במחוז "ראמאלא" (אנו רמלא כ"א
 כפר א' על ההר למערב בארות בערך ג' רביעית שעה) כפר א'
 הנקרא "בארווא" והוא לפי דעתי בר. אכן גמזא "וארי קוראוא"
 המחוז עם "וארי לובאן" (לבונה) ומושך עד "וארי אוכיע" (ע"ש)
 ואולי שם היתה תכונת בית בר ***).

* אינו כפר כיא הירבה היא החוקה שתי פרסאית אנגליות והצי למערב דרומה.

** ראה למעלה עמוד קל"ה ובהערותיו.

*** בהחלט לא נתאחדהואך אולי תמאחד עם ההרבה יכלר אל סיקא' השמורה
 לחל סאפי (לדעת קצת חז).

**** בבירור לא נודע המקום הזה. אך אולי אפשר לאחדו עם הכפר עין ברם
 שהוזכר למעלה עמוד קמ"ז וקל"ז בהערה.

תבואות סרק ג' חלוקת הארץ, בנימין הארץ קסה

שמות ערי חלק בנימין הנזכרים בדברי חז"ל הידועים לי:

קני. (סוף מסכת אהלות רבי ובית דינו נמנו על קני ומהרהרו, וכן בירושלמי סוף מסכת תרומות בעלי קניי) עד היום למרח לוד כערך שעה א' הכפר "עין קני". וכן מצאתי ביוהר פי הזריע דף מ"ב ע"ב כפר קניא במערתא דלוד, ושם נממן רשב"י כי הוא נממן במערתא דלוד וכן כתוב בהקדמת תיקוני זוהר וז"ל ר' שמעון אזל ליה וערק למדברא דלוד ואתגניז בחד מערתא הוא ור"א ברי' עב"ל. ואם כן מעות הוא מה שכתוב בסוף ספר שבחי ירושלים שנממן רשב"י במערה סמוך לכפר פקעין כנליל (עין מקומו), ופראין המעין והחרוב אשר היה אצל המערה וכן נזכר בירושלמי תענית פ"ד ה"ח מערתא דלוד^(*). וכן בפסקתא רבתי פרשה ל"ב מערתא דלוד סמוכה ללוד.

כפר דיכרין (גמין דף ג"ז ע"א). עיר כמור מלכא לצפון לוד כערך שעה א' בהרים כפר ראכרין (כפ"פ^(**)) וכעת לא נודע. והוא לפי דעתי "בית זאכארא"^(***) (ר"ל בית זכר הוא דיכרין) הנזכר במכבי' א' ו' ל"ב ובשאר מקומות וביוסף קדמוניות י"ב ז' ו' ז' ובמלחמות היהודים א' א' ד'.

פקיעין. (חגיגה דף ג' ע"א סנהדרין ל"ב ע"ב זהר בלק ר"ד ע"ב) מוכה שתכונתו היתה בין יכנה ללוד וכעת לא נודע^(****).

בי תרי (סנהדרין דף צ"ה ע"א). אולי הוא הכפר "בי תריס" למרח לוד כחצי שעה. ^(*****).

(*) בירושלמי דסיכ ווינציא הניכסא במעברתא ואולי גם ביוהר תרין צ"ל במעברתא.

(**) סרק י"א בתצאיתנו עמוד ש"ב.

(***) הכפר בית ואכארא הנזכר במכבי' הוא במקום הכפר הרוב כעת

כפר בית קאריא בדרום מערב בית לחם.

(****) במאמרו פקיעין ושפדעם בלוח ארץ ישראל לשנת תרס הובחנו שאיננו מוכה כלל מהמקומות שהיא נזכרת בשם שתכונתה היתה בין יכנה ולוד ויכול להיות שהיא היתה כנליל, ועד היום נודע הכפר פקיעין סמוך לשבריא ובני ישיב מיהודים עיבדי אדמה עוד מהמאה החמישית להאלף הבהאי. עין שם.

(*****) הניכסא הנזכר במסדא שם הוא "בית" (לא בן תרי) ואין שפק כי בה כינוי חז"ל אל העיר ביתא המתאחדת עם הכפר קתיר אשר בו היום התחנה הראשונה של מסלת הברזל הירושלמי-יפו. וראויות מוכחות לזה ישעיהו הקרא בירושלים סוף הי' הובית כ"י.

קסו תבואות פדק' חלוקת הארץ בנימין הארץ

קובי (שס.) אולי הוא הכפר "קובאפ" למזרח דרונית
ומלא בערך יתי שעות והצי. *

צלמון. (יבמית דף קביב ע"א וכן במסכת כלאים סוף
פ"ד מעשה בצלמון. תוספתא דפרה פ"ח וכתורת כהנים פ:
בחקתי חרובי שקמה וצלמונה). מצאתי בספרי חכמי היונים
יצאלאמינע" עיר במחוז דיאספאליס (לוד) וכעת לא נודע *).
ואולי היא חרבות קאלומין 'כמו צאלמון' לדרום חיפה בערך
ג' שעות על ימפת הים למערב הכפר "קונייא" בערך שליש שעה.
כתב הויספון הלך בנימין מירושלים עד בית אל ע"ל, ובמקום
אחר כתב שבנימין הגיע עד שפת הים הגדול עכ"ל, וסותר דבריו
כמה שכתב בתכונת חלק דן.

נשלם ביאור ערי בנימין.

טמנו פח לי הבט ימין.

דן (יהושע י"ט מ"א).

גם בחלק זה לא נזכר חוש הגבול כ"א שמות חצרים
אשר בחלקו ועל יריהם נגביל התחום. אכן מצאתי בדברי יוספון
בספרו קדמוניות 5, 1, 22. שכתב יאמניא (יבנה) נתן יהושע לך *).
ובמקום אחר כתב דור (ראד טאנטורא) היה לשכט דן גם מצאתי

* לא אילי כיא ודאי הוא.

** עד היום יש בקדמת לוד נחל הנקרא יארי צלמן ויכול היות כי
בי עדה העיר הנכחדת ועוד מעטו במקרא (שופטים פ') מ"ח הר צלמן ואם אמנם
כי לא ידועת תבניתו במידתו אך הוא הוי בליס סמוך לשכט ולפינו יוכל גם היות
כי כרגלי ההר הזה עמדה העיר צלמונה.

(1) ונחלחר שוללחו יבנחל (יבנה) בכלל ערי יהודה מוכח שדבריו
לאו דוקא כ"א דוקא נחל יבנה כן לך אבל יבנה היה ליהודה. לכן
נולחתי עוד בדבריו בעוקים אחר שהיו ב' מקוונות שנקראות יבנה א'
על שפת הים וז' ונחלחר לו רחוק קלט נחיס ע"כ. והנה בזה
מוזכרים דבריו הראשונים שיבנה על שפת הים כן לך (וכעת לא
נמצא) ויבנה הנזכרת היה ליהודה והוא עד היום.

תבואות פרק נ' חלוקת הארץ, דן הארץ קסז

בדבריו שאשדוד היא עיר קצה גבול דן, וכו' ידענו כי נקודות הקצוות נקודה הצפונית והדרומית .
ועתה אזכיר ערי דן הנודעות לי תכונתם כארץ ואחר כן אנבילהו .

צרעה ואשתאיל . כבר כתבתי בתחום יהודה .
עיר שמש . היא בית שמש אשר זכרתי לעיל .

שַׁעֲלָבִין . מצאתי בדברי אייזעכיוס שבזמנו נמצא כפר שעלבים במחוז "סכאסטא" (שומרון) . לפי דברי יוסיפון שגבול דן הגיע עד דור יתכן שהיתה עיר דן במחוז שומרון ואף שאילון הנזכר עם שעלבים רחוק ממחוז שומרון . אכן כבר מצאנו פעמים רבות שהמקומות הנזכרים זה עם זה לא היו סמוכים ככל פעם .
וכעת לא נודע שעלבים . *

אֵילֹן . נזכר גם במלחמת יהושע אצל גבעון שאמר שמש כנבעון דום וירח בעמק אילון (יהושע י" יב¹) . ואודיע מציאות ערים אלה ובה מובן כונת הפסוק . למזרח לוד בדרך נטו (אשר בארתי כבר) נמצא עמק גדול בתוך שני ראשי הרים גבוהים א' לצפון וא' לדרום, על ראש הר הדרומי הכפר הנקרא בלע "אלא" והוא אילון, וכראש הר הצפוני הכפר "בית אור" הוא בית חרון תחתון מול "אלא" זה לצפון וזה לדרום . ומ"כית אור" ולמעלה יש מקום צר לעבור כתיבו עד הכפר שקוראין "בית אור פוק" (ר"ל העליון והכונה בית חורון [העליון] אכן הוא טעות כמו שאכתוב במקומו) . ולפי דעתי הוא מורד בית חורון והכפר בית אור פוק הוא ג"כ על ראש הר זקוף, והנה עמד יהושע בראש ההר אשר על פני בית חורון והיה למזרחו גבעון ולמערבו (מערבת)

(*) אולי תיכל להתאחר עם הכפר סַלְבִּיט בדרום טורח ליד .

(1) לפי דברי חז"ל היה נעשה זה ציוס תקופת חמון, ונוכח שהי' אז התקופה תיכף אחר חגי החדש (היגוד), ולא בליל השמש (שהיה השמש נבצבצון שהוא למזרח יהושע והירח צבועק אילון שהוא לערב) עזובו נראה הירח בלד הנוערדי, ואין כאן נקיומו להאריך בו .

קסח תבואות סדק גי חלוקת הארץ, דן הארץ

דרומית) היה עמק אילון. ובוסיסון מצאתי שאילון רחוק מירושלים 90 ריס (בערך ד' שעות וחצי) והוא מסכים עם המציאות כי "יאלא" הנזכר במרחק זה מירושלים, והנה בין אילון ובין נכעון בערך שעה א' (ודברי רש"י ביהושע י' י"ב שאילון רחוק מנכעון כ' הוא בדרך אומר הדעת).

אילון. לא נודע כיא שנזכר מלכים א' ד' מ' אצל שעלבין בית שמש ובית חנן (ע"י מקומם) (*).

אֶלְתֶּקָה. (הוא אֶלְתֶּקֶן הנזכר בערי יהודה יהושע מ"ו ג"ט) אולי הוא הכפר הנקרא כעת "אלתני" סמוך ל"כעילין" (בעלה **).

נבתן. בעלה. כתבתי כבר.

יהוד. למזרח דרומית יפו בערך 3 שעות הכפר "יהודיא" הוא בלתי ספק יהוד הנזכר. (***) ולפי דעתי בקעת ידים הנזכר במסכת גיטין [נז' א'] כמעשה החרבן נקרא על שם עיר יהוד, ידים כמו יהודים, והוא בקעה סמוך לכפר הנ"ל.

בני ברק. (במסכת סנהדרין דף ל"ב ע"ב מקום ישיבת ר' עקיבא ובמסכת כתובות דף ק"א ע"ב) לצפון מזרחית יפו בערך שעה וחצי הכפר "בני באראק". ואיזעביוס כתב שהוא במחוז אשדוד מעה.

גת רמון. כתב איזעביוס שהוא לצפון בית ניכרין בדרך לוד 12 מיל (4 שעות ור' חמישית) וכעת לא נודע.

מי הירקון. לפי דעתי הוא "ואדי עוג'ה" אשר זכרתי כבר היוצא מהרי לוד (כי "עוג'ה" כל"ע צער יסורין חולה ואולי מי הירקון מלשון ובשדפון ובירקון והוא ג"כ מין חולה וצער). ואולי

(*) לדעה רבים מהחוקרים נקראת העיר הזאת "אילון בית חנן". ולכן יחסצו לאחרה עם הכפר בית אגאן כשמהנה וחצי סדסאית מירושלים. כהדרך הישנה ההולכת לנאווה (***) החקירות החדשות יאחדוה עם הכפר "בית ליקא" הנמצא 2 סדסאות לדרום בית חנן תחתיו.

(***) בהכסד הזה יסדו בני המושבה פתח תקוה מושב למענים כי אורי הקסום היה טוב מאוד. ויקראו אותו בשמו העתיק "יהודי" אך זה שנות מספר שני כלם לגיד בהמושבה ובתי יהוד סגורים מאין יושב.

תבואות פרק ב' חלוקת הארץ, ון הארץ קסט

שם עיר הרקון * על שם הנחל שסמוך לה**).
 יפו: עיר קטנה מוקפת חומה ובה מבצר קטן. ובעת שם
 מבני עמינו בערך ג' מנינים*** (ונאשר כאתי ארצה הקדושה
 לא נמצא שם אף א****) וכוונת חכמי התלמוד ישרו שם כי מצאנו
 ר' חנינא דיפו: (ירושלמי סוף מ"ק [הז] א****) ר' אחא דיפו:
 (פסיקת' רבתי פ' מ"ו) ר' תנחום דיפו: (שם פרשה י"ז) ר' נחמן
 דיפו (ויקרא וכה פרשה ו') י"א. אם כן אין ספק שלא לעשות
 שם כ"א יום טוב א' (עיין מה שכתבתי לעיל בכיבוד תחומי
 ע"כ). בשנת 5858 (1598) נחרבה יפו עד היסוד בה ונבנה אח"כ.
 גם בשנת 5560 (1800) ביטחור נאסאלעאן כאנאפארמע מעכו הרם
 בחרון אפו חומות יפו (כשאספר כחלק ב' א"ה).
 יפו היא נמל של ירושלים ועמדת על מעשה הנוכח
 במסכת יומא ק"ח ע"א כיון שהגיע לנמלא של עכו וכו'
 לא ידעתי למה עברו דרך צפונה לעכו ולא ליפו שהוא סמוך
 לירושלים? עד שמצאתי בירושלמי שם שגרם נמלא של יפו
 וכן יש להגיה בש"ס שלנו.

שמות ערי דן הנזכרים במקום אחר .

בני עילם בני חרים (עזרא ב' ל"א ול"ב). לצפון (מעט
 מזרחית) יפו סמוך לשפת הים בערך ג' שעות הכפר שקוראים
 כל"ע "חארים בן עלים"*****) ומראים שם קבורת עלי הכהן כבנין

* החקירות ההדושות יאחזי אותה עם המקום הנקרא יתל אליאקיס" בעצין יפו.
 ** לפת ע"ה אין כל הוואה של צעד ויטורין רק עקלתון ועקמימות. וכן הוא סרוך
 הגדר הוא ורוא ע"כ על פני המושבה סתח תקוה ונמל כ"ס הדין.
 *** במשך היובל הזה נתגלה העיר הוואה כמאד והוואה נדפעה ובה קהלה גדולה
 מאדונו אשכנזים וספרדים.

**** זה הי' בשנת הקצ"ג.

***** בירושלמי דפוס וויניציא הנפלא ר' חיי' בריה ר' אדא.

1) גם נמלא ר' שלח דמן יפו (נמלא כ"ז ע"ג), כי שנסח דיפו
 (ירושלמי פסחים מ"ח).

***** אינו כפי כ"א בנין נרול והוא נקרא יתארא צלי אכן צל"ם (האראם
 הוראנו מקום קדוש) ומה שמו המינים אהרים לחשב כי הוא קבר עלי הכהן. אך באמת
 לא נמצא זה בשום דשונה משימות הקברים.

קע תבואות פרק ג' חלוקת הארץ דן הארץ

מסואר. ואני עמדתי על הדבר הזה כמישתאה איך אפשר שקבורת עלי שם הלא מת כשילה ומי הביאו למרחקים? וגם חקרתי על שם הכפר הזה. ולפי דעתי מורכב הוא משני שמות חרים ועילם הנזכרים כעזרא והם כתחום ההוא כנראה משמות הנזכרים שם. וכלתי ספק מזה יצא הטעות עלי הכהן בהתחלפם עלי בעילם. ונמצא שם על קבר ההוא כנן מסואר ומצבה גדולה כתוב מצד א' כתב אישורית וכצד הישני כתב עברי (שזמרונית). ולפי הנראה הוא קבר מכהני השומרנים והם הולכים תמיד שם להשתטח על קבר זה. וידוע שמתחילים את עצמם לכהנים שאמרו שכולם כהנים והגדול אשר להם קוראים כהן גדול וכלתי ספק קבר כהן גדול שלהם הוא. וכפי הנראה היה שמו עלי לכן אומרים המון עם שהוא קבר עלי הכהן הגדול. ושומר נפשו ירחיק מלהאמין דברי הכל (*). וסמוך לו נמצאות חרכות ולפי הנראה הן חרכות אפולוניא הנזכר ביוסיפון קדמוניות י"ג ה' ד' ובמלחמת היהודים א' ח ד' (**).

עטרות בית יואב (דכה"י א' כ' נ"ד). כדרך מירושלים ליפו ישעה וחצי למערב סארים (עיין מקומי) נמצא כפר א' הנקרא כלשון העם משובשת "אלעמרון" (ואומרים תיבה א' "לעמרון") והוא בלתי ספק על שם עטרות הנ"ל. ולצפוניו נוטה מעט

(*) כנראה לא היה הסתבר בעצמו בהמקום הזה ועפ"י הערה הקודמת כאלות שתי השערותיו. והשם חאראם עלי איבן אליס אין לו כל יחס להשמות העתיקים עילם והרים וגם אין בהבנין כל תחבול. וכאמת קברו בהחאראם הזה אחר מנוידי המושלמים שילקח בירו משבת הממשלה על שהיה ארסוף שבקרב המקום הזה ויהיוק מעט זמן רב נגד היל השולטן כ' ב' א' ד'ס ולפי המסופר בנה השולטן כיבאדם בעצמו את מצבת הזכרון הזאת על קברו.

(**) הרבות אפולוניא נקראת היום בשם "אישק"י" ולפי דעת ההבם קלירמן ננו המובא מאת ההבם יוסף הלוי כהנאשלים שנה ד' עמוד 9 היתה שמה לפניס קרית רשף ובה"ה"א ז' ביה נמצא השם רשף אצל בני אפרים.

הבזאות פדק נ' חלקה האדון דן הארץ קעא

מזוהה בערך מיל א' נמצא הכפר שקוראים 'בית יואב' * והוא בית יואב הנזכר וזה עמדת בית יואב *.

שמות הנזכרים בדברי חז"ל.

כפר סבא (בירושלמי דמאי פ"ב לה"א). לצפון הכפר ג'ליל (עין גלגל מל"א מלכים) בערך שעה א' הכפר שקוראים בל"ע 'כפאר סאכא' ***). וכתוך הכפר כנ"א' והישמעאלים קדראים בני יעקוב ר"ל קבורת בני יעקב ולא ידעתי שורש הדבר. ולפי דברי יוסיפון כפר סבא הוא עיר אנטיפטריס הנזכרת במסכת יומא דף ס"ט ע"א כמעשה אלכסנדר מוקדון עם שמעון הצדיק (בתלמוד שלנו נזכר הגיעו לאנטיפטריס ויוסיפון בספרו מעשה זה באיזוהו שנוים כתב הגיעו לכפר סבא ומוכח שא' הוא). ובמקום אחר כתב שחרודוס כנה כפר סבא וקרא שמו אנטיפטריס על שם אביו. יוכן נזכר במסכת גיטין דף ע"ו ע"א ה"י הולך מיהודה לגליל והגיע לאנטיפטריס).

ביתר (גיטין דף נ"ז ע"א). לצפון כפר סבא הנזכר בערך ד' שעות עד היום חרבות גדולות והם חרבות ביתר הירוע. וכן מצאתי בספריהם שביתר רחוק מאנטיפטריס 10 מיל (4 שעה). בירושלמי תענית פ"ד [הה] נזכר שביתר רחוק מים ארבע מיל וכן הוא באיכה רכתי (ארבעים כנרסת ספרי הירושלמי שלנו הוא שעות המרפס) והוא יותר נכון ממה ישנונר בכבלי שם מיל א'

* כפר ביטם בית יואב או בית איוב לא נמצא במקום הזה. ולפינו אין כל דאיה לדשערתו לאחר את הכפר לעשרון עם העיר הנכחות וגם כל המקדשים לא יכלו לאחרה עם המקומות הירועים. ובימי הבינים השבו שהשם לעשרון מקדש בהשם הירושלמי לאשרה שהירושלמי ש"ד ר"ס ויכלי הכות כי המקום הבירד הזה ה"י או מבינן לנכבים ושידדוים.

1) ומונך לכפר ביט יואב כנלא כור גדול הנקרא כור יואב, והל' נקרא כן ע"ש המקום, אכן "בית יואב" הוא כ"ן כוגל (עין 'קונוול' לא ידעתי לעם נקרא כן **).

** שם המעין יביר איוב. ואדמות נעיר להלן אצל עין רגל.
*** הלך גדול מאדמת הכפר הזה קנייה לאחיו אך מושבה מרים נוסדה בהן

קעב תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, דן הארץ

כמו שנראה מציאות, (תוספתא סוף יבמות ברכים ביתר).
קיסרין (מגילה דף ו' ע"א ובמקומות הרבה בש"ס
ובמדרשים). והיא היתה עיר הגדולה בארץ משנחבר ירושלים.
כאיכה רבתי בפסוק היו צריה לראש דף ס"ד ע"א משחרבה
ירושלם נעשה קיסרין מטרפולין וחנפולין. כעת חרב ושטם
ונמצאות ישם חרבות בנינים מפוארים עד מאוד. והם חרבות בנין
הרודוס הגדול שכנה עיר זאת וקראה קיסרי על שם המלך רומי
קיסאר (צ'וזאר). וכעת נמצאים בתוך החרבות כתי היגנים ותכונותה
לדרום דור בערך ג' ישעות. וכעת שכנה (תיקן) איכרהים פאשא
מבצר עכו הביאו אבנים גדולות מחרבות קיסרין. ובל"ע קוראים
ג"כ "קיסאריא" וכימי קדם שמה קיסאריא פליסטינא. סמך
לקיסרין נופל כים נהר אקדאר לפי דעתי הוא "כהארזעאוס"
הנוצר ביוסף שיוצא מ"ל אי מקיסרין.

פונדקא (ירושלמי דמאי פ"ב [היא] פינדקא ער כפר
סכא). למרחק כפר סכא הנ"ל בערך כ' שעות כפר אי הנקרא כל"ע
פונדוק. (וכן נמצא לצפון (נוטה מעט מזרחה) סכאסמא (שוכחין)
בערך שעה א' עוד כפר שישמו פונדוקומי. ולפי הירושלמי
הנוצר נמצאים ב' מקומות שישמם פונדקא (עיין שם) והם
פונדוק ופונדוקומי.

צריפין (מנחות דף ס"ד ע"ב העומר בא מננות צריפין).
לצפונית (נוטה מעט מערבה) רמלא בערך שעה א' על יד הדרך
ל"פו הכפר יצארפאנדר הוא צריפין. אכן נמצא במחוז השפלה
במחוז עקרון כפר אי הנקרא יצארפאן עתיקא ר"ל הישנה.
אולי עליה כינו חז"ל.

קושטא. (סנהדרין צ"ז ע"א). אולי הוא כפר קוסטאני
בשפלה לדרום יקרון *).

* הכפר הזה נודע עד היום יבדלק מאדמתו הנקרא כהיום "ביתסאבי" נוסדה
המשיכה קסטאניא או באר טוביה. אולם מהנמרא יש אין רא"י שהעיר קושטא הייתה
בא"י ועוד זאת כי מספר הנמרא נראה כעליל כי השם קושטא איננו שם העקרי של
העיר. נא שם כנו ותראה על שם שישוכיה היו נהרסים לדבר רק אמת יעשה.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, דן הארץ קעג

רמלא, וכלשון ערבי "רמלא" חול, על שם החול שיש מיפו עד המקום ההוא) ד' שעות דרומית מזרחית יפו והיא כשפלה כמו שכתבתי כבר (לכן מעות הוא מה שיש אומרים רמלא היא רמתים צופים בהר אפרים). וראיתי במספרי חבמי העמים שכתבו רמלא אין לה זכרון בימי קדם לפי שכתב אבולפנורא (חכם כותב העתים לישמעאלים) שנבנה בשנת ס"ג למנין הישמעאלים (היא שנת 4407 (647) או 4437 (677) לבריאה) ממלך סלמאן עבד אלמאליקי (עיי' ה"ב בשנה רנוברת). ולפי דעתי מעות היא כי מצאתי זכרונה מימי קדם מזמן בטולמיוס שכתב ח"ל "אלרמלא" ארכה 65 ורחבה 32, שזה לירושלם כרוחב (אינו מדוקדק) ומערכות ירושלים מי (צ"ל כ) ראשונים מעלה לכר ע"ל. ומוכה שכבר היתה על תילה זמן הרבה קודם עבד אלמאליקי) ומה שכתב ישנבנה ממלך הנ"ל כונתו שיבנה שינית.

תכונת חלק דן.

זה לשון הירושלמי מסכת סנהדרין פ"א (ה"ב): והרי מצאנו שקידשו את השנה כבעלת הרא בעלת זימנין מיהודה וזימנין מן. אלתקא וגבתון ובעלת הרי דן מיהודה, בעלה ועייס ועצם הרי מן. והרי מצינו שקדשו את השנה כבעלת אימר בתים מיהודה ושרות מן עכ"ל. והלשון זה תמוה מאוד כי מצאנו בפסוק שנהפוך הוא? לכן יש להביא אלתקא וגוי הרי דן מן בעלה ועייס וגוי הרי מיהודה. ועל זה מקשה והרי מצינו שקדשו כבעלת והרי בעלת מן? ומתוך בתים מיהודה וכו'.

והנה מוכח גם מהירושלמי הנזכר שיעיר בעלת היא עיר קצה גבול דן (כצד דרומית מזרחית). ומה שאמר בתים מיהודה ר"ל שנפל אח"כ בחלקו של שמעון, כי כל חלק שמעון מיהודה הוא. והנה עיר בעלת היא בעלת באר היא בעל היא בעלה כמו

* השנה מוטעת כי דברי בלמים אינם מוכחים על דמיה הנכחת כיא על עיר אהת ששמה "אלמלא" במצרים, וגם הרב בעל כפ"ס מעה כזה כאשר העירו שם ולפינו לא צריך להניח בדברי בלמים טעותם, "כאשר הנה כי במקום מ"י והעיר דמלה נבחרה באות נדוה בשנה ד"א ח"ו או ח"ו מאת המלך הנזכר.

קעד תבואות פרק ג' חלוקת הארץ הן הארץ

שכתבתי לעיל, אך מלשון הירושלמי משמע שבעלה אינה בעלת) היתה לרן ולשמעון ועל פניה עבר חוט הנכול והלך דרך אישור עד הים הגדול (והוא לפי דברי יוסיפון שאשורר היא עיר קצה גבול הן בצד הזה) וכל חבל הים עד דור היה לרן (אף שרור לצפון נחל קנה עיין מקומו). ולפי לשון הפסוק היה הנחל חוט הגבול בין אפרים ומנשה. א"כ מוכח שרור למנשה ולא הנניע דן לצפון נחל קנה (כמו שאכתוב בסמוך). וגבול המזרחי היה יחוט הגבול הלך מכעילין דרך בית שמש לאילון ומשם פנה צפונה והלך (צפונית מערבית) בין לוד לרטלא כי לוד לבנימין. ועלה צפונה דרך גלגל ויהודיא ובני באראק ופפר סאבא ומשם פנה מערבה דרך דור עד הים.

מכל דברי אלה מוכח שלא היה לא לבני בנימין ולא לבני אפרים חבל הים (ג) כי הן מפסיק ביניהם ובין הים. וכזה ידענו שאין כונת הפסוק והיו תוצאותיו ימה שהגיע חוט הגבול עד הים ממש כ"א שפונה ימה ד"ל שמשם הולך כיושר (בלא נפות צפונה או דרומה) לצד הים. ואפשר שחבל אחר מפסיק בין הים כי מצאנו כחוט גבול בני יוסף (ירושע מ"ז ג') ועד גזר והיו תוצאותיו ימה. והיו תוצאותיו ערי דן לצפון חוט הגבול מנזר עד היום הזה. וכן (שם ח') מתפוח ילך הגבול ימה לנחל קנה והיו תוצאותיו הימה ואם חוט הגבול מתפוח לים הגדול ממש איך אפשר שערידן לצפון הנחל הנזכר? וזה ראוי כרוה שכונת הפסוק כתיבת ימה לצד ולמחוז הים כיושר אבל לא לים ממש. כתב היוסיפון: לרן היה מחוז הים בין אישור ובין דור, גם יבנה ונת היה לרן עכ"ל. והנה מוכח שלא הגיע בנימין עד הים. ויש סתירה בדבריו כמו שכתבתי בתכונת חלק בנימין.

נשלם ביאור חלק דן.

הגוי אשר יעבודו דן.

(1) וזהו שאמרנו בספרי פ' וזאת הצרכה אלס ונעמיד קמינחו

שחלקו של יוסף עכ"ל, הכונה בחלק מנשה שהיה לו חבל הים מן דור עד נחוז הר הכרמל (עיין וקומו).

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, בני יוסף הארץ קעה

בני יוסף

(יהושע ט"ז א') ויצא הנורל לבני יוסף מירדן יריחו למי ירחו מזרחה המדבר עלה מיריחו בהר בית אל ויצא מבית אל ללזזה ועבר אל גבול הארכי עשרות וירד ימה אל גבול היפלטי עד גבול בית חרון תחתון ועד גזר והיו תצאותיו ימה .

כבר כתבתי תכונת ירחו, ולמערכת צפנית יריחו מעין א' טוב (עין אלישע) שקוראים כל"ע עין סולטאן והוא מתפשט אח"כ כנהל, הוא לפי דעתי מי ירחו הנזכרים. והנה הלך חוט הגבול מירדן שהוא למזרח ירחו דרך עין סולטאן הנזכר ועלה אח"כ בהרים הר בית אל לזו, ככו שכתבתי כבר.

הנה ידוע שחוט דרום חלק בני יוסף הוא חוט צפון חלק בנימין (כי מנכילים זה בזה). ובגבולי בנימין נאמר (יהושע י"ח יג) ועבר משם הגבול לזזה אל כתף לזזה נגבה היא בית אל וירד הגבול עשרות אדר על ההר אשר מנכב לכית חרון תחתון.

ונראה לי ששכאן מוכה שארכי עשרות היא עשרות אדר (רברי איזעכיוס שארכי עשרות לצפון סבאסטי שומרין) 4 מ"ל (שעה וחצי) ישגנה ושעות גמור הוא) או ב' מקומות סמוכים הן ארכי ואדר ושניהם נקראים בשם עשרות.

וזכות הפסוק להגביל חלק בני יוסף מצד הדרום, ולפי שדרום הוא גבול הכללי הן לאפרים והן למנשה אמר סתם בני יוסף ואח"כ מכאן ומפריש כפרמות תכונתם כל א' לעצמו.

לדעת תכונת עשרות אדר אני קצת בספקות כי עד היום נמצאים ב' מקומות ששמותם "אטארא", א' לדרום "ביריא" (כארות) בערך חצי יעה נוטה מעט מזער מזרחה וכמעט הוא דרומה מכיון והוא כפר קטן הנקרא כל"ע "אטארא", וא' לצפון חרבות "ביתון" (בית אל) בערך 3 שעות והוא גם כן כפר קטן הנקרא כל"ע "אטארא".

והנה לפי דרך חוט הגבול מבית אל לבית חרון וגו' הסבירא נותנת שעמיות אדר (וגם ארכי העשרות) הוא "אטארא" לדרום

קעו תבואות פוק ג' חלוקת הארץ בני יוסף הארץ

"בִּירְאָה". אכן יש לדקדק הלא לצפון מערבית חרכות "בית־ן" (בית אל) בערך ג' רביעית שעה הכפר "ג'יפני" הוא בית גושנין הוא עפני (עיין מקומו) לבנימין. ואם הלך חוט הגבול מביתן לכפר "אמארא" לדרום "בִּירְאָה" נמצא "ג'יפני" חוץ לגבול לבנימין. ואם תאמר שמוכח מכאן שהוא הכפר "אמארא" לצפון "ביתן" הלא נאמר וירד הגבול עשרות אדר וגו' מוכח שחוט הגבול מתחשם ויורד מבית אל דרומה ומערכה לא צפונה עד כפר ההוא כמרחק ג' שעות, וזה ודאי טן הנמצא.

ונראה לי שיותר נכון לומר שעשרות אדר הוא הכפר "אמארא" לדרום "בִּירְאָה" (*). ואף שג'יפני (עפני) חוץ חוט זה לא יש לדקדק כל כך על מרחק ג' רביעית שעה מחוט הגבול, וא"כ אפשר ששם עפני לבנימין אף שהוא רחוק מעט מחוט הגבול, כי מצאנו כמעט ברוב חלקי השבטים שנכנסים זה בזה. וא"כ אין ספק אצלי שישם כפר "אמארא" הצפוני הוא בכלל השמות אשר נדו מלכם כנודע.

יפליט. לא זכיתי לדעת תכונתו (ועיין מה שכתבתי לקמן בשם כרית). וכפי הנראה תכונתו בין הכפר "אמארא" לדרום "בִּירְאָה" ובין "בית אור" היא בית חרוץ, עיין במסמך. גזר. זכרתי כבר בל"א מלכים (**). ומוכח שתכונתו למערב "בית אור". ומשם סנה והלך חוט הגבול לצד הים אבל לא לים משם כמו שכתבתי כבר שדן היה מפסיק.

ועתה מגביל גבולתם בפרט והיינו חלק אפרים ומנשה. (שם ט"ז ה') ויהי גבול בני אפרים ויהי גבול נחלתם מזרחה עשרות אדר עד בית חרוץ העליון. וטרם שאבאר כל תחומי בני יוסף אצטרך להקדים כיאור

(*) איננו כפר כיא חורבה. וכן מסיימים כל החוקרים, אולם רעת החוקר קאנארא ורעיו שעסקי בהכנת המפה הנדולה לאחרה עם התורכה הנקראת אלראהאריה למערב בית הרוץ.

(**) עיין בדעותנו למעלה עמוד ק"ב.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, בני יוסף הארץ קעו

בית חורון עליון ותחתון.

מלשון הפסוק מוכח שהם רחוקים זה מזה. ולהגיע ליריעת תכונתם אזכיר לשון ספר הישר (דברי הימים) ממלחמת בני יעקב עם מלכי ארץ כנען כפי וישלח :

ויראו אנשי בית חורון מרחוק את הדם יוצא מעיר נעש וגו' ויבאו עד בקום הדם וילכו במסלות הדם ויבאו עד חומת בית נעש ויראו הדם יוצא מן העיר עב"ל. וכתב עוד וירב הדם בעיר (נעש) ויהיה כנחל מים יוצא הדם כנחל עד חוף לעיר ויגיע עד מורד בית חורון עב"ל. והנה מוכח שבית חורון למחוז עיר נעש. וידענו שתמנת סרח קבורת יהושע בן נון הוא לצפון הר נעש (יהושע כ"ר ל"ו). ומוכח שבית חורון הוא כמחוז "כאסר חארם" שהוא תמנת חרם שישם ציון יהושע שהוא לדרום שכס כשתי שעות נוסה מעט מערבה (עיין מקומו). ולפי דעתי הכפר הנקרא "חוארא" שהוא לדרום שכס כשלושה שעות וחצי הוא בית חורון העליון והוא למזרח "כאסר חארם" בערך שעה וחצי. ולפי דעתי סנבלס החורני (נחמיה ב' י') נקרא כן על שם בית חורון עיר הנזכרת. ומצאתי כספדיהם שחורון מקום סנבלס הוא כפר במחוז הר נרידס ע"כ. עיין בספר באדמאלאעצ'אום הלך ב' דף 376, וזה מסכים לדברי שבית חורון הוא חוארא במחוז שכס.

וכבר כתבתי לעיל בשם אילון שלצפון "יאלא" הוא אילון נמצא בראש ההר הכפר "בית אור תאחת" (ר"ל התחתון) וממערב לכפר הנזכר נמצא עוד כפר הנקרא "בית אור פוק" (ר"ל העליון). ואומרים שהם בית חורון העליון והתחתון וכיניהם כחצי שעה זה למזרח וזה למערב. ולפי דעתי טעות גמור הוא, שאין בין העליון והתחתון כ"א כחצי שעה. כ"א בית חורון העליון הוא "חוארא", ובאמת בית אור (תאחת) הוא בית חורון התחתון, ומאחר שמצאו שם עוד כפר והוא יותר גבוה קוראים לו "בית אור פוק" ר"ל העליון. (עיין מה שכתבתי בשם צוער עיר התמרים). והנה במלחמת יהושע עם מלכי הארץ כנען נזכר ויירדסם

קעח תבואות פרק ג' חלוקת הארץ בני יוסף הארץ

דרך מעלה בית חורון ויבם עד עוקה ועד מקרה (יהושע י"י). מוכח שמדבר על בית חורון התחתון שהוא סמוך לאילון הנזכר לעיל, ובאמת שם מורד ומעלה גדולי יעלזה אמרו במסכת סנהדרין דף ל"ב ע"ב וכן תוספתא נדה פ"ח) וכן ב' גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון ופגעו זה בזה אם עלו שניהם שניהם נופלים וכו' ע"ש. אולם הכפר "חוארא" כתחתית ורגלי הר ולא נמצא שם לא מעלה ולא מורד כמו ב"בית אור" הסמוך לאילון. אכן גם בבית חורון הנזכר במלחמת בני יעקב נזכר טורד בית חורון והוא "חוארא" הנזכר ויש לומר פן ואולי גם בהר "חוארא" היה בימי קדם מורד א' וכעת לא ידעתי כהר הזה (ב"ר פ' ע"ג רב הונא רבית חורון, נדרים פ"ה מ"ו מעשה וכו' בבית חורון ז).

ויהי גבול נחלתם מזרחה עטרות אדר וגו'. הנה תיכת מזרחה מוטעמת כמעט מפסיק, מוכח שכונת הפסוק שתכינת גבול

(*) בכל הכנסאות הנמצאות יסלע בית חורון, אך שם סבר כי הוא הי' מקום חורון.

1) במסכת יומא פ"ו מ"ט ג' מילין מירושלים ועד בית חורון וכו'. גרסת מירושלמי (וכן הציג הרמב"ם צפרוטו) מירושלים ועד בית חורון. ואמת אגיד שלא ידעתי כונת גרסת זאת, כי ידוע שבית חורון רחוק מירושלים יותר ויותר, וצוסיפון מלחסי שבית חורון רחוק מירושלים 100 ריס (צערך מהלך 4 שעות) וכן הוא המציאות עד היום הזה. ועוד לפי דעתי כנראה לי שזוק ההוא אין תכונתו ללשון ירושלים כ"א כלל הנוצר והוא צעוק קדרון בדרך ירחו ושם כנאל מדבר וצמרחק 3 או 4 שעות מירושלים צפחה ענוק הנזכר נוולאים סלעים גבוהים וזקופים עד נוולד וכפי הנראה שמה מוליכים השעיר (זה לשון צעל כפופים **) מירושלים לעזאזל בשלשה שעות וחלחול וחקוע שם סמוכים עכ"ל, לא דקדק מה שבחז חלחול שהוא צוחח סצרון כמו שכתבתי צוקונו והוא רחוק מנוחח חקוע) ולכן כנראה לי גרסת הצבלי בית חורון (לא בית חורון) היא הנכונה (**).

(**) פרק י"א בתוצאות: עמוד רצ"ט ועין בהערתי שם.

(**) אין ספק כי גרסת הצבלי היא הנכונה: זאת מקום בית חורון גלילי אמת

בפענו להירדן כאשר הורנו למעלה עמוד ק"ב.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ בני יוסף הארץ קעט

בני אפרים בצר המזרח (על יד הירדן) מעמדות אדר עד בית חין העליון הוא "חוארא" לדרום שכם כמו שכתבתי. וכל מה שהוא למזרח ב' נקודות אלה הוא לאפרים (כאופן שאינו בתוך גבול בנימין). (שם מזרחי) ויצא והגבול הימה המכמתת מצפון. ונסב הגבול מזרחה תאנת שלה ועבר אותו ממזרח יניחה. וירד מינוחה עטרות ונערתה ופגע בירחו ויצא הירדן.

מצאתי בדברי אייזנבוים שעיר מכמתת רהוקה משכם 15 מיל (6 שעה) לצד בית שאן וחוקה מבית שאן 6 מיל (כ' שעות וחצי). וכן נזכר לקמן המכמתת אשר על פני שכם, הכונה למזרח או למזרח צפונית לו. גם כתב שעיר תאנת שלה 10 מיל (4 שעה) למזרח שכם על יד הירדן ¹. גם הזכיר ינוח 12

¹ זהו לשון הירושלמי ונגילה פ"א [הי"ד] רבי חייא רבה אמר לר"ש צד רבי חזי שנועתי ונאצך שכל חובות שהיו לה היו אלא בתוך חלקו של בנימין מה טעמא וכן בחיפוי שכן. והא כתיב וינאס צאהל יוסף ובצבט אפרים לא צחר וב' ? רבי יונה רבי אבהו בשם ר' יוסי בן חנינה ור' לין שוכני סנה קדשים הוורלין כאבלים צחקו של יוסף א"ר אבדונה דליצורין כראש סור היה נכנס ונתן חלקו של יוסף לתוך חלקו של בנימין והיה הנוצח נתון עליו ומה טעמא ונסב הגבול ונערתה תאנת שלה עד איסכופיה דשילה עכ"ל. וכן הוא בצבלי אפרים דף קי"ח ע"ב כי אחא רב דימי אמר צד ונקומות (ב"ל וכן הוא בילקוט) שרתה שכינה על ישראל צילה צבט בצבטין וצית עולמים ובכולן לא שרתה אלא צחק בנימין וב' והכתיב ויטע ונשכן שילה וכתיב וינאס צאהל יוסף ובצבט אפרים לא צחר אמר רב אלא וואי קא קשיא ליה דילמא שכינה צחק בנימין וסנהדרי גדולה צחק יוסף ודענוהו צבט עולמים דשכינה צחקו של בנימין וסנהדרי צחק יהודה א"ל הכי הסתא ההם מיקרצן נחלות בני הדדי הכא מי מיקרצן? הכא נמי מיקרצן כדאמר ר' חננאל צד חזינא [וב'] דעוהה היתה יולאה נחלקו של יוסף לחלקו של בנימין והיינו דכתיב מאנת שילה עכ"ל. והיה אם נציין בצבלי בנימין ובני יוסף

קפ תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, בני יוסף הארץ

מ"ל יר' ור' חמישית שעה) למזרח שכס. נערה 5 מ"ל (2 שעה) מירחו (והוא שנוצר באיכה רבתי בססוק צוה ה' ליעקב סביבו צריו נעורין לירחו) ולפי דעתי הוא הכפר הנקרא כעת ינעמא" לצפון ירחו בערך 2 שעות (ניטה מעט מזרחה).

ויש לשרש כונת הססוק ויצא הגבול היטה המכמתת מצפון בי אי אפשר לוטר שהלך חוט הגבול היטה לצד מערב דרך מכמתת הלא מכמתת לצפון בית חרון העליון (חוארא) יותר

ידענו שגילה (מרחוק כינון אשר חצור לקמן או חלחל שילה היא שילה לפי לשון הירושלמי הנזכר) רחוק הרבה ומחוט גבול בנימין שעלה מירחו דרך בית אל לזו, וזה שאמר בלשון צבלי הנזכר הכי השתח החס מיקרצן כחלחל בני הדדי הכי מיי ונקרצן ר"ל צבית עובדים מחובר בנימין עם יהודה וזה שאין כן שגילה שהוא רחוק ומחוט בנימין, ומתוך רלוועה היטה יולחל מחלקו של יוסף וכו'. ויש לזקק הלל כל חבל הארץ שהוא ללפון בית אל עד שילה הרי הוא ליוסף ואין שייך לוטר שרלוועה יולחל מחלקו של יוסף לחלק בנימין הלל שילה מחלקו של יוסף הוא ואינו שרלוועה ? ואי לא ויחספסל הייתי לוטר שכך ל"ל בלשון הירושלמי ה"ל : כראש חור היה כנס לחלקו של יוסף מחלקו של בנימין וכו', וכן בלשון הצבלי יש להביא כן רלוועה היטה יולחל מחלקו של בנימין לחלקו של יוסף וכו'. ואז יפלא צביניך לוטר כך כי מיי שידע המציאות ההיא כמעט אי אפשר לוטר שרלוועה יולחל מחלקו של יוסף וכו' כ"א מחלקו של בנימין לחלקו של יוסף (וצען יעקב הברסא והיה בנימין מוטער וגוי לא ידעתי וזה לער יש לו על הרלוועה שלו שנסכס בחסות אחר ? לכן נראה לי שהיא לשון מיוחדת מלשון הראשון שרלוועה של יהודה צירושלים וכן לא נזכר צ"ס צבלי ולא צירושלמי שבנימין מוטער). ואציא כך ראיה לדברי שטענות כוונת זה כאלו ושכית : הנה אמרין צחכח יוול דק י"ב ע"א רלוועה היטה יולחל מחלקו של יהודה ונסכסה מחלקו של בנימין וכו' פ"ט, וצפרי פרשה וזאת הנזכרה כזכר ו"ל וכראש חור יולחל מחלקו של בנימין לחלקו של יהודה שאמר וצין בתיפיו שכן וכו' עכ"ל. ע"כ

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, בני יוסף הארץ קפא

מן 9 שעות ולא למערכו. ועוד אח"כ נאמר מבואר ומפורש מתפוח ילך הגבול ימה נחל קנה והיו תוצאותיו היטה וביכח ישעד כאן לא מנביל גבול ותחים ימה לאפרים?

ונראה לי שכונת הפסיק שלא הלך חוט הגבול בדרך הישר מבית חרון למכמתת כ"א פונה מעט מערבה וזה ויצא הגבול הימה ר"ל שיצא קצת לצד מערב ופונה אח"כ מזרחה צפונה על מכמתת ומשם פונה למזרחה תאנת שילה, וזה נסב הגבול

מוכח שגלשן א' ונ"ב בשונות אלה טעה המעתיק בנ"ב א"ב אין מן המונע שגם גלשן הנ"ל ברצועה של יוסף וציון עבות כוונה ונ"ב יולאה ונחלקו של ציון וכו' כמו שכתבתי. והנה רצועה הנזכרת יולאה ונחלק ציון ונחמס עיר קנע ריון עד שילה ובס היטה העכינה צחלק ציון, ובנהדרי גדולה צחלק יוסף. וזה נראה לי קצת לישב חנני' א' שכתבתי לעיל בשם חזר עיר ציון (חנני' יא ל"ג), שגבי חכונ: "חירבאח חל חלזור" מאל חזר חוץ לגבול חלק ציון והלא נחשב בכלל ערי ציון? אכן לפי שאנחנו פרצוה יולאה ונחלקו של ציון לחלקו של יוסף מאל חכונ: "חירבאח חל חלזור" ברצועה הנזכרת ושפיר נחשב בכלל ערי ציון אף שהוא חוץ בגבול הכללי חלק ציון.

גם נדע מלשון הירושלמי הנזכר ששילה היא חלח: שילה ר"ל מפתן שער עיר שילה (איסכופ' דשילה) ובנראה שדברי אייזנצייס אינם מדויקים שכתב שחלח: שילה 10 מיל (4 שעה) למזרח שכם על יד הירדן. כי מאלח שידענו ע"פ הירושלמי שחלח: שילה היא שילה וידענו ששילה היא חרבות סילון (כנו שכתבתי במקומו) וחכונ: חרבות סילון הם לדרומו מזרזית שכם, ובס הנרחק צין וצין שכם הוא יוסר מיי. מיי' אחר זמן מה זכיתי למלא ראיי לדברי נדברי הד"ק שמואל אי יי הי זה לשונו: קצלו את כל ישראל המלמטה וכו' ונדרש אחר ר' סימון ובי שילה היא המלמטה או המלמטה היא שילה אלא כיפה יולאה מחהמו של ציון לחסומו של יוסף ועליה ביהמ"ק של שילה חזון עכ"ל (שרי חבואה דף מ" ע"ג)

קפב תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, בני יוסף הארץ

מזרחה תאנת שילה ר"ל ממכמתת הלך חוט הגבול דרומה למזרח תאנת שילה וידר עוד דרומה (דרומית מזרחית) עד הגיע לירדן. ועדין לא נדע חוט גבול צפונית (והמערבית) חלק אפרים, לכן אמר מתפוח ילך הגבול ימה נחל קנה והיה תוצאותיו הימה זאת נחלת משה בני אפרים למשפחתם.

ובכר כתבתי לעיל תכונת תפוח ותכונת נחל קנה, ומוכח שהלך חוט הגבול ממכמתת דרך תפוח מערבה לנחל קנה שהוא למערב שכס ונופל במחוז דרום "קיסאריא" בים הגדול והוא המנכיל בין אפרים ומנישה. והנה תכונת חלק אפרים לדרום מנישה. כתב היוסיפון: תכונת אפרים מבית אל עד עמק יזרעאל עכ"ל (כי מכמתת על יד עמק יזרעאל היה).

מנישה

(יהושע י"ז) ויהי גבול מנישה מאשר המכמתת אשר על פני שבם והלך הגבול אל הימין אל יושבי תפוח למנישה היתה ארץ תפוח ותפוח אל גבול מנישה לבני אפרים וג' ושם לקמן נאמר ובאשר יפגעון מצפון וג' ויהי למנישה ביששכר ובאשר וג'. ומוכח שחלק אשר מנכיל למנישה והוא כצד צפונית מערבית לו (עיין לקמן תכונת חלק אשר). וזונתן קנעו ויאל תרגם מאשר המכמתת מאשר למכמתת. הנה כונת הפסוק שחוט הדרומי חלק מנישה הלך מתחתיו נחלת חלק אשר לצד מזרחית דרומית עד מכמתת שהוא לצפון מזרחית שכס. ומשם הלך הגבול למחוז תפוח. ושם נכנסים ב' גבולות זה כזה, למנישה ארץ תפוח ולאפרים עיר תפוח. ומשם דרך נחל קנה כמו שכתבתי כבר.

ועדין לא נדע גבול מנישה למזרחו ולצפוניו לכן אמר ובאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח. כי אשר הגיע עד מחוז הר הכרמל. ובמזרחו הגיע עד בית שאן שהוא לביששכר כאשר אבאר. (שם שם י"א) ויהי למנישה ביששכר ובאשר בית שאן ובנותיה ויבלעם ובנותיה ואת יושבי דאר ובנותיה ויבשי עין דור וג' תענד וג' מגדו ובנותיה שלשת הנפת.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנשה הארץ קפנ

בית שאן¹). לדרום מכריה כארבע שעות ורחוק מהירדן ג' רכיעית שעה כפר קמץ שבעים או שמונים בתים קטנים שפלים ובערך מאתים ויושביה; ונמצאות שם חרנות בניני רומיים, וכימי קדם שמה זקמיפאלים ר"ל עיר "הזקמי" שישבו במחוז ההוא. ובש"ס נקראת בישן; לשון קצר בית שאן. וכזמן בעל כפופ"פ) היתה על חילה עיר גדולה ויושביה הרבה מכני עמינו כאשר הזכיר פעמים הרבה.

יבלעם (כדה"י א' ר' ג"ה נקרא בלעם). במחוז בית שאן כצד מערבית דרומית ("לדרום כפר כפאפארא" עיין מקומו) בערך חצי שעה הכפר "פאלא" הוא לפי דעתי יבלעם. וכספר יהודית סימן ז' ססוק ג' נזכר "בלעמא" נראה לי שהוא יבלעם הנזכר.

קמון (שופטים י' ה'). כתב אייזעביאום עיר בעמק יזרעאל 6 מיל לצפון מגדו בחלק מנשה עב"ל. כעת לא נודע (").

דאר. על שפת ים הגדול לצפון קיסאריא בערך ב' שעה כפר קמץ הנקרא בלע "דארדורא" או "אנאמורא" ובו חרבות מבצר

1) חולי ביה השן אשר בנה אחאז (מ"ח כ"ב ל"ע) הכונה עיר בית שאן כי כן מלאנו שמואל ח' ל"ח י' בית שן. (ליסיו חריו הכונה יאשר בנה ר"ל שההיב והנדילו כי בימי חלוקת הארץ עמדה על חילה).

2) צירוסלמי פאה ריש פ"ז ציטתי אית דצעי מומר ציטתי מנעש אית דצעי מומר דהוא מוצעית לחצרי עב"ל, נראה לי שהכוונה ציטתי מנעש שנקראת על שם בית שאן (ציטן) שנמחו ההוא הזיחים מפורסמים והרש"ש עס מנאר ומומר וז"ל כלומר זיחים יצטים שאין עושה עמן. הרבה וכו'. ולפי דעתי אין זה הכונה כיא כשאמרתי.

(*) הרב בעל הפוסם בעצמי ישב בה.

(**) הכפר הוא בצפון מערבית שאן ושדיר השם בלעם הנזכר בדה"י נמצא בהתל הנקרא בהיום ואדי בילאסא. ריש מהחיקרים שקובעים את מקומה אצל חבור שבנהל זה הנקרא נ"כ באלאמא.

*** החבור העיר על דברי אייזעביאום רקני כעת לא נידע המקום הזה. אולם דברי אייזעביאום אין להם בליסוד; כי העיר קמץ נזכרת רק פעם אחת בדה"ק, ושם נידע רק כי בה קברו את יאיר הנלעדי, ומה נראה כי גם היא אחת מערי הנלעדי, ואם נאמר כי אייזעביאום מצא בעמק יזרעאל עיר בשם "קמין" אין מזה רא"י שהיא קמון שבנהל אילי עיר חדשה שנקראת נ"כ בשם זה.

קפר תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנשה הארץ

א' ויושבי הכפר הם בערך נ' (').
עין דור. למזרח צפונית יזרעאל (עין מקימו) בערך שעה
וחצי הכפר "אנדאך" הוא עין דור (**).

תענך. כעמק יזרעאל לדרום עיר לנין הנקראת בלשון
העמים לעניאן היא מגדו בערך שעה א' הכפר "תענוק" על שפת
נהר מעקאטע הוא נחל קישון, וברה"י [א' ר' נ"ה] בערי הלויים
נקראת ענר (**).

מגדו. כתבתי שהיא נקראת "לעניאן" (****) (מלשון רומי
לנין לגיונות ר"ל חילות) וגם על פניה עובר נהר הנ"ל ועל שמה
נקרא הנחל גם מי מגדו כמו שכתבתי בנהרי הארץ.

שלשת הנפת. נראה שהם היו כמחוז ראר (עין רש"י),
ונמצא לדרום מזרחית ראר בערך שעה א' ער היום הכפר
"נאפאתא" ואין ספק שהוא על שם נפת הנזכר, ומוכח שגם
שם העיר היה כן (****). אולי נ' מקומות נקראים כן בשווי
קצת כמי בית חורון

תכונת חלק בני יוסף בקיצור :

לפי האמור הלך חומ צפונית מערבית מנשה דרך הרי
הכרמל למזרחית צפונית עיר מגדו ועבר דרומית מערבית לעין
גנים כי כפר "גיתא" למערב גינין (היא עין גנים, עין מקימו
בשם נת רמון) היה למנשה ועין גנים היה ליששכר ומעין גנים

(*) בעיר הזאת יש גן שלחן גדול השייך להנדיב הנזכר ובה היה לפני איה שנים
בית מעשה הנזכרת אשר ימי קיומו לא אירא.

(**) דרוק בשלש פרסאות למנה נציה.

(***) זה אינו מזכרת.

(****) שם מקומה כעת לא הוזכר המהבר כלל; החוקרים נפלגים בדעותיהם אודותיה:

ראבינוואן יאחזר עם הסקוב "אללאנין" בשפה הרומי. שאמסאן יאחזר עם "תל
אלמטוספאלים" הנמצא בצפון לאנין, אולם דעת קאנדאר לאחזר עם הכפר מונ'הא
אשר כעמק יזרעאל, * פרסאות אנגליות לדרום מערב בית שאן.

(*****) מזה אין רא' : דרוב הפרשים אינם הישנים את שם נפת לשם עצם
סומי כיא ישהאחזר! נירף עם סרח או סלך.

תכונות סדק ג' חלוקת הארץ מנישה הארץ קפה

סונה צפונה (צפ"ז) למערב צפונית בית שאן עד הירדן בגבול דרומית ים כנרת. והנה מוכח שהיה לו ב' כלישות כשתי קרנות א' לצד מזרחית צפונית וא' לצד מערבית צפונית וכניהם תכונת חלק יששכר (עמק יזרעאל). (ולפי רעתי על זה טרמו משה רבינו בכרכת יוסף [דברים ל"ג י"ז] וקרני ראם קרניו בהם עמים יגנח יחדיו אפסי ארץ). בבליטה מוצ"פ היה בית שאן ויבלעם וגו' ובבליטה מוצ"פ היה מגדו ותענך עד הר כרמל. והנה יששכר מוסגר מבני מנשה מג' דוחות מצד מזרח דרום ומערב.

וכתב היוסיפון: תכונת מנישה בהירדן (כמחוז בית שאן) עד ים הגדול אצל דור (ר"ל סמוך להר הכרמל) עכ"ל.

שמות ערי בני יוסף.

שומרון (מלכים א' טז כ"ד). מערבית צפונית שכם כשתי שעות כפר קטן הנקרא בל"ע "סבאטט" (1). ושם זה נזכר במסכת ערכין פ"ב ואחד המקדיש כפרדסות סבסטי (ושם סבאטטי בלשון יונית הוא שם אוניקס בלשון רומי לפי שטלך הורדוס בנה עיר שומרון לעיר גדולה בבנינים מפוארים ויקרא את שמה

(1) זה לשון תבילת תבנית פ"ח זכ"ה ב"י (נדרשון) אחידת שומרון שורא ומה היא אחידת שומרון וצני שכשעלתה גלות דאשונה הלכו להם לנפליה ז' של כותיים ולא הניחוס צלו לים צוטטי וישנו אותה והקיפיה עיר חוונה ונסוכו לה עיירות דבות מישראל והיו קורין אותה ערי נצרכה עכ"ל. לא שונעתי ולא ראיתי ונעולס וים צוטטי. ועוד מה שייכות ים לים צוטטי עם שומרון שקוראין אחידת שומרון על שהקיפו ים צוטטי וְ ועוד איך אפשר לישג את הים ולהקיפו עיר חוונה ולמה דבר צלשון נקיצה וישנו אותה והקיפיה ונסוכו לה קוראין אותה הלא ים צלשון זכר הוא? ונראה לי צדור שיש טעות סופר צלשון הזה ש"ל צלו לטצטטי וישנו אותה והמעתיק העתיק לים צטטי וזה שנקרא אחידת שומרון כי שומרון נקרא צטצטי ונזה מחורלים כל המחיה.

קפו תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנשה הארץ

אוינוסטא לכבוד הקיסר אויגוסטוס שמלך אז על הרומיים) והיא על הר (הר שומרון ויכן את ההר ויקרא וגו' שומרון, שם שמרון סמוך לשכם פסיקתא זוטרית פ' כי תבוא). וסמוך לסכאסמי נמצאות חרכות ובהם שורה א' טן ששים עמודים וכנראה הם מזמן הורדוס המלך.

תרצה (שם י"ד י"ז). למזרח "סכאסמי" כשעה א' על הר גבוה כסר תארסא הוא תרצה *.

שכם (בראשית י"ב ו'). כעת עיר גדולה כלא חומה ונקראת כל"ע "נאבלוס" (על שם פלאפיא נעאפאליס שעמד שם בזמן הרומיים ו) ותכונתה בין הר נחיש שהוא לדרומה ובין הר עיכל שהוא לצפון. ומכני עמינו שם בערך ב' מנינים, וכתיים הרבה ולא נמצאים בכל הארץ כ"א בעיר הנזכרת **), ומהותם אכתוב במקום אחר. למזרח שכם בערך שעה א' בכפר-אכלנוטא ***). קבר יוסף הצדיק. (במדרש רבה סוף פ' מסעי 'שכם כהר אפרים זה נפולין, צ"ל זה נפולין ר"ל נאבלוס).

גבעת פנחס (יהושע כ"ד ל"ג). לדרום שכם (נוטה מעט מזרחה) כשתי שעות הכפר "עוארתא" ושם קבר פנחס בן אלעזר בכניסה של הישמעאלים, וקבר אלעזר על הר תלול ועליו ציון גדול ותחת הכפר בין הזיתים קבר איתמר ועליו ציון גדול. (ושמעי' ממביני הלשון שבלשון ערבי עורתא כמו ירושה והענין מרמז למה שדרשו חז"ל כמסכת בתרא דף ק"א ע"ב בסוסק ואלעזר

*) כן דעת באקאדמו והשם הערבי דומה באמת להשם העברי, בכ"ז נוסח טרביט ההוקרים מההשערה הזאת, מהם יאהדו איתה עם הכפר תיאסיר אשר בהעמק הרחוק * פרסאות לצפון שכם רשמים עשרה פרסאות למזרח שומרון. והם יאחזרו עם הכפר מאלוצא אשר בהדר הרחוק רק 6 פרסאות למזרח שומרון.

**) זיכרונותי ע"ז ס"ה [ה"ד] מזכר ר' ישועאל ב"ר' אזל להלל כיסולים לחון כותייל, והכונה שם.

*) "ישוב היהודים לא נתגל בה ונס כעת מספר נפשותיה רק 81, אולם גם מספר הכותים אינו רב ומספרם רק 110 נפש בע"ד.

**) שם הכפר באלאט: וכן נזכר בספר יהושע הצדיקים.

תבואות פרק ג' חלקת הארץ, מנשה הארץ קפו

בן אהרן מת וגר עיין שם (*).
 תמנת סרח (שם שם ל'). לרחם שכס כשתי שעות
 'נוטה מעט מערכה) עד היום "כאפר האראם" ושם קבר יהושע
 תוך אביו וכלב בן יפינה ועליהם ציונים גדולים.
 שלם (בראשית לג י"ח). עד היום למורה שכס כשתי
 שעות (נוטה מעט צפונה) הכפר "סאליס" (**). (כן נזכר בירושלמי
 ע"ז פ"ה [היד] כפר שלם) והוא שלם עיר שכס בן חמור (*).
 פרעתון (שופטים י"ב מ"ו). בהר עמלקי למערב שכס
 (נוטה מעט דרומה) כשתי שעות כפר שקוראים "פרעתא" היא
 פרעתון (כפר"ס ***) כעת לא נודע (****).
 שמיר (שם י"א). לפי דעתי שתכנית עיר שמיר היתה
 במקום המכר (כעת חרב ושמה) "סאנור" לצפון מזרחית "סיבאסמי"
 בערך ב' שעות (אשר אזכיר במקום אחר) סאנור כמו סאמור
 הוא שמיר (****).
 שילה (ישמאל א' א' ג'). לצפון סלע הרימין בערך 4 שעות
 (נוטה מעט מזרחה) הכפר "תורמאסעייא" (ירושלמי ברכות פ"ב ר')

(*) בשם "רַחֲמָא" כלא ע"י יש המישג ירושה, אבל בהשם "עֲרַחְתָּא" אין כל
 מושג והוראה של ירושה וזה אין מקום להשערתו.
 (**) רחוק 4 פרסאות אנגליות למזרח שכם ולסדרו יהי' רחוק שעה ושליש.
 (1) וזוהי גדולה לי למרש וזה שאלתנו חכ"ל בנוסף ערבין דל"ב
 ע"ב חרי ירושלים הוה. ונובולס לא נוכל שיש עוד עיר ירושלים צבולס.
 חכן נוכלנו צפסוק ומלכי דלק ונלך שלם [צראשית י"ד י"ח] וחמור חכ"ל
 שהיא ירושלים (וכן חרגס חונקלום). והנה נחל עוד עיר ששמה שלם,
 ח"כ נוכל ג"כ לנוער העיר שלם בנוחו שכס נקרא ג"כ ירושלים (כמו
 עיר מלכי דלק) וזה בוכס חרי ירושלים הוה.
 (***) מ"ק י"א בחוצותנו עמיד רס"ח.
 (****) הכפר "פרעתא" לא נודע עד היום. וההוקד קאנרא חסץ לאחר את העיר
 פרעתון עם הכפר סָפָן ההוקד 14 פרסאות אנגליות משכם והוא בצפון פרעתא של
 בעל כסופים.
 (*****) ההוקדים אינם מסכימים בזה ומקום העיר הוואת לא נודע עדיין.

קפח תבואות פרק ג' חלוקת האדן, מנשה הארץ

יעקב (תורמאסא) ולצפוננו נוטה מעט מערבה חרבות "סילון" הם חרבות שילה. וכזמן בעל "כפ"פ") היה על תילו ונמצא שם כיפה שקוראים יקופת אלשכינה" ר"ל כיפת מקום השכינה וכיונהו אהל מועד. ב"ר פרשה ס"ג לחד מן אינן דבית סלוני, ר"ל שהי' מעיר סילון היא שילה.

תבין (שופטים ט"ז). למזרח צפונית שכם בערך 5 שעות הכפר תובאין⁽¹⁾.

בית אל (כראשית י"ב ח'). כבר כתבתי לעיל (בשם ע"י) שהוא במקום חרבות ביתון שהם צפונית מזרחית פירא (כארות). ובעל כפרים כתב⁽²⁾ ואל דרום שילה הוא בית אל וקורן לו ביתאי הפילו הלמד עכ"ל. לא ידעתי כונת דבריו כי הכפר ביתאי הנזכר הוא לדרום מזרחית חוארא (בית חורן) כמו שנה א' והוא לצפון שילה (סילון) בערך 4 שעות לא לדרומה.

רמה בהר אפרים, רמתים צופים. טרם שאחקור על העיר הזאת אכאר שמות ארצות הנזכרים במעשה משיחת שאול בעיד רמה (שמואל א' ט') וכוה נניע אל תכלית מבקשנו לדעת תכונת רמה.

ארץ שלשה, שעלים, ימיני, צוף.

שלישה. מצאתי בדברי איזעכיוס שכוננו היתה עיר "בית סאליסא" 15 מיל (6 שעה) לצפון לזה אכן לפי דברי חב"ל ישרשו כפסוק מלכים ב' ד' מ"ב ואיש בא מבעל שלישה וכו' אין לך קלה בא"י לבשל פירותיה יותר מבעל שלישה (סנהדרין דף י"ב ע"א). ובתוספתא רשביעית פ"ז מוכח שעיר ירחו קודמת להוציא פירות. וכן אמרו בב"ד פ' צ"ט ירחו היתה מבכרת ובית אל מאפלת. אם כן משמע קצת שארץ שלישה היא בטחה ורחו בכבר הירדן. וכן מצאתי במדרש שמואל פרשה י"ג שלישה (היא) כי רמתא עכ"ל (עיין לקמן בחלק גר בשם בית הרים). משמע

⁽¹⁾ ס"ק י"א תוצאתו עמוד בצה.

⁽²⁾ חלוי עיר חנן היא עיר נכח (שופטים ז' כ"ב) צחילוף חותיות

מי נני ולי בת.

⁽³⁾ ס"ק י"א תוצאתו עמוד דציו.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנשה הארץ קפט

שהוא במחוז רמה נבעה ממכס שהוא נבזה מאוד (עין 'טאפי')
וסמוך לכבר הירדן. ויונתן ב'ע תרגם ארעא דרומא. וכבר
כתבתי במקום אחר בשם הירושלמי שגם עיר לוד בחלק הגנב
והוא דרום (שקרא חכמי לוד חכמי הדרום). וזה מסכים קצת
שארץ שלישה במחוז לוד.

שעלים. לפי דעתי הוא ארץ שועל (שמואל א' י"ג ט"ו)
ופלשתים חנו במכמש ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלישה
ראשים הראש אחד יפנה אל דרך עפרה אל ארץ שועל והראש
אחר יפנה דרך בית הירון, והראש אחד יפנה דרך הגבול הנשקף
על ג' הצבעים המדברה עכ"ל.

ויב'ע תרגם ארץ שיעל ג'כ ארעא דרומא. אכן ארץ שעלים
תרגם ארעא מתברא (וכבר ה'רד"ק יששגנה וסתירה עיין שם).
וכבר כתבתי לעיל בערי בנימין שעיר עפרה היתה למורח
בית אל כ' שעות ותכונתה במקום שנמצא כעת הכפר 'טאפי'.
איב מוכח שגם ארץ שועל במחוז ההוא כמו שנאמר דרך עפרה
אל ארץ שועל.

והנה ראש א' פנה מזרחית צפונית (דרך עפרה) וראש א'
מערבית דרומית (דרך בית חרון). וראש א' מזרחית דרומית
(דרך ג' הצבעים). כי סמוך לחברות "עין ג'די" (עין גדי עיין מקומו)
סמוך לשפת ים המלח המערבי נמצאים צורים וסלעים נבזים
עד מאוד וכראשם נראה ים המלח למטה ברגלי הסלעים עמוק
הרבה בערך 1500 רגל. ולפי הנראה הם צורי היעלים הנזכרים
(שמואל א' ב'ר ג') במחוז מדבר עין גדי. ובין סלעים אלה
נמצא גיא. ואולי במחוז ההוא היתה בימי קדם תכונת עיר צבועים
אשר הפך ה' ולכן שמו: ג' הצבעים. ואין זה הצבעים הנזכר
בנחמיה (י"א ל"ד) בערי בנימין כי הראש אשר יפנה דרך בית
חרון (הוא בית חורון תחתון) יגיע שם ואין צריך ראש אחר. ומוכח
שהוא יפנה על צד אחר וגם אין מדבר במחוז הצבעים בנחמיה.
ימיני. ידוע שהוא שם כללי על חלק בנימין.

צוף. לפי הנראה שמחוז רמתים צופים נקרא ארץ צוף
על שם נבזו ומשם רואים למרחקים.
ועתה אפרש דרך שאול ונערה. וכבר כתבתי שיהא פרים

קצ תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנשה הארץ

מתפשט הרבה לארכו ולרחבו.

והנה מתחילה הלכו מנבעת קרית יערים (היא נבעת שאול) למחוז לוד צפונה, והוא כפר בהר אפרים (עין כפר דכרין), ומשם הלכו לארץ שלישה והוא לצפון לוד, ומשם פנו מזרחה לארץ שעלים, ומשם לצד צפונית מערבית (וארץ הימיני הנזכר כאן הוא חלק בנימין הצפוני אצל בית חורון ואדרה וגו') והלכו עוד צפונה עד שהגיעו לארץ צוף היא רמתים צופים.

ואין כל כך לדקדק על סדר הליכתם כי לא שמרו הסדר והדרך כל הארץ, כי המפשט ילך כפי הנראה והנשמע למצוא מכושו ולא שומר דרך הקצר והנכון.

ממעשה זה מוכח שרמה בהר אפרים רחוק מנבעת שאול מהלך יום או יומים וכנזכר שאמר שמואל לשאול ולאתונות האכדות לך היום שלושת הימים. ואמרתי בדעתי אין ספק שרמה הוא לצפון מחוז שכס. וחקרתי וירשתי הרבה אם לא נמצא עד היום זכרונה בארץ. וכרוך העוזר כי נמצא עד היום למערב מכצר "סאנור" (ע"י שמיר) בערך שעה וחצי על הר הכפר "ראמע" והוא בלתי ספק רמה בהר אפרים. וכבר כתבתי כי הר אפרים מתפשט עד עמק יזרעאל¹. ומצאתי בדברי הרמב"ן פרשת וישלח שרמה בהר אפרים רחוק מקבירת רחל יותר משני ימים עכ"ל. וזה מסכים כמעט מדויק עם דברי שרמה בהר אפרים הוא "ראמע" הנזכר אצל "סאנור" והוא רחוק מירושלים כמהלך בי ימים.

¹ (מלחמי בצפר יהודים ד, פסוק ה' וז"ל: ויכתוב הכהן יהוויקים ליושבי נוול יזרעאל והוא השדה הגדול (מיסור לו העמק) אלל צמחאים וכו') לשמור נקיקי הסלעים אשר על פני ההרים בדרך ירושלים אשר בהם יעבור האויז עכ"ל. ולא נמצא בכל הדרך מגליל ליהודה דרך בין ההרים וסלעים כמו אלל פאנור: המזכר שהוא צבול הלפזי הר אפרים ועל פני עמק הגדול עמק יזרעאל. ולפי דעתי צמחאים (בס נמצא נוסחא אחרת דחיס, דחאים) טעות המעתיק וליל צמחאים והוא רמה רוחים לופים. ולאות הכפר ראמע הוא על פני עמק יזרעאל וע"פ נקיקי הסלעים אשר ציניהם הדרך לארץ יהודה.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ מנשה הארץ קצא

ובפי כל יושבי הארץ ישרמה בהר אפרים היא צפינית מערבית ירושלים בערך שעה א' וג' רביעית, ומראים שם ציון שמואל הנביא וקוראים כל"ע "ראמע נאב" סאמאיל". וכן כתב בעל כפופ" (') למערב ירושלים וכו' היא הרמחה ושם שמואל ע"ה כי שם ביתו עכ"ל. ויסוד ושורש לדבר זה שאמרו שרמע" הנזכר היא רמתים צופים בהר אפרים הוא מזמן ממשילת הנצרים כארץ והם הריסו ובנו ויקראו להם שמות כשמות אשר עלו על רוחם : ואמרו שלקחו שמואל הנביא מרמה בהר אפרים והביאוהו לשילה ויקברו אותו שם ובנו עלי' בית תפילה ויקראוהו על שמו עד היום הזה (כן כתב ר' בנימין בעל המסעות). וכהיום בית תפילה הנזכרת ביד הישמעאלים והם עשו ובנו ממנה בית תפילה להם ומגדל גבוה אשר בו יקראו כהניהם ה' פעמים ביום. והנה בנין התהתון בית תפילה הנזכרת הוא בנין מימי קדם בנין חזק מאוד והוא מלאכת הנצרים, אכן בנין העליון והמגדל הוא בנין חדש מלאכת הישמעאלים ע"י השר אשר ישב בירושלים מחמד פאשא בשנת 5385 (1625) ועליתי למגדל זה ושם נראה כל חבל הים הגדול וגם מישור ים המלח והרי הדרומיים אצל חלחיל (עין מקומו) והרי שכס. וכמעט לא ראיתי ראייה רחבה ולמרחקים כמו שראיתי בראש מגדל זה. ובתוך בית הפנימי בית התפילה הנזכרת מרליקים הישמעאלים נר תמיד ושם תמונת קבר וציון ומכוסה כפרכת ירוק ואומרים שתחת הציון מערה א' ושם קבר שמואל אלקנה וחנוה ו'. ומבני עמינו הולכים שמה לבקר קברי צדיקים ובפרט

(*) ס"ק י"א בתוצאתו עמוד ש'.

(1) ונולדתי צילקוטי אמרי קדש (שחצר הנוקובל חלמי ונהר"ח ויעאל מה ששנוע נמי רבו ח"ס חלמי האר"י לזר"א זלוק"ל) שצדריך מלפת לגוש חלב חלץ "ציר טיך" נערה ושם קבורת חלקה חצי שמואל הנביא עכ"ל. איב מוכח שנה שאלמו שצדמה גם קבר חלקה הוא טעות. ונאחר האי ליחא כולא ליחא לא חלקה ולא שמואל ולא חנה. ולא נולדתי בדגרי הרב הקדוש הנזכר שהזכיר שהסכים רבו קדוש עליון על ציון

קצב תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנשה הארץ

ביום כ"ח וכ"ט לחדש אייר (עיין מ"א ס"י תק"צ). ואין טפס אצלי שהוא שננה גדולה ומעות נמור לומר שציון הנזכר (שנכנה בית חשך ואפלה) הוא ציון הצדיק שמואל הנביא כהר אפרים כמו שנאמר (שמואל א' כ"ה א') וימת שמואל וגו' ויקברו בכיתו ברמה (הוא רמתים צופים כהר אפרים) ומקום ציון הנזכר הוא בתוך ערי בנימין סמוך לנכעת שאול ולא יעלה על הדעת שדוד המלך ברח משאול וישב בנזית ברמה שהוא על ידו וסמוך לו. וגם שאול שהלך לבקש אתונות אכיו יסב כמחונה על המרכו כשלשה ימים על חבל הארץ שתכונתו ב' או ג' פרסאות, כי ביום השלישי הגיע לרמה כהר אפרים. ולא אאריך עוד בראיות וכפרט שזכיתי למצוא תכונתו עד היום הזה. וכפי הנראה מדברי הרמב"ן שזכרתי לעיל מוכח שידוע ומפורסם בזמן ההוא שרמה כהר אפרים הוא רחוק מציון רחל יותר משני ימים (ומוכח שלא שם לבו על דברי הבל שאמרו שהביא ר' בנימין בעל המסעות). ולפי דעתי** הוא מצפה מערי בנימין (וכשמו כן הוא***). ונראה לי שהוא צופים שמישם רואים ירושלים.

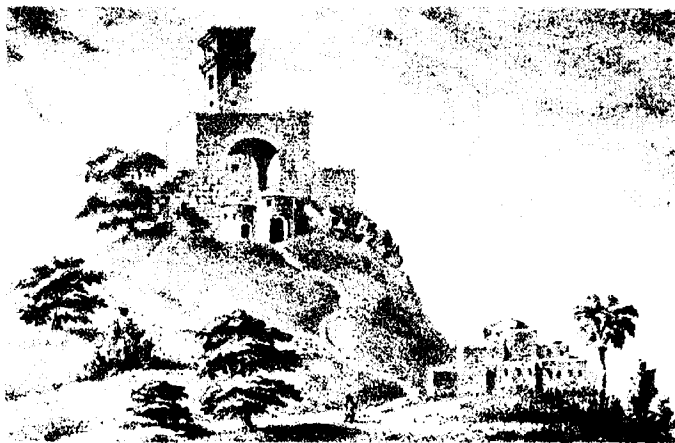
ורנה ידוע ששמואל הנביא מכית לוי ה"י וגולד ברמה כהר אפרים מכח שרמה מערי הלויים היא (עיין הרד"ק שם). ועתה נחקור בשמות ערי הלויים לרעת מאיזהו שכח היתה. כבר כתבתי שהר אפרים מושך לארכו ולרחבו גם לחלק שבטים אחרים אפרים מנשה בנימין דן וקצת גם בחלק יהודה כרגלי השפלה. ולפי דעתי גם חלק יששכר היה מגיע עד הר זה

שמואל הנביא יעל ליון חולדה הנביאה (עיין מקומו) ומי יאמין לדברי העם אס הם קוטרס לטון הפסוק ודברי חז"ל*).

* קבלת הארץ איננה כי"ב בר סמכא בנידון זה והקבלות והמסורות שלפניו הן יותר נאמנות ובראיות לסמוך עליהן. אך כידון שלפנינו אם אמנם כי מסירת קבר שמואל הנביא נזכרת אצל הר"ב מסודילא וכל הנוסעים שהיו אחריו בבזו נוסדה על הדת המון ואין לה עוד היסטוריה. וכל החוקרים מסכימים כעת כי הכפר ינבי סמואל אינו רמה או רמתים צופים עיר שמואל הנביא.

** ר"ל הכפר נבי סמואל הוא במקום העיר מצפה.

*** ר"ל כי השם מצפה יורה על תכונתו ששמו יצטרף למהות נזכר למעלה.

קבר שמואל הנביא (נבי סמואל)

הר תבור

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנשה הארץ קצו

אצל עין גנים (ג'נין) ורמת וגו', כי חלק הצפוני הר אפרים מחובר קצת בהר הכרמל המושך מזרחית דרונית, ובמחוז ההוא עין גנים ורמת. וכן מצאנו שופטים י' א' תולע בן פואה איש יששכר והוא יושב כשטיר (סאנור) בהר אפרים, אף שהוא משבצ יששכר עירו בהר אפרים. ומוכח שהר זה מגיע עד תחום יששכר. לכן נראה לי שרמה היא עיר לויים הלך יששכר, והיא רמה, וכיהושע כ"א כ"ט נקראת ירמות, וכדה"א ו' נ"ח נקראת ראמות, והיא רמה רמתים צופים.

ולאמת דברי שרמה בהר אפרים והוא כמחוז צפון שבם אביא עוד ראיה א' והוא (שמואל א' י"ט כ"ב) וילך גם הוא הרמה ויבא עד בור הנדול אשר בשכני וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה בניות ברמה וגו' ו).

וחקרתי ודרשתי הרבה לדעת תכונת עיר שכו. והנה לדרום מזרחית שבם עד היום הכפר אסכר (עין לקמן בקעת עין סוכר) ומצאתי (בספריהם) "סיכארי" עיר שומרונית וסמך לה באר יעקב ע"כ. ויש אומרים עיר סיכארי היא עיר שבם ממש. אכן לפי דברי היראנימוס שהזכיר עיר שבם ועיר נעאפאלים ועיר סיכר סמוכים

⁽¹⁾ כיום צרעה, יצ"ע חרגס בית חולפאל ר"ל מקום ניוחד לעני הנצילים שישבו שם ולמדו לפני שמואל הנביא. ולפי הפעם הוא שם המקום אשר קניך לרעה או בקלה העיר רעה, וחולי הוא מה שנזכר במס' שבת ד"ל ע"א ר' תנחום דמון נוי וכן במס' ע"ז דף ל"ו ע"א אצוני נוחא (נזקכת שבת דף י"ז ע"ב הגרסא אצוני סנוותא והראשונה נראה ל') וכן בירושלמי סנהדרין פ"י [ה"ו] רצון דנוה הודו. וזה שאמרו חכמ"ל סוף מס' זבחים וזה ענין כיום חלל רעה וכו' הוא דרך דרוש ולפי הפעם היא כיום חלל רעה.

בסליחות לנוהב הספרדים: דעני לעלי צרעה ע"כ. לא ידעתי מה היה לו להמיינן לאמר כן, דבר שלא נמצא לא במקרא ולא בשום מקום שעלי יש או נענה צרעה לכן נכון שלא לאמרו וכן לא נמצא בקיורוי האשכנזים.

(*) עיר סיכאריא נזכרה רק במסעי השליחות.

קצד תבואות פרק ג' חלוקת הארץ מנשה הארץ

זה לזה. מוכח שסיכר אינו שכם ממש כ"א סמוך לו תכונת סיכר. וכחיוס נמצא לדרום שכם בערך שעה א' כדרך ירושלים באר (בור) גדול ועומקו בערך מאה רגל (ישמעי' שבתחתית הכור נמצאת כיפת בית תפלה חרבה) הנקרא בלשון העמים באר יעקב וסמוכות לו חרבות בניני העלענא אסקאנשמאנטין ושבתה אצל באר יעקב הנזכר.

ואין ספק אצלי ששם יסיכר" וגם השם סופר בדברי חז"ל הוא מוסבת שם שבו אישר במקראי קורש יזכרתי לעיל וזה כור הגדול אשר בשכו *). וכורש ששם הגיע שאול בלבתו ומתה לבקש דוד.

בוק (שופטים א' ד'), לדרום בית שאן כשתי שעות עד היום הכפר איבויק הוא כלתי ספק בוק הנזכר *).

צלצח (שמואל א' י' ב'). כבר כתבתי לעיל שלפי דברי חז"ל וכן הביא רש"י הוא ירושלים וכבר זכרתי לעיל בשם צלע שהוא כמו סלע, ויריע שסלעים צללים ר"ל עושים צל, וזה צל צה. וכאמת בצד דרוםית מזרחית ירושלים (לדרום עמק רפאים עיין מקומם) נמצאים סלעים גדולים והרבה. והוא כמעט על גבול בניטין מכון. אולם נמצא עד היום למערב "סילון" (שילה) בערך שעה וחצי נוטה מעט דרומה הכפר "מסלמסא" אולי הוא שיכוש הלשון במקום צלצח ר"ל צלצח כי לפעמים הכרת צ' בל"ע כמו טס והוא אינו כל כך רחוק מחלק בניטין ויש"א בגבול בניטין *).

ארומה (שופטים ט' ט"א). לפי המפרשים נקראת גם תרמ"ה. למערב יסיכאס"י" (שומרון) בערך שעה א' הכפר "ראמין" אולי הוא ארומה הנזכר *).

[*] יותר נכון לאחד את שני הנכתיים עם "הורבת סמיוכא" המצוינת לכאורה אשר לבניטין (בעד היום) וזה לא יסתר כלל את השערת המהדר בתכונת רמה או רמחים צופים. (***) שנהגה היא כי בוק הנכתיית היתה ביהודה כמסופר מהכתובים ואך נוסל לאחר עם הכפר איבויק שבנהגלה מנשה והחוקרים החדשים הצפים לאחריה עם חורבת "בנקא הרחוקה" פרכאות אנליות בדרום מורה ליד. והכפר איבויק הנזכר בסנה' החזקת¹³ פרכאות לצפון מורה שכם עומד במקום העיר בוק הנזכר בשמואל א' י"א ח'. (***) הכפר הזה לא מופיעלפי דעת החוקרים לא תתאחד עם אחד מהמקומות הדרומיים. (***) יותר נכון השערה החוקרים לאחריה עם "אלא-מא" הרחוק פרכאות לדרום

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנשה הארץ קצה

יִשְׁנֶה (דכ"ה ב' י"ג י"ט), לפי דעתי הוא הכפר "אלסאניא" למערב הרכות "ביתן" (בית אל) כשעה א' *.
עפרה (שופטים י' י"א), אולי הוא הכפר "עראפא" (בחילוף האותיות) לצפון מבצר "סאנור" *.
עפרון (דכ"ה ב' י"ג י"ט), מנחות פ"ג ע"ב עפרים בבקעה.
מצאתי בספריהם שתכונתו למזרח בית אל על יד הירדן, ובדברי היונימוס נזכר שהוא 20 מיל (8 שעה) לצפון (עפ"י "ירושלים" *).
ברוית (שם א' ז' ל"א), עד היום למערב צפונית "ג"פני" *
יעין (עפ"י) בערך ג' רביעית שעה הכפר "פיר זית", ואף ישנם ברזית מכני אשר ותכונת הכפר כחלק אפרים, לא יש תמיד, כי מצאנו הרבה כמו כן שהתפישמו כחלק שבטים אחרים, וכן יפלט הנזכר אצל ברזית, כי מצאנו ג"כ גבול יפלטי אצל בית חורון תחתון (יהושע ט"ז ג').

גת רמון (יהושע כ"א כ"ה, ודכ"ה א' ז' נהנקראת פלעס),
מצאתי בספר יהודית ז' פסוק ג' ח"ל: ויכינו כל המחנה נגד בני ישראל ויחנו על ראש ההר מול כתאים (עין רמתים צופים) מן בלעמא עד חלמון שהוא על פני הרעאל ע"ל, ונראה לי בלעמא היא בלעם היא גת רמון, ומוכח שתכונת עיר הנזכרת במהו "סאנור" שזכרתי לעיל והוא לפי דעתי

הדרדמון בבקעת מנדר (זכריה י"ב י"א), ראיתי בספריהם הראשונים שעיר הדרדמון נקראת בזמן הרומיים מאקזימיאנאפאליס, וכעת שמו "פאפר גות" *), והוא למערב עין גנים (ג'נין) בערך שעה א' ולמזרח דרומית לג'נין (מנדר) בתוך "מערב"

[*] השערת ההבס נאנו לאחרת עם הכפר "עין סיניא" כהעק ששפצין לבית אל ואולי כיון המחד ג"כ על העיר הזאת רק כתב את שם הכפר שלא כהוגן והחליף מערב בצפון.

** יותר נכונה השערת החוקרים לאחרת עם הכפר "פראתא" * פרסאות אנגלית למערב שם אשר לפי דברי הויסם של השפרותים ה"י שמו עפרה.
*** ולדעת אחרים מהחוקרים אחת היא עם העיר עפרה לכנענית-ראה למעלה עמוד קנ"א
**** א"ננו כפר גת כ"א הכפר דוטאני, במערב עמק יזרעאל, והוא מתאחד היטב עם חכונת מאקזימיאנאפאליס לפי באורו של היונימוס.

קצו תבואות סקנ' חלוקת הארץ מנשה הארץ

איבן עמר* (כקעת מנדר עיין מקומו). ולפי לשון ספר יהודית הנ"ל תכונת יכלעמא" במקום אשר עד היום הכפר "גות" הנזכר. וא"כ לפי דעתי גת רמון הוא הדרמון והיא עיר לוויה בחלק מנשה שהגיע עד מנדר.

ונראה לי פאסר גות הנזכר הוא כפר עותני כנכול דרום הגליל הנזכר במסכת גיטין דף ע"ו ע"א. וכן כתוספתא דמאי פ"ד, כי כל"ע נתחלק ע"י בגעין וגוה כמו עות הוא עותני. ומצאתי במסכת בכורות דף נ"ה ע"א מכפר חניני לכפר עותני ל"כ מילין כערך מ' שעות וחצי וציפורי כאמצע שתיהם ע"כ. זה מסכים מדויקדק עם דברי כי מכפר "גות" הנזכר עד כפר "ענאן" הוא כפר חנני (למערב צפת נוטה מעט דרומה כשתי שעות, עיין מקומו) מכון מ' שעות וחצי, וציפורי (עיין מקומו) מכון ביניהם בין ב' הכפרים כמרחק השווה והם שלשתם בקו א' שמושך מצפונית מזרחית דרומית מערבית.

אבל מחוללה (שופטים ז' כ"ב). מצאתי בדברי אייזעכיוס שתכונתו 16 מיל (כערך ו' שעות וחצי) לדרום בית שאן על יד הירדן. אכן כעת נמצא למזרח דרומית מבצר סאנור בערך שעה א' הכפר "מיטחאלאן" (אולי על שם מחולה ¹).

* ספרו איבן עמר הוא השם הערבי של עמק יזרעאל.

** לפי ביאורו של אייזכיוס והיראנימוס יאהדרה החקירות ההרשות עם המקום

הקרא עין חלקה החזיק תשעה פיסאות אנגליות וחצי לדרום בית שאן.

¹ כן לשון המקרא (מ"א ד' י"ג) מניח שאן עד חבל מחולה עד מעבר ליקמטס. וכן (שופטים ז' כ"ב) ויבן הממכה עד בית השני לדרמה עד ששח חבל מחולה (כ"ל ששח הירדן), מוכח שהכונה חבל מחולה צענר הירדן המערבי סמוך לירדן צנחלת בני יוסף, ויש לפרש (מ"א י"ע ע"ז) ואח חלישע בן ששח מחבל מחולה תמסח לנביא חסדיך, משמע שמולדת חלישע היזה חבל מחולה, ואיך אמרו חכמינו (פסחים ק"ח ע"א) חלישע בא מן הנטן שנאמר (דברי"א ה' י"ג) ויבני וישש (א"י חלישע) צנחן. וכן אמרינן (כתובות ק"ה ע"ב) ובי חלישע אוכל בכורים הוה, ופירש רש"י שהרי מליו צדדי"י שכת"חם חביו על שש בן וכו' שזכר שם וכו' גד לכבוד ישנו צארכ הנטן עד סלכה

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנישה הארץ קצו

צרתן. נקרא ג'כ צרתה (שם). לפי לשון הפסוק (מלכים א' ז' ט"ז) בין סוכות ובין צרתן מוכח שתכונתו לדרום בית שאן מול חרבות הנקראות בל"ע - חירבאת טובאת" שהוא סוכות בעבר הירדן (ע"ן מקומו) וכעת לא נודע. [

וגו' יעני ושע צנשן. הלא ע"ש הכוונה אשר אמרנו טעיר אבל מחולה מוכח שהיא עיר בני יוסף בעבר הירדן המערבי לא מצני גד בעבר הירדן מזרחי. ועוד יש לדקדק לפי לשון המקרא (דברים ג' י"ג) ויחר הבלעז וכל הבשן וגו' נחמי לחמי שבע מנשה. וכן (יהושע י"ג כ"ט) ויחן משה לחמי שבע מנשה וגו' כל ממלכות עוב מלך הבשן וגו'. מוכח שארץ שן נחמה דוקא לחמי שבע מנשה לא לבני גד, ואף נאמר דה"י שני גד ישבו בארץ הבשן לדעתי כוכל לשמע שנאמח צעת חלוקת הארץ עבה"י מזרחי ע"י משה לא הגיעו בני גד עד גבול הבשן, אכן באורך הזמן התפשטו מזרחי ונשואו וישבו גם בבשן (ע"ן הרד"ק), ובזמן שפע אפי אלישע כבר ישבו שם. ונזה מיושב הדבר שהיו מצני גד אף שישו בארץ הבשן, ועל דבר אבל מחולה נראה לדעתי לישב הדבר, אין הכרח לומר שאכל מחולה נחמח בני גד היחם, כ"א אלישע (אולי גם שש אביו) בא מעה"י מזרחי וישב בעיר אבל מחולה, ולשון ואלו אלישע ב"ש מאכל מחולה אינו מכריח לומר שהיו עיר מולדתו, אלא צנח ההיא הוא ישב ודר שם, ואולי ששע ישב שם ערם נולד אלישע, אף שהוא מצני גד ישב אלו נולד גם כן בעיר סלק נחלח בני יוסף.

אכן בני אומר שני מקומות היו שנקראים אבל מחולה, אי בעבר הירדן המערבי נחמח חלק יוסף כאשר מוכח ממקראות שזכרתי כבר, ואי עבה"י המזרחי נחלק גד בארץ הבשן עיר מולדתו אלישע ב"ש. וקמך לדברי כי נאמר (מ"א י"ט ט"ו) לאלהיו לך טוב מדברה דמשק וגו' ואלו אלישע ב"ש מאכל מחולה נחמח וגו' ונלחי ספק עשה אליהו כאשר זוה לשון ללכת דרך מדבר דמשק ובדרך זה עבר בגבול בני גד בארץ שן אשר על יד מדבר דמשק, כי מאכלה יש לומר שירא לנשאו לעצור דרך ארץ מלך ישראל, מאכל ואיכל, שומרון, והלך דרך עבה"י המזרחי ושם מלא את אלישע בעיר אבל מחולה, כמו שנאמר וילך משם וימלא את אלישע ב"ש והוא מורש וגו'.

ועד היום נדעם חורבות עיר אביל על שפה נחל ירמון, ללשון מזרחית לו בערך ג' שעות, והוא המגביל בין חמח בני גד וחמח בני חמי מנשה, והוא לדעתי מה שזכר במכ"י פסחים ע"כ ע"א אבל ערב, כי נאמח ארץ שן המזרחית נחמח כרב/אחאצ"א) הוא, והוא לדעתי אבל מחולה המזרחית. (פרי חבואה דף מ"ה ע"ב).

* גם דהי קאנדא קוכע את מקומה בדרום בית שאן בהגבה הנקראת "חל פאריכ"

קצח תבואות פרק ג' חלוקת הארץ מנישה הארץ

שמות ערי חלק בני יוסף הנוברים בדברי חז"ל:
עקרבא (מעשר שני פ"ה ט"ז), ע"ן מה שכתבתי באריכות
בביאור משנה זאת בסוף זה הפרק.
אסירי (תוספתא מקואות פ"ד). מכון לצפון ישנם בערך
2 שעות עיר "נ"פ" (גבעה) ושם גבע זה אין לו מקום בדברי
חז"ל ולא במקרא והוא שם חדש. ולדרום מכון "נ"פ" הנובר
הכפר "אסיר".

כפר נמרה (מדרש איכה דף ע"ב ע"א). לדרום מערבית
"ג"פ" הנובר שעה א' הכפר "בין נאמרה" והוא נמרה הנובר.
יתמה (ערלה פ"ב מ"ה איש כפר יתמה). לדרום "ביתא"
שהוא לדרום "חוארא" (ע"ן בית אל) כערך שעה א' עד היום
הכפר "יתמא".

בדן (שם פ"ג מ"ה כלים פ"ז מ"ה וירושלמי דמאי פ"ב
ה"א). במחוז מזרחית צפונית ישנם "ואדי אלכאדאן" [1]. וכתב
הברטנורה במסכת כלים הנ"ל בלשון המתנתין רמוני בדן והציר
גבע. שבכדן וגבע ישנו כותיים. ובתוספתא דמאי פ"ב נזכר
שישבו כותיים על יד הירדן בזמן ר' עקיבה ע"ש.

פרך (שם). חלק "ואדי" הנובר שהוא יותר דרומה ומזרחה
סמוך לירדן נמשך נקרא כל"ע "ואדי אלפרכא". ואין ספק ששמות
הנחלים הנוכריים על שמות מקומות אלה שתכונתם בנחלים הנוברים.
בקעת עין סוכר (מנחת דף ס"ד ע"ב). למערב (נוטה מעט
דרומה) כפר "סאליס" ע"ן שלם כינו וכן הכפר "אבולנימא" [2]
ששם צ"ן יוסף הצדיק נמצא הכפר "אסכאר" ומעין יוצא משם

הרחוק 3 פרסאות אנגליות ממנה אולם הח' הנדרסאן קבע את מקומה בהמקום הנקרא
קלל "אצארה" 3 פרסאות למערב בית שאן בינה וכן עמק יזרעאל מיל הכפר
שיטא. זה מסכים יותר עם הכתובים צרתן או צרתה אך בביאור לא נתאחד
המקום הזה.

[*] אולי כיון להנהל הנקרא אצל האביונאן "ואדי אלכעד" והוא נחשף במפת הארץ.
[**] צ"ל "אלכאלאס" וכן נקרא עד היום וגם בכל רשימת הקברים ובספר "חוס
הצדיקים שנחשף בשנת שט"א נקרא "אלכאלאס".

הבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנשה הארץ קצט

ונקרא "עין אספאר" ושם בקעה מברכת הפתוחה לצד מזרח עד הירדן, והיא לפי דעתי בקעת עין סוכר^א. גם נראה לי שעין זה הוא הנקרא עין כושית בירושלמי ע"ז פ"ה [ה"ד] וז"ל ושל עין כושית מפני כפר שלם עכ"ל י. וטובח שכפר שלם סמוך לעין כושית והוא "עין אספאר" הנז"ל סמוך ל"סאלים". בב"ר פ' צ"ח בסוף ברכת שמים מעל זו אוזרות שבבעל עכ"ל. לפי דעתי הכונה מהו מעין אסכר שמשקה שם ידות הבעל הנמצאים שם והוא לבני יוסף והו ברכת שמים מעל.

בורני (סנהדרין דף ל"ב ב' קול רחים בבורני). נראה לי שהוא הכפר "בארין" למערב שכם רחוק משפת הים בערך כ' שעות בדרך ארחות הישמעאלים מלוד לג'ינין (עין גניס).

בפר דיכרין. ע"ן מה שכתבתי בשם הר אפרים.

ראמין (וזהר פ' שמיני דף ל"ט ע"ב ר"ז דכפר ראמין). למערב "סכסטי" (שומרון) כשעה א' הכפר "ראמין". ואולי הוא ארומה הנזכר במעשה אבימלך (שופטים ט' מ"א) ע"ן לעיל.

שמות הנזכרים בספר הישר במלחמת ב"י עם יושבי

הארץ בפרשת וישלח:

חסר. לפי דעתי הוא הנקרא בפסוק חצור (נחמיה י"א

ל"ג). ע"ן חצור לבנימין, וגרסת הילקוט בשם מדרש ויסעו היא חצר. סרמין. נראה לי שנקראת העיר כן על שם הר סרמפא

^א מהשערה הזאת יצאו גם החוקרים שאחריו אולם כפי העיר החכם יוסף הלוי בירושלמי שנה ד' ע"ה 4 שהשערה הזאת דחוייה היא כי הבקעה הזאת מברכת בבבלי שם וגם בירושלמי שקלים פ"ה ה"ב לענין הבאת יתרי הלחם ואין ספק כי לא הביאו את המנחתם מארץ הכנענים שהיתה ארץ סמאה אך גם השקיעו לאחד את עין סוכר עם בית שמש שביהודא ולאחר כי השם סוכר הוא שם הרפה שבו בימי הבית השני להקדים יתרי שם לפנים עבודת ה' השמש היא דק השערה הדדית, ועד היום אי אפשר לנו להחליט את מקום הבקעה הזאת.

(1) וחולי כונה בירושלמי על הנקום והנצל הנקרא חלל הנזכרים בזה יעקב כחנני בקשריהם וכו' שם היה חללה (ע"ן למעלה עמוד ק"ז).

ר תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנשה הארץ

(ע"י מקוטו) שהיה סמוך לה, וכלתי ספק הוא טעות המעת'ק שנחלק לו ו' ב' שצ"ל סרטף. ובילקוט הגרסא שרתה ולא נראה לי. ארכליו. וישמעו כי יצאו להם אנשי ארכליו עכ"ל. אי אפשר לומר שהוא ארכל 'ע"י ארכל בחלק נפתלי' כי הוא כמחוז ים כנרת ורחוק הרבה מכני יעקב. ומצאתי ביוסיפון קדמוניות י"ז י"ב א' שער ארכלי במחוז ירחו כמרחק מהלך יום א' ואף שמספר שנכנה מארכלוס ונקראת על שמו, מי יודע אם לא כבר יש עיר על תילה הנקראת "ארכלי" ומלך ארכלוס כנה ותיקן אותה וא"כ נראה שצ"ל ארכליו בכי, ע"י במסוף הערוך בשם ארכל.

איתנים. נראה לי שצ"ל מחנים שהוא בעבר הירדן מול מחוז ההוא שישבו בו בני יעקב. וגרסת הילקוט מחנה והיא כמו מחנים.

שילה געיש, בית חורון תפוח, הר סיאון, כל אלה כתבתי כבר במקומם, ע"י בהם.

קסטרה. 'איכה רכתי בפסוק צוה ה' קסטרה לחיפה. במדרש שמאל פרשה מ"ז קצרה לחיפה צ"ל קסטרה. ב"ק דף צ"ח ע"א בקסטרה או בהר המלך). מצאתי בספרי חכמי העמים שהמקום הנקרא כעת "חירבאת אתלית" על שפת הים לצפון דאר (מאנטורא) ולדרום חיפה ברגלי הר הכרמל נקרא בימי קדם קאסטרום פערעגרינארום. ואין ספק אצלי שעליו כונו חכז"ל בשם קסטרה שהוא סמוך לחיפה. ולבעל כפ"ס * לא נודע קאסטרום הנזכר ורחק את עצמו לפרש ולדעת מציאות ותכונת קסטרה לחיפה ואמר קסטרה הוא קיסרין.

טאבא. (כמכ"י א' ט' ו' נזכר טאבא אצל ירחו ובית אל). למערב כפר 'נעמא' (ע"י נערה) בערך ג' שעות בהרים שהם למערב כבר הירדן בנקודה הגבוה שכלל מחוז ההוא עד היום הכפר 'טאיפי' והוא כלתי ספק טאבא הנזכר. ובין 'טאיפי' ובין

* פרק י"א בתוצאות: מסור רנ"ו.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, מנשה האדני רא

יזעמא" הנזכרים נחל א' נקרא כל'ע דוגא ר"ל דגים. עיין יחזקאל מ"ז ט' ונר' ¹.

מעברתא "ירושלמי תענית פ"ד (ה"ה). ז"ל יוסיפון מלחמת היהודים ח"ד פרק כ"ז ויסע דרך שומרון וניפאלי (שכם) הנקרא מעברתא עכ"ל.

נשלם ביאור חלק בני יוסף
ה' אלהי אבותיכם יוסף.

יששכר.

בחלק זה לא נזכר חוט הגבול כ"א הערים לכרם ועל ידיהם נגביל הגבול.

יזעמאל. לצפון עין גנים (ג'ינין) נוטה מעט מזרחה בערך שעה וחצי הכפר יזעין" והוא יזעמאל. ולמזרחו בערך שליש שעה הר א' הנקרא "ג'יבל ג'לוד" (גלוד) וטמנו יורד נחל קטן. וביריעה זאת מכוון פסוק א' שהוא כחדה וכל המפרשים לא הגיעו לתכלית הדבר. והוא במלחמת גדיען עם עמלק (שופטים ז' ג') ועתה קרא נא כאוני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד עכ"ל. והנה כל קורא ישאל מי הביאם לעבר הירדן מזרחה במחוז גלעד עד שישבו מהר הגלעד הלא חנו בעמק יזעמאל? ולפי דברי הנזכרים מוכן כונת הפסוק. השם "ג'לוד" (גלוד) הוא לשון משובשת והכונה הוא גלעד והוא הר הגלעד הנזכר ולא הר הגלעד בעבר הירדן. וזה לשון הכפז"פ ¹ למזרח יזעמאל ביושר כמרוצת הסוס הוא העין שחנו עליה ישראל במלחמת שאול האחרונה ויוצא מהרי הגלכוע מן הדרום וקוראים לה עין "ג'לות" ואומרים הישמעאלים כי שם היתה מלחמת דוד עם גלית והם טועים עכ"ל. הנה מהליפין גילות בגלעד. והמחבר הנזכר עבר על הדבר הזה ולא השגיח ולא הרגיש המעות שהוא דוקא ככונתם ר"ל שגילות הוא גליל הפלשתי. אבל לא

(1) לפי דעתי שם היתה הכונה כפי דלגון שהזכיר יוסיפון מלחמת היהודים ח"ד ט"ז.

(*) פרק י"א בתוצאות עמוד ה"צ.

רב תבואות סרק גי חלוקת הארץ, יששכר הארץ

שעצם השם הוא מעות כי כלתי ספק השם גילות הוא גלעד הנובר.
ומדי דברי מעיר יזרעאל נראה לי לפרש פסוק א' (מלכים
א' כ"ט י"ט) כה אמר ה' במקום אשר לקקו הכלבים את דם
נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה. ושם כ"ב ל"ח וישמח
את הרכב על ברכת שומרון וילקו הכלבים את דמו והזונות
רחצו כדבר ה' אשר דבר עכ"ל. והנה יש לדקדק הלא נבות נסקל
ביזרעאל והכלבים לקקו דם אחאב כברכת שומרון ואיך יקיים דבר
ה' במקום אשר לקקו וגו' ? והירדק כתב וז"ל ויש לשאול האיד
אמר כדבר ה' הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם אחאב כשומרון
לקקוהו הכלבים ומהנראה כי יזרעאל קרוב לשומרון,
ומי ברכת שומרון הולכים עד יזרעאל והמים בא ארומים מן הדם
עד יזרעאל ושם לקקו הכלבים הדם עכ"ל. ואין ספק אם היה
ראה או ידע המציאות לא היה כתב כן שמרחק רב בין יזרעאל
ובין יסביסמי (שומרון) וכיניהם הרים וגבעות עמק ומישור
ולא יעלו המים ההרה.

לכן נראה לי במקום אין הכונה מקום בארץ כ"א במקום
ר"ל תחת כמו שנאמר (הושע כ' א') והיה במקום אשר יאמר
להם וגו' ר"ל תחת אשר נאמר להם, וכן כתב הרד"ק וכן האבנעז
וז"ל וסירש והיה המקום כמו תחת אשר לא עבדת וכו' ר"ל ענשו
תחת אשר לקקו הכלבים וגומר ילקקו גם דמך אבל לא במקום
בנקודה בארץ כי אי אפשר להכחיש המציאות.

כסלול. למערכ הר תבור (עין מקובוצ) כשעה א' הכפר "איפסאל".
שונם. מכון לצפון זרעין כשעה א' הכפר סולאם והוא שונים.
חפרים. לצפון מגדו (ליניון) כשתי שעות היתה בזמן אייזכר
והיאנימוס הכפר יאפראמא והוא חפרים וכעת לא נודע.

שיאון. כדברי אייזכריוס נזכר שהוא כהר (ר"ל בצד תבור).
ועד היום בין "דבור" (דכרת) ובין "יאפא" (יפיע) נמצא הכפר
"סאין" והוא שיאון הנזכר.

[*] אפשר לאמרה עם החורבה "הפ" פאראה' למערכ עמק יזרעאל.

תבואות מרקני הלוקת הארץ, יששכר הארץ רב

הַרְפִּית. כתב היראנימוס שכזמנו למערב בית שאן בערך שעה וחצי הכפר -האראבא* (עראבא), ולפי דעתי הוא הרבית. וכן עליו כיון המדרש ב"ר פ' ל"ג ר"א עיר היא בתחום בית שאן ושמה ערבי עכ"ל. וכעת שם הכפר "ארוכוני" ותכונתו כהרי נלכוע*). קָשִׁיזֶן. כתב בכפ"פ** ולדרום -אכסאל* (כסלות) כמו שעה א' קישון ומשם יצא הנחל עכ"ל. וכעת קוראים הכפר אשר יצא ממנו נחל קישון (והוא לדרומית מערבית הר תבור) -שיך אבוֹיִק' על שם ברק בן אבינועם. והוא סמוך לכפר -סחור'. ולפי הנראה הוא קשיון הנזכר. בדכה"י [א' ו' נ"ז] בערי הלויים נקראת קרש. אָבִיזֶן. לפי דעתי הוא הכפר -קארם עין אביזן* שהוא למערב -איכסאל* נוסח מעט דרומית כשעה א' וחצי ויש קוראים -קנאייביץ*.

דַּמְת. עיין מה שכתבתי בשם רמה רמתים צופים. עֵין גַּנִּים. לדרום זרעין נוסח מעט מערבה בערך שעה וחצי הכפר *** ג'ינין ושם מתחיל עמק יזרעאל (מרג' איבן עמר). וסמוך לכפר נחל קמז הנקרא -עין ג'ינין* (עין גנים) עיין בביאור נהרי ארץ בשם גינאי נהרא. ברכה"י (שם שם נ"ח) בשמות ערי הלויים נקראת ענם.

תְּבוֹר. מצאתי ביוסיפון שהיתה בזמנו עיר ומבצר בראש הר תבור והחרבות אשר נמצאות שם עד היום הם הריכות בנין בית תפלה שכנתה העלענא אם קאנשטאנטין כשכתבתי במקומו. ועל עיר הנזכרת כיון הפסוק בשם תבור. והיא היתה עיר לוויה כזכר כדה"י (שם שם ס"ב).

בית שמש. לפי דעתי הוא הכפר "כובאב אלחאמא" (ר"ל כוכב השמש והכונה בית שמש) למזרח כפרה'עין בסמוך

* ההקירות והדרשות מאחרים את העיר הוות עכ הכפר -ראבא* אצל אשר

המים אשר לדרום הרי נלכות.

** סדק יא בתוצאותיו עמוד רצ"ג.

*** אינו כפר כיא עיר ובה מושב מנהל (מודר).

רד תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יששכר הארץ

כחצי שעה. בפסקתא רבתי פרישה ט"ו שאלתי את ר"ר א' מן כוכבה ר"ל חכם א' מן עיר כוכבה והיא יפוצא אלחאמא" הנזכר. ובכפ"פ*) כתב בית שמש הוא לדרום צפורי ונקרא בל"ע "שומשיה"***). ולפי דעתי הוא בית שמש לנפתלי 'עין מקומו' .

שמות הנזכרים במקום אחר :

דְּבָרַת (יהושע י"ט י"ב, כ"א כ"ח). בצד המערבי הר תבור
כחצי שעה הכפר "דְּיִפּוֹרְיָא" והוא נזכר גם בערי זבולון. מוכח
שתכונתו על הגבול טמש ונמנה לשני השבטים אלה.

מראון (יהושע י"ב כ'). לדרום הר גלכוע "דר מראון"
'כפופ'***). עין בל"א מלכים.

בית עקד (מלכים ב' י"ב). בזמן איזעכיוס חרבותיו
בעמק יזרעאל 15 מיל (6 שעה) מלגיון עב"ל****).

אֶפֶק (מ"א כ' כ"ו). הר א' מהרי גלכוע בצד הדרום נקרא
"ג'בל פוקוא". אולי נקרא כן על שם עיר אפק בעמק יזרעאל
שתכונתה בחר ההוא*****).

דוֹתָן (בראשית ל"ג י"ז). לדרום "ג'ינין" (עין ננים) בערך

[*] פרק י"א בתוצאותיו עמוד רצ"ג.

***) השם בית שמש שהי' לערים רבות בא"י בימי הנענים הי' בל"ס על
שם בית המלך להשמש שצמד בה. ובמובן אפשר ישמחה היתה נשאר (בשנים
קטנים) עד היום הורה אך זה דבר שלא יעלה על הדעת כי ביטול ערבות יקרא המקום
בתכונם שמו העתיק. ולכן יותר נכונה דעה הרב בעל כפרס, וההקדוה ההדוה ישער
לאחר את העיר הוזה עם המקום הנקרא עין אלששיא בבקר הירדן לדרום בית שאן.
****) שם עמק רצ"ר.

*****) מהבהוב יש נראה כי בית עקד הי' רק מקום סקלט או קבוץ להדוהים
וכן תרגם אנקלוס בית כנישת דעיא. וכן הושבים כל המבארים.

*****) שונה היא כי אפק הנכחת לא היתה בעמק יזרעאל. רק בעבר הירדן
המזרחי בהחבל אשר לקח ארם טכני ישראל והדאיי כי גם אחרי אשר ניגפו בני
ארם לפני בני ישראל סאה אלף הנלי ביום אחד נסו הנשארים אפקה וגם המלך
בעצמו גם לעיר הוזה להחבא ולכן אי אפשר לקבוע את מקומו באחד מהרי
גלכוע. אולם שם העיר הוזה נשאר בטעם במלואו ומאד אפשר לאהדו עם הכפר יסיק
אשר במרחק ים כנרת בדרך הגבוה ההולכת למשק.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, ישיבת הארץ רה

2 שעות וחצי הכפר "דוּתא" והוא דותן *). וממך לו מראים הכור שהושלך לתוכו יוסף הצדיק).

מִרְוֹ (שופטים ה' כ"ג). לצפון מערבית בית שאן בערך שעה הכפר "מִרְאָס" והוא מרוו כלשון משוכשת. עיין מרעשת בתחום עולי ככל **).

בֵּית הַשֹּׁטָה (שופטים ז' כ"ב). כ' שעות צפונית מזרחית לכפר זירין הכפר "זִיטְטָא" ***).

שמות חלק יששכר הנזכרים בדברי חז"ל:

עין טוב (ר"ה דף כ"ה ע"א. ובפסקתא רבתי פרשה מ"א). בין הר תבור ובין בית שאן הכפר "אום אלטאכ" ושם יואדי טובאעני" היורד מהרי גלביע ("טובעני" כמו עין מוכ). ולפי דעתי נקרא ג"כ טבעון (במסכת מכשירין פ"ק מ"ג איש טבעון. מסכת מגילה דף כ"ד ע"ב). ובעת שישבו הסנהדרין בגליל (בבית שערים או בציפורי או במכריא) נחשב הקביעות בעין טוב או לפי שאוירה צח או לפי שתכונתו על מקום נכוח ורואים שם למרחקים וכפרט מזרח בעבר הירדן, ולכן שלח ר' יהודה הנשיא את ר"ח לעין טוב כנזכר ר"ה דף כ"ה. ועיין ירושלמי תענית סוף פ"ב

*) איננו יודעים כיצד חזקת אחרות העומדות על נכחה קטנה הנקראת תל דוּתאן והוא לצפון סכסמא היא שמוין.

1) צמדת רצה סוף פ' ויחי וכן צמדת תחומא צפסוק ויראו אחי יוסף מה ראו חלל ראו צמדת שחזרו מקצורת אציהם ראו שהלך יוסף לצדק על אוחז הצור שהשליכוהו אחיו צמוכו וצדק עליו כמו שחייב אדם לצדק על מקום שנעשה לו כס צדק הנוקם שעה לי נס צמקום הזה וכו' עכ"ל. חידוש צמיוני חיד צל יוסף צמחז הצור ההוא שהוא לצפון שם אחר קצור אציו צמרון. ואם קבלה קצב. ***) כן דעת מורקאדיר וראביטאון אך השם הערבי איננו רוסה להשם העברי ורוב החוקרים מנמיים להשערה הזאת.

*** המקום הזה הוא מההוספות שבסוף ספר פיר תבואה. אולם השם הערבי "יוטא" איננו מתאים כלל אל השם העברי ש"ה ויותר נכונה דעת ראביטאון לאהרן עם המקום הנקרא "יוטא" הנמצא עד היום בבית הירדן ונחשבה במפת הארץ.

רו תבואות פרק ג' הלוקת הארץ, יששכר הארץ

וכריש פ"ד. פסחים דף נ"ג ע"א אהיני דטובני. רוא תמרי מחז
עיר עין טוב.

סרוניא (כירושלמי סוף בלאים: [ה"ר] כנישתא עתיקא דסרוניא) ("
בבראשית רבה פרשה א' ראב"א סרוניא. בזוהר פ' תזריע דף נ"א
ע"א האי מערתא דסביר' סרוניא) עד היום בין סבריא ובין בית
שאן מעט צפון לגשר ימיניאמא" שהוא לדרום ים כנרת (עין ירדן)
רחוק מהירדן בערך שעה א' הר ועליו עיר קמנה ושמה יסירין
היא סרוניא הנזכר ואולי הוא בית שירין הנזכר בירושלמי סנהדרין
פרק ד' מיתות [ה"ב].

נעורין (מסכת חולין דף ה' ע"א). למזרחית דרומית "זרעין"
כחצי שעה הכפר "נעורים" בקצה הרי גלבוע והוא נעורין הנזכר (").
ומה שנזכר בה"י א' ז' כ"ח אינה נעורין הנזכר בארץ הגליל כי
היא הנזכרת בערי גבול בני יוסף (עין לעיל נערה).

כפרה (ירושלמי שקלים פ"ה [ה"ב] ר"י אזל לכפרה.
בירושלמי מגילה פ"א [ה"א] ככנשתא הכפרא). למזרחית דרומית
הר תבור כשתי שעות הכפר "קאפארא". ובכפ"פ ("") כתב שהוא
חפרים שנה כרואה.

נעים (מררש רבה פרשת ויחי [פרשה צ"ח] הארץ כי נעמה
זו נעים). לדרום הר תבור נוטה מעט מערבה כשעה א' הכפר
"נאעין" הוא נעים.

תנעם (שם מנוחה כי טוב זו תנעם). לצפון בית שאן נוטה
מעט מערבה כשתי שעות הכפר "תנע" הוא תנעם.
פסלון (שם בקעת פסלון). בין ההר שקורין חרמון הקטן
(עין עמק יזרעאל) ובין הרי הגלבוע עמק צר ובסוף העמק סמוך
לירדן עד היום הכפר "פאסאלי" ולפי דעתי על שמו נקרא כל
העמק והבקעה הנזכרת בקעת פסלון.

(*) בירושלמי דפוס הינציא הנדפס יד-יבנה.

(**) בכפרים פרק י"א בהוצאתו: עמוד רצ"ג נאמר כי נעורין הנו' היא לדרום
הר תבור כמו שעה נוטה מעט למערב וקורין לה נעורה.

(***) פרק י"א בהוצאתו עמוד רצ"ב.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, יששכר הארץ רז

כפר ברקאי' (סוף מסכת כריתות. מסכת פסחים דף נ"ז ע"א). למערב י"ב ינין' (עין גנים) כחצי שעה הכפר יבארקין' (כפר"פ" אונדע עד היום **).

כפר תמרתא (מסכת מגילה דף ט"ז ע"א ר"ש איש כפר תמרתא). למזרח עין דור (עין מקומו) כחצי שעה הכפר תמרתא. אולם (ירושלמי) (סנהדרין) כפר כל ישראל א"ב. ירושלמי שביעית פ"ז אולם רבתי. ספרי פ' בלק. עד היום בין סירין ובין חאטלי (עין לקמן) כפר יאולאמא' (עין תחום ע"ב).

גבול (מסכת כתובות דף ק"ב ע"א. ירושלמי חלה פ"ג (ה"א) ר"י נבוליי'). בדרך מבית שאן למבריא מהלך שעה וחצי בעד השמאל בתוך הנחל עיר גבול" וקוראים גבול תחתון ושאל מערב הנחל כשתי ישעות מלמעלה על שפתו עיר גבול העליון (כפר"פ ***). ונודע כהיום בשם כפר גבול או גבול.

תכונת חלק יששכר :

מצד המזרח היה מגיע עד הירדן וסמוך לשפת ים כנרת הדרומי. לצד הצפון מגיע עד הר תבור ומשם הולך חוט הגבול מערבה דרך איכסאל וקארם עין אביץ עד מחוז הר הכרמל. והנה כל עמק יזרעאל היה ליששכר ונקודה הדרומית (של) חלקו לפי דעתי היא רמת רמה רמתים צופים. וכבר כתבתי בחלק בני יוסף שיששכר מוסגר מבני מנשה משלשה רוחות. ואולי על זה מרמו יעקב אבינו בכרכתו רובין בין המשפטים (בראשית פ"ט י"ד). כתב היוסיפון תכונת יששכר מירדן עד הר כרמל עכ"ל.

גשלים ביאור חלק יששכר אסלת לעונם ולחטאתם לא אזכר.

1) חולי הוא הכפר בארבעה עשר יום יוספון צפון מלחמות היהודים
2) די צעיר הגבול בין גליל ובין שומרון.

* פרק י"א בתוצאותיו עמוד רצ"ד.

** הכפר הוא רחוק כשעה לדרום מערב בניין (ראבינווארן).

2) הוא באמצעל שחזכיר יוספון ט"ו י"א עיר גליל שגנה הורדוס,

*** פרק י"א בתוצאותיו עמוד רצ"א.

רח תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, וכולון הארץ

זכולון

יהושע י"ט ויעל הגורל השלישי לבני זכולון למשפחותם ויהי גבול נחלתם עד שריד ועלה גבולם וגו' וידאלה ובית לחם ערים שנים עשר וחצריהן.

אף שנזכר חוט גבול חלק זכולון לא נדע להגבילו עד שנחקור על כל שמות הערים שכחלק זה ועל תכונתם כי מעמים הם שנודעים לנו, והרבה וכפרט ערי הגבול ממש לא נודעים וכבר אבד זכרם. לכן אזכיר מה שנודע לי אולי נזכה אחר כן לרעת להגבילו.

יקנעם. כבר כתבתי בביאור ל"א מלכים שאולי היא עיר "קאמון" לצפון מגדו כשתי שעות וחצי ותכונתה כמחוז (ברגלי) הר הכרמל ובשפת נחל קישון. וזה ופגע בנחל אשר על פני יקנעם. כסלת תבור ודברת כבר כתבתי כחלק יישכר.

יפיע. למערב צפונית יאקסאל (כסלת) בערך שעה א' הכפר יאפא הוא יפיע.

גת חפר. עיין מה שכתבתי בל"א מלכים מלך חפר. רמון. לצפונית מזרחית צפורי בערך ג' רביעית שעה הכפר "רימון". ולפי דעתי היא עיר רבנה עיר לוי (יהושע כ"א ל"ה). וראיה לדבר שבדה"י א' ו' ס"ב נקראה רמונו. ומוכח רמונו היא דמנה היא רמון המתואר. ולמערב רימון בערך שעה א' חרבות רומי והם לצפון צפורי מכוון *).

ומצאתי כתוב בשם מהר"ם אלשיך על פסוק ראשך עליך ככרמל וז"ל בעינינו ראינו עד היום קרוב לציפורי עיר ישימה רומי ושם היה יושב אנמונינוס ויסב שמה רומי כשם מלכותו וכו' עכ"ל. ואולי מתחילה שמה רימון והוא היסב שמה רומי (עיין ארכיליו כחלק בני יוסף).

ירושלמי מגילה פ"א [ה"א] קמח ונהלל וגו'.

(*) העיר רימון מתאחדת עם הכפר רומאנה אשר בקצה העמק סאהעל אל-בוטוף לצפון צפורי ונצרה. ויובל היות כי גם המהמר כיון להכפר הזה רק שלא דקדק בשמו.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, וזולתן הארץ רמ

קמת היא קמונית (כסוף מסכתא סיטה ר' יוסי קטנותא').
לפי הפשט היה מעיר קמת. וכן בתוספתא דכוסה פ' ט"ו אבא
יוסי בן קטנות איש קמתא'. מצאתי בספריהם שכלשון סוריא
נקראת עיר "קאנא" קטנא (כמו קמת) ועד היום כפר "קאנא"
בגליל למזרח ציפורי נוטה מעט דרומית בערך שעה ורביעית
והיא בלתי ספק קמת קטנא קמת קטנית.
נהלל היא מהלול. (וזכר ג"כ בירושלמי מעשר שני פ"ה
ה"ב). עד היום כפר "מאלול" מזרחית דרומית לכפר "סאמוני" אשר
אזכיר בסמוך בערך ג' רביעית שעה (").
שומרון היא סימוניי (2) (ב"ר פריש פ"א רבינו עמר

*) לפיט הגירסא יבן קטנותא.

1) ויש לפרש מה מקשה התנא (קוטה גיט משנה ע"ו) משמע ר"י
הענוחה פסקו חסידים ולמה נקרא שמו קטנחא שהי קטנותן של חסידים
הלא נקרא על שם עירו, ונראה לי שבזמנא קוטה פ' ט"ו
נקרא אבא (כמו רב, רבי) יוסי בן קטנחא איש קטנחא, וכן קטנחא הכונה
מעיר קטנחא, כמו ר"י בן דרמסקופ, שהי מעיר דמשק, בר קפיה, שהי מעיר
קפריה, האן בן המדחא, מעיר המדחא הנקראת עד היום האמדחן. ר' יוסי בר
קלרה (מדרש אפסר ח' י"ג) שהי מעיר קלרה, וכן מוכח מירושלמי פ"ז ריש
ס"א בשוק ובמליך עלינו חם בן טבאל (ישעי' ז' ח) א"ר אבא חורני בכל
המקרא ולא מלינו מקום שמוטבאל ע"כ. רש"י בדורש שכן הכונה על שם מקומו,
וא"כ מאחר שכבר אמר יוסי בן קטנחא ר"ל שזול וילא מעיר הענוחה,
למה נקרא עוד איש קטנחא, ומעיר קטנחא, התנא ולמה נקרא שמו קטנחא,
ומעיר שהי קטנחא של חסידים.

ועל דרך זה יש לפרש לשון הש"ס (תענית כ"א ע"א) ואחמאי קרו ליי
נחום איש גס זו דכל מילחא דהוה קלקל ליה אחר גס זו לעונה, שיש
לדקדק מה מקשה הש"ס - ללא לבי השעט היה מעיר גמזו הכומר (למעלה
עמוד קס"ד), אכן הדבר הוא כשזכר איש על שם מקומו זכר בהי ידיעה, כמו
יפחם הגלעדי, נחמי הארכלי, ר' יוסי הגלילי, ר"י הגדשי ורבים כמותם, וכן
היה ראוי להקרא נחום בגמזו, ומאחר שקראו איש גמזו, וחלי טעם בדבר,
ומעיר שכל הכל היה אומר גס זו לעונה, (פרי תבואה דף מ"ז ע"ג).
**("עמי" טבא השקים אפשר לאהדה עם יעין טאהיל).

2) לבי דעמי הוא כימחניחא שזכיר יוסי בן נפשו מעשה חיו דף די ע"א.

רי תבואות סק ב' חלוקת הארץ וכולון הארץ

על סימוניא). לדרום (נוטה מעט מזרח) "שעמ" (שערם) בערך 3 שעות הכפר "סאמוני" *).

ידאלה היא חירי. מערבית דרומית "סאמוני" כשתי שעות וחצי הכפר יקללא אלחיריי (**).

בית לחם. למערב כפר "נאצארא" (הידוע לנצרים) בערך 3 שעות ולדרום ששעמ"ה ל"ב"כ בערך 3 שעות הכפר בית לחם***).

שמות הזכרים במקום אחר :

קטרון (שופטים א' ל'). במסכת מנילה דף ו' ע"א קטרון זו צפורי והוא למערב טבריא נוטה מעט דרומית בערך 5 שעות וחצי 'באיכה רבתי' בסמוך בלע ה' ולא ח' מיל כמטבריא לצפורי) והוא על ראש הר גבוה (כמו שאמרו במסכת שבת לק"ח ב') יהי חלקי עם ספקי שבת בצפורי) ובל"ע נקרא "צאפוריא" ובזמן היונים נקרא דיצעפאלים ובעת כפר גדול (כ"ד פ' פ"ב שמעון איש קטרון *).

מדון (יהושע י"ב י"ט). עיין מה שכתבתי בליא מלכים. כעת נקרא "פאפר מאנדא"****). לצפון צפורי בערך שעה וחצי

* כפר קטן בשם סאמוניא נמצא 5 פרסאות אנגליות למערב נצרת והוא יותר ממשלם להשיר סימוניא הטבוקשתו כי מקומו איננו רחוק כי כמסר קאנו שהוא קטן לדעת המחבר. ולחנם הלך המחבר לבקשה בדרך רחוקה.

** בהערה הקודמת העדינו כי המחבר הלך בדרך רחוקה לבקש את הכפר סימוניא. ונס את העיר חירי היא ידאלה נוכל לאחד יותר עם אלחוארא דדרום בית לחם של זכרון הנ"ל בסמוך.

*** הוא כפר כטן רחוק 7 פרסאות אנגליות מצפון מערב נצרת.

1) במסכת תענית דף כ"ד ע"ב נזכר צוועג'ה דרצא לחא מטרלא עד דשפוך מרזבי דמורי לדגלת עכ"ל, ט"ס ול"ל מרזבי דמחזא****). וכן מלאמי נקפריס ישינס. וידוע שרצא ישב צעיר מחזא, ודגלת הוא החדקל סמוך לארץ צבל.

**** כן גם גרסת העין יעקב זכבר תקנינו בגליוני הששים האחרים.

***** עיין לסעלה עמוד ק"ו ובהערותי.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, זבולון הארץ ריא

למערכת צפנית רובי בערך שעה, ושם קבורת עקביא בן מהלאל ור' יששכרור' שמעון בן גמליאל יכולם תחת הכפר. (ביר פ' ג' ב' וע"ר. ויקרא רבה פ' א' ר' יששכר דכפר מנדא. תוספתא יבמות פ"י מדרון ¹).

שמות הנזכרים בדברי חז"ל :

זבולון לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכחו על צידון (בראשית מ"ט י"ג). לפי הפשט נאמרה כל נכואה זאת על תחומו וחבל ארצו אשר ינחל בארץ. ונראה לי שלכך אמר לחוף ימים בריבוי שהכונה על ים הגדול וים כנרת וזבולון מניע לבי ימים אלה. ומצאתי ראיות לדברי בדברי חז"ל ² : מסכת סגילה דף ר' ע"א אמר זבולון לפני הקב"ה כו' ולי נתת ימים ונהרות אמר לו כולן צריכין לך ע"י חלון שנאמר ושמוני ממנו חול תני ר"י ישמוני זה חלון, ממנו זו מרית, חול זו זוכית לבנה. ובמסכת שבת דף כ"ו ע"א צידי חלון מסולמא דצור עד היפה, וכן הביא הילקוט פ' וזאת הברכה בפסוק כי שפע ימים ינקו ה"ל אמר ר' יוסי פנים א' הייתי מהלך בדרך מכזיב לצור ומצאתי זקן א' ושאלתיו בשלום א"ל פרנסתך במה א"ל מחלון וכר ע"ש. הנה ידענו בזה שהגיע זבולון לחוף ים הגדול. ובוהר פ' תרומה ד' קס"ט ע"ב מצאתי שתכלת (הוא חלון)

¹ נשמות רבה ש"ס הגרש"א שני מדק"ה הוא ע"ס ועיין לקמן בשם

מיוון צחלק נשחלי.

² זה לשון הוזהר פ' בשלח בפסוק ויסר את חזיפן מרכבתיו (דף יח ע"ב) כתיב זבולון לחוף ימים ישכון, והא ינחל חד הוה בעדניה? אלא מאי לחוף ימים ישכון ודאי חוקמיה חזריא בדזא עבאיה וירכחו על צידון כדאי יוכלי יכך יעקב וזבולון שוקא דיומיה דגושא הוה וים כנרת הוה בעדניה ומהבא אשתכח חלון לחכלתא עכ"ל. ולפי דברי ש"ס הנצלי אשר אזכיר בסמוך מוכח(שגס) דים הגדול כנאל החלון (וכן הוא המליחות) ומוכח שגס ים הגדול צחלקו של זבולון וזה הוה שנאמר כחוף ימים.

ריב תבואות סרק נ' חלוקת הארץ זבולון הארץ

בא גם טים בנרת שהוא בחלקו של זבולון. וכן בזהר פ' בהעלותך דף ק"ו ע"א מפורש שים בנרת היה לזבולון. אכן יש לדקדק שאמרין במסכת מגילה הנז' רקת זו מכריא. ועינינו רואות ששכריא על חוץ ים בנרת ורקת נזכר בערי נפתלי. ומוכח שלא היה לזבולון כל חוץ ים בנרת כ"א חלק ממנו וגם לנפתלי היה (ועיין בסמוך).

במדרש רבה פ' ויחי [פ' צ"ח] וירכתו על צידון. ר' אליעזר אומר זכור דגלילה ר"י אומר כגדל ריו עכ"ל. בין צידון ובין ראם צארפאגד (צרפת) על שפת הים נמצא כפר א' הנקרא בל"ע "בורג" אלריו" (בורג בל"ע מגדל). וא"כ אין ספק שעל כפר זה כיון המדרש, וא"כ צ"ל ר"י אומר כגדל ריו. ולצפון מזרחית צור בערך כ' שעות נמצא כפר הנקרא בל"ע זיפדיא והוא לפי דעתי זכור דגלילה. ובה ידענו שזבולון הגיע עד מחו צור וצרפת.

ומצאתי בילקוט פרשה ויחי בפסוק זבולון לחוף ימים וז"ל מה ראה יעקב אבינו שכרך זבולון אחר יהודה והלא יששכר גדול ממנו אלא צפה אבינו יעקב וראה שעתידה ירושלים להחריב ועתידה סנהדרין שתעקר ממקומה מושביו של יהודה ולקבוע בחלקו של זבולון לפי שבתחילה גלתה סנהדרין וישבה לה ביכנה ומכנה לאושא ומאושא לשפרעם ומשפרעם לבית שערים ומבית שערים לצפורי ומצפורי למכריא עכ"ל. מזה מוכח שאושא ושפרעם ובית שערים וצפורי (ומכריא) בחלקו של זבולון הם. אושא (חוספתא מקואות פ"ו בעשה במקוה שבין אושא לשפרעם). למערב "פראת" נוסה מעט צפונה בשתי שעות וחצי הכפר אושא.

שפרעם. למזרח חיפא כשלשה שעות ולמערב כפר מאנדא בשתי שעות הכפר הנקרא בל"ע "שעעזר" (שפרעם בחילוף האותיות), וכינו ובין "אוסא" מראים קבר ר' יהודה בן כבא נזכר במסכת ע"ז ד"ח ע"ב ע"ש. בישפרעם מבני עמינו כשלשה מנינים ולהם בה"כ¹.

¹ בלוח ארץ ישראל סנה ד' לשנת תרס"ט עמוד 134 בארנו זמן יסוד של ישוב היהודים האחרון בשפרעם וזאת יש בה רק 46 נפשות.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ וכולון הארץ ריג

בית שערים. נקרא כעת "תוראן" והכונה תערא. תרגום
שער תערא. והוא מזרחית צפורי נוטה מעט צפונית כשתי שעות.
ואולי הוא אבי תורן במסכת שבת ק"ך ע"ב. ובכפ"פ¹) קורא
לכית שערים אישערה²).

צפורי זכרתי כבר. טבריא אוכיר לקמן במקומו א"ה.
קצרה הישנה של צפורי³ יערכין פ"ט מ"ו. והיא
כתוך ע' אמה ושירים לבית מעון (עיין מקומו) כנזכר בירושלמי
עירובין פ"ה (ה"א). וכנהיוס כבר נחרבה העיר. אכן נודע תכונתה
ע"י ציין (מערת) ר' עקיבא שנקבר במערת קצרה כנזכר במדרש
משלי בפסוק מבחנה מבחנה שהולכיהו לאנשי פטרם של קצרים
ציל קצרה (עיין מה שכתבתי לעיל בשם גבתון) והיא כהר
למערב טבריא בערך שליש ישעה. מדרש שמואל פ' כ"ו ר' יצחק
בר קצרתה אולי היה מקצרה.

¹) פרק י"א בתעאנתו עמוד שי"ב.

²) השם בית שערים נודע עוד בפי האמיראים שהיו אחרי התרגום בעת אשר
השפה הארמית כבר החלה להיות השפה המדוברת בא"י ולכן אי אפשר לאמר שאחרי
החליפו את השם בית שערים להשם הארמי תוראן (כמו שאמרנו למעלה עמוד קכ"ב
אצל יערים). ולכן אין להסעית המחבר כל יסוד. והאיהור של הרב בעל פסרם נכון
מאד. ואיתו נוכל למצא בהפסוק הנקרא כעת. אששאיארא לאורה צפורי ונרשמת במפת
הארץ של וואן די גרלדע.

³) ופירש קלרה הוא קטורה בספר והוא בלשון רומי מנסה
ונוערכה ללון שם אשי המלחמה (ולולי caserne מלשון זה) ולכל צפורי
בנו הרומיים ציין ונוצר והושיצו שם חילותיהם, וכנראה היא החדשה,
והישנה היא עומן יהושע בן נון כנזכר במסכת ערכין ה"ל קלרה
הישנה מוקפת חומה עומן יהושע. ונראה לדבר שקלרה היא בסערה
שזממכת שבת דף קכ"א א' צמכסה שכלל דליקה צמיחין וצלו אשי
בסערה של ליפורי לכבוד פירש רש"י בסערה שילטון וצירושלמי שם
צמככת שבת וכן צירושלמי וסכת כדרים פ"ה [ה"ע] וכן צירושלמי סוף
מבכת יומא [ה"ה] הוצא מעשה זה ואמר וירדו צני קלרה של ליפורין וכו'.
הנה מוכח שקלרה סיבה מושג בסערה של רומים לכן נקראת קלרה
ובסערה.

ריד תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, זבולון הארץ

שיחין (שבת דף קכ"א ע"א). מוכח שסמוך לציפורי היה והיא היתה עיר גדולה והשובה כמו שזכר בא"כ. רבתי בסמוך בלע ה' : שיחין ככול ומנדלא. גם נמצא בפר שיחין שבת ק"ן ע"ב. גם בפר שיחי כיבמות פרק האשה שהלך בעלה. ולפי דעתי הכל א'. בשעת החרב נחרב שיחין ונעשה כפר. (עין שבה בנציכי שלמה מ"א ד' י"ז). ביוסיפון קדמוניות י"ג י"ב ד' וכן במלחמת היהודים א' ד' כ' נזכר שיחים עיר סמוך לצפורי. ולפי דעתי היא שיחין, שיחי, שבה.

גופתא. גם נקראת נוכתא במדרש קהלת בסמוך כל אשר תמצא ירך, במעשה מות רבינו הקדוש. וכן בירושלמי מנילה ר' יונתן ספרא דנופתא. גם ירושלמי שקלים ס"ז (היה). במסכת עירובין דף ס"ד ע"ב ר"י מנופתא היה ג' מיל מציפורי כנזכר במדרש קהלת הנ"ל. ולפי דעתי זו כונת המדרש רבה פ' ויחי (פ' צ"ח) יונה משל זבולון הוה הה"ד ויעל הנורל השלישי וגומר אילין נוכתא דצפורי ע"ל. וכל המפרשים דחקו בפרושם, ולי נראה שכונתו על עיר גופתא נוכתא הנזכרת שכתחום צפורי. יודפת הישנה (ערכין שם). עיר בגליל שלחם בה יוסיפון עם מחנה פעספאן. ומצאתי בדבריו שתכונתה סמוך לעיר יאסא (יפיע). ולפי דעתי הוא הכפר הנקרא עד היום דפאתא (ויש קוראין ג'פאתא) לדרום יפיע הנזכר בערך שעה א'. ולפי זה מעות הוא מה שאומרים בני הגליל שמבצר יודפת (קוראין כר' והוא מעות השניו בעיר צפת הוא. כי תכונת יודפת סמוך ליאסא כמו שמספר יוסיפון לרומיים. ומצאתי בדבריו במקום אחר בחלק מלחמת יהודים 2. 20. 6 שקורא המבצר של צפת יאסא' לא יורפתו. וזכרם ק"י ע"ב ה' מנחם יורפאה. שהיה מעיר יודפת הגניו).

1) לדעתי הוא הנזכר בחומש פסח' דלם סוף פ"ג ר"י לומר מנקבה יענה (חמורה ידפה). כי רחוק מן הדעת לומר שכונתו יענה (במדבר ל"ב ל"ג) במחוז עליון גבר על שש ים סוף, הודע עד היום ולדי עזבא שהוא רחוק הכנה מ"ח, ובאמת בצבלי נדה דף כ' ע"א הנקרא כן מנקבה יודפת (שני מנזלה דף מ"ח ע"א)

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, וכולון הארץ רשו

מעון (ובחים דף ק"ח ע"ב, ב"ר פרש' ה' יומי מעונאה.
נתוספתא רשביעית פ"ז מעון בגליל התחתון). למעירב מבריא
כרביעית שעה חרבות מעון. ובזמן כפזים היתה על תילה, וכתב'
מעון זה הוא אותו של דוד יינאמר עליו מדבר מעון וערבה
וגומר, שנה כרואה כי דוד ישב אז במדבר יהודה, ואילו נודע
למחבר מעון וברמל וגוי שהם עד היום לדורים חברון לא היה פותב
שמעון אצל מבריא הוא מעון של דוד. ולא יעלה על הרעת
לומר שדוד המלך כרח לגליל דרך מחוז גבע וגבעה מקום ישיבת
שאל ואנשיו¹. וכעת "קאללאת אבין מעאן למערב "מגידל"
כחצי שעה².

¹ פרק י"א בתצאתו עמוד ה"ז.

- 1) ביוסף מנשה ח"ו דף צ"ב צעצה מירכמי (כ"ל בית מעון)
די שחדיקן מעצריא עכ"ל (והוא מרחק 12 דקיס).
- 2) עמקת זבחים המזכר תנא רואה שאערו כל שהוא רואה
רחין דבר מפסיק ציבו לציבו. ח"ל ר"ש צן חליקוס לר"א חסדא לך
בבון צי כנשתחא דמעון. פירש רש"י מעס היו רוחין את שילה ולא
היה דבר מפסיק עכ"ל. כל מי שיודע מליחות מקומות חלה יראה ויצין
שאי אפשר לראות דמעון שילה שהוא רחוק ממנו יותר מהלך יום וחצי,
וכל הרי שכם (וצפרט הר קרנצא, עיין מקומו) מפסיקין לראות
לדרום שכם וכ"ש שילה שהוא לדרום שכם בארצע שעות. ח"ל לראות
לי שפרוטו בבון צי כנשתחא דמעון חולי שהם ישבו אז בצברי' או סמוך
לו והראה לו צי כנשתחא דמעון שהוא למערב מעצריא צפוני ההר ר"ל
צאונלע גוצה ההר כי מעצריא צרנלי ההר וכפר שונתי (עיין צמוןך)
צראש ההרים ומעון ציניהם צאונלע ההר ולא שהכל הר ח' כי קצת
מישור צין הר ומעון והר שונתי. ובצר כתצתי שצדך מכפר קאלל
למעצריא יורדים צערך שעה ח' מטה מטה עד ים כזרת ולא היה צמוט
ראות עיניהם מעצרי' עד כנשתחא דמעון שים דצר ר"ל כפרים ומקומות
חסרים מפסיק. ח"ל לא שצכנשתחא דמעון רואים שילה ולא היה דצר
מפסיק, כי ח"א לראות שם שילה, וצאמת דצר מפסיק צין מעון וצין
שילה. (עיין צירושלמי ונגילה פ"א בבון הדא צי מעון. ומובח ללא
ספ"י רש"י).

רמז תבואות בדרך חלוקת הארץ וכולן הארץ

כפר שובתי (כ"ר פ' ס"ה דמלקי' ליה מן מברי ונחתין לה מן כפר שובתי). עד היום למעצב מבריה בערך ב' שעות בראש ההרים כפר הנקרא בל"ע "באפר סאבת" והוא כפר שובתי הנזכר. עין תאנה^(*). קהלת רבה ג' ב' מעשה באחד מגדולי צפורי שבאתה לו מילה ועלו אנשי עין תאנה לכבדה ע"כ. עד היום בדרך ממבריא לצפורי לצפון מזרחית קאללאת אבן מאעאן הנז' נמצא מעין גדול הנקרא "עין תין" (עין תאנה) ומוכח ששם היתה תכונת עיר עין תאנה הנזכרת.

רבייתא (חולין דף ס' ע"א גידא דרבייתא). לפי דעתי הוא וארי (נחל) ראבותיא^(*) היוצא ממחוז "פראדי" ובית ענן (עין מקומס) ונופל לצפון "מגדל" (מגדלזבים כנרת). ורחוק מקצה היס צפונית מערבית בערך שעה א' הכפר "ראבותיא".

סנברא^(*) (ירושלמי מגילה פ"א ה"א) רבה ויחי פרשה צ"ח. הוא סנברא שהוזכר יוס' פ' במספרו מלחמות היהודים 2,84 וכתב שהוא 30 יממארי שעה וחצי לדרום מבריא ושם מתחיל עמק הירדן עכ"ל ובעת לא נורע. וכפי הנראה הוא לצפון הכפר "אלקיראק" שתכונתו סמוך לשפת הים והירדן.

עמוס (קהלת רבתי דף ק"ו ע"ב ה' תלמידים היו לריבז). מצאתי ביוסף שצמח בגליל על מעינות מבריא ר"ל חמי מבריא. ובלתי ספק סמוך למקום שנמצא כעת המרחץ (עין מקומו ועיין חמת).

קרותי והטולים וערוך גרם חטלים (מנחות דף פ"ו ע"ב משם היו מביאין את היין **) (קרותיה היא קריתים עיין מקומו). לדרום ים כנרת סמוך לירדן מול הר תבור עד היום הכפר "אלחאטל" והוא לפי דעתי חטלים או הטולים והוא במחוז מבורך ופיריה בכבר הירדן.

* רוממה מפרי תבואה דף מ"ב ע"ב.

[1] ירושלמי שביעית פ"ט [ה"ז] ר' לוי לנבריא ונמלחים עד היום

שם חרבות שקוראים הערבים חירבאל סינאסארי.

** לפנינו הנידא יקדחים ועצילין.

תבואות שרק ג' חלוקת הארץ, וכולון הארץ ריו

עיר לבן בהר (שם *). מצאתי בספריהם שער נצרה בגליל נקראת כימי קדם עיר לבן, לפי שבמחוז ההוא כל אפר הארץ ואכנים לכנים והיא כהר. ולפי דעתי היא בית לבן כהר. בית דימה (ישם), אולי הוא ראמע" למורח "אוסא" כחצי שעה. גרסים (עירובין כ"ב עושין פסין ר"י הגרסי תלמיד ר"ע). עיר בגליל כן כתב יוסיפון מלחמת היהודים 12, 6, ובמקום אחר בחלק הנקרא ווישא דף 1029 הגרסא גרסימי (ודאי טעות המעתיק וצ"ל גרסימי) עיר בגליל 20 רים (שעה א') מצפורי עכ"ל, לא נודע. ספסופא (ירושלמי תרומות פ"ח ה"י). לדרום "שפעמ" כשלשה שעות הכפר "אסיפא" אולי הוא ספסופא. ויותר נ"ל שהיא כפר יסאספאף בין צפת ובין טירון.

תכונת חלק וכולון.

מאחר שלא זכינו לדעת ערי קצוות חלק וכולון ע"פ המציאות: כילא נודע לנו שרד" (מרעלה"*) רכשת"*) (עתה קצין חנתן"*) כי יפתחאל, וכל חקירתי ודרישתי הן במציאות והן בספרי הראשונים והאחרונים לא נמצא זכרון שמות אלה. וא"כ קשה לנו הרבה לדעת ולפרש תכונת שבב זה יותר מכל השבטים. ובפרט שנמצא סתירות בדברי חז"ל על התפשטות חלק וכולון, כי לעיל כחבתי בשם מסכת מגילה ובשם הוזהר שים כנרת היה לזכולון, ובבבא קמא ד' פ"א ע"כ ת"ר ימה של טבריא בחלקו של נפתלי היתה ולא עוד אלא שנמל מלא הבל חרס כדרומה לקיים מה שנאמר ים ודרום ירשה עכ"ל. ונראה לי כל מחוץ על

*) צ"ל בית לבן כהר, כמו שמוכח סוף המאמר ובהגרסא בש"ס שלמינו. ***) בתרגום השבעים כתוב טראק ובחסידי אשדוד ולפי החקירות החדשות אפשר שהוא יתל שארד" הנמצא בקצה הצפוני של עמק יזרעאל רחוק 4 מראות אנגליות ומצי מסלולת חכור.

*) אולי אפשר לאהרו עם הכפר מאליל למעבד נצרת. ***) נגלתה ע"י החקירות החדשות והיא מתאחדת עם ההורבה "כפר דאביא" לדרום כפר תרש"א. ****) החקירות החדשות יאחדו עם כפר אנאן איש לזכולון.

ריח תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, זבולון הארץ

יד ים כנרת היה לזבולון, אכן נמצא שם כמה מקומות שהיה לנפתלי (וכן אמרינן במסכת כתרא דף קכ"ב ע"א נפתלי תחום גניסור) כי רקת (היא מכרי"ו) בצעננים, אדמי, הנגב, יבנאל, חקקה הצידה, בית שמש, כל אלה היו לנפתלי והם סמוכים לים כנרת. והנה ים כנרת היה לזבולון ועריו לנפתלי. וחוש גבול המזרחי חלק זבולון היה מחוז ושפת ים כנרת, ומקצה הדרומי ים הנזכר הלך חוש הגבול מערבה להר תבור כי עיר תבור היתה ליששכר ומזרח ששם עבר חוש הגבול והלך דרך דברת (כי דברת נחשב ליששכר חבולין ומזרח שתכונתו על הגבול ממש), ומדברת פונה מעט צפונה לצפון שיאון שהוא בין דברת ובין יפיע ושיאון הוא ליששכר ומשם הולך ומגיע דרך הרי הכרמל הפונים מזרחית דרומית במחוז נחל קישון, וזה ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם והיה מגיע עד מחוז עכו (וכן אמרינן במסכת כתרא קכ"ב ע"א זבולון תחום עכו). ולצד צפונית מזרחית היה מגיע עד כפר נחום (תנחום) עיין מקומו. כי מצאתי בספריהם שכפר תנחום היה על הגבול בין זבולון ובין נפתלי. ומשם פונה מערבה לצפון קמרון היא ציפורי ומשם היה לו בליטה ארוכה וקצרה כמו ירך וזה וירכתו עד צידון (וכן מצאתי בפירוש הגאון מהור"א מוילנא) דרך צפונה סמוך לשפת הים ושם מגדל רוי וזיכרא וצידון. ולקמן א"ה אדבר עוד בדרך כללי על תכונת חלק השכנים אלה. כתב היוסיפון תכונת זבולון מים כנרת עד ים הגדול אצל הר הכרמל עכ"ל.

נשלם ביאור חלק זבולון

בגר בארץ וארח נטה ללון.

נפתלי.

"הושע י"ט ויהי גבולם מחלף מאלון בצעננים וגו'
וערי מבצר הצדים צר וחמת וגו' ובית ענת ובית שמש.
זה לשון הירושלמי מגילה פ"א[ה"א] שזכרתי לעיל כערי זבולון.
בצעננים אנני דקדש. וכן תרגם י"ע (שופטים ד' י"א)

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, נפתלי הארץ רימ

עד אלו בצעננים אשר את קדש עד מישר אנניא דעס קדש, והכונה בצעי המים (עין רש"י ורד"ק שם), והוא המישור אשר במחוז עיר "קאדעס" (עין קדש) שהוא סמוך לשפת מערבי מי טרום (ים סמכי). וכבר כתבתי לעיל כימי הארץ שכל ים סמכי בימות החמה בצעים בצעים. והנה מוכח שתכונת אלו בצעננים על שפת ים סמכי אצל קדש בהר נפתלי.

אָדָמִי הוא דמין. עד היום כפר "דאמ" מערבית דרומית סבריא שעה וחצי ולמזרח "פאפר שוכת" (*).

הַנֶּקֶב היא צידתא. עד היום נמצאות "חירבית אלאצרה" לצפון "חאטלי" בערך שעה א' (**).

יִבְנָאָל היא כפר ימא. כעת לא נודע **א. וכלתי ספק תכונתו סמוך לים כנרת כשפתו הדרומי (*).

אֶזְנוֹת תבור לא נודע. וכפי הנראה תכונתו סמוך להר תבור בצד המזרח.

חֶלְקָה. הוא הכפר הנקרא כעת "יאקוק" והוא מזרחית צפנית הר תבור בערך 4 שעות ושם מראים קבר חקוק הנביא.

יהודה הירדן אאריך לקטן בסמוך.

כידושלמי מגילה א'א ה'א הנזכר לעיל.

הַצָּדִים הוא כפר חיטייא. למערב סבריא (נוסה מעט

צפונה) בערך כ' שעות הכפר חיטיין וסמוך לו ראש הר גבוה

הנקרא בל"ע "קורן חיטיין" (עין לעיל פרק כ'. ב"ר פרשה ס"ה כפר

חיטייא. ובמסכת הגיגה דף ה' ע"ב ר' יעקב איש כפר חיטייא).

(*) יותר נכונה השערת הקבירות ההדושת לאחר את העיר הזאת עם חירבת

אדמא ההדוקה ⁶ פרסאות אנגלית לדרום מערב ים כנרת.

(**) סמוך למערב ים כנרת יש חירבת הנקראת "חירבת סיידאד" המהמשת

לביאור הירושלמי ואילו עליה כיון המהמר רק ששינה את שמה מעט.

(***) הודת יפא נידעת עד היום והיא הדוקה ⁷ פרסאות אנגליות לדרום סבריא.

1) אכן מלחמי ביוסיפון מלחמת היהודים ד' א' ח"ל ; ים סמכי

שהוא ל' שחלי רחבו וק' ארכו ובגולו עד יבנה טכ"ל, וזהו שקראו סירושלמי

כפר ימא שהוא על שפת ים סמכי.

רכ תבואות פרק ג' חלוקת הארץ נפתלי הארץ

צ'ר דסמיכי לה. כעת לא נודע ועכ"פ מוכח שסמוך לחיטין תכונתו.

חמת. אמרין במסכת מגילה דף ו' ע"א חמת זו חמתן. ושם דף כ"ב טחמתן למכריא מילי, והוא לפי דעתי במקום שיש כעת בנין המרחץ חמי מכריא (עיין מקומו) ואף שהוא רחוק יותר ממיל למכריא, אכן ידוע תדע כי עיר מכריא תכונתה כעת יותר צפונה ממקום אשר היתה בימי קדם בזמן חכמי התלמוד. גם חמתן הנזכר נראה לי שהוא עמים שהוכיז יוסיפון (עיין לעיל). ולפי דעתי חמת היא חמת דאור (ר"ל חמת של אור והוא חמי מכריא) או חמין מערי הלויים בחלק נפתלי. גם נזכר שם במסכת מגילה חמת זו גדר והוא בעבר הירדן כמו שאכתוב לקמן וכל כונתם לפרש ולדרוש חמת מלישון חס ר"ל מעינות חמים. וידוע שגם בגדר היו מעינות חמים. ולכן דרשו שעיר חמת היא גדר אכן הוא בדרך דרוש כי לא עבר בכלל נפתלי את הירדן.

רקת (שם במסכת מגילה) רקת זו מכריא (עיין מקומו). כְּנָקָת (שם) זו ננוסר. בזמן הכורס היתה על תילה. וכעת

לצפון מכריא בערך שעה א' חרבות "נאנכור".

אדמה. לפי דעתי הוא הכפר "דאמא" למערב צפת כשתי שעות*) נוטה מעט צפונה. ערלה פ"ב [מ"ה] דוסתאי איש כפר דמא (**). מנהות דף צ"ט ע"כ שאל בן דמא.

חצור. למזרח עיר הן (עיין מקומו) ולמערב עיר מגדל הכפר "אצור" הוא חצור. עיין בל"א מלכים (***).

קדש. למערבית צפונית ים סמך בערך שתי שעות הכפר

(1) עיין יוסיפון הלחמא היהודים ג' ל"ה שהלך לפרש בשם צקפת ננוסר, וכסח שלרבו לי ורחנו כי שעלדי עכ"ל. מעשה וכו' "מניסור לחמון (חוססחא) טכרה שרק ו').

* יותר נכונה החלטה ההקדוה הדורות לאחר את העיר הזאת עם החורבה ערדאמא: ברהיקה ⁵ פרסאית למערב מכריא.

** כלל הדפוסים הנדפס יתחל (א) יתחל כנרסת האגורה וישם כדור מינסקו: והסחבר סך כנראה על נרסת הכפיים (פי"א בתוצאתו עמוד רס"ד) המוכת גם בסדר הדורות.

*** ההקדוה הדורות יאבו למצוא את טקסיה כניבל האריות כניליל העליו בקרבה קדש.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, נפתלי הארץ רכא

"קאדס" והוא כהר ושם קבורת דכורה וכרך ואבינועם ויעל וחבר ומדרש ליהושע בן נון.

עין חצור. לדרום "אצור" הנזכר כערך שעה א' הכפר "עין אצור" הוא עין חצור *).

מגדל אל חרם. למזרח עכו כערך ג' שעות וחצי הכפר "מגדל אלקרום" והוא לפי דעתי כלשון משובשת מגדל אל חרם שתכונתם כמחוז ההוא **).

בית ענת. מצאתי בדברי אייזעכיוס למזרח צפורי 16 מיל (6 שעה) עיר באתאנעא עכ"ל, והכונה בית ענת (תיבה א'), וכעת לא נודע, ואולי הוא מ"ס וציל לצפון צפורי, כי למערב"ר אושא כערך ישעה וחצי עד היום הכפר "אלכאיענע", ולפי דעתי הוא במקום בית ענע ר"ל בית ענת והוא במרחק 5 שעות מצפורי ***). (ירושלמי סוף ערלה באינה כו' עיירות המוכללים בא", וכתוספתא כלאים פ"א הגרסא בית ענא וטובח שאחת היא).

בית שמש. לדרום צפורי כערך שעה א' כומן כפר"ס ****) הכפר "סומסי", ולפי דעתי הוא בית שמש לנפתלי (אף שהוא לדרום חוץ גבול נפתלי עיין לקמן תכונת נפתלי ואשר) ולא בית שמש ליששכר כמו שכתב *****).

חרשת הגוים (ישופטים ד' כו). לפי דעתי הוא הכפר על ראש הר גבוה למערב גוש בני יעקב כחצי שעה הנקרא כל"ע גרש והוא שיבוש הלשון ורציל תרש והוא חרישת הגוים, ויב"ע תרגם מחרשת הגוים מתקוף כרכי עטמיר ר"ל לשון מכצר, וכאמת

*) החקירות ההדושות תאחדנה את המקום הזה עם צבור היבית האצורא אשר אצל ואדי אלעין.

***) מהכתוב נראה מפורש שמגדל אל חרם הם יבני מקומות נפרדים, והשם הערבי הוואתו מגדל הכרמים. ולכן יותר נכונה החלטת החקירות ההדושות לאחד את מגדל אל עם המקום מוג'ידאל אשר בגליל העליון, ואת יתד"ס עם הורבת הארצה אשר בין מוג'ידאל ובין עניתא הגו' בסמוך.

****) החקירות ההדושות תאחדנה את העיר הזאת עם הכפר "עניתא" הנהוג 6

מראות אנגליות לשערב קרש זה יותר נכון כמבואר בהערה הקודמת.

*****) ס"ק י"א בתיצאות: עמוד רצ"ג.

*****) חוקרים אחרים יאחדוה עם הירבאת שמשין לאורה הר גבוה.

רכב תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, נפתלי הארץ

בכפר זה נכון הדבר לומר שהיה שם מבצר כימי קדם. וכרעש שנת תקצ"ז נחרב ונהרס כל הכפר וכעת חרב ושמש (*).

תשבי (מלכים א' י"ז א' אליהו התשבי). מצאתי בספר טובי' סימן א' פסוק ב' שעיר תיטבי היא כנליל העליון למזרח מריש נפתלי לצפון אשר עכ"ל (לא ידעתי כונת לצפון אשר למזרח אשר הל"ל). ואולי שנולד אליהו בעיר זאת ולכן שמו התשבי. אולם לשון המקרא ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד איב מוכח שתשבי בעבר הירדן בארץ הגלעד ואינו בארץ הנליל. ומצאתי בספריהם (עסיפאניאוס סימן 287) שכתב מהעסבים (תשבי) הוא בארץ ערב עכ"ל. וידוע שכל עבר חירדן המזרחי נקרא להם ארץ ערב. לכן יש אומרים שחשבונו נקראת נ"כ תשבי שהיא היתה עיר לויה. וכדברי יוסיפון בחלק הקדמוני 5, 8 מצאתי שקורא חשבונו "תיסכונים". ויש קצת ראייה שתשבי בארץ הגלעד היא חשבונו, ותשבי יכריע.

וביהודה הירדן (יהושע י"ט ל"ד).

יש לפרש איך אפשר שמגיע חלק נפתלי שהוא כנליל העליון ועל שפת ים כנרת ליהודה שהוא לדרום הארץ. וראיתי בפירוש הגאון ר"א מוילנא זצ"ל. וז"ל וביהודה הירדן מפני שכל הירדן שייך לנפתלי וקצה הירדן הוא ביהודה לכן אמר וביהודה הוא הירדן. דברים אלה דחוקים הרבה. ויש לפרש כונת הפסוק בדרך אחר.

דבה"א א' ב' כ"א ואחר בא חצרון (שהוא בן פרץ בן יהודה) אל בת מכיר אבי גלעד וגר' ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את יאיר ויהיו לו כ"ג ערים בארץ הגלעד. ויקח נשור וארם את חות יאיר מאתם אם קנת ואת בנותי ששים עיר כל אלה בני מכיר אבי גלעד עכ"ל.

(*) דעת חוקרים אחרים לאהדה עם הכפר "אלאראמהיא" בדרך הצר אצל קצה הצפוני של הקיבוץ המספיר בין נליל התחתון והכנרת. אולם חוקרים אחרים מסכים לקבוע את מקומה בהחלק העליון של ערבות הירדן אצל מי מדום.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, נפתלי הארץ רכג

וזה לשון אבע"ז סוף פרשת מטות בפסוק ויאיר בן מנשה הלך. הוא ממשפחת יהודה, כי בן כתוב כי חצרון לקח בת מכיר בן מנשה והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד ונקראת על שם משפחת אמו. גם יש כהנים שנקראים על שם כרזלי כי בן כתוב. ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיה מעבר לירדן מזרחה וכו' עכ"ל.

ואמרינן במסכת בבא בתרא דף קי"ב ע"א וכי מניין ליאיר שלא היה לו לשגוב מלמד שנשא יאיר אשה ומתה וירשה עכ"ל. מכל זה מוכח שכל חות יאיר הם ממשפחת מכיר בן מנשה עד שנקרא יאיר בן מנשה אף שהיה בן יהודה לפי שירש כל הנחלות האלה מצד אשתו שהיא ממשפחת מנשה. אכן מאחר ששגוב ויאיר מצד האב ממשפחת יהודה לכן נקראת חות יאיר גם חלק יהודה. וזה שאמר וביהודה הירדן שנפתלי הגיע על יד הירדן שהוא במחוז חות יאיר שהם ליהודה כאשר אבאר לקמן בס"ד תכונת ערי עבר הירדן.

שמות מקומות חלק נפתלי הנזכרים בדברי חכז"ל :

צפת (ירושלמי ראש הישנה פ"ב [היא] אאריך א"ה לקמן. מירון). אולי היא מעלת בית מרון (ר"ה י"ח ע"א). (וזהר פ' שטיני דף ל"ט ע"א ר"י אזיל מבי מרזני' לצפורי. ובפרשת האזינו סוף אדרא זוטא בני מרזני). למערב צפת נוטה מעט צפוני' כערך 2 שעות על ההר הבפר מירון ושם נהביג ישנה וסמוך לבפר לצד דרום קבורת ר"י הסנדלר וכסמך מדרש בלא תקרה עליו ופתוכו ציון ר"ש בן יוחאי לצד דרום ור' אליעזר

(1) בשמות רבה פני"ב נזכר וידע כי שמעון והולחן לנכסא אחס פני מדון ולחן שזק שהול ע"ס וז"ל שלשני מרון ר"ל לנכסא שהיל לשני (מזרח) עיר מרון ששם ישב רשב"י כנודע. וזילקוע מכלי הגדסל לנכסא שעל פני הפיר ע"כ. וזה כמו שכתבתי. (הוספה). לפני חנניה שנק"ס דברי יוסף חלק ג' דף ק"ס ע"ג).

רכב תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, נפתלי הארץ

בנו למערבוי) (ע"ן כספר גרושין מהאיש אלקי ר"מ קורדוארי זצ"ל סימן י"ח מענין זה). ובסמוך לפתח המדרש למזרח גל וציון רבי יבא סבא. ובירידת הנחל מערה א' מלאה כוכין היא מערת הלל הזקן ותלמידיו ע"ה ומעבר לנהר למעלה בכרמים שם קבורת שמאי ואשתו וסמוך לכפר קבר בנימין בן יפת ובצדו ציון ר' חמופא ובסמוך ר' יוסי בן קסמא. ובל"ג בעומר הולכים על קבר רשב"י ואלעזר בנו ומדליקים נרות ואכזקות גדולות ושמים שם שמחה גדולה ומתקבצים שם קיבוץ גרול לאלפים (1).

כפר חניניה (שביעית פ"ט מ"ב. מדרש נעלם פ' וירא דף קט"ו ע"א נקרא כפר חנן וכן בזוהר פ' ויגש דף רי"ו ע"ב ריור"י אערעו בכפר חנן). למערב צפת כשתי שעות נומה מעמ דרומה הכפר ענען הוא כפר חנינא (ע"ן מה שכתבתי בשם גליל

(*) בעת עומד על שני הציננים האלה מדרש נחל יספואר ומסביב לחצר הגדול הנישן לביהמ"ד בנים הדרים למישיב להנבדלים שבהארחים הבאים להחלוא. (1) להשמחה והחג הזה יקראו "הלולא דרשנא", וחקרתי ודרשתי על יסוד הדבר הזה מה היה הכונה הלולא ולשמחה מה היה עושה ואין מגיד לי. והנה מלאנו שם זה במקום כחוצות דף ק"ב ע"ב ר' חכיה היה קאזיל לבי רב בשלהי הלולא דרשנא" (במדרש רבה פרשת אחרי מות פרשה כ"א נזכר שהלכו ללמוד חורב אלל ר' עקיבא צנני צרק שהו שם י"ג שנים) ח"ל חיעבב לי עד דלחאי צהדך, פירש רש"י צד"ה בשלהי צקוף ימי חופתו כו' עד שיכלו ימי הושטו ואלך עמך כו' משמע ששמחה היה לזכר ימי חופתו. חכן זה רחוק מן הדעה לומר שזוהר האלהות עושים חג לזכרון ימי חופתו. ומלינו ג"כ שם זה צקוף חידרל רבה צוהר פרשת נשא ח"ר שמעון חוהבאל על ההוא חגיר חרנן מארי דשערי (אליהו הנביא) חמאי לל אשחבב צני חדרל דין; וכו' אהכי אחא אליהו והלה קעורי כסורין באכפוי ח"ל ר"ש מה דלא שכיח בקרדעאל גליפא דמאריה ציונאל דהלולא וכו', סברה לומר שהשמחה והחג ההוא לזכר שנים ההוא גלה נסחרות עמוקות הנזכרים שם באידרא שלא נודעו בין החצריא עד היום ההוא, גם נעצם זה לצ המצין יסוג, ויתר נראה צעירי שהעצם שנים ההוא נחלק ועלה לרקיע והיטה כל כך שמחה צעליונים (כניכול) נעם עלוהו השמימה עד שנקרא היום ההוא יום שמחה והלולא דרשנא" כנזכר צקוף חידרל זועאל (פ' האזינו) שמעו קלל עולו וחלו ואחכבשו להלולא דרשנא" יבא שלום וגו' וקבלה צדיהם שאלוה היום ל"ג צעמר היה, (פרי תבואה דף מ"ח ע"ב).

תבואות סרק ג' חלוקת הארץ, נפתלי הארץ רכה

העליון והתחתון). ונמצא שם בהכ"ג חרבה ובצר הדרום הכפר קבר ר"י איש כפר סכני ועוד כמה צדיקים.

ספרות' (רכה פרשת ויחי פרשה ק' ויוסי הפרת'י). לצפון כפר ענען הנזכר בערך חצי שעה הכפר פרארי שם קבורת נחום איש גמזו ומערת ר' ישמעאל ע"ה.

כפר סמי או סימאי (תוספתא ריש מסכת גימין מעשה בא' מכפר סמי וכו' בנחמאסאות שלנו כפר ססי הוא ט"ס וצ"ל סמי). ובתלמוד גימין רף ו' ע"ב הובא מעשה הנזכר ונקרא כפר סימאי, ושם נאמר שקרובה לצפוני יותר מעכו. במדרש קהלת בפסוק ומוציא אני מר וחוטא זה יעקב איש כפר סאמא. בירושלמי חלה פ"ב ה"ד [כפר סמי כיון דנהרא מפסיק]. לדרום מרון בערך חצי שעה ולמזרח כפר ענן (גומה מעט צפונה) כשעה א' הכפר סימאי * וסמוך לו נהר קטן יואדי לימון היוצא אצל הר מרון ונקרא בלשון המון עם 'מי מגדר' והוא מעות (עיין נחל קישון) ויורד דרומה ונופל בים כנרת ושם נקרא יואדי עמוד. והוא נהרא המפסיק הנזכר בירושלמי. והנה מכפר סימאי הנזכר עד ציפורי הוא בערך 6 שעות (עיין לעיל בשם הררימון ושם כתבתי המרחק בין ציפורי ובין כפר ענן הוא כפר חנניה) ומכפר סימאי עד עכו יותר משמונה שעות.

שיזור. למערב ספר ענען בערך שעה וחצי הכפר ישיזור' וסמוך לכפר קבורת ר"ש שזורי, ובסמוך ר"י בן אלישע כ"ג וקבר ר' שמעון בן אלעזר.

קפורה. למערב מגידל אלקרום (עיין מקומו) כשתי שעות הכפר קאפארא **), ושם מערת ר"א הקפר ובר קפרא.

סיכנין (ספרי האזינו [פסיקא שט"ז] דכש בסכני. ראש השנה רף כ"ז ע"א הנהיג רחב"ת בסכני. פסקתא רבתי פ' ט"ז

* דעת הח' גיבוער לאחר את הכפר הזה עם הכפר סימאי כפסוק

מזרח עכו בדרך אשר בינה ובין צפת הרשום בספת יונדע-עולדי.

** הח' גיבוער הפך לאהדרו עם הסקום קפרא אשר לצפון בית שאן.

רכו תבואות סרק ג' חלוקת הארץ, נפתלי הארץ

ר"י דסיכנין, זוהר פישת בלק דף קפ"ז ע"א). לדרום "מנדל אל-קרום" כשתי שעות הכפר סוכני שם קבורת ר"דסכנין וריש סכנין.
עכברה (כנא מציעא דף פ"ד ע"ב), למערב צפת 'נוטה מעט דרומית) כחצי שעה וכדרומית מזרחית מירון כערך שעה אחת הכפר יעבבארא". והנאון בעל ערוך שנה כרואה שפי' בני עכברה (כמעשה אישר הוכא כב"מ הנז') פירוש שכונה עכ"ל, ר"ל שפירש שכאון בני הישכונה. וחלא הוא שם מקום עד היום הזה, וכן פירש רש"י. ונזכרת בדברי יוס'סון מלחמות היהודים 2, 20, 6 ובספר וויטא דף 87.

בירי (בכא מציעא הנזכר, ססחים דף ג"א ע"א). לצפון צפת כתחום שבת הכפר "פירא" ושם מראין קבר אבא שאול. ואיש האלקי האר"י ז"ל לא הסכים ואמר שהוא צדיק אחר.
כפר תנחום או כפר נחום (במדרש קהלת דף פ"ה ע"א כפסוק כל הדברים ינעים טעשה בכפר נחום. מדרש ישר הישרים דף י"ז ע"ב רבי חמא דכפר תנחומין). לסורח גנוסר כחצי שעה כפר תנחום (כפוס"פ). ובעת חרב ומקומו ידוע לבני עמינו וקוראים עד היום כפר תנחום על ידי ציין קבר נחום הנביא ור' תנחומא ורבי תנחום ע"ה והוא סמוך לשפת ים כנרת לצפון מכריה כערך שעה א'. ולפי דעתי הוא נקרא ג"כ כפר תחומין הנזכר בירושלמי סוף מסכת תרומות ותענית פ"א. ובמדרש שה"ש הג"ל מצאתי גרסא אחרת ר"ח דכפר תחומין.

כרזים (מנחות דף פ"ה ע"א). מצאתי בדברי היראנימוס שהיה בזמנו על תילו 2 מיל (ר' המיישיות שעה) רחוק מכפר תנחום. וכן מצאתי בספריהם שהיה במחוז ים כנרת, ועד היום נמצאים שם "חירבאת בארזאים" ¹.

¹ ס"ק י"א בתוצאתו עמוד רס"ז.

² מנחות דף פ"ה ע"א חר"י אף חיעוי כרזיים ובכר חמים חלמלח קמוכות לירושלים היו מציאין מהם לפי טלין מציאין את העומר חלל עין השדות המודרניות והעונות לכך שבהם חמה זורחת וכו'.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, נפתלי הארץ רכז

ארבל¹ (ניתאי הארבל אבות פ"א מ"ו. וסאה ארבלית ירושלמי
ריש ברכות. בקעת ארבל ב"ר פרשת מי. מדרש שמואל פרשה

פירש רש"י חלוקת סמוכות לירושלים הרצה והן עומדות בין ההרים
דכתיב ירושלים הרים סביב לה היו מציחין והם לפי שהם עומדות בדרום
עב"ל. הרצה יש לדקדק על לשון רש"י זה כי לפי דבריו הטעם שלא
מציחין והם לפי שהם סמוכות הרצה ועומדות בין ההרים, עיקר הטעם
חסר בתלמוד ויעוד לפי זה כל שדות שסביבות ירושלים פסולין הן
לעומר לפי שהרים סביב להן והלא העומר בא ונזקעת בית מוקלה של
בית קדרון כחצר כחן בסמוך ובתוספתא דמנחות פ"י ע"ש, והלא
קדרון סמוך הרצה כמו כרזיים. ועוד: סתם המזלות הלא כרזיים
בגליל כמו שכתבתי?

לכן נראה לי כך פרושו חלוקת סמוכות לירושלים היו מציחין
מהם לפי ששם חטים טובים חבן מאחר שהם רחוקים לא מציחין
והם לפי שאין מציחין את העומר אלא עין השדות הנוגדות ר"ל
שהם צחלק הדרום הנקרא ג"כ כגז שהיא צחלק יהודה וכו' כמו שכתבתי
בזר פעמים הרצה. וא"כ חטאי בגליל פסולין לעומר. וגם לדיפין (עיין
מקומו) בכלל הדרום הוא לכן הביאו פעם ח' נוסס. וחלוקת פרושו
אלו ה"י פנו חלוקת נבדוה לחב"י נשיע"ז (כתובות ליג ע"ג) וכן
חלוקת לוי אחת (מגילה כ"ד ע"ג). ולפי קצת ר"ת (תוספות
בד"ה חלוקת מקרא כתוב צמקת מגילה כ"ח ע"א) באמת
ה"ל חלוקת סמוכות לירושלים צ"ו ולא ח' בסופו ע"ש. ואח"כ זכיתי
למלא בתוספתא דמנחות פ"ט ר"י חומר אף חטאי כרזיים וכפר
חטים אלו היו בלד ירושלים ומהן (ל"ל מהן) היו מציחין עב"ל. והנה
מפורש שכונת חלוקת הנזכר צ"ש כמו אלו. וחדוש צעירי שלא מלאחי
שיטתו על לשון רש"י הנזכר הלא תוספתא מפורשת שלא בפירוש
רש"י, וגם המזלות נוסכים עם כל האומר שכרזיים בגליל ורסוק
הרצה מירושלים.

רכה תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, נפתלי הארץ

י"א. לצפון מכריא כחצי שעה הכפר "ארבל" ושם קבורת ניתאי הנ"ל ודינה בת יעקב, ואצל הדסים קבורת שת בן אדם גם קבורת ר' זיירא.

מגדל¹ מגדל דצבעניא (כ"ד פרשת וישלח [פרשה ע"ט] שם גדלו ארזים. מדרש שיר השירים בפסוק עד שהמלך במסיכו. וכן מדרש שמואל פרש' ג' ומדרש איכה בפסוק בלע ה' שיחין ככול ומגדלא). צפונית מערבית מכריא כחצי שעה עד היום הכפר מגדל (מגדל). ומצאתי בספריהם שמגדל הנוכר נקרא בימי קדם גם "מאלמאנוטא". ולפי דעתי הוא:

מלימאן (ירושלמי דמאי פ"ב ה"א) מערת מלימאן. הוא מאלמאנוטא הוא מגדל הנוכר. ואולי הוא שנוכר ברה"י א' י"א מ"ז ועשיאל המצביה.

פתוגתא (שבת דף קמ"ז ע"ב מ"י דיומסת וחמרא דפרוגייתא ובויקרא רבה פרשת ה' הגרסא פתוגתא והוא נ"ל נכונה). למזרח צפת על יד הירדן ביאריו זאפאן הכפר "פאתינהא" והוא פתוגתא². עסיא או עססיות 'ג'יטין דף ד' ע"ב. ובפרק האשה שהלך בעלה מעשה בעסיא. לדרום מערב כאניאם 'עיין מקומו בערך חצי שעה הכפר 'עסיאם'².

גמלא (ערכין פ"ט מ"ו. כירושלמי [מכות פ"ב ה"ז] וכתוספתא

¹ הוא נקרא ג"כ מגדל לוגיא רחוק מענניא מ"ל כחזר פסחים מ"ו ע"א חולי לרין להיות מגדל לוגיא כי מלחמי נספריהם הכלשונים סנקרא מלגדלעניא.

" שם הכפר הזה לא נרשם במפת הארץ, וגם בהרשימה המיוחדת שהכפרים שבמפת צפת שפרסמו בלח ארץ ישראל לשנת תרס (צד 95) אשר אותה השנו מבית סקרת הממשלה לא נמצא שם כזה או דומה לו. ולכן חושבים אהנו כי הגרסא שבויקרא רבה היא טעותה והגרסא הנכונה היא פתוגתא כמו שהיא בבבלי שם ובמו שהביאו כל המפרשים את השם הזה וההבן יוסף הלוי משער (במאסנו 'ירושלמי' שנה ד' צד 9) "כי השם פתוגתא (אשר אין להפירדטן מלה פתוגתא המורה צפרים או הינגולים צפרים) הוא שם משאל ומלחיז אם להעיר הודועה צפרים היושבת בתוך הגליל או לעיר תינגולא הנ"ל בירושלמי ובתלמוד המיתא לויכח 'אשר החכם גיביר' נוסה לאחרה עם העיר הנקראת ליספון Gabara טן גבר הוא תינגול).

² ויס הנוכר שם הוא יס קומכי הנקרא יס חולי.

תבואות פוק ג' חלוקת הארץ, נפתלי הארץ רכמ

דמכות פ"ב ואע"פ שהפריש קדש בגליל לא היתה קולטת הפרישו
גמלא תחתיה עד שכבשו את קדש. לפי דברי היוס'פון היא
כמחוז גולן בארץ מרחוניה בעבר הירדן. אכן לפי דברי חז"ל
מוכח שתכונתה בגליל. ושמעתי מעובדי דרך שכדרך מקדש נפתלי
ל"חססיה" לדרום כפר הונן כשתי שעות על הר גבוה עד
היום חרבות הנקראים כלשונם "חירבאת גמאלא" והוא כלתי ספק
גמלא הנזכר ומסכים עם דברי חז"ל שהוא בגליל (*).

נבוריא (מדרש קהלת בפסוק ומוצא אני מר זה יעקב
איש כפר נבוריא. ירושלמי ברכות ריש פ"ט.) אולי הוא כפר
נברתי לדרום קדש נפתלי בערך ג' שעות לצפון עמוקא (עיין
בית העמק) בערך שעה א' בהר וכעת הוא חורב. ושם קבר ר"י
איש כפר נבוריא ור"א המודעי.

עין כחל (כמישנה כלי המקדש הביאה בעל עמק המלך
בהקדמה וזה לשונו משנה י' ואלו הן משקלי הכסף הגנוזים
בעין כחל על ידי ברוך וצדקיה ככרי כסף ק"ב רכוא כ"ו ע"ש).
עד היום בדרך מטבריא לצפת לצפונית מערבית ים כנרת מעין
גדול הנקרא עין כחל.

ירחי (ריש ירחנאה כ"ט פ"ה ב.). למערב מגדל אלקרום
בדרך עכו הכפר ירחי. (שאר מקומות אזכיר לקמן כשם דין).

נשלם ביאור חלק נפתלי

אתה תומך גורלי.

א ש ר.

(יהושע י"ט כ"ה) ויהי גבולם חלקת וחלי וגו' ועמך ואפק
ורחוב ערים עשרים ושתיים וחצריהן. ואזכיר מה שנודע לי:
חלקת. למזרח כפר יוסף (עיין אכשף) בערך ג' רביעית
שעה הכפר חלקאת ולפי דעתי לשון משובשת ור"ל חלקאת,
כנודע שמחליפין ל' כר'. עין אצל עיר בנימין. כדבריו (א' ו' ס' א)

(*) אין ספק כי גמלא הוא בעבר השני של ים כנרת ואצלו הכפר אייזנים

אשר באדמתו נוסדה המושבה "בני ירחיה" מאחורי יבצפת.

רל תבואות פוק גו חלוקת הארץ אשר הארץ

בערי הלויים נקרא חוקק * (ולא היא חקק כגבול נסתלי).
חלי. מצאתי בספר יהודית ד' פסוק ג' ויהנו וגו' עד חלון
(כך היא גרסת ספרי לאמיני) מיל עסדראלאם (זרעאל) עכיל.
ואולי חלון היא חלי וא"כ משמע שתכונתו סמוך לרגלי הכרמל**)
(עין אלמלך בסמוך).

בספן. בדברי אייזעביוס נזכר שהוא 8 מילוני שעות וחומשי
למזרח (מזרחית צפונית) עכו. ובעת לא נורע ***).

אכשף. בהעתקת היונית של 72 נמצא במקום אכשף
יקעאפ רל יחייפא (עין מקומו). ובדברי היראנימוס מצאתי
שהיה עיר "כאסאלא" במחוז צור על שסת נהר "עלייטהר" (רל
קיסמיא כמו שכתבתי לעיל בספר ב'. עלייטהר הוא מעות וצ"ל
לעאונד (לעאנטיס) עין שם). ובדברי שניהם לא נראים לי. ולפי
דעתי הוא הכפר הנקרא כעת "כאפאר יוסיף" *** ולצפון מזרחית
עכו בערך ב' שעות ושם בית הקברות של עכו כמו שכתבתי לעיל
בביאור תחום הארץ. ובעת לא נמצאים שם מבני עמינו. אכן
לא זמן כביר שנתכמל הישוב ועדיין הבית הכנסת על תילה.
ואולי יוסיף הוא לשון משוכישת וצ"ל "חוסף" "כוסף" הוא
"אכשף". ובעל כפופים כתב ****) שהוא "ארסוף" לדרום תענך
כארכע שעות על ששת הים, אי אפשר לוטר בן כאשר אכתוב לקמן.
אלמלך. למזרח דרומית חיפה בערך כ' שעות וחצי נמצא
נהר אלמלך רל אל מלך *****) והוא גופל סמוך לים בקישון

* הח' והאן רי וועלדע יאהר את העיר הוות עם הכפר יקקא הרהוק 8
פרסאות וחצי אנגליות למזרח עכו ועוד לא הזכיר הדבר. ויכל היות כי המחבר כיון
על הכפר הזה רק לא בטה את שמו כהונן, כי כפר חקראק לא נמצא למזרח כפר יאסיף.
(*) לפי הישעית החקירות החדשות אפשר לאחזרה עם יהירכת אלחל 18
פרסאות אנגליות כדורים מזרח עכו.

***) לפי דברי אייזביוס יש לאחזרה עם הכפר יאלבאני הרהוק 12 פרסאות
אנגליות למזרח עכו.

****) בזה מסכים עמי גם החכם קאנראי, אך חוקרים אחרים יאחזרו עם
חורבת אכשף. הנמצאות בקרבת עכו, ולפי משמעות השם זה יותר נכון.

*****) בספר יא תוצאותנו עמוד רצ"ג.

*****) אינו נהר כ"א נחל.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, איש הארץ רלא

ואולי נקרא כן על שם אלמלך שתכונתה נמחו הנחל ההוא.
עמקעד. לצפון כפר יוסף הנזכר בערך שעה א' כפר
הנקרא אלטעאר והוא לפי דעתי עמקד
משאל. מצאתי בדברי אייזעביוס שהוא על שפת הים
סמוך להר הכרמל, וכעת לא נודע *).

בית דגון. למערב כפר פאקיעין (עיין לקמן) כערך שעה
א' הכפר שקוראים בל"ע בית שאן. וחקרתי הרכה על שם זה הלא
בית שאן לדרום ים כנרת על יד הירדן ועוד עיר בית שאן לא
מצאנו ולא שמענו מעולם. ושמעתי מבעלי הלשון שקוראין
"בית דג' והוא דגן וברור" (שהוא בית דגון הנזכר. תוספתא
דשביעית פ"ו לפסי בית דגן).

בית העמק. לפי דעתי הוא הכפר עמוקא לצפון נוסה
מעט מערבית) צפת כערך חמשה שעות בדרך קרש נפתלי
ולצפון הכפר פרעס והוא בעמק לכן ישמו בית העמק"*) (והוא
כפר עמקין הנזכר במסכת תענית כפרק סדר התענית [ב"א א'].
וגרסת כפר"ב בב"ק דף ע"ט ע"ב כפר עמוקה ובשים שלנו
הגרסא שכספר עכו).

קבול. לצפון עכו כערך ב' שעות נוסה מעט מזרחה כפר
גדול הנקרא "קאבול" ****) ושם מראים קבר ר' אבע"ז ור"ש בן
גכירול *****). (פסחים דף ג"א ע"א. ויקרא רבה פרשה כ').
עברון. לדרום מבצר "קאלאת שאקין" בבקעה התחתית
בעמק "וואדי קאסטי"א" עיין מקומו) נמצא הכפר "עברא" ולפי
דעתי הוא עברון. (בערי הלויים נקראת עברון ברא').

*) מקום העיר הזאת לא נודע. אך רחוק כששנה פרסאות לצפון מזרח עכו
יש חזרי (חל) מאשלא. ובלים נוכל למצא העיר הזאת באחת החיבות שבהנהל הזה.
***) אין זה ברור כלל, וכבירר לא נתאחדה העיר הזאת וקאנאדא יאבה
לאחרה עם חידבת דאוק בדרום עכו.

****) יותר נכונה השערת החוקרים לאהדה עם הכפר עמקא רחוק 7 פרסאות
אננליות לצפון מזרח עכו.

*****) הוא למרחק עכו רחוק 9 פרסאות אננליות.

*****) מובא בספר "יהושע האבות" ובספר "זכרון בירושלים". אך מביט

דושי הקברים לא הביאו את המסירה הזאת וכנודע מתי שנוהג בחוללועיין בתולדותיהם.

רלב תבואות פרק ג' חלוקת הארץ אשר הארץ

רחוב. מצאתי בספריהם שרחוב תכונתו למזרח צור בערך
ני שעות על שפת נחל לעאנמים יקאסמייא בכקעה התחתית.
וכעת אבר זכרו מארץ.

המון (היא נקראת כירושלמי דמאי פ"ב אמון) למערב קנה
בערך חצי שעה הכפר יהאמאני. אולי הוא המון.

קנה. למזרח רומית צור בערך שעה וחצי הכפר קאנא.
צידון רבבה. כעת נקרא בל"ע צידא עיר קטנה יפה על

שפת הים וחוף קטן, ובה מכני עמינו בערך ד' מינים ולהם כהני
גדולה ויפה. וחוף לעיר קבורת זכולן בן יעקב ע"ה ועליו כיסה
וסכיבה חצר והישמעלים קוראין לו "שיד צידא" ר"ל שר צידון.
וא"כ קצת ראיה שתחום זכולן הגיע עד צידון ממש, כי וראי
נקבר בחלקו ירושלמי ברכות פ"ד ור' יוסי ציידנא. תוספתא
רגיטין פ"א זקנים שבצידון כנדה אמר"ש מצאני ח"כ בצידון.

לדרום לעמרון (עיין עמרות בית יואב) נמצא כפר א' הנקרא
צידון. ואולי נקרא צידון הידוע צידון רבה לפי שנמצא עוד עיר
צידון (קטנה) והוא כפר צידון הנזכר להפריש כיניהם. אכן לא
מצאתי בשום מקום שנמצא צידון בחלק יהודה.

צור. עיר קטנה נקראת בל"ע יצור" וכעת אין בה מכני עמנו
והיתה מזמן אלכסנדר מוקדן כחצי אי וקודם לו היתה אי ממש
בתוך הים. ובימי קדם היתה עיר גדולה ומפוארה מאוד עד
שנקראת ארץ החיים. כב"ר פרש' ע"ד וכירושלמי סוף כלאים[ה-ד].
וחוף לעיר מראים קבר גדול וישמעאלים קוראים אותו יסידנא
חור" ר"ל שר חירום, שאמרו שהוא קבר חירום מלך צור. בשנת
תקצ"ד כשנחרב צפת באה ספינה עם יהודים מבארכריא יצפון
אסריקא. וכששמעו שכמעט כל הגליל נחרב ע"י הפלחין ישבו בצור
והתחילו לעשות שם ישוב אכן לא הצליחו ועד 5 או 6 שנים
נתמל הישוב כי רובם מתו והנשארים הלכו להם למקומות אחרים,
ובימי קדם נקרא בלשון העמים מירוס. וכן כל מחוז ההוא נקרא
מורסיא, ולפי דעתי הוא מה שנזכר פעמים הרבה בדברי חז"ל
מורסים. (בהכ"נ של מורסים היה כירושלים מגילה דף כ"ו ע"א).

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, אשר הארץ רב

וכן בלוד כנזכר ויקרא רבה פרשת בחוקתי דף ל"ה. וכן כמסקנתא רבתי פ' ט"ו [מסקא החורש הזה לכם] דרש נחום בר"ס במריסי" ד"ל כמחזו צור.

לדרום צור כערך ד' שעות על שפת הים ולצפון "זיב" (אכזיב) כערך שעה א' נמצאים סלעים גדולים נכנסים בים ונראים למרחקים ועליהם דרך מעבר מצער שכו עולים כמו כסולם והוא מולמא דצור הנזכר כמסכת "עירובין דף פ' ע"א ביצה דף כ"ה ע"ב.

חסה. מצאתי בדרכי אייזעכיוס שבזמנו תכניתה בין צור וכן אכזיב וכעת לא נודעה. לצפון מזרחית אכזיב כערך שעה א' הכפר "בוסא" ואולי הוא שיבוש הלשון וצ"ל בוסא (*).

קָמָה. לדרום מערבית קדש כערך כ' שעות הכפר "ראמים" ואולי נקרא כן על שם רמה (**).

אָכְזִיב. לצפון עכו כערך ב' שעות על שפת הים הכפר "זיב" והוא אכזיב. ובעל כפ"פ כתב שאכזיב הנזכר הוא [כזיב] הנזכר במעשה יהודה בן יעקב שנה ברואה כי הוא בחלק יהודה כמו שכתבתי שם.

אָפֶק. לדרום מערבית "באניאס" כערך שעה וחצי הכפר "סיק" (***) (ויש קוראין "סיס") ואולי הוא אפק לאשר, ואף לפי הנראה תכונתו בחלק נפתלי ואפשר שהתפשט אשר עד שם כמו שאכתוב לקמן.

רחוב. כתב אייזעכיוס שעיר "ראוב" ד' מיל מכית שאן עכ"ל. והרכה מעו כלשונו לאמר שכונתו על רחוב ואינו נכון

(*) לפי השערות הקבירות החדשות יש לאהדה עם החורבות לדרום צור הנקראות אַצִיָּאָת אלפוקא (העליונה) או אֶלְתָּחְתָּא (התחתונה)

(**) עפ"י הקבירות החדשות אפשר לאהדה עם הכפר בְּאִסְיָא בגליל העליון

למזרח סילמא דצור.

(***) עפ"י הקבירות החדשות אפשר לאהדה עם אָפֶק אשר בצפון מערב צלע הלבנון ואולי אהת היא עם אסקה המ' ביהושע י"ג ד'.

רלד תבואות סרק גי חלוקת הארץ אשר הארץ

לומר כן, כי לא הניע חלק אשר עד מחוז בית שאן. ומה שכתב "ראוב" כונתו "אראבא" היא הרבית עיר ישישכר (עין לעיל הרבית) ורחוב לא נודע.

שמות הניכרים במקום אחר :

עכו (שופטים א' ל"א). נקרא בזמן הרומיים פסאלמיס, על שפת הים לצפון הר הכרמל בערך ג' שעות, והוא מבצר חזק (עין בחלק ב'). בל"ע "עפרה" חזל חם אולי על שם החיל שיש במחוז, הוא מחיפה עד עכו על שפת הים כל הדרך בין החול והוא כמדבר בערך מהלך ג' שעות (רשבי" א"ש כפר עכו. תוספתא סוטה פ"א, וב"ר פרשי' ע'). וכן במסכת סוטה דף ל"ד ע"ב. ומיכה שבזמן ההוא היה כפר ונבנה אח"כ שנית למבצר ועיר. או כפר עכו כפר א' הסמוך לעכו ונקרא על שם עכו). בזמן שמלכו ונלחמו מלכי הנוצרים בארץ עכו כרוב הזמן, ההוא עיר מושב המלך. מבני עמינו נמצאים בעת בערך ג' מנינים ("ויש להם בהכ"נ קמנה יישן נושן).

עיר זאת נכבשה בשנת 4398 ע"י כאלוף אומאר מיד מלך היונים ותכוא תחת ממשלת הטאראציני (הישמעאלים). בשנת 4864 כבשה מלך באלדואין הראשון מלך הנוצרים) מיד הישמעאלים. בשנת 4947 כבשה סלאדין מלך מצרים. בשנת 4951 כבשה ריכארד לעווענהרץ ופיליפא מצרפת. בשנת 5051 כבשה סולטאן זעראפא מלך מצרים ויהרגו ס' אלף נוצרים. בשנת 5559 נלחם סידיני סמיד מבריסאניא עם נאפאלעאן באנפארטא. בשנת 5592 נלחם בה אכרהים פאשה ותכוא אז הארץ תחת ממשלת מלך מצרים. בשנת 5600 נלחמו בה חיל מלך קושטא וחיל מלך בריטאניא עם חיל אכרהים פאשא ותכוא הארץ תחת ממשלת מלך קושטא עד היום הזה.

צרפת (מלכים א' י"ז מ'). לדרום צידון בערך ב' שעות הכפר "צארפאנת" סמוך לשפת הים ואולי הוא מה שנוכר יהושע

(1) ואל שאמר שבזמנם על הזמן הזהר צניעותם שנת ה'תל"ב
ועלמא דלור עד חמשה (ובאמת שנעקב קוראים עד היום ז"ב
המלצין) כי דס הזמן הוא תכלת ולא ארבעון וינכח שהוא עין אחר .
(*) בנת י"ב בה קבלת הכתוב מהדמה שפירש ראשונים

רלו תבואות פרק ג' חלוקת הארץ אשר הארץ

שעות ונקרא בל"ע "גייש חלאב". ושם קבורת ר"ם בעל הנס ותלמידי רשב"י ושטמיה ואבמליון ובני סנחריב יורמו קבורותם למה שאמרו חכ"ל שמע"י ואבמליון מבני בניו של סנחריב כי סמוכים הם). ולפי דעתי גוש חלב הוא הנזכר שופטים א' ל"א אשר לא חודשו וגו' ואת אחלב. ביוסף (בחלק מלחמות היהודים ב' כ' ו' ועוד שם ד' ב' א') נזכרת עיר "גשאלא" עיר מפורסמת במלחמת יוסף עם חיל הרומיים. והיא עיר מילדת יוחנן הפריץ הידוע במלחמת חרבן ירושלים. ולפי דעתי היא עיר גוש חלב (כלשון עדבי קוראים "גייש").

תרנגולה עילאה דלמעלה מן קסרין (תרגום יב"ע פ' מסעי וירושלמי דשביעית פ"ו [ה"א]. וירושלמי דמאי פ"ב [ה"א], עין לעיל בתחום הארץ). מצאתי בספר פליניאוס 19.5 שהזכיר צארעפסא (צרפת) וארנישהאן (ובלשון יונית תרנגול ארניטא), ואין ספק שכונתו על עיר תרנגולה הנזכרת. ומוכח שתכונתה במחוז צרפת היא "צרפאנת". וביוסף נמצא פעמים הרבה שהזכיר עיר "גאבר" (מלשון גבר תרנגול) עיר גדולה בגליל העליון וכנראה כונתו על עיר ארנישהאן שהזכיר פליניאוס. ועד היום למזרח דרומית צור כמהלך חצי יום כפר קטן הנקרא "גאבאר" והיא לפי דעתי תרנגולה הנזכרת. ותכונתה למערבית צפונית באניאס (דן) הנקרא ג"כ קיסריא פהליפא (עיין לקמן בסמוך). וזה דלמעלה מן קסרין ר"ל לצפון דן. פסיקתא רבתי פרש' ג' אר"א סרונגלא צ"ל תרנגולה שהיא מעיר הנזכרת.

נהר דרומה של כזיב. (תוספתא שביעית פ"ד. ובעל חסדי דוד הגיה "שצר דרומה" ואינו נכון). במחוז כזיב נמצאים כי נחלים קטנים או לצפון כזיב שיוצא מכפר חמסין (עיין בסמוך) שהוא למזרח כזיב בערך ג' רביעית שעה. ואי לדרום כזיב וגם הוא יוצא ויורד ממזרח למערב ושניהם נופלים כים הגדול, וזה נהר דרומה של כזיב.

ירושלמי מסכת דמאי פ"ב [ה"א] :

יעדוט. לצפון כפר יוסף בערך חצי שעה הכפר אלודוט.

תבואות מרק ג' חלוקת הארץ אשר הארץ רלז

עוד נמצא כמהו צידון הר א' שקוראין ג'ודוד ושם מראים קבורת
אהליאב בן אחיסמך. ואלי נקרא בן על שם עיר ג'ודוד (נגעים פ"ז
מ"ד) שתכונתה היתה בהר ההוא ובהכרת ערכים נקרא ג'ודוד.
ובן נמצא למערכ דרומית הספיא בערך שעה וחצי הכפר יודייטא.
סוסיתא. (ובן כ"ר פריש' ל"א [כסף] והי' מתלים תלמיות
כמן מכריא לסוסיתא. וכן כ"ר פי' ל"ב לסוסמה ממכריא. כמדרש
איכה רבתי בפסוק ציה ה' סוסיתא למכרי'. סוסיתא עיר שרובה
נכדים ירושלמי ר"ה פ"כ [ה"א]. וכן שם שביעית פ"ו [ה"א]
וישב בארץ מוכ זו סוסיתא. פסקתא רבתי פ' ביא כני סוסיתא
ובני ג'ודד. היא העיר הנקראת ביופיסון חיפוס או חיפון שהוא
בלשון יונית סוס (ר"ל עיר הסוסים והוא סוסיתא) ותכונתה
היתה לפי דבריו כמהו גולן סמוך לים כנרת. ולפי דעתי היא
נקראת ג"כ בלשון חב"ל חיפון *) כמו שאמרו במסכת מגילה דף
כ"ד ע"ב חיפני וכישני. וכן כמדרש רבה פי' ויחי [פ"ק] ר"י דפינוס
(עיין בשם "שוב" לקמן בעבר הירדן).

נוב. לדרום אושה'עין במקומו) בערך חצי שעה הכפר "נאבא'ו).

הספיא. כתכתי כבר בהר הלבנון.

כפר צמח. על שפת הירדן המזרחי וכשפת ים כנרת

הדרומית הכפר "סאמאח" והוא צמח כשבוש הלשון.

בצת. בין עכו ובין כזיב הכפר "באצא".

(*) הערת: לאחר את סוסיתא עם חיסים שבייסיסון. נבונה, וזנה מסבים גם
הח' נייביועה. והוא מביא כי הניסע בוקארד מצא במרחק שלשה רבע שעה מהכפר סיק
(אמק) תל עם חורבות הנקראות חאן ש'וראמו סוס. ולדעתו אפשר לאחר את המקום הזה
עם חיסוס שבייסיסון או סוסיתא שבהדול. אולם הראי' שמביא המחבר כי גם ברכיו רלז
נמצא העיר חיסון איננה ראי' כלל. כי מה שנאמר בספיא מנילה חיסני מוכב על אנשי
חיפה. כמו שמביא בממרא מ"ד אהיו וכן מפרש שם רש"י. ובבבאשית רבה כתוב
הפינוס (בנירסת. המחבר) וזה נכלל לאמר כי היה מעיר פינוס. אולם בבבלי כתיבות
(ק"נ א') מוכח ר"י חסני ולגירסא זאת נכלל למי' שהיה מעיר חיסון. אולם רש"י מפרש
כי היה מעיר חיפה.

רלח תבואות פרק ג' חלוקת הארץ אשר הארץ

ראש מ"א. לפי דעתי הוא "ראם אלעין" לדרום צור בערך שעה א'.

מ"ז. לדרום מערבית קדש נפתלי בערך² ישעות בדרך מבאניאם לחספאי הכפר "ראמים" אולי הוא הכפר ימזי "בישכוש הלשון".
ברין. ג"ל שהוא "כרוין" (בעראי) בדרך מגידל אלקרם לעכו.
אמון. הוא חמון הנזכר לעיל.

כרכה דבר הזרג. לפי דעתי הוא כרכא דבר סגנרא הנזכר בירושלמי שביעית פ"ו [ה"א] (עיין לעיל תחום עולי ככל עמוד מ"ד).

חמם. הוא כפר "חמסין" למזרח כזיב בערך ג' רביעית שעה (עיין נהר הרומה יט"ל כזיב).

צומריא. (כפר צומריא תוספתא דשביעית פ"ד). לצפון עכו כמו חצי שעה סמוכה לים כמו מרוצת הסוס כפר צומריא (כעת קוראין "זימוריע") והוא כפר צמר (כפ"ס ס"ג ע"א *) וצריך עיון שבנוסחא שלנו הוא כפר צמח.

כפר סיגנה בבקעה¹. (מנחות רף פ"ו ע"כ מ"ש מביאין היין). במחוז פקיעין (שהוא בבקעת הלבנון בקעה יתחתית שזכרתי כבר פעמים ושלוש) שהוא בעמק לבית רחוב לצפון עיר "מענר" (היא מערה שזכרתי לעיל בשם הגליל) עד היום כפר סאנאן והוא לפי דעתי סגנה בבקעה.

ערב. (שבת בפרק כל כתבי מ"ז). למזרח ככול בערך 4 ישעות הכפר "עראבי" ואולי הוא אבי עלכון הערבתי (שמואל ב' כ"ג ל"א). וכן נמצא למערב צפופית שכם בערך שעה וחצי הכפר "עראבי", ומושל כפר זה וחבל ההוא נלחם כמה שנים עם מושל עיר שכם כי הוא היה בזמן מסגלת איכרהים פאשא מוצעלים בשכם, וככל מחוז וחבל ההוא שקוראין "מודירי" ובעת נתגרש משכם ויושב ב"עראבי" הנ"ל וזמן הרכה אי אפשר הי' לעלות גלילה דרך שכם עבור מלחמתם. אכן מצאתי

¹ [1] פרק י"א במצאתנו עמוד ד"ע ושם כתוב "כפר כמר"

[2] אולי היא קאלחא שזכיר יוספוס

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, אשר הארץ רלמ

בירושלמי סוף פרק כל כתבי וז"ל רבי עולא אמר י"ח שנים עבר הוי יחיב כהדא ערב ולא אתא קומי אלא אילין תרין עובדיא אמר גליל גליל שנאת התורה סיפך לעשות במסקין עכ"ל. מיכא מכאן שערב היא "עראבי" למזרח ככול שהוא בגליל, לא "עראבי" למערב שכם.

נשלם ביאור חלק אשר
לפניך אלך והדורים אישר.

דן ליש פמאים בניהם.

במדרש איכה בפסוק פדשה ציון רפ ס"ט ע"א נקראת ג"כ פומעים שורש שם פמאים בניהם הוא משם אליל יון פאן כמו שכתבתי לעיל.

למזרח (נוטה מעט דרומית) צור בערך 9 שעות הבסר באניאס וסמוך לו מערה א' ומשם יוצא הירדן והוא מערת פמאים אשר זכרתי כבר לעיל בשם ירדן, ולמערב 4 מיל (בערך שעה וחצי) היתה עיר דן (כן כתב היוסיסן שרן למערב באניאס 4 מיל). ודן נקרא כימי קדם קיסאריא פיליפפא לפי שפיליפפא הרדוס בנה אותה לעיר גדולה וקראה קיסאריא על שם המלך רומי (קיסר) והסיפלקראה פיליפפא להפרישה בין קיסרין הנקראת "קיסאריא פלסמינא". וזה הוא שתרגם תרגום הירושלמי בפרשת לך לך וירדפם עד דן עד דן דקיסריון ר"ל קיסאריא פיליפפא ולפי דעתי היא הנזכרת במסכת סוכה דף כ"ז ע"ב קיסרי בגליל העליון וכעת לא נודע דן (קיסאריא) אכן "באניאס" והמערה אשר בו ידוע כמו שכתבתי ושם קבורת ערו הנביא ועליו אילן כושם (אָלֶה) עיין מקומו). גם קבורת שבואל בן גרשם בן משה רבינו ושם עוד מערה ובה קבורת אביי ורבא ע"ה.

לצפון "באניאס" בערך שעה א' בהר שם בנין עם כיפות ואומרים שם מקום ברית בין הבתרים וקוראים כל"ע "משֶׁה־ד אלֶּמֶד" ר"ל עדות העוף. כמו שנאמר [בראשית ט"ו י"א] וירד העיט (והוא עוף).

רמ תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, אשר הארץ

צדדה. לצפון הר הנזכר בדרך "חאספייא" נמצא כפר חמאם הוא הנקרא ג'כ "צאראדא". ושם קבורת יוסף בן יעזר איש צדדה. בן כתוב בספר שבחי ירושלים (אכן כאמת הוא כפר אחר למערב חמאם "כשעה א').

ברתותא. סמוך לכפר חמאם הנזכר, וכעת חרב ושם קבר ר' אליעזר איש ברתותא (עילה פ"א מ"ד).

אבל, אבל בית מעכה. שמואל ב' כ' י"ח. מלכים א' ט"ז כ'. וכרכה"ב ט"ז ר' נקרא אבל מ"ס (1).

הנה נקרא אבל בית מעכה. שער שם הג'ע מחוז המעכה בעבר הירדן מזרחה (ע"ן מקומו). ועד היום לצפון מי מרום (ים סמכו) בערך ה' שעות הכפר "אביל" והוא בדרך "חאספייא" כמו שכתבתי לעיל בהר הלכנון. והוא נקרא אבל סתם בלא כינוי וסמוך לו כפר א' הנקרא "אבל קאמח" וגם כפר א' הנקרא "אבל קרום" (ר"ל אבל כרמים, אכן הוא מעות כי אבל כרמים הוא בעבר הירדן בארץ מואב כאשר אכתוב במקומו). והנה "אביל" הנזכר הוא בלתי ספק אבל בית מעכה וסמוך לו נחל חאספייא (אשר זכרתי לעיל בנהרי הארץ) לכן נקרא ג'כ אבל מ"ס.

ודע כי היתה עוד עיר אבל כמחוז ציפורי כנזכר במסכת עירובין דף פ"ז ע"א אמת המים הלך מאכל לציפורי. ולא יעלה על הדעת לומר שהלך אמת מאכל בית המעכה הנזכר לציפורי מהלך איזה ימים, ומוכח שהיא עיר אחרת, וכעת לא נודעת.

הבררים (שמיאל ב' כ' י"ד). נזכר במחוז אבל בית המעכה. לפי דעתי הוא מה שנמצא כיוס'פון שבין קדש ובין ים סמכו עיר כירי. גם כתב שכמחוז ההוא עיר כרית ששם הכה יהושע את הכלבים עכ"ל. וכן נזכר בירושלמי שביעית פ"ו (ה"א) כירי רבתי אצל תפני (הוא דפני על שפת ים הנ"ל כמו שכתבתי במקומו). וכנראה היא עיר כירי שהוזכר היוס'פון. ועל שם המקומות

(1) ופ"ל צעניני תרגום רב יוסף בצקוק זה שחרגס וית לבל

ונוערבאל ומוכח שהיה לפניו מ"ס ולא מ"ס.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ אשר הארץ רמא

אלה נקרא מחוז ההוא כרים. וזה כל הכרים כמו הכירים.
כפר לקימא (מדרש איכה בפסוק על אלה) אולי הוא
כפר יתל קאמי" סמוך לדן ליש.

כפר קוריינים. (ויקרא רבה פ' י"ז ובמדרש רות (כפסקתא
רבתי פ' י"ז הגרסא כפר קרנים ואינה נראה לי כי קרנים בעבר
הירדן הוא כאשר אכתוב במקומו) יצאו מכפר קוריינים והלכו את
כל האכלים כולם וכיון שהגיעו למגדל צבעייתא מתו שם). מחוז
האכלים נראה לי שהוא אכל בית המעכה, אכל קאמח, אבל קרום
שזכרתי. ונמצא לצפון מחוז האכלים הנזכר ואדי צוראני וגם
שם כפר דיר צוראני, והוא לפי דעתי קוריינים (צ' תחת ק'
קוראני). ומצאתי בכ"ר פ' ל"ג ג' מעיינות נשתארו, מעין טכריא
ואבלוני ומערת סמאים עכ"ל. וכמסכי סנהדרין דף ק"ח ע"א ג' מעינות
חסים נשתארו, בלועה דבר צ"ל גר' (עיין מקומו) חמי טכריא
ועיני רבתי דברים (עיין לקמן מה שכתבתי בשם כרים) ולא
נודע כעת במחוז האכלים הנזכר מעין טפורס (מעין חם) ואולי
אין כונת המדרש מעין חם כיא מעין גדול. וראוי לדבר שחשב
מערת סמאים שהוא הירדן שאינו מעין חם, ואפשר אבלונים הוא
אמה של אכל הנזכר במסכת עירובין שזכרתי לעיל.

תכונת חלק נפתלי ואשר.

כבר כתבתי לעיל שלנפתלי היו הרבה ערים על שפת
ים כנרת כמו כנרת (כתרא דף קכ"ב ע"א לנפתלי תחום גינזור
הוא כנרת עיין במקומו) וכן רקת (טכריא) וחמת וגו' וזה שאמרו
בקמא דף פ"א ע"ב ימה של טכריא בחלקו של נפתלי היתה
(בילקום פ' וזאת הברכה בפסוק ים ודרום ירשה ים זה ימה של
סופני מ"ס וצ"ל סומכי ודרום זה ימה של טכריא) ומלשון הוזהר

(1) [הנאמר הזה מוסב על מצברי חיוג]. דברי ר' חזון נר כהנא
אשר נשמו בלומר הדקום הזה הם עמי' דעה וסברה ר' יוחנן ור' אלעזר
דלומי סווייהו (נבא ספרא ע"ז ח"י) חיוג מעולי גולה היה ומלכא בעבדיל
סיס. (שרי סבולא דף מ"ח ע"ב)

(*) בשם ר' הירשם כ"י וקנוה.

רמב" תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, נפתלי אישר הארץ

שכתבתי לעיל במקומו מוכח שים כנרת לזבולן היה. הנה מוכח שנכנסים חלקי בני שבטים אלה זה בזה וסוף התפשטות חלק זבולן בצד הצפון היה עד כפר תנחום כמו שכתבתי לעיל שמצאתי בספריהם שתנחום על תחום זבולן ונפתלי היה. ומשם הלך חוט גבול נפתלי צפונה על יד הירדן עד מי מרום (ים סמכי) ועד מחוז דן. ומשם פונה ימה על יד גבול אשר והלך חוט הגבול למרחק גוש חלב (בין דמא היא אדמה עיר נפתלי ובין גוש חלב עיר אשר) שהיא אחלכ לאשר וירד דרומה עד תחום זבולן וזבולן אצל שפרעם. כמו שנאמר (יהושע י"ט ל"ד) ופגע בזבולן מנגב. והלך משם מזרחה דרך צפון רמון המתואר 'הוא דומין' לצפון מזרחית צפוני כשעה א') עד כפר תנחום וים כנרת.

ואשר תחומו על יד מערב נפתלי מגבול צידון רבה שהוא סוף הגבול שכבש יהושע כמו שכתבתי לעיל בפרק א'. וכל הערים שהם על שפת הים הם לאשר כיא בליטה א' שהיתה לזבולן שם, ושם מגדל רוי שהוא סמוך לצידון כיון וירד דרומה עד ככול ואכזיב, וכן מצאנו חלי ואלמלך שהם למזרח דרומית חיפה כשתי שעות היו ג"כ לאשר. ומוכח שהיתה לו לאשר בליטה א' דרומה עד סמוך לעמק יזרעאל במחוז הר כרמל הפונה דרומית מזרחית ושם הגיע עד מנשה כמו שנאמר (יהושע י"ז י') ובאשר יפגעון מצפון, וכן ויהי למנשה ביששכר ובאשר וגו' תענך ומגדו שלשת הנפת ע"כ, ואלה היו בחלק אשר.

כתב הויסיפון תכונת נפתלי גליל העליון עד הר הלבנון ומעינות הירדן. ותכונת אשר עמק הר הכרמל לצד צידון עכ"ל. וידוע תדע כי כמעט כל חלקי השבטים נכנסים קצתם זה בזה כמו שכתבתי כבר שעכו הוא לאשר, ובדכרי חזיל נוכד עכו הוא לזבולן, צידון הוא לזבולן והוא בתחום אשר. ים כנרת היה לנפתלי והוא בתחום זבולן, וכן הוא מפורש (יהושע י"ז י"א) ויהי למנשה ביששכר ובאשר. ומוכח שערי מנשה מוכלעים בתוך חלק ביששכר ואשר, וכן כמעט ברוב חלקי השבטים, ובדכרי בעל כפופים*) בכיזור תחומי ומעמד חלקי השבטים

*) בפרק י"א בתמצאותי עמוד רפ"ב.

תבואות פרק ג' חלוקת הארץ. נפתלי אשר הארץ רמנ

כ"י אינם מוכנים ואינם מרוקקים אם נעיין בתכונת הערים לשכניהם ובפרט מה שכתב * "שגור הוא גנזור" לדרום "גנין" בערך כ' שעות (עיין גור) ואכשף הוא "ארסוף" על שפת ים הגדול לדרום תענך כארבע שעות. כי אי אפשר לומר שהגיע חלק אשר עד "ארסוף" הנזכר. ובעוד האל אם תעיין בכל הכרי אלה מוכן הכל וידוע צמאונך.

ביאור מתניתין מעשר שני פ"ה מ"ב.

ברם רבעי ה"י עולה לירושלם מהלך יום א' לכל צד ואיזהו תחומה אילת מן הדרום עקובה מן הצפון לור מן המערב והיורן מן המזרח עכ"ל (כן הוא הגרסא הנכונה, וכמסכת ביצה דף ה' ע"א הגרסא בהיפוך אילת מן הצפון ועקובה מן הדרום והיא שגגה המעתיק או המרפס).

והטן הרבה מרחתי לדעת תכונת ומציאות עקובה ואילת וברוך העוזר.

עד היום לצפון "סילון" (שילה) הכפר "עקראבי" והוא במחוז שכם (דרומית מזרחית), וכל המחוז ההוא נקרא בזמן יוסיפון עקראבאטינא כנזכר פעמים הרבה בספריו. והכפר הנזכר הוא בערך 13 שעות לצפון ירושלים נוסה מעט מזרחה.

אכן אילת לא מצאתי ולא שמעתי מעולם שיש במחוז דרומית ירושלים (הוא מחוז חברון) עיר אילת, ובכל הספרים הראשונים והאחרונים שהפסתי לא מצאתי שם אילת בארץ יהודה.

ואמרת אל לכו שהכונה על עיר בית גוברין (בית גוברין) הנקראת בימים ההם אלייתרפולים ר"ל עיר "אלייתר" (וכן הוא במדרש ואת החזק: אלייתרפולים עיין במקומו), והיא נקראת בלשון המתניתין אילת (ואל תתמה על הריש שהוסיפו בה להקרא אלייתרפולים ולא אלייתפולים, הלא דרכם כן כמו שמצאתי בספרי הישמעאלים, שלצפון עוקי נהר אלעוד והוא בלשון העמים "אלייתר" והוסיפו ר' לתפארת הלשון, כן הדבר בשם עיר אלייתרפולים היא עיר אילת).

רמד תבואות פרק ג' חלוקת הארץ, נפתלי אשר הארץ

ובאמת אינה דרומה ממש כי נוטה מעט מערבה. וחקרתי ומצאתי שתכונתה במעלת אורך א' עם לוד, כ"א שלוד צפונה לה בערך מהלך יום א'. ומוכח שאין כונת המתניתין שהם לרי רוחות מדוקדק כ"א עקרי לצפון ממש (בנטיה קטנה מאד לצד מזרח), לוד מערבי נוטה הרבה צפונה וכמעט הוא מערבית צפונית. וכן אילת דרומה נוטה הרבה למערב כמו שלוד נוטה צפונה ואילת כמעט דרומית מערבית.

גם מרחקם מירושלים אינו על מדה א' ומהלך יום א' מדוקדק, כי עקרי במרחק 13 שעות, הירדן בערך 10 שעות, לוד בערך 9 שעות, וכן כמעט מצומצם אילת 9 שעות מירושלים.

נשלם פרק ג' חלוקת הארץ ולא נותר בה פרץ.

פרק ד'

עבר הירדן המזרחי (והדרומי)

מציאות הארץ בדרך כללי.

כבר כתבתי לעיל שהר חרמון גיבול אלהים הוא נקודת גבול מזרחית צפונית של חלק השבטים בעבר הירדן המערבי. ולשבטי עבר הירדן המזרחי הוא נקודת גבול מערבית צפונית. כרגלי ההר הזה לצד מזרחית דרומית אצל גיבול פאראס (הוא נקודת הדרומית של גיבול הייש) מישור הררי גדול מאד והגיע עד מחוז ההיראן (עיין בישן).

במישור הררי זה לדרום נחל ירמוך (עיין מקומו) בערך במרחק 4 שעות מתחילים הרי גלעד הנקראים בל"ע גילודי (גלוד) גם נקראים גרש', וזה כונת מדרש שמואל פרשת ל' ויבא הגלעדה

(*) ציל גרש' כמו שהנידא הנכונה במדרש שמואל פ' ל"ב והשם הזה נודע עד היום. ובפרשה ל' נרש בד' היא ט"ס כאשר הוכחנו למעלה עמוד כ"ה.

תבואות פרק ד' עבר הירדן הארץ רמה

גרש עב"ל (הדרך דרום ים כנרת למזרחית צפונית עליה כערך שעה א'), והרים אלה מתפשטים דרך נחל יבוק עד רכת בני עמון, לדרום הרי גלעד הנזכרים ג"כ מישור הררי, כצד מערב מישור זה מחוז הירדן (בהר הזיתים נראים הרי מערכי מישור זה כצד הירדן), וכצד מזרח מישור זה מדבר ערבי, וכצד דרום מתפשט מישור זה עד נחל ארנון בו (מול ירחו) הר אטארום והר נבה, לדרום נחל יבוק נמצא הר גבוה הנקרא הר גלעד ועוד הר אסא שהם לצפון "סאלש" (עיין לקמן) כעיר שעה א'. לדרום נחל ארנון מתפשט עוד מישור הררי הנז' עד אלקארק (הוא קיר מואב) ומשם מתחיל ארץ הררי גבוה עד נחל אהוא שהוא נופל לים המלח כצד מזרחית דרומית, ומשם מתחיל הר שעיר הנקרא בל"ע ג'פל (גבל בתרגום יב"ע) הנזכרים א' ב' הר שעיר מורא דנבלא). גם נקרא "שאררא" והוא מתפשט עד עציון גבר על ים סוף. (יוסיפון קורא לעבה"י פערעא) .

שמות הארצות שהם בעבר הירדן

(המזרחי והדרומי) .

אדום מואב עמון מדין (קני) בשן (גשור)
מעכה ארגב) עמלק .

ארץ אדום .

תכונתו בדרום ארץ ישראל במדבר צין במחוז ים המלח למזרחו ולמערבו ולדרומו והגיע עד ים סוף באילת ועציון גבה, ובאורך הזמן התפשטו יושביה הרבה לצד מזרח (מזרחית צפונית) עד פתח יהוראן (עיין מקומו). וזה שנוזכר בכ"ד פרשת ע"ד כשהלך דוד המלך לארם ציבא ולארם נהרים פגע באדומיים וכמואבים ע"כ. כי כשעבר את נהר פרת ללכת לארם נהרים הגיע למחוז יהוראן וכבר ישבו בזמן ההוא שם אדומיים. ואולי הגיע לפעמים הרבה צפונה כמו שנוזכר שם (פרשה ע"ה) אדומיים

רמו תבואות סוק ר' עבר הירדן הארץ

מתיראים מכני ברכריא ובני גרמניא (שהוא בארץ העפון, עיין מקומם).
בימי הקדם נקרא ארץ אדום פיעטרא על שם עיר סלע
(מלכים ב' י"ד ז') שהיתה עיר הגדולה בארץ אדום וכשמה כן
היא (עיין בסמוך) פיעטרא בלשון רוסי אבן. ואזכיר שמות הערים
אשר נשארו זכרונם בארץ ונודעים עד היום הזה.

סלע (מלכים ב' י"ד ז') נקראת גם יקתאל. ובלשון הרומיים
פיעטרא. תכונתה לצפון מזרחית הר ההר (הנזכר בסמוך) בערך
שעה וחצי בעמק קטן מוסגר בתיך סלעים גבוהים מאוד והיקף
העמק בערך שעה א' ונקרא בל"ע יאדי מוסא (משה). ונמצא דרך
ומעבר צר הולך מערבה (ערבא) עיין לעיל עמק הירדן) בתוך
הסלעים לתוך עמק המוסגר. ונחל קטן יוצא ממנה דרך המעבר
לתוך הערבה. והמעבר הנזכר ארכו בערך רביעית שעה ומצר שלא
יוכל גמל טעון לעבור בו וצידיו סלעים גדולים ונוראים וגבוהים
עד מאד והמעבר מעשה טבע והפלא. בעמק המוסגר מסלעים
אשר גובהם 5 או 6 מאות רגל נמצאות חרבות בתים בנינים
מגדלים בתי תפלה בתי תיאטרון אשר יסודם מזמן מלכי אדומים
ומזמן מלכי רומיים, ובכל מקום נראה גלי אבנים עטורי שיש
נשברים יסודות בנינים וכו'. בכותלי הסלעים הפנימיים עמק
זה נמצאים שורות בתים ועמודים וקברים גם בתי תפילה נחצבים
ופסולים בתוך הסלעים. ואף כי מעשה ישן נושן מכמה אלפים
שנים הוא מראהו נראה חריש כאלו נעשה בזמן הזה. אשר יפלא
וישתומם כל רואה (שוכני כהנוי סלע מרום שבתו וגו' עובדיה
פסוק ג'). המחוז ההוא נקרא בל"ע "גאבאל" (כמו "עאבאל")
ויש אומרים שהוא על שם עובל (בראשית י' כ"ח).

בזו (ירמיה כ"ה ב'). נזכר עם תימא ודרן. עד היום עיר
"באסטא" לדרום סלע הנזכרת.

בצרה (בראשית ל"ו ל"ג. ישעיה ל"ד ו'). שם ס"ג א'.
ירמיה מ"ט י"ג. עטום א' י"ב). היא היתה בימי קדם עיר הגדולה
בכל ארץ אדום ובעת שם מכצר יבוצירה" (על הר א' כהרי

* אינני מבצר כיא כמר קטן אשר בו יושבים כחמשים משפחות.

תבואות פרק ד' ענף הירדן הארץ רמז

גִּבְלֵי הַנּוֹכַח לַעִיל לַצֶּפֶן עִיר סֹלֶעַ בְּעֶרְךָ י"ב שְׁעוֹת. וּסְמוּךְ לַמִּכְצָר
הַנּוֹכַח נִמְצְאוֹת חֲרוֹבוֹת גְּדוּלוֹת. (עִיר כְּצֶרֶה בְּהוֹרָאן הִיא עִיר אַחֲרֵת).
תִּימָן וְכִרְאִישִׁית לִי י"א. ט"ו ל"ד. ירמיה ט"ט ז' כ'. עֲמוֹס
א' י"ב. עֹכְרִיהָ ט'. אִיּוֹב כ' י"א. נִקְרָא כֶּתֶת שְׁמֵאן לְמוֹרֵחַ עִיר
סֹלֶעַ בְּעֶרְךָ כ' שְׁעוֹת נוֹשָׂה מֵעַם דְּרוֹמָה. עִיר קָטָנָה בְּמִדְבָּר עַל
הַרְרָה אֹרְחוֹת הַיִּשְׁמַעְאֵלִים מִדְּמִשְׁק לְמִקְהָ וּסְבִיבָתָהּ הָעִיר גְּנוֹת
וּפְרָדִים. תּוֹסַפְתָּא סְנַהֲדִין פ' י"ב שְׁמֵעוֹן הַתִּימֹנִי וְכֵן תַּעֲנִית
פ"ג ט"ו. יָדִים פ"א ט"ג ר"ש הַתִּימֹנִי. (נִרְסֵת הַר"ש ר"ש הַתִּימֹנִי
עֵיין רַבְלָה). וְיֹתֵר נִרְאָה לִי לֵאמֹר שְׁמֵאן הַנּוֹכַח הִיא עִיר
מֵעוֹן דְּכַהֲ"ב כ"ו ז' וְהַמְעוֹנִים. וְכֵן שֵׁם א' ד' מ"א
וְאֵת הַמְעוֹנִים. *)

תַּפְלָה (דְּכָרִים א' א') כֶּתֶת עִיר קָטָנָה תַּנְפִּילָא כְּכִי שְׁעוֹת
לַצֶּפֶן יְבוֹצִיירָא הַנ"ל. **)
דָּדָן (יִחְזָקָאֵל כִּיָּה י"ג). כֶּתֶת לְדָרוֹם יְבוֹצִיירָא (נִיֹּשָׁה מֵעַם
מַעֲרָבָה) כְּכִי שְׁעוֹת הַכֹּפֶר "דְּרֵאנָא".

עֲצִיּוֹן נָבֵר (דְּכָרִים ב' ח). נִקְרָא כְּלִיעַ יַעֲקֹבָה (***) עַל
שַׁפְתַּיִם סוֹף הַמִּזְרָחִי עִיר קָטָנָה. וְכֵן מִכְצָר קָטָן. בִּזְמַן יוֹסִיפֹן
נִקְרָא בִּירְיִנִיצִי (עֵיין קְדֻמוֹנוֹת ח' ב'). אֲוֵלָם לִפִּי שְׁנוּדַע לִי בִּירְיִנִיעַ
בְּרוּרָה כּוֹתֵכִין בְּעִיר עֵרֶן בְּשַׁפְתַּיִם פְּרִסִי סְמוּךְ לְבֶאֱפֶה אֶלְמִנְרָב
(הַמִּקּוֹם שֶׁמִּתְחַבֵּר יָם סוֹף עִם יָם הַפְּרָסִי) כְּגַט עִיר עֲצִיּוֹן נָבֵר
דְּמִתְקָרָא עֵדָן. וְנִמְצְאוּ שֵׁם בְּעֶרְךָ ש' כ"ב וְתַכּוֹנָתָהּ הָעִיר הִיא
בְּמִדְיַת תִּימָן (יַעֲמֵק), וְהַכֶּתֶת לְשׁוֹן יְהוּדִים אֱלֹהֵי כְּמַעַשׂ כְּהִבְרַת
הָאִשְׁכְּנָזִים * ט' ת"ט גַּם נִיגוֹן הַמַּעֲמִים מִגְּנָנִים כִּנְנוֹן הָאִשְׁכְּנָזִים
(לֹא כַּסְפָּרִדִּים). וְכַעֲרָךְ כ' שְׁעוֹת מֵעִיר הַנ"ל עַל הַר גְּבוּהָ נִמְצָא
אֲבָן (סֹלֶעַ) גְּדוֹלָה וְכַתּוּב בְּכַתֵּב אֲשׁוּרִית אֲנִי שְׁלֵמָה בֶּן דָּוִד
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בִּאֲתִי עַד הַנָּה. (גַּם בְּעִיר "מֵאפָא" שְׁמֵשׁ הוֹבֵא

*) הַשְּׁעָרָתָהּ וְאֵת גְּבוּהָ. (כִּי בְּשֵׁם תִּימָן תַּכּוֹנָה כָּל אֶרֶץ אֲדוֹם עַל שֵׁם שְׁהִיא

כִּנְנָה א"י) וְכֵן מִסְכָּמִים כָּל הַחֻקִּים.

**) אֵינָהּ עִיר כִּיָּה חֲרוֹבוֹת וְנִמְצְאוּת כְּמִשְׁנֵי שְׁכָרִים לְדָרוֹם מִזְרָח יָם הַמֶּלֶח.

***) הָעִיר עֲצִיּוֹן נָבֵר סְמוּכָה לַעֲקֵבָה וּמִקְדָּשָׁה לֹא נוֹדַע כְּבִירוֹ לַעֲרֵת הַחֻקִּים.

רמח תבואות סוק ר' עבר הירון הארץ

קאפע הטוב נמצאים בערך ק' ב"ב). ובידיעה זאת הותר לנו הספק הגדול שיש לכל מחקרי הזמנים אם כתבו בזמן ההוא (בזמן בית א') בכתב עברי או אשורי וכמעט כולם מסכימים שכתבו דוקא עברי כ"א שעזרא העלה להם כתב אשורי וכן משמע (קצת) מדברי חז"ל סנהדרין כ"א ע"ב (עיין המפרשים שם). ובוזה נדע ברור שהיה להם כתב אשורי. וכן שמעתי מאנשים הרבה פעמים ושלוש שבמדינת מערב הפנימי סמוך לכפר יסגוריה"ה נמצא על אבן א' בהר נבזה כתב אשורי חרות עד הנה רדפתי אני יואב בן צרויה את הפלשתים עכ"ל. מכל זה מוכח שאין ספק שכתבו בזמן ההוא כתב אשורי. ואמת אניד שבכל חקירתי ודרישתי לא יכלתי למצא בארץ כתב חרות בזמן ההוא, אף ששעתי אומרים שבימים שעברו נמצא כן באבני בנינים ישנים (וכעת נחרבו ונהרסו) אני לא ראיתם.

אילת (שם). למזרח "עקבה" הנזכר עד היום חרבות אילא (ר"ל אילת) ג"כ על ששת הים. ולכן נקרא ים סוף בזמן הרומיים ים אילא.

הר ההר (במדבר כ' כ"ה). למערב "מצאן" בערך 8 שעות הר נבזה הנקרא בלשון ערבי "ב'פל הארון" ר"ל הר הארון ועליו בית תפלה לגוים. ולתוך המערה שבהר ההוא קבר אהרן וכותלי המערה הם כתובים, וכפי הנראה הכתיבה כתב אשורית הואי אבל לא מוכן מה שכתוב שם¹).

¹ הבית שמעל הקבר הוא קדוש להישעליו ובו עומד ציון קבר, אך הציון והבנין איננו קדוש מאד. והכתובות שעל כותלי המערה מכילים רק זכרונות משמות הנוסעים שבקרו את המקום ומריבתם בשפת ערבית.

² וכמוצטט הר ההר הנזכר שהוא חלק מהרי הר טעיר ומחוצר עם כל הרי הרץ מואב כי לא נפקק מושך ההרים. וחולי זה כונת הספרי פ' ואלה הצרכה ד' עמות לו הר העצרים הר נבו הר ההר ראש הפסקה עכ"ל. ואין הכונה שזה העצרים הוא הר ההר מושך כ"א שמוצטט מושך ההרי מהר ההר עד הר העצרים.

תבואות סוק ד' עבר הירון הארץ רמט

לצפון תוסל בערך² שעות וחצי (נוטה מעט מערבה) למזרח קצה ים המלח הדרומי עיר קטנה "חאנוור" והיא מפורסמת על ידי המלחמה הגדולה אשר נלחם בה אנבריים פאשא עם יושביה וסביבותיה כשנת הקצ'ר והם נגפו מנפה גדולה במחנהו, אכן כנשה ואת כל הארץ כאשר אכתוב אי"ה כחלק ב'.

והנה מדי דברי מארץ אדום אזכר עוד איזה שמות הנודעים לי במדבר הגדול אשר נסעו בו בני ישראל. ואף כי מעטים הם אכתבם לפי שלא נודעים עד היום הזה.

איהם. (מדבר איתם) המדבר הגדול שהוא לצפון ים סוף נקרא עד היום הזה "איתא" Etia ר"ל איתם³.

פי החירות בין מגדל ובין הים לפני בעל צפון וגו' (שמות י"ד כ').

סמוך לעיר "סוויס" (ועמין) שהיא על שפת ים סוף המערבי (כי ב' ראשים לים סוף, המזרחי הוא ים עזיזין גבר הנקרא "עקבה" והמערבי הוא ים "סוויס" הנזכר) נמצא "תל קאלסום" (בלשון ערבי ים סוף - בחר אלקלסום) וכן תרגם רבסע"ג [אלקלסום] וסמוך לתל הנזכר "ביר צופיס". לפי רעתי במקומות אלה תכונת מגדל ובעל צפון (צופיס כמו צפון) והנה במקום זה עברו בתוך הים בחרבה. ולדרום מחוז עיר "סוויס" הנ"ל כמהלך ב' ימים סמוך לשפת הים מעין א' הנקרא "עין חאירא". ובפי הנראה הוא על שם

ה"ל הזהר פרשת חוקת דף קפ"ג ע"א ר"ט אמר ה"י תלחא חסין עלליין קדישין חמלי לא חסלקדו באתר חד ושיימון חתכדורו חד הכא וחד חכא וחד באתר חסדא וכי מריס בקדש צין למון לדרום חסדן לסטר ימינה נעשה בדיקא חזי לי אחיד ההוא טורא לטורא דחסדן וכניס לקצורתא דמריס לבני ההוא טורא אחיד לתרי סטרי ועל דא חתקרי הר העצרים וגו' עכ"ל.

" (שנה בהשעיתי בו שם המדבר איננו אֶתְחִיא כ"א תִּיא וס"ל את ה"א במקום ה' הידיעה והשם תִּיא הוא שם כולל למדבר הגדול שבו עברו בני ישראל והואמו משורש תעה.

רנ תבואות פק ר' עבר הירדן הארץ

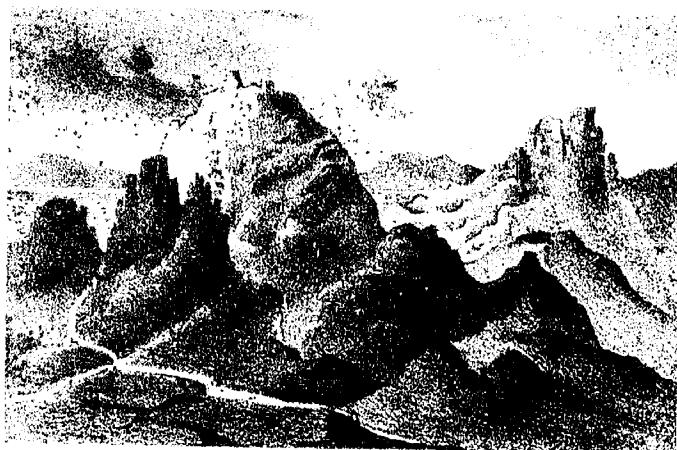
מרה, ועד היום מי המעין הזה זכים וצלולים אכן הם מרים מאוד.
לדרום "עין חאוארא" הנזכר כמהלך יום א' על שפת
הים "ואדי טאיבע" וראש הר א' נכנס כים ונקרא "ראם צעלימא"
הוא לפי דעתי על שם אלימה, ומוכח שם תכונת אילים".
הר סיני או הר חורב. הם שני הרים גבוהים גובה א'
בערך 7000 רגל מגובה פני מי הים והר הישני בערך 6000 רגל.
ברגלי הר א' בצד הדרום עמק גדול ורחב, ולא נודע מי משניהם
הוא הר הנכחד אשר בו נתנה התורה (**).

פארן. (מדבר פארן במדבר י' י"ב). תכונת פארן למערב
"איילא" (אילת) מול "גיבל זערבאל" נמצא שם "ואדי פיראן" (הוא
פארן). וכימי קדם נמצאת כנחל הנזכר עיר פארן או "פיראן".
ומוכח שבמחוז ההוא תכונת מדבר פארן (**). אכן לפי הנראה
מתפשט מדבר פארן צפון צפונה, כי נאמר (במדבר יב ט"ז) ואחר
נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן, ובפרש' מסעות (שם
ל"ג י"ח) נאמר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה, הנה מוכח שגם
"ואדי ריתמא" (עיין בסמוך) ככלל מדבר פארן, והנה מוכח
שמתפשט מדבר פארן ממחוז הר סיני עד מחוז "ואדי ריתמא",
ולפי דברי יוסיפון בחלק מלחמות היהודים 4, 9, 4 תכונת פארן
במחוז ים המלח עכ"ל. אולי מתפשט ג"כ לצד מזרחי (מצ"פ)
עד מחוז ים המלח.

(*) מרבית החוקרים מסכימים כי אצל המעין הזה הדרגת 16 יועה טיעין מיסאד
או אצל אחד מיתר המעינות שבקרבתו וביתד כהנאל הנקרא "ואדי נוורדול", היתה
התנה בני ישראל שנקראה אז בשם "מדת אולם הרא" שהמחבר סמא על עין חאוארא
כי מימינו פרים עד היום, הוא לדעתנו ראייה לפתור כי בלים אחרי שנמתקו המים עדי
מסעדה נשארו מחוקים לעולם, ואת התהנה אילים אי אפשר לקבוע במדויק.
אך לפי מסקנת החוקרים היתה ביאודי נוורדול כהדרך אשר בין פואין לגיבל טוסא.
אך השערותיו אדות בעל צפון מי ההרית וכו' הן רק השערות סודותיו ומקיים לא
נודעים עד היום.

(**) מרבית החוקרים מסכימים שהר סיני הוא הנקרא כהיום "גיבל טוסאד"
(הר משה) והוא הפסגה השניה שבהיו נראים שבמחוז סענינסילא.

(***) התקורות החדשות יאחדנה עם האדבר הנקרא אלתול אשר בין
קדש והר סיני.

הר סיני

שיירת רוכבים ערבים בסיני

תבואות פרק ד' עבד היידן הארץ רנא

למנוח הרים הג'ל על שפת ים סוף (ים עקנה) עד היום
חורבות "דהאב". והוא בלתי ספק די זהב (הדברים א' א') כי זהב
בלע ידהאב' (י).

לדרום יואדי קסייטי" (עיין עצמון) בערך מהלך חצי יום
יואדי ריתמאט" והוא רתמה (כמדבר לג י"ח). ונראים דברי רש"י
רתמה הוא (סמוך או במחוז) קדש כרגע, ובאמת "ואדי" הנזכר
אינו כל כך רחוק מיואדי באינען.

1) ספרי ריש שרש הדברים ח"ל ר"י בן זורעוסקוס ברי יהודה בברי
למה חסה נעוה עלינו חס הכוזבים מעיני עלי שנים ולרץ שהזינו על
כל המקומות שבהם זאין וקום שיקרא חלא על שם המלורע ע"כ.
הלשון הזה קשה לפרשו. אין ספק שימלאים מקומות בחזרה שלא
יקראים ע"ש המלורע, והילקוט הביא לשון אחר. חזינו על כל המקומות
ואין מקומות חלא שנקראו ע"ש המלורע ע"כ. הכונה על כל המקומות
שזכרים כאן בעבר הירק נעדר בערבה ונולקו פארן חסל לכן חלרו די זכר.
אכן עליהם עלוהם חלא נודעים עד היום הזה משמות מקומות חלא
ואין נוכל להכחיש המליחות, וזמן זמנים היה מאמר זה דבר שלא נעיר.
עד שזכרתי למלא הנקרא הכונה והמליחות בפקיחא ונפתח בערשה
החכמה וז"ל אמר רשב"י חזרתי בכל המקומות שנקעו ישראל לידע חס נקעו
ישראל מחסל ולכן ולא מלאו חלא דברים של חלור שחילו על המן
שהוא לכן ע"כ. מוכח מלשון הזה שמה שזכר נקשרי שמורנו על כל המקומות
שבחורב, הכונה המקומות שנקעו ישראל, ובאמת לא נזכר שם לא חסל ולא
לכן ולא די זהב וזה שבלונה הם מקומות הנודעים עד היום הזה. עם כן
זה כיום דבריו שלא מלאם במקומות שנקעו ישראל, ומוכח שכונה המקרא
שהוכיחם על הדברים הנודעים שם חסל ולכן ודי זהב. ורואים לעבר שאקומות
חלא הנודעים עד היום הזה באמת אינם על דרך מקצוע בני ישראל כי
לא באו במקומות חלא.

ואולי מכל ג"כ לפרש בן נוסחת הספרי חזרנו על כל המקומות
שבהם ר"ל מקומות מקעי בני ישראל שבהם הנזכרים במקומות מחזרים
צמי בעלולות. חס, מעי, עקב, ולא מלאו שמה חלא, ולא שבהם שחזר
בקע בלרן הביא לחקור אולי ימלא מקום שנקרא כן, כי ודאי היה מלא
שנודעים עד היום הזה חס השונה לאשקורקים שנקעים מלשון הזה שלחכזיל
לא נודע המליחות (שלי חנוכה דף כ"ח עמוד א').

רנב תבואות פרק ד' עבר הירדן הארץ

למזרח "ואדי ריתמאת" הנזכר כמהלך חצי יום "עין אל-חומיירות" לפי דעתי היא חצרות" (ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה). לדרום "עין חומיירות". כמהלך יום א' (נוטה מעט מזרחה) "עין אלשהוה" (שעהאוע), והיא לפי דעתי קברות התאווה כי בלשון ערבי תאווה "אלשהוה". וכן מתרגם רכסה"ג קברות התאווה "קבור אלשהוה". (ויסעו מקברות התאווה ויחנו בחצרות).

לדרום "ואדי ריתמאת" כמהלך יום א' "ואדי מוצערא". והוא לפי דעתי מוסדה (מוסרות) ויסעו מחשמונה ויחנו במוסרות). לדרום "ואדי מוצערא" בערך חצי שנה (וכמעט הוא מחובר עמו) נמצא "ואדי לוואן". ומי יודע אם אינו על שם עיר לוח הנזכרת (שופטים א' כ"ז) וילך האיש ארץ החתים ויבן עיד ויקרא שמה לוח הוא שמה עד היום הזה.

לדרום "ואדי מוצערא" הנזכר בערך ד' שעות "ואדי אלעקא" וכן שם הר גדול סמוך לו, אולי הוא על שם בני יעקן (ויסעו ממסרות ויחנו בבני יעקן).

לדרום "ואדי אלעקא" כמהלך יום א' "ואדי אלנורהאגיד" והוא בלתי ספק על שם הר הגרנד (ויסעו מכני יעקן ויחנו בחר הגרנד).

סמוך לים סוף מול "עקבה" הוא עציון נבר נמצא "ואדי טאבא" הוא ימבה (ימכתה) ויסעו מחר הגרנד ויחנו בימכתה ויסעו מימכתה ויחנו כעכרנה, אולי עברן מלשון עכר, עבר הים, כי פנו ועברו לעבר הים המזרחי, כי עציון נבר על שפת הים המזרחי ו"טאבא" (ימכתה) על שפת הים המערבי, ומשם באו לעציון נבר.

לדרום סלע (היא פיעטרא) כארבע שעות נמצא מעין אי הנקרא בל"ע "עין אלסדאקא" (עין הצדקה) והכוונה לפי דעתי על עין משפט היא קדש והם קוראין משפט "סדאקא" (על דרך צדק ומשפט מכין כסאך) וגם קדש הנזכר מתורגם רקם. וזה הוא

(*) מרבית החוקרים משערים לאהר את הציונות עם המקום "עין אלחדיקא" הרחוק כפי או כי ימים לצפון מזרח הר סיני.

תבואות סדק ד' עבר הירדן הארץ רנג

שכתב היראנימוס לפי תומו וז"ל ארקס(ר"ל רקס) היא "ביעמרא" (סלע) דייספון עכ"ל, ומוכח שרקס (קדש עין משמש) סמוך ל"ביעמרא" ר"ל במחוז ההוא והוא כמו שכתבתי. (עיין מה שכתבתי בסדק א' בביאור המתניתין ריש מסכת גיטין¹). (ויסעו מעציון גבר ויחנו במדבר צין היא קדש. ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר). ולא יש לרקדק על סדר וערך מסעיהם, כי לא הלכו דרך המלך ודרך הישר במדבר הגדול ופעמים מוכח שמסע א' בערך מהלך יום או יומים ופעמים בערך מהלך ג' או ד' שעות. ונראה לי י"א מקומות מרתמה עד מסרות תכונתם במדבר הררי הנקרא אצאצימאת שהוא למזרח ואדי רתימאת ואדי מאציירא ואדי פיערין ומגיע עד הר מאדורא (כמו שכתבתי במקומו). וככל המדבר הגדול והנורא הזה לא נודע לא שמות הנהלים ולא שמות המעינות ולא שמות המקומות כי לא נושכ הוא ולא עברו בו הולכי דרכים כי אין הררי הוא. ונסעו בני ישראל מרתמה מזרחית צפונית הלוך ונסעו עד שהגיע למסרת שהוא לדרום רתמה כמהלך יום א'.

נביות (בראשית כ"ה י"ג). יוסיפון קורא יושבי הארץ נביות

¹ והנה ידענו שקדש עין ושפט סמוך להר ההר כמו שכתבנו ויסעו ונקדש ויצאו וגו' הר ההר (צמדצב כ' כ"ז). וה"כ לא יעלה על הדעת לומר שקדש עין ושפט הוא קדש צרבע. כי נרחק רב צין עין אלסדלקא וצין ואדי באצין (עיין וקיוונו). וראיתי צמדצבים שכתבו כן, ואם היו רואים העליאות ודאי לא היו אומרים כן. ואע"פ אביד שגם מלשון רש"י ושמש כן שקדש צרבע היא קדש עין ושפט (דצרים א' מ"ו) שהציא צסם סדר עולם י"ט שנה הולכים ונוטרים וחזרו לקדש עכ"ל. ופלא צעני צ' חיצות וחזרו לקדש שושנע שצקוף מ' שנה היו צקדש צרבע וזה אי אפשר לומר כן. ונראה צ' חיצות חלה לא נעלאים צקדר עולם ומוכח שרש"י הוסיפס מדעחו. אכן מלאחי צרש"י צמדצב לצ"ס ח' וז"ל ונקדש צרבע כך שנה וצ' קדש היה עכ"ל. והנה יש סתירה צדצרינו וצ"ע וצדצרינו חלה הם עיקר.

רנר תבואות פרק ד' עבר הירדן הארץ

בשם ערביים. ותכונתם היתה מנהר פרס עד ים השלח (גם נקרא עיר סלע עיר הגדולה בארץ נביות). בספר מכבי' א' ה' כ"ד כ"ה ט' ל"ה נקראים הנביות יושבי עבה' המזרחי. וכבר ידוע שאי אפשר להגביל תחום ותכונת הארץ יושבי אהלים כי ילכו ומתפשטים מקצה אל הקצה.

קדר (שם). גם אלה כבלל יושבי אהלים ולא נודע כצימצום תכונת ארצם. וכפי הנראה הם סמוכים לנביות כמדבר ערכי המזרחי גם למזרח ים המלח. גם הגיעו עד עיר כבל. משרקה (שם ל"ו ל"ז). אולי הוא עיר עין מפרק לדרום עיר סלע הנזכרת לעיל (נוטה מעט מזרחה) כשלשה שעות. ישבק (שם כ"ה כ"ו). אולי הוא מחוץ הר' שובאק לצפון עיר סלע.

ארץ מואב.

היא לצפון ארץ אדום ומתחיל מן "ואדי אלאהוא" עד נחל ארנון. וכעת נקרא "בלד קארק" והוא עד היום ארץ מכורכת ביותר (ישעיה ט"ז ט' י'). והחטים אשר נמצאים שם טובים מאוד ומביאים ממנו פה עהיק והיא הטובים מכל חמי הארץ. ושמית הערים הנודעים עד היום הם:

ער מואב (כמדבר כי' ח. הדברים כ' כ"ט) והוא נקרא ג"כ רכת מואב וכלשון העמים נקרא "ארעפאלים" כעת שמו "ראכבא" לצפון "קארק" כערך 6 שעות ונמצאות שם חביות אשר הקיפם כהצי שעה.

קיר מואב (ישעיה ט"ו א'). הוא נקרא כל"ע "קארק" והיא עיר הגדולה בכל מחוץ ההוא "בלד קארק" הנקרא כן על שם העיר. היא בנויה על הר סלעים גבוהים על פני עמק עמוק וצר. ויש אומרים שהוא עמק נחל זרד שניפל לים המלח. ובצדה מבצר גדול וחזק עד מאוד, (ואולי הוא מצפה מואב הגזבר בדוד שמואל א' כ"ב ג'). ואיברהים פאשא כשמרדו וישיבה בו כשנת תקצ"ד והרגו כל אנשי חילו אשר במבצר ובעיר (עין חלק ב'). בחרון אפו בקש כשכבש את יושבי הארץ להרוס ולהחריב

תבואות פרק ר' עבר הירדן הארץ רנה

המכצר הזה ולא יכול כי כמעט כל המכצר כסלעים. והיא נראה למרחקים עד שכיום צח נראה פה עה"ק באמצעות כלי הבטה בנגות שהם כחלק הגבוה שכער. וכפי הנראה ישבו פה מקדם גם מבני עמינו, כי באבני הבית בעיר הזאת נמצא כתב אשורית, אולם בעת הזאת לא נמצא יהודי א' בכל עבר הירדן.

לצפון "אלקארק" יורד יואדי צפצאף" ונופל לים המלח. לפי דעתי כלתי ספק הוא נחל הערכה הנזכר עמוס ו' יד מלכוא חמת עד נחל הערכה. כי ערבי נחל (ויקרא כ"ג מ') נקראים כל"ע יאלצפצאף".

סלע (ישעיה ט"ז א'). לצפון יואדי אלאהוא" נמצאת עיר קטנה נקרא כל"ע "ביטרא", ושם זה מזמן הוותיים שקוראים סלע פיעטרא כמו שכתבתי לעיל, ונשאר כן גם כפי הערביים עד היום הזה והוא סלע שבארץ מואב.

אגלים (שם ט"ז ח'). כעת שמו יאנאל"א 8 שעות לדרום עד הנזכר (וישאר השמות אזכיר לקמן בגבול ראובן וגד).

ארץ עמון .

היא משפת נחל ארנון עד שפת נחל יבוק (דברים ב' ל"ז) רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל ארנון וערי ההר וגו'. לפי דעתי הוא ההר אשר לדרום יהוראן" אשר אנארכסמך. רבה היא רבת בני עמון (אשר אבאר לקמן). היא עיר הנדולה בכל ארץ בני עמון. וחיוץ מעיר זאת לא נודע לנו מכל מקומות מחוז ההוא .

מדין .

לא נודעה לנו היטב תכונת מושב עם הזה. הנה מצאנו מדין במחוז שפת ים סוף סמוך למדבר סיני וגו'. וכן מצאתי ביוסיפון שכתב שמשה רבינו בא לעיר מדין בשפת ים סוף שהוא נקרא כן על שם מדין כן אברהם עכ"ל. ועד היום נמצאים על שפת ים המזרחי לדרום עציץ גבר (עיין לעיל) עיר הנקרא כל"ע "מדיאן". וכן נזכר (שופטים ו' ד') ויחנו עליהם (מדין ועמלק)

רנו תבואות פרק ד' עבר הירדן הארץ

וישחיתו את יבול הארץ עד כואץ עזה. הנה מוכח שתבונתם כדרום יהודה. אולם מוכח שהתפשטו גם צפונה במחוזים המלח סמוך לארץ מואב. כמו שנאמר המכה את מדין בשדה מואב (בראשית ל"ו ל"ה). וכן (במדבר כ"ד כ"א) ושים בסלע קינך (עיין בסמוך קני). ותבונת עיר סלע במהחוזים המלח. וכן כוזבי בת נשיא מדין בשמים כזנות בנות מואב. ואולי ממלכי מדין אי שמו רקס, לפי שתבונת ארצו היתה במחוז קדש עין משפט המתורגם רקס "ארקס", עין לעיל בכיזור תחום עולי ככל במתניתין ריש גימין שכתבתי שארקס הוא פיטרא (סלע). וכן מצאנו (יהושע י"ג כ"א) שתבונת מלכי מדין היתה בארץ אמורי במלכות סיחון אשר ישב בחשבון.

ה ק נ י .

יצא ממדין (שפטים ד' י"א) וחבר הקני נפרד מקין מבני חובב הותן משה. (דכה"א' ב' ג"ה) ומשפחות סופרים וגו' המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב. וכן ירמיה ל"ה. מלכים ב' י' ט"ו. כל אלה הם משפחת יתרו שהתגוררו וישבו בתוך ישראל. (עיין מה שאכתוב לקמן בשם בני רכב).

ונמצא עוד משפחת קני שהם ככלל גוי הארץ המדינים. והם הנקראים ג"ב שלמאי. וכן תרגום אינקלוס ויב"ע. (במדבר כ"ד כ"א) וירא את הקני וגו' כי אם יהיה לבער קין וגו'. והם הקני הנזכר בכרית בין הבתרים. (ועיין מה שכתבתי לעיל פ"א בחקירה אם עבר הירדן המזרחי ככלל א"י).

והקני הנזכר ככלל ערי ארץ יהודה (שמואל א' ל' כ"ט) בשלל דוד. וכן (שם כ"ז י') נגב יהודה ואל נגב הקני הם וראי הקני שהם ככלל ישראל מבני יתרו. (ועיין מה שכתבתי לעיל בשם ערי הקני בשלל דוד).

⁽¹⁾ ומלחמי ביוסף קדמוניות ד' ז' שכתב שסיר רקס צמדיה עכא"ז, וביונים קדומים. וזהו פיטרא (סלע) והקרא קן על שם רקס מלך מדין עכ"ל.

תבואות פרק ד' עבר הירדן הארץ רנז ע מ ל ק .

מושבו בהר שעיר (כמו שנאמר דבה"י א' ד' מ"ב) ומהם
מן בני שמעון הלכו להר שעיר וגו' ויכו את יאירית הפלטה
לעמלק. וכן (בראשית י"ד ז') וישוכו ויבאו אל עין משפט היא
קדש ויכו את כל שדה העמלקי. וכן מצאנו עמלק במלחמת
שאול המלך בדרום ארץ יהודה במדבר הגדול שור (שמואל א'
ט"ו ז'). וכן מוכח שתכונת עמלק בארץ אדום (מלכים א' י"א
ט"ז) כי ישבת הדשים ישב שם (באדום) יואב ויך כל זכר באדום.
לפי דברי חז"ל בבב"ב דף כ"א ע"ב שהכרית את זכר עמלק ע"ש.
אכן מצאנו הר עמלק בהר אפרים (עין פרעתן) כגבול
בני יהודה ובנימין. למערב קרית יערים נקרא עד היום מחוז ההוא
כל"ע (בני אמלקי) (עין ישם) ונמצא שם הר שעיר (יהושע ט"ז י').
במחוז ג'יפני (בשני עין עפנה בערי בנימין) לצפון "ראמאלא"
עד היום כפר עמליק". הגהה טיבט שישבו גם במרחקים ואי
אפשר להגבילם.

בפי כל בני עמינו יושבי המזרח קוראים בני ארמעניא—
עמלקים, ואולי נתקבל אצלם שיתר הפלטה ברח לארץ הצפון
למדינת ארמעניא כמו שמצאנו מהם בארץ פרס והוא משפחת
המן בן המדתא האגני (1). לפי דברי יוספון תכונת ארץ עמלק
בהר שעיר ובערכי פיעטרא (הוא עיר סלע).

ב ש ז .

השם זה כולל מדינות הרכה גישור מעכה ארכב סלכה גולן.
דברים ג' ה' ונקח בעת ההיא את ארץ וגו' מנחל ארנון
עד הר הרמון וגו' כל ערי המישור וכל הגלעד וכל הבשן עד
סלכה ואררעי ערי ממלכת עוג בבשן וגו'. שם ג' י"ד יאיר בן

(*) כבר הציינו למעלה עשר קטן כי המהו נקרא "בני מלק", לא בני אמלקי. יעו"ש.

(1) בהכנסו שני לשאר ח' י"ג זכר המן בן המזלח עובדיאל (סודו)

סוד וכן זכר"י דבית עמלק כור עמלק.

רנה תבואות פרק ד' עבר הירדן הארץ

מנשה לקח את כל חבל ארנב עד נכול הנשורי והמענתי. וכן מלכים א' ד' י"ג חבל ארנב אשר בכשן ששים ערים גדולות וגו'. ואזכיר התרומות שמות אלה.

האונקלוס מתרגם בשן מתנן וכן יכ"ע, וכן יכ"ע (האמתי) כיהושע י"ב ד', ורכינו סעה"ג מתרגם אל כתניה. חבל ארנב ת"א בית סלך מרכונא (ויכ"ע חרגונא מ"ס וצ"ל תרגונא, ירושלמי אמרכונא ורסעה"ג כמ' אלמונ"ב. נשור והמעכה ת"א ואפקירוס (וכן יכ"ע כיהושע וכשופטים), ויכ"ע קורזי ואנטיקירוס, והירושלמי קריית אפיקרס, יכ"ע מלווקיא. ואכתוב מה שמצאתי ביוספון משמות אלה ואח"כ אכתוב המציאות הארץ ההיא.

בחלק ספרו קדמוניות 13, 15, 8 וגם בחלק מלחמות היהודים 1, 4, 8. הוזכר גילאן; חילייצא הם במחוזים סמכו (מי מרום). במספרו קדמוניות 4, 5 כתב שעונ הוא מלך גילאנימי כנלעד (במקרא נאמר בשן וגלעד) ובמקום אחר כתב שטלך אויגוסטי נתן לכן הורדוס אנטיפאס ארץ פערעא (עבר הירדן המזרחי) וגאלילעא (הגליל), ולכנו השני פליפוס נתן באתאניא מראכאניא ואוראנטי. ובמקום אחר מצאתי שאמר שמחוז באתאניא הוא אצל מראכאניא עכ"ל.

ועתה אודיע מציאות הארץ הרחבה הזאת, ואחלקה לחמשה חלקים.

א' גולן. נקרא בעת כל"ע "גילאן" (גולן) תכונתו מדרום ים כנרת עד למזרח עין ירדן (במחוז באניאס), ובארץ גולן הנוכר תכונת חבל ארנב, בו ששים עיר בצורות חומה גבוהה דלתים וכריח, ועד היום נמצאות שם חרבות הרבה עד אין מספר חרבות ערים גדולים מבצרים מגדלים כפרים כנינים כתי תפלה כתי תיאטרות (וישמעתי שהם יותר משלוש מאות חרבות) והם מומן שכני ישראל על אדמתם ומומן שמשלו מלכי הרומיים כארץ. וככל מחוז ההוא לא נמצא עצים, כ"א אבני "באזאלט" שהם קשים

תבואות פרק ד' עבר הירדן הארץ רנמ

עד מאד חתר מאכני חול ואכני סיר י). ולא נראה בכל כתי הארץ היא מאומה ממלאכת עץ. גם הבריחים והמסמרות הם מאכנים. יושבי הארץ מעמים הם והם יושבים בתוך ערים אלה שהם מימי קדם. וה שגמאר בנכול נפתלי [יהושע י"ט ליד] וביהודה הירדן שהם חות יאר (שישים עיר חכל ארגני כמו שכתבתי במקומי ושם גולן עיר המקלט ועל שמה נקרא כל מחוז ההוא גולן. ולפי דברי חכ"ל כמסכת מכות תבונת עיר גולן מול קרש בהר נפתלי וכעת לא נודע *).

כי יסור. נקרא כעת בל"ע ג' דור (ובלשון העמים "אימורעא") ותכונתו למורת רגלי הר חרמון (עיין מקומי). ולמורת מחוז גולן הנזכר עד סמוך למחוז דרום דמשק. ונקרא כן על שם יסור בן ישמעאל (בראשית כ"ה ט"ו). ולפי דעתי שם ג' דור גם על שם גשור שהוא במחוז ההוא. וכן מעכה, כי אבל (היא אבל בית המעכה) עד היום לצפון ים סמכו וברגלי הר חרמון כמו שכתבתי במקומי. והנה תכונתו במחוז "גידור" הנזכר. וכעד מורת מחוז זה נמצא כפר הנקרא בל"ע "מעכאג" ואולי על שם מעכה. וכמוך לו כעד הירום הכפר "קאג" גם הכפר "קעראג" גם הכפר "קיריא". ומי ידע אם אין שמות אלה על שם אפיקרוס קורח *). תרגום גשור והמעכה.

ג' עון. נקרא בל"ע ל"גא (אלגא). ולפי דעתי הוא לישן משובשת וכונתם "אלגוש" כמו שתרגם רבסעה"ג עון אלגושה. והוא מחוז דרומית (ניטה מעט מזרח) לדמשק עד הרי חוראן אשר אנא בסמוך. והרומיים קראוהו בלשונם "מאכאניס" (וכן

1) ופה חלק יעשה נדחה (נשלי כ"י כ"ח) תרגם יצ"ע יעצק תרכותא (ובנוקטאות יסות כרכותא) אולי על שם דחיה שיש צוללכת לכני צאלע הקשים כדחל ונדחיס ידי העוסק לחלוז ולפסול עסם כקרא כל נחש הכור ערכולא.

* לפי התקנות החדשות אפשר לאהדה עם תוכנית סאחים אלגולאן.
** כונתו להתרגום המיוחד לביע בדברים ג' ה' שמתיכם קרוי אנטיקורוס. ובנוסחת הירושלמי קריית אפיקרוס.

רם תבואות פרק ד' עבר הירדן הארץ

יוסיפון). ומוכת שחבל ארגב מתפשט עד מחוז ההוא כי תרגום חבל ארגב מרכונא כמו שכתבתי. ובנקודת המורחית מחוז "לגיא" הנזכר סמוך להרי הוראן עד היום עיר קטנה כלע גופא ואולי עליה כיון הגאון בתרגומו ארגב ימיניו".

במחוז הזה היתה כישנת תקצ"ג מלחמה גדולה של איכרים פאשא עם הדורסי (דרווען) יושבי הארץ ההוא. והם נגפו במחנהו מגפה גדולה כי הם ידעו הדרך לצאת ולבוא ולכרות ולהסתר במקומות אלה ולא אנשי חיל והוכרח להישלם עמם. ר' הרי חוראן (מלשון חורים לפי שנמצאות שם מערות הרכה). נקרא כלע "גיבל חוראן". והוא הנזכר יחזקאל מ"ז ט"ז גבול חורן. וכן במסכת ר"ה דף כ"ב ע"ב כמו שכתבתי לעיל בהרי הארץ. והוא "באתאניא" (באשאנעא) דיוסיפון. וכן בירושלמי דע"ז בפרק כל הצלמים (ה"א) בר דמך ר' חנינא דבית חורן. יושביה מעשים והם "דורסי" (דרווען) אשר זכרתי בהר הלכנון. וחבל הארץ ההוא קצת מבורכת והוא סוף הגבול ארץ נושבת, כי למזרח הרים אלה מתחיל המדבר הגדול עד יר פרת.

ה' מישור חוראן. כלע "סאבל חוראן". והוא "אוראנטיס" דיוסיפון. והוא מערבית דרומית הרי הוראן הנזכרים. והוא מישור מבורך ופריה בתנוכת הישדה (תבואה וירקית) אבל לא עצים. וכיותר נמצא שם צמר עין. ומישור זה הוא הנזכר כל ערי המישור וגו' עד סלכה ואדרעי (הדברים נ' י').

ועתה אבאר ישבות המקומות הנמצאים בארץ הזאת הנזכרים במקרא קדש ובדברי חבדל.

סלכה (הדברים ג' י'). ויקרא רבה פרשה ה' חד בר נש מן בני רסילא ר"ל חר מן בני עיר סלכה). בגליל הרי חוראן דהיינו בצד מזרחית דרומית עיר ומבצר שקוראין כלע "צאלכאת", כעת חרב ולא ישבו בו אנשים*). ובפי הנראה הוא מוזן שישבו בני ישראל בארץ ההוא כי חרבתיה בנינו ימי קדם אינם מלאכת הדומיים והדורות אשר קמו אחריהם.

* כעת היא עיר גדולה.

תבואות פרק ד' עבר הירדן • הארץ רמא

קנת נבוח (במדבר ל"ב ט"ב). נקרא בעת "קאנואת" ותכונתו לצפון מערבית הרי חוראן הנזכרים והם חריבות גדולות בנייני מלאכת הרומים.

אדרעי (הזכרים ג' א'). נקרא כל"ע "דרא" במישור "חוראן" לצפון מזרחית*) המכצר הגדול מיעריב (עיין בסמוך). וחריבותיה הרבה וגדולים ולא יושבים בהם אנשים. ר' תנחום אדרעי ירושלמי ביבות פ"ה.

קרקר (שופטים ח"י). לדרום-אלחראק" אשר אזכיר בסמוך בערך ב' שעות הכפר "אלקרק" והוא לפי דעתי קרקר הנזכר** עשתרות קרנים. (בראשית י"ד ה'. יהושע י"ב ד'. ובמסכת סוכה דף ב' ע"א מוכח שתכונתה בין ב' הרים גבוהים). למזרח המכצר "מיעריב" בערך טהלך חצי יום עיר הנקרא כל"ע "אלחראק" ואומרים שהיא עיר עשתרות קרנים***) (וכן כתב בעל כפרים****). אכן שמעתי אומרים שהוא המכצר "מיעריב" הנזכר שהוא על הדרך אורחות הישמעאלים מדמשק למעקא. וסמוך למכצר זה יוצא הנחל "ירמוק" (ירמוך) לכן קוראים לירמוך "ואדי מעריב". ועיין מה שכתבתי לקמן בשם דבסע"ג בשם עשתרות קרנים.

בצרה (מסכת ע"ז דף נ"ח ע"ב ר"ל איקלע לבצרה. וכן בירושלמי שביעית פ"ו [הוא] שמע שאמו באה לבצרה. והוא הדרך מבלל לא"י. וכן שם בתחום ע"כ ותרכונה דמתחם לבצרה. וכן בירושלמי בכורים פ' אחרון [ה"ג] הכלה בצרית. מדרש שמואל פ' כ"ה ר' יונתן בוצריי ויקרא רבה פ"ח ר' יונה בוצרי. ולפי דעתי היא הנזכרת בספר מכב"י א' ה' כ"ו כאזאר ע"ש). ונקראת כל"ע "ביסמרא" ותכונתה במישור "חוראן" בצד

(*) צ"ל לדרום מזרח.

(**) לפי החקירות ההרשיות אי אפשר לאהדה עם אלה מהמקומות הירדניים.

(***) לפי החקירות ההרשיות ייתכן לאהדה עם "תל אשהארא" אשר בדרד.

הנבחה ההולכת למדמשק.

(****) פרק י"א בתוצאהנו עמוד ע"י.

רמב תבואות פרק ד' עבר הירדן הארץ

דרומית מזרחית. ובזמן מלכי הרומיים היתה עיר הגדולה בכל עדי עבר הירדן. חרבותיה גדולים מאוד ויושבים בהם אנשים מצרים והוא המקום האחרון הנושב בצד דרומית מזרחית, ומשם ואילך לא נמצאות כ"א חרבות בלא ישוב ואח"כ מתהיל המדבר הגדול עד הנהר פרת.

ובעל כפ"ס כתב ("ו"ל" וכצד במדבר למזרח אדרעי כחצי יום וקוראין לו בצרה ע"ל. שנה כרואה כי מקרא מסורש בצד במדבר לראובני ועיר בוסטרא הנזכר למזרח אדרעי תכונתה כחלק מנשה, והיא מכוונת מול הרי שומרון, ובמסכת מכות דף ט' ע"א מוכח שצד במדבר לראובני מיל חברון, וראמות גלעד מול שכם בהרי שומרון, ועיין מה שכתבתי לקמן בשם צד.

צד (כרמב"ס פ"א מהלכות תרומות ה"ט וצהר הרי היא כסורי). לצפון עיר סלכה בערך מהלך יום א' כפר הנקרא אל-צוהארא (וכן ביוסיפון קדמוניות 18, 15, 4 קוראה צאהארא). היא היתה כימי קדם עיר גדולה ומפורסמת, וכעת יושביה בערך 200 וחרבותיה כהיקפן בערך פרסא א'. ולפי דעתי עליהבין הרמב"ם. חלוקת ארץ עבר הירדן לשבטיה.

מ"ס שאבאר חלוקה זאת ארכי בקיצור גמרץ מהר

גלעד.

כבר כתבתי לעיל ששם ארץ גלעד מושאל על כל עבר הירדן המזרחי. ומוכח שתכונת גלעד בכל חלק שנטי עבר הירדן, ואכתוב תכונת הרי גלעד.

הרי גלעד מתפשטים לר' הרוחות, בצד המזרח מגיעים עד מישור חוראן. בצד המערב עד סמוך לעמק ומישור הירדן. בצד הצפון עד נחל ירמון. בצד הדרום עד מחוז "באלקא" שהוא לדרום נחל יבוק. וא"כ ה" לראובן וגד ומנשה חלק ונחלה כהרי גלעד (כאשר מבואר לקמן גבול נחלת השבטים אלה). וזה

(*) פרק י"א בתצאתנו עמוד שי

תבואות פרק ד' עבר הירדן הארץ רסג

שאמר (דברים ג' י"ב) וחצי הר הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי ויתר דגלעד וגוי נתתי לחצי שבט המנשה (ע"ן גירושנא כהרי הארץ).

ונקודות הגבוהות כהרי גלעד הן "גיבל גילור" (י"ל הר גלעד) לדרום נחל יבוק ו"גיבל אוסא" לצפון "צאלט" (ע"ן רמת מצצה) כערך חצי ישנה (והישמעאלים מראים כהר הזה קבר הושע ועל שמו קראים ההר "אוסא"). וע"ן מה שכתבתי לעיל בקבר נח כעיר "זאכלא" כהר הלכנון, והרי גלעד מכורכים הם ונמצאים עליהם יערות נחמדים עצי אלונים (פיכטען אונד אייכען) גם ע"ן עושה פרי למיניהם.

וגבוהים מהרי גלעד הם הרי עברים שהם כחלק הדרום מחוז "באלקא" והרי מכור (הרי יעזר) ולא שכעצם הם גבוהים מהרי גלעד לא כן כיא תכונתם גבוה מהם כי מחוז דרום "באלקא" אשר שם הרי עברים והרי יעזר הוא ארץ הררי גבוה יותר ממחוז דרי גלעד. גיבל אסארא שלשה שעות וחצי דרומית מזרחית לעיר חשכון הוא הנקודה הגבוה בארץ הזאת. (ע"ן לקטן בשם נכו).

ועתה אבאר שמות הערים לשבטיהם.

ר א ו ב ז .

תכונתו כחלק הדרומי הארץ הזאת כמו שנאמר (יהושע י"ג ט"ז) ויהי להם הגבול מערוער אשר על שפת נחל ארנון וגוי ותחומי עד לצפון חשכון (כמו שאכתוב לקטן) ויתן משה למטה בני ראובן למשפחותם. ויהי להם הגבול מערוער אשר על שפת נחל ארנון והעיר וגוי חשכון וכל עריה וגוי ויהי גבול בני ראובן הירדן וגבול.

כבר כתבתי לעיל שארנון הוא ואדי מוג'ב המפסיק בין ישראל ובין מואב. וכעת ממשיך בין מחוז אלקארק הדרומי ובין מחוז אלבלקא הצפוני⁽¹⁾.

⁽¹⁾ והערניים קוראים נחוז אלבלקא גם בשם גלל אלבלאמר

רסד תבואות פרק ד' עבר הירדן, ראובן הארץ

ערער. על ישפת טוג'ב הנזכר הצפוני נמצאות חרבות הנקראות בל"ע אַראיר (והן מכוונות למזרח חברון).

מדבא. לצפון הרבות הנזכרות במהלך 7 שעות לדרום חשבון (נוטה מעט מזרח) בערך 2 שעה חרבות מייראבא ולהם חצי שעה בהיקפם ("ומצאתי בדרכי היראנימוס מדבא עיר כחלק ערב טול חשבון).

חשבון. למזרח קצה הצפוני ים המלח במרחק 6 שעות הכפר "חאספאן" ("), וסמוך לו חרבות גדולות והם על גבעה גבוהה. ועד היום נמצא שם מקום הכריכות כמו שנאמר (שיר השירים ז' ה') עניך ברכות כחשבון יוני. ותכונת חשבון כמישור שהוא בין הרי יעזר ובין ההרים שביניהם ירד "ואדי צ'ירקא" (וג'בל אמארא הנ"ל בכלל הרים אלה). ומישור זה מושך עד סמוך למחוז ים המלח. והוא המישור הנזכר חשבון וכל עריה אשר כמישור של "ואדי צירקא". ואף שתכונתה כמישור רואים בהרבותיה בנבעה הנזכר במרחק רב מאוד. כצר ימה רואים עמק "ואדי חאסבאן" ועמק הירדן וים המלח גם עהיק ירושלים וכייתר בית לחם. בצד צפון נראה מכצר דמות מצפה (עיין מקומו) ובצד הדרום כל מישור ארץ מואב.

דיבון. לצפון חרבות "אראר" הנ"ל בערך יענה א' הכפר "ריבאן" (ואולי היא נקראת ג"כ דימון ישעיה ט"ז ט').

לפי שיטתו הם כללים הרצה צוון שעלו לארץ כמו שחזכור בחלק ז'. וידוע שהיושבעלים קוראים לכלים ולכל מי שאינו מלווין בדםם צדםם אלכאפר ר"ל כומר. וכן שונעיה על צדדים וחרבות מייני קדם שלומרים היושבעלים "הדל" וכן אלכאפר" זה מוזון אלכאפר, וכונתם מוזון שישנו הכללים בדרך. והצדדים והמוצרים מוזון מושלת היונים קוראין רוס קלבע ר"ל מוצר הרום והם קוראין לארץ יון רוס.

(*) בעת היא עיר מיושבת מישמעאלים ומוצרים. ובזמן האחרון נודעה ע"י מפת המזרח הנפלאה שנוצרה ברעפת אחת שהבייתה (ראו בלוח ארץ ישראל שנה ג' לשנת חר"ת עמ"ה 183).

(**) איננו כפר כח הירדן.

תבואות סקרי עבר הירדן, ראובן הארץ רסד

בית בעל מעון. לדרום חשבון (נוטה מעט מערבה)
בערך ג' רביעית שעה נמצא הכפר ימאין* (הוא בעל מעון
(וכרברי היראנימוס מצאתי שכתב שכזמנו נקרא בעל מאוס
במחוז חשבון עכ"ל, וזה מסכים עם דברי).
יהצה. לדרום מערבית "דיפאן" הכפר יאצאצא. לפי
דעתי היא יהצה**).

קדמות. לא נודע. אכן (הדברים ב' כ"ו) ואשלח מלאכים
ממדבר קדמות תרגם יב"ע ושדרית אזנדין מנהרדעא דסמך למדבר
קדמות עכ"ל. כל רואה ישתומם על המראה הזה, הלא מנהרדעא
בארץ בכלל בעבר הגהר? אכן ע"י חקירתי ודרישתי ידעתי בעזר
האל כי למזרח הר נרופינא (עיין מקומו) בערך 2 שעות נמצא
נחל קמן הנקרא יואדי נאהאדי. וא"כ צ"ל בתרגום הנ"ל מנהאדעא.
ולפי זה מוכח קצת שעיר קדמות במחוז הזה, אכן לא נראה לי
שתכונת קדמות כל כך צפונה בחלק גד, הלא ממקרא מוכח
שתכונתו לדרום נחל ארנזן או לפחות סמוך לו***).

קריתים. לדרום הר "אמארא" בערך חצי שעה חרבות
קדומות היא קריתים**** (היא שזה קריתים בראשית י"ד ה').
שבבמה. לצפון מזרח יעזר (עיין מקומו) כמו יום הוא שבמה
וקוראים לו "שאהבה" (כפ"ס*****). ואין נראה לי, כי תכונת
שאהבה הנזכר בחלק גד היא*****).

צרת השחר. בירושלמי ברכות פ"ח ר' יוחנן דקציין,

(*) איננו כפר כיא תל חורבות.

** נם אייוביים אוסר כי בימי נודעה העיר הזאת בין מדבא ודיבין, אולם
התכונה הזאת איננה נכונה, ולכן יתכן הח' קאנאדא לאחדה עם המקום הנקרא כעת
יבנים אלסאקסיא.

*** מהסקראית נראה שהוא במזרח ים המלח.

**** כהרשעה: הזאת מסכימות גם החקירות ההדשיות והיא בין מדבא ודיבין.

***** פ"ק יא בתוצאתו עזר ש"י

***** החקירות ההדשיות המציע לאחדה עם המקום הנודע כיום יסימא' הרחק

רסו תבואות פרק ד' עבר הירדן, ראובן הארץ

אולי שהיה מעיר צרת השחר, כי שחר כלשון הירושלמי קרצי קרצת, וכעת לא נודעה.
בית הישמות. מל ירחו למרחו סמוך לשפת הירדן הכפר בית יסימות^(*).

שמות הנזכרים במקום אחר.

לשע. (בראשית י"ט) תיכ"ע קלדהא. וכן במדרש רבה שם וכן בירושלמי מגילה פ"א (ה"א). מצאתי כיוספון שהורדוס הגדול בנה עיר לשע וקראה קאלירהא (ומוכח ששם הוא בתרגום וצ"ל קלרהא כ"ו) ותכונתה היתה סמוך לשפת הים כרגלי הרי (אשדות) הפסגה והיו שם מעינות חמים ומימיהם נוסלים לים המלח, ע"כ. וכעת נמצאות חרבות במקום ההוא לדרום ואדי צירקא סמוך לשפת הים, ונמצא שם מעין חם.

מתנה (כמדבר כ"א י"ט). מצאתי בדרכי איזעכיוס שכומנו עודנה על תילה למרח מידכא 12 מ"ל (5 שעה ודי חמשית) וכעת לא נודעה^(**).

שיטים (כמדבר כ"ה א'). כתב היוסיפון שיאבילא (אכל השיטים) 60 רים (בערך 8 שעות) רחוק מהירדן. והירונימוס כתב שתכונתו בהר סוגור (פגור) שהוא לצפון ליסיאס (בית הודן) עכ"ל^(***).

אלעלא (שם ל"ב ל"ז). לצפון השכון כחצי שעה על הר חרבות אלעלא.

(*) כפר בית יסימות לא נמצא, רק אצל מקציע צפונית מזרחית של ים המלח נמצא הר קטן ומעין הנקרא יעין סיבימה, ואצלו חרבות, ואותן נכלל לאחר עם בית הישמות.

(**) בבירור לא נתאחד המקום הזה אבל השערות החוקרים לאחר ע"ס המקום הנקרא ואדי ואלק.

(1) כיונאל הי ב' מובל; שמצית היסיומן עד אלכל השיטים ב' פקסל חת משכים עם דרכי יוסיפון.

(***) לפי התקירות הירושית תתאחד שיטים עם המקום הנקרא יגור (ערבת) קאסיפאבאון ואת אבל השיטים יאחרו עם המקום הנקרא כעת כאפריין בקצה הצפוני של הערבה הנזכרת.

תבואות פרק ד' ענף הירדן, ראובן הארץ דסו

בצר (הדברים ד' מ"ג) את צר כמדבר בארץ המישור
לראובני תיב"ע כותירין, ומי יודע כונתו בזה. עד שזכניה' לדעת
שלדרום מזרחית ערער בהרים שהט לדרום שפת מוגיב הר
יחידי גבוה שקוראים בל"ע "ג'בל קיותיא" והוא מול חברון. ואין
ספק שעל ההר הוא תכונת צר עיר המקלט שהיתה מול מקלט
חברון כמו שזכר במסכת מכות. וזאת כונת התרגום ¹.
גבו (הדברים ל"ב מ"ט). הנה מוכח שתכונתו על ראש
הר גבוה הנשקף על פני הירדן וג' וארץ הבלעד וג' ובעת לא
נודע. וזה לשון במסכת סוטה דף י"ג ע"ב :

תני אמר ר"י אלמלא מקרא כתוב א"א לאזמרו היכן מ
משה בחלקו של ראובן שנאמר ויעל משה מערכות מואב אל הר
נבו ונבו בחלקו של ראובן קיימא דכתיב וכני ראובן בנו את נבו
ואת בעל מעון והיכן משה קבור בחלקו של גד שנאמר וירא ראשית
לו כי שם חלקת מחוקק ספון מחלקו של ראובן עד חלקו של
גד כמה הו' ד' מילין וג' ע"ל ¹). וידענו שגבו מהדי העברים
הוא כמו שנאמר (דברים ל"ב מ"ט) עלה אל הר העברים הזה
הר נבו וג' על פני ירחו עכ"ל. מכל הדברים האלה מוכח שתכונת
נבו היתה בהרים שהם לצפון מישור חשבון שכתבתי לעיל (עיין
חשבון) שהם לצפון מערבית חשבון ובהם יורד ואדי חשבון
והם כמעט ממקד לירחו. וכדברי היראנימוס מצאתי נבו למערב
(ר"ל מערבית צפונית) חשבון 6 מיל (2 שעה וחצי) עכ"ל. וזה
מסכים לדברי. וכעת כל עוברים ושבים מחבטי העמים לחקור את
הארץ אמרו שהר אמטארא הוא הר נבו לפי שבצד המערבי לצד

¹ [לפי ההקדוה החדשות אפשר לקבוע את מקומה בהמקום הנקרא כעת
"קוסר אלבישי" הנמצא בקרבת דיבון.]

² ומה שאמרנו מחלקו של ראובן עד חלקו של גד כמה הו'
ד' מילין. הכונה נמצא שכול מחלקו של ראובן עד חמילם גבול גד
כי גבולות שניהם כוגעים זה בזה ולא הו' שום מרחק צייחסם כדרך
כל המגבילים.

רסח תבואות פרק ד' עבר הירדן, ראובן הארץ

עמק הירדן נראה כהר גבוה מאוד (אף שכצדו המזרחי נראה כהר קטן) אכן שעות הוא בידם, כי לפי לשון המקרא ודברי חכיל מוכח שנכו יותר צפונה מרר אמארא (על פני ירחוסמוך לנכול גד) והוא לדרום הרים הנזכרים שהם לפי דעתי הרי העברים יותר מארבע שעות (עיין מה שכתבתי בסמוך כתבונת חלק ראובן). מינית (שופטים י"א ל"ג). בערך ב' שעות למזרח חשכון הכפר מיננ'א" היא מינית. בספר מכ"י א' ה' כ"ו יכאסכאן מאנעמ' לפי דעתי הוא חשבון מינית ונחלף להמעתיק מלשון ומכתב אשורי ג' כנ' וכתב מאנעמ' במקום מאנעמ' היא מינית. תכונת חלק ראובן.

הנה בצד הדרום נחל ארנון תחומה כי עד ארנון ממלכת סיחון מלך חשכון. ולדרום ארנון היא ארץ מואב (דברים ב' כ"ד) ולא ינתן להם מארץ מואב. ולמזרח תחומו ארץ עמון כמו שנאמר (שם ב' ל"ז) רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבוק וערי ההר. וגמצא שורות הרים מושכים מצפון דרומה מרכת בני עמון עד למזרח יאלקארק" ובהם דרך אורחות הישמעאלים מדמשק למיקא וכלתי ספק הרים אלה (שרם למזרח מישור מואב) הם מגבילים בין מואב ובין עמון והם תחום ונכול המזרחי לבני ראובן. ותחומו הצפוני הוא לפי דעתי הנחל אשר לצפון ההרי שהם במישור חשכון אשר זכרתי כבר ששם תכונת נכו והוא יוצא לדרום יעזר והולך מערבה ונופל בים המלח סמוך למקום שנופל הירדן בו. והוא רחוק מהרים הנזכרים בערך שעה א' והוא מסכים לדברי חכיל הנזכרים לעיל שנכו רחוק מחלק גד ד' מיל.

נשלם ביאור חלק ראובן
לא ישיא אויב בו ובן .

* התקיימת ההרשאת הראויה לדעת כי שם ההר הזה נשאר עד היום ג'צל נבא כצ"ח מואב והוא נשקף על פני ערבות הירדן

תבואות פרקי עבר הירדן, נר הארץ רסמ

ג ד .

(יהושע יג כ"ה) ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וגו' עד ערוער וגו' ובעמק בית הרם ובית גמרה וסכות וגו' עד קצה ים כנרת עבר הירדן מזרחה . יעזר, מצאתי בדברי אייזעביוס שיעזר לצפון חשבון 16 מיל (6 שעות) וגם בזמן בעל כפ"ס, היתה על תילה *). וכעת חרב"י). וסמוך לחרבותיה יורד מעין "עין האציר" לואדי נימרון. ולפי דעתי על מעין זה מרמו ירמיה (מיח ליכ) עד ים יעזר נגשו, אולי היה בימים ההם כריכה וקיבוץ מים רבים ממעין הגזר ונקרא ים על דרך ים של שלמה (מלכים א' ז' מ"ד). רבה, היא רבת בני עמון (דברים ג' י"א). (בלשון הרומיים פילארעליא), לפי דברי אייזעביוס 10 מיל (4 שעות) ולצפון מזרחית יעזר הנזכר. וכעת נמצא שם הכפר אמאן וסמוך לו חרבות גדולות עד מאד .

לצפון מערבית רבה כערך 8 שעות נמצאות חרבות זאפיט ותכונתן בהרי הגלעד. ומצאתי ביוסיפון שכתב שיפתח נקבר בעיר צאפאט (נ"א זיכיא. שופטים י"ב ז' ויקבר בערי גלעד). ואולי היא יקב זאב הנזכר במלחמת גדעון (שם ז' כ"ה). ערוער. סמוך לאמאן הנזכר הכפר אירא והוא ערוער אשר על פני רבה"י).
רמת מצפה. היא נקראת ג"כ (שופטים י"א כ"ט) מצפה

[*] פרק י"א בתוצאתנו עמוד ש"י. אך שם לא מוכח כלל כי היחזק על תילה כי הוא אמר רק כי יעזר קוראין לו ורעה.

[**] המחבר לא דובר את שם החריבה המתאחדת לפי דעתו עם יעזר. והנה בראשית המאה התשע עשרה מצא ההוקר יוספין שתי הרבות שיכולות להתאחד עם יעזר, והן חרבת זאב וחרבת זור, הראשונה רחוקה 6 פרסאות אנגליות וחצי למערב עמין ועשרה פרסאות וחצי לצפון חשבון, והאחרונה רחוקה 9 פרסאות למערב עמון וחשע 6 פרסאות וחצי בדרך ישרה או 14 פרסאות בדרך הנכחי (המתקשת) לצפון חשבון. והקאסטאן קאנדאר משער לקבוע את מקום יעזר בחרבות בית צירא הרחוקה 8 פרסאות לצפון חשבון ועשר פרסאות לדרום עמון.
[***] מקום העיר הזאת לא נודע עד היום.

רע תבואות פרק ד' עבר הירדן נד הארץ

גלעד^א. כעת שמה כל"ע יצאלט עיר גדולה וכה מכער גדול והיא עיר נושבת לכדה בכל חבל הארץ כאלקא. תבונתה על הר גבוה והרים סביב לה ובתיה כשפולי ההר זה למעלה מזה כמו מדרגות. בתוך העיר מעין גדול וכתחתית הארץ דרך ומעבר מהמכער להמעין, וכסכיכות העיר נמצאים חמשים הרכה אשר יובאו מהם פה עיר הקדושה והם בכלל חמשים המוכים הנמצאים בארץ. יש אומרים שהיא ראמת או רמת גלעד עיר המקלט, ולפי דעתי טעות הוא, כי לפי דברי חז"ל תכינת עיר המקלט רמת גלעד מול שכם כהר אפרים, וצאלט הנזכר הוא מול יטלה שהוא לדרום שכם כה' ישועות^ב; ומוכח שתכונת רמת גלעד לצפון יסאלט^ג (עיין כסמך רמת גלעד). מתנים. מכוון למזרח כית שאן בערך חצי יום עיר מאחנא היא מחנים^ד. כעת לא נודע ***.

^א מהכתוב שם נראה כי היא עיר אחת, ולפי הנראה היתה במקום גלעד של יעקב ולבן; המקום היותר נכון לאהרו הוא יסוף אשר בצפון נחל יבוק וקרוב לג'ש. ושם נמצא עד היום גלים גדולים של אבנים לא מסתתרות וראת נלעד אפשר לאחד עם יתרבות יסאלט אשר בצפון גבול נד ובאמצע הדרך (בערך) שבין בצרה להירון. ^ב אי משום הא לא אירי כי יוכל להיות שחלל לא דקדקו על מרחק קטן כזה כאשר הוכיח המחבר בעצמו למעלה עמוד רמיר אצל המדחקים של העלאת כים רבעי לירושלם, ובאמת מכוונת עיר סאלט במרחק עם רמת גלעד כפי המדחק שהגביל אינובים אך כבדו יאבו אחדים מהחוקרים לאחד את ראמת גלעד עם המקום יריסין. ^ג הוול לשון כפיים ובצדק י"א [בחוללהנו עמוד ט"א]. חולם בצדק יי [בחוללהנו עמוד כמ"א] כחז וז"ל נראה לשי הענין שיעקב אביה לא נאחר דרך הישוב וכיון אצל סוף ע"ה הלך דרך המדבר מלפון לדרום נוטה למערב עד הגיע לבבול בני עמון ומשם נא אל ירדן ירמו ועלה שכם עכ"ל. כשגגה היוללם מהשליט, לא נא דרך ירדן ירמו. כ"ל דרך ספולל, מחנים. ספולל, שלט, שכם. כל חלה מקוונות לסוכיות המה ודמוקים מהעדרת. ירדן ירמו. חולי סיבת ירמו יש למחוק, ול"ל ומשם נא אל הירדן ועלה שכם ***). (פרי הבושה כ"ג ח').

^ד לא צריך לשחוק בלל כי אין בונת כי עבר את הירדן ובא לירחו, כי את חלקו הדרומי הוא קורא בשם יירדן ירמו: כמו שנקרא ג"כ בתורה (במירב ליד מ"ו) שני דמסות והצי המשה לקח נהללם מעבר לירדן ירמו קדמה מורחה. וגם בהושע [ב' ח'] וסעבר לירדן ירמו מורה נתנו את בצר וכו'. ובאמת עבר אחוזא אצל שלם ויכנס ***). לפי ההקדוה החדשות אפשר לאחד את המקום הזה עם צבול החרבית הנקרא עד היום יסאלט ההדוק 14 פרסאות אנגליות לדרום מורה בית שאן ומסך ליבש גלעד.

תבואות פרק ד' עבר הירדן, גר הארץ רעא

בית הרים. (ירושלמי שביעית פ"ו בית הרים (היא) בית רמתא. ובמסכת שבת כ"ו ע"א מלקמי אפרסמון מעין גדי ועד רמתא. ומצאתי שבלשון רומיים נקרא בעטהארטאטמא. והודוס קוראה ליפאים). תכונתה היתה במקום תוצאות נחל יבוק אל נהר הירדן והוא מול שכם. וי"א שחכונתה היתה יותר דרומה. והוא שעה 1 לצפון חרבות בית נימרא (עיין בסמך).

בית נמרה. מהרי "סאלט" יורד נחל א' הנקרא "וארי נימרי" ונופל בירדן במחוז צפון ירחו כערך שעה א'. ועל שפתו בעמק הירדן נמצאות חרבות "בית נימרא" (ו. ובעל "כסופ" כתב ח"ל בית נמרה קוראין לה נאמר והוא לדרום יעזר בסו שעה א' עכ"ל. ולא ידעתי כינתו בזה אם על חרבות עיר "בית נימרא" דבר הלא הם רחוקים הרבה מיעזר. ולפי לשון הסמך תכונתה בעמק (עמק הירדן) ולפי דבריו (שעה א' לדרום יעזר) תכונתה בהרים (פאה פ"ד מ"ה בית נמר).

סוכות. למזרח דרומית בית שאן (כעבר המזרחי) סמוך לירדן חורבות סוכות. אכן גם לדרומית בית שאן כשעה א' כעבר הירדן המערבי מראים חרבות סוכות וזה ודאי מעות כי סוכות בעה"י המזרחי.

צפון. בירושלמי שביעית פ"ו צפון (היא) עמתי עכ"ל. היא "אמאסהא" הנזכר פנמים הרבה בדברי יוספון. ולפי דבריו תכונתו במחוז רמות נלעד על יד הירדן. כעת לא נודע (").
בטנים. בדברי אייזעביוס נזכר שכונתו עיר באמשהאניא בחלק גר ולא הזכיר תכונתה (").

* ההודעה נקראה יתל נימרי, ובות מבכרים כל התוקרים, והיא רחוקה 10

פרסאות אנגליות סצפן ים המלח.

** פרק י"א כתוצאתנו עמוד שי"א.

*** החקירות החדשות יאחרו את המקום הזה (לפי באור רול) עם הסקס החרב הנקרא כעת אלהאמקע אשר על חוף הירמך ומכתן מול דרום מורח ים כנרת.

**** בשם באמשהאניא נקרא כהיום צבד יל תרבות הרחוקה-סאות אנגליות וחצי לדרום סאלט, אך בכ"ז לא נקבע בבירור מקום העיר הזאת.

רעב תבואות פרק ד' עבר הירדן, גר הארץ

שמות הנזכרים במקום אחר.

רמות גלעד (רכרים ד' מ"ג). נקראת ג"כ רמה (מלכים ב' ה' כ"ט). לשי רעתי הוא המבצר הנקרא בל"ע "קאלאת אלראבאת" על ראש הר נבוה הנראה למרחקים והיא אחת מנקודות הגבוהות הר גלעד והוא סמוך לעיר "אגילון" (עיין עגלון) לצפון "ואדי זארקי" הוא נחל יבוק בערך שעה וחצי מול עיר שכם^(*) (עיין מסכת סכות מ' ע"ב). בהרי יכפר מאיב"י (עיין מקומו) בערי חלק בני יוסף, נראה מבצר הנ"ל בצד צפונית מזרחית.

קמון (שופטים י' ה'). למזרח הירדן על פני בית שאן כמו ה' שעות מעט דרומי וקוראין לו "קומימא". (כפ"פ"א).

אבל כרמים (שם י"א ל"ג). בזמן אייזעניז כפר 6 מיל (ב' שעות ובי חומש) מפלארעלפיא (היא רבת בני עמון) וסביבותיה כרמים הרבה לכן שמו כרמים, ע"כ. וכעת לא נודע. וכבר כתבתי לעיל שלדורס "חספיא" נמצא כפר א' הנקרא "אביל קרום" ואומרים שהוא אבל כרמים, ומעות הוא, כי אבל כרמים בארץ גלעד תכונתה לא בהר הלבנון. וידוע שכל חלק עבר הירדן נקרא ונכלל בימי קדם בשם ארץ ערב (אראביא) ולפי רעתי היא היא אבל ערב הנזכר במסכת פסחים דף ע"ב ע"א. (עיין בסמוך ארץ טוב בהג"ה).

ארץ טוב (שם י"א ג'). ירושלמי שביעית פ"ו [ה"א] זו סוסיתא. וכבר כתבתי לעיל בשם סוסיתא שהיא עיר חיפוס. ומצאתי במספריהם שתכונתה היתה על שפת דרומית מזרחית ים כנרת ורחוק ממכריא בערך ב' שעות. וכל מחוז ההוא נקרא ארץ טוב (ויושביה קורא היוס"פון "טובאני", מכב"י א' ה' י"ג) והיא א' מערי דעצאפאליס^(*).

^(*) כבר העירונו למעלה עמוד רע' כי יש מהחוקרים שמאחדים אותה עם העיר סאלט. עיין שם. ונכא אפשר לאחדה עם המקום הנקרא היסון.

^(**) פרק י"א בתוצאותיו עמוד ש"י.

⁽¹⁾ בזמן ממשלת הרומיים באלרץ (מזמן הורדוס ואילך) נקראים ל' ערים באלרץ אשר רוב יושביה אינם מבני ישראל הנה כ"א רומיים

תבואות פרק ד' עני הירדן, גר הארץ רעג

יבש גלעד (שם כ"א ח'). מול בית שאן ד' שעות מירדן
הכפר יאפים על שפת ואדי יאפים הגופל בירדן למזרח מחו
גינן (עין גנים) והוא לצפון אנלון (עיין עגלון).
בתרון (שמואל כ' ב' כ"ט). קוראין לו אלתרון לדרום
מחנים (כפ"ס*). כעת לא נודע.

שמת הנוכרים בדברי חכ"ל.

גדר (רה) דף כ"ג ע"ב. סנהדרין דף ק"ח ע"א בלעה דגדר.
עירובין דף ס"א ע"א בני גדר וכני חמתן. כתוספתא דטהרות
סוף פ"ח חצר בית גדי וחמתן צ"ל בית גדר). כעת חרב וקוראים
לו בל"ע יאובקיש"א. סמוך לשפת נחל ירמוך. וחרכות גדולות
סביבותיה אשר משם יצאו מים חמים. וז"ל כפ"ס**). גדר על
ההרים הגבוהים, ואם תרצה לרדת אל הערבה תרד אל בקעת המים
החמים ופניך לים כנרת והיא בקעה עמוקה כתחום שבת וחמתן

יונים ושאר בני הארלות. ואף שרחוקים זה מזה כל יושביה נקשר
ח' בחוקותיהם ונשפטיהם כעיר ח' והם נקראים דעלאפאליס ר"ל
עשרה עיירות. ולזו הן: דמשק, פילדעלפליא, ראפאליא (תוכנתו
סמוך לעשרתות קרנים, עיין חכ"א ח' ל"ז). בית שאן, גדר. חיפות
(סוקיתא), דיאן (לא נודע). פעלזאס (סמוך לגדר). גאלזאס (נקרא
זל"ע "ג'עראש" למזרח "קאלזאס אלרזאס" כשש שעות ונמלחות
שם חרבות גדולות עד מאוד כחרבות תדמור וזעל זיק). קאלזאס
(קת). יש חשבים ליש (קיסאריא פיליפי). בית בוצרין. כפר למח.
כפר קרנים. אבילא. זאחאנעא (כעת אביל וחרבותיה על שפת נחל
ירמוך לפנים מזרחית צעדך ג' שעות, ואולי הוא אביל ערב הכוכר
צמקת פקחים דף ע"ב ע"א כי גם חכונת זאת צלחן ערב). והנה
נאלצו שמוקמות אלה ישבו גויס הרבה וזה שנקרא צירושלמי ארץ
טוב שפעררה ממשער. רבי החיר בית שאן בית בוצרין כפר למח
לפי שהחזיקו בהם הגויס כמו שכתבתי לעיל.

(*) בפרק י"א בתוצאותנו עמוד שי"א.

(**) שם העתיק לא נשכח כליל, והרע"ם שבסביבותיה קוראים אותה גם

כשם העתיק ירדן.

(***) פרק י" בתוצאותנו עמוד קצ"ב וקצ"ג: והשכר דלג על המאמרים

שאינם נוגעים להענין.

רעד תבואות פרק ד' עבר הירדן, גר הארץ

למטה סמוך אל החמים וקוראים לה "אלחמי" והיא עשויה כעין אכסדרה עגולה כלומר אותה בקעה כאלפים אמה פתוחה למערבי, והירמוך נכנס לתוכה לדרומה מן המזרח, וכא מן הגולן בין ההרים והבקעה היא לצפון גדר תחת החומה ובדיכות החמים הם לצפון הבקעה, וכמטחוי קשת למערב נפגשים עם ירמוך, יורדים אל הירדן לכמו שעה ודומה זה אל שער או אל פתח וגדר שם בנין וענין מופלא מאור, אוטרים ישהוא היה עיר עונ ומשם יצא לישראל למלחמה ע"ל. הארכתי כזה לפי שכעת לא נשאר שם כ"א החרכות לדעת המציאות שהיתה בימי קדם (ירושלמי ערלה פ"א ה"ב) חרוב גדודה צ"ל גדרה).

כפר עקביה (ירושלמי סוף נזיר ה"ג). עד היום למזרח הרומית ים כנרת בדרך דמשק יעין עקב" ויחאן עקב" .
גם נמצא כפר עקביה לדרום צפת ושם סמוך להכפר קבור אדמון ועקביה בן מהללאל.

רגב (מנחות דף פ"ה ע"ב). כעת לא נודעת עיר זאת כ"א יוארי ריג" (רגב) במחוז עגלון. ומצאתי בדברי אייזעביוס שעיר רגב 15 מיל (6 שעות) למערב (ר"ל מעצ"ס) "גראוא" ע"ל (עיין לעיל במסוך בשם דעצאפאליס). שמעתי שבספרי הכותיים הם השומרונים בעיר שכם במקום חכל ארגב כתוב רגב כלא א'.
מגדל גדר. תענית דף ב' ע"א מעשה שבא ר"א בר"ש ממגדל גדר (ובנ"א מצאתי עיר ושניהם אינם נכונים וצ"ל גדר) מבית רבו והיה רוכב על החמור ומטייל על שפת הנהר (ובנ"א מצאתי שפת הים וכן הוא במסכת דרך ארץ ושניהם נכונים או על שפת ים כנרת או על שפת הירדן או הירמוך כי שלשתם סמוכים). וכלתי ספק תכונת מגדל גדר סמוך לעיר גדר הנזכר וכעת לא נודע.

עגלון. עיין בתשוי מהריט"ן ר' יום טוב צהלון סימן רי"ו. ומוכח מדבריו שבזמנו שנת ש"ל (עיין בחלק ב' מעיר צפת ת"ו) ישבו בה מבני עמינו. כעת היא עיר קטנה ברנלי הר

תכונות ספק ד' עבר הידון, נד הארץ רעה

"קאלאת אלראבאת" הנזכר לעיל וקודאין לו "אג'לון" (עגלון).
ושם נחל א' הנקרא "ואדי אג'לון" גם "ואדי רבי"ב" (רגב) הניסל לירדן.
מכוור (תרנוס יעזר). אולי עיר מבוערס (לשע) שהזכיר
יוסיפון נקראת על שם מכוור, שתכונת קלרעא סמוך להרי יעזר.
תכונת חלק גד .

הנה מצאנו ראינו תכונת ערי גר עד סמוך לים כנרת.
ולפי דעתי הנחל ירמוך הוא המגביל בין גר ובין מנשה, וכפי
הנראה שגם בצד המזרח שכל מה שהוא כנגד חלק זה דהיינו
מנחל היורד לדרום יעזר (שהוא מגביל בין ראובן ובין גר כמו
שכתבתי לעיל) עד נחל ירמוך היה לגד, כי כן כתוב ברכה"י א'
ה' י"א ובני גר לנגדם ישבו בארץ הבשן עד סלכה. וכן הביא
הילקוט בפרישת זאת הברכה בפסוק ברוך מרחיב גר, מלמד
שתחומו של גר מרחיב והולך כלפי מזרח עכ"ל (עיין רש"י). והנה הרי
נלעד (ארץ גלעד) מתפצלים לצד מזרח עד מישור חוראן, וחלק
זה הוא בנחלת מנשה כמו שכתוב (הרכרים ג' י"ג) ויתר הגלעד
ובו נתתי לחצי שבט המנשה .

נשלם ביאור חלק גד
הלא תשמעו הלא הוגד .

מנשה.

כבר כתבתי לעיל חבלי מנשה והערים אשר נודעים בארץ
הזאת, ואזכיר עוד מה שלא כתבתי לעיל.
עשתרות קרנים (כראשית י"ד ה'). זכרתי לעיל דעת
החוקרים, ורבינו סע"ג מתרגם "אלצַנְמִין", והיא העיר הנקראת
עד היום "צאנאמעין" דרומית מערבית דמשק* כערך מהלך 12

[*] גם בנוסח השמרוני כתוב צאנאמִין במקום עשתרות קרנים והיא רחוקה
28 פרסאות אנגליות לדרום דמשק ועומדת על דרך האורחה ההולכת לטבריה. גם אפי"ר
לאחרה עם המקום הנקרא "תל עִשְׁתְּרָא" אשר הנהו יתד צפונית מדיקידס.

רעו תבואות סדק ר' עבר הידן, מנשה הארץ

שעות למזרח "קאנייטרא" (עין קנת בערי תחום עולי בבל). ולפי דעתי היא הנוכרת במכביי א' ה' כ"ו במצרי ארץ גלעד. חלמיש. (איכה רבתי דף ס"ט בספוק צוה ה' חלמיש לנזה). ראיתי בספריהם שער "צנמין" (גם נקראת סלמין) היא עיר חלמיש וכי שמות אלה לה.

נזה (שם). תוספתא דשביעית פ"ד בתהום נזי. מדרש קהלת דף פ"ח ר' פלטי דנזה. מדרש רות דף פ"ט ר' שילה דנזה). נקראת בימי קדם ניניו ועד היום נודעה בשמה כן. 6 שעות מצנמין הנ"ל בדרך בית שאן בהר חרמון (עין אמנה) לרמשק למזרח "תל אלפראס".

שוקמזי (יב"ע פרשת מסעי בנבולי הארץ). למזרח ים כנרת כמהלך יום לצפון מערבית "דראא" (אדרעי) העיר "שיקמוסקין" היא שוקמזי (עין לעיל בנבולי הארץ).

בשכר (שבת קל"ט ע"א). לפי דעתי הוא בסגר של ערבייא (איכה רבתי בפסוק נדר בעדי) כי כבר כתבתי שעבר הידן נקרא ערב ערבייא. ומצאתי ביוסיפון קדמוניות 5.6.18. בסנא בארץ גלעד שם נהרג יונתן מכביי. וכספר מכביי א' י"ג כ"ג. מזכר שנהרג בעיר בסנאמא. והיא בסנא והיא בסגר והיא בשכר. תכונת חלק מנשה כבר מבואר בדברי שכתבתי לעיל בשם בשן וגו'.

נשלם ביאור חלק מנשה
כפלים לתושיה ודע כי ישה.

נציבי שלמה (מלכים א' ד').

בהר אפרים כבר כתבתי תכונתו לעיל פ"ב.

מקץ שעלבים בית שמש ואילון בית חנן.

בהערת היונית של 72 נמצא במקום מקץ—מכמש. ואינה נראה, כי מכמש רחוק משעלבים שהוא במחוז שומרון (עין שעלבים), וכעת לא נדע מקץ. בית שמש היא עיר שמש

תבואות פרק ד' נציבי שלמה הארץ רעז

(עיר דן) הנזכר כנכול יהודה ובנימין. בית חנן. אולי הוא יבית עוני (כמו חוני) לדרום "עין קני" (עין מקומו *).

ארבות, שבה, ארץ חסר(שמואל ב' כ"ג ל"ה פסרי הארבי). לפי דעתי ארבות הוא כפר יראבות"א" דרמ"ז לקולאת שוני" (כרכה דבר סגנורא) בערך חצי שעה ולמערב ים כנרת בערך שעה א', ולדרום הכפר יורד "ואדי ראבות"א" *). וחפר הוא נת חפר למזרח צפירי. שבה אולי שיחין או שיחי (כפר שיחי) נקרא על שם שבה דקרא ותכונתו במחוז צפירי ושלשון בחלק זבולון. נפת דאר בחלק מנשה בצד הים.

תענך ומגדו וגו'. כבר כתבתי תכונתם והם בחלק מנשה המערבי ומהם בחלק יששכר. רמות גלעד וגו'.

באשר ובעלות. לפי דעתי בעלות הוא בעל גד (ליש) ובעלות ר"ל ובעלות, ב' של באשר שייך גם לבעלות. ושמות הנזכרים עוד ידועים הם.

ויש לדקדק לא מצאנו בכל המקומות אלה אף עיר א' שהיתה בחלק יהודה, ולמה לא היה לשלמה נציב א' בארץ יהודה ארץ גדולה ורחבת ידיים?

ונראה לי לישב בדוחק בדרך דרוש שדרושין כן כונת הפסוק (פסוק י"ט) ונציב א' אשר בארץ יהודה וישראל רבים וגו' כאלו מחובר בארץ עם יהודה ר"ל בארץ יהודה *). וישראל רבים

(*) ייתר נזון לאחזה עם הכפר יבית אגאן, הרחוק 8 פרסאות והצי מירושלם בדרך הישן הולכת לגמא.

(**) את העיר ארבות אפשר לאחד עם הכפר ארוב הסמוך להמערב הנדע "עין ארוב" באמצע הדרך (בערך) ההולך מירושלם חברה. ואשר שם תעמידנה העליות להנשיא, ואם אמנם כי לפי דעת המחבר שחפר הוא נת חפר הסמוך לסכריא לא יתכן האירור הזה. אך כבר העירונו למעלה כי רוב ההוקרים מסכרים כי חפר נת חפר הם שני מקומות נפרדים ושבה נודעת עד היום שהיא לדרום חבירון, ויכול אישוא להיות כי הנציב ישב בארבות ולפקדותו פלו המהות שבה חפר (שתכונתה לא נדעה עדיין) אך בבחי לא נהלטה זהותו של המקום הזה.

(***) גם בדרך דרוש אי אפשר לאמר זה. כי לפיו יהיו נציבי שלמה יגו ובפסוק 'ל' כתוב ולשלמה שנים עשר נציבים, אולם לפי הערותנו הקודמת על תכונת מקום ארבות אין כל סבירות לקשרו זהה. כי בעיר ארבות ישב הנציב של ארץ יהודה.

רעה תבואות פרק ד' נציבי שלמה הארץ

רוא ראשית הענין. כמו שדורשין בפסוק במספר ארבעים אצל ככות. אף שכמספר הוא סוף הפסוק וארבעים הוא ראשית פסוק אחרי עם כל זה מחברין ודורשין בן הדבר ונציב א' בארץ יהודה. ולפי הפשט כאמת הנציב אשר בארץ ר'ל בעיר אשר יושב שלמה והיא ירושלים שהיא בארץ יהודה.

מ"ח ערי הלויים (יהושע כ"א).

ליהודה ישמעון ט' ואלה שמותן חברון לבנה יתיר
אשתמוע חלון דביר עין יוטה בית שמש (וברה"א ו' הוסיף
עשן והסר עין ויוטה).

ונחקור איזהו מהם כחלק יהודה ואיזהו בחלק ישמעון.
לפי מה שכתבתי לעיל במקומו הלך חוט הגבול של חלק
ישמעון מצפון עיר מולדה צפונה דרך יתיר ואשתמוע (ולבנה)
ומשם מערבה (קצת צפונה) עד הכפר בעילין שהוא בעלת באר
או בעל. והנה לפי זה נמצא יתיר ואשתמוע ולבנה חלון ודביר
(ואדי דיביר) בחלק ישמעון. ועין ועשן הם נזכרים מפורש בערי
ישמעון. ואיך לא נשארו לכני יהודה כ"א חברון ויוטה ובית שמש).

⁽¹⁾ וזו כראה לי למדע לשון מדרש רבה פ' ל"ח בקדר ויחי
שהוא במחזור מוסגר וכמעט בלא הצדקה ח"ל בפסוק ואפילו בירמיה
זה שצטט של שמעון הדא חמרה רוצן של עכ"ל משפט שמעון היו
חמיר ר"ת ח"ג דאז מפרשין ולחמירין והערים אשר תחזו מחמירת
צני ישראל ששה עיר ואלה מדרשהן בולס (כ"א רוצן) משל שמעון
היו עכ"ל. הלא לשון זה פלא והפלא חליה לומר שכונת המדרש
שערי המקלט היו רוצן או בולס בחלק שמעון. הלא ידענו שאף
גם ח' לא היה לשמעון כיודע לכל קורא ואין חלילה בראיות
מהפסוקים. ועוד לשון הפסוקים שהביא המדרש לא נוכל כן. לכן
כראה לי שהמדרש לא הביא כ"א ראשית הפסוק שזריך לענינו. והנה
מתחיל בפסוק והערים אשר תחזו מחמירת צני ישראל וצ"ל
וגו' והוא סוף הפסוק מאלה הכרזתו ונאלח המעט תמיעו. אכן

תבואות פרק ד' ערי הלויים הארץ רעמ

ובספר הישר (דברי הימים) סוף ספר יהושע נזכר שנקבר שמעון בעיר ימנא אשר נתנה לבני שמעון והי מגרש העיר לבני לוי עכ"ל. ולא זכיתי לדעת איזהו מערי הלויים חלק שמעון מכונה בשם מנא.

לכניסין ד': גבעון, גבע, ענתות, עלמון. כבר בארתי כמקומם.

לאפרים ד': שכם, גזר, קבצים (ובדה"י [א' ו' נ"ג] נקראת יקמעס) ולא נודע תכונת קבצים (*). או יקמעס לאפרים. בית חורון, לא ידענו אם הוא העליון או התחתון.

לדן ד': אלתקא, גבתון, אילון, גת רימון. מצאתי בדברי אייזעביוס שנת רימון 12 מיל (4 שעות וד' חומש) מכית נוברין בדרך לוד. וכעת לא נודע.

למנשה ד': תענך, גת רימון (כדה"י [שם שם נ"ה] ענר ובלעס) וכבר כתבתי במקומו שלשי דעתי גת רמון היא הדר רימון עיין שם. גלן, בעשתרה (כדה"י [שם שם נ"ו] עשתרות) היא עשתרות קרנים.

הלשון שהביא אח"כ שזה עיר ואח' נגריהם זה ודאי טעות המעתיק כי לא נמצא פסוק זה ול"ל ארבעים ושמונה עיר ואח' נגריהם. והנה כונת המדרש היא מאחר שזוהי ה' מאת הדב תרבו וגו' וא"כ יהיה מערי הלויים (שהם מ"ח בלירוף ו' ערי הנקלט) מעטים

בחלק שמעון ויותר מכולן בחלק יהודה שהוא הגדול שכל השבטים, ולפי הנראה כהפוך הוא שאלאנו ו' (או ז') בחלק שמון וז' (או ג') בחלק יהודה. וא"כ מלאנו רובם משל שמעון (לא רובם של מ"ח שהוא כ"ה) ר"ל ע"פ חלוקת השבטים יגיע לשמעון רוב ויותר ממה שהגיע לכל א' וא' כי לא לקח גם א' מכל השבטים ו' או ז' ערי לויים כ"א שמעון וכונת רובם ר"ל יותר מכל א' וא'. וזה ידענו כונת המדרש.

(*) החקירות החדשות יחסצו לקבוע את מקומה בהיקום הנקרא כהיום תל אלקום אשר בין כמנש וירושלם.

רפ תבואות פרק ד' ערי הלוי הארץ

ליששכר ד' : קישון (כדה"י [שם שם נ"ז] קדש), דברת,
ירמות (כדה"י [שם שם נ"ח] ראמות) עיין במקומו שלפי דעת
ירמות רמות הוא רמה רמתים צופים בהר אפרים שמתפשט גם
בחלק יששכר, עין גנים (כדה"י [שם] ענם).

לאיזר ד' : משאל, עבדון, חלקת, רחוב, (וכדה"י [שם שם
נ"ט וס'] משל עבדון חוקק רחוב). כבר כתבתי עבדון היא עבדון
עיר אשר. וחוקק (חלקת) אינו חקק עיר גבול נפתלי כמו שכתבתי
לעיל. ורחוב לא ידענו איזהו הוא כי כאשר נמצאים ב' רחוב.

לנפתלי ג' : קדש, חמת דאר, היא עיר חמתן (טבריא)
הנוכרת במסכת מגילה דף ו' ע"א, עיין שם. (וכדה"י [שם שם
ס"א] חמון). קרתן (כדה"י [שם שם] קריתים) לא זכיתי לדעת.

לזבולון ד' : יקנעם, קרתה, דמנה, גהלל, (כדה"י [שם
שם ס"ב] רימונו ותבור ב' לכר). כבר כתבתי שנראה לי שרימון
המתואר עיר זבולון היא רימונו היא דמנה (ויקנעם ונהלל ידוע
תכונתם כמ"ש במקומם). א"כ מוכח שקרתה היא עיר תבור שזכר
בערי יששכר, וידוע שהר תבור נחשב לשניהם ליששכר ולזבולון.
ובספרי מלחמת הנצרים בארץ מצאתי שעיר קריתא' 8 מיל (8 שעה
וחמש) מקיסרין פאליסטיניא. ואין זאת עיר קרתה הנוכרת.

לראובן ד' : בצר (תיב"ע כותדין עיין מקומו), יהצה,
קדמות, מיפעת ¹. מיפעת לא נודע.

לגד ד' : רמות בגלעד, מחנים, חשבון, יעזר. גם זה
ראיה שתחומי השכטים נכנסים זה בזה, והערים אשר על הגבול
נמנים ונחשבים פעם לזה ופעם לזה כי חשבון עיר בני ראובן
וכאן נמנה בכלל ערי גד.

נשלם פרק ד' עבר הירדן המזרחי

משכיל להימן האזרחי.

¹ צקפרים הישנים לא נזכרים בסקר יהושע ד' חלה כ"א בד"ה.
ובסקפרים שלנו החדשים כבר הוסיפוס. (בחכ"ך הקטן אשר לפני דפוס
אנזיריטה מועתת שליג' מלחמי חרצב חלה. אכן במקראות גדולות אשר
לפני מועתת עמ"ז לא נזכרים). כ"יין בד"ק סס.

פרק ה'

תולדות בני נח.

והוא ביאורי השמות בראשית י' ע"פ התרגומים אונקלוס,
יונתן בן עוזיאל, הירושלמי (1) ורבינו סע"ג. וע"פ המדרשים
בבלי וירושלמי וכו'.

בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס.

יביע ושום אפרכיותהון אפריקי וגרמניא והמדי ומקדוניה
ויתניא ואוסיא ותרקי (ושינוים מעמים בתרגום הירושלמי)
ובתרגום רב יוסף על דברי הימים (א' א' ה') נמצא ע"פ נוסחאות
ספרים אחרים גרמניא גיתיי והמדין ואוביסוס ויתניי ומוסיי ותרקי.
אפריקי. יש לדקדק הלא שבענו וגם ידענו שארץ אפריקי
(שבה מצרים וכוש וכו') הוא מכני חם כשנזכר לקמן ואיך מתרגם
גמר שהוא מכני יפת—אפריקי? ועוד אמרינן במסכת תמיד (ל"ב א')
במעשה אלכסנדר מוקדון ששאל את זקני הנגב ואמר להון בעינא
דאזיל למדינת אפריקי אמרו ליה לא מצית אזלת דפסקי הרי
חישך וכו'. וכבר כתבתי שארץ הנגב הוא חלק יהודא (ובירושלמי
נזכר שזקני הנגב הם חכמי לוד²). והלא ידוע שיש דרך סלולה
מא"י למצרים ולאפריקי ולא שמענו ולא ראינו שמפסיקים הרי

(1) הירושלמי הזכיר הוא תרגום יונתן בן עוזיאל (לא האמיתי
שתרגם הציאים), כ"א צי:סחחות אשר מלאו צספרי ירושלים מאלאים
שינוים וכחצום צבליון זה הוא הירושלמי (כך צממתי עפי
המודקדק הגדול מההוב וואלק הידעהיים ז"ל).

(2) בירושלמי סתמים ס"ה ואת כהרדעי ודר צדוק, וצנצלי שם ואת
מלוד ומושך צהרדעי (חילוק הלשון) ועכ"פ יכנה הירושלמי לוד צסם צדוק.

רפכ תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ

חושך ? וכבר כבש אז אלכסנדר כל ארץ מצרים מרם בואולא"י
וכבר ידע אפריקי ולמה התייעץ עם חז"ל בדבר הזה ?
הנה הכרח לוטר שלא על אפריקא הידוע הכונה כ"א
מדינה אחרת שהוא במרחקים. ועתה אחקור על תכונת המדינה
ההיא, וכונתי להראות העמים כי כנים ואמתים דברי חז"ל.
כי שמעתי אומרים שלא נמצאה מדינה אחרת ששעה אפריקי
ולא נמצאים הרי חשך, ודברי חז"ל אלה הם משלים (להבין
במשל ומליצה).

ואעתיק מעשה א' מספר יוסיפון (הקצר שהוא בלשון
הקדש ואף שספקתי הרבה בקיצור זה כי נמצאים בו שינויים
הרבה מספרי יוסיפון האסתיים י) ואין כאן מקומו להאריך בזה)
סוף פרק י"ב חז"ל ומשם (ממדינת מלכות הנשים) הלך (אלכסנדר)
מהלך ג' ימים ויבוא אל מקום חושך, ומשם הלך לארץ כרש
וקריקסם שהוא ממדינת פרס וכו' עכ"ל. ובפרק צ"ו כתבנו חז"ל
ויהי כימים ההם ויהי עם אי במדינת הרי אירט ושם העם ההוא
אלאן ומושבם בתוך ההרים וכו' ויהי רעב במדינה ההיא וכו'
ויסנו אל ההרים אשר במדינת מדי ויצא ללחום עמהם מלך
אירט וכו' כי אין כינינו ובינך כ"א הרי אירט. והמלך אלכסנדר
המגירנו בין ההרים האלה. וישמע מימוש וישם פניו ללכת
ללחום עם העם האלאן אלה וכו' עכ"ל, עיין שם.

והנה לפי דברי יוסיפון אלה ידענו שמדינת הנשים היתה
במחוז אנאטאל (אסיה הקטנה) סמוך למחוז כארס וקירקאסיה.
ומושב האלאנים היה בתוך הרי אירט וגם הרי טוירוס הנודעים
בספרי חכמי העמים מימי קדם לצפון נהר פרת.
ומצאתי בספריהם שבעבר הרי טוירוס הגזכרים עיר גדולה

(1) חולס נחקקתה לספרו לרועיים [מלחמות היהודים] כמעט הוא נעלמו
שחבר ג"כ ספרו נלשון עברי".

(*) בנודע נאבד מאתנו הספר שכתב כלשון עברי, והיוסיפון העברי הוא רק
קובץ של ספורים והנרות מוטן מאחור מחבר לא נודע.

(2) העמסה הזה נזכר ג"כ במלחמות היהודים ד' כ"ע.

תבואות סדק ה' תולדות בני נח הארץ רפג

דשמה בלשונם, "סאסראק" ותכונתה בקצה מחוז קאפאמאצ'יא¹.
זאין ספק אצלי שכונת התלמוד והתרנומים בשם אפריקי
על מחוז הארץ אשר בעבר הרי טוירים והם הרים גדולים ונוראים
זכמעט אי אפשר לעבור עליהם כי אם דרך המעבר הצר אשר
כניהם והם בדרך חשך ואפלה כי גובה ההרים והסלעים מונע
האור ולכן נקראים הרי טוירוס הרי חשך, וכשם בא למדינת מלכות
הנשים ולארץ אפריקי הנזכר². (בזוהר פרשת בהעלותך דף קמ"ח
ע"א טורי קדרו (הרי אררט) הם הרי חשך עכ"ל³). והרי טוירוס
סמוכים (ומחזורים קצת) להרי אררט⁴. (עיין לקטן הרי אררט).
ובירושלמי מציעא פ"ב (ה"ז) וכן כנראשית רבה פ' ל"ג בסדר
ופרשת נח וכן בויקרא רבה פ' כ"ז אלכסנדר מוקדון סליק לגבי
מלכא קיצא. (ונרסת הילקוט תהלים ל"ו הוסיף לתור הרי חשך).
ומצאתי עוד בספריהם שלצפון הרי טוירוס במדינת פאנמוס
(סמוך לים השחור) עיר גדולה הנקראת בלשונם "קיצניא" והיא
בלתי ספק עיר קיצא הנזכרת⁵. ובמדרש ויקרא רבה הנ"ל
נזכר שנמלכות קרטיניא מלכות הנשים. הוא מ"ס וצ"ל קראניא
שהוא מחוז א' ג"כ בצפון להרי טוירוס כמו שנזכר בספריהם
קאראכינע Charachine במדינת סיזדיא .

ולצפון מזרחית למחוז סאסראק הנזכר מתחיל מחוז
קירקאסיא, ואפשר הוא מה שאמרו חב"ל גרגשי סנה והלך לו
אל ארץ אפריקי. ששם "קירקאסיא" יצא משם "גרגשי" (עיין
ירושלמי שבעית פ"ו (ה"א)). וזה שאמרינן במסכת סנהדרין דף

1) ועד היום נחשון ארצקיר Arabkir עיר קטנה ושם עשירי
Tevriki נשקן טורקי והוא ע"ש אפריקי.

2) ומלחתי ניוסין קדמוניות ח' ז' ש"גמר" היא ארץ גאלטא
זה מקום עם דברי שאפריקי (תרגום גמרי) היא גאלץ אגאלץ.

3) נזכר בלק בשוק והכל האשון וז"ל עירי משוכל הדרי קדם
4) עיין יוסיון י"ח ו' ותמלא כדנר.

אקדון עכ"ל.

5) וניוסיון קראש קיליקא.

רפר תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ

צ"ד ע"א להיבא אנלי להו מר זוטרא אמר לאפריקא ו). וכן אמרינן באיכה רבתי בפסוק ממרום שלח אש דף ס"ו ע"ד ישראל גלודרך ארמעניא עכ"ל. ובאמת הדרך למחזו הרי טוירוס ומאפראקי הנזכר לעיל הוא דרך ארץ ארמעניא כנודע.

גם מצאתי בספריהם שסמוך למדינות הנזכרות נמצא מחז א' הנקרא 'כארצאן' (אולי הוא כרס שהזכיר יוסיפון הגיל בפרק י"ב) ושם ע"ד 'כאלכיאן' והיא על נהר אוזיו עכ"ל. ולפי דעתי הוא: מה שנוצר באבות דר' נתן ס' ט"ז ר' עקיבא הלך לארץ אוכליא קורצא. וידוע תדע שכל אלה השמות נודעים בימים ההם בזמן ההוא בזמן ממשלת היונים (אלכסנדר מוקדון) והרומיים שהיתה ארץ נושבת מאוד מאוד. אכן כעת כמעט כל ארץ אנאטאל (אסיה הקטנה) חרב ושטם וכבר אבד זכרון כל שמות אלה מן הארץ.

והנה מוכח שיש ב' מדינות ששטמם אפריקי. א' אפריקי הידוע מצרים כוש כו' וכן במס' סנהדרין דף צ"א ע"א אפריקא מבני כנען הוא (וכנען הוא מבני חם). וא' במדינת הצפון והוא מבני יפת. והיא נזכרת גם בירושלמי שביעית פ"ט ה"ב כמעשה דקליטיאנוס אעיק לבני פניים וגו' ושלחן אפריקי ובסוף תלחין שנין חזרון לאתריהון עכ"ל ע"ש. וגם אפריקי הנזכר בתרגומים אלה היא אפריקי הצפונית.

גם מצאתי בספריהם שיש בארץ אנאטאל הנזכר מדינה א' הנקרא 'פריניא' Phrygia. ובמדינה זאת נמצא מחזו פריציא סאראריוס איזאאוריא דיאללוס. ואולי עלי' כינו התרגומים אפריקי כמו פריניא. (ומה שכתבתי בתחילה יותר נ"ל).

⁽¹⁾ ובדרך דרוש אמרתי כי סכחריב אמר (עיי' רבנקה) עד צלי ולקחתי לחבס אל ארץ כאלכסס ארץ דגן וטוירוס וגומר (מ"ב י"ח ז"ב) ואמרין צמדרש גרבגי פנה לפיכך נהנה לו ארץ יפה כאלכו וזהו אפריקא (עיי' ירושלמי שביעית פ"ו). והנה מוכח שהגלס לאפריקי שהיא בארץ ישראל כמו שאמר סכחריב להציאם אל ארץ כאלכסס.

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ רפה

בבלי וירושלמי גומר זו גרמניא, גרמניא עיין לקמן בסמוך.
גרמניא, בערי טוירוס הנזכרים נמצאת כימים ההם עיר גדולה הנקראת גארמאניא ותכונתה היתה למערכ נהר סרת, ועליה כיון התרגום, ויש אומרים שהוא גארמאני אשכנז (ריימשלאנדר). עיין טה שכתבתי בדבר הזה לקמן בישם גליא. גם מצאתי בספריהם מחזו כאראמאניא על שפת ים הגדול בארץ אנאמאל למערכ עיר טארסוס (עיין תרשיש) ואולי היא גרמניא הנזכר. הגה יונתן כ"ע תרגם גרמניא על מגוג (1) והבבלי והירושלמי דרב יוסף כולם מפרשים ומתרגמין גרמניא או גרמניא על גומר, ודבריהם נראים יותר.

בבלי יומא דף י' ע"א מגוג זו קנדיא, ולפי דעתי הוא ט"ס כי אי קנדיא היא במדינת יון ושם קנדיא הוא שם חדש כי בימי קדם שמה קריטא או טעלכיניא, ושם קנדיא לא נודע בזמן התלמוד, ונ"ל שצ"ל קודיא, ובירושלמי מגילה פ"א (ה"א) גותי"א, וכן בתרגום רב יוסף הנזכר לעיל, והוא כמו קודיא בהכרה אחרת, והכונה היא ארץ כינא. ובלשון רוסיא עד היום קוראים ארץ כינא קיריא (קיטאיי). והמין אריגה הכאה ממדינת כינא מעיר "נאנקין" ונקראת ע"ש העיר ההיא נאנקין, נקראת בלשון רוסיא קיטיי ע"ש ארץ קיריי שיצאה משם. (לפי דעתי על שם Katcheon קאטכעזא שהוא שם מדינה (מחוזי גליל) אחת בארץ כינא. קיריי כמו קירכיי ר"ל קיטכיי). וכלתי ספק זאת כיונת הבבלי והירושלמי בשם קודיא או גותיא.

המדיי. היא מדינת מדי. ושמועתי מאנשי פרס שעד היום עיר גדולה במדינת מדי הנקראת "האמראן" ומקובל אצלם שהיא שושן הכידה, שם עד היום קבורת מרדכי ואסתר כבנין מפורא, והוא כמו כהכ"נ, ומתקבצים שם ומתפללין במקום ההוא (עיין לקמן ערי מדי זו חמקין). בבבלי הנ"ל מדי זו מקדונא. לפי דעתי אין כונת הש"ס שארץ מקדונא בארץ יון היא מדי, כ"א שהכונה

רפו תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ

על מדינת מיקדוניה במחוז מאזאסאטמיה (עיין מקומו) והיא סמוכה לנבול פרס ומדי (1).

מוקדוניה. לפי סדר תרגומו תרגם בן על יון וכונתו על מוקדון הידוע "מאצאדאניען" שהוא סמוך למחוז "מאדעא" וארץ היונים כאשר אבאר במקום אחר. בכבלי הג'ל יון כמשמעו. ירושלמי מגילה אוסס, ותרגום ר' יוסף אוכיסוס, נראה לי שהוא Ephesus עפייסוס (אוכיסוס, אוסס) במחוז יאניא כאנאטאל. ועיר עפייסוס עיר גדולה מאוד בימים ההם. וכעת חרבותיה לדרום אזמיר (זמירנא) כמהלך יום א'.

ויתניא. ובתרגום ירושלמי וותנייא וכן הוא בירושלמי מגילה ובתרגום רב יוסף. נראה לי שהיא מדינת "ביתניא" Bithinia (ו' במקום ב') בארץ אנאטאל (2) ובמדינה ההיא מחוז פאנטוקא מאריאנדיא קויקאנעס, ובכבלי הג'ל זו בית אוניקא ר"ל Bithinicia. בית יניצא (ק' נחלף בצ' כנודע) ומדינה הנוכרת, נקראת כבי שמות אלה כנודע מספריהם (3).

אוסיא. בבלי וירושלמי הג'ל מוסיא וכן תרגום ר"י. נראה לי היא מדינת Mysia מיסיא בארץ אנאטאל, ובמדינת מיסיא הג'ל מחוז אוזיא ועל שמה נקרא כל חלק הארץ ההיא "אזיא" כנודע (עיין לעיל פ"א מעבר הידרן המזרחי כהגה"ה ב').

תרכי. היא מדינת "טורקומאניא" למזרח ים "כספיה" ועל שמה נקראת מדינת ישימעאל ארץ טורקיא (טירקיא), כי משם יצא העם טורקוס לשבת בארץ הזאת. או תרכי היא מדינת "טראציה" בארץ אנאטאל (ק' נחלף בצ'). ובכבלי וירושלמי וכן

(1) ומלחמי ציוקסמן קדמוניה חלק כ' פ"ב שנחמס כל'צין היסה צימי קדם עיר חנעיוכי הנקדלח ב"כ מוקדוניה ע"ס שבו חוזה וישנו זה המוקדונים.

(2) יוקסמן קדמוניה לו ז' חונל הנקדלים אינעכר Iberer זלכץ אינעאל.

(3) יש חומרים עיר Tobolsk במדינה רוסיה הסיבירי נקדלה כן על שם חונל

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ רפו

ברכה יש מחלוקת בתירס יש אומרים שהוא פרס ויש אומרים שהוא תרקי הנ"ל.

ורבינו סע"ג מתרגם גומר "אלתרך" כבי דנושה (ר"ל מורקיא), מנוג "אניב", מדי "מאהאת", ויון "אליונאני" ר"ל אלוניי (העלעניא) כנודע (עיין ירושלמי סוטה ריש פרק אלו נאמרין רי לוי בר חיתה אזל לקיסרין שמע קלון קריין שמע אלונים סתין וכו' ר"ל שקראו ק"ש לשון יונת ע"ש). תוכל "ואלצין" (ר"ל כינא שנקרא נם צין), משך "כראסאן". ואמרת בתחילה שהכונה על עיר "כארסאן" על שפת ים השחור הצפוני על נהר דניבר. אכן שמעתי מאנשי פרס שעד היום עיר "כראסאן" בקצה מדינת פרס והיא עיר גדולה ויושביה הרבה מכני עמינו מהם עשירים גדולים. וזה עשרים שנה כמו רשעי הארץ והעלילו עליהם שהרגו פרסי א' ויהרגו הרבה מהם והנשארם נורשו מהעיר. תירס "פארס" ר"ל פרס עכ"ל. יש אומרים נמר היא מדינת "קרים" על שפת ים השחור הצפוני.

ובני נמר אשכנז וריפת ותנרמה.

בתרגום הירושלמי ושום אפרכיותהון אסייא וסרכון וברבריא. אסייא. הוא אוסיא (מוסיא) אשר נזכר כבר בפסוק א'. ופרכון. לפי דעתי הוא פרניון ר"ל פריגיא אשר זכרתי לעיל בשם אפרכי ע"ש.

ברבריא. ידוע הוא חלק הצפוני שכארץ אפריקא (מונים ברברי ומורמניא שהולכים ערומים בשוק. ספרי פרשת חאזינו). אכן מצאתי בספריהם שנמצא עיר (ומחוז) ברברים בעבר נהר פרת סמוך לעיר רסן (עין מקומו) ואולי עלי' כיון התרגום. במדרש רבה סדר נח פ' ל"ז אסייא והדיף וגרמניא. ר' ברבי אמר גרמניקיא. ובירושלמי מגילה [פ"א ה"א] הריית. לפי דעתי הוא מ"ס וצ"ל הדיף. וכן (ירמיה נ"א כ"ז) אררט מני ואשכנז תיב"ע ארעא קרדו חורמיני (אורמיני ארמעניען) והדיב. במסכת קדושין דף ע"ב ע"א חבור זו הדיב. היא מדינת אדיביניו

(*) סעודה כי תרגום יון הוא יונאן ואין לו כל שייכות עם השם העלעניא. רק שהרסעדיג הוסיף בראשו מלת "אלי" שהיא הי' הידיעה בערבית.
(1) כיח אלץ עלכות הילכה העלכה ומורכו העלך שחגגו כנודע.

רפח תבואות פרק ה תולדות בני נח הארץ

(Adiabene) בעבר נהר חדקל שם העיר הגדולה ארכאלא (הושע י' י"ד בית ארכאל) והיא נודעת ומפורסמת ע"י מלחמת אלכסנדר מוקדון עם דריוש מלך פרס (ובספר ר' בנימין בעל המסעות וז"ל ומנינה מהלך פרסה עד עיר ארכאל) עיין לקמן. גירמניא. עיין לעיל בשם גרמניא ולקמן בשם גליא. ורב יוסף תרגם איסיא ופרסווי (ר"ל פרס) וכרביא. ורבינו סעודה'ג מתרגם אשכנזיאלצקאלכה" (ר"ל הסלאווען) ריפת יופרנגה" (ר"ל הפראנקען) ותגרמא "ואלכרניאן" (ר"ל כורוגנד). ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים.

תרגום יב"ע אלסומרוס אכויא ודורניא וכן הוא בתרגום ירושלמי כ"א אלסומרוס הוא שם א' אבל הוא טעות המעתיק והמדפיס. וטעות זה גם בירושלמי מגילה [פ"א ה"א] וכרבה. אלם. נראה לי שהוא אי הים (וכן שם עיר אשר באי) "אלוסא" במחוז "לאמאמיס" בארץ אנאטאל על שפת ים הגדול למערב דרומית "טרסוס" היא תרשיש (עיין בסמוך). במסכת סנהדרין ס"ד ע"א מצינו בסבמי בן אלם. פירש רש"י בסמך ושם מקום [הוא]. ולפי דעתי היא אלם הנזכר (ובספריהם מצאתי עיר אלם במחוז יפו וגת) ולא יש הכרח להגיה ולאמר אלם בסמך, כי בירושלמי ובספרי הגרסא אלם והיא אולמא רכתי הנזכרת בתחום ע"כ ע"ש.

טרסוס היא תרשיש. עד היום על שפת הים הגדול בדרום אנאטאל במחוז הנקרא בימי קדם "ציליציא" הוא קיליקיא הנזכר פעמים הרבה בדברי חז"ל (ירושלמי סוף מסכת חלה שטה י"ן בעכו הכא מקיליקיא) עיר גדולה הנקראת בל"ע טרסוס ושם חרבות גדולות מימים הקדמונים. וכעת נמצאים בעיר הנזכרת מבני עמינו בערך מנין אנשים אשר כאו מעיר חלב (אלעפסא) והתיישבו שם. היא תרשיש הנזכרת כיונה לברוח תרשישה כי יפו ותרשיש שניהם על שפת ים הגדול. אכן יש לזקק מה שנאמר (מלכים א' כ"ב מ"ט) יהושפט

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ רמט

עשר אניות תרשיש ללכת אופירה לזהב ולא הלך כי נשכרו אניות בעציון נבר. וידוע לכל יושבי הארץ כי כמעט אי אפשר ללכת מים עציון נבר (הוא ים סוף) לים תרשיש הנזכר. כ"א עד שיקף כל חלק אפריקי ועד שיבא דרך ים אקיונים לים הגדול (ים התיכון), וזה ודאי מן הנמנע שישלח דרך רחוק זה ולא דרך יפו עכו וכו' שהם על שפת ים הגדול ומשם יגיע בזמן מעט לתרשיש, ואם תשיב שנקראים דוקא אניות-תרשיש אבל לא שהלכו לתרשיש, הלא מקרא מפורש הוא בדה"ב כ' ל"ו ויחברו עמו לעשות אניות ללכת תרשיש ויעשו אניות בעציון נבר. והנה מוכח שהלכו לתרשיש דרך עציון נבר, וא"כ אי אפשר שהוא תרשיש הנזכר לעיל כאנאמאל.

לכן נראה לי שמוכח ששני מקומות הם הנקראים תרשיש. א' הנזכר שהוא מבני יו"א שהוא במחוז בני יקטן. ותרשיש ואופיר או מדינה א' הם או לסחות סמוכים זה לזה, ולכן נזכר כמעשה יהושפט הנ"ל כספר מלכים ללכת אופירה, וכרכה"י נזכר ללכת תרשיש.

וראיה ברורה לרברי אלה שבכל מקום שנזכר במקרא תרשיש הצפוני היוני בארץ אנאמאל מתרגם יב"ע מדינת ימא כמו (ישעי' ס"ו י"ט) תרשיש פול ולור מושבי קשת תוכל ויון. וכן (שם כ"ג א') אניות תרשיש וגו' מארץ בתים נגלה למה ושם מדבר מתרשיש היוני שהיא ממלכות צור. וכן (יחזקאל כ"ז י"ב) שמדבר על תרשיש היוני. וכן (שם ל"ח י"ג), וכן ביונה [א' ג'] לברוח תרשישה, והוא תרשיש היוני. בכל מקומות אלה תרגם מדינת ימא.

אולם (מלכים א' כ"ב מ"ט) כאניות תרשיש ללכת אופירה מתרגם ספינות אפריקא. וכן (ירמיה י' ט') כסף מרוקע מתרשיש יובא וגו' (וידוע שגם שלמה הביא כסף משם) מתרגם כספא דמחפן מאפריקא. וכן (מלכים א' י' כ"ב) כי אני תרשיש וגו' ארי ספנתא אפריקא.

ועתה נחפשה ונחקירה לרעת תכנית תרשיש במדינת אפריקא:

רצ תבואות סרק ה' תולדות בני נח הארץ

ולפי הנראה תבונתו במחח בני יקמן יעיין מקומו) שהוא בחלק ערב הדרומי (יעמען או ערב המאושרה) וכאורך הוּמָן התפשטו ג"כ מעבר לים סוף עד שהגיעו לארץ אפריקא הידועה הסמוך לה. כי דוקא הים סוף מפסיק בין מדינת בני יקמן ובין ארץ אפריקא (1).

ושמעתי שכמדינת מאנאמאטאסא שהיא מול אי הים מאדאגאזקאר הר א' שחופרין ממנו זהב הרבה ושמו אפורה (אופיר), וכל מחוז ההוא הנקרא זאפאלא מוציא זהב הרבה. וכן נמצא בארץ ההיא פילים (שנהבים) וקופים ותוכיים כמו שזכר מלכים א' י"ב. וכלתי ספק במחח ההוא עיר תרשישו ואופיר. ודרך המלך לארץ ההיא הוא על ים סוף בעציון נבר.

ומה שהתעכבו ג' שנים לא יש לדקדק, כי כגון ההוא יורדי הים באניות הלכו לאט לאט ולא התרחקו משפת הים ולא הלכו באמצע הים, ועל ידי זה התעכבו הרבה בדרך לסכוב כל ההרים והסלעים אשר נכנסים דרך שפת הים. וגם לא ידענו אם עיכוב הזמן ג' שנים הוא מהתרחק הרב או מסיבות אחרות עד שיקבצו הזהב וכל הדברים שהביאו משם.

וראיתי בספריהם שתרשיש היא מדינת היספאניא (ספרד), כי כימי קדם נקראה טארמעזוד על שם עיר גדולה ורוכלת שהיתה שמה על שפת הים. ואומרים שנקראת כן על שם תרשיש. ורחוק הרבה מאוד בעיני. כי למה ילכו דרך ים סוף ולא דרך הים הגדול למדינת היספאניא הנ"ל כמו שכתבתי לעיל? ועוד לא שמענו שנמצאים פילים (שנהבים) במדינת שפאניא וגם תוכיים הרבה לא נמצאים שם*.)

(1) ויש חלוקים שעם אפריקי ילח מעם אופיר (אפיר), הנה

מוכח שמכונת אופיר צלרץ אפריקי, וזה נסכים עם דברי.

(*) לפי החקירות האתיולוגיות של התייר הגדול ד"ר קיל סבר באפריקא ארץ אופיר, היא על שפת הים מאזירה בחמשה עשר מיל נגבה מזמבז בין סנה ותתה. ילדי הארץ קוראים עתה למקום הזה פורה. אבל הערבים לפנים קראו לו אפיר, היא הצורה הערבית או הסבאית של השם העברי אופיר. כלשון העם יושבי המקום, הוראת פורה הוא מחפדתו. מזהב. ילדי הארץ קוראים לעצמם סקלנא לאשר עם השמש, והם

תבואות מדקדק תולדות בני נח הארץ רצא

אכזיא. לא נודע לי. ולפי דעתי הוא מים וצ"ל אכזיא כמו
שהוא בירושלמי מגילה [פ"א ה"א] אביה (כמו אכזיא) והוא לפי
דעתי אפי' (עוקב) עיר במדינת איטליא רחוק 7 פרסאות מעיר
המפורסמת רומי. והיא נקראת בלשון רומי פארום אפי'. (ספרי
פ' בלק ומלכות זו (הדומיים) אין לה אלא ד' מדינות שראויות
להלכות : אביא, אלכסנדריה קרמיני' ואנטיכיי¹). וכן הוא במדרש
דבה הנ"ל [פלין] כיתים איטלי' וכן בתרגום רב יוסף [דהייא
א' ד] איטליון וכונתם ארץ איטליא. ובארץ הזאת במחוז עיר
לאמינוס נמצאת עיר קיטיא Citta על שם כיתים הנ"ל. (ורחוק
בעיני הרבה לאמר שכונתם בשם איטליא איטליון על שם אטליא
בארץ אנאטול במדינת פאמפיליא עיר גדולה על שפת ים הגדול.
כ"א על ארץ איטליא הידועה) וכתרגומא תקלום בפרשה בלק כיתים
רומאי (" ר"ל רומי בארץ איטליא. אכן ביחזקאל כ"ו ו' כתיים
מתרגם יב"ע אפיליא, והוא לפי דעתי אפולוניא בארץ מוקרון
(מאצערדאניא). ובספר מכבי א' א' כי בזכר שאלכסנדר מלך
מקרון הוא בארץ כתיים עכ"ל. ומוכח שמקרון בכלל כתיים.
וזה ראייה לדברי בכעת יב"ע בשם אפיליא.

דודרדניא. וכן הוא בירושלמי מגילה [פ"א ה"א] זבן תרגום
ירושלמי. על שפת ים) פרסי סמוך לים סוף בחלק הדרומי מדינת
ערב עד היום עיר דאדאן. ובישעיה כ"א י"ג משא בערב ביער
בערב תלינו ארחות רדנים. מוכח שתכונת ארץ דדן בערב היא.
אכן נמצא עוד עד היום במדינת עפירוס במחוז מוקרון עיר
ומחוז "דאדאנא". (ואולי היא דגזכרת יתוקאל כ"ו י"ט ודן ודן

עובדים לחטה ולאש עד היום- צדאח פניהם אינם דופים כלל להאסירים האחרים.
זכרונם הוא מדויק יהודי בכלל ולפי דעת דר' פסד הם תעובות מילידי הארץ
הקדומים עם העובדים שנתישבו בארץ בימי שלמה. וזה נמצא בארץ גם עתה ויושבי
הארץ עושים בזה משא ומתן גדול.

(1) כסב היוסיפון ג' ג' אנטיוכי עיר גדולה צועלם בשליטי עיר
מלכות הרומיים עכ"ל.

* גיטתאות אחרות "ביתא"י

רצב הבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ

מאחל דן במקום דרן הנזכר עם יון שהיא במדינת עפירוס הנ"ל.
ורבינו סעה'ג מתרגם אלישה "אלמציצה" (לא ידעתיו).
תרשיש "יטרוס". בתים "קברוס"², ר"ל אי ציפירס, ובאמת עד
היום נמצא באי הנזכר עיר קיטטיס, ומוכח שנתישב אי זה מכני
ביתים. דרגים "וארנה", ועד היום בקצה דרומית מזרחית ארץ
ערב על שפת הים הגדול סמוך לקצה ים סוף. והנקרא בלע
יפאב אלמנדב" עיר "ערן" (אדן), וזה מסכים לדברי הנ"ל כי עיר
"אדן" במחוץ עיר יראדאן. שזכרתי לעיל.

בחרנוס רב יוסף נ"א אלס תרסס אכווייה ודרדניא ררוס
וחמין ואנמיוך עכ"ל. ררוס הוא "רואד" (עין לקמן הארור) חמין
הוא חמת ואנמיוך הוא אנמיוכיא, עין במקומם.

ובני חם כוש ומצרים ופוט וכוּנען.

תיב"ע ושום אפרכיותהים ערביא ומצרים ואליחרוק
וכנען, וכן תרגום רב יוסף.

ערביא. הוא ערב. הנה מוכח שטבאר כוש ערביא, וכבר
ידוע ומפורסם שכוש הוא בארץ אפריקא (עטיאביעא,
אבאסניא), ולמה פרש ערביא? אכן ידוע תדע שמוכח שתכונת
כוש כב' מדינות, א' במדינת אפריקא הנזכרת והוא הנזכרת מלכים
ב' י"ט ט'. ישעיה י"ח א'. שם כי נ. תהלים ס"ח ל"ב. אכן

(1) אכן אם נביין צלשון המסוק קשה לומר שכונת הנציא על יון
הידוע כי כבר הזכירו לעיל [מסוק י"ג] יון חובל ונשך. וגם לא נמלל
צלחן היום קדה וקדה וגו'. ושנעתי מלשנים העלם "והדור שעד היום
למחרת עיר אלהן כוהלך יום א' עיר דואן על שפת הים הגדול
צחלק דרומית ארץ ערב וגם נמלל לצונה לה עיר יואן. ושניהם
צמדינת חינון (ר"ל יעמען עיין צמקונו) וצלחי ספק צ' עירות אלה
הם דן ויון ועליהן כיון הנציא.

(2) חולי הכונה במהדורין ק"ו ט"א : ולם מיד כהים אחר רב ליבין
(וכן הוא צילקוט, עין ערוך ערך אשפר) אשפר, ע"כ. ר"ל חסכה וחיל
א' עקר ר"ל לצר ליסכוב (ס' חמורה ל' עין ערוך ערך אשפר).

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ רצנ

מצאנו גם כוש בארץ תימן (יעמען) הוא ערב ועליו כיון המתרגם הנזכר פה ⁽¹⁾. והוא שנמצא צפורה אשת משה המדינית נקראת אשה כושית. הנה מוכח שמדין בכלל כוש הוא, וכן חכקוק ג' ז' אהלי כושן וגו' ארץ מדין. וכן ירמיה י"ג כ"ג היהפך כושי עורו מתרגם יב"ע האיפשר דישני הידואי (כמו הינדואי, ר"ל אינדיא) (תרגומו הודו נקרא בל"ע "אלדיק הינדי", גם קוראין "אלדיק חבש" ר"ל כוש, ומוכח שאינדיא נקרא ג"כ כוש). וכן ישעיה י"א [י"א] ומסתרם ומכוש תיב"ע ומסתרם ומהודו. והכוונה על כוש שבארץ תימן הנזכר שהתפשטו עד הודו ⁽²⁾. וכן דבה"י ב' כ"א פ"ז

1) בחרגוס שני במגלה חסתר : מהודו ועד כוש, מהודו דמערבי ועד כוש דמזרחי עכ"ל, לא ידעתי כונתו, הלא הודו צמורת, וקשה לוור שכוונה על הודו המערבית במדינת אמעריקא, אכן בחרגוס ראשון (במקלחות גדולות) מלחמי "דמן מדינחא דהינדיא רבא ועד מערבא דבוש", והוא הנכון.

2) ויזה נראה לי לישב החנו"ל שיש בפלוגתא דרז ושמואל במסכת מגילה דף י"א ע"א צע"כ בצינן מהודו ועד כוש חד אמר הודו וכוש סמוכים זה לזה וח"ל הודו צסוף העולם וכוש צסוף העולם וכו'. וקשה לוור שיש פלוגתא בציניהם בצינן הנולאות זה אמר הנולאות היא כןזה אמר כן ולא מלאו שיש פלוגתא בנולאות כי הנולאות ה' היא ואין להסתפק באלוה. וכדלה לי שזה כונת ונחלקותם, כי מלחר שולאנו שתי מדינות ששונות כוש ה' צחלק אמריקא וא' צחלק אזיז צנחח יעמען הזכר, ומחח זה אינו כל כך רחוק מלרץ הודו ובנועע הוא חלק ונחו (כמו שדלה מחרגוס יצ"ע הנ"ל שופרש ונחרגס כוש הינדאי ונוכח שאלח הוא או לפחות סנווך מנוש כוש להודו), והנה חולקים על כונת כוש הנזכר עם הודו, אם הוא הסנווך (ציעמען) או הרחוק (באפריקא), וצמוץ ההוא כוש הרחוק צסוף העולם ר"ל עולם הנושע והנודע. חד אמר הו"ב סמוכים שכונת הפסוק כוש צצחלק אזיז. וח"ל שכוש צסוף העולם. ואין חולקים בנולאות כ"א בכונת הפסוק. ועל זה הדרכ מלחמי כתוב צסם הנאון ר"ל ונוילגל: זלוק"ל ג"כ שפירש הנחלקות שציניהם צעין מחפסת ועד עזה חד אמר חפסת צסוף העולם ועזה צסוף העולם וח"ל חפסת ועזה צהדי הדדי הו קיימי בשם שמיך וכו'. והנה

רצד תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ

והעריבים אשר על יד כוש, הוא כוש שבמדינת תימן ערב. (אכן לפי תרגום רב יוסף הוא כוש שבארץ אפריקא שכתב וערכאי די על תחומי אפריקא'). וזה כונת יב'ע בתרגומו שלפעמים יניח כוש כלא תרגום ואז הכונה על כוש באפריקא שהוא ידוע, שסתם כוש הוא הנזכר. ולפעמים מתרגם הדרו והכונה על כוש ישמך ליעמען. (והנה נמצאים סה בירושלם אנשים שהם ממדינת פרס קטן למדי) סמוך לים כספא והבטיחו לי שירוואן שהוא על שפת ים כספא המערב: נקרא מבני עמינו כוש. ואולי כך מקובל אצלם). וא"כ מוכח שנה בארץ המזרח תכונת מדינת כוש.

מצרים עיין לקמן מקומו.

אליחורוק. עד היום כחלק מצרים הצפונית סמוך לנהר נילוס נמצאת העיר "אלג'ריא", ואולי הוא על שם "אלחרקא". ביחזקאל לי' ה' הוסיף כוב. ובשמות רבה פרשת בא נאמר שישראל הלכו מי שנה במדבר כוב. ושם פרשת כיד מדבר שור הוא מדבר כוב.

ורבסעה"ג מתרגם כוש "אלחבישה" היא המדינה שהיא לדרום מצרים ונקראת עד היום "אלחביש" והוא "אבעסיניא" כנודע (עיין לעיל כוש), ולפי מה שנודע לי לא נמצאים במדינה ההיא הרבה מבני עמינו ** (ואין כאן המקום להאריך ואם יגזור ה'

מלאנו עיר חפסח סיוך לעיר חלה (תלבים צ' ט"ו ע"ז) (שנמלאת עד היום למרחק שומרון כשלשה שעות (עיין מקומה), אכן עיר חפסח צעלמה לא זכיתי למלא (חכמה) (*). וגם עד היום צעפת נהר פרט עיר חפסחוס (עיין מקומו) היא חפסח, והנה חולקים על כונת חפסח אם היא הסוכה לעזה או שהיא על שפת הנהר שהוא רחוק הרבה שהוא צפוף העולם עולם הנוצר והנוצר, כי ללמון חפסח כבר מתחילים הרי בוויקס (הרי חשך) שהם צימיק ההם צפוף העולם (עיין לעיל אפריקא).

* עד היום נמצאת חורבה הנקראת "חירבת תאפסאח" היא לדרום מערב שכם.

** כונתו על היהודים שננטעו בין הנוצרים הנודעים בשם פאלאשט.

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ רצה

כחיים אאריך בו בחלק ד'), כשמות רבה פרשת י' וינ נזכר שמחלוקת היתה בין בני כוש ובין בני מצרים בענין הגבול עד שבא הצפרדע והארכה ועשו שלום ביניהם עכ"ל, ר"ל כי המכות היו דוקא בארץ מצרים וכזה ידעו גבול מצרים, ומוכח שמגבילים זה לזה. מצרים תרגם "מצר", ועד היום קוראים הישמעאלים מצרים "אלמצר", פוש מתרגם "תפת", עד היום בארץ "נוביא" המסמיק בין "חאביש" ובין מצרים נמצא עמק גדול הנקרא "ואדי תוסיות" ואולי כונתו על ארץ נוביא הנזכר. כנען מתרגם "כנעאן".

ובני כוש סבא וחזילה וסבתה ורעמה וסבתכא

ובני רעמה שבא ודדן.

תיכ"ע ושום אפרכיותהום סיניראי והנדקי וסמדיא ולכאוי וזינאוי וכנוי דמורימי זמר גד ומזג. ובשינוים מעמים בתרגום רב יוסף סינידאי כד' וכן דמרנד במקום זמר גד. סינידאי. אולי כונתו על סיניר (זענאר) בארץ תימן (עין לקמן הדורם) או כונתו על מדינת "סינאר" בגבול "עמחאסיא" בארץ אפריקא.

הנדקי. תרגם חזילה. ולקמן נזכר גם חזילה מכני יקמן עם אופיר שתכונתה במדינת תימן, והיא נזכרת גם בבני ישמעאל וישכנו מחזילה עד שור (בראשית כ"ה י"ח). והנה נזכרת גם חזילה כתחום נהר פישון כמו שנאמר [שם כ' י"א] הוא הסוכב את כל ארץ החזילה אשר שם הזהב, ומוכח שנמצאות ב' מדינות ששמותם חזילה. א' סמך לים פרסי למזרח תימן (יעמען, ערב) וכן נמצא בדברי שטראבא הסופר שנקראים יושבי מזרח ארץ ערב קרוב לים פרסי "חזילאטאיי" (ר"ל על שם חזילה). ותכונת מדינה זאת סמוך לגבול הודו וזה כונת התרגום שתרגם חזילה הנדקי, ר"ל הודו והיא חזילה הנזכרת בערך. וא' בדרום ערב. וכפי מה ששמעתי נקראת עד היום בל"ע "הולאן" והוא מכני יקמן שתכונתו במדינת ערב כאשר אכתוב במקומו.

רצו תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ

סמדיא. לפי' הוא מה שבחלק "נוביא" נמצא עד היום
חבל א' הנקרא "סנדי" (כמו סמדי) וגם שם עיר הנקראת כן
ותכונתו סמוך לנהר נילוס. אכן נמצא עד היום במדינת "יעמען"
על שפת ים סוף עיר סאכאטא. וכפי הנראה נקרא כן על שם
סבתה שתכונתה כמדינה ההיא.

לבאי. היא מדינת "ליביא" למערב מצרים (ירושלמי
כלאים פ"ח [ה"ג] "לוב" הוא מצרים).

זינגאי. הוא מחוז "צינק" (זינג) "צאנגוכאר" בארץ אפריקא,
מוריטי. (עיין לקמן ענמים).

זמרנד. 'וכן מתורגם מלכת שבא מלכות זמרנד. ונראה
לי שתרגם כן על שם אבן טוב זמרנד שנמצא במדינת שבא,
ועד היום נמצא במדינת מצרים הגבוה סמוך לחכש (אכעשיניא)
הרבה אבני זמרנד. וכן נזכר אצל מלכת שבא ואכן יקרה
שהביאה למלך והוא אבן זמרנד הנזכר.

מזג. הוא לפי דעתי מחוז "מזאמביק" (מוצאמביק) במדינת
אפריקא לדרום זינג הנ"ל. ככלי יומא הנ"ל [י' א'] סבתה ורעמה
וסכתא תני רב יוסף סקיסתן גוייתא וסקיסתן כרייתא בין חדא
לחד מאה פריס והקיפה אלפא פריס עכ"ל, לא זכיתי לדעתם.
אולי הכונה על מחוז עם סקיתי Scythia שתכונתם לצפון ים
שחור וים כספאי.

רבסעה"ג סכא יסכא. חוילה "זוילה", לפי דעתי כונתו על מחוז
זאפאליא שבמדינת-מאנמאטאפא שמוציא זהב הרבה כמו שכתבתי
לעיל בשם תרשיש עיין שם. סבתה "זגאוה", לפי דעתי הוא צינג
הנ"ל שהוא כחבל ארץ "זאפאלא" הנזכר, וכעת קוראים "זאגואה".
רעמה "אלקאקו"¹, עד היום למערבית צפונית מחוז "צינג"ו
הנזכר המחוז הנקרא כל"ע "אל מיקוקו", ולפי דעתי עליה כיון.

¹ בספר חלדל הדני מלחמי צענוות הנודיות שנבגלו השצעים
צעבר לנהר כוש שהזכיר ארץ לודים וקלקא אולי הכונה על מדינת בני
רעמה ע"מ תרגום הבאון.

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ רצו

סככא יאלרמס", לא ידעתיו. וכני רעמא שבא "אלסנר", עין
מה שכתבתי לעיל בשם סמראי. ודן "אלהנר", הודו הנקרא
בל"ע "אלהנר".

ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד
ובלנה בארץ שנער.

תריכ"ע בבל רבתי והרם ונציבין וקסספון בארעא רפונטוס.
בבל רבתי. אספר בקיצור נמרץ מהות עיר המפורסמת
הזאת לפי מה שנודע לי מספרי חכמי העמים.

תכונת עיר הנזכרת היתה על שפת נהר פרת (המזרחי
והמערבי) והנה עבר הנהר תוך העיר לרום כנדר בערך י' פרסאות.
הקיפה היה שנים עשר פרסאות (24 יעזית), גובה חומותיה בערך
300 רגל ועובי 87, ובתוך העיר בית האליל כל (ירמיהו נ"א ט"ד)
אשר נבנו 600 רגל. ויש אומרים שהוא המגדל אשר בנו בני
אדם (בראשית י"א ה'). גם היו בתוכה בניני גנות התלוים
שתכונתם על גבי בית הצד המלך שגובהם 300 רגל. והם
מלאכת פלא והפלא עד שנחשבים בכלל ז' דברים מעשה יקרי
הערך ומעשה פלא בעולם. ובאמצע העיר תכונת חצר המלך
נבוכדנצר והוא כעיר מיוחדת הקיפו ב' פרסאות ונכנסים בו דרך
מאה שערים דלתים ובריח. גם מעשה הפלא היו בה בניני הכריכות
ושפתות (רעממע) נהר פרת שהם ימנעו מי פרת להשמיץ העיר
בהתנכרו, וגם שלא יחסר להם מים אף בעת שישפילו ויתנמכו
מי הנהר.

המלך כורש כבשה תחת ידו אכן לא החריבה ועודנה
בגדולתה עד זמן ממשלת ארתחשסטא כי הוא החריבה ויהרס
מבניניה. אלכסנדר מוקדון שם על לבו להציבה על מעלה הראשונה
אשר הי' לה מימי קדם ויחל לבנות שפתיים נהר פרת ויבנו בהן
עשרת אלפים איש, אכן לא נגמר הדבר כי מת אלכסנדר.

בזמן חרבן הבית (ע"י טיטוס) עודנה על תילה אך לא
במעלה הראשונה. ותרד פלאים ממה משה. ובזמן קאנשטאנטיין

רצח תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ

(בשנת 4072) כבר היתה בלי יושב ועדיין קצת חומותיה עומדות
אשר בתיכן הניחו חיות לשחוק למלכי פרס.
וכעת היא תל עולם וחרכותיה גדולות מאוד והם מעון
תנים שמה ושרקה מאין יושב (ימייה נ"א ל"ז) ורבעו שם ציים
וגו' ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם וגו' ותנים בהיכלי
עוגג (ישעיה י"ג כ"א).

באמצע חרכות אלה נמצא כהר לבנה זכוכית (פערנלאסמע
בארנשטיינע), ברגלו היקפו 2280 רגל וגבהו 198 רגל. כראש הר
זה נראה יסוד הכנין גבהו 37 רגל, ובצדו המערבית נמצא בנין
חרב ארכו 500 רגל. ונראים בו ב' עליות, העליה התחתונה גבהה
60 רגל והעליונה יותר ממאה (גם התחתונה גבהה כעליונה כ"א
שכמעט מטונה בעפר הארץ עד חציה) ועל העליונה נראה יסוד
לעליה השלישית ואומרים הם חרכות המגדל הנ"ל *).

הזם, היא הנקרא בזמן הרומיים יעדעססא' Edessa (הוא
הרם) ונקראת ג'כ אורסא (עיין לקמן אור) וכעודא ר' מ' ארכוי
הכונה מעיר ארך הנזכר.

נציבין. עד היום עיר זאת על תילה בארץ דיארבקיר
לדרום עיר מארדיך בערך י"ב שעות ושם נמצאים הרבה מבני
עמינו ושם מראים קבר ר' יהודה בן בתיא. וכן כתב ר' שתחיה
הסובב, ושם בהכ"נ של ריב"ב. (פסחים דף נ' ע"ב.
סנהדרין דף ל"ב ע"ב).

קטסספון. (יקרא רכה פרש' ה'). גימין ו' ע"א מארדשיר
לאקסיספון. עד היום בארץ דיארבקיר הג'ל העיר כיסיסמין **).
פונטוס. תרגום ירושלמי בארעא דבכל הוא הנכון, כי
פנטוס הוא מחוז ים השחור והוא בסוף הצפון כל מדינות הנזכרות
ורחוק מערים הנזכרים. תורת הכהנים פ' בהר שהוציא עקילס
לעכריו בפנודוס עכ"ל. וידוע שעקילס הגר המתרגם

* ר"ל מגדל דור הפלגה שהוזכר בעמוד הקודם.

** העיר הזאת המהוללה בימי קדם עברה על חיל המזנה של נהר תיגריס

י' חרקל ומטנה נשארו בהיום רק חריבות מעטות הנקראים אצל ילידי הארץ מאק קיסרי
והשם קטססון ניתן לה מהמלך הפרסי מאקהוס.

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ רצט

החזרה בלשון יין נולד במדינת פונמוס ונקרא בלשון העמים אקוילא (Aquila) וכתבו שנולד בארץ פאנמוס וישב בעיר רומי וכרח משם בעת שצוה המלך קלודיוס לגרש כל היהודים מרומי. והיה גם בזמן ר' אליעזר זר' יהושע כנזר כירושלמי מגילה פ"א (ה"א) ובזמן האדריאן כנזר כירושלמי חגיגה פ"ב (ה"א) אדריינוס שאל לעקילס הגר וכו'. ריש מדריז איכה רבתי דף נ"ח ע"ג תרגם אונקלוס צ"ל עקילס.

בבלי יומא (י"א) ארץ זה אוריכות (נ"א ארכיש ואין נראה לי) במסעות של ר' בנימין ז"ל רביא היא כלנה עכ"ל. ומוכח שבזמנו על תילה והיא לפי דעתי אוריכות הנ"ל ביזמא. אבל זו בשכר (ע"ן מה שכתבתי לעיל בשם בשכר. וידוע תדע ששם ארץ בלעד וארץ ערב דוא שם הכולל כל חבל הארץ עד נהר פרת. כלנה זו גופר (נ"א גופר נינפי). לפי צ"ל נינפי. והוא שקוראין אלנזכר על ששת פרת (זר' בנימין כעל המסעות קראה איליובי היא פומבריתא) ונינפי נ"ל שהוא בדרך דרוש שדורש כלנה כמו בלה נאה כמו שאמרין במסכת ר"ה דף כ"ז ע"א ארשב"ל כשהלכתי לתחום קן נשריית (עיר בארץ בבלי) היו קוראים לבלה נינפי עכ"ל. והכונה נימספע כמו שידוע בספרי הבלי הינים (ביחזקאל כ"ז כיג כנה במקם כלנה חסר לי).

דבסעה"ג הגיח בבל ואכד וכלנה בלא ביאור כ"א ארץ מתרגם "ואלכרם", ולא נודע לי.

ויבן את נינוה ואת רחבת עיר ואת בלח ואת רסן. תריב"ע ית נינוה וית פלמיאת קרתה וית פריית (תרגום ירושלמי חרית) וית תלסר (תלאסר) וכן הוא ב"ר פ' ל"ז.

נינוה. חרבותיה הם על שפת חרקל המזרחי מול עיר מוצ'ל (מאסול). ע"ן תרסה"ג בסמוך) ועיר מוצ'ל נקראת מבני עמינו אשור. עיר נינוה היתה בימי קדם עיר גדולה מאד במדינת ובמעלת עיר בבל רבתי. סמוך לחרבות נינוה על גבעה אחת. בנין גדול ונקרא כל"ע נאפי יונים (נביא יונה) וגוי הארץ אומרים כי שם קבורת יונה הנביא. אכן טעות הוא בידם כי קבורתו בנליל כמו

ש תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ

שכתבתי במקומו (עיין גת חפר). ירושלמי ברכות פ"ה בנינוה צריכין למעבר.

פלטיא קרתא וגו'. כאן סר מהפשט והלך בדרך דרוש, כלח כמו קלח (קלחי אילן) וזה שחרגם פריות חרית (כמו חריות של דקל). וכן רחובות עיר מתרגם מלשון סרטיא ופלטיא גדולה ר"ל רחוב העיר. תלשר עיין לקמן בערי מלך אישור (ישעי' ל"ז י"ב). כבלי יומא א' [נינוה כמשמעה רחובות עיר זו פרת דמישן, כלח זו פרת דבורסיף, רסן זה אקמיספון עכ"ל. חלק הדרומי של מעזאפאטאמיע (עיין מקומו) במחוז שמחזר פרת וחדקל לצפון עיר בצרא (כאסארא, באלסארא) נקרא כימי קדם מעסא (Mesa), והכונה מישן. וזה פרת דמישן, ור"ל עיר על שפת פרת במחוז מישן. וכן פרת דבורסיף ר"ל עיר על שפת הנהר אצל בורסיף. והוא סמוך לעיר כבל הישנה אשר כלל ה' שם שעתם. במדרש רבה שם וז"ל לא תאמר בורסיף אלא כול סיף. (סנהדרין דקט"ע"א ככל ובורסיף סימן רע לתורה: עיין רש"י). רכסעה"ג מתרגם אישור "אלטעצל", עיין לעיל נינוה. רחובות עיר ירחבה אלקריה, והיא עיר רחבת (Rahabet) שתכונתה על שפת פרת בין "אנא" ובין "צרקוויאוס". ואת כלח "ואלא-לה" לא ידעתי. ואת רסן "אלמדין". עד היום בארץ דיארבקיר העיר "אמאדיא" והיא עיר גדולה ושם מושב מלך דיארבקיר "אנמצא" שם הרבה מבני עמינו. כבלי יומא (שם) אישור זו סילוק. לפי דעתי הוא סעליקיא Seleucia כמדינת מעזאפאטאמיה במחוז בגדד.

ומצאתי כספריהם הראשונים כלח היא "חאלואן" עיר בין "איראק ערב" וכן פרס עכ"ל, וכעת לא נודעה.

ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתוחים ואת פתרסים ואת כמלחים אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתרים.

אונקלוס תרגם כפתרים קפטקאי. הוא דמי'אט' (עיין לקמן

(*) גם המחוז הזה הוא אחד ממחוזות ממשלתנו ירדה.

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ שא

כלשון רס"הג). תוספתא מקאות פ"ו מעשה כדמיו נ"ל צ"ל כדמט"ו).
יב"ע ומצרים אוליד ית גיוטאי מריוטאי ליווקאי פנטסכינאי
נסיוטאי פנטסולומי וגו' קפסקאי. ותרנום ירושלמי ומצרים אוליד
ית מריוטאי פנטסוליסאי לוסטאי פלוטאי פנטסכנאי.

גיוטאי. נראה לי שהוא ריכטיג וממנו יצא השם ענישטי,
ואומה ומשפחה אחת מיושבי מצרים אשר מתפשטים כמעט בכל
הארץ ונמצאים גם בארץ הזאת הם "צינאני" (ציגיינער) נקראים
כלשון עם ארץ המזרח בשם "ענישטי" (כמסכת שבת ריש
פרק כל כתיבי היתה כתובה גיפסית. במסכת מגילה דף י"ח ע"א
גפסית לנפתים). ולפי התרגום הנזכר הם הלודים, (עיין לקמן
בפרוש רבינו סע"ג מה שכתבתי מאומה זאת).

מריוטאי. בספרי פ' האזינו מונים ברברי מורטניא
שהולכים ערומים כשוק. וכן במסכת יבמות דף ס"ג ע"ב. היא
מרינת "מורידטאניא". לפי דברי היוספון מדינת פוט שישם נהר פוט.
ליווקאי. לא נודע לי.

פנטסכינאי. הוא המחוז בין עזה ובין פילוסי (רעמסס)
הנקרא כימי קדם "קאזיאסי קאדוא".

נסיוטאי. אולי צ"ל וסיוטאי, ועד היום קוראים חלק
מצרים האמצעי "וסטאני". כי נחלק לג' חלקים מצרים הגבוהה
נקרא "אלצעירי" (עיין לקמן כלשון הגאון), האמצעי "אלנשטאני",
התחתון שהוא על שפת הים "אלכאחרי". וכן לוסטאי בתרגום
ירושלמי נראה לי שכונתו על נסיוטאי הנזכר.

פנטסולומי. לפי דעתי הוא מורכב משם פול ולוד (לוט).
פלוטאי. הוא רעמסס (עיין במקומו) וכן תרגם יב"ע
(שמות י"ב ל"ז) מרעמסס סכותה מן פלוסין.

ורס"הג מפרש לודים "אלתניסיין"¹). היא צוען מצרים כמו

* בתוספתא הנדפס עמ"כ כתי' יועין: עירמורש: הירסא בירמין. ומשם נראה

שהמקום הזה הוא בא"י ולפייו הנחת ההבדל מיטעה.

1) וידוע מדע שזמלא עוד מדינה לודים (הנזכרת ישעיה ס"ו י"ט
כשם ש פול ולוד) לפי דעתי הכונה צלרן הלכות והיא מדינת לודים שהיא

שב תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ

שתרגם ג"כ האונקלוס פ' שלח לך (במדבר י"ג כ"ב) צוען מצרים תנים ומצרים¹ . ענמים ואלאסבנדראניין, הוא אלכסנדרי של מצרים, עיין בסמך במקומו. להבים יאלבהנאסיין. נפתוחים "אלפרטיין", עד היום² נמצא עיר נאנהא במשיכת הנילוס המזרחי 18 פרסאות לצפון קאירא, וכן הכפר פרטין³ פרסאות למערב נילוס 18 פרסאות לרחם סיתום (פיאוס). סתרסים "אלביטיין", אולי הוא כמו פויטיין (עיין פתום). כסלחים "אלצעירדיין", כבר כתבתי חלק מצרים הגבוה (הדרומי) נקרא עד היום "אלצעיר". כפתורים⁴ אלדמיאטיין, והוא דמיאט סמך לים הנדול על יד נילוס המזרחי, עיר קטנה ויושביה מכני עמינו מעמים. ומדי דברי מארץ מצרים אזכר עוד שמות ערי הארץ הזאת הנזכרים במקומות אחרים.

ביחון (בראשית ב' י"א). פירש רש"י פישון זה נילוס. וביחון לא פירש. ולפי הנשמע טובה שביחון הוא הנילוס. לפי מה ששמעתי שיושבי חכש (אבעסיניא) קוראים לנילוס ינוחאן; ופישון⁵ הוא נהר גוזן (גאנגיס) בארץ הודו וכ"כ יוסיפון קרמוניות ח"א פ"א שביחון הוא הנילוס ופישון הוא הגאנגיס, אכן נמצא

זכרון מדינת מיקיא (עיין לעיל עמוד דע"ו) ועיר הגדולה היפה זאדזעס ושם היו מושב העלך העשיר המפורסם קדעזום הידוע, וכן סול אולי היא מדינת סאלמיליא סמוך למחוז קליקיא ושם עיר חדשה היכל, או מדינת סאלמלאחניא סמוך למדינת סאלוסוס.

1) הנה לפי דעתי שם ליגאני שזכרתי לעיל בשם גיוועלי ילא משם לוען (ע' כחלף בגעין, לוען לונן), וכחנני לעיל בגיוועלי הם הליגאני (הלוענים). והוא פירוש וציאור הלועים, ורצונו הגאון מתרגם לועים אלחסיין והוא לוען כונו שכתבתי כבר. ויב"ע מתרגם לודים גיוועלי שהם הליגאני שילא: מלוען. ומוכח ששניהם נלמד אחד נחבוכו שהלודים הם הליגאני. ונוי שמכיר אותה הכבדת והיקרה הזאת יודע ונבין דברי סב"ל ממהגה (שאוכלין בשם אחד) ירושלמי תרומות פ"ח .

² "המאור הזה הוא מהחפצות יסבאין ספר פרי תבואה.

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ שנ

עוד עד היום נהר גאחון בארץ פרס הצפוני ומושך צפונה ונופל בים אוראל. אולי הוא ג'חון הנזכר.

און (כהן און בראשית מ"א מ"ה, יחזקאל ל' י"ז און). דל ססיקתא רבתי פרשת י"ז מצרים ה' ערים מברכות שסת כנען ואלו הן: עיר ההרם עיר השמש נון אלכסנדרי נוף מנפוח תחפנס חופיינס ועיר החרם סרק אני ועיר שמש אילו פילוס עכ"ל. נראה לי להגיה ולפרש לשון זה כי יש בו בלבול ועירוב. וכך צ"ל עיר החרם עיר השמש נא נוף תחפנס (אלה הן ה' ערים) ואח"כ מבארם עיר ההרם היא "סרקאני" (ולא זכיתי לדעת תכונת עיר זאת כי עיר סיראקוס היא באי "סיציליא" ואין לה שייכות לארץ מצרים). עיר השמש היא העליפוליס (בלשון יוגית "העליאס" שמש, פאליס" עיר) והיא בית שמש (ירמיה מ"ג י"ג). נא היא אלכסנדריא. וכן (ירמיה מ"ז כ"ה) אל אמן מנא תיב"ע אלכסנדריא. וכן (נחום ב' ח') התימכי מנא אמן תיב"ע אלכסנדריא. (בראשית מ"א מ"ה) כהן און מתרגם רבסעה"ג יאמאם אלכסנדריה" (ומוכח און היא נא). נוף היא מנפוס (מנפוח הוא מ"ס). הוא הנקרא בל"י "מעמפס" וכן תרגם יב"ע (ירמיה מ"ד א') נוף מפס ר"ל מימפס הנזכר (ישעיה י"ט י"ג שרי נוף בתיב"ע אינש מכים מעות המדפס וצ"ל מפס). תחפנס היא דופייניס" (חופיינס מ"ס) היא הנקראת ידאפניי. (יב"ע כהן און רבא רמנים ר"ל צוען).

תכונת ידאפניי היתה בחלק הדילמא (עיין בסמוך) הוא חלק מצרים הצפוני כמחוז הים. מימפס" תכונתה סמוך לעיר "קאירא" (עיין צוען ע"פ פירוש הגאון). תכונת העליפוליס היתה בשפת המזרח של הנילוס המזרחי. כי הנילוס יסרד לכ' ראשים המזרחי והמערבי, עיין רעמסס.

10 (*) לפי ההקדמות החדשות היא און היא העליאופוליס והיא היתה רחיקה

פרסאות לצפון מזרח קאירא.

11 (*) בהפסקת תוצאות ההד"ח במוהר"ר סאיר איש שלום (ויען תר"ם) הנהגה

פרביה הנהגות האלו יעריש.

עד תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ

גשן (כראשית מ"ה י') מתרגם הגאון "אלסדיר". עד היום כחלק מצרים הנכונה על שפת הנילוס המזרחי עיר "ריר" ומטולה בצד המערבי עיר "גאישן" ר"ל גושן. וכלתי ספק על זה כיון הגאון, אכן תכונה זאת רחוקה מצוען ושאר העירות הנזכרים פה. ולפי משמעות הפסוקים ארץ גושן סמוך לעיר מושב יוסף ופרעה שהוא צוען. ועד היום נמצא כפר "גישן" לצפונות מזרחית מצרים הישנה (אלקאירא) בערך י"ב שעות.

פיתום (שמות א' י"א), הגאון מתרגם "אלפיוס". ועד היום לדרום עיר "קאירא" (נוטה מעט מערבה) כמהלך יום א' עיר "פיוס" (והיא עיר מולדת הגאון לכן נקרא רבינו סעדיה הגאון "אלפיוס"). וכדברי סופרי היונים הקדמונים (העראדאמוס) נקרא "סאמאמוס" סמוך לעיר פי כסת (עיין מקומו). ולפי דבריהם תכונתה לצפון פיוס יותר ממהלך יום א' ("יכ"ע תרגם ית מאנים וצ'ע).

רעמסס (שם). כלשון קופטי Rem Schoss איש רועה. רעם כלשונם איש שאם רועה, על שם שישבו שם בני יעקב שהם אנשים רועים רועי צאן. הגאון מתרגם "עין אלשמש" (ר"ל עין אלשמש) והוא עיר הישמש או בית ישמש (עיין לעיל העליפולים). ויב"ע תרגם ית פלוסין, ותכונתה כחלק המזרחי ארץ מצרים סמוך למדבר.

צוען (במדבר י"ג כ"ב). ת"א תנס וכן יכ"ע מאנים וכן (ישעיה י"ט י"ג) שרי צוען תיב"ע רב רבי מאנים. והגאון מתרגם "פסמאט מצר" (*). ועד היום למערב "קאירא" (היא נקראת כלשון ערבי "מצר" ר"ל מצרים — כגט כותבין אלקאהרה דמטיכה לפסמאט מצרים — ופירוש השם "קאירא" אבתוב לקמן כחלק ב' בשנת 4400 כמעשה מלך עומר בן קטף אשר בנה עיר הנזכרת) בערך שעה א' על שפת הניל עיר גדולה הנקראת "אלפאסמאט

(*) לפי החקירות החדשות עמדה בהמקום הנקרא "תל סאחוסאי" במצרים התחתונה אצל מהדיב שבין איסכאילא לִבְנָנָה.

(*) בנוסחאות אחרות של תרגום רספרה: "צוען מנבר מצר" וכן: "חצר סלח יצוען".

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ שה

מצר, ומקובל ליושבי ארץ מצרים שהיא צוען. ומכני עמינו יושבי עיר קאירא הולכים בחדש אלול שם להתפלל במקומות הידועים להם שהם מזמן יעקב אבינו ומראים שם בנין אוצרות יוסף וכו', ומקובל אצלם שיש מושב יוסף הצדיק. בעת לא יושבים בה מכני עמינו. הזמן לא כביר שנתכטל שם הישוב (אני ראיתי גם הנכתב והניתן בעיר פאסמאט וכתוב בו בפסמאט מצרים דקרו לה מצרים הישנה העל נהר נילוס וכו'").

סִנְהָ (יחזקאל ל' ו'). היא עיר הרונית ככל ארץ מצרים ונקראת "סיענע", ובעת עיר "סינא" על שפת הנילוס בסוף נבול ארץ מצרים בתחילת מדינת נוביא. ותכתתה לצפון מזרחית עיר "סיענע" בימי קדם (*).

פי בסת (שם שם י'). בספרי העמים נקראת "בוכאסמוס", ותכונתה היתה כחלקי נחל נילוס במקום שיחלק לבי ראשים. והוא בערך כמרחק 20 שעות משפת הים (**). לצפון "קאירא" בערך מהלך יום א' נחלק הגיל לבי ראשים. המזרחי נופל בים סמוך לעיר "רוביאט" (כפתור, קפודקא), והמערבי נופל בים סמוך לעיר "ראשיד" (ראזעמאט) ותמונתו שם כתמונת אות היונית Δ "דלתא" (הנהפך), ולכן נקרא מחוז ההוא "דלתא" על שם האות הנזכר (†).

סין (שם טו'). הוא הנקרא בימי קדם פיליסיאוס (עיין רעמסס). פתרוס (שם כ"ט י"ד). מצאתי בספריהם כחלק מצרים הגבוה עיר "פאטהורים" ועל שמה נקרא חבל הארץ ההוא "פאטהוריים". ותכונת עיר "פאטהורים" סמוך לעיר "מהעבי" חרבות

(*) ההקדמות דר' י' מאהדות אותה עם הרבות צ'אן הסמוכות לה: קמצאלה

ד'ש מההקדים שאינם שצוין ורעמסס אהת היא.

(**) ההקדמות והרשית קובעות אותה במקום דנקרא "אסואך".

(**) בעת נקראת תל באסמא' סמוך לצאנצ'י במצרים התחתונה.

(1) וניסיון קדמוניו י"ג ו' מזכר טבית חוניו (הכו' סוף וסוף מנחם) כ"י בעיר ליאנטיפאליס הנקרא בלבן הנוון עם "בונאקטי" עכ"ל, (עיין במקום "בית חוניו"), ובמלחמות היהודים ז' ל"ז מזכר טבית 180 טבית (שעמה) בעיר "נימסיס", וכסב שצוה על חילו ס"ב שנים.

שו תבואות פרק ה' תילות בני נח הארץ

שהעני שהם גדולים ופלאים בערך חרבות "בעל כין". ולפי דבריהם עיר "מהעני" הנזכרת היא נא אמן לפי שגמטא שם בית אליל אמן. בית חוניו. מנחות דף ק"ט ע"ב הלך לאלכסנדריא של מצרים וכנה שם מזבח וכו'. ראיתי בספריהם שלא היה המזבח בעיר אלכסנדריא ממש כ"א סמוך לה בעיר הנקראת בל"י "ליאנסיפוליס" וכעת לא נודע.

נשלם ביאור ערי ארץ מצרים.
פרק ה' את אויבי לפני כפרץ מים.

ואת ההוי ואת הערקי ואת הסיני .

ת"א ויב' הסיני אנתוסאי. היא העיר הנקראת "אורתוסאי" לצפון ערקי בערך 6 שעות. ערקי זכרתי כבר בערי הר הלכנון (והוא*) עד היום כפר הנקרא בל"ע ערקא לצפון טראבלוס (נומה מעט מזרח) בערך ג' שעות. תרגום ירושלמי וית טריפולאי** א. הוא "טראבלוס" אשר זכרתי לעיל. כפרוסאי הוא אי כפרוס (צ'פ'רן). במדרש רבה (ו) : ערקי יארקם דליכנון, ובאמת ערקי כמעט תכונתה בקצה הלכנון הצפוני, סיני ארתוסאי. וברסא זאת יותר מדוקדקת מאנתוסאי הנזכרת, כי עד היום קוראין "ארטוסאי" ברי ולא בני.

רס"ג הסיני יואלמראכלסיין, ר"ל יושבי עיר "טראבלוס". עיין מקומו.

ואת הארודי ואת הצמרי ואת החמתי.

תיב'ע לוססאי חמצאי אנטוכאי.
לוססאי היא "לאאטיסעא" שנקרא ג"כ ידווי אלהטטיני.
היא צדר, עיין מקומו .

(*) מהדוססות שבסוף ספר פרי תבואה.

(**) הוא תרגום של "ההוי", וכפרוסאי תרגום של "הסיני". ואת העיקר גם הוא איננו סתרים. (1) גם נחשבה ככורח דף כ"ז ע"ב נחלל ; העיז רי"ס ונעקם לבנה, הכונה מעיר ערקה צהר הלכנון, (וזכרה צמנימוח ובפיצור תמונה ערקה לבנה [של] הלכנון, ערקה לבנה) (צרי הנחה תחנה ערקי דף כ"ב ע"א).

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ שו

המצאי היא "חאמס" (חמס, חמקא עיין לעיל במקומו).
אנטוכאי (כ"ר פרשה ס"ג מענו עד אנטוכיא). נקרא
בל"ע "אנטאקיא" סמוך לשפת הים בערך 4 שעות על נהר
"אלעזי" כמו שכתבתי בנהרי הר הלכנו, וכעת היא עיר בינוני
והיתה בימי קדם עיר גדולה עד מאוד. ומבני עמינו נמצאים בה
בערך ארבעים בתים, וכבר כתבתי לעיל בפרק א' בשם דפני
שהיתה עד עיר א' גדולה אנטוכיא בארץ אנטאמאל במחוז "פריניא"
ע"ש. כתרגום ירושלמי וית' אנטוכיא מן בבל. לא ידעתי פירושו.
ברכה הג"ל הצטיר חמין. כבר כתבתי. החמתי פיסני היא
העיר הנקרא בזמן היונים עסיפאניא. וכן נזכרת בפסכת פסחים
דף ס"ב ע"א דרש רב מתנה בפסותיא. והיא עיר המה יזכרתי
כבר לעיל בפרק א' בשם לזוא חמת.

ירושלמי מגילה הג"ל פ"א ה"א ארדתי רודוס (Rhodus). אל תאמר
שכונתו על האי רודוס בים יון (והיא נזכרת במקום אחר
בירושלמי ע"ז פ"ג צלמא רודוס וכן ירושלמי יבמות פ"ח ה"ב,
וכן במדרש שמואל פרשה י"ט. והוא הגולס (קאלאס) של רודוס
שעמד על שפת אי הנזכר והספנים עבדו בין גלילי ומעשה זה אי
משבעה דברים מעשה יקירי ערך ומעשה הפלא שבעולם) רק כונתו
על האי הקטן הנקרא עד היום "רואדוס" והוא מול
עיר "אראדוס" (עיין לעיל אנתוסאי) לצפון המקום שנופל נחל
"אלית" (אליטהערוס) בים הגדול.

וסעיהג הארדתי "אלאורדיון". הצטירי "אלחמציין". החמתי
"אלחמאטיין". כבר פירשתי.

ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גדרה וגז' עד לשע.

תיכ"ע מצידון מן בותניים. לא ידעתי פירושו עד שזכרתי
למצוא בתרגום רב יוסף דכה"י א' א' י"ג וכנען ילד את צידון
בכורו זאת חת. ה"ל וכנען אוליד ית כותניאס הוא דכנא ית
צידון הוא בוכריה דכנען וית חת עכ"ל. הנה מובח ישעיר צידון
נקראת גם בותנים על שם כונה. לשע מתרגם קלרהי ציל קלרהי

שח תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ

כמו שכתבתי בשמות ערי חלק ראובן, וכן הוא כירושלמי מגילה (פ"א הי"א). רסעה"ג גררה "אלי כלוק". עיין מה שכתבתי בשם גר"י.
בני שם עילם ואשור וגו'.

רכסה"ג עילם "פוסטאן". לפי דעתי - בורסתאן (קורדי) שהוא על יד גבול פרס ומדי, ובמחוז קורד עיר - האמאראן, שהיא עיר שישן כמו שכתבתי. ובמו שנאמר (דניאל ח' ב') ואני בשושן הכיזה אשר בעילם המדינה (**). אשור - אלמוצל, כבר זכרתי. ארם - ארמין (ארמעניא). עוץ - אלגוטה, עיין בשן (במדרש איכה רכתי דף פ' ע"ב עוץ זו פרס). חול - ואלחילה, כבר כתבתי לעיל שהוא האלאזריא בין לבנון ובין מול הלבנון. גתר - אלגראמקה, לא ידעתי. יקטן - קקטאן, בספרי הישמעאלים נזכרות משפחות ישמעאל ומהם יקד תמוד גירם מדיאן עמליק קחמאן (***) עכ"ל. ומיכח שכונת הנאן על משפחה הנזכרת. חצרמוח. עד היום במדינת "עמען" (תימן) על שפת ים הגדול (ים פרס) למזרח עיר "ארן" בערך מהלך בי ימים עיר א צ ר מ ו ת היא חצר מות.

הדורם. היא עיר "זונארי" שם מושב מלך ארץ "עמען" (***)
אוזל. היא עיר "זאנאן", ובמדינת "עמען" נמצאים הרכה מכני עמינו (ויש מהם חכמים גדולים וכפרת בחכמת הקבלה). הם מכונים בשם מורחיים. (ואני דברתי עם איש מעיר הדורם הנזכרת) ויש אותרים שכמדינה היא נמצאים בני רכב (פסקתא רכתי פ' ל"א מארץ סינים) (אלולבני יונג בן רכב עכ"ל) וכתב פ' נ"ב סינים ארץ הנגב. וירוע שארץ "עמען" (תימן) הוא ארץ הנגב).

(*) כבר העירנו למעלה קטור קיל כי השם נהר נשאר עד היום להרבת אום
ג'יאר הקרק 6 פוסטאן. אנלולת לדורם עיר.
(**) הקיר האמאראן הנקראת בפי אחינו יושבי פרס בשם "שישן" היא בפרס
עצמה לא במחוז בורסתאן, ועליו כטלה השערתו בדברי הנאן כי בורסתאן היא
בורסתאן, ובאמת השם עילם הגנה למדינת פרס שהיתה בידי היונים, והעיר שישן
שבהיק איננה הקיר האמאראן כמו שהשבו לסתפסו בעת גללה שמה העתיק בחיכות טיבא
אצל הגרש שאמר.

(***) הם יושבי הערבים שכבר נאבדו מן הארץ, אך השם מדין לא נדע אצלם.

(****) אין תימן היא בעת תחת משלחנא הרוסאני יורה.

תבואות פרק ה' תולדות בני נח הארץ שם

ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם.

רבסה"ג: ממשא "מן טפה" (*). ספרה "אלי אלמדינה" עכ"ל.
ב' עירות אלה ידועות הם שילכו ככל שנה אלפים ורבבות
ישמעאלים על קבר נביאם הקבור בעיר מעקא והנולד בעיר
מעדינא, ואין להאריך.
בתרגום הפרסי מצאתי הר הקדם "כזה אהלי ערב". ר"ל
הר עם וקיבוץ ("אהל" כלשון פרסי כמו קהל) ערב הם הערבים.

נשלם פרק ה' ביאור תולדות בני נח
גלתה יהודה היא יושבה בגוים לא מצאה מנוח.

פרק ו'

בשמותם עלי אדמות.

והוא ביאור השמות הנזכרים בתנ"ך אשר לא זכרתי.

ארץ תחתים חדשי. (שמואל ב' כ"ד ו') ויבאו הנלעדה
ואל ארץ תחתים חרשי ויבאו דנה יען וסכב אל צידון. והנה
מוכח שארץ הזאת היא בין גלעד ובין דן. וכל המפרשים לא
פרשוה איה תכונת ארץ הזאת. ורש"י ורד"ק הולכים בדרך חדש.
ובתנ"ך ערכי מצאתי שתרגם "אלי ארד אליבושין". (וכהעתקה
אחרת מצאתי "אלי ארד חרשי" צשפ"ל). וכן תרגם יב"ע ארעא
דרומה. ולפי דעתי היא השפלה שכרגלי הר הרמון שקוראין
"ג'בל הייש" ר"ל "חיריש" מלשון חרשי. והוא למרח דן ומשם
באו לדן. גם כפר "בית אל ג'אנא" (עיין אמנה) אולי לשון
משוכשת הוא והכונה "אלחדשאנא" (חדשי) שהוא במחוז ארץ

(*) יש מדרוקים שהוסיפו לקבוע את מקומה בעיר טאסא אל ים המזרח.

שי תבואות פרק ו' בשמות על ארצות הארץ

חרישי הנזכרת. ומחוזה הוא כבר נחשב מחלק בשן כמו שכתבתי במקומי. וזה כונת תרגום ערבי "ארד אל-בושין" ר"ל חבל בשן. במדרש שמואל ואל ארץ תחתים (הוא) בית ירח עכ"ל לא זכיתי לדעתו.

אלקוש (נחום א' א'). מצאתי ברכרי היראנימוס שבזמנו ע"ד בארץ הגליל הנקראת "אלקעס" ע"כ, וכעת לא נודע. וכפי הנראה תכונתו סמך לתנחום. כי מצאתי כתוב בשם האר"י שקבירת נחום האלקושי בכפר תנחום. והנה מוכח שטעות הוא בפי האנשים (יושבי המזרח ארץ ריארכיר) שתכונת אלקוש סמוך לננוה ומראים שם קבורת נחום הנביא. ומספרים שבא נינוה והוכיחם (אחר יונה) והרגוהו וקברוהו שם. וכתב ר' בנימין בעל המסעות וז"ל וכמדינת אשור (נינוה) כנסת עיכדיה וכנסת יונה בן אמיטי וכנסת נחום האלקושי עכ"ל.

נוד (בראשית ד' ט"ז). יש אומרים שהוא ארץ הודו (הינדי) ויש"ד תיבת הודו הוא נוד.

יובל (ישע"ש כ"א). אי קטן בים סוף המערבי יסוים (וועק) כנביל מצרים לדרום הר סיני נוטה מעט מערבה הנקרא "יובאל" אולי על שם יובל שישב שם.

אררט (שם ח' ד'). תרגם אונקלוס וכן יב"ע וכן רמסעה"ג קרדו והוא הר אחד מהרי ארמניא. ולצפון עיר ואחו מהלך ג' ימים הר הנקרא "גיבל ג'ורי". והישמעאלים יושבי הארץ ההיא ילכו ככל ישנה (בחרש תמוז) להר ההוא ועבדו עליו משואות גדולות כאומרים יש נחה התיבה (והבטיח לי אי"ש א' מבני עיר ואחו הנזכרת שרואים שם המשואות האלה במרחק ג' ימים כי הרי ג' ימים נכוהים מאד. ואומרים שקאל"ק עומד לקחה משם ויבן ממנה בית תפילה. וזה לשון תרגום יב"ע הנזכר ונחת תיבותא וגו' על טורי דקדרון שום טוורא חר קרדינא ושום טוורא חר ארמיניא וכי"ע"ש. אכן בדרך מסיפלים לארציהם (לדרום עריוואן) נמצא הר גדול מאד (על מ"זו נכוה) ונזכרה בערך 1880 רגל וראשו מכוסה תמיד בשלג ונקרא כלשון טורקי "אגרידאנה" ר"ל הר

תבואות פרק ו' בשמות עלי אדמות הארץ שיא

זקוף, והארמנים קוראין אותו "מאקיס", ואומרים הוא הר אררט שנחה עליו תיבת נח. והוא נראה גם בעיר "עירוואן" (לוח א') מתיבה זאת נמצא בעיר "עשמיאצין" גובהו מפני מי ים קאספא 16254 רגל. למזרחו נמצא ג'כ הר גבוה הנקרא אררט הקטן. ברגלי הר מאקיס הנ"ל נמצא בעבר הנהר אראקוס (היורד בין ארנהורי ובין עשמיאצין) כפר הנקרא "ארנהורי", בלשון ארמעני יארנה' נמצי "אורי" זמורה, ר"ל נמצי כרם ע'ש נח¹.

כשדים (שם י"א ל"א). לפי הנראה יצאו מבני נחזור כמו שנאמר (בראשית כ"ב כ"ב) ואת כישד ואת חוזה. ונקראת אור כשדים על שם עתיד (כמו כוש ואשור הנזכרים בנהר היוצא מעדן) ונקראת בלשון העמים "קאלדעא" (ובדברי חז"ל כלדאי) לפי דברי ספרי היוונים (הומירוס) מושב עם קאלדעא בארץ הצפון (סמוך לשפת ים השחור) ואחד ממלכי אשור הביאם והושיבם במדינת מוסיפמאמא (ארץ בכל בין נהר פרת וחרקל) שהוא ארץ בצעי מים ואנטי רפס לתקן ולרפא המחוז ההוא ויפרו וירבו מאוד עד שכאורך הזמן הכחידו והשביחו מלכות אשור והם מלכו בארץ ע"כ².

אור (בראשית י"א כ"ח). נקרא כעת "אורפא" והיא בעבר הנהר פרת במדינת דיארבקיר ומראים שם בית אברהם ומקום ככשן האש אשר הושלך בו אברהם אבינו. וכעת במקום הככשן בריכה אחת ובה דגים הרבה אין מספר ולא מניחים הישמינאלים לצוד מהם לכבוד אברהם אבינו.

1) פיין יופיוסן קדמוניות חי' ד' שכתב שהמקום ההוא שילא שם נח מהחבה נקרא בלשון ארמעני "אשגזשעריח" ר"ל מקום היצילה, ושם ממלאים מלוחות החיה עכ"ל, ובקדמוניות כי צ' כתב שנמדינת קערון נמלאים מלוחות החיה ע"כ.

2) ואולי זה כונת הפסוק (ישעיה כ"ג י"ג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יקדה לזייס הקיוו צחוניו וגו' שעה למפלה. הכונה שצחחילה לא יצאו הכשדים צלחן כ"א אשור יקדה לזייס ר"ל שחלך אשור הציאם והושיבם לתקן ארץ ליה ושמונה. הקיוו

שיב תבואות פרק ו' בשמותם עלי אדמות הארץ

חרץ (שם י"א ל"א). בערך מהלך מ' שעות דרומית מזרחית לאורפא במדבר נמצא כפר חואראן (הוא חרץ) ושם מגדל נמרוד. ונחל המים של אורפא יורד על פני כפר חואראן. ומראים שם קבורת תרח אבי אברהם.

אלסר (שם י"ד א'). מרינה זאת לא נודעת. אכן לפי דברי ספר יהורית א' ו' מוכח שהיתה סמוך למדינת מדי במחוז עיר הגדולה המפורסמת בימי קדם היא עקבאמענא היא הנקראת כעת "האמדאן" (עיין מקומו).

גוים (שם). לפי הנראה תכונתו כחלק צפון הארץ. שמצאנו חרשת הגוים (שופטים ד' ב') סמוך לחציר (עיין מקומו). גליל הגוים דרך הים עבר הירדן (ישעיה ה' כ"ג). ואולי התפשטו גם מעט דרומה, כי מצאנו מלך גוים לגלגל שהוא לדרום אנטיפטרס (עיין מקומו).

הזוזים בהם (שם ה'). לפי הנראה זוזים הם זמזומים (וכן פירש רש"י). כי רכסעהיג מתרגם זמזומים (דברים ב' כ') "דרי אל־המס". ומוכח שתכונתם בהמם היא הם הנזכר בזוזים. ועד היום נמצא לצפון קיר מואב היא "אלקעיק" (עיין מקומו) כחצי היום הכפר הוטיימות. ואולי על שם "המס".

שוה קריתים עיין קריתים כחלק ראובן.

חצצון תמר (בראשית י"ד ז'). היא עין גדי דבה"י ב' כ' ב"ז).

בזוכיו שנה לנופלה ר"ל אחר כך קמו והתעוררו על אשור ועשו חרבו (ר"ל נושלוהו) לנופלה כי הם נושלו חס"כ בחרץ והשביחו נושלת אשור אף שהיו בתחילה גרים בחרץ, וזה שאמר ונתחילה נחרץ בחים כגלו לנו: תיביע נחרעל ביתאלי אחי עליהון. אף שכיתים ילאו מזור ונולידון הסריצו חרש (עיין דה"ק), והבוכה שלל יפלא צעיניך הדבר הזה, כי כן נולדו כבשדיים שהיו גרים בחרץ אשור ועם כל זה הסריצו חרש. כן יעשו הבתיים לחרץ לור ולידון.

(*) מהכתוב הזה נראה מפורש כי חצצון תמר הוא השם המקורי של עין גדי והשם חצצון נשאר להנחל הבסיך לעין גדי אשר הערבים קראו לו "אדי האצאצא". ואמנם כי הוא נקרא גם בשם מעלה הצין (דבה"י ב' מ"ז).

תבואות פרק ו' בשמותם עלי אדמות הארץ שיג

וידוע תדע שנמצאים כי מקומות שנקראים עין גדי א' סמוך לישפת צפוגית מערבית ים המלח כמו שכתבתי לעיל בערי יהודה, וא' כעת חורבות עין גירי" על שפת ים המלח לצפון חרבות צוארי (היא צוער). ונמצא שם מעין גדול שטימיו חמים וגראות פכיותיהם בהר כמו מדרגות כדרך הכרמים, ולכן סביר לוטר שהוא בכרמי עין גדי (שיר השירים א' י"ד). האויר שם חם מאוד כנמקומות שנרלים תמרים, וכלתי ספק כימי קדם נמצאו שם תמרים הרכה, ולכן נקרא ג"כ הצפון תמר. ולא זכיתי לדעת על איזהו הכונה (כיהושע ט"ו ס"ב) אם על הצפוגית או על הדרומית *).

חובה (כראשית י"ד ט"ו). עד היום לצפון דמשק כדרך שעה וחצי הכפר "חובא" (וכן ת"א ויב"ע והירושלמי משמאל ר"ל מצפון). ומה שהביא רש"י אין מקום שישמו חובה ר"ל שלא נמצא עוד בשום מקום כמקרא עוד שם עיר חובה. אבל לא שיחלטי שאין חובה שם מקום הלא ידוע עד היום הזה **).

ישבב (שם כ"ה כ'), אולי תכונתו בהרי ישבב (גיבלה) כי עד היום לצפון סלע ביעטרא כדרך 4 שעות הר ישבב (עין ארץ ארם).

שוח (שם). כמדבר ערכי למורח "פאטאניא" (עין בשן) נמצא מחוז "סאחא" הוא שוח.

פתור (כמדבר כ"ב ה'). לפי דברי ר' בנימין בעל המסעות היא עיר "באליץ" על נהר פרת ועד היום ההוא נמצא שם מנרל

* אין כל הוכחה כי שני מקומות נקראו בשם עין גדי רק מקום אחד הנקרא גם כעת בשם עין גירי והוא במערב ים המלח ושם יש מעין חורבות רבות. וגם למעלה (עמוד ק"ל) בחלק ההוא הוכיח הרבה עין גדי בצפוגית מערבית ים המלח.

** באחת צדקו דברי רש"י שבטיהם (גם עד היום) לא נמצא מקום אצל דמשק ששמו חובה או חובלה רק לפי קבלת היהודים וישבי דמשק הנפ"ל ג' צבא"ד הסמוך לה לצד צפון הוא חובה שבביתק. ומסרת הישעמאלים תפסר כי אברהם אבינו התחבא בסלהמתו זאת כמעלה הסלעים שבבצירה שהגנו יותר צפוני דמשק ולמערב הכפר נצבא"ד.

שיר תבואות פרק ו' בשמותם עלי ארמות הארץ

בלעם בן בעור שבנה על ענין שעות היום ע"כ. ובעת נקרא
באלים גם באלין למורח חלב (אלעפסא).

ארץ צידון. (צידונים יהושע י"ג ר'). נקרא בימים ההם
פיניציה ובלשון חז"ל פניקיא' (נחלף צ' כנודע) בראשית רבה
פריש' צ'. והוא חבל הארץ מעיר צור עד מחוז "טראבלוס אלשאם".

שמות הערים אשר לא זכרתי עדיין הם.

ארפד (מלכים ב' י"ח ל"ד. וישע' ל"ו י"ט). היא ארודי
שזכרתי לעיל (פ' נחלף ב') וגם היא בכלל מלכות צור. וצור
נקרא ג"כ ארד כמו שנמצא במסמכות הישנות של צור כתב
חיות עליהן "מלך אלארד" ר"ל מלך של מדינת ארוד.

גם נמצא כעת עיר גדולה ומרוכלת לצפון צידון בערך
6 שעות ונקרא "בירות" ושם מבני עמינו בערך ד' מנינים (" ויש
להם כה"כ נושנת. יש אומרים שהיא עיר בירותי ערי הרדעור
(שמואל ב' ח' ח'). אכן הוא טעות כמו שאכתוב לקמן בסמוך. ולא
נוכרת עיר הנזכרת לא במקרא ולא בדברי חז"ל, ומוכח שאינה זומן
ההוא, כתרנום יב' ע"פ מסע' ל"ד מ' אנוכר בירא (והיא בירותי שבתיקו קאל
מ"ז מ"ז. עיין לעיל עמוד ל"ג). משמע שהכונה על עיר "בירות" י'.

ברתי ובטח (שמואל ב' ח' ח'). כרה"א' י"ח ח' טכחת) היא
עיר "ביר" על נהר פרת בעבר המזרחי כדרך עיר "חלב" הנקראת
ארם צובה. והנה בטח וברתי הם ערי מלך צובה, ובכר כתבתי
שתכונת ארץ צובה היא מחוז עיר חלב הנזכרת, ובמחוז ההוא
נמצא נחישת הרבה. ולמעבר עיר חלב בערך שליש שעה נמצא
הר א' הנקרא "ג'פל אנחש" ר"ל הר נחשת, ומוכח שממנו
הוציאו נחשת.

בטח (שם). חקרתי הרבה על שם זה. ושמעתי שלמעבר
עיר חלב בערך ז' שעות עיר "מטח". ולפי דעתי אין ספק שהוא
שיבוש הלשון והכונה בטח והיא מערי הרדעור. והנה ראייה שאין

"לעת יש בה קהלה נכבדה מאחינו המספרים וגם קהלה קטנה מאחינו האשכנזים.

[1] וכן מוזכר ציריכל ציוקסון מלחמה יהודים ז' י"ג, ובעוד
מקומות רבים, והכונה על צירועי הנזכרת.

תבואות פרק ו' כשמותם עלי אדמות הארץ שמו

ברתי עיר "בירות" הנזכר לעיל לצפון צידון וכן במח אינו עיר במחון שנמצא עד היום כהר הלכנון במחון "נצ'רד". כי לא הגיעה ארץ ארם צובה עד הר הלכנון בנכול בירותי ובמחון הנזכרים .

תלכון (יחזקאל כ"ז י"ח ב"ן הלכון). בזמן היונים נקראת "חאליכין" ותכניתה לדרום עיר תלב בערך מהלך יום א' ובעת שם עיר "קצראין" *.

תדמור במדבר (מ"א ט' י"ח). בדרך דמשק לצד נהר פרת בערך מהלך ב' ימים נמצאות "חרבות תדמור" והם גדולות מאוד בנינים מסויאדים ונפלאים עד מאוד והם כחרבות "בעל ביק" בנקעת הלכנון (ששניהם מעשה שלמה). ונמצא בתוך חרבות תדמור הנזכרות כמו כנין בית הבנסת מאבני ישיש ואומרים שהיתה כנסת שלמה. כלשון רומי נקראת "תדמור" פאלמירא. (כ"ד פ' ג"ו וירוש וזעך את יער שנאיו זו תדמור. במסכת שבת ל"א ע"א כני תדמור דרין בין החול **).

ברכמיש (ירמיה ט"ז ב'). דהייב ל"ה כ"ג). עד היום עיר על שפת נהר פרת בקצה נכול ארם נהרים במקום שנופל נהר כבר כפרת. ונקרא "קארקאסיא" *** "והוא שנוכר כאיכה רבתי בפסוק צדיק הוא ה' בכרכמיש על פרת (הוא) בקרקסיון דעל פרת עכ"ל. תפסח (מלכים א' ה' ד'). לצפון עיר "קארקאסיא" ועל שפת הנהר פרת המערבי עד היום עיר "תאססאקי". ועד שם הגיע ממשלת איכרדים פאשא בארץ הזאת .

נהר כבר (יחזקאל א' א'). הוא הנהר הנקרא כעת "חאכזר" יצא כמדינת "ארמעניא" סמוך לים "ואן". ונופל כחוקל לצפון עיר מוצל כמהלך יום א'.

כזהה (מלכים ב' י"ז כ"ד). וזה לשון הרמב"ן סוף פרשת נח ועוד חקרנו וירענו ע"פ תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ

* שם העיר הזאת הלכנון נשאר עד היום והכסד חלכון הוא בין הריים ורחק

33 פרסאות אנגלית לצפון דמשק.

** לפנינו במדרש וכן במרא הנרא "תדמור"

*** האקירות הדרשות יאכו לאחרת עם העיר ק'ראבלום או ק'מיכיל

שמו תבואות פרק ד בשמותם עלי אדמות הארץ

ההיא, כי כותה עיר גדולה בין חרן ובין אישור (מוצל) החיקה ממדינת כבל ובניה ובין חרן כמו ו' ימים, אבל היא נכללת בעבר הנדר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין נהר פרת נכול אי ובין חקל ההולך קרמת אישור וכו' כמו שכתב הרמב"ם במורה הנבוכים וכו' כי אברהם איש נולד בכותה חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש עכ"ל. וכן אמרנו במסכת בתרא דף צ"א ע"א י' שנים נחבש א"א, ג' שנים בכותה ו' שנים בקרדו (אררט) עכ"ל ע"ש. וכעת לא נודעה לנו עיר כותה בעבר הנדר. ויש אומרים שעיר כותה היתה במהו צידן כי היסומנים (הכותיים) אומרים שהם צידונים, עיין ביוסף קדמוניות 11, 8. 6. 12, 5. עוא (שם). מצאתי בספריהם שהוא מדינת יאואריא בארץ מדי.

ספרורים(שם) עיר יספפארא בנהר פרת בארץ מעואפאטמאס. מלכים ב' י"ח יא. וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי. חלח. היא המדינה הנקראת כעת "חאלא" בארץ "דיארבקיר" סמוך לנחל ככר.

חבור. אמרנו במסכת קידושין דף ע"ב ע"א חבור זה הדיב. וכבר כתבתי לעיל שהוא "אֶרֶץ בִּיעֵנֶה".

נהר גוזן. שם במסכת קידושין זו גיזוק. ער הים עיר "נאנצאקיא" מזרחית צפונית לים אורמי, ומדינה ההיא נקראת "אדיר בייזאן" (כמו "גייזאן" היא גוזן). וכל מדינה ההיא קוראים כלשון העם — פרס הקטן או מדי. חה שאמר בב"ר פ' ל"ג גיזוק של מדי, לפי שכתובת עיר גיזוק וים אורמי במדינת מדי הנ"ל. ואולי נהר גוזן לפי הפשט נהר נאנזיז בארץ אינדיא המזרחי. וכספריהם מצאתי שרוא נהר אי שיוצא מהרי אררט ויוצא אל ים הכספי, והארץ אשר סביבותי נקראה גויצאנישים(היא גוזן). ערי מדי (שם). זו חמרן. היא מדינת "דאמעדיאן" בין ים

* נהר בשם "חבור" נמצא עיר הדיב: והוא שישך את מימיו לנהר פרת ונכלים

נקראת המדינה שאצלו בשם "חבור".

תבואות פרקו' בשמותם עלי ארמות הארץ שי

כספא וכין לשון הים הגדול הנקרא ים פרסי ושם היתה עיר הגדולה והמפארה "עקבאטאנא". וכעת נקראת "האמראן" כמי שכתבתי לעיל בפרק תולדות בני נח בשם מרי (עיין בספר יהודית א' א'). והיא עיר הנזכרת כעורא ו' כ' אחמאא עיין שם.

שם כמסכת קידושין ואמרו לה זה נהוג וחברותי מאי חברותי? אמר שמואל כך מושבי וכו' ע"ל. אולי כונת נהוג על מחוז ואן ושם עיר מוש וזה כך מושבי. (ובחדש טבת שנת תר"ה הובאו כנשים הרבה פה עיר הקדושה מארץ המזרחי ועיי חקירתי ודרישתי שמעתי שהם ממדינת פורד ובעליהם הוא מעיר מוש הנזכרת שבמדינת פורד היא פורדיסטאן, והוא כמהלך הי' חרשים.

וכד"ה א' הי"כ"ו הוסיף הראו ותרגם רב יוסף מורי קבלא ר"ל הרי חושך (תרנוס חושך קבלא), ועיין מה שכתבתי כבר לעיל בשם אפריקי והרי חושך, ויש אומרים שהוא אריא וכישם זה תקרא לפעמים לסופרים הקדומים מדינת מרי.

רצף (מ"כ י"מ י"ב). למזרח עיר חלב (אלעפסא) נוטה מעט דרומה כמהלך כ' ימים סמוך לנהר פרת עד היום הכפר "רצאפא" והוא כלתי כפק רצף הנזכר ').

תלאשר (שם). מיכת שהוא כמחוז עדן כמו שזכר ובני עדן אשר בתלאשר. ואכתוב בסמוך שלפי רברי חז"ל עדן הוא "אדאביענע" ואולי היא עיר בנוי על הר או תל א' והיא במדינת אשור ולכן שמה תל אשר (כמו אשור). וכעת לא נודעת.

הנע (שם שם י"ג). עד היום עיר "אנא" על שפת נהר פרת המזרחי '') לצפון מערבית עיר "היט" (יושבי "היט" כולם המכונים שם "בני ישראל" הם קראים (צדוקים) ולא נמצא א' מבני ישראל).

*) ערים רבות ישנן בארץ נהרים שנקראים בשם זה הא' למעלה פרת בנהרך שבין האקא לחומס והכ' למזרח פרת סמוך לבגדד. ואי אפשר להוכיח כי משתי אלו מכוונת לעיר רצף שבנהרקי.

**) עוד כמסכים כל החוקים והוא מוכח למיטתם.

שיח תבואות סדק ו' בשמותם עלי ארמות הארץ

עדן (יחזקאל כ"ז כ"ג). תריב"ע הדיב. ובבר כתבתי לעיל שהדיב הוא "אדאכיענע".

קיר (מ"ב ט"ז ט'). נהר גדול בין ים קאספאי ובין ים השחור (ועיר טיפלים על נהר זה) הנקרא קירוס. ובנראה שם הנהר על שם מדינה ההיא הנקרא כן כימי קדם (וכך אמר לי שכני אישר הוא ממדינה ההיא ועבר על נהר קירוס הנזכר *).

חילם (שמואל ב' י' ט"ז). מצאתי בשם תלמי המצרי שהיא עיר "אלאמחא" בעבר הירדן במחוז ארנכ. ולפי דעתי היא עיר והמכצר "אולאמא" הנזכר בספר מלכ" ממכצרי גלעד. כלמד (יחזקאל כ"ז כ"ג). תיב"ע מרי. וראיתי בספריהם שהיא מרינת "פארמאנרא" בארץ מדי (**). (ר' נחלק בל' כנודע וכמו שכתבתי כבר לעיל).

חתלון (שם ט"ז ט"ו). לרום צרפת כדרך שעה וחצי על שפת הים חרכות "אתלון" (כמו חתלון). אכן קשה לומר שלא מתפשט נכול העתירי לצפון צידון וחר ההר ***).

אפרסתכיא (עזרא ד' ט') היא שם מרינת "פארעמעצני" Paraetaceni בארץ פרס (במחוז מעדיא).

בית ארבאל (הושע י' י"ד). תכונתו למזרח נינהו כ' ימים ונמצאים שם מבני עמינו ולהם בהכ"נ גדולה ישן נושן****).

שמות הנזכרים בדברי חז"ל הנודעים לי.

לודקיא (כמסכת שבת דף קי"ט ע"א. מנחות דף פ"ה

* רבני הבאי כי לפי הכתיבים מקום העיר הזאת בחלק התחתון של ארם נהרים והזאת לא נודע.

** ההקדוה החדשה תאחדנה אותה עם העמק קאלניאדרא.
1) אולי היא ביתלו (גדה ט' ג') וזיכרונותי שם הניקסא עייתלו.
*** השערת המוקדים לקבע את מקומה בהדרך אשר בקצה הצפוני של הלבנט הנמשך מים הגדול עד המישור הגדול שלפני חמת ולפניו יהי אחר עם לבא חמת.
**** ההקדוה החדשה "שער" לקבוע את מקומה ביהיבת אירביר" שבמחוז אנליקן מעבר לירדן מורחב.

תבואות פרק ו' בשמותם עלי אדמות הארץ שימ

ע"כ. פסיקתא רבתי פ' כ"ב לודקיא היא נכלל סור"י. לדרום מערבית אנטיוכיא כמהלך יום א' על שפת הים "לאבדקיא" עיר קמנה וישבו בה מכני עמינו עד בערך ו' שנים שעברו [תקציס] ישנתבטל הישוב שם והלכו להם. וכעת לא נמצא בה אף א' מהם ונמצא שם כהכ"נ נושנת .

כוחלית שבמדבר (קירושין דף ס"ז ע"א. ולפי דעתי היא מדינת כלקים הנזכרת כירושלמי מגילה פ"א [ה"ו]). עד היום ידוע מדבר קאלכים כמחוז אנטיוכיא. ואולי היא מדינת עיר קאלאציאס (ק' במקום צ') על שפת נחל ליקום כמדינת פריניא בארץ אנאטאל שזכרתי כבר בפרק ה' ⁽¹⁾.

בית בלתיין זו בירם (ר"ה דף כ"ג ע"א). וכמסכת סנהדרין ד' ק"ח ע"א ג' מעינות חמים נשתארו : כלועה דגרי, חמי מכריא ועיני רבתי דכרים עכ"ל. וחקרתי ודרשתי הרכה על תכונת מעין חמים דכרים. ושמעתי מעוברי דרך שהוא שסמך לעיר "היט" על שפת נהר פרת בדרך האיחחות מדמשק לכגדר נמצא מעין א' פלא והפלא מאוד. המעין ההוא נחלק לנ' ראשים, ראש א' מוציא מים מלוחים ונתיכשו שם ומקבצים ממנו מלח הרכה. וראש הב' מוציא מים חמים (כחמי מבריא). וראש הג' מוציא נפט וזפת ומקבצים שם הזפת ומשלחים לכל הארץ. וכל כתי עיר הים וכל כתי ערי מחוז ההוא נכנו כזפת הנזכר. ולפי דעתי הוא והחמר היה להם לחמר (בראשית י"א ג'). וכן מתרגם רבסה"ג והחמר "ואל קפר". ולעיל [שם ו' י"ד] וכפרת אתם מכית ומחין בכפר מתרגם "באל קפר". ומוכח שהחמר הוא מין זפת הנ"ל.

אסתרקנית. (כיצה דף ל"ט ע"א. מלח אסתרקנית. וכן בתרא דף כ' ב'. מנחות דף כ"א א'). נראה שהיא עיר "אסמראכאן" על שפת ים כספיא, ושם נמצא מלח הרכה. גליא. (ר"ה דף כ"ו ע"א אמר ר"ע כשהלכתי לגליא). יש

(1) לדעתי הוא שזכר צמגלת חעניס מ"י"צ והלכו להם לכוריא וסרו צמדינת קובליקום ט"כ. כי אנטוכיא הוא צלחן סוריא ונכלל כחולות קובליקום וכלקים שם ה' הוא.

שכ תבואות פקד' כשמותם עלי ארמית הארץ

אומרים שהוא מדינת גאליען צרפת, אכן הדבר חזק שהלכו בימים ההם כל כך למרחקים עד מדינת "פראנצ'יא", ונראה לי שגליא היא מדינת "גאלאטיא" מחוז בארץ אנאטול סמוך לנהר "האליס" ועיר "אנקירא" היתה מטרפולין של מדינה ההיא. (שמעתי שלשון מדינה ההיא דומה קצת להברת לשון גרמאניא) לכן יש אומרים שטיושבי מדינה ההיא נתישב ארץ גרמאניא וכבר כתבתי לעיל שנמצא בארץ אנאטול עיר "גארמאניא", ואם כן כונת הפסוק כשם אשכנז על עיר גארמאניא בארץ אנאטול. אכן באורך הזמן יצאו אנשים משם לארץ גרמאניא וישבו שם, וזה הטעם שמורגל בפי כל האנשים שאשכנז הנזכר בפסוק הוא דייטשלאנדר).

וסמך למדינת "גאלאטיא" הנזכרת מחוז "טעפריקא", וזה שזכר שם כמסכת ר"ה שאמר ר' עקיבא כשהלכתי לאפריקא, וכן סמוך לה מדינת "אכוליא קורצא" (שזכרתי לעיל בשם "אפריקא"), והנה מוכח שבשלישה מדינות אלה הלך וישב ר' עקיבא אכל לא בארץ "פראנצ'יא". אכן אמת אנדר מלשון יבמות דף ס"ג ע"א אפילו ספינות הבאות מגליא לאספטיא ע"כ, מביטע שגליא היא "פראנצ'יא" שסמוך לאספטיא היא "שפאניא".

כסיפא. (ויקרא רבה פרש' ה' ארץ רחבת ידים זו כסיפא). בין מחוז "חמס" ובין נהר פרת מישור גדול וכו' הר "כסאפא" ושם מעינות חמס, ולפי דעתי שמחוז ההוא הוא "כסיפא" הנזכר). פיסקא. (ירושלמי סוף ביכורים ד' יונה היה כסיפא). לפי דעתי הוא מחוז "פסידיא" (כמו "פסיציא") והיא כמדינת "גאלאטיא" הנזכרת לעיל, ובמחוז "פסידיא" היתה עיר "אנטיוכיא" (לא עיר אנטיוכא הנזכרת כבר בארץ סוריא) וכעת חרוכותיה אצל עיר הקמנה "יאלאכאמץ". כתפתי (") (סנהדרין ד' ע"ב). לדעתי הוא המחוז הנקרא

(1) חולי הוא "כסיפא העקום" הנזכר בעזרא ח' י"ז.

(*) בירושלמי דפוס וויניציא הודא "כסיפא".

(*) מהדוסיס שנספר פני תבואה.

תבואות פרק ו' בשמות על ארמית הארץ שכא

קעת בלשון מירקי "קאטאענקיאר" בארץ אנאטאל הצפוני
בנבול עיר כרוזע.

בכרים* (כמגילת אנטיוכוס). בדרך מעיר חלב לעיר אנטאקיא
(אנטיוכיא) נמצא מכצר חרב ושמש הנקרא עד היום באגרים.
קפדקאי (סוף מסכת כתובות [ק"י ב']). אף שכתבתי
לעיל שהוא כפתור (דימאטואן) מצאנו גם מדינת "קאפאדאציה"
במדינת אנאטאל והיא מדינה גדולה וישבו בה הרבה מבני עמינו
בזמן בית שני ולאחר החרבן. ואולי עליה הכונה קפדקאי הנזכר
פעמים הרבה בש"ס ובמדרשים. ולפעמים משמע שהיא רחוקה
מארץ יותר מדיאז שהוא כמעט בנבול הארץ.

איטאליא של יון (ב"ר פרשה ס"ז). והביאו רש"י בפסוק
משמני הארץ יהיה מושבך [כראשית כ"ז ל"ט]. לפי דעתי היא מדינת
קאלאבריא בארץ איטליא כמחוז שכעת שם תכונת עיר
טארענט. שמצאתי בספריהם שמדינת "קאלאבריא" נקראת
"ארץ יון הגדולה" והיא ארץ ששנה מאוד. 'משפחת איש אלקי
טוהר חיים וישאל וצוקיל היתה ממדינה ההיא לכן נקרא הרב
ר' חיים קאלאבריי.

אתונא (סבי דבי אתונא בכורות דף ח' ע"ב). איכה רבתי
בפסוק רבתי בנוים. היא היתה בימי קדם עיר מפורסמת בחכמה
ומלאכת מחשבת ככל ארץ יון ונקראת "אטהען". וכעת עיר
"אטהען" חדשה ונבנה על חרוכות אטהען הראשונה והיא עיר
מלכות היונים ומושב המלך אטמא מן מלך באיערן.

מיריא (ר') אושיע איש מיריא. וכן שיר השירים בפסוק מים
רבים. ויקרא רבה פרשה ל'. מדרש שמואל פרשה ח'. היא עיר
הגדולה והמפורסמת בימי קדם הנקרא "מיריאס" על שפת ים
הגדול כנאטאל במדינת "מיריא". וכעת היא עיר קשנה ונקראת
"מיריא" ונמצאים שם הרבה מבני עמינו.

קרטיגנא (מנחות דף ק"י ע"א. ירושלמי שבת פ"ז ר' בא

(*) מהדפיסות שבסוף הספר שרי תבואה.

שכב תבואות פרק ו' בשמותם עלי אדמות הארץ

קרטיגניא. וכן ירושלמי סנהדרין פ' י"ב. ירושלמי כלאים פ"א. היא עיר המפורסמת בימים ההם הנקראת "קארמאנא" בארץ "אפריקא" על שפת הים הגדול, וכעת במקום ההוא תכונת עיר טונים. קריה (תוספתא מעשר שני פ"ד אבא חלקי' מן קרויה). לפידעתי היא עיר ציריני (קיריני) במדינת אפריקא במחוז קארמאנא הג'ל, וכעת נקרא מחוז ההוא בליע "אלבארקא", ושם עד היום כפר קרין. ומצאתי בספרים שבזמן הכית ישבו שם הרבה מבני עמינו. פרנדיסון (ע רובין פ"ד מ"א). עיר במדינת איטליא ושמה ברינדיסי במחוז קאלאבריא (עיין בסמוך).

קלבריי (בראשית רבה סוף פרשה כ"ג). היא קאלאברייקן (עיין לעיל בשם איטליא של יון).

פלטילום (סוף מסכת מכות'). ובאיכה רכתי בפסוק על הר ציון הגרסא פלטילום. רחוק מעיר רומי ק"כ מיל. עד היום נמצא פיטוליאנו בלשון איטליא Pazzuala לדרום רומי כמהלך בי ימים וחצי וכחצי שעה מעיר נעאפאל ונמצאים שם מבני עמינו (1). מרבתנת (ירושלמי מגילה פ"ד [היה] שטעון ספרא דמרבנת).

עד היום עיר גדולה בשפת ים כספי המערבית ושם בנינים גדולים חומות וברית מימי קדם. ואומרים שהם מזמן אלכסנדר מוקדון (וקוראים המגילה כ"ד ובמ"ז). בשנת תר"כ חפרו בה מצד חרבה אחת ומצאו בארץ טנעול רגל בן אדם ישן וכלי שארכו יותר משלושה רביעית אמה (וכו נדע ערך גדלות בני האנשים בימים ההם).

בולי (ירושלמי שקלים פ"ה ה"ד כנשתי דבולי. וכן בירושלמי ע"ז דף מג ע"ב [ס"ג הי"ג] צלמא דבולי. בלשון יונית נקרא קושמא כולי (סטאמבול).

בגדת (קרושין דף ע"א ע"ב בגדת. כתובות דף ז' ע"ב רב חנה בגדתאה). עיר גדולה בשפת נהר חדקל (עיין רש"י) הנכנה בשנת 4523 (עיין ח"ב) מקאלף אלמאנזור. אבל מציאתה היתה מקדם ונמצאים שם הרבה מבני עמינו.

* לפיכך נמצא הנידא פלטיה' ובנא פלטיה' ובאיכה רכתי הנידא פיטוליאנו.

1) חולי הוא מוטיאליז שהזכיר יוסף פון קדמוניס י"ח מי נבשל מקומות.

תבואות פרק ו' בשמותם עלי אדמות שכב

סרדיא (כיר פרשה ל'ד), הוא אי סארדיניא בים אדריאטיקא.

בריטאניא (פסיקתא רבתי פרשה ט"ו). היא מדינת ענגלאמער (ענגלאנד) הידוע.

קנטיר (זוהר בראשית ג"ז ע"ב בגולסא דקנטיר). שם מקום מעבר לים סבדיא. וגולסא מלשון גאלסא (זעעה יסען). (מערך של ר"ם די לונזאנו).

נשלם פרק ו' בשמותם עלי אדמות.

אשירה למנצח לבני קרח על עלמות.

פרק ז'

חצר הפנימית.

והוא ביאור תכונת עיר הקדושה ירושלים, הר"י עמקי,
כללי, חומותי, שערי, יושבי וכו' מיום הוסדה עד עתה.

תכונתה בדרך כללי.

למזרח הר הנכיה הר הזתים (גבהו מסני מי הים הגדול 2555 רגל) ומגיע עד לצפון לה. וכינה וכינו עמק עמוק הנקרא עמק קדרון, ועמק זה מתחיל למזרחית צפונית לה ושם מישור קמין. ובצד הדרום מישך עמק זה עד לדרום מעין יעין רוגל" שהוא לדרום "מקום המקדש" (קצה דרומית מזרחית העיר) בערך כחצי תחום שבת. ושם ג"כ מישור קמין.

למערבה ולדרומה (הר ציון בכלל) מושך ג"כ עמק גדול ועמוק הנקרא עמק נהר גיחון ויותר דרומה (לדרום הר ציון) נקרא עמק דפאים. ומישך עד מישור הקמין הנזכר שהוא לדרום מעין עין רוגל ושם מחוברים ונוגעים עמק קדרון עם עמק גיחון הוא עמק דפאים).

(1) למי דעתי צעמק זה ירד הגיחון (היולל אלל צריכה הצלוחה
אשר אלוהים צמקום אשר) לנעה עד עמק קדרון אלל עין רוגל

שכד תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ

והנה מסובכה העיר מב' רוחות מעמקים גדולים ועמוקים דהיינו מזרח (כולו) דרום (כולו) מערב (חצי).

לצפונה ולצפוניות מערבית הוא מישור שהוא בקצה הר הזתים ובקצה עמק ניחון *).

בין עמק קדרון ובין עמק רמאים מושך עמק קמן צפונה (וכסופו צפונית מערבית) והוא לשמאל מעין עין שילוח (עין מקומי) והוא גיא בן הנם. וכיוספון נקרא בל"י מעריסעון ר"ל עמק עושי גבנה *') והוא מפריד ומסמק בין הר מקום המקדש שהוא למזרחו ובין הר ציון שהוא למערבו ולמערב.

הר המוריה הוא הר מקום המקדש (גברו 2280 רגל *').

שהוא שדה כוזב. ולכן נקרא עונק זה גם ונקילת שדה כוזב ר"ל ונקילת ודרך מי הגיחון לשדה כוזב כמו שגומר (יטע' ז' ג') אל קלה חבלת הכרבה העליונה אל ונקילת שדה כוזב *') (עין צמח).

*) עמק ניחון לא נמצא בהרץ ואף לא בכרי רחל ובספרי יוסף בן מתתיהו הכהן. והעמק שהמחבר קרא אותו בשם ניחון נקרא הקבש עמק רמאים ובקצהו המזרחי (בסוף הר ציון) מתאחד עם גיא בן הנם והוא יחאד במזרחו עם נהל קדרון כאשר נבאר להלן. והניחון (מעין) לא ה' במערב העיר אצל הכרבה העליונה (בפי התרים) כאשר חשבו החוקרים הראשונים. לא הניחון הוא השלח (כתרגום יב"ט מ"א א"ל) הניצא מנורע הדרומי של הר המוריה הנדע בשם יעסל. ומה שכתוב בדה"ב (ל"ג י"ד) יואהיו בן בנה הומה חיצונה לעיר דוד מערבה לניחון בנהל. אין הסנה בנהל נירון. כי בנהל שהוא ממערב להניחון. והוא הנחל המסיק בין הר ציון והר המוריה שנקרא בימי הבית השני בשם ישרוסוף ועל יתר דבריו נעיר להלן במקומם.

**) ולפי הערותיו הקודמות הוא בעמק רמאים אך לא בקצהו כי הוא מתפשט

הלאה לדרום עד ג' בן הנם.

*) גיא בן הנם ועמק המוריה הן שני עמקים רק ששחברים יחד. גיא בן הנם ה' חסד חוק לירושלם והוא נחנה במישור הגבולות שבין יהודה ובטמין: ה' בפת התפת (מלכים ב' כ"ג י"א) ובירמיה' כ' כ"ב. סתם שער החסימתי. ומקומו אמנם במקום שהגבול המזרחי לאמר בין עמק רמאים הגבול. אותו במערב. ונהל קדרון הגבול אותו במזרחו: קמן מאד והבית משילש לה ובהלך ממנו נמצאים גנות הירק אשר מי השלח יסקום (הוא ה' שייך בל"ס לאיש ששמו בן הנם ולכן נקרא על שמו). אולם המוריה עובר את כל העיר מצפון לדרום. והתחלתו בצפון העיר (אצל כנכית הדומינקוס) בהרץ העולה שמה. ובקצהו הדרומי מתאחד היא עם גיא בן הנם.

)) לפי המדידות המדויקות סה"כ 50 - 55.

ירושלים ממדבר הר הזיתים

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שכה

למורחו עמק קרון ולמערבו חלק עמק גיא בן הנם הצפוני (ונקרא דוקא גי בן הנם החלק הדרומי עמק זה אצל מישור עין שילוח*). הר ציון (נבחו 2381 רגל) הוא לדומית מערבית הר המוריה לדרום ירושלים ו', ועמק הקמון הנ"ל (חלק עמק גי בן הנם ***) מפסיק בין כי הרים אלה.

זוה לשון הפסוק כנכול חלק יהודה (יהושע ט"ז ז' ח'): והיו תצאותיו אל עין רוגל ועלה הגבול גיא בן הינם אל כתף היבוס מנגב היא ירושלים ועלה הגבול אל ראש ההר אשר על פני גי הנם ימה אשר בקצה עמק רפאים צפונה .

לפי דעתי עין רוגל הוא הכאר העמוק (עומקו 122 רגל) הנקרא כל"ע ביר איוב* (וכן מצאתי בתנ"ך הערבי שמתרגם עין רוגל ביר יואב) שתכונתו כסיף עמק קרון וסביבו מקום רחב טוכן לכנס בגדים (זה שתרגם יכ"ע לעין קצרא ר"ל כוכס הבגדים). והנה עלה חוט הגבול ממישור הקמון אשר אצל עין רוגל הנזכר ועלה בעמק קמון גי בן הנם אשר זכרתי לעיל והוא לדרום ירושלים היא היבוס. ואח"כ פונה הגבול מערבה ועלה על ראש ההר אשר על פני גי הנם ימה הוא הר ציון (כי בזמן ההוא לא נקרא עדיין הר ציון כ"א בזמן דוד המלך) ותכונת הר זה הוא לצפון עמק רפאים כמו שכתבתי. ודרשתי ע"ש עמק זה מהישמעאלים וקוראים לו כלשונם ואדי ראפאת (הוא כל"ע הריכוזי ראפה ראפאת רפא רפאים) ומי שאמר שהוא גי בן הנם טועה.

* ל"ס מידה המהר שרק חלק העמק שאצל השלח נקרא גיא בן הנם והוא כדרכו בעמוד הקודם.

1) וזה שכתבתי (הכלים ו"ח ב') הר ציון ירכתי לפי"*) הכונה כמו הר ציון וירכתי לפון והוא עיר עליונה ותחתונה אשר אצל לקמן. (עין פסיקתא רבתי פרשה נ"א. וכן צוהר פ' יבש דף ר"ו ע"א שנתרין פסוק זה בדרך דרוש) .

** כאר נבין על הפסוק הזה דאח כנאמר כי מראה עינים מהלך נפשי בהירושלים שנה ד' עמוד 121, 122.

*** ל"ס הערות העמק המיוחסות.

שכו תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ

ואף שיהושע בן נון כבש מלכה לא נכבשה העיר עד
אחר מות יהושע. אכן היכוסים לא יכלו להוריש עד זמן דוד
שלכד (יואב) את מצודת ציון היא עיר דוד.

ולפי הנראה לא היתה תכונת מצודת ציון כראשהר ציון
כ"א בצד עמק גי בן הנם כמו שנאמר (שמואל ב' ה' י"ז) וירד
אל המצודה וגו' האעלה אל פלשתים וגו' ויאמר ה' אל דוד עלה
וגו' וכן נאמר (שם ה' ט') וישב דוד במצודה וגו' ויכן דוד סביב
מן המלוא וביתה. ותכונת מלוא כשישוע הר ציון לצד מזרח (מזר"ר).
למען (') עין שילוח. כמ"ש (מ"כ י"ב כ"א) ויכו את יואש בית
מלך היורד סלא. לפי דעתי הכונה בית מלוא
בירושלים שהוא כשפולי הר ציון היורד למעין שילוח
(סלא כמו סלח היא שילוח). ודוד כנה חומה סביב המלוא
(דבה"א י"א ח') ושלמה כנה את מלוא ר"ל שמלא אותו בתים
ובנינים (מ"א ט' כ"ד) וכמו ישרשי חזו"ל [סנהדרין ק"א כ'] בסמוך
(שם י"א כ"ז) וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה כנה את
המלוא וגו' (*). (ע"ן רש"י).

ויצא לנו מכל דברי אלה שתכונת עיר דוד וכית שלמה
(בית בת פרעה) היתה לדרום (נוטה מעט מערבה) הר המוריה (***).
ושם היה כבש א' שעולה מביתו לכהמ"ק***. והוא הנזכר מ"א
י' ה'. וכן ברה"ב מ' ד'. וכן נחמיה ג' ח'.

ולא נודע לנו תכונת חומות העיר ושעריה בזמן ההוא
כ"א שנזכר (מ"א ט' ט"ו) וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה

[*] מ"ס יצ"ל למערכ.

[**] תכונת המלוא אי אפשר לקבוע עדיין בבירור.

[***] ר"ל עמק הר המוריה. מלבד חלקי הדרומי שנקרא בשם יעמלי.

[****] שירי מהנשר שה"י בימי הבית הראשון. ועומדים שבעבר השני שעליהם

נבנה הנשר נכלו עוד לעיני החוקרים. כנת הסירות. ושירי קשת הנשר של הבית
השני נראה עד היום אצל מקצוע מערבית דרומית של הכת הר הכית. והוא נודע אצל
הדמים בשם קשת ראבימאן. יען כי החוקר ראבימאן גילה אותה ואדות ארכו רחבו וחמנו
הנה בבית שלום שנה ה' הוציאת א' עמוד 41.

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שכן

לכנות וגו' ואת חומת ירושלים. ולא נדע גבולתם לצד צפון ומערב. גם משעריה לא נודע לנו כ"א (מ"ב י"ד י"ג) וישרץ בחומת ירושלים כשער אפרים עד שער הפנה ת' אמה. (ואולי נשארה פרוצה עד זמן חזקיה (דכח"ב ל"ב ה'), עיין דכח"ב כ"ז ט"ו). וכן שער בין החומות אשר על גן המלך (מ"ב כ"ה ד'). וחזן מאלה לא נודעים לנו.

אולם יש לנו ביאור גדול מחומת ושערי ירושלים בספר נחמיה כשעלו בני הגולה וכנו החומות המפורצות ומגדלים הנהרסים. וכפי הנראה בנו הכל על כנו והמדה הראשונה וכן מספר שעריה כמספר אשר היו בה כבנין הראשון.

ועתה נחקור על שמותם ותכונתם ובה נדע ערך העיר בזמן ההוא.

נחמיה ב' י"ג ואצאה בשער הניא לילה ואל פני עין התנין ואל שער האשפת וגו' ואעבר אל שער העין ואל בריכת המלך ואין מקום לבהמה לעבור וגו' ואבוא בשער הניא ואשוב.

הנה כמעט שאין ספק ששער האשפת הוא בצד דרום העיר סמוך לעמק "טעריאסען" (גי כן הינם *). וכן כתוב (ירמיה י"ט כ') ויצאת אל גיא בן הנם אשר סתח שער החרסית. תריבע תרע קיקלתא והוא בלשון חז"ל אשפה, איכ טוכח ששער החרסית הוא שער האשפת¹. וידוע שגי בן הנם בצד דרום העיר. ונמצא

¹ [ראה למעלה עמוד שכ"ד הערה ***]

² ולמדת אביד של' הירושלמי עירובין פ"ה אינו נוסכים לדברי יב"ע וז"ל ז' שנות נקרא לו (לשער הנוצחית) ה' שער סיר ז' שער היקוד ג' שער חרסית ד' שער איתון ה' שער החווד (ירמיה ל"ט ג') ו' שער החדש ז' שער העליון עכ"ל. נשנוע שתכונת שער חרסית צלד המזרח ובאמת רחוק גי בן הנם ושער המזרח וז"ע (**).

³ השם חרסית שבירושלמי אין לו כל חבור עם השם חרסית שבידמי (ואולי במסותן קראוהו ודיל חרסית להברילו מהרסית שבמקרא) והוא רק כינוי להשם מרח כמו שספורש י"ט מ"ד אח"ז : ישער חרסית שדיא מכוון כנגד זריתת החסתי. ועוד ראוי שניה כי את שמו העיקרי שער המזרח שעליו מוסב המאמר הזה לא מנו דיל במספר שמונתו. והוא ה"ש הער האולם שבה הבית ושער חרסית שבידמי ה"א אחר משערי העיר.

שכח תבואות סרק ו' חצר הפנימית הארץ

עוד (נחמיה ג' י"ג) שישער הניא רחוק משאר האשפה אלף אמה. ומכח שתכונת שער הניא למערב צפונית לשער האשפה, כי למזרחו כמעט לא נמצא גיא כמרחק אלף אמה. ולפי דעתי הניא הוא עמק רפאים שמסב את הר ציון מצד דרום (וקצת) מערב. ומלשון הנ"ל מוכח שבין ב' שערים האלה תכונת עין התנין (ולא נודע לי). ולדרומו (דרמ"ז) לשער האשפת תכונת שער העין ונקרא כן ע"ש עין שילוח. וכרכת המלך היא הכריכה אשר סמוך לעין שילוח הנזכר (והיא עד היום) ושם תכונת שער בין החומות אשר על גן המלך (סוף ספר מלכים). ועד היום נמצאים שם גנות אשר משקה אותן עין שילוח ושם המעלות אשר ירדו מעיר דוד (נחמיה ג' ט"ו, דבה"ב כ"ז ט"ו). והנה אסרר בקיצור סדר השערים הנזכרים שם לפי הנראה לי תכונתם :

בדרום : א) שער האשפת (הוא שער בין החומות). ולמזרחו (מזרח) ב) שער העין.

במערב : ג) שער הניא. ד) שער הפינה (מעצ"פ) אמה מן בצפון : ה) שער אפרים (שער בנימין ירמיה ל"ז י"ג).

ו) שער חצר המטרה : ותכונתי ידוע עד היום הזה שמקובל כן ליושבי העיר והוא כמעט בחומת העיר הצפונית (מחויף*) אצל שער שכס, ולמזרח לו היו המגדלים מאה וחננאל.

במזרח : ז) (מוצ"ס) שער הצאן. ח) שער הישנה הוא שער איתון הוא שער התוף (ירמיה ל"ט ג') הוא שער המזרח כמו שכתבתי לעיל כשם הירושלמי דעירובין. ט) שער

[*] כימי המחבר היה השער דוד סתום באבנים ורק מבהיץ היה ניכר. אולם זה כהמשערה שנה נסתח השער מהדש והוא נקרא בערבית יכאב אלוהארא (שער הפרחים) בל"ס ע"ש בית הקברות של המישליים שממלו הנקרא כך. והלועזים יקראו לו שער החרדום, אולם ראית המחבר כי השער הזה הוא שער המטרה, מאשר כי החרד (המטרה) שממלו (בערך) נקרא כפי המטרה בשם יחצר המטרה. איננה ראוי כלל, כי המטרה הזאת איננה נזכרת באחר מספרי סע של אחינע ורק אצל תניי הנוצרים מהמאה ה'טו' והלאה. והמקום האמתי של חצר המטרה לא הוזכר עדיין.

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שכמ

המים. רחוב אשר לפני שער המים נחמיה ח' א' דורשין בש"ס הוא ביהר הבית (י) שער הדגים (מזר"ר) תרגם רב יוסף (דבה"ב ל"ג י"ד) מוכני כווריא (י). ולפי הנראה שהוא סמוך לכריכת השילח שנמצאים שם דגים (**). (יא) שער הסוסים (ירמיה לא ל"ט. מלכים ב' י"א מ"ז. שם כ"ג י"א).

העפל. תכונתו בקצה מזר"ר העיר על מקום עין השילוח והיה בנין מבצר חזק מאוד והוא ידוע עד היום הזה. וז"ל בעל המסכת משנת רפ"ב (**). ובראשו (ר"ל בראש הסלע וההר שיוצא כתחתיתו עין השילוח) נראה בנין והיה כפר נאה עם כפות אומרים שישם היה עושה המטבע שלמה המלך ע"ה עכ"ל. וידוע ומקובל שהוא עופל. ור' בנימין בעל המסעות כתב ח"ל ושם מעין גדול מי השילוח בנחל קדרון ועל המעין בנין גדול מימי אבותינו עכ"ל. ירושלמי תענית פ"ג ה"א שאלו את ר"א מאימתי מתפללין על הגשמים שילכו להם א"ל כדי שיהא אדם עומד בקרן העופל ומשקשק את רגליו בנחל קדרון אבל בשוחים אנו בבעל הרחמים שאינו מביא טבול לעולם וכו' ע"ש. ובבבלי שם דף כ"ב ע"ב א"ל כדי שיעמוד אדם בקרן אפל וישכשך רגליו במים וכו'.

(1) לפניה ח' י' והיה ציוס ההוא כלום הי קול זעקה ושער הדגים ויזלה מן העשנה ושער גדול מהגבעות הילילו יושבי העכחש וגו' חיצוני מן העשנה וזן עופל. יושבי העכחש דיחצין בנחל קדרון. פירש"י מן העשנה ושער העופות שהוא שני לו עכ"ל. לא ואלאו בשום מקום שער העופות בירושלים, ונראה לי שכונת יב"ע משנה כמו משנה לחס ר"ל כפול וכפול חרגונו ע"ף וזה שכחז מן עופל (לא עוף). ויותר נראה לי שיש השמטה וז"ל בדבריו של"ל מן עופל ר"ל עופל. (ולאחר כך ואלאחי כן בנסחאות אחרות*) ונכון דבריו כי שכונת עופל משנה כמו משנה הנזכר בחולדה (מ"ב כ"ז י"ד) והיא יושבת בירושלים משנה ר"ל מקום בין החומות (עין רש"י) אשר אצל לקון ח"ה. שהם בקצה דרומו"ה העיר.

[1] ההשערה האחרונה אמתית ונוסחה זאת בכאור הדד"ק.

(**) מזה אין ראוי כלל כי לא נמצא בשום מקום שכמי השלה (שרוא מעין קטן) או בהדרבה הסתבה לו נמצאו דגים, ויותר נכון לאמר ששער הדגים ב"י במורה העיר על כי דברו הובאו דני הירדן.

(***) הוא הנוסח האלמוני הנדפס בסוף ספר שבחי ירושלים.

של תבואות פרק ד' חצר הפנימית הארץ

פירש רש"י קרן אפל שן סלע גבוה וכך שמו. ותיספות פרישו שם מקום עכ"ל. כמכ"ת אין שם מקום ולא שם שן סלע כ"א הוא כנין העופל הנזכר פצמים ושלש כנחמיה הנ"ל *).

והנה מספר ותכונת שערים אלה היה בחומת העיר בזמן נחמיה עד זמן שהוסיפו על חומת העיר כשאזכיר לקמן. ובעת שנבנה העיר אחר החרבן ע"י האדריאן נבנה כמדה קטנה ושערים מעטים. ולא גודע לנו תכונת ומספר שעריה עד זמן ר' בנימין כה"ט (4980) שכתב ח"ל : ויש בירושלים ד' שערים שער שקוראים שער אברהם ושער דוד ושער ציון ושער יהושפט לפני כהמ"ק עכ"ל. והנה "שער אברהם" אין ספק שהכונה ישיצאים בו ללכת חכרונה עיר אברהם (ועד היום קוראים השער אצל ציון (עיין בסמוך) "כאב חאליל" ר"ל שער חכרון הנקרא "חאליל" אהוב ע"ש אברהם). "שער דוד" לפי דעתי הכונה שער המערכי אשר סמוך למבצר הנקרא מגדל דוד *). ו"שער ציון" הוא השער הקטן (האיטפת) שהוא ג"כ כשפולי הר ציון. ו"שער יהושפט" הוא המזרחי כשאכתוב בסמוך. וא"כ מוכח מדבריו שבצר צפון לא היה שער כזמנו.

בזמן המסכב (5282) שנים מעטים קודם שנבנה חומת העיר ע"י סולמאן מלימאן היו לירושלים ו' שערים. שכתב ח"ל : יש בירושלים ו' שערים א' נקרא "באב אלשכט" ששם היו נכנסים השכטים כעלותם לרגל. וא' נקרא "באב אלעמוך" (מים וצ"ל "עמוד"). וא' נקרא "באב קוטן" שם מלאכת הצמר גפן. וג' שערים מצד ציון עכ"ל. ועד היום נקרא שער המזרחי (שער יהושפט הנ"ל) "באב אלספאט". ושער הצפוני

[*] באמת צדקו רבותינו בעלי החסדות. כי לא הבנין נקרא עפל כיא המקום. לאמר וזוהי הדרושי של הר המזרחי נקרא עפל. והראיה שהכתוב בסכב לעפל (דה"ב ל"ג י"ד). ועל העפל עמד מבצר חוקי. ולכן נקרא גם מבצר חוק בשם עפל כמו עפל ובהן (שעי' ל"ב י"ד). [*] לסייג ידיו שני השערים סמוכים איש לאחיו. ולכן יותר כנון לאמר כי שער דוד עמד אז בדרום העיר במקום השער הנקרא גם היום בשפת ערבית "שער הנביא דוד" על כי הוא סמוך להכנסיה העומדת לפי המסורה על קברו שלבי בית דוד.

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שלא

נקרא עד היום "באב אלעמוד". ונ' שמצר ציון הם עד היום "שער ציון" ו"שער המערבי" שגם הוא סמוך וכצר ציון. אולם "באב אלקוטן" לא ידעתי. אולי הוא שער הסגור במזרח "שער הצפוני" שתכונתו סמוך לשוק החניית ("). והנה לפי הנראה שקודם כנות חומת העיר ע"י סולטאן הנ"ל כבר היו כמעט תכונת ומספר שעריה כמו שהוא בזמן הזה. ומוכת שהומה שכנה נבנה במקום הומה (הנפרצת) הישנה כמו שאכתוב לקמן.

ומציאות ותכונת השערים בזמן הזה כך היא: הי' שערים הם. בצד הדרום סמוך להר ולעצם ציון (קבורת מלכי בית דוד) שער הנקרא שער ציון ובל"ע "באב האליל"*) כמו שכתבתי כבר. ולמזרח שער זה כשיפולי ההר שער קטן ותכונתו סמוך למקום שער האשפת הנזכר בדברי נחמיה הנ"ל. ונקרא בל"ע "באב אלמנרבא" (שער של המערביים) לפי שיושבים שם הרבה מישמעאלים מארץ המערב (אפריקא). כישנת תקצ"ד סתם אברהם פאשא אותו (כמו שאכתוב במלחמת הפלחין) וכישנת תר"א כשלכד מלך שטאמבול את המלוכה פתחוהו ומביאים מים ממעין שילוח למכת העדה דרך בו אבל לא מניחים לישראל העם ללכת בו כמו שהיה קודם תקצ"ד. בצד מזרח העיר כקצה צפונית מקום המקדש (הר הבית) שער המזרח הנקרא "באב אלספאט" (שער הישכמים). בצד הצפון שער שכס בל"ע נקרא "באב אלעמוד" לפי שנמצאים כחומת הישער עמודים (**), ותכונתו

[*] הוא אינו סמוך לשוק החניית כי שוק הנקרא בפי הרמון בשם "החניית" הוא באמצע העיר. גם תכונתו איננה מכוונת לשוק החניית כי יחד מזההו זכס או אסתר לאחר שבשילח חתונתו זאת יקרא באב אלפתאנין. אך הדבר פסיד שנקרא אז בשם אלפתאנין. ערש המערה הנדולה המוכה אליו הנקראת בפי אדוני בשם מערת צדקיהו ואצל הערבים בשם "מדרת כתרין" (מסדת צדק הנסן).

[**] מים וציליבאב נכיראהודי (שער הנביא הוד).

[**] כן השנו כל החקרים את טעם שמי אולם באמת קשה הליכי כפסיו הנספעים שהיו לפני כנות החומה הנכבדה. נקרא השער הזה גם בשם "שער העמודים" וכמי שהביא הסברה למעלה את דברי המשכס משנת רס"ב וגם אם נאמר שגם בהחומה הקודמת עמדו העמודים הקטנים מעל להשער בל"ע כמעט אי אפשר לאחר ששל שם העמודים הקטנים האלו נקרא השער בשם "שער העמודים". אולם באמת המצויק

שלב תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ

כמקום שער בנימין (שער אפרים) הנזכר בנחמיה. (למזרח שער זה כמו 300 פסיעות שער קטן סתום ולא נודע למה ואימתי נסתם?). בצד המערב שער יפו שבו הדרך ליפו ותכניתו כמקום שער הגיא הנזכר בנחמיה (*).

בצד מזרח חומת העיר היא חומת הר הבית (מכוון מול הבנין הגדול שהיא על מקום המקדש) נמצאים בו שערים סתומים כאבנים ואומרים שהם שערי הרחמים שעשה שלמה המלך לגמול חסד א' לחתנים וא' לאכלים (עיין מסכת סופרים סוף פ"ט). וכן כתב בעל כפופים (***) וכן בעל עמרת אליהו. אכן כדור אצלי שאין שערים אלה מוזן ההוא כי מצאתי בהן ציורים חרותים באבני השערים שהם ציורי דרך מנהגי הישמעאלים. ומוכח שנבנו בזמן ממשלת הישמעאלים בירושלים. ולא נשאר מכל בנינים הראשונים שנבנו בזמן ההוא כ"א "כותל המערבי" וקצה מזרחית דרומית חומת העיר וגם יסודות בנין ומנצח הנקרא מגדל דוד, כי בבנינים אלה נמצאים אבנים שארכם כמעט כערך הגו' ביוסף בןספרו מכניני המקדש בו (ירושלמי סנהדרין אריב"ח אבני י' אמות וחי אמות ע"ש). אכן בנין שערים אלה הוא חדש ונראה לכל

שנמצאה כרצפת כנסי' הרבה כמבאלישעשה לפי השערת החוקים בהמאה הרי' או הרי' לספרי' נראה כי משני עברי ההב יש עבר על פני עמק הירדן. לאמר מהשער הזה שבצפון עד השער הקטן שבדרום. עמדו עמודי שיש גבוהים ויפים וזאת הדבר הזה מוזכרים בס' רבים מהניסעים הקדומים; ואין ספק כי על שם נקרא השער הזה בשם "שער העמודים". ראה לוח א' שנה כי עמוד 183 מאמר יספת מוזיק נפלאה.

(*) כבר הקדמו למעלה עמד שבה כי השכר הזה נפתח לפני השם עשה שנה. ושמו בערבית יאבב אלוואדרא (שער הרחמים) ואצל הלועזים "שער הרחמים".

(**) מלבד השערים הנזכרים נפתח במקצוע צפונית-מערבית שער הרש והוא נקרא בשם שער עבד אלחמיד ע"ש השולטאן י"ה. ובפי ההמון שער החדש והוא נפתח לפני איזה שנים לבקשת כנסית הצרפתים למען יוכלו ליהנות מהמאבנים בבית הכנסת וזוהים הגדול אשר להם טחון לעיר. לכא הרכו ישר העיר. ועדיין אין לו רחלות.

(***) פרק ששי כתוצאתנו עמוד צ"ו. כבר הוכחנו שם ישערי רחמים הנזכרים בס' סופרים הרי כמראה אצל חומת הדרום. והשם שערי רחמים של השערים הסתומים האלו הוא רק שם שהערים קראו להם. שאשר כי לפי סמיתם המגפיל בפנים נגד השערים האלו תקובל תפלתו כרחמים.

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ של

מכיר ומבין בניני ימי קדם שאין מציאותם יותר מאלף שנה ז'.
ועתה אחקר ואהי שובר בחומות ירושלים, וכידועת תכונתם
נדע תכונת העיר בזמן ההוא בזמן חרבן בית השני (וגם בזמן בנינה
ע"י נחמיה).

והנה בדרכי חכיל לא נזכר כמעט מאומה מידעה זאת
כ"א בדרכי יוסיפון לדומיים, ואעתיק איזה לקטים מדרכי
לחגיע לתכלית מבוקשנו.

ויספר מתכונת ירושלם בזמנו (בעת החרבן) וז"ל : ג'
חומות לירושלים, אכן בשפת העמקים העמקים מאוד לא היתה
לה כ"א חומה א'. ובמקום אחר כתב: ד' הרים בירושלם, כצר הדרום
הר ציון, במזרח הר המוריה (הר הבית), צפונית מזרחית
הר בית צתא** (בית חדתא ר"ל חדש), צפונית מערבית הר
אקרא (חקרא). ובמקום אחר כתב עמק מעריפען (עין לעיל
גי בן הנם) מושך מעין שילוח צפונה ומפריד ומחלק בין הר
ציון ובין הר המוריה ואקרא. ובמקום אחר : ירושלים נחלק לג'
חלקים אי עיר העליון בי עיר התחתון ג' עיר
החדשה. (תוספתא דחולין פ"ג אנשי שוק העליון של ירושלם.
בבבלי חולין דף ע"א הגרסא אנשי גליל העליון. בתוספתא
סוף פנהדרין כחנניה בן עוזר שהיה שומע דברים מפי ירמיה הנביא
שהיה מתנבא בשוק העליון וחוזר ומתנבא בשוק התחתון. וכן איכה
רבתי כססוק על אלה א"ל והיכן אתון שריין א"ל בשוקא עילאה.
מכל זה מוכח שגם בבית הראשון כבר היה שוק העליון והתחתון.)
ומחומות" מספר ואומר ג' חומות היו לירושלים. אי

(*) כהנאש הור צה ופנימה ישנם שרידים מהתקופה הראשונה היא תקופת
הבית הראשון עד התקופה האחרונה של הערבים, כאשר בארנו כל זה בהירושלים" היה
הא עמוד 14--29.

** להלן הובאת בי "בית צתא" הוא "כצעתא" וסקרו בהבצעים שכרד"ל.
1) ולדעתי עליהן כונת הכניס (לשני א') וי' והיה ציור ההוא כלום
הי קול לעקב משער הדגים ויללה מן המעשה וסצר גדול והבצעות הלילו יושבי
המעבש, והנה שער הרבים שכונתו היסה במזרח העיר, וכולל מחוץ הר הבית
וכל חלק מזרח העיר, המשנה, השני, עיר השניה, חלק השני (כחמיה י"א)
(ס') ויהיה בן המעשה על העיר משנה, וכן (עלבים צי כ"ב י"ד) והיא יושבת

שלד תבואות סדק ז' חצר הפנימית הארץ

מסכנת ומוישכת ממגרל החזק עד מאוד הנקרא "היפיקוס" והולכת למגרל קסיסמוס וכלתה כאלום המערכי של כיהמ"ק. ומצר השני מסכנת ומוישכת ממגרל היפיקוס הנ"ל דרך בעטהו (בית צואה) לשער אנשי עזן ומשם פונה דרומה לעין שילוח ותפן מזרחה לכדי יכת שלמה ועברה אל המקום הנקרא עפל ותכל כאלום המזרחי של כיהמ"ק והיו כה 60 מגרלים. כי מסכנת והולכת משער א' שבחומה הראשונה הנקרא גינאת (נענאמה) ותפן ותסב דרך צפונה את אקרא (עיר התחתית) ועלתה וכלתה במבצר אנטאניא. ויהיו כה 14 מגרלים. ג' מסכנת והולכת ג"כ ממגרל היפיקוס ומוישכת צפונה למגרל פסעפינוס והולכת עוד עד סמוך לבנין הילנא דרך מערות המלכים לבנין הכוכסים ומגיע לחומה הישנה כנחל קדרון עכ"ל. ויאמר עוד: ויהי כי רכ מספר יושבי העיר וחלו לשכת גם כהר הרכיעי שדוא לצפון כהמ"ק ולמבצר אנטאניא ויחל הורדוס אגריפס הראשון לכנות החומה השלישית הנוכרת בזמן קיזר קלוריאוס להחזיק חלק זה החלוש ותכל אחר ימים הרבה. גובהה 25 אמות ועוביה 10 אמות ויהיה כה 90 מגרלים ושם מגרל פסעפינוס אשר בו נראה כל ארץ ערב ויהודה עד ים הגדול עכ"ל.

ועתה נחקור על ג' חומות אלה לרעת תכונתם. ומתחלה אחקור על מגרל היפיקוס כי הוא כנקודת המרכז למבוקשנו. והנה זכיתי לרעת ולמצוא בתרגום יב"ע (זכריה י"ד וכן ירמיה ל"א ל"ה) שתרגם מגרל חננאל מגרל פיקוס, וכרור כישמש שכונתו על מגרל היפיקוס של יוסידן. וידע תדע שהמתרגם הזה היה בירושלים בזמן הורדוס שכנה מגרל זה (על

צירושם במשנה גם הכונה על החומות, החומה כפולה, משנה לשון כפול, כמו (שמות ע"ה ה') לחם משנה, וכן חרגס יב"ע ויללה מן המשנה מן עופלא (עין נחמ"י ג' כ"ז) (בשערינו מן עיפא הוא ע"ס, וכן הביא הרמ"ק לשון יב"ע מן עופלא. לכן לשון ועירוס רש"י "שער עופות" הוא לשון פליאה כמו שבחנתי כבר, והוא חלק דרומי העיר, הנבעות הוא מחוץ הכ לין והכ אקרא, מכתש הוא חלק המזרח, כדמות נכחשת, לדעהי הוא מחוץ והלק עיר הממלכה שחזקיר יוסידן, ויב"ע "חרגס" הלא דקדקן, והוא חלק לעניים ומרחים העיר, (פרי פנולה דף י"ע ע"א)).

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שלה

תכונת מגדל חננאל וקראו כן על שם אהובו ישר צבאי היפיקוס שנהרג במלחמתו. וא"כ ידע בדיעה כרורה שתכונת היפיקוס במקום תכונת חננאל.

ולפי שכתבתי לעיל מוכח שתכונת מגדל חננאל למזרח שער חצר המטרה. ולפי דעתי היתה תכונתו על הגבעה גבוה שהיא לצפון חצר המטרה וכמעט שמערה הגדולה הירועה ומקובלת ליושבי הארץ שהיא המערה (כית האסורים) שישב שם ירמיה (ומראים שם עד היום הכור שהושלך בו) היא כתחתית סלעים גבעה הנזכרת תכונת המקום ההוא נכון מאוד *) (וכמעט נראה) שהיה עליו בנין מבצר א'.

בית צוואה. לא נודע לכל מחקרי הארץ איה תכונתה. אולם מצאתי בירושלמי מנהדרין פרק כל ישראל ה"א וז"ל ר"א בשם ר' לעזר וכו' את מוצא בישעה שהיה הנביא בא לקטרגו היה כורח למקום טומאה וכיבש את פניו במקום טומאה לומר שאין שכינה שורה במקום טומאה הדא היא דכתיב ויאמר ה' אל ישעיה צא לקראת אחז וגו' אל קצה תעלת הבריכה העליונה אל מסילת שדה כונם וכו' עכ"ל. מכאן מוכח שמחוז הבריכה העליונה נקרא טקום טומאה. ולפי דעתי שם היתה תכונת בית צוואה הנזכרת שירדו בצד עמק ההוא שיפכין צואות חלק העיר ההוא. שער אנשי עזן לא נודע.

חומה השנייה. לפי דעתי היא היתה לפניו לפנים מחומה הראשונה והיא שכנה יונתן מכב"י כאמצע העיר להפריד אקרא מהשוק שלא יכלו לשוב ולכוא יושבי אקרא (היונים) שישבו שם) בעיר כשספר יוסיפון במקום אחר.

שער גינת (גינאת). אולי הוא מה שנקרא במסכת מעשרות (פ"כ מ"ה) גנת ורדים היתה בירושלים ותכונתו למערב הר הבית (מדות פ"א מ"ג ע"ן תרו"ט) וחומה זאת קטנה היתה. חומה השלישית. "מגדל סמעיניוס" לא נודע. * בנין

*) ע"ן לעלה ע"ד שיה בהערה.

שלו תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ

הילנא מצאתי בספר יוחסין ק"ז ע"ב (דפוס אמשטרדם) ה"ל ומנוכו המלך הוליך לירושלים עצמותיה (של הילנא) עם עצמות אחיו יאשיש ויקברום בכבוד גדול בירושלים בקבר שעשתה היא כהיותה בירושלים הלא הוא קרוב לירושלים ג' פרסאות (צ"ל מ"ל, וכן מצאתי בספרים אחרים) עכ"ל. והנה אמרו יקברום בירושלים משמע שקברום שם, ואח"כ אמר הלא הוא קרוב לירושלים ג' מיל מוכח שאינו בירושלים? וכונתו בימים ההם היה בירושלים ר"ל בקצה העיר אכן בזמנו ובזמננו היא קרוב לירושלים ג' מיל, (ומיל הוא שטאטיא ג' דקים וא"כ ג' מיל כחצי תחום שבת) כעת לא נודע *).

מערות המלכים. כל המחקרים נלאו סחשש מעדות אלה ולדעת תכונתם, ואחזה דעתי בזה. אמרין במסכת עירובין ס"א ע"ב שמערת צדקיה גדולה מאוד (כתנחומא פ' במדבר נזכר שהיה י"ב מיל, וברכה הגרסא י"ח מיל). ומצאתי בדברי המסבך הנ"ל (לכדברו משערי העיר) וא' נקרא יבא אל עמודי' וסמוך לו המערה של צדקיה שהלך עד ירחו כנזכר בדברי חז"ל הרבה יהודים ספרו לי שהלכו בה מיל והיא כסוס ורכבו ורומח בידו, עכ"ל. והנה אין ספק אצלי שעל מערה זאת כיון היוסיפון מה שאמר מערות המלכים ר"ל צדקיה המלך, וכפי הנראה היא מערת קבורת כלבא שבוע שהיא מכוון לצפון בא אל עמוד בערך מ"ו דקים *).

[*] המערה הזאת נודעת עד היום והיא "מערת המלכים" בפי ת"י הארץ, ומערת כלבא שבוע בפי ארמני ועיין בהערה הסמוכה.

[**] המחבר עירבב פה שני מקומות הרהוקים זה מזה. מערת צדקיה ושהזכיר המסבך משנת הסי' היא מתחת להחימה הנוכחית ומתחת כתף החימה מבחי' סמך ליבא אל עמודי'. ומערת היהודים קראה איתה בשם "מערת צדקיהו". ובכר העירוננו ביכפתור ופרי"ז בתוצאתנו עמוד קט"ז כי אין כל ממש בהמסדה הזאת, ורק מאשר כי היהודים יושבי ירושלים ידעו ללכת בה עד סופה לכן חשבו כי היא עובדת עד ירחו, אך באמת ארבה רק אלה דגלו: גם אנכי הלכתי בחיבה עד קצה, והיא עובדת מתחת חלק הצפון של העיר הנקרא לסנים בשם "בצעתא" ובעת בשם "באב תאמא", ובירוד הדבר כי המערה הזאת היא רק מחצב שמשנה הוציאו אבנים לבנין הכית: ומערת

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שלו

קבר כלבא שבוע ז'.

כחצי תחום שכת לצפון שער הצפוני עה"ק הנקרא כאב אלעמור, מעט מזיחה מאם הדרך המיושר צפונה, נרד כבתוך עמק ונמצא שם מקום רחב ופנוי (כלא כיפות) מוקפת מארבע רוחות בחומה מסלע ההר, וכצר הדרומי נמצאים כוכים וקברים הרבה מעשה פלא והפלא חדר חדר בתוך חצרים קטנים. ובתוך הכתלים הכוכים וכולם נפסלים וחצובים בתוך הפלעים ובעומקי הארץ. וכעת הרבה מהם ריקנים, ומהם סתומים ומכוסים שנראה שנמצאים קבורים בתוכם. וקבלה ביד אחינו [וישבי] עה"ק ששם קבר הצדיק העתיר המפורסם כלבא שבוע וכעת עשר שנים חפרו הישמעאלים ע"פ סיבה שלא במתכוון אצל מערה אחת שמה ומצאו עצמות גדולות כעצמות ענקים בני הנפילים, עצמות בני אדם. ומלאכת המערה והכוכין אלה הם מלאכת קדמוניות מאלפים שנה ויותר. כנראה וכנודע לכל מבין מלאכת אנשיק. וידוע שתכונת המקום הזה הי' בזמן שירושלם על תילה בזמן הבית בתוך העיר ממש הכונה בתוך החומה השלישית כשהארתי לעיל ע"פ עדות נאמנה ליוסיפון לרומיים ע"ש היטב¹. בנין הכובס לא נודע. ומוכח שתכונתו כמישור עמק קדרון אשר זכרתי ריש פרק זה שהוא צפונית ירושלם נופה מזרחה. והגיעה לחומה הישנה בנחל קדרון. יש לדקדק הלא לא

המלכים שהזכיר היוסיפון היא המערה הנקראה גם בסיילידי הארץ קבור אלאלאסין ואיהה קרא היוסיפון בשם יקבית המלכים, והיא רחוקה מחומת הצפון של העיר כערך שני דקים ועומדת סמוך להדרך העולה שבמהותאחי יקרא; להמערה הזאת יסערת כלבא שבוע. ובספרנו הירושלמי שנה א' מאמריקבין ארץ הצביון עמוד 98 אחדנו את שתי המסורות האלה, דל כי העשירי המהולל כלבא ש בוע (אשר ישמו העצמי לא נזכר בתלמוד) אשר חי בסוף ימי הבית השני הוא אחד מבני הילי המלכה (מלכת אדיאבוגין) יעריש. והמערה הזאת שייכת כעת למטשלת צירטו והדשות לכל איש לבקרה חנם.

¹ הוספה מסרי תבואה רף ל"א ע"א.

² המחבר מסיף למלפל בספרו סרי תבואה (שם) אך התייר לקבדו כפיסם העיר ומסכתו כי בתוך החומה השלישית שלא נחקרשה ע"י עזרא וביר מחר הי' לקיים קברים. אך ללא צרך הוא כי ברור הדבר שגם החומה השלישית לא הגיעה עד מערת קברי המלכים או כלבא שבוע.

שלח תבואות פרק ד' חצר הפנימית הארץ

הזכיר בחומה הראשונה (היא הישנה) שבתפשמח עד נחל קדרון
 כי לאולם המערכי (והמזרחי) של בהמ"ק. ונראה לי שכל
 חלק המזרחי של בהמ"ק היתה חומה הראשונה ר"ל שחומת
 בהמ"ק כצד המזרח היתה חומת העיר (על דרך שהוא היום הזה)
 ובניני בהמ"ק הגיעו והתפשטו סמוך למגדל חננאל וחצר המטרה
 (בצירוף מבצר אנטיאניא אשר אזכיר לקמן). וכן נזכר ביוסיפוס
 שהכניסות הבנויות מתחת לחומה כצד המזרחי להר הבית המה
 הסובבים על נחל קדרון אשר היה עיכר מתחתיהם. ומ"ש בתוספתא
 דכלים פ"א (זכחים קי"ו ע"ב) מפתח ירושלים עד פתח הר הבית
 מחנה ישראל וכו', הכונה מני רוחות. אכן מצד המזרח היתה
 פתח ירושלים פתח הר הבית, כי חומה א' לשניהם.

ואף שלא הזכיר היוסיפוס בכאן שהגיעה חומת העיר עד
 מחוץ הר המשחה, אולם מצאתי במקומות אחרים שכתב בספר
 מלחמות היהודים ו' ז' ו"ל וחלק (החומה) שמושבת משילוח מזרחה.
 ולקמן כתב וז"ל לשמעון (הפריץ) היתה עיר העליונה וגם החומה
 הגדולה עד קדרון. ומחומה היצינה כל מה שמסכה ועולה
 משילוח מזרחה עד חצר מונבו גם המעיין (שילוח¹) ואקרא הוא
 עיר התחתונה עכ"ל. (עד היום מראים לצפון מקום המקדש כנין
 חרב גדול וקוראים יבנין הילנא המלכה²). הוא לפי דעתי חצר
 מונבו הנזכר שהוא כן הילני כנורע³). וכן בספר טכניא י"ב
 ל"ז וז"ל ויהי בהקהל העם ויכל לבנות כי החומה אשר בעבר
 הנחל מזרחה נפלה וכן חלק חומה הריא אשר נקרא קאפנאטא

¹ וכן מוכח מלשוננו שם א' ו' ה'. אכן מלשוננו שכחז ד'
 ט' ה' שם הטעיות וכל הנועיות היו חוץ לעיר יש סתירה בדבריו.
 אכן יש ליטע שהחומה עברה על פני הנועין וסמוך לו ממש אכן
 הנועין צבאם היה חוץ לחומה (*).

² כן הדבר באמת, כי הבנייה למי השלח היו מחוץ לעיר. אולם מה שכתב כי
 החומה נמשכה משילוח מזרחה, כינתו מעבר השני של השלח (שנזכר להלן מסנו) נמשכה
 לצד מזרח על פני הר העפל עד קצהו המזרחי. ובה לא יש סתירה בדבריו. והומת
 העיר לא נמשכה בשום אופן להלאה מחל קדרון.

³ הבנין הזה הוא שריר מבצר אנטיאניא. רק ההטות יקרא לו יבנין הילני המלכה.

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שלם

ע"ל. לפי רעתישם זה מלשון פני תאנים בפניות דקלים (והוא כמון לבית פני אשר אזכיר לקמן שנמצאים שם בהר הזיתים (הרומי) פני תאנים ובפניות דקלים). מכל דברים אלה מוכח וברור שחלק מחומה הגיע עד הר המשיחה שהוא למזרח עין שילוח ושם היתה תבונה כי בצעין הנזכרים במסכת שבועות ט"ז ע"א. ועד היום נראות שם אזורי חרכות מחומה זאת והוא בכפר "סילוואן". אכן הר המשיחה שהוא למזרח מקום המקדש ודאי היה מחוץ לחימה. לכן שגנה גדולה היא מה שאמרו שכראש הר זה ציון חולדה הנביאה, הלא אמרנו בירושלמי סוף מסכת נויר (והביאו הרמב"ם ס"ז מהלכות בית הבחירה) קבדרי בני דור וקבר חולדה היו בירושלים ולא נגע אדם בהם לפנות מעולם וכי מחילה היתה שם ומשם היתה טומאה מקדשה ויצאה לנחל קדרון ע"ל (ועיין סוף ט"ז ע"א). ואי אפשר לומר שמקום זה היה בתוך העיר. וממך לרבריהם הוא לשון הנ"ל כי בצעין הר בהר המשיחה שמוכח שגם הר הזיתים היה בתוך חומת העיר. אכן הוא דוקא

[*] המקום קאסא אן לו כל יום עם בית פני כי דאשון ה"י במזרח המזרחי של הר המזרחי. והשני ה"י סמך לבית הניני שהוא היתה במזרח המזרחי של הר הזיתים (הנודעת בהם אצל כל החרים בשם "אלעזריא"). לא כד החרים הרומי כדעת המדבר.

[**] הסעדה זאת כי חומה מיוחדת דרומית של העיר נמשכה על פני הלך הרומי של הר הזיתים הנקרא בשם זה המשיחה מיעת ומספרת כי לעולם היו נחל קדרון אשר בין הר המזרחי והר הזיתים מחוץ לעיר. ומלכר הכתובים המעידים על זה מביחיים נ"ב דבדי תייל בתוספתא (ב"ב ס"ק א') אצל הסבור שקבדרי מלכו בית דוד חולדה הנביאה היו בירושלים. כתוב מפורש כי ימחולת היתה להם. והיתה מוצאה הסומא לנחל קדרון. והסבור אשר עליו בנה המזרחי השערתו זאת יסוד דעוץ ומסופה הוא כי המלכות יבדל המסכה הוא ש"ס ובמקום ציל ירושלים. כמו שהוא במקורו בתוספתא (סנהדרין סי' נ"ד) אבא שאול שתי בצעין הר בירושלם. כמו דכ"א ואין כל ספק כי המלכות הוצאת היא הנכונה והשתי בצעין הר בירושלם עצמה לצפון מקום המקדש. (למרבית החוקרים מיעדים כי השם "יעציה" שנקרא בימיהם בית דוד להלך צפון מזרח העיר מקורו בשתי בצעין האלול) וכנודע צפון ירושלים הוא כל: מישור. ולכן יצדק: סוף דבדי אבא שאול: "מספני סה לא קרשה ספני שתופה של ירושלים ונחמה ליבש משה".

שם תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ

חלק הדרומי של הר הזיתים שהוא למזרח כפר "סילוואן" בצד מעין השילוח, אבל הר הזיתים הצפוני לא היה בתוך העיר ושם עמד היל הרומים בזמן המלחמה כנוכח כיוסיפון. וכאמת ציון חולדה לא נודע קעת ותכונתו כלתי ספק בצד דרום מקום המקדש סמוך לתכונת בין החומות (עין מידות פ"א מ"ג כתי"ש). וכבר עמד הרימ"ט כתשובתו ח"ב חלק יו"ד סימן ל"ז על הדבר הזה איך אפשר שציון חולדה שמראין בהר הזיתים בתוך העיר ע"ש"). והנה חומה הראשונה שהזכיר היוסיפון כלתי ספק היא הגבנה ע"י נחמיה. וכבר צפון הגיעה עד מקום חומה הנמצאת. וכן נראה עד היום כיסוד החומה למזרח באב אלעמר מאבני חומה הראשונה וכן כיסוד חומה המזרחית (כקצה מצ"ס וביותר בקצה מזרח) נראים מאבני חומה הישנה. אולם בצד הדרום לא נשאר ממנה. ומוכח שהגיעה עד סמוך לעין השילוח, וכל חלק זה עד קצה מקום המקדש ככלל עופל היה. ופנה (אח"כ מעט מזרח) דרך סילוואן. אח"כ צפונה קצת דרך גי כן הגם ואח"כ מעט מערבה ושם היתה תכונת שער האשפת ואח"כ דרוכה עד סמוך מול (מערב) עין שילוח. (והנה נמצאות שם כני בן הנם ב' חומות המזרחית והמערבית זה בין החומות). ואח"כ פונה מערבה ומסבכת את כל הר ציון והולכת בעמק רפאים. ועד היום נמצאות בצד דרום הר ציון חרבות חומה זאת. ועוברת צפונה יותר למערב מחומה הנמצאת. ונראות שם קצת חרבותיה ומושבתי ועוברת עד סמוך לשער הצפוני סמוך לחצר המזרח (מעט יותר צפונה). ועד היום נראה ונמצאת חתיכה גדולה מחומה הראשונה לצפון

"דבריו אדות ציון חולדה הנביאה אמתם ולהלן עמד שמי"ה הבאנו מאמר מיוחד אדות קבר חולדה מספריו פרו תבואה. אולם מה שאמר כי הר הזיתים הדרומי ה"ל סב בתוך העיר. זה שגגה ומעוות. כי נחל קדרון עובר בהם על פני חלק הדרומי של הר הזיתים ומתאחד עם נחל הנגב והוא ה"ל תמיד מחוץ לעיר. ומה שאמר במסכת שבתות ס"ז ע"א ב' בצעין היו בהר המעשה וכו' הוא ס"ס ובמקום צ"ל בירושלם כפי שמפורש בתוספתא במנהגין פ"ג ומעולם לא הגיע ירושלם בצד מזרח אפילו לקצה מזרח הר המזרחי. וכל כי סוף המזרח המזרחי של הר המזרחי היו גם ב"ש הבית השני מחוץ לחומה העיר.

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שמה

חומת העיר בערך 10 אמות. וסמוך לשער הצפוני (פאפ אלעמור) למזרחו מול חצר הממרה נמצאות בתוך חומת העיר חרבות בנין מסוואר וחזק עד מאוד והוא סלעים כיסוד לחומה. ולפי דעתי היא חרבת בית הכלך שהיה סמוך לחצר הממרה^(*), כנזכר בירמיה ל"ב ב' נחמיה ג' כ"ה.

וכמעט לא יש ספק שתכונת חומת העיר הנמצאת היה תכונת חומה הראשונה כ"א מצד הדרום חסרה. ומגדל אנשאניא שהוזכר היוסיפון שתכונתו לצפמ"ע בהמ"ק ומבצר יאקרא^(**) כל אלה תכונתם לפני מחומה הראשונה, וכבר היו בזמן נחמיה כ"א שהוסיפו ובנוס אח"כ למבצרים ובנינים גדולים, ואולי הם מגדל היוצא הפנה המקצוע וגו' ע"ש.

ומחומה השניה והשלישית כמעט לא נשאר שריד ופליט כ"א למערב חצר הממרה פר' אמות. ומכוון לצפון פאפ אלעמור נראות על נכעה גבוהה כחרבות וכיסודות בנין ומבצר. אולי שם היתה תכונת מגדל פסעפינוס. וכפי שכתבתי מוכח שהגיעה חומת העיר עד סמוך למערת כלכא שבוע^(**) וכן כתב היוסיפון שהיקף ירושלים היה 38 שטאמיען (99 דקים) כשעה ובי שלישית^(*) וכעת הקיפה בערך שעה וי' דקים ונוסף על הקיפה בערך חצי שעה. ויצאתי מגדרי לכתוב דבר שאין נוגע לנו אחינו ב"י

כ"א לאמנות הנוצרים, אולם כי ידעתי בהם אוהבי חבטה ואמת לא ינורתי להודיע להם כי טעות גדול הוא להאמין שקבר ישו הוא במקום שאומרים בתוך העיר, כי לפי תכונת החומות הנזכרות מוכח וברור כשמש שתכונת המקום ההוא לפני מחומות העיר. וזה מן הנסנע בידוע מברכי חב"ל שהמקום ההוא היה לפחות ג' אמה מחוץ לעיר. והם מציינים ציורים ישנים מתכונת וחומות העיר בזמן ההוא כדי שיהיה תכונת המקום ההוא חוצה ואומרים שמגדל היפיקוס של יוסיפון הוא מבצר מגדל דוד שהוא

(*) המלעים האלו הם רק בליטות מסלע החר. ואינן חרבות מכיין מסוואר חזק.
ח"ב אין מזה ראוי כלל. וכבר העירונו למעלה כי המסורה של העיר הממרה בדוחא היא.
(**) כן דאמת, ולא כמו שכתב למעלה כי טעות כלכא שבוע היתה בתוך העיר.

שמב תבואות פרק ז' הצר הפנימית הארץ

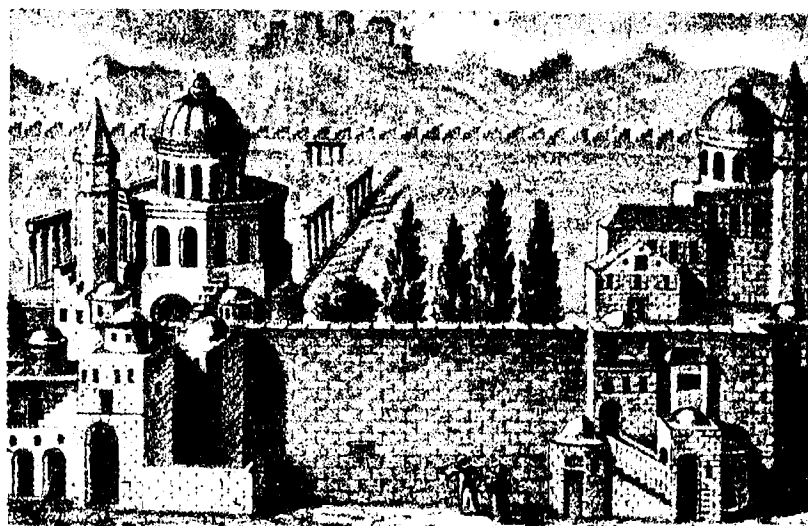
למערכ העיר, וזה טעות נמור כמו שהבאתי בשם תיב"ע כי היפיקוס הוא לצפון העיר, וא"כ תכונת קבר ההוא אפילו לפני מהחומה הראשונה.

ומה מאוד המוהים דברי הר"י אברבנאל בפירושו סוף זגריה שכתב וז"ל אמתת מה שאמרו המספרים הרומיים שמיטוס החריב ירושלים ונתן חומתיה ושרף את כתייה ושחח אדריאנוס קיסר צוה לכנותה ושלם נכנית באותו מקום שהיתה כראשונה בדיוק אלא קרוב אליו, והאות על זה שהנה ידוע שבא"י וכ"ש בירושלם הקדושה לא היו מקברים המתים כא מחוץ לעיר מפני המוטאה, ולכן היה כהכרח קבר הידוע מחוץ לעיר במקום שהיו קוברים הרומי ב"ד, והנה עתה קבלה כיניהם שקברו אשר נקבר בו הוא כתוך ירושלם באמצע העיר ושם עושים היום הנוצרים בית קרושתם, והוא המוכיח שישב ירושלם היום אינו באותו מקום עצמו שהי' קודם החרבן ושנתישבה העיר במקום שהיה כתחילה בית הקברות ע"ל. אלמלא ראה דברי היסודין הנזכרים וידע המציאות לא היה אומר כך לדחות המציאות והמפורסמת מפני קבלה שלהם מנהפוך הוא לדחות קבלה ההיא מפני המציאות. וכבר דברתי עם חכמי העמים בדברי זה והודו לדברי, ויסוד טעות זה הוא מוזן העלענא אם קאנשטאנטיין כי היא וכומריה בנו על המקום הזה כנסיה גדולה והראו אותות ומופתים להלחיק בלב העם אמונתם.

הר המוריה. הר הבית. מקום המקדש.

במסכת מידות ריש פ"ב: הר הבית היה ת"ק אמה על ת"ק אמה, וכעת לא יש לו תמונת הר כיא בצד המזרח והדרום, כי שם תכונת נחל קדרון ועמק רפאים. אולם בצד הצפון והמערב לא נראה כהר, כי מרוב החרכות שהיו בעו"ה שם כבר הושוה עמק סביבת הר כפי רוחות' אלה, וכעת שם מקום רחב ונקרא "מקום מקדש". תכונת גובהו 2280 רגל*) (מפני מי הים הגדול), גובהו

[*) כבר העירנו למעלה עמוד שביד כי לפי המדידות המדויקות נובה ההי: 2280-רגל.

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שמג

מנחל קדרון 141 רגל (כי תכונת הנחל 2139 רגל). ארכו (מדרום לצפון) 1489 רגל ורחבו (ממזרח למערב) 995 *). וכל רגל כערך חצי אמה יעלה כערך ת"ק על תיש"ן, ומוכה שבארכו נכלל ג"כ חלק שהיה לצפין הר הכית (מכצר אנמאניא). וכי יוסיפון ששמעון מכב" ככש אקרא וגי' שנים יום וליילה חפרו מהר אקרא וסביכותיה עד שנעשה כמישור, וכ"כ שהיה כתחילה עמק רחב בין הר אקרא ובין הר המוריה, ובזמן שמעון הנו' מלאוהו יושבי העיר לחבר העיר עם בית המקדש**).

החומות המקום הזה (מקום מקדש הוא הר הכית) בצד המזרח והדרום היא חומת העיר (ר"ל מוריה), וחומת המערב של המקום הזה, הוא "כותל המערב" הידוע שהוא כותל הר הכית גבהו כערך 60 רגל***). כתחתיתו⁹ שורות אבנים כ"א כערך גי' או ר' אמות אורך וכ' אמות רוחב וכן גבהו****), ולמעלה מהם י"ד שורות אבנים קטנים מאלה (כנראה הוא בנין חדש אולי מעומד). כאמצע מקום מקדש הנזכר נמצא מקום מרובע שגבהו 14 רגל וכאמצע מרובע זה בנין המסואר הנקרא "אלסאכרא" (ר"ל אכן קשה ע"ש אכן השתיה שנמצא בו) הנבנה שנת 4397 ע"י "עומר בן קטף" יעין מקימו). ועל כל הבנין כיפה גדולה

* ובספר השתר (לפי המדידות המדויקות של האדריכל בודאסה דרי צ. שיק) יעלה ארכו במדה המתמצעת כיהר עם עיבוי ההיסט 482 ורחבו 303 מרח.

** הר אקרא הוא בצפון-מערב העיר, והוא מכיל את הר ציון לא את הר המוריה. ורק הר בצעתא הוא בצפון-מזרח העיר ומכיל את הר המוריה, ולכן אין ספק שהוא ט"ס ובמקום אקרא צ"ל בצעתא.

*** כותל המערב הידוע, לאמר המקום שאצלו הרשות לאחינו להתפלל הוא רק חלק קטן מהחומת המערב של מקום המקדש; והלק גדול מסטו נכנס בהצדית הישמעאלים ונס מהזין להחצרים אצל שער הקטן (שער המערבי) של חומת העיר, והחלק היחיד גדול נהרב והוא מוקף בכנינים. כיכה "כותל המערב" בדיוק הוא 18 מטר, אך לא כל הכותל יתראה לעינינו, כי הלקן היותר גדול אשר בו מדורים 19 נדכבו אכן גדולים ספין וטמון תחת הקרקע הנוכחית.

**** ארך כל אכן הוא כערך 1.50 מטר ונבנה כסתר ויותר ושתים מהנה (אחת במקצוע הצפוני ואחת במקצוע הדרומי) אלוכות טארכנה עד חמישה מטר.

שמד תבואות סדק ז' חצר הפנימית הארץ

שמכוסה בעופרת שחורים וכהכותלים ואצל החלונות לִבְנִים רבועים מבוהקים ירוקים ארומים שחורים לִבְנִים. ולבנין זה שמונה זוויות 60 רגל ארכו וכד' רוחות נמצאים שערים ופתחים עם אולמים, ובכל רוח ו' חלונות וכד' רוחות אחרים ז'. בפנים הכותלים לבן ויש בו כ"ד עמודים כ"א גבוה 20 רגל, מ"ז מהם נושאים הכיסה הגדולה שגבהה 90 רגל וקו אלכסון 40 רגל. וחלק הפנימי מהכית הגדול הזה מוקף במסגרת ברזל ועד ישם הולכים הישמעאלים להתפלל ופניהם רומה, וחלק הפנימי המוקף הנזכר מוקף במסגרת עץ ובתוך מסגרת זאת נמצאת אכ"ה השתיה והוא אבן גדול לבן עגול בהקיסו כערך 80 רגל וחפרו מתחתיו עד שגראה כתלוי כאויר בערך ה' אמות (ומוכח שחפרו ונאכל מהר הכית כה' אמות כי כזמ: הווא גבוה מן הארץ ג' אצבעות כנזכר יומא פ"ה מ"ב). עיין תשובת רדכ"ז ח"ב סי' תרל"ט, אכן הוא מחוכר בתוך הארץ מצד א' ועשו לו סמיכת עץ שלא יפול. והישמעאלים מכבדים אותו ואומרים שהוא בא מן עדן ועליו ישב אברהם בעת העקידה ומראים בו ה' אצבעות ידי אברהם. ולמעלה הוא מכוסה בכנר משי אדום, ובכל מקום זה מתחתיו מערות וחלולים לכל רוחות. אכן הם מפחדים לדרת שמה כ"א מחילה א' יודעים שבה הולכים ממקום זה לבנין "אכסא" הנזכר בסמוך.

לדרום בנין זה בקצה הדרומית מקום מקדש נמצא עוד בנין גדול ארוך הנקרא "מדרש שלמה" (שורש שם זה לא מצאתי בשום מקום ולא ידעתי) וכל"ע נקרא "אלאכסא" (ר"ל בית התפילה החיצונית והוא הצפונית כי להם ג' בתי תפילה מפורסמים א' במעקא וא' במעדינא וא' בירושלים והיא במדרש שלמה הנז', והנה היא הצפונית מכל ג' אלה. ושם "אכסא" כולל גם בנין "סאכרא"). סמוך לבנין זה נמצאת מערה א' גדולה

טלבר שאי אפשר לומר שנאכל מהר הכית כל כך גם המדידות הסדוקות מציגים לדעת כי אי אפשר לאמר שהמקום הזה לאסר מקום האבן הי' בקדש הקדשים. ולכן טענה ההכם דר' שיק כי האבן הזאת איננו אכן השתיה כ"א אחד מיסודי המזבח. ועד מהות אבן השתיה ראה מאמר "אבן השתיה" בה"ירושלים" כרך ה' ח"ב עמוד 311.

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שמה

בתוך הארץ נמצאים בה עמדים גדולים וחרבות הרומים לחרבות בעל כיק ותדמור. גם נמצא שם ארון א' גדול ועליו מכסה רחב הכל מאבנים גדולים מאוד ולא נודע מה הוא בתוכו, וכנראה הכל מומן שלמה *).

בכל שנות מקום המקדש נמצאים שומרים ביזם ובלילה מהישמעאלים כשפודות ברזל בידיהם (והם אנשים מקורשים בל"ע "דירוישי") לשמור כי לא יבוא זר בתוך מקדש ה' *).

והנה כל המציאות הנזכרת מסכמת עם דברי חז"ל כי תכונת בנין הגדול אשר בו היה ההיכל וקץ כמעט יותר קרוב לקצה המערבי של מקום המקדש (הר הבית), ורחוק מזה לצד הצפוני (כעת נוסף עליו ר"ג אמות והוא רחוק מקצה הצפוני בערך 370 אמות ומוכת שהוא רחוק 120 מקצה הר הבית הצפוני) (ורחוק מזה מקצה המזרחי ביותר מכולם) (מקצה הדרומי (עיין מדות ריש פ"ב ות"ט כד"ה רבו מן הדרום).

רוח הישוב בעיר היה בצד הדרום ומערב של הר הכית, אולם בצד המזרח לא היה כלל ועיקר, כי כבר כתבתי שחומות הר הבית המזרחי היא חומת העיר * (עיין יומא ט"ז ע"א ברש"י כד"ה ומתכוין ורואם) והר הזיתים המזרחי (לא הדרומי הוא הר המשחית * (היימחויף לעירוא"כ לא נשאר מקום להיות שם ישוב.

*) עמדים גדולים נמצאים בה אך לא חרבות ולא ארון אבן והעמדים האלה נבנו כעת ישור והר ע"י הדרום, ואצל החרים נקראת המערה הזאת ארזות המלך שלמה, על פי בהרבה מהעמדים קבועים טבעות, ויתכן כי נקבעו לקשיחת הסוסים.

**) משנת תרצ"ט והלאה אחרי מלחמת קרים הרשתה הממשלה הרוסית יריה לכל איש מאיה אמונה וזה שהוא לבקר את המקום, וכל הנסעים והחרים יבקרו אותו ואת מערותיו, ואין מזהה בידם, ורק לבלי ישנונו בהם ערים יושבים נזהרים לקחת עמם שומר מבית מועצת הקונסול או הממשלה ויר"ה.

*** ר"ל מעצב הר הבית מלבד סבצר אנטוניה שטסקעלי ונחשב יצא לחלק ממנו.

**** ר"ל מרחקו פחות מקצה הדרומי מלבד יתר הרוחות.

***** החסידות החדשות הראו לדעת כי במרחק ט"ז אמה מהחומה המזרחי של מקום המקדש עמדה הנוגה אחת שהיא רקיסה את העיר, אך בכיון בנין הדבר כי בצד מזרח הר הבית כמעט לא היה ישוב.

***** כבר העירונו למעלה עמוד שיש על הטעות הזאת.

שמו תבואות פרק ז' חצר הסניטית הארץ

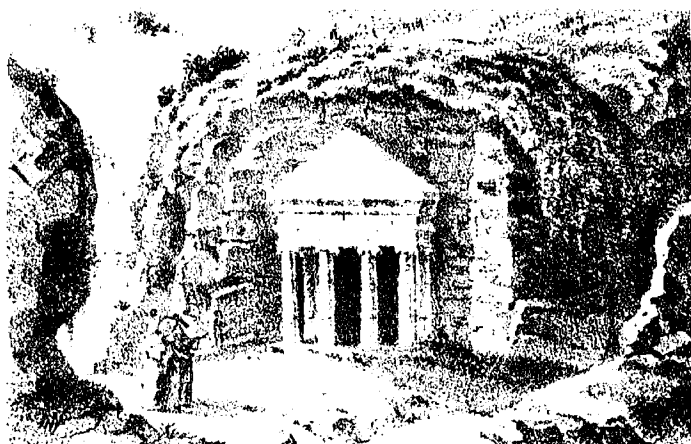
ולכן דברי דש"י סוכה נ"א ע"א כד"ה שלא היה מאיר הם ע"ס
אומר הרעת, שמדבריו משמע שגם כצד המזרחי היה ישוב וזה
אינו כש"כ. והאור הגדול מתפשט למעלה מחומת ובניני המקדש
גם לצד מערב דרום וצפון אף שלא נראה עצם המאור כי כותלי
המקדש הגבוהים מפסיקים עכ"ז היה בכל העיר אור גדול.

הר הזיתים. בליע "גיבל טור".

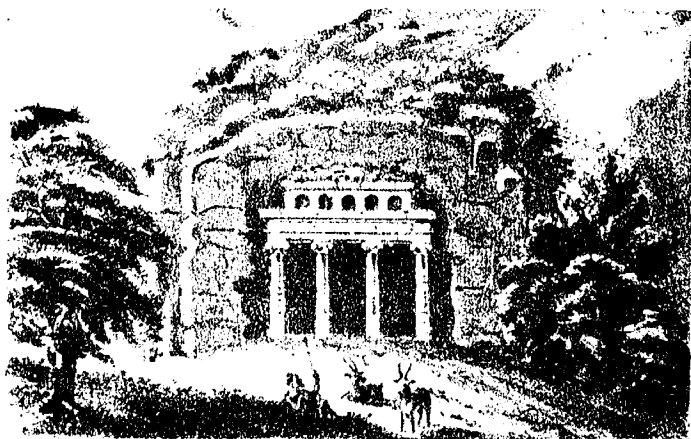
הוא נקודה הגבוהה בכל סביבת העיר, ונחל קדרון מפסיק
בינו ובין העיר, ומה שנוזר בספריהם הראשונים (וביוספון) שתחתם
שבת ביניהם, הכונה חלק צפונית הר הזיתים, ושם באמת כמרחק
זה ביניהם. ויש לו ג' ראשים חלק דרומית הר הזיתים (למזרח
כפר "סילוואן") הוא יהר המשחית (מ"ב כ"ג י"ג). וכראש הר זה
מצאתי מקום חרב ושמש והישמעאלים קוראים אותו "בית אוהאנא"
והוא בית הינא הנזכר במסכת ססחים נ"ג ע"א סני בית הינא.
וסוף כתובות כפר הינא (והנוצרים קוראים לכפר "אצאריא" (ע"ן
אצל) שהוא בשליש שעה לדרמ"ז הר המשחית "ביטאניא" ר"ל
בית הינא. לפי דעתי טעות הוא כי תכונתו במקום שכתבתי *).
סמוך לבית הינא היתה בית פאג' ולפי משמעות רבחק"ז מסכת
ססחים פ"ג ע"ב ס"א ע"א, מנחות צ"ה ע"ב, סנהדרין י"ד ע"ב;
ובשאר מקומות מוכח שבית פג' היתה קצת בתוך חומת העיר ואוכלין
שם קדשים קליין, וזה ראוי לדברי שכתבתי לעיל שחלק חומת
המזרחית מושגת קצת בהר המשחית (המשחית) ושם תכונת ב'
בצעין ובית פאג' וכאמנאמא הנ"ל *). לטעם בשיפולי ההר נמצא

[*] כבר העידנו לסעלה כי הכפר אלעזריא או ביטאניא הוא בית
הינא שבתלמיד, ומסרת הנוצרים איננה מוכעת, ומה שמצא דסהכר בחלק הדרומי
של הר הזיתים "בית אוהאנא" הוא טעות, ושמו האמיתי "גיבל כפן אלהא" (הר כפן
הרוח) ואין לו כל שווי עם השם בית הינא.

[**] לסעלה העידנו על הטעיות האלו ועל המקום האמיתי של ב' הבצעים
וכאמנאמא, ומקום פית פג' לא נודע בבירור, ויש שמשערים שסוקו הו' במקום הכפר
טור שבראש הר הזיתים.

קבר זכריה

קבר יהושפט

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שמו

מקום הנקרא בל"ע יריד ציניי אולי ע"ש ציני הר בחל הנוכח במסכת סוכה ריש פ"ג. אכן אינו מדויק כל כך כי ציני הר כדול ה" כני בן דגם ולא כהר הזתים.

בשפולי הר הזתים (האמצעי) נמצא כעת בית הקברות מבני עמינו¹). ומצאתי שכבר מרומי כדחמ"ל בפסקתא רבתי פ' ל"א וז"ל: הקב"ה עושה להם (למתי חו"ל) מחילות למטן והם הולכים בהם עד שהם באים תחת הר הזתים שכירושלם והקב"ה עומד עליו והוא נבקע והם עולים מתוכו וכו' עכ"ל.

בתחתית ההר בכה"ק מראים אכן גדול מאוד ואומרים שהוא קבר זכרי הנביא. ואם קבלה נקבל וכו' כי מעשה ציווי אבן זהו) נראה לי שהוא מלאכת גאמרי ואינו מוטן בית הראשון; וסמוך לו נמצאה מערה קטנה עם חלונות ארוכים וקוראים "בית החסית" (או קבר) עמי²). וסמוך לה נ"כ בנן עם גג משופע ועולה עד שנעשה חד וקוראים "יר אבשלום". אכן לא ידעתי אמיתת הדבר כי הלא מקרא מפורש (ש"ב י"ח י"ח) ואבשלום וכו' מצבת אשר בעמק המלך וכו' וקרא לה יר אבשלום. ונאמר ג"כ (בראשית י"ד י"ז) עמק שוה הוא עמק המלך ואמרינן שם במדרש ג' שמות נקראו לו עמק השירים (הוא ים המלח) עמק שוה עמק סוכות ע"ש. א"כ כוכח ישעמק המלך סמוך לים המלח הוא לא בסביבת ירושלימב).

¹ בית הקברות נחשט כבר עד ראשו.

² תבואת ארץ ההלל כמעט מכוון למנחת המזבח וההיכל שהיו בימים ההם, עד כשעשו כנס מהר הציון להר הזתים כמעט עבר הכנס ממעל לארץ ההלל, ואולי לא ידעתי אם כיום הדברים האלה, כי לא נמלח גם ידבר קל מענין זה בדברי חז"ל, וקשה לוודא שמימיו קבר חמם הכנס ההלל, והרי מרחיקין כל מיני החקוק לענין עוולתה במעשה הזה, ולא חששו לקבר ההלל, וזו ידוע אם לא קברו את הצינח הליק המזכר בקבר אצו בעיר דוד (דה"ב כ"ד סוף), ולפי דברי המדרש (ליכה רבתי בשמחתא) היו חתן שומך וכ"ג ונביא ודיין, וקצת מהם מקברו בעיר דוד בקבר אצו, (פרי תבואת דוד כ"ו ע"ב).

³ עמי התבואת שנגלתה מעל להחלונות נודע כי המערה הזאת היא קברות משפחת הנהנים לבית דוד הנודע בדבריהם (ב"ר סוף).

⁴ ומלמתי ציוסיון קדמוניות פ"ז ח"ט שכתב שיד אבשלום ה"י עמוד ש"ס אחד צעוק המלך רחוק מירושלם 2 (וצ"ל 200) שאליו ע"כ, מוכח ש"י עמק ולא בנן.

שמה תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ

קבר חולדה הנביאה בראש הר הזיתים ז).

כל מבין יתפלל: כשמעו אומרים שקבר חולדה הנביאה הוא בראש הר הזיתים. ומקובל ומתוקן הדבר הזה בעיני כל העם, כעם ככהן, וחולכים שמה להתפלל על קבר ההוא, והוא במערה אחת בקצה הבנינים אשר בראש ההר בצד דרומית מערבית. והוא בתוך הארץ כערך ט"ז מרגלות כמו חדר קטן. ולפנים חדר קטן זה נמצא חדר גדול מהראשון, וכצד המזרח הדר הראשון הקטן, עצם המערה והקבר, ובכתלי החדר זה ציורים רבים, ובכללם צלם אי תמונת ישי וערב. — וחקרתי ודרשתי הרבה על אמיתת הדבר, והלא רחוק הוא מלהאמין שהוא כאמת קבר הנביאה ההיא, אשר תכונתו היתה בתוך העיר (כמו שמפורש בתוספתא בבא בתרא סוף פרק א') ומי הוציאה משם והעלהו להר. — וכבר עמד על התנ"י הזאת הרימ"ט בתשובתו ח"ב סימן ל"ז, כי האמין באמונה שלימה בדברי העם שקבורת חולדה הנביאה כאמת בראש הר הזיתים. הלא מירושלמי (מסכת נזיר) ומהתוספתא הנזכרים מוכח שהיתה בתוך העיר. ובכלל תשובתו ותירוצו כתב שלפי דברי ר"י אבוכנאל (שהעתיק מספר יוסיפון לרומים) היתה ירושלם מוקפת משלשה חומות, וחשב הרב המתרגם והמשיב: י שני חומות אלה היו בצד המזרח במחוז הר הזיתים. אם היה מעין בדברי היוסיפון במקומו לדעת תכונות חומות אלה לא היה אומר כן, כי ג' חומות אלה היו דוק ברוח צפונית. אכן בצד המזרח היתה חומת הר הבית חומת העיר כמו שהיא עד היום הזה ולא היה בצד זה כ"א חומה א'. וחלילה לומר ולהאמין שהר הזיתים היה בתוך העיר, הלא כל מעשה הפרה אשר נאמר בה מחוץ למחנה, געשה בהר הזיתים כנודע. והלא בשעת מלחמת חרבן הבית עמד מחנה שימוש בראש ההר הזה וכודאי לא היה לפנים חומות העיר.

גם הרב ר"ז בתשובתו ח"ב סימן תרל"ג טרח לישיב התמיהה הזאת, מה שנמצא קבר חולדה הנביאה בראש הר הזיתים ע"ש.

[*] כל האמור הזה נוסף מספר סיני תבואה סדף כ"ח ע"ב ע"י ליב ע"א.

תבואות פרק ז' הצר הפנימית הארץ שבת

ודנתי את האומרים כן קצת לכף זכות. כי נמצא לשון אחר במסכת שבועות דף ט"ז ע"א שמורה קצת שהר הזיתים היה לפני חומת ירושלים. וזה לשוננו: שני בציעין היו בהר המזרחי תחתונה ועליונה וכו', וחברים אוכלין שם קדשים קלים ומעשר שני, ע"ש. והרי זה ראיה ברורה שהר הזיתים היה בתוך העיר שאוכלין שם קדשים קלים ומע"ש. והרימ"ט הניכר לקח לשון זה ליסוד תשובתו ייסקר חולדה הנביאה בהר הזיתים היה בתוך העיר ע"ש. ולשון ש"ס זה הכרחי לומר שהכונה דוקא על חלק הדרומי של הר הזיתים שהוא למעלה מכפר סילוואן בצד מעין השלוח. אבל הר הזיתים הצפוני (אשר שם קבר חולדה הנביאה) ודאי לא היה בתוך העיר, ע"ש. אכן אחרי כן זכיתי לדעת ולמצוא שט"ס הוא בש"ס שלנו שצריך להיות ב' בציעין היה בירושלם¹. וכן הוא הלשון בתוספתא דסנהדרין ס"ג, ובירושלמי שם פ"א נזכר, ב' בציעין היו שם, וכלתי ספק הכונה על ירושלים טמש לא בהר הזיתים.

וחפשתי בספרים המדברים ממקומות וקברים וציורים כאה"ק לדעת מי הוא הראשון שאמר שקבר חולדה הנביאה בראש הר הזיתים הוא. והנה בעל המסעות ר' בנימין די טודילי נ"ע שה' בארץ בשנת 4980 לא זכרה ולא פקדה, הזכיר הר הזיתים וקברי ירושלים. אכן שקבר חולדה הנביאה שם הוא לא אמר. ותחת ידי ספר קטן אלה המסעות אשר יצא לאור העולם שנת תר"א בעיר בריסלא. והמחבר היה קדמון קודם בעל כפופ. ובהקדמת ספר זה העתיק המוציאו לאור מכתבת יד אשר הי' לו מסעות לר' יעקב שליח רבינו יחיאל מפאריש שהי' בארץ כמעט בזמן כפופ² (5082) ואיזה זמן מקודם, ותכלית מסעות אלה להודיע דוקא ציוני וקברות הקדמונים אשר בארץ המה, וכתב וז"ל: בירושלים תוכב"א יש בציון קבורת מלכי ישראל (מ"ס וצ"ל יהודה שהי' לפניו ר"ת מ"י וטעה) עכ"ל. ובספר אלה המסעות הנ"ל נזכר בדה"י, וז"ל: ומשם עולין להר הזיתים וכו' שם בית הקברות לישראל בתחתית

¹ על דמקיה דהאז כבד העירונא למעלה עמוד ש"א.

שנ תבואות סדק ז' הצר הפנימית הארץ

הר הבית. והולכים בעמק (עמק יהושפט, נחל קררן) עד שמגיעים עד האיצימבא אשר בהר הזיתים, מקום אשר שוחטין שם פדה אדימה ועולים בהר עד האיצימבא והיא שמכוונת נכח פתח ההיכל, ומשם רואין הר הבית וכל הכנין אשר עליו. ועל כן מתפללין שם כנגד בית המקדש. עמק יהושפט הוא הסוכך כל מורחו של הר הבית וכל דרומו. וברומו הוא בית הקברות אשר זכרנו ויש בו צדיקים הרבה וכו', למעלה ממעין השילוח בהר שם קברי המלכים זנוי ע"ש. ואף שהזכירו שם כמה קברות מערות וציונים לא זכרו קבר הולדה הנביאה בראש הר הזיתים. ומוסד שכוונתהם לא נודע זה ולא אמרו החכמים כן. ולא ענו העם אחריהם אמן ואמת. כי בלתי ספק לא המינינו (המחבר אלה המסעות, ורי יעקב שלוח הנ"ל) ידם בצלחת להזכירו אם היו שומעין כן מיושבי העיר והארץ שמקובל דבר זה בידם. והראשון שכתב כן פעמים ושלש הוא בעל כפ"פ והבאים אחריו הלכו בעקבותיו לאמר כן עד היום הזה וילכו אנשים ונשים וטף לעתים ידועים על קבר ההוא ויבאו עד הראש אשר ישתחוו שם. ואין איש שם על לכו, הלא קבלה זאת (אם היא ראויה להקרא קבלה) סותרת דברי התוספתא והירושלמי הנ"ל. וחקרתי ודרשתי היטב לדעת מה זה ועל מה זה. שנים הערלים (הנוצרים) והישמעאלים מכבדים מאד ומבקרים קבר ההוא. והוא בעיניהם מקום מקודש, והבאים מהנוצרים ממרחקים הנה לבקר מקום קדשיהם ולהשתחות שמה. גם כקבר ההוא בראש הר הזיתים משתחוים בכל אות נפשם. ומוכח שלא לכבוד חולדה הנביאה עשו כן, כי לא עושים כן בשאר ציוני וקברי קדושינו. ועתה ישמע השומע ויראה הרואה דבר נפלא, איך שגנה גדולה וישר וכוז גדול והכל נמצא ביד המון עם מכני עמינו לאמר ולהאמין ששם קבר חולדה הנביאה. וחפשתי בספרי חכמי הנוצרים הראשונים והאחרונים אשר מדברים ממקומות קדשיהם בארץ, ומצאתי כתוב אשר ספרו שיחה לסי תומס אשר נאמנים בהם שבשנת 468 למנינם (היא שנת 4218 לבריאה, ושנת 386 אחר חורבן הבית) היתה בעיר אנטיוכיא קדשה אי' גם היתה

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שנה

משוררת ומרקדת בכתי מיאטריאותיהם שם ושמה מארגאריטה
פילאגיא Margaritha Pelagia, ובערך בשנה הנזכרת היתה רוח
אחרת אתה וקבלה עליה אמונת הנצרת על ידי הכומר לבישוף נאנוס
Nonnos, ועלתה ירושלימה ובנתה לה בהר הזיתים צריף קטן. ולא
יצאה משם עוד כל ימי חייה (בערך ג' אר"י שנה) כי אם דרך
חלון קטן הביאו לה לחם ומים וישבה שם ועסקה בצומה ובתפלה.
וכשמתה קברוה שם ויבנו עליה בית תפלה גדולה. והאישה הזאת
נעשה בעיני עם הנוצרים מקדשה לקדושה. ואחר זמן כשגברה
יד הישמעאלים על הנוצרים (בערך בזמן 4397) עשו
מבית התפלה הנזכרת מאשעע (בית תפלה לישמעאלים) ולא
הניחו לנוצרים להכנס שמה. וכפי הנראה והנשמע בהם קברו גם
הישמעאלים אחרי כן קדושה אחת מבני אמונתם, כי הם קוראים
בעת מערה וקבר הנ"ל בראש הר הזיתים ראהאבאט פינת חאסאן
אלמצריי. הכונה: הנזירה בת חאסאן איש מצרי (מצרי מצרים
קאירא), יש קורין אותה מרים המצרית Maria Agyptiaca, עד כאן
מצאתי בספריהם. אולם בזמן הזה מניחים הישמעאלים לכנוס
כל איש אשר יתן להם אנורת כסף (איהו פרוטות) ולסעטים
נמצאים שם ג' מיני אנשים: יהודים, ישמעאלים ונוצרים הבאים
להתפלל במקום הזה. ועתה קורא ירדני האין יכאב לב
המבין והיודע על הרבר הזה שישאל ילך להתפלל על קבר זר
באמרם שהוא מקום קבירת הצדקת חולדה הנביאה זכותה תגן
בעדנו. ועל אנשים ההולכים שמה להתפלל אני אומר לשון
חז"ל עוכדי ע"ז במהרה. לדעתי בזמן כפופ (שנת 508) כבר
נשכח שם הקדשה אנטיוכיאית שנקברה שם, ובית תפלה של
הנוצרים כבר נחרב ולא הלכו שם להתפלל כ"א הישמעאלים (או
מטעם שכבר נקברה שם גם הקדושה המצרית הישמעאלית, או
מטעם הקדושה האנטיוכיאית, כי הישמעאלים מכבדים גם קדשי
הערלים כנודע). וידוע שהישמעאלים מכבדים הרבה קברי צדיקים
שלנו הקדמונים וקוראים אותם בשם צאדיק. דרך משל: צאדיק

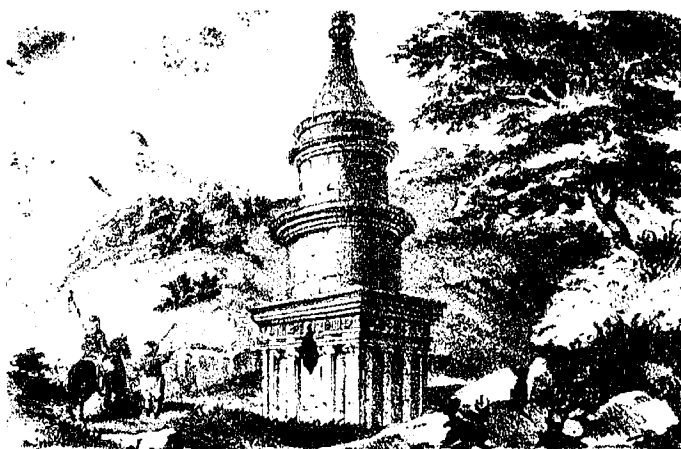
שנב תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ

שמעון, צאדיק יוסף, נביא דהור, נביא סמאלי). וקראו לקדושה הנזכרת בשם נביאה, והמון עם שבעמנו בשמעם שהישמעאלים קוראים המקום ההוא קבורת הנביאה, חשבו שמקובל ביד נוי העיר והארץ שנביאה ישראלית היא. וידעו שדוקא הנביאה חולדה ישבה בירושלם כנזכר במקראי קדש לא שארי הנביאות (ואביגיל אישת דוד אף שהיתה בכלל ז' נביאות וישבה בירושלם, אינה מכונה במקרא בשם נביאה כמו חולדה) וגם נקברה שם, והאמינו כתומם שכאמת היא נביאה ישראלית, ולא נמצאה אחרת כ"א חולדה, וקראוה מאותו זמן והלאה "קבורת חולדה הנביאה". והחכם והתייר הגדול בעל כסופ לא שם לבו על הדבר הזה לחקר ולדרש איך קבלה זאת בידם^(*), והאמין להם, וכ"ש הבאים אחריו שהעתיקו לשוננו. (כמו שכתב ג"כ שיטמאל הנביא נקבר ברמה סמוך לירושלם שהוא דבר שאי אפשר לאמרו כאשר הארכתי במקומו, ומוכח שאין דרכו לחקור על דברי וקבלת העם, וכתב בתומו מה ששמע והגידו לו). לכן כל מי שלא יהיה מגדר האנשים אשר יאמינו לכל דבר, ישמר ללכת ולהתפלל על מקומות אשר לא מהירים המה והבן.

עין שילוח •

הוא הגיחון הנזכר מ"א א' ל"ג (וכן תרגם יב"ע) וכעת נמצא מעין זה למערב כפר "סילוואן" כמערה בתוך הסלעים שהם בתחתית העפל אישו זכרתי לעיל. ויורד דרך הסלעים מתחת הארץ מערדיר לעפל ויוצא ומשקה גנות כפר "סילוואן" שהם בעמק קדרון ויכלה שמה. ולפי דעתי כבר היה בזמן דוד המלך שנאמר 'שם שם' והורדתם אותו אל גיחון וגוי ועליתם וגוי. ומוכח שתכונתו בעמק (קדרון) והוא גיחון התחתון. אולם נמצא (דכה"ב ל"ב ל') והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון, ומוכח

(*) הא' לוי שמעון יוחאי שכמיוון אצל צפתו הב' ליוסף הצדיק אצל שכם. הג' לקברו מלכו בית דוד בהר ציון והר' לשמאל הנביא שנקיבת ירושלם.
(**) כהישעיהו זאת העידונו גם אהנו בספרם פרק ו' בתיצאונת עמוד ק"א.

קבר אבשלום

כפר השילוח (סילוואן)

תבואות סדק ד' חצר הפנימית הארץ שנג

שתכונתו במקום גבוה לא בעמק. והוא בצד כריכה העליונה (שאזכיר לקמן) שהיה מחוץ לעיר במערכה .

אולם יש לבאר כונת הפסוק הנ"ל וישרם למטה מערכה לעיר דוד. הלא אמר שסתם את המעקף, ואיך יוכל לישר המים אם המעין סתום יכלו המים? ועוד הלא מציאות גיחון התחתון כבר היה בימי דוד, וא"כ אינו מעשה יחזקיהו, ומפסוק זה משמע שישרם למטה מערכה לעיר דוד זהו בעמק קדרון שהוא תכונת גיחון התחתון הנזכר לעיל? ועוד הלא נאמר (מ"ב כ' כ') ויביא את המים העירה, וכאן נאמר שישרם מערכה וגו'. מוכח שהוא מחוץ לעיר? ועוד מה הועיל כזה הלא ימצאו גם שם מלכי אשור מים רבים בארץ, כי מחוץ לעיר ישרם? ונראה לי שאין הכונה שיחזקיהו ישר המים למטה כיא הכונה שיטווא גיחון העליון ישר למטה ד"ל דרך מי גיחון לרדת בעמק רפאים שהוא למערב (ולדרום) עיר דוד (היא מסילת שדה כוכם כמו שכתבתי לעיל) שהוא חוץ לעיר, ומוצא ההוא סתם. ולא נזכר כאן שהביא המים העירה ונזכר במקום אחר.

ומצאתי בורות הרבה כעיר שטעם מימיהם כטעם מי שילוח מלוחים וככדים וסרת טעם ומכעם לשלשל, ומוכח שתחתית בורות אלה מחוברת עם גידי טעין זה (ובכל בורות אלה לא יפסיק ולא יכלה המים גם אם לא ירד גשם). גם סמך לכניני וחורכות מקום המקדש בצד המערבי נמצא כור א' אצל מרחץ הנקרא בל"ע "חמם אלשפז" (וכעת ביתי וישיבתי סמוך למרחץ זה כעשרים אמה) שהוא עמוק הרכה ומימיו ג"כ כטעם מי השילוח. והנה מוכח שכל משיכת ומרוצת המים אלה תחת הארץ הם מלאכת יחזקיהו שהביא מי השילוח העירה. וכונן ההוא ירד עין זה כתוך העיר, אולם כעת הזאת לא נראה כי הוא מהחת לארץ. (וז"ל שם הגרולים דף ל' ע"ב וההולך שם אצל שער א' אשר הוא סמוך למגדל (קאללע שהוא במערב העיר) שומע

שנר תבואות סרך ד חצר הפנימית הארץ

קול מים רבים שהולכים מתחת לארץ עכ"ל. זה מסכים לרברייא.

* רברי המחבר בענין ניהון ושלח מעורבים וסיוסם. כאשר כבר העירונו למעלה עמוד שבד' ולסען יהל' להקראים סיוסן אסתי מהניהון והשלח לא נעיר על כל דבור ודבור של המחבר. רק בקצה נבאר את תבנתם כמו שנוענו קעת כלי כל ספקים ומסילא יתדעו הרבה מקישויות: ואת הנשאלות נתרץ ונישב בהמשך הביאור. הניהון איננו עסק א' נחל מדעת המחבר ומרבית החוקרים. רק ניהון אחר ה' בירושלם לא עליון ותחתיו. והניהון הוא מעין השלח (כת"ב) יבדע במלכים א' א' ל' ל' מ"ה. והוא יוצא — כמו שמוכר בפנים — מסערה אחת בקצה העפל (שהא הרוע הדרומי של הר המורה) ומימינו יוצאים גוהים מידות להסדירה התחתונה שבהסערה. וזה נקרא נ' ח' ו' הוא נקרא בשפת ערבית יעין אום אלרבר' (מעין אום המדרנותאכסי אחינו בשם יסקרה של ר' ישעאל כינ' א' סכילא אהרן הכהן). והוא מכון כעטע מול הכפר סילוואן. מוצא השלח היה גם בימי המלך יחזקיהו מחוץ לחומת ירושלם. וכאשר הקריב חיל סנהרב לבא ירושלם צוה המלך חזקיהו לחצב תעלה מסערת הניהון דרך הר העפל. (התעלה הזאת נמצאת עד היום וארכה 588 מטר) למען יצאו מימינו לעמק שבין העפל (שהוא חלק מהר המורה) ובין הר ציון. שהוא ה' בימינו בחוף העיר ושם נכנסה נחלה (אשר שרידיה נראים עד היום) למען יהי ליושבי העיר מים לשתייה ולסילא דעתה נקרא הניהון או בשם שיל' ו' ח' על כי הוחלל לשלח את מימיו לעבר השני של ההר. ואת המוצא העליון של הניהון. לאמר מוצא המעין (שאליו יורדים במדרנות) שהוא בצד מזרח העפל ה' מחוץ לעיר. את המוצא אליו סתם בעפר ואבנים למען לא יהי' ניכר כלל. ולא יהי' לחיל האויב מים לשתייה. וזה בונת הסתוב (דבריה' ל' ל') והוא סתם את מוצא מימי ניהון העליון (המוצא העליון נזכר רק ס"א בכת"ב) ויישרם למטה מערבה לעיר דוד. ר"ל שסתם את המוצא העליון המוביל להניהון. ואת מימיו ישר דרך התעלה שאמרינו מערבה. ר"ל בה' מישור (כמו שתרנס רב יוסף במישורא) שלפני עיר דוד שבהר ציון. (בביתל התעלה הזאת נגלתה בשנת ח'רס כתובת בשפת עברית ובכתב צור שסמנה נראה שההוצבים עברו בה' ציבהתה שסני צדדי ההר. ובאחינוה נסנשו יהודים וסמס שסמו עברו דרך התעלה). ולפני הציבת התעלה בימי המלך דוד היו מוכרחים יושבי הר ציון לזרז להעמק המספיק בינו ובין הר המורה ולסבב את קצה העפל עד בואם להניהון. ולכן כתוב יס"א א' ל' והורדתם אתיו. ועליתם אחרת. וזה שכתוב ס"א בדבריה' (ל' י"ד) ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דוד מערבה לניהון בביתל. אין הכונה שהנחל נקרא ניהון. כי"א שבנה החומה בהנחל שבמערב הניהון. לאמר קצהו השני שסם יצאו מי התעלה להברכה. והוא הנחל שבין הר המורה והר ציון. וכסובין היתה חצונה לעיר דוד. וזה שכתוב המחבר כי אצל המיחץ חסם אלשפע ובמקומות אחרים ישנם בורות מים מלוחים טעם. הוא רק טעם חמרי ראומה שבהם נאצבו. אך אין להם כל חבור עם השילוח. וראיתו מבעל שם הנדולים מקול קשקוש המים שאצל הנדול. אם שטע באמת איש קול קשקוש. הוא רק קול המים ששברו דרך צנורות סבירות שלמה שדרך חברך לפני העיר. כמו שסויד המחבר בעצמו להלן.

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שנה

כי תכונת המנדל סמוך לכריכה העליונה ושם היה מוצא מי
ניחון העליון ודרך מנדל זה הביא המים העירה. ערכין " ע"כ
שילוח היה מקלה מים בכאיסר צוה המלך והרחיכוהו כו' אולי
הוא יחזקיהו המלך.

עין עיטם מי נפתוח.

עין עיטם לא נמצא בפסוק כ"א עיר עיטם והוא בדה"ב
י"ד ר' ויבן את בית לחם ואת עיטם ואת תקוע. ומוכח שתכונתו
סמוך לבית לחם ותקוע. ומצאתי ביוסףון שכתב עיר עיטם היא
לדרום ירושלים 60 שטאמיען (3) שעה אסבינותיה מעינות הרכה
ושם חפירות בארץ אשר מביאים המים ירושלימה עכ"ל. ועד
היום ידוע תכונתה הוא המבצר הקטן הנקרא אלפוראק לדרום
ירושלים מכוון 3 שעה ושם מעין גדול טוב מאד ומושך מימי
בצונות וחפירות אכנים דרך בית לחם עד סמוך לדרום ירושלים
ואח"כ פונה מערבה ועובר למערב הר ציון (ר"ל למערב עמק
ניחון) הדרומי ראש עמק רפאים) בגלילי ההר שהוא למערב עמק
ניחון ואח"כ עובר דרך עמק הנזכר הנקרא בל"ע "ואדי ג'ורוד" *)
ופונה ציונה ומסבב הר ציון דרומה ומזרחה ופונה צפונה ונכנס
בעיר סמוך לשער האשפה ומגיע עד תוך בנין "אלסאכרא"
ושם יוצא באולם א' בתוך קנה חלול סמוך למושב דייני
הישמעאלים הנקרא "מאחזמא" (שמות רבה פ' ל' שנים ירדו
למקמא ר"ל למקום משפט ודברי מתנת כהנה שגנה) וכשנה
זאת פנו הישמעאלים מקום א' אצל כותל המערבי סמוך
למחפמה הנזכר ונמצא למטה בתוך הארץ כמו מערה
גדולה ובנין גדול וכתוכו כריכה גדולה של עין עיטם הנזכר
ומשם עולה המים למחפמה הנזכר. (וביוסףון נזכר במקום א'
שמשית הצנורות האלו הם 300 שטאמ"א (15 שעה) מעות

[*] צ"ל ג'ורדאן אלעקב (שפלת השוסיין) ע"ש עין השוסיין שגמר במקום

הוא הנקרא בקרב' ע"כ.

שנו תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ

המעתיק או הסופר הוא, והמלך סולמן שלימאן המשיך מצינורות אלה במערכ בניני הר הכית (ועד היום נמצאים שם בניני כורות) וכמוב עליהן "שלימאן אבן אלים שנת 934 לחג'רא". (וכנן אי כמעט כחצר אשר אני יושב בו). אכן כעת לא ידדו בהם מים וגם המים שיורד במחפמא נפסק משנת תקצ"ד ממלחמת הפלחין שקלקלו והרסו הצנורות כחרון אפם על איכרהים פאשא. אולם בשנה זאת שהיתה עצירת הגשמים ולא נמצא מים בבורות תקנם מושל העיר כהוצאות גדולה וכעמל רב ותהי למשיכת נפש לכל יושבי העיר *).

והנה מעשה זה מימי קדם הוא מזמן יהושע בן נון. ואולי למערכ הר ציון היו הצנורות פתוחים שיכולים לישאוב שם מים לכן נקרא מי נפתוח ר"ל שהמעין נפתח שם **). (עיין רש"י יהושע ט"ו ט' ועיין במשך מה שכתוב בשם ספר מאור עינים) והוא שנוכר (ש"ב ה' ח') כל מכה יכוס יונע בצינור, ר"ל שמשפיק מי הצינור ההולך ירושלימה (ולציון) ובוה יוכל לכבשה. וכל המים שהיו בבתימק מעיטם הם כאים, ממימי עכר בעזרה (עיין רש"י פסחים ס"ד ע"א כד"ה שהכהנים מרחין) וכו' ה"י בור הנזכר יומא ל"ז ע"א.

ואעתיק מספר מאור עינים דף ט"ו ע"א (מענין עין עיטם הנזכר) כהביאו שם עדות שלוחי המלך תלמי לאדוניהם ממה שראו בכואם לירושלם. ובכלל דבריהם אמרו, וז"ל: אמנם ההיכל סניו למורח שמש ואחוריו למכואי ועל כל רצפתו אכני שיש, וממנו למקומות מה יעברו יאורים ואמות מים הרבה אשר נמשכו שם למען יורחו כנקל דמי הזכחים וכו' ושפע המים האלה לא

[*] הצנורות אלה חקנו ונתקלקלו פעמים רבות.

[**] זה בוראי שנגר לאמר שבנין הצנורות נעשו ע"ד בימי יהושע, ובשם אופן אי אפשר להקדים את בנינם מזמן בית שני. ובזה סעות לאמר שספני שבמערכ הר ציון היו הצנורות פתוחים לכן נקרא מי נפתוח, ומי נפתוח יחשבו רוב החוקרים לאחד עם מעין ליפתא ההרוק כשעה מירושלם לימין סלח הענלות ההולכת ליסון. אולם דעת רש"י ב"ב"י יומא (לא א"י) לאמר את מי נפתוח עם עין עיטם.

תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ שנו

יחסר לעולם כי נמצא שם מעין טבעי גדול אשר מימיו תמיד נאמנו (הוא עין עישם) והחת לארץ במשך ה' שמינית מיל יש גולות לרוב כנויות במלאכה נפלאה הנמשכות לכל פינות ההיכל ואל כל א' מהנה מזוכים רבים השופכים א' בא' לכל עבר והחפירות האלה כלם כתחתיהם וצדיהם רצופות בעופרת ומכוסות היטב בעפר גבוה וכיסוד ההיכל וקרקעיתו יש פיות רכות נסתרות לא ירגישו כהנה כ"א הכהנים משרתי הקדש ובשפך המים הנמשך ועולה מתוכם ידיחו ויטהו את כל דמי הזבחים רבו כמו רכז. והנה לא אחדל מהוריעך איך בחבה יתרה העמידו אותי על תכונת היאורים והמזוזים האלו כי פעם אחת הוציאוני רחוק מהעיר כחצי מיל ויצוני הא' מהם שארכין את ראשי להקשיב את שאון המים ואז שערתי מה גדלו מעשי האפיקים ההמה עכ"ל. ובלתי ספק הבונה על מקום מי נפתוח הנזכר שהוא רחוק מהמ"ק בערך חצי מיל.

אמרינן מסכת זבחים נ"ד ע"ב מכיר למכני בעין עישם ומדלי אמרי נחתו כי קליל כרבתיכ ובין כתיפיו שכן וכו'. לפי דעתי הוא למערב מכצורקאללע) בערך ק' אמות ושם גבעה גבוהה יותר מכל ההרים שסביבת העיר (חוץ מהר הזיתים) והוא מכון להר הכית זה למזרח וזה למערב ונמצא שם חריכות וישמעאלים קוראים אותו "חאדר" (ר"ל מקום ישיבת אליהו) ומרגלי הגבעה דרומה בערך ק' אמות עברו צינורות עין עישם כמש"כ, לכן נקרא הגבעה הזאת "עין עישם". אכן הגבול בין בנימין ויהודה לא הגיע עד הגבעה והיא כי עבר לצד דרום במקום שנפתח (מי נפתוח). והנה אם בנו בהמ"ק על ראש גבעה ההוא אי אפשר שלשכת הגזית תהיה בחלקו של יהודה ושכינה בחלקו של בנימין כי מרחק רב ביניהם, כי לשכת הגזית חצי בקדש וחצי בחול. לכן בנו בהר המזרחי אף שהוא נמוך ושם נגעו יהודה ובנימין.

והנה עינינו רואות שצנורות אלה הכאים מבוראק יעלו מעלה מעלה כי תכונתם מדרך בית לחם עמוק הרכה מתכונת "מחפמה" ועכוז יעלו המים מעלה, וסנת הדבר שתכונת עין עישם

שנה תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ

אצל בוראק הוא יותר גבוה בתכונת מחפטה, ולכן עולים המים מעלה כל זמן שאין המקום גבוה ממקום שנובעים. וזה כונת השם יומא ל"א ע"א : אמר אב"י ש"מ עין עיטם גבוה מקרקע עזרה כ"ג אמות ע"ש. ולפי דעתי אין עין עיטם הנזכר כאן הכונה מה שאמרו חכמי סבר למיבניה לבהמ"ק בעין עיטם כי תכונתו (ראש הגבעה) גבוה יותר ויותר מכ"ג אמות, כ"א הכונה עין עיטם במקום שיוצא סמוך לעיר עיטם ועל שמה נקרא עין עיטם והוא אצל מכצר בוראק.

ה ב ר י כ ו ת .

עד היום נמצאות 5 בריכות גדולות בעיר וסביבותיה. (א) שהיא במערב המבצר (הנזכר לקמן) בערך ת"ק פסיעות ונקראת יבירכאט מאמילא, ארכה בערך ק' אמות וכן רחבה ועמקה 15 אמות (ז' ל"ו ב'). (ב) בעמק גי בן הנם במקום שיוצא השילוח מעופל*) ויורד בה השילוח והיא קטנה מהראשונה ולפי דעתי היא הנזכרת ישעיה כ"ב מ' בריכה התחתונה (וכן הישנה) (נחמ"י ג' ו') כיתכונתו בין החומות. והיא בריכת השלח הנזכרת נחמיה ג' מ"ו. ג) בתוך העיר למזרחית (מעט) צפונית המבצר מוסגרת מבניני חצרי העיר, ארכה ורחבה כמעט כבריכה הראשונה וצינור אי מושך המים מבריכה העליונה לתוכה והיא בריכת חזקיה**). הנזכרת (מ"ב כ') ואיש עשה את הברכה ואת התעלה ויבא את המים העירה (לפי זה מי בריכה העליונה הביא העירה לא מי גיחון העליון***). ואולי על שניהם

* מרת הברכה בדיוק הוא : ארכה 89, רחבה 50 ועמקה 6 מתי.

** ר"ל במקום שמי השילוח יצאו דרך התעלה שהוזכרו במערב העמל והעמק

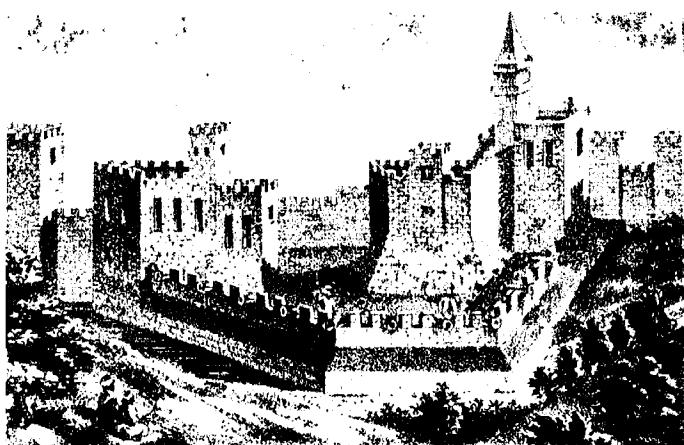
זה איננו כי בן הנם כ"א עמק השירים: כאשר העירונו למעלה.

*** הברכה הזאת נקראת אמנם בסי התרים ברכת יחזקיהו.

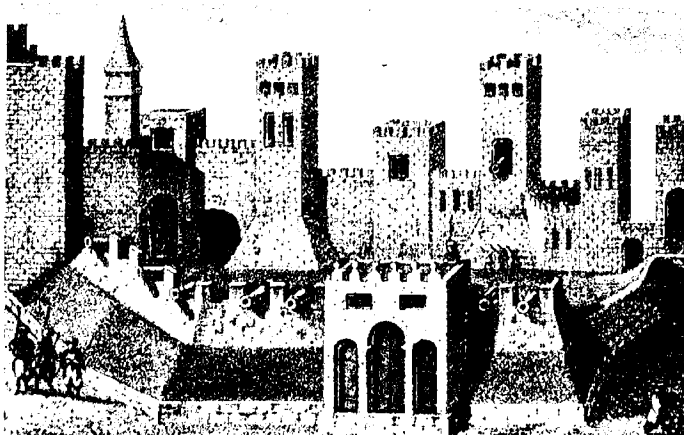
אך מעטם הוא כי הצינור המביא את מים ברכת מאמילא הדש הוא ונעשה להפסיק במים הברכות האלו את המרחץ שאצלה והיא אולי ברכת השקרים הנזכרת ביוסף.

**** כבר בארנו למעלה כי יחזקיהו המשיך את מי הניחן או השלח לתוך ברכת

השלח שהיתה אז בסנים העיר.

המצודה במבט ממערב

המצודה במבט מתוך העיר

תבואות פרק ז' חצר הסנימית הארץ שנת

הכונה. ה) בריכה א' שהיא למזרח (ומעט צפונה) לשער המזרח
בצפון אלמבאט* וכנראה היא חדשה. ו) לא מצאתיה במקראי
קדש וכדברי חז"ל. ה) בריכה א' לצפון הר הבית וסמוך לו והיא
הנז' ביוסיפון ששם רוחצין הבהמות שהביאו להקריב**).

גם נמצאות ב' בריכות חריכות כואדי ג'ורד***) למעצ'ס
הר ציון, א' נקראת "בירפאת סולמאן" הנכנה בשנת 5037 ע"י
סולמאן מאחמער בן קאליאן (עיין מקוטנו) ולתחתית לה נמצאת
בירפאת סלימאן הנכנה בשנת 5287 ע"י סולמאן סלימאן (עיין
מקוטנו) ולא נמצא מים בכל הבריכות אלה כ"א בשניה ובשלישית
(ומעט בראשונה).

המבצר בל'ע אלקאללע.

תכונתו למערב העיד אצל שער יפו וסמוך להר ציון,
לכן אומרים שהוא מגדל דוד, מצודת דוד, עיר דוד. וכבר כתבתי
לעיל שתכונת עיר ומצודת דוד לדרום העיר סמוך לעין שילוח.
והנה אבני יסודות בנין זה נראים שהם בנין מימי קדם, אכן בנין
העליון הוא בנין חדש מזמן שכאו מלכי אייראסא בארץ. וכפי
שמצאתי בספריהם נכנה מאנשי עיר פיזא בארץ איטליא שעלו
ארצה הקדושה בעת ההיא (ע' ח"ב שנת 4999), ולי נראה שיסוד
בנין זה הוא בית הגיבורים או עלות הנשק המקצוע הנזכר נחמיה
ג' ט"ז י"ט****) והוא מבצר חזק ובו מגדל, ותכונתו על הנקודה
הגבוהה בכל העיר.

* זה דאי כי חדשה היא וצויה לימים עוד.

** הברכה הוואת היא רק תעלת מבצר אנטיניא. וברכת הצאן שנוכר ביוסיפון
נגלתה זה מקובץ בבית המקדש של הצירפטים מ"ט אנו שבבעבר השני של החשוב העובר
על פני צפון מקום המקדש.

*** צל ג'ורדאת אלענב, כמו שהעירונו למעלה עמוד שניה.

**** החוקרים מסכימים שחלק התחתון מהמגדל הוא שריד ממגדל היפיקום
הנוכר ביוסיפון.

שם תבואות פרק ז' חצר הפנימית הארץ

מספר יושבי ירושלים מכני עמינו הספרדים כערך ד' אלף נפשות. האשכנזים (ממדינת דיימשלאנד, האללאנד, אונגארן, גאליציען, פולין ורוסלאנד) כערך אלף. מספר הישמעאלים כערך ט"ו אלף ויונים וארמענים וכי' כערך י' אלף. סך הכל ל' אלף *.

בחלק די אי"ה אדבר מטבע ומדות חכמות מנהגי ועיני כל יושבי הארץ ועה"ק.

[* במספר הישמעאלים והגזרים הנזכרים במאד והמספר האמתי של יושבי ירושלים בשנת תר"ם הוא 45536 ומזה מבני עמנו 28228 (אשכנזים 15180, כס רדים 13038), * ישמעאלים 8560, נוצרים 8748.

נשלם פרק ז' חצר הפנימית שובי שובי השולמית

תוצאות הארץ

נחלק לשלשה פרקים

פרק א' חיתו הארץ המדבר ממיני בהמה וחיה
ועוף ושרצים וכו'.

חי

פרק ב' צמח האדמה המדבר ממיני תבואות
וסירות וירקות וכו'.

צומח

פרק ג' אבניה ברזל המדבר ממיני אבנים
ובתכת ופלח וכו'.

דומם

ונוסף אליהם

מאמר העתים המדבר מעתות השנה .

כי כארץ תוציא צמחה וכנגה זרועיה
תצמיח כן אדני אלקים יצמיח
צדקה ותהלה נגד כל הגוים.
(ישעי' פ"א י"א)

בחלק זה אכתוב ואבאר כל תוצאות הארץ אשר
נמצאים בה. אכן אזי ארץ חרבה ושממה היא ומינים
הרבה שנמצאו בה בימי קדם ובשנים קדמוניות כבר
אבד זכרם מהארץ, והנמצאים אינם במדרגה הראשונה,
גפרית ומלח שרפה כל ארצה. אין ענבים בגפן ואין
תאנים בתאנה. צרי אין בגלעד. מעוף השמים ועד
בהמה נדרו הלבנו. קול נהי נשמע מציון איך שודדנו.

ואף בשממון ותמהון נודע גדולתה ומעלתה אשר
היה לה בימי קדם כמו שנודע ונראה בחרבות בנין
מבצר חזק ומפואר חזקו ופארו אשר היה לו בעת
שעמד על תילו.

והנה אזכיר המינים שנמצאים בארץ (הנודעים לי)
ולפעמים אזכיר גם מהמינים שלא נמצאים בעת בי
מצאתי בעזר האל ע"י חקירתי ודרישתי בשמוהם עלי
אדמות ידיעה שלמה וביאור היטב ממין ההוא אשר
הרבה מהם לא מבוארים ע"פ האמת ממבארים ומתרגמים
חכמי ארץ מבוא השמש.

היגמור בעדי ה' חסדך לעולם מעשי ידיך אל תרף.

פרק א' החי

בקר וצאן.

בקר בל"ע אֶלְבָּקֵר. נמצאים בארץ בתכלית הישפלות ומראיהם רע דקות ורעות בשר, וכל מלאכת השרה נעשה על ידיהם. גם הפירות היו חורשות וככלות כחם כי לא יצאחו לכל מלאכה ישחטו. בקר רעי (מאסמָהִי) לא נמצא כמעט בכל הארץ כ"א מעט מזער בארץ הגליל במחוז צפת. בשרם קשה וסרת טעם ולא נמצא חלב בקר כי הם דלים מאוד. הזכרים יכרתו.

כבש בל"ע אֶלְחָרֹף (1). נמצאים הרבה ולרובם אל"י שמנה מהם 8 או 10 ליטות. האלים גדולים וחזקים מהכבשים וקרנות בראשם. טעם שֶׁמֶן האליה טוב מאוד וטעמו כמעט שֶׁמֶן האווים. עז בל"ע אֶלְגִּדִי. הם דקים וְחֶלְקָם טוב ואין לו ריח. מעורות העזים עושים נאדות להביא מים ושמן וחלב וכו' (כמעט כל עזי הארץ שחורים). במחוז חברון נמצא מין א' הנקרא "ג'די מאמרי" (אלוני ממרא) והם גדולים וחזקים טעמים האחרים וגם צבע עורתייהם אדמימות שחורות (ברוין) ורוב נאדות נעשים ממין זה). רוב הבשר אשר נאכל בארץ הוא בשר צאן (2) ולא

(1) זה שחכם אונקלוס (בראשית ל"ג י"ע) צמחה קשיעה צמחה חורשן, הכונה כבשים, כמו שפירוש ג"כ לעיל (כ"א כ"ט) טעם כבשם שבע חורשן.
(2) הקרנו טעמי הנאדות ולא ידעו את השם יג'די ממרא, ואין ספק כי השם ששמע המכיר הוא רק שבז' טעם ערבי, ושונה היא ליהם את השם השבז' דהו להם הקרם "טמרא".

"[בעת האחרונה הרבו הארבים לנלכד בקר. וזה משהו הלבנון יבא בקר רב, והרבה מאחוריו וכל הלתיים כמעט אוכלים בשר בקר.

שם תבואות תוצאות הארץ סרק א' החי הארץ

מצא להם ומביאים מעבר הירדן ממחוז בִּלְקָא ואלִלְנִיה (עין). גם מעבר נהר פרת (בחדש כסלו שנת תר"ה הוכא לכאן צאן רב מעיר מוסי במדינת כורד. עין מקומו).

איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר.

איל בל"ע אֶלְנָאָל (בל"א Gazelle) אולי משם הערכי גִּזְל הנזכר נמצאים הרבה, וכמחוז רמלא ולוד נראים עדרים עדרים וגאכלים מבני עמינו^[*].

צבי בל"ע אֶלְנָבִי והוא קטן ונמצא בהרי רמה ובית אל ובכבר הירדן ועפריהם יִתְּשֻׁוּ וגדלים בבתי הגדולים ליוסי ולשחוק. טעם בשרו כמעט בשר יונה (והוא מין הנקרא בל"א דאמהירש). יחמור רבינו סעדי הנאון מתרגם ג'כ יחמור, וכפי ששמעתי הוא מין עז הררי (ווילדע צינע) ולא ראיתי.

לדעתי^[**] הוא החיה הנקרא בלשונם ג'ו ונמצאת דוקא בחלק אפריקא הדרומי אצל עם יהאטשענטאטמען^[*] והם צדים מהם ואוכלים בשרו כי טוב מאד הוא. והוא מגדל וממין "אנמילאסען". גופו ותמונתו כחמור גדול וראשה כראש פרה קטנה ממש. ולה קרניים ג'כ כקרני פרה, כ"א מעט ארוכים ומפוצלים. (עין מסכת חולין ג'ט ע"ב) ומפרסת פרסה ככל חיות הטהורות, ומעלת גרה, ואין לה שנים למעלה.

וכאמת אינה מין צבי ואיל ואקו וגו' הנודעים לנו בשמותם ובתולדותם. ועל ידי חקירתי ודישתי בס"ד נתברר לי ידיעה ברורה שהיא יחמור. שמצאתי בספרי מחקרי הטבע תולדותיו ומוצאיו שחיה ג'ו היא פרא הרבה (ווילד) ויש סכנה לצודה ולתופסה והיא מחוממת הרבה. ולדעתי שמה יחמור מלשון יחס (ויהי בעת יחס הצאן) וגם גופה (מלכד הראש) דומה לנוף חמור. וזה יחמור מלשון יחס, חמור. וכמעט כלי

[*] ר"ל כאשר ישנם במקרה.

[**] הנוסח מספרו דברי יוסף דף ס"ד עמוד ב'.

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ שסה

חיות המהורות ידועות הן לנו ע"פ המתרגמים והמפרשים הראשונים הקדמונים, בלתי יחמור שלא נדע מי הוא. כי האונקלוס ויב"ע ורבינו סע"ג כולם הניחוהו בשם התורה יחמורא ולא ביארוהו ולא פרשוהו כמו ששה הנותרים. כי אם שמצאתי במכלל יופי שמביא בשם ר' יונה ח"ל ויחמור כי כן קורין אותו בלשון ערבי והיא חיה דומה לעז גדול עב"ל. ואני חקרתי ודרשתי בין הערביים על החיה הנקראת בלשונם יחמורא ואין מניד לי. ואולי כה שכתב חיה דומה לעז גדול. איננה חמור כי אם מין ממיני אקו ודישון. כי אקו הוא תיש בר' שמיין באקו. ודישון מצאתי בתרגום הפרסי "פוז פוהי" הוא עז הררי (בערב ציגע). (עין חולין דף פ' ע"א דלמא מינא דאקו נינהו). לדעתי אין ספק שיחמור הוא גנו ובן יש לתרגמו ¹.

אקו בל"ע אלפ"ה. נמצאים הרבה בהר הלבנון דומה לתיש והוא קל לרוץ (בל"א שמינכאק) ולפי הנראה הוא עז דבלא הנזכר במסכת חולין דף פ' ע"א, ופירש רש"י ביער לבנון, וא"כ

1) לשון סלח והסלח מלחמי נפירות התקוני לסדר רחא גבולותי סמוך חיות חיל ולגי זבוי ח"ל יחמור ביצחא כדלמדין צבורות הני ציעי דיחמורא עב"ל. מנהג היולא מהסליע, לומר שביצחא חיה כשירה היא הק מלהזכיר, אפילו צנדר חיה חינו כלל וכלל, כי ניהו ודירחו(צחים ממש) על שפת הנחלים וקינוץ מים רצים, אצל לא צהרים וציערים כדרך כל החיות, וידוע לשוט על פני המים ויש לו דמיון לחיה הנקרא כלב הים(זעפחוד) וזעם נשר ושוטן זנבו הוא כעסם דנעמל יקרא, כחודע לכל מכירה ונלחו. ומה שכח כדלמדין צבורות הני ציעי דיחמורא, ודלי כונחו שידוע שביצחא מוליד הליטה שמחיה הנקרא Castorum (ציעברגיל) שהוא לרפואה כידוע, וחשב שמוליד ומשליך הליטה ממה כחמונה ציעי, זה ציעי דיחמורא, אכן גלמה לא כן הוא כי הליטה מתקצלת ומלמה בבשר (אין דריצון) ואין כונח השים על קאזאחרוס הנזכר, חמה שמוחר הוא אף שביצחא נהמה עמלה הוא, לשי שכתבתי כבר הליטה היא ממהו ומליכוחו כמ"ש הרמב"ן בפירושו על התורה לסדר כי חש על דבר מר דרור שהוא מושקא (מלשום) שידוע, וכן כתבו הפוסקים. אצל מלילה לומר שיחמור שהוא חיה עבודה הוא ביצחא, (מההוספות שנק"ם דברי יוסף דף ק"ע ע"א).

שם תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

הוא חיה ולא כהמה ע"ש וצ"ע. רבסעה"ג מתרגם ועל וכן תרגם אונקלוס "יעלא" ור"ל יעל יעלי סלע. ובתרגום פרסי "קוץ" פה"י ר"ל איל הררי.

דישון לא נודע לי. ואונקלוס תרגם "רימא" והוא החיה שיש לו קרן כאמצע מצחו (איינהארן). כעת לא נמצא בארץ כ"א בחלק אפריקא המזרחי ובארץ הודו (בראשית רבה פ' לא נורא של ראם עלה לא"י בזמן ר' חייא בר אבא). בתרגום פרסי פה"י פה"י ר"ל עז הררי.

תאו בל"ע אלג'אמוס (כתשובת רדב"ז ח"כ סי' תרל"ח עורות ג'אמוס) נמצאים הרבה במחוז ים סמכי (חול"י) ובמחוז עכו וח'פה. וגדלו כשור והוא עב ושמן הרבה ובשרו נאכל גם מכני עמנו. והוא תור באלא, עיין רש"י. (וואלד אכס, סיפסעל). זמר מתרגם רסעה"ג וכן בתרגום הפרסי אלג'אפס ר"ל גיראספע ואין נמצא בארץ כ"א בחלק אפריקא הדרומי ובארץ אמעריקא ו).

הגמל הארנבת השפן החזיר.

גמל בל"ע אלג'מל. גמלים מניקות תרגם רסעה"ג גאקה והוא גמלה נקבה וזה שנוכר במסכת שבת פ"ה מ"א : ונאקה בחומס. נמצאים הרבה בארץ לב"ד פרש"י ס' גמלים גדלים במזרח). ועל יריהם מוליכים המשאות הגדולות בארץ הזאת. ויש מין א' ורגליו דקים גם ראשו קטן והוא קל לרוץ ונקרא גמלא פרזי (בל"ע בק"י) ויש לו נב א' ², אכן דוקא בארץ המישור ובדרך

1) ואע"פ עזות נאמנה שבשנת תר"ד רח"י כנס "גיראספע" מ"ס אשר צלו דרך חרץ מזרים. ויהי לאל ידי לעיין ולהסתכל בהם למקור ולדווש צליכותם וצמחותם זמן מה, ומלאתי וכליתי שלמות ולדק סמיה עטורה מעלת גרה ומערכת שרפה היא, וכל קמחי עטרה בה, לכן נכון ולמה וילג לחרסם זמר צמס גיראספע, (מהחוקפות שבס"ס דברי יוסף דף ק"ט ע"ב).
2) זכרי מזין (שע"י סי' ו') חרגם יב"ע היבני מזין, וסוף חגיג סוכר, לא כפירוש צעל מחנת כהונה בג"ר ש' חוללות שהם עיריס.

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ שסז

חול ידוע לריון אבל לא בארץ הררי. ונמצאים בדרך עזה למצרים כי שם מישור החול, אבל פה עדיין נראים לעתים רחוקים מאוד. ארנבת בל"ע אלא־נב. נמצאים הרבה והישמעאלים יאכלוהו. השפן. נמצאים בי מינים, מין א' רומה לקאנינצון (שטאללהאזע) בארץ אירופא ונקרא בל"ע אל־אני־ונאכלים. ומין ב' נקרא אל־יבֶר והוא גדול ממין הראשון ** ודר בנקיקי הסלעים כהרים ונמצא מהם עדרים עדרים. ולפי הנראה הם מין הפראי ממין הראשון (ווילדע קאנינצון).

חזיר בל"ע אל־חאנֶזֶר ושקץ הוא לישמעאלים לכן נמצא מעט מזער בארץ ויותר מזה נמצא חזיר היער (ווילדע ישווינע) והם מפסידים הכרמים ועצי תבואות השדה. וכזמן ממשלה איכרהים פאשא שלא הניח כלי זין ביד יושבי הארץ (הפלחים) ולא יכלו להרגם התרבו עד מאוד, ונמצאים הרבה במחוז חכרון בהר תבור בים סמכו ועל שפת ים המלח בין הקנים הגדלים על שפתו.

החולד והעכבר והצב והנאקה והכח והלמאה

והחמט והתנשמת.

החולד בל"ע אל־חלרי (רכסעה"ג אלכלדה) גם קוראין חֶלְדֶּר והוא הנקרא בל"א וויעועל, וידוע הוא ולא נמצאים הרבה בארץ. ובתרגום הפרסי מצאתי אן גורפ והוא שונרא (קאמטע). העכבר בל"ע אל־פאר ידוע ונמצאים הרבה גדולים (ראמטען) וקטנים. (עיין לקמן תנשמת).

הצב בל"ע אל־סֶלְחָסָה (שילד קרעטע) נמצאים הרבה במחוז חכרון. גם קוראין בל"ע אל־צאב המין חֶרְדִּין (עיין לקמן כח). האנקרה בל"ע אל־קֶנְסֶר (איגעל). נמצאים הרבה בין סכריה לצפת; והישמעאלים אוכלים אותה. והוא ממין קיסוד הנקרא ג"כ אל־קֶנְסֶר (שטאכעל שוויין) הנזכר ישעיי ליד י"א (ורשי סותר בפירושו שם י"ד כ"ג).

* בשם הזה יקרא השועל שבכח"ק וכל"א שאקאל.

** [להיפך הוא יתר קטן מהראשון: אפילו מחמול.

שם תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

כח תרגום רבסעה"ג (אלחרדון) והוא מין איידעקוע גדולה שנמצא בחרבות ובין עשבי הישדה, ארכו בערך חצי אמה (עם זנבו) ותמיד סתנענע בראשו ונמצאים הרבה בארץ. ובארץ מצרים לוקחים צאתם לצבוע אדום, גם קוראים אותו בל"ע אלצ'פ והוא צאב ר"ל הצב הנזכר לעיל (ולא ידעתי להכריע).

הלמאה תרסעה"ג אלעמאיא והוא בלשון ערבי של ארץ מצרים וארץ אפריקא (כי ידוע תדע שיש הפרש בין לשון ערב ארץ ישראל וארץ סור' וארץ ערב ובין לשון ערבי ארץ מצרים וכו') והוא מין איידעקוע הקטנה הנמצא בבתים, ובארץ הזאת קוראים אותו אלאכוכריש, גדלו כספח עם זנבו, ובתרגום הפרסי מצאתי יואן גז' והוא הנקרא בל"א שילדקרעטע (עיין צב) ואינו נכון, כי נמצא בדברי חז"ל זנב הלמאה ואין לצב זנב כנודע. החומט בל"ע אלחל'וזן (שנעקע) ומוכח מזה שחל'וזן התכלת מין חומט (שנעקע), וכן הוא ברבה סוף פרשת כי תבא החל'וזן הזה כשגדל מלבושו גדל עמו עכ"ל. וה שנעקע כנודע. ותרסעה"ג יואל חרבא' והוא נ"כ מין איידעקוע גדולה. ומצאתי א' בנן אשר בחצרי שארכו כחצי אמה (עם זנבו שהוא כחצי ארכו) ועוביו כשלושה אצבעות וזנבו ירוק ככרתי (גריץ), ובו חברבות ירוקות כזהב (נעלב) ויוכל להפך ולהשתנות גונו וכפרט בעת כעסו. ואחר שצדתי נהפך עורו לירוק כזהב והחברבות נהפכו ללבן. גבו עב וחד כגב דג שמן ובעורו כמו לקהות (רונצעלן) ועיניו הם דבר נפלא כי יוכל להפך א' לימין וא' לשמאל או א' למעלה וא' למטה, ומוכח שהוא הנקרא בל"א כאמעלעאן שדרכו לראות כן. ושאלתי להישמעאלים על שם שרץ שצדתי ואמרו לי יאלחארבא' והוא שתרגם הנאון על החומט.

תנשמט תרסעה"ג ואלסמברק" (והוא הפרטן (קרעבס) הנמצא בנחלי הארץ והישמעאלים לא יאכלוהו. ולפי פירש"י

(*) יש אומרים שהחרדון הוא זנב הצב

(**) בהדפס (פריו תרגום) כתוב כווקרא וגם בדברים יואלשאהיך.

תבואות תוצאות הארץ פרק א' הח' הארץ' ששט

והמפרשים הוא מלשא Toulpe (מילואורף) 1 הנקרא בל"ע
"אלסאר אלארד" (עכבר אדמה), ונמצאים הרבה בעמק שרון (ולפי
דעתי לחסור פרות (ישעיה ב' ב') הוא מל"ע "סאראת" ור"ל השרץ
"סארא" החוסר. הוא מילואורף).

ראיתי להאריך מעט לבאר איכות ומהות שרץ זה כי בידיעה
זאת מיושבת תמיה גדולה בלשון דברי חז"ל. אמרין במסכת
סוטר קמן דף ו' ע"ב צדין את האישות וכו' במועד וכו' מאי
אישות ארי בריה שאין לה עינים עכ"ל והכונה על תנשמת

1) מלחתי סחירה צדרי רש"י בשם זה: (ויקרא י"ח י"ח) ואלה
התנשמות פירש"י הוא קלזא שירץ Chauvesouris פלעדרימוס) ודומה
לעכבר הבורחח בזילה, ותנשמת האמורה צדריס היא דומה לה ואין
לה עינים וקוראין לה טלפא עכ"ל. צמקת צילה דף ז' ע"א וכן
בצבורות דף ז' ע"ב פירש רש"י בעליך קלזר שורץ דומה לעכבר ויש
לו כנפים, וצמקת חולין דף ק"ג ע"א אמר חז"י (תנשמת) צלות
שנעופות קיפוף צלות שנצדריס קורפדלי. ופירש רש"י קיפוף ליאית וז"ל:
שקוראים קלזא שורץ שומה לטלפא שנצדריס, קורפדלי טלפא עכ"ל.
והנה מוכח שנצדריס תנשמת ועטלף שניהם קלזא שורץ (פלעדרימוס)
וכן ציטתה ב' כ' ולעטלפים פירש קלזא שורץ. ואיך אפשר שתנשמת
ועטלף עוף אי הם ולי"ע.

ואנב אכתוב מה שקשה לי מה שאמרינן צמקת צדריס דף
ק"ז ע"ב כל מיני עופות יפין לחלום חוץ וכו' וקורפדלי פירש רש"י
טלפא. הלא לפי לשון הש"ס צמקת חולין הנזכר לעיל מוכח שקורפדלי
הוא שרץ ולא עוף (ועיין בצריך ערך קורפדלי שנוצח גרשא אחרת
בגמרא שלנו שהציא צלות שנצדריס אשכחתי עכ"ל. וא"כ אפשר
שקורפדלי עוף הוא). ואמח חגיד שנוצח צמקת רוסיא עוף ח'
הנראה דוקא צמח השלב והקור ושמו צלשון רוס" קארפדלי והוא
בחנונת החור (פעלדטויצע) וקטן ממנו ועכ"ס ראשו צלג וכן
חופשין לחור, ואולי כוונה חז"ל כל מיני עופות וכו' חוץ מן קורפדלי
על עוף זה.

שע תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

הג'ל (מילואורף). וראיתי בספרי חכמי העמים החוקרים הפוערים פיהם לכלי חוק על לשון זה באמרם שיש עינים קטנים לאישות (מילואורף) הנזכר, ומוכח שנעלמה מחכ"ל ידיעת מציאות שרץ זה. ואמת הדבר כי בהיותי כחול חקתי פעמים הרבה על ענין זה ומצאתי ככולן עינים קטנים מאוד והם מכוסים בשער העור עד שכמעט אינם נראים כ"א בחקירה ודרישה, והייתי כמשתאה על המראה הזה, והי' יודע ששנים הרבה הייתי בצער על הדבר הזה, כי לא ידעתי להשיב לאנשים המדברים בדברי חכ"ל, כי לא יכולתי להכחיש המציאות. ועתה שזכיתי לשבת בקדש וחקרתי ודרשתי הרבה על כל תוצאות הארץ שמעתי מצאתי וראיתי שנמצאים ב' מינים הנקראים בל"ע יפאר אלארד, אי הוא עכבר ממש הנמצא כחורי השדות הנקרא אצליהם עכבר השדה (פלד מוז) והבי' היא האישות. אכן אין תמונתה ובריאותה כאישות (מילואורף) הנמצא בארץ המערב כחוק מרח ממערב. תמונתה כמעט כחתול בן יומו, אריכה טפחים וראשה עב, וגדול ועגול, ואין לה עינים כלל ועיקר. ויש לה פה פתוח ר"ל בלא שפתים כ"א ר' שנים ב' גדולים תחתיים דקים וארוכים מאוד והם סמוכים וכמעט כמחויבין. וכ' קטנים עליוניים קצרים מאוד והם מחויבים באף. ובהם נושכת ואוכלת השרשים בארץ, יש לה ד' רגלים כתמונת אישות שכארץ המערב שבהם חופרת ומסנה עפר הארץ, ובצד הראש העגול נמצאים כ' נקבים קטנים שהם אזנים, ולא יש לה זנב. ועובדי הארמה צדים מהם כי הם מפסידים שרשי הזרעים, ומכילים מהם פה העירה חיים למכרם, כי אומרים שדמה היא רפואה, וכעמק שרון נמצאים הרבה.

ואתה ידידי הקורא, וזה לך האות שכל דברי חכ"ל אמתיים ואף שנראים לפעמים סותרים המציאות אכל בחקירה ובדרישה וכידיעת איכות ומהות ועניני הארץ מקום חכמים אלה נמצא שכל דבריהם אמת וצדק.

וכבר שלחתי שרץ זה לאות ולמופת למדינת המערב לעיר המהוללה מינך München במדינת באיערן במזעאום

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ שעא

של המלך. כדי שיראו וידעו אמיתת הדבר .
הצפרדע כל"ע "אלאקרוק" נמצאים הרבה בארץ. (כתרא
רה ע"ג ע"ב) היא אקרוקיתא וכו' ר"ל צפרדע הנקבה.
חיתו יער .

ארי כל"ע אלספֿע" נראה לפעמים במדבר דרך מצרים
אבל בא" לא נמצא .

קוף כל"ע אלמיטון גם קוראין אלועטון נמצאים בנכול
מצרים ולפעמים מכיאים לארץ לשחוק ולרקד. ולפי דעתי אדגי
הישרה (כלאים פ"ח מ"ה) מין קוף הדומה לאדם והולך בקימה
זקופה והוא הנקרא אוראנג אוראנג (כלשון מאל"א אוראנג אדם
אוראנג דומה ור"ל דומה לאדם) הנמצא בנכול הודו.

גמר כל"ע "אלנימר" (מינער) נמצא על שפת הירדן בנכול
ירחו גם בהר תבור והר הלכנון. כשנת תקצ"ד כשהחריבו השלחין
עז"ק צפת נראה נמר א' בתוך העיר, כי לא נמצא איש א'
בחלק העיר ששם בתי יהודים בערך ר' שבועות. והם בורחים
מהאש. והערבים עושים בלילה מרורה גדולה סביב אהליהם כדי
שלא יקרבו אליהם.

זאב כל"ע "אלזאב" נמצאים הרבה וכיותר במחוז באניאס
וחאספיא (זאבים בקעו יותר משי צאן, ירושלמי ר"מ ביצה).

שועל כל"ע אלתעלפ נמצאים מינים שונים.
צבוע כל"ע אלצ'קע (היענע) נמצאים בהרי יהודה ובהרי
לוד ובהרי הגליל ומזיק לאדם והופר בקברים. ולעתים רחוקים
נראה בהר הזיתים .

דוב כל"ע אלדיב" נמצאים בהרי הלכנון וחרמון ובהרי
כרמל ותבור, באניאס וחאספיא.

סוס כל"ע אלפֿרש (מלשון פרש פרשים) נמצאים טובים ויפים.
חמור כל"ע "אלחמאר". נמצאים הרבה מאוד. גם נמצא
חמור הבר והוא הנקרא בדברי חז"ל ערוד, כל"ע "אלפארע"
(פרא למוד מדבר ירמיה כ' כ"ד) וכיותר בג'פל הוא הרי אדום.
והערביים יאכלוהו .

שעב תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

פרד בלע "אלפאגלא" נמצאים הרבה להם מדיבוק סוס וחמור.
כלב בלע אלפלא, נמצאים הרבה ושוכבים בחוצות כי
לא אדונים להם ולא נראים בבתי. והם שקטים ולא זינקו גם
לעובר ושכ ודורך עליהם. ודבר פלא מצאתי וראיתי בהם אף
שהחום רב וחזק בארץ הזאת כמעט לא נשמע שא' מהם ישתנע
כדרך כל הכלבים בארץ החום. וביותר שלא ימצאו מים
בחוצות לרות צמאונם כחום היום.
חתול, שונרא בלע "אלקט" (קאמצע) נמצאים הרבה וגם
אלה שוכנים בחוצות ולא יגדלו בבית והם נכנסים דרך הגנות
וחומסים וגונבים כל מה שאינו סגור ומסוגר. ועושים תחכולות
גדולות להשיג צידם והם נראים כנגע בבית.
העופות (ויקרא י"א).

הנשר בלע "אלנשר", נמצאים מינים שונים בהרי הלבנון,
ובראשי הסלעים קניהם.
פרם בלע "אלעקאב" וכן תרגם רבסה"ג, והוא מין גייער.
עזני בלע "אלענקא" (*) (הוראתו צואה, ר"ל צואר ארוך)
גם רגליו גבוהים וגדלו בשתי אמות. והוא ג"כ מין גייער. וג'
אלה נמצאים דוקא בהרי הלבנון ובמחוז "הדורסי".
דאה בלע "אלחראה" (**) והוא מין עוף החוטף (רויב סאנעל)
וגדלו כאז, וראיתו פה שיכוא על גני בתי העיר לחטוף דבר מה.

(*) התינוק הזה הוא חרנים רסע"ג. אולם כבר העיר הראב"ע במירושו על
ההורה שטעות הוא כי השם "אלענקא" בלשון ערבי הונה על דבר שלא נמצא בעולם
ולא הי' ולא נברא אלא למשל וכן יורו ח"מי הלשון הזה, אי"כ לא יתכן שיאמר השם
דבר שלא הי'. — ובאמת גם חוקרי הלשון הנכחים כותבים כי העוף הזה יגדע
בשם ונעלם בנשף. ודברי המחבר הם רק שמעתי שוא ששמע מאחד המנומים
שראה עוף כזה בהרי הלבנון.

(**) גם זה הוא מתרגום רסע"ג. אולם בדבריוס (י"ד) ששם כתוב ר אה במקום
ר אה, ולדעת ח"ל (הילין ס"ג) ראה וראה ארת היא, מתרגם "נאל" רח" שהוראתו עוף
הדורס, והוא שם כולל לכל מיני עופות טמאות, ורק את ה ד י ה שהיא נזבת רק בדבריוס,
ולדעת ח"ל שם, אחת היא עם א י ה. מתרגם ח"ב א?

תבואות תוצאות הארץ סרק א' החי הארץ שענ

איה בל"ע "אלצדא" רל עוף הציד. והוא מין פאלקע.
והערביים מלמדים אותו לצוד ציד להביא ויש מינים שונים. מין
א' קוראים "אלפאשק" ומין א' הויץ.

עורב רבס"הג מתרגם "אלנראביב" *ו והערביים קוראים
אותו "אלקאק". והוא Robe הידוע. ונמצא עוד מין עורב קטן
מקאק' וקוראים אותו "אלזאזור" **ו והוא הנקרא בדכרי
חכז"ל וזרז"ל ב"רס' ס"ה זרזיר מין עורב. לא על חנם הולך זרזיר אצל
העורב לפי שהוא מינו.

בת היענה בל"ע "אלנעא" (שטריוס) בנבול ארץ מצרים
במדבר. ובתרגום פרסי מצאתי "אן שזתור מורג" פרושו הגמל
עוף. רל עוף הדומה לגמל.
תחמס בל"ע "אלחפאף" (רל החומף) רויכפאנעל. והוא
מין איילע.

שחף תרכס"הג אלסאף. והערבים קוראים אותו "אלהאקוב"
שקורא כן (קוקוק). ובתרגום הפרסי "אן שחין" (עיין תנשמת).
נץ בל"ע "אלפאז" וכן בתרגום הפרסי "אן כו" הוא מין
פאלקע. ומלמדים אותו לצוד ציד ונמצאים הרבה בעבר הנהר
במחוז דיארבקאר.

כום בל"ע אלכום וכן תרס"הג והוא נאכמא"ילע ודר
בחרבות וקולו קול יליל קוקוע קוקוע. (ונשמע בלילה קולו פה
עדין במקום המקדש החרב. אנ"ל***).

שלך תרכס"הג "זומאני" והוא בל"ע דג*** (רל השולה דגים
טהים ובמחוז ים כנרת נמצאים הרבה.

ינשוף בל"ע "אלבאשאק" והוא מין איילע (נאכמא"ילע)
בתרגום הפרסי "אן לאגלאג" (עיין חסידה).

[*] שם העורב בערבית "נראבי" וספד"נ טביא את הרבים של המלה
הזאת מאשר כי אחריו כתוב ילמיני.

[**] מהעוף הזה נמצא הרבה מאד והם יתושו הרבה על הצדות אחרי הזריעה
ואוכלים את הזרעים עד כי האכזרים נאלצים לפעמים לזרוע שנית.

[***] רית אני נא לנו.

[****] דג בל"ע אלסמק. ואין לו כל יחס להשם זומאני שהוא עוף ידוע.

שער תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

תנשמת תרסעה"ג שאהין והערכים קוראים טיר אֶלְלִיל (ר"ל עוף הלילה) פֶּלְעֶרְטוּיִם.

קאת רבסעה"ג וכן כתה"פ "קוק" והוא הנזכר במסכת שבת דף כ"א ע"א: עוף א' יש בכרכי הים וקיק שמו. והערכים קוראים אותו "אלג'מל אלפחר" ר"ל גמל הים, והוא הגדול מכל עופות המים ויש לו כצוארו כמו כים אשר ימלא בו מים ורגים ולכן שמו קאת שמקיא המים והרגים ליכשה מכים שנצוארו והוא הנקרא כל"א "קראפך נאנו". ולעתים רחוקים נראה במחוז ים כנרת. הרחם כל"ע אלסֶרְאָקְרַאק נמצא במדבר מצרים וביותר בחלק הבארבאריא (אפריקא הצפונית) ובעת שפורח קורא סראקראק סראקראק. גדלו כיונה (במסכת חולין דף ס"ג ע"א) רחם הוא שרקק) ע"ן תרגום אונקלוס.

תחסידיה כל"ע אללֶאָקְלֶאָק (כל"א שטארק) ונמצאים כ' מינים לבנים ושחורים. במחוז עזה נמצאים הרבה. כתה"פ "אן ספ"ד מורג" פירושו העוף הלבן, ע"ן תרגום אונקלוס.

האנפה רסה"ג "בכנה" ר"ל הנקרא פאסאנייא המצפצף מה ששובע ואינו נמצא בארץ כ"א שמביאים מארץ מורקיא. הדוכיפת תרסה"ג "הדרהד" ר"ל הוד הוד שהודו כפול, וזה שפי' רש"י שכרכלתו כפול והוא ווירע האסף כל"א.

עטלף כל"ע אֶלְזֶנְנָא (שוואלבע) כתה"פ "אן שב סרך" פירושו הפורח כלילה וכונתו פֶּלְעֶרְטוּיִם. וכחוף הים הגדול נמצא מין א' עטלף והם הרבה מאד והוא עטלף הים (זעזע שוואלבע). וזה לשון התוספתא דהולין פ"ג אנשי שוק העליון שכירושלם היו אוכלין את סיגוניא לבנה מפני שרקקנו נקלף עכ"ל, הוא מין עטלף הים שיש לו נוצות לבנות על החזה ונמצאים בארץ בשפת הים הגדול.

שליז כל"ע אֶלְקֶטָא (במחוז הירדן ובעבר הירדן נמצאים הרבה והם שמנים וגדולים כיונה (וואכטעל). ונמצאים שם כל

[*] תרגום רסעה"ג (פירו' תרגום) נדפס במסעות ה' ד' ה.
[*] רסה"ג שתרסג סלוי וכן באלקראן נקרא בשם זה.

תבואות תוצאות הארץ סרק א' חצי הארץ שעה

כך הרכה עד שבמעט כסו את עין הארץ והערכים משליכים
אבנים עליהן כעת שפורחים וממיתים מהם כן.

יונה כל"ע אֶלְהָאפֶאם ונמצאים כי מינים : יונה הבית
ויונה השדה (תור) והישמעאלים לא יאכלוה כי קרשה בעיניהם.
ועוד מין א' גדולים הנמצא בהר הלבנון במהוה הדרוסי(יונה הכה
ווילדע מויכע) ואולי הם יונה דורסיות הנזכר במסכת חולין בפרק
שילוח הקן וקליט ב"א. ומי יודע אם לא נודע שם אימה דורסי
גם בזמן ההוא *).

תרנגול כל"ע אֶלְדִּיק נמצאים הרכה. באי קיפוס (ציסערן)
נמצאים גדולים ושמינים עד מאד ומפורסמים בכל הארץ. (מין
תרנגולים שקוראים פערל הינער לא נמצאים בארץ). גם נמצא
המין הנקרא תרנגול הינדיא וכל"ע אֶלְדִּיק הינדיא (עיין כוש).

אז כל"ע אֶלְאָנִי נמצאים בשפת הים במחוז צידון ובירות
ובגבול מצרים (רימיאש) גם אז קטנה (ענמע) נמצאת שם, אכן
בשאר מקומות אינם נמצאים *). ומין אז קטנה כרה (ווילדע
ענמע) נמצאת במחוז ים כנרת.

תוכיים (פֶּאָוִיעֶן) כלשון מאלייא (מאלאכאר) נקראים ג"כ
תוכיים, אינם נמצאים בארץ ומוכאים מחוץ ונקראים כל"ע טווס.
עגור כל"ע אֶלְשִׁנְאָרָא המצפצף תמיד גור גור (והוא רעבהן
בל"א) גם קוראין כל"ע אֶלְחִנְיָלִי ואולי בית חגלא נקרא כן
על שם שנמצאים שם הרכה. ונאכל מבני עמינו.

סים כל"ע אֶלְאָקְרוֹק, לסי שצועק תמיד אקרוק אקרוק
והוא מין קרעה כל"א. (יב"ע ירמיה ח' ז' כרובי והם קוראים
בק' אקרוק).

קורא *** (עיין שחף) ולפי לשון ב"ר סוף פרש' סיד קורא

[*] השערות דהנה כי במנרא שם איחא : יאן דתני הריסאות ע"ש הורדוס
מאן דתני הריסאות ע"ש מקוסס, ולרבינו שניהם הה' הוא ממקור השם ואין לי כל
שיוכות עם השם דהנה.

[**] שניהם נמצאים בכמות מעטה בכפרים אחדים וגם באהדות ממושכות אחינו.
*** רעת החכם דר. פ. מערילל בהלק האשכנזי מטאספנו הספרותי ירושלים שנה
ב' צד 36 כי הקורא הוא העוף הנקרא רעבה ון והוא נמצא הרבה בהרי יהודה והערבים
יצורו מהם למכרם בבתי הסלון יערי, כי בשורו מאכל תאנה.

שעו חבואות תוצאות הארץ סרק א' החי הארץ

מצאח דמקורי ארוך וכי משמע שהוא חסידה (שטארך) שנמצאים הרבה כנכול מצרים וצוארם ארוך ודק.

גם נראים לפעמים במחוז הירדן ובמחוזים כנרת מיני עופות שצוארם ארוך ודק מאוד (מין שוועהנע). ונמצא שם מין א' גדול מהחסידה והוא אדום וצוארו ארוך מאוד, ולי נראה שהוא פלאמינגע בל"א.

במחוז הירדן נמצא העוף המנגן הנקרא בליא נאכטיגאל. ושאר מיני עופות לא נודעים לי בשטותם ואיכותם כי הערבים והישמעאלים לא ייטעו על ידיעה זאת ולא יכולתי לדרוש ולחקור בהם.

שרצים ורמשים.

נחשים בל"ע אלחיו נמצאים הרבה ובפרט נחש הבית, ולפעמים הולך ושב נחש א' כחורי הבית עם גוריו ימים ושנים ולא יזיק לשום אדם. וראיתי מהם שארכו בערך אמה וחצי ועביו ג' אצבעות. איזהו שנים שעברו נראה א' בדרך ירחו ארכו יותר מג' אמות ועביו כאמת איש ומראהו שחור. ועוברי הדרך קמו עליו והרנוהו וירד הדם כנחל שוטף כאלו שחמו שור פרו).

(1) עיין בירושלמי חרומות פ"ח מעשיות מליקור בלוי המים. ובעת אין כזהרים בליקור זה ושומר פתאים ה'. אכן שמעתי שאיך מעשה צעה"ק עברי שנת א' ע"י שעתה מים מוגלים, ומוכח שעתה מהם נחש והשליך הארץ בתוכו.

ופליאה והיא סחירה עמומה מלחמי דדברי חכ"ל צענין זס. והוא שחמריקן צמכת צרכות דק ל"ג ע"א על לשון המחמירין אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק חמר ר"ל לא שנו חלל נחש חלל עקרב פוסק עכ"ל. הנה מוכח שנחש לא יזיק (ע"פ הרוב) ועקרב יזיק. והלא חמריקן צמכת צעת דק קב"א ע"ב ה' כהרגין צעת ואלו הן צבוצ צחלץ מזרים ולרעה עציניות ועקרב צעהדיז ונחש צחל"י וכלב שועה בכל מקום עכ"ל. והנה מוכח שנחש צחל"י מזיק ומסוכן עד שמוחר להרגו צעת, ואיך חמריקן צמכת לא יפסיק והלא

תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ שעו

ודבר נפלא הוא לראות איך אנשים מהעריבים ומאריך מצרים לוקחים נהשים בידיהם ומרקדים ושוחקים עמם כמו בחבלים ולא יזיקו להם יעשה כן איש אתר ינשמו ויזיקו. ולא שנתהבולות יוציאו הארץ מפיהם טרם שחקם והם יכירו, הלא לפי הנראה עושים כן גם עם הנחשים המוכאים לפניהם ממקום אחר שלא היו בידיהם מקום ולא יכירו. ודבר זה אינו כגדר הטבע *).

עקרב בל"ע אלעקראב, נמצאים בארץ, אולם הם קטנים בערך ששטית גדולה מאד וימית כעקצו **). אכן אחר שעקין ירוץ כתמרון סביבותיו ותפשוהו ויטננוהו בישמן ויניחו הישמן על החבורה ולא ימות כ"א שהמקום או האבר ההוא יתנפת, וכעת י"א שנים עקין לילדה בת כ"י שנים ותמת ביום ההוא. לדרום ירחו סמוך לירדן נמצאים עקרבים הרבה.

עקרב הגדול (קראקאדיל) בל"ע אלבודא (1), נמצאים על יפת ים הגדול **). כשחוו חיסה וקיסרין, אכן הם קטנים מאוד בערך אמה אחת.

נדל (מרכה וגלים) בל"ע יאלאם ארבע וארכעין (על שם דוב וגליו) נמצאים הרבה בארץ. וראיתי מהם ארכו בערך חצי

חל בל"י קאי? ועוד הלז דוקא עקרב שבחדיז וזיק ומסוכן חבל עקרב שבשאר חרות לז מזיק ואיך חמדיין חבל עקרב (ר"ל שבח"י) מוסק שזיק ומסוכן? והנה היל סחירה כפולה ול"ע.

[וכן יש להקשות מלשון חוקשחא שחיס סוף ש"ו ר' שמעון חומר הכי שהיו יושבין וחובלין ורלו חס ועקרב הכי חלו עוקרין חס עמסיהן וחובלין חסו חמקוס חסר וכו' ע"ש. משמע שגם עקרב מסוכן בל"י ובידועלס. ועוד שאמר חס חו עקרב, מוכח ששניהם שווים בעדנה חן, ולמה לענין השק חסלה מחלקין בין חס לעקרב, שבחדיז עוקב ול"ע]. (דברי יוסף דף ל"ה ע"א).

*] ידענו כי הם עושים דוקא עם רגליהם הנמצאים במדותיהם אשר הוציאו מהם לראשונה את הארץ ע"י עקירת השנים.

**] סעוהו כי עקצת העקרב לא תמיה רק סכסכת יסורים של כיד שעה. (1) עיין חסונת רד"ז חלק ג' שאלה ח"א נעמין כלים עשויים מקליפת סרץ הנחש נקרא בודע ובלע"ז קראקולס עכ"ל.

***] לא בשפה ים הגדול ימצא כ"א בנהר זאקא (נהר החבלה).

שַׁח תְּבוּאוֹת תּוֹצְאוֹת הָאָרֶץ סֶרֶק א' הָחִי הָאָרֶץ

או ג' רביעית אמה ומצאתי בהם יותר מן מ' רגלים. ונושך כל כך בכשר האדם עד שלא נוכל להוציאו ולהפרידו מהבשר עד שיניחו עליו נחלת בוערת ובהרגשו האש יפדר. ולפעמים יטית בנשיכתו.

עלוקה בל"ע אלעלאק (כלום אינעל) נמצאים הרבה

במחוז צפת ובמחוז יפו.

דבורה בל"ע אלנאחל (מלשון זה נחיל דבורים ב"ק סרק י'

מ"ב) המגדלים בכורות נמצאים מעטים בארץ א'. אכן דבורה יעריית (ווילדע ביענע) נמצאים הרבה. ורוב דבש הנמצא בארץ הוא דבש יין מבושל (ויראפסע).

נמלה בל"ע אלנאמל, נמצאים טינים שונים קטנים ונס

גדולים עם כנפים לאין מספר והם כנגע בבית כי נמצאים מחנה גדולה בתוך המאכל עד אשר לא יאכל. וריח זפת מגרשם.

צרעה בל"ע אלנאמיס. צרעה המזקת לא נמצא בארץ

כ"א על כנול ארץ מצרים והיא סוקת ותטית כעקצה. ונמצאה דוקא לעתים רחוקים. אכן בידחת מריח זפת זב; לכן כעת הגנע ההיא כל עובדי ארמה מושהין פניהם ידיהם ורגליהם כזפת הנזכר ואז לא תקרב עליהם להזיקם. (לפי הנראה היא זכוכ מצרים ישמחר להרגו בשבת, ואולי צרעה שבנינוה דומה לה). בשנת תקצ"ח בעת הקיץ הי' הגנע ההוא בארץ מצרים וימת עם רב מהם.

תולעת המשי בל"ע דוד אלחריר נמצאים הרבה בהר

הלכנון במחוז הדרום. וישולחים כמה רבבות משקלים משי לחור"י*).

חלזון אדומי (סורפור שנעקע) בל"ע יאלחלוון אחמאר

נמצאים מעטים בשפת ים הגדול אצל חיפה ועכו.

[*] בעת האחרונה הנהיג אחד מהנרמנים גדול הדבורים בכורות אירוסיות

ואחריו ההויק אחד מיושבי המושבה ואדי חנין בגדול הדבורים בכורות הנז' והוא מוציא דבש הרבה, ונס ביתר המושבות נמצאים מגדלי דבורים אך לא בזמנות רבה.

[**] בהמיטמית הנהיגו את גדול התולעת, המסקיעת, ישולחו לבית המטה

שבמדיטמית יאוש פנח' ובית המטה יקנה ג"כ מקיעות מיושבי הר הלכנון.

תבואות תוצאות הארץ פרק א' חצי הארץ שעמ

הארבה נקרא כל"ע אלניאירד". ולעתים רחוקים הוא מכת מדינה כי הם נוטלים לאלפים ולרבבות אין מספר ויכסו את עין הארץ וגו'. כן ראיתי בשנת תקצ"ח ביום ב' ח"י כסלו שעה א' אחר חצות היום שבא חיל גדול ונורא בארץ. והמחנה הזה בא ממערבית דרומית והלכו ונסעו מזרחה (דרך הר הזתים). ויכסו את עין הארץ ומהם נסלו לארץ. ובזמן ההוא כבר כבר קציר כלה קיץ ולא עשו לנו רעה. והמסע היה מן זמן שעה א'. והם ירוקים ככרתי (נרין) וגדלם כערך אצבע. הערביים והישמעאלים צלום באש ויאכלום, וכן היהודים שהם ממדינת בארצאריא (א) אכלו מהם באמנם שמקובל אצלם שהמין הזה הוא חכם ומותר לאכלו.

וכן ביטנה הזאת (תר"ה) ביום ו' עש"ק פ' יתרו כ"ג לחדש שבט שעה וחצי אחר חצות היום בא מחנה גדולה והם באו מצפונת מערבית והלך ונסוע דרך דרומית מזרחית. והם אדום שחורית (ראמה כרוין) והמסע היה כערך ג' רבעית שעה ולא כל כך גדול וכבר כמו בשנת תקצ"ח הנ"ל. אכן באו פעמים ושלוש אחר איזהו שכועות אולם דוקא מחנה קטנה. ובגליל וב"אלנור" התעכבו זמן מה והפסידו כמעט כל צמח האדמה עד שכמעט נעשה רעב בארץ ביטנה הזאת"). ובהרש אכ באו לעיר יפו וסביבותיה מחנה גדולה מערביים הנקראים עראב אל-ענזא שוכני מרכב סוריא (בין דמשק וחלב) ואלעספא והם לאלפים ורבבות אין מספר הם נשיתם ובניהם ומקניהם כי אין להם לחם לאכול כי הארבה אכל כל פרי האדמה אשר סביבותיהם ויכסו

[1] גם יהודי חסן שבספרדק יאכלו מין ידוע שגו עפ"י המסירה שבידנו.

[2] גם בשנת תרנ"ה בא ארבה בארצנו אך אז כבר כלה קציר ולא ה' לי מה לאכול. ויאלץ לעזוב את הארץ מהר אך בנתיב השאירו את כציהם במעבה האדמה. ובקצין שאחריו יצאו מאדמה לאלפים ולרבבות. והנה דממשלה המקומית על כל הארצים שבסביבות המקום שיש סבה וזכה במאדו להשמידם והם נדשו לחוד חלילת עסיקות ושרמם. בארץ יהודא לא היו החזק גדול כל כך אולם בארץ הגליל אם כי גם שם לחמו הארבים נדמו ככזו אכלו את יבול החרת וביהוד את חזיקות.

שם תבואות תוצאות הארץ פרק א' החי הארץ

הארץ לשבור בר ומוכרים מקניהם וכל איזר להם בלהם. ויבכשו לשבת בארץ עד עת הגשמים עת חרישה וזריעה. ויצר לכל יושבי הארץ כי יתר הארבה אכל הערבי.

ויש מין עוף הנקרא בל"ע אלומאמר (דומה לעוף הנקרא בל"א גאלדאמער) הוא שטן לאדבה ובישמעו קול עוף הזה בורה מן הארץ.

מזמן ממשילת עבדאלא פאשא בעכו (בערך 18 שנים ייעברו) עלה הארבה על כל ארץ הגליל. ויצו לכל עמו לאמור כל איש ואיש יביא מדה א' טהם. ולא הועיל עד שכתחבולה גדולה הביא מעופות האלה ואלה גרשום מן הארץ. גם רוח דרומית ודרומית מזרחית הוא לשמן להם.

ד ג י ס .

רגים נמצאים הרבה בים הגדול ובים כנרת ובים סומכי ומעטים בירדן ומהם מינים ישונים גדולים, מהם בשלשים ליפרות^{*)}. אכן לא ממיני דגי הנחלים הנמצאים בחו"ל. ובים יפו נמצא לפעמים מין דג שבשרו טהור בלילה בחשך כמו עין נקב (Phosphorisch, פאספאריש), (איזב מ"א ב"ה אחריו יאיר נתיב). וראיתי בשרו טהור בלילה גם אחר ג' ימים שמונה במלח וגם הנוגע בכשרו הלח מכהקים אצבעותיו מלחית הנדבק. אכן אחר שבא על האש או במים חמים יפסיק הבהק, בים כנרת נמצא דג הנקרא בל"ע אלכארכור והוא שמן מאוד ואין לו קשקשים. ולפי דעתי הוא מין אאל בל"א. ומבני עמינו לא יאכלהו. שבוטא (סנהדרין דף נ"ט ע"ב) בל"ע ג"כ "אלשאבוט"^{**)}

בשם זה נמצאים ב' מינים. מין א' הנקרא בלשין איטאליא מאנינא והוא גדול כחזיר ושמן הרבה וטוב מאוד, ואין נמצא בימי הארץ כ"א בים איטאליא וביותר במהו עיר פיוזע. ועל זה אמרו הגהני בעיזא ובשבוטא כי לו נח להנהיג, חולין ק"ט ע"ב חזיר מוחא דשבוטא. ומין א' הוא דג קטן ורך מאוד והוא קולית האספנין ונאכל מלוח והוא הנזכר במסכת יטבת דף קמ"ה ע"ב.

^{*)} דגים גדולים כאלו נמצאים אך בים הגדול.

^{**)} הרב הזה נקרא בצרפתית turbo

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שפא

וסארדלי קראין בלשון יין אלקיליום * י קוליום הגיספני
אולי שכאו משפאניא).

נשלם פרק א' ביאור גדר החי לבי ובשרי ירננו אל אל חי.

פרק ב

צמח האדמה

בפרק זה אבאר ג' כל המינים שהם כגדר הצומח הנמצאים
בארץ הנודעים לי ומרם שלא נמצאים. וכל דברי בקצור נמין.
כי לא תכלית כונתו לחבר ספר מעשי המבני כי אם לבאר
איכות ומדות הארץ אשר ה' דורש אותה.

גפן כל'ע אלענאכ נמצא הרבה ויש גפנים גדולים כאהל
לשבת. תחתיו כשלושים איש תחת גפן א'. יין הארץ טוב מאוד
אכן הוא עב וקשה ולסיבת אור החם אשר בארץ לא יעמוד זמן
הרבה ב"תחמין" ויין מג' אור' יענים דבר יקר מאוד בארץ**).
גרנרי הענבים הם גדולים ומרם כאנזים. בסוף הבציר מקבצין
מהכרמים ענבים שנישדו מהגפנים ודומים לצמוקים אולם מעורב
בהם עפר וטיט. ונקרא בלע אל'ב'ר'טון. והוא שנוצר בירושלמי
מסכתא כיצח בפרק אין צדין רבי אבהו בשם ריב"ל דמרטניות
שבכרם הרי אלו אסורים וכן בביר סוף פרישת ל"ד בכלין לי
אדמרטני וכו' עכ"ל.

* קיליום אינו הדג הקטן אשר יונה כתבת ונקרא סדל ע"ש ארץ סרניא
כא שם ע"ש סרטי לטין דג קטן שנאכל מלית דומה לסדרלים.

** במשכבות אחינו נענו טמני הנפנים המשובחים שבצורת וה"ן היוצא מהם
טוב ונית לשתות וכבר ק"ה לו ישם ביוקן ארמא.

*** בעת נמצא סהרין יין יין מעשר שנים ויחזק.

שפכ תבואות תוצאות הארץ שרק ב' הצומה הארץ

תאנה כל"ע אלתין. הם קמנים ולא יגיעו למעלת תאני ארץ איטאליא. לתאנים היבשים קוראין אלגראנא (גרנרות), גם נמצא בארץ תאנה יערות כל"ע אלציאפר וקוראין כלשון העם תאני אדם הראשון באמרם כי ממנו תפרו אדם וחווה. להם חגורות כי עליהם גדולים ורחבים אדכם יותר מאמה ורחבם כשליש אמה ועובים כשתי אצבעות *) מה שאין כן עלי תאני הידועים הם קמנים ולא יצליחו לעשות מהם חגורות. והפרי יוצא מהעלה (כלעשטר קאקטוס) והוא בתוך קליפה רכה מלא קוצים קמנים ורקים עד מאוד. ותמונת הפרי כביצה גדולה אורך והם טובים למאכל (והוא מין הנקרא כל"א אפונטיען סיינע).

ומין זה בא מארץ אמעריקא לכן נקרא נ"ב (כלשון ערבי ארץ אפריקא) יקורמיו נאצאריי" (ר"ל תאני נצרים ארץ הנצרים). שקמנים. הם מין תאנים, אכן אין להם טעם כתאנה ואינה טובה למאכל. והם מתכשלים ראשונה וקודם לתאנים. העץ גבוה וחזק מהתאנה. ונקרא כל"ע אלנומיז והפירות מחוברות ויוצאות מעץ בלא עוקצים **).

רמון כל"ע אלרומן נמצאים הרבה. והם כי מינים מתוקים וחמוצים. זית כל"ע אלזיתין נמצאים הרבה אכן הם קמנים ורוזים ***). שמן זית הנמצא בארץ אינו במגלת שמן זית איטאליא ופראנסענס. במחוז האספייא" בהר הלבנון נמצאים זיתים שהם כביצה קטנה. ואמיתים דברי הפוסקים כזית הוא כחצי כיצה. ובאמת לא ראינו בכל הזתים גם אשר מוכאים ממרחקים שהם כחצי כיצה. אכן הלא עינינו רואות שנמצאים עד היום במחוז הנזכר זיתים כחצי כיצה (גדולה) ואין ספק שכיום הם כל זית הארץ היו בערך זה.

*) עלי התאנים האלו מלאים קוצים חזקים כשהם יבשים ולכן הוא רק שם מוטע שאין לו יסוד אף בהגדרה אך בגזית השלחין טובים גדלים מין התאנים הנקרא בלא יבאנאנקן ובדומות "תאני קרין" ועליהם רחבים הרבה יותר מהעלים של הצ'בר ונס חלקים ורבים.

**) בלא מולבעער סיינע ולהם נאות השם יתאנה אדם הראשון.

***) כמשיבות שכידוד נמצאו זיתים הרבה מזית צרפת והם יהנו פרי-הזיתים.

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץי שפג

חמר בלע אלמאמר נמצאים מעשים ואינם טובים; וכמחה דמשק הם טובים. ויש ב' מינים לבנים-ואדומים. וכעת לא נמצא דבש תמרים. וענפי התמרה הם הלולבין (כפות תמרים) והוא מה שהוציאה התמרה בשנה ההיא, ומה שהוא יותר משנה כעץ נפתח והם ענפי העץ ואינם ראויים ללולבין. ונמצאים אצלם המכונים זכרים ונקבות הידועים לעוברי האדמה והכמיהו לי אם לא ירכיבו אותם מוזר על נקבה לא יוציאו פירות.

פרי עץ הדר ת"א אתרונים ובלע אלתרונני ומשם זה בליא Arang (אראנג) * וכאחת האתרונים מין אראנגע הם ובכללם לימאן (ציטראנע) בלע אללימון, אפלאזענע בלע אלפורדנאן **). פאטאראנצע בלע אלאראנגי (הם תפוחי זהב ***). (משלי כ"ה י"א) מלשון Poma תפוח aurantis זהב). מכל מינים אלה נמצאים הרבה בארץ אבל לא יעמדו זמן הרבה כי ירקבו ויתעששו ****). לימני נמצאים ב' מינים מתקים וחמוצים. אתרונים נמצאים כמשקל¹² למראות ויותר ולא נמצאים מורכבים בארץ ****). (כתפוח בעצי היער תיב"ע אטרוגא דיל אתרוג). תפוחים בלע אלתופאח (אפפעל). אגסים בלע אלאנגאס (כירנע). פרסק בלע אלפארסאק(ספירשיך). חבושים

[*] השם "אראנג" אין לו כל יחס עם השם "אתרונני" ומקומו: מהשם הרומי "ארע" שהוציאו זהב עיש שצראה הפרי דומה לזהב. ולכן יקראוהו בהפסדות הדרשה "תפוח הזהב".

**] עיש שהוכנו לראשונה מארץ סירינאטל והלי' נחלקו בני' כנודע.

***] השם תפוחי זהב שבהכתוב הראשוני בלש תפוחים עשירי מהדב ורק בהפסדות

הדרשה נתן להם השם הזה שהוא תרגום של השם הרומי.

****] כעת נמצאים בסביבות יפו כשש מאות ננות השלחין לגדול תפוחי הזהב,

והם טובים מאד וגודעים לשבח בכל התבל. ובשלוש מאות אלף תבות טהם יושלחו בכל ארצות אירופה. ובהמשכה פיתחלו אחינו לנטוע ננות השלחין של תפוחי הזהב.

*****] בעת האחרונה לסדו גם הערבים בעלי הננות להרכיב את עץ האתרונני, אך חדר ירושלים ישלחו מנחים לכדוק את העצים לפני לקיחת האתרונים. ובשנים האחרונות נטעו את עץ האתרונני בטובת כתיא ובכן שמואל (אצל חודירא). ומעט ביתר המושבות: ואלי אצמם מורכבים.

ישפר תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

בל"ע אלסכארגיל (קוויטטען) שקדים בל"ע אללה (מאנדעל) הם ב' מינים שקדים מתוקים¹ וכדים (עיין לקמן). מכל מינים אלה הרבה בארץ (עיין ב"ר פ' מ"ב) ב' מינים הראשונים (תפוחים ואנסיס) הם ששל ערך ע' מאוד ואינם דומים למיני חריל. תות (ב"ר פרישת כ"ב, שבת קמ"ד) בל"ע אלתות² (מילבער) נמצאים הרבה. כגון אשר בחצרי נמצא עץ א' שנכחו י"ב אמות. חרוב בל"ע אלחארווב (באקסהארן) נמצאים הרבה אכן הוא חסר מעט ויבש.

אגוזים בל"ע אלגוז (וואללניססע) נמצאים מעטים. והמין הקטן (האזעלניססע) קוראים אלפונדוק גם אלה מעטים. ערמון בל"ע אלקוסטול (קאסטאני) לי במקום י' שדרכם להחליף כמו בית אל קוראים ביתון בית גוברין קוראין ג"כ בית גיביריל³). כעת לא נמצאים הרבה בארץ. ויבסעה"ג מתרגם אל דלכ⁴ (וקוראים עוד שאה באלוס, ריל המזכר של מין עץ באלוס (עיין אלה) והכינה על שם העין שהוא חזק מאוד כנודע לא על הפרי. קיקיון (יונה ד' י') בל"ע אלכרוע, נמצא מעטים בארץ. מטהר מאוד בגרלה, בני או ד' חדשים יגיע לגובה י' או פ"ו אמות, ויש לו פרי אשר בו נרעונים ישכות שין ומוציאים ממנו שמן מחוק שהוא טוב מאוד לשלשל והוא נקרא Ricinusol (והוא הנקרא בתלמוד שבת פ"ב שמן קיק) ובמחוז עבר הנגה דיארבקיר נמצא קיקיון מרברי הרבה.

¹ (ועונת שקדים ולוזים ח' הוא. וכן ועונתם רבקה"ג שקדים לחה.

² מיני שקדים טיבים נמצאים כמעט בכל המושבות.

³ ביתור נתיב נדול החת בהמישבות מהעת אשר החלו לעסק בגידול תולעי המשי שמאכלם עלי העץ הזה.

⁴ בל"ע נקרא קוסטאנא לא קוסטילי. נסיכית גוברין נקרא בית גיבירין ואין כל צורך לחלוטין.

⁵ תרגום הרמב"ם הוא לפי דרישת חיל (ר"ה כ"ג), אך ביטח ערבית הדולב אינו עץ הקוסטאנא. כי הא העץ הנקרא ברומית *Platus orientalis* ובא עברית בצרפתית *Platane*.

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שפה

פוסטוק כל"ע נקרא בן הוא מין אנוך אורח ומראהו ירוק ומצמו טוב.

דרמסקן (כרכות דף מ') כל"ע אלשכורדאה, והוא הכין הנקרא כל"א צוועשצקען ואינו נמצא בארץ כ"א שבא מטרית דמשק ולכן שמו דרמסקן ר"ל דמשק * ובלעז פרונוס. והמינים האחרים אזכיר לקמן.

מיני תבואה.

חטה כל"ע אלחנמא. גם קיראין אלקאמח יקמח. נמצאים הרבה ובפרט כמחז עזה וככר הירדן ובעבר הירדן במחוז קארק וחוראן. והוא גדול וטוב מאוד. ולא נמצא בכל הארץ כ"א לחם חטה. במדרש תנחומא סוף פ' ניהי ונתן ליהודה ארץ שהוא עושה שעורים ולבנים ארץ שהוא עושה חטים עכ"ל, ר"ל חמ"י אלנור (כבר הירדן).

שעורה כל"ע אלשעיר מעט מזער בארץ * והוא דוקא מאכל כהמה (הסוסים).

שיפון (ראקקען) כוסמת (שפעלש) שבולת שועל (האסער) לא נמצאים בארץ.

אורז כל"ע אלוז נמצא מעט במחוז חול * (עיין מקומו) וזו.

* במסכת מעשה נמצא בארץ. ואמרו ישי שהורים ולבנים הם מין אחד קטן מהנהני והוא חמין מאד ולוקחים אותו להחמין החבשיל. והפרי הזה נקרא בדרחל מנעיות ורק הטובים שבאים מדמשק נקראים דרמסקן. * במסכת יהודה נמצאים שעורים הרבה. ומהם עזה לבד יוצאו שנה בשלוש אלף טון.

1) עוסכת ברכות דף ל"ז ע"א ונחלקת בין רש"י והוספות מה הוא אורז ודוחן ע"ש. ולפי הנהלים דברי תוספות נכונים וחנתיים, כי עד היום קוראים בליעל לאורז חלבת והחין הנקרא צמחיל הידע (וויל) נקרא עד היום בנדינת ארעעניע ב'וגן והוא בלשון משובשת דוחן. והנה רמ"י בבורח אלוז הוא ריז דוחן הוא הידע (וויל) ולא צהיבא. (בא"י לא נעלם דוחן).

שמו תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

עדרשים בל"ע אלעדאם נמצאים הרבה והם רחבים יותר ויותר מעדשי חו"ל. גם נמצא מין א' הנקרא בל"ע דורא ותמנתו כמעט כעדשה כ"א שהוא לבן והוא מאכל עופות. והטון עם והערכיים טוחנים אותו ברחים ואופין ממנו לחם (פתים). גם קוראים דורא להמין הנקרא בל"א מאים, מירקישעווין ("וואסין" גם מזה לחם וביותר כחבל "אלחול" כי שם נמצא הרבה. וב' מינים אלה יגדלו בקנים דקים גבוהים כקומת אדם.

עצי היער

ארו בל"ע אלארן לא נמצא בכל הארץ כ"א בהר הלכנון כמ"ש במקומו. אכן גם בארץ סוריא במחוז "הלב" (אלעססא) נמצאים מעטים.

תדרה (ישעיה ס' י"ג) בל"ע אלפאמאר והוא גדל על פי הרוב על שפת המים כמו ערכי הנחל וגדלו 5 או 6 אמות. ולפעמים נמצא עב הרבה. עצו קשה מאוד ויקר הערך ונמצא בכיכר הירדן. לפי דעתי הוא הנקרא בל"א בוכסבוס. תאשור בל"ע אלסאורי (והוא שיבוש הלשון במקום תאשור) במסכת ד"ה דף כ"ג ע"א תאשור שורייבנא ע"כ. הכונה סאורי הנזכר והוא מין ארו והוא גבוה ועצו יקר הערך הרבה ויש לו קצת ריח. ועץ זה יעמוד יותר מאלף שנים. ונמצאים מעטים בארץ. ונקרא בל"א ציפרעסע (וכעת נמצאים פה עדיין על מקום המקדש).

אורן. לפי לשון הש"ס הנזכר הוא ער. בל"ע קוראים אלעד. והוא הנקרא בלשון רומי לאברוס(רש"י לויבר) בל"א לארכעער ובלשון יוני דפנא ו', ונמצאים הרבה בארץ וביותר

[*] על הרוב מקורב בקמח המים.

[**] לו יקראו ידורא פרנציא, ריל של ארץ הטעיר.

(1) ולדבר הצלים, גם שם זה דפנא שרשו מאליל דפני אשר זכרתי כבר לעיל בשם דפני של אנטיוכיא. ומלאתי בספרי הצלים שפני ה:זכרת כדדעה מאליל א' צלהצחו. והוא שכוף צעיניה ושער לה

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץי שפז

בגליל ובצפת תו"ב סוככים הסוכות בענפי עד והם חמים לענפי עץ חורב. לפי דעתי הוא מה שנזכר במסכת פסחים דף נ"ו ע"א שיכרא דרפנא ובשאר מקומות בש"ס. הכונה על עץ אורג' (ערו) הנזכר הנקרא בלשון יוני דפנא .

שמים (שמות כ"ה ה') מתרגם דבסה"ג אלסנט וכן קוראין בארץ הזאת "אלשנא" והוא עץ גדול דומה לתות וצא ממנו זפת (גומי אראבי) ונמצאים מינים הרבה. ועצו חזק הרבה. והוא המין הנקרא בליא אקאציא. (ובדרך כללי קוראים בל"ע כל עץ גדול גבוה אלסונט אלה ואלון וארוכו. ורש"י פירש במסכת ראש השנה הגיל סיניא עיין בסמוך).

אלון בל"ע אלבאלט והוא המין הנקרא בל"א שמיין אייבע. והוא קשה מאוד, ופחמי עץ זה הם המזכים מכל הפחמים והוא גדול מאיכע של חורל הנזכר. ופירות שלו (אייכעלן) צולין באש ויאכלום *.

אלה בל"ע אלבוטום והוא המין הנקרא בל"א אולטא (גם קוראים מערעבינטע) ומעין זה יוצא מין זפת מערעבנטין וחותכין בו נקבים וזרז כהם הזפת. על עץ זה גדלים הבטנים בל"ע אלבוטן והם גרעינים קטנים כמו קטניות ירוקים (גרין) ותובם חלול מעמם נושה לחטצות ולא מצאתי בהם כל כך טעם פירות שהם מומרת הארץ שישלח יעקב מצרימה. (בספרי לאמיני מתורגם בוטנים *Nuc terebinth* ר"ל אגוז האלה והוא

עד מאוד וקלה צמיח ומחממת וזוערת וי יתן טחצת הארץ את פיה לצלעה. ויהי כן כי האליל האורז והאורף צא לחצקה ולצסקה וצרבע ההוא ויהפכו רגלי דפני לערשים וזרועותיה לענפים וירא והכה בעוקס אהובתו עץ לאצרוס (לארצעער) צוריעותיו עכ"ל הצל הצליל. והנה צלתי ספק על שם מעשה נורא הצל זה נקרא עד היום עץ לאצרוס בלשון יונית דפנא והוא ענכד צש"ס צעה דפנא (וצעל תוסף ערוך לא ירד לכונת שם זה ע"ש).

* ר"ל יקלם וישהות זיכריו אותם בקהות.

שפה תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

נכון ולא הם פיסטאצ'ים (עיין בסמוך) ולא אפיסקין (רש"י בראשית מ"ג י"א), והם לא נמצאים בארצות המערב, לכן כתבו המפרשים מה שכתבו ¹. וכאמת ישגם בפירוש הרמב"ם שביעית פ"ז מ"ה ז"ל הכמנה פסתאק וקבוצו (ר"ל בלישון רבים) כמנים, עכ"ל. ולא ידעתי כונתו בזה כי אין שייכות ל"פסתאק" עם "בוטן" שהם כי מינים כרחוק מזרח ממערב, וכן תרגם רסעה"ג כמנים "אלכמנה". לבנה כל"ע "אללאכנא" (וכן מתרגם רסעה"ג) נמצאים מעטים והם הנקראים כל"א "בירקע".

נמצא מין א' הנקרא כל"ע "אלצנוכר" והוא הנקרא כל"א "פיקטע" (כמסכת שביעית פ"ז מ"ו בפירוש הרמב"ם והקטף [אילן] אפרסמון הנקרא בלישם ²), ולוטם נקרא בערב שאה כלוט הוא קשמניאש) וי"א הוא הנקרא צנוכר עכ"ל).

עצי גפר. מצאתי בתרגום הפרסי "צובהאי (מלישון ציבי) צנוכר" וממין זה נמצא א' הנקרא כל"ע "אלפיניוני" ³. במחוז חברון נמצאים הרבה, עץ גבוה וחזק וכמעט טמין ארוז, ונמצאים בתוך

¹ (נפסי שביעית פ"ז מ"ה לילצי האלה, פירש הרמב"ם והדעת אורה לשון כאלה וכאלון צערי צלוע וצלע"ז גלדי עכ"ל. ולא ידעתי כוחם צה הלל כאלה וכאלון חי"ע כצוטנא וכצלוטא (וכן שמוסם עד היום הזה כשכחצתי כצר) א"כ אלה צוביוס ולא צלוע וכן נראה לי להגיה צלעוס, ונלחתי בדברי המפרש (שחיצר המדקדק הגדול מוהר"ר וואלף היידנהיים ז"ל) צפרשת וישלח שרלה לישב דברי הרמב"ם הנזכר וכתב לילצי האלה הנזכר צומחיתן הוא אלה (לא אלה) כמו שזכר ציהושע כ"ד חתח האלה אשר צמקדש ה' שהוא כמו אלוץ וא"כ הוא צלוע ודבריו דחוקים כי אלה כמו אלה לכן דבשות הלמוד כמו שכתב רש"י והרד"ק.

² עד היום נמצא בסביבות יריחו נחל אשר בו ינדלו עצים רבים הנקראים בערבית "עצי קאשף", ועליהם חמוצים ויוקרו להמין את החבשיל. וכל הנחל נקרא על שם "אדני קאשף".

³ כל"ע נקרא צנוכר והשם סיניוני מקורו בלשון ספרד וכן יקראוהו אהינו הירודים.

תבואות תוצאות הארץ פרק כ' הצומח הארץי שפט

קשרי ענפיו (צאפסען) מין אגוזים קמנים הנקראים על שם העין (פיניוני). (ולפי לשון הש"ס ראש השנה הנ"ל הוא שימי [שהוא] תורניתא).

ענף עין עבות כל"ע "אלאס" (רה שם הרם אסא) והוא הנקרא כליא מירטהע(כתרגום הפרסי מורד ר"ל מירטהע הנ"ל), נמצאים הרבה בגליל העליון וביותר במהו צפת ששסכים בו הסוכות. וכחלק יהודא לא נמצאים כלל ועיקר, ונשלחים משם פה העירה ולחברון וליפו וכו'. ונמצא עצים שנבחרו 15 או 20 רגל.

ערבי הנחל כל"ע אלצפסאף(יחזקאל י"ח: הצפספה שמה עיין לעיל פרק ד' עמוד רנ"ה נחל הערבה). נמצאים בכבר הירדן, וכעת לא נמצא אף עליה א' במהו קאלאניא הוא מוצא(עין מקומו) שלקחום משם בזמן הבית. ובמורח יבאו לידינו כחג הסוכות יותר ממינים אחרים**) ובחברון נמצאים כ-ואדי קורא" שעה א' מערבית דרומית בדרך "דורא" היא אדורים (עין מקומו).

אטד כל"ע אלצרר(רארן) וגדל עליו מין פרי הנקרא כל"ע אלנעבק, גם קוראים אלדום והוא מין פסלוימע קטנה חמוצית***). ונמצאים הרבה בכבר הירדן. עצו הוא חזק מאוד ושוב למלאכת החרש (עין לקבן רימין). ממין זה נמצא ג"כ אטד קטן מסנו והוא הנקרא כל"א "שלען רארן" ופרותיו טובים ממין הנמצא בחו"ל. רתם כל"ע אלרתם והוא מין סבך (שטרודך) גבוה בערך 8 רגל, עצו קשה מאוד ונחליו הם דטובים בכל הגחלים (נחלי רתמים), והוא נמצא הרבה במדבר הגדול. ועד היום נמצא שם "ואדי ריתמא" (עין מקומו) על שם רתם שנמצא שם הרבה (מלכים א' י"ט ד' ה'). והוי מין הנקרא כליא גינסטר (יש מתרגמים רתם וואכהאלדער. והסי מה שהקדתי ודרשתי לא נמצא בארץ). עוד נמצא מין עין א' הנקרא כל"ע אלבאקש והוא קשה

[*] גם האגוזים נקראים צומח ודק היהודים יקראו לו פיניוני כנ"ל.

**! הערבים למדו כבר להביא מהם סלים מלאים לפני הג הסבת ובהיהדס.

***! המין ענול קטן מאד ומהו יגיעו לגודל הללוים ועינו אדום כזה והוא מכלכל מין מתוק ונרעין קשה ונאכל חי. ובלשון אשכנז נקרא המין Brustbeer. והעין Brustbeerbaum ובירמיה Zizyphus lotus.

שצ תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

מאוד כמו בלומ ומראהו מעט אדומי. והוא לפי דעתי הנקרא בל"א כוכבי. ונמצא מעטים ממין זה בארץ.

עוד מין א' הנקרא אלקיקאב והוא קל ולפי דעתי הוא המין הנקרא בל"א עששע.

קנה בל"ע אלקאסאב (קאצאב) נמצאים שארנם ⁵ או ⁶ אמות והם עבים וגדלים על יספת המים והנצעים, ויש מין קמנים ודקים והם קנה הכתיכה ליושבי הארץ. (זה לשון רש"י שמות כ"ה כ"ט וקשותיו. וכלשון ערכי כל דבר חלול קרוי קסוה עב"ל וקסיה כמו קאסבה).

קנה דבש בל"ע אלקאסאב מאז ר"ל קנה המתוק (צוקר ראהר) נמצאים הרבה וביותר במחוז יפו ועזה ¹ והמה בקומת אי"ש. ולא ידעו יושבי הארץ לעשות צוקר. ונאכלים חי שמוצעים בפיהם מ' המתוק אשר בהם. ונעלם מרש"י שם ומציאות קנה זה יכתב במסכת ע"ז דף י"ד ע"ב קצב (רוא) קשבא מין תמרים וכי' ואית דאמרי היינו חצובה וכי' ועישב נאה הוא עב"ל. הלא עד היום קוראים אלקשבא (קאסאב). וכלתי ספק עליו הכונה. צמר עץ בל"ע אלקוטון (בוימואללע) נמצא הרכה בהר הלבנון ובמחוז עיר שכם. אכן לא יש ליושבי הארץ כלי מויה (שפינמאשינען). לכן נמצא דוקא חומי צמר עץ עבים בארץ. ונשלח הרבה לחו"ל.

פשתים סלאבס בל"ע אלפיטאן (וכן תרגם אונקלוס והגאון והסרסי פתן. וכן שש מתרגם הסרסי פתן) לא נמצא בארץ. אכן הובא מארץ מצרים והוא דק וחשוב מאוד, גם מארץ בענגאלא

¹ הרדניז' בהשגחתו ח"א קיוון חקט"ג כחצו ח"ל לפי שלח רחיהי קנה הסוכר (ר"ל הצוקר) גדלים בל"י כלל עב"ל. דערו סמוהים, כי לא ראינו איזה דליה. וידוע ומפורסם שבעלזים הרבה בלחץ ואני אכלתיים פעמים הרבה המוצאים פה העיריה מיפו ומעזה וממלך טקאנוס.

תבואות תוצאות הארץ סרק ב' הצומח הארץ שצא

(היא אינדיא) והוא חישוב יותר כפשתים של מצרים ו).
קנברם בל"ע אלקאנוב (חאנוב, אולי משם זה האנב, האנפ
בלש"א) לא נמצא בארץ כ"א במחוז עיר דמשק.
טאבאק בל"ע אלדודן (מלשון דודאים) וגם קוראים
אלזעט *). נמצא הרבה במחוז עיר שכם וצפת והוא טוב אבל
לא כמעט של ארץ אונגאריא וטורקיא *).
ניר יאלואראק (פאסירוס שמויטע) נמצא מעטים בגליל
העליון על שפת הירדן. והוא כרמות בצל גדול בעלים גדולים. אכן
כעת לא כותבים עליו כי נמצא ניר הרבה בארץ מח"ל.
(בראשית רבה כוף פ' ל"ז אסילו כלי פסייר אין להם).
דודאים בל"ע אליאסמין ויש לו ריח טוב (והוא ידוע)
וכן פירש רש"י (בראשית ל' א') דודאים עשב הוא ובלשון
ישמעאל ישמין עכ"ל.
(קנמון היה גדל בא"י. פתיחתא דאיכה רבתי דף נ"א ע"ד).

1) זה לשון הכרמלתי יומא פ"ג היו צונחיתין צסחר היה
לוצס פלוסין (ורענוסס פין וקיונו) של י"צ מנה וצין הערצים הגדוין
(מקודין, חיכדיל) של ח' וואות וזו. מעשה צי ר' ישמעאל צן פילצי
שלצס כחנות צמלה מנה ועלה והקריצ על צני המוצח. מעשה צרצי
אלעזר צן מרסוס שלצס כחנות צסחי ריצול ועלה והקריצ על צני
העוצח והורידו לווחו חסיו הכהנים שהיה כרלה מחוכה ערס: וה
עשה מילח לווחה מים וסצצ לח המוצח ז' פענוים עכ"ל. ר"ל להרחות
להם שהיה כל כך עצה שחכיל המים ולא ירדו מחוכה אף שהיתה כך
דקה עד שכרלה צסרו מחוכה. ודבר פלח והצלח הוא. וכעת לא
נמלאים ממדרכה זאת (מלשון הזכר משנוע שצליסין יקירי הערך
מהדוין וכעת כהפיד הוא).

(*) טעות. בערבית נקרא מוטין. וסקירו מהשם דודין בשפה טורקי שהוראתי
עשן. וגם הערבים קוראין להטאבאק דוחאן שהוראתו עשן. אך אין לו כל יום וקשר עם
השם העברי דודאים.

** בהשם הזה יקרא הערבי לאנב הטאבאק העשוי לשאיפה.

*** בהמשכה מתולה נוסעים את הטאבאק הציב ויש חקיה כי יעשה פרי.

שצב תבואות תוצאות הארץ פרק כ" הצומה הארץ

המינים שנודעים לי הנזכרים בדברי חז"ל :

אוג (פאה פ"א מ"ה) בל"ע אלסומק * והוא עץ נמוך שמוציא
אשכלת שבהם גרעינים קטנים אדומים כמו עדשים קטנים. ושעמם
חמיצות ומעצרים השלשול. ובעלי עץ זה מעברין העורות ;
חרדל (שם פ"ג ט"כ) בל"ע אלהארדל. נמצא הרכה וגבהו
בערך ⁸ או ⁴ אמות. וכימי קדם היה גבוה מאוד (ע"ן סוף
מסכת תבואות) .

שבת (שם) בל"ע אלסאפת. מין ירק הנאכל מבושל בתוך
המאכלים והוא מעט הריף והוא דומה לירק הנקרא בל"א
קאמצען שווענצבען .

טופח (שם פ"ה מ"ג) בל"ע אלגולבאן והוא דומה לקשניות
גדולה שחורים ומעטו כפולין והוא מין וויקקע בל"א *.
רימין (דמאי פ"א מ"א) בל"ע אלרימי *¹. פרי אילן זה
מתוק בטעמו וגדלו כמו לוז וקליפתו חציו אדום וחציו ירוק
כעין קליפת תפוח ויש לו גרעין אי כפרי הותים. ונקרא בלשון
ערבי של ארץ מצרים גם "אלנבק" ונמצא במצרים לרוב. והוא
מין פרי אמרע"ין מה שכתבתי בשם אמד *².

עוהרדין. (שם) בל"ע אלוערור *³. כרמאנורא : ערוד *⁴ ט"ס.
הם כמין עגסים קטנים ולהם גרעין גדול ואינם כל כך טובים .
בנות שקמה. (ע"ן שקמה) והפרי היא מין תאנה *⁵ ונקרא
בל"ע גימ"ים (גאמ"י). באיכה רכתי בפסוק ה' צרי לראש
אכיל חד גמין .

נצפה. (שם) בל"ע אלקאשר והם גדלים בסככות
ישמוישען) והם בערך אצבע ארוכים וטלאים גרענים ונמלחים

* גם באשכנזית יקרא Sumach וביוונית Rhus L.

** הוא נקרא באשכנזית gomeine Platterbaen וביוונית Lathyrus Cicera L.

*** ציל אלדום והוא נקרא באשכנזית Brustbeer וביוונית Zizyphus lotus

**** ע"ן בהעירוחו שם

***** נקרא באשכנזית Azerole וביוונית Centaegus

***** נקרא באשכנזית Maulbeefolige וביוונית Ficus Sycomorus L.

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץי שצג

או נככשים בחומץ. (וכפי הנראה אין זה צלף הנזכר במסכת ברכות [ל"ו א'] שיש לו ג' מיני פירות קורא צלף) וקפריסין. הוא הנקרא בל"א "קאפערן"

כסבר. (שם). בל"ע "אלקוסבר" והוא גר ונמצא הרבה בארץ, אכן אינו טוב כגר חול.

כמון. (שם פ"ב ט"א). בל"ע "אלקאמון" בל"א קיממעל, והוא גדול מכמון של חוץ לארץ.

זון. (בלאים פ"א ט"א). בל"ע "אלוואן" והוא מין חישים שהור הנמצא בחיטים והוא מר מאוד והאוכלו נעשה שיכור (הזון יצא שאף הארץ זינתה. ב"ר פרשה כ"ח *).

ספיר. (שם). בל"ע "אלמאס"*** הוא מין קמניות קטנים רחבים וטוב למאכל.

פרקן (שם). בל"ע אלקורדמאן**** והוא מין זרע ארוך ולבן ומר ואינו מאכל אדם כ"א טאבל עופות, וגם לוקהין לרסואה (וברטנורה כתב קמניות שגרגריו עגילים לכנים לא ידעתי כונתו, כי קורדמאן שבארץ הזאת אינו כן כ"א כמו שכתבתי).

שעוע (שם). בל"ע אלזוביא***** מין קמניות (פול) יותר גדולים ממאס, ומראהו נוטה לאדמימות וטוב לאכול ומכריא הגוף (נקרא שעוע על שם שהוא משעשע הלכ ומפיק את בני המעיים). קשות. (שם מ"ב). ידוע תדע ששם קשואים (כמדבר י"א ה') הוא שם הכולל ונמצא בו מינים הרבה. בל"ע "אלקוסא" (והוא מין קירכיס). מין א' שפניו אדום נקרא בל"ע קלוואסי*****.

* ציל המורה אבינועם: קפריסין.

** ר"ל רזן. החל לצאת בתבואה (לפי חרשת המדע) מימי הר המבול.

ואילך שכן הארץ נתנה שמה וזרעין איתה הסין והיא נמצא וזרעין יעשים.

*** נקרא באשכנזית Wicke; ברומית: Phaseolus Mungo L.

**** נקרא באשכנזית Gesse; ברומית: Lathyrus sativus L.

***** נקרא ברומית: Dolichos Lablab L.; באשכנזית: Schminkebohne.

***** [שם קאלואסי יקרא לו אחינו הספרדים; וכן יקרא בערבית: Cateba].

שצד תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

ונמצא שמשקלם 100 ליטרא ויותר, והנדולים מאוד כמעט אינם ראויים לאכילה כי אין להם טעם והם מאכל כהמה. מין א' שהוא לכן ונקרא בלע' אלקארא (סוטה דף י' ע"א איהו בקרי וכו' בריתות ו' ע"א יהא רניל וכו' קרא) וכמינים אלה נמצא עוד מינים אחרים וברוך כללי הם כי מינים הנזכרים.

קשות הנ"ל בלע' אלפאקום והוא מין קשואים (גורקען) ארוך ודק.

מלפסון בלע' אלביאר (*) (בכרמורה פיאר ט"כ) הם קשואים קטנים כמו יעל חויל.

חזרת (שם). בלע' אלחסא (לאטיך) והוא קאספ ואלאט הידוע ונמצא כי מינים הגדל בגנות והגדל בהרים (ווילד).

ומדי דברי בירקות אכתוב גם מירק תמכא לפי שראיתי במפרשים ובפוסקים האחרונים שמתרגמים מערערעטטיג קרען. ולפי דעתי אינו הוא. והנה על ידי הקידתי ודרישתי ידעתי שנמצא במדינת כרכריא (אפריקא הצפונית) ירק א' הנקרא בלע' תכנא (הוא תמכא בחילוף כי כמ' שהם ממוצא א' ובחילוף ג' כב' כדרכם בלשון ערבי) ועליו דומים לכרפס (עיין מקומו) ו עמו מר וגדלו בתוך הארץ כמו בצל ודוקא הפרי שבתוך הארץ נאכל והנכעול שהוא סמוך לפרי. אכן העלים אינם ראויים לאכילה. ובלתי ספק הוא תמכא הנזכר. אכן הקרען ומערערעטטיג אינו בכלל תמכא. ויותר נראה לי שקרען הוא עדל הנזכר בסוף מסכת עוקצין.

עולשין. (שם). בלע' אלהינדיביעל שם מדינת הינדיא שמשם בא למדינת המערב) ירק מר (מעט) ודומה לחסא הנזכר. גם נמצא מין עולשין הררי, ונקרא בלע' אלסקיקארא' ובלשון ספרדי 'ציקוריא' והוא הנדיכי ארסי ובגדלו גדול וארוך מאוד סעמים ושלש מעולשין הנזכרים ונאכל בחומץ ולו טעם מריר. והוא שנזכר באיכה רבתי כפאזק נחנו פשענו אירם נדיכי ריל

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שצה

חננכי הארץ: והוא לפי הגירסא הנכונה שהביא המעריך 'הר"ר מנחם די לוואנו ז"ל, ע"פ מדרש כתיבת יד.

כרשיו. הוא נקרא ג"כ כרתי (ברכות פ"א מ"ב) בל"ע "אל-פודא" (בכרמנורה פוראת ש"ס) והוא לויך. וזעת ל"ג בארץ.

חרוב (שם). מין ממני הפולים בל"ע אחרוב, ושמו כן על שם שפולי מין זה דומים לגרעני החרוב. והעת ל"ג בארץ. לפת. (ישם מ"ג). בל"ע "אללופת" שם הכללי. נמצא ב' מינים לבנים ואדומים ונקראים בל"ע (של ארץ מצרים) "אלשלגם ואלשונדר".

נפון. (שם). הוא מין צנון. והנה נמצא ב' מיני צנון, א' ארוך ורך וא' עגול ורחב. העגול נקרא בל"ע "אלטרופ" היטה ללפת (ווייסע ריכע) הם הטובים והחריפים וקליפתם קצת אדומי. והמין הארוך אינו חריף וקליפתם קצת לכנית, והנה צנון הוא הארוך ונפוץ הוא העגול.

תרדים (שם מ"ג). בל"ע "אלסלקא" והוא ירק ודומה בעליו לאלהנרכי הנזכר לעיל ונאכל מבושל.

לעונין. (שם). מין ירק. בל"ע "אלקמף" וביוני כרישולבני. כרוב. (שם). בל"ע "אלכרונב" גם קוראין "אלסרנוב" או קונכיש" (והוא קאספ קריש).

תרובתור. (שם). בל"ע "אלכארניביד" (קעסקאהל) והוא גדול מאוד, ורגעול חזק וארוך לפעמים כשתי אמות ויותר והוא מין כרוב הנזכר. כימי קדם הי' כל כך גדול עד שעולים ויורדים בו בסולם" (סוף מסכת תוכות). גם מצאתי כתוב שתלמיד ר' יהושע בן פרחי נתלה על הרכ. פרישים (עין לעיל חבושים). תירמוס. (שם) בל"ע "אלתורמוס" מין סול וקטניות גדולה

[*] נקרא ביימית, A. tataricum L. באשכנזית Meld

[**] מזה נראה היסוד דעת המכחי, שהכרוב הוא המין הנקרא בל"ע קארנביד [לא תיבחר] והוא נקרא בליא בלוטען קאהל וכדומות Brassica oleracea והתבחרת הוא הירק שעליו נפחדים ונדאים כמו שורות שורות (ולכן נקרא תרבת) והם מלפפס זה על זה ולכן יקרא בערבית "מלפפ" ובל"א קאספ קריש.

[***] נקרא ביימית, Lupinus L. באשכנזית Feigbohne

שצו תבואות תוצאות הארץ סרך ב' הצומח הארץ

ורחבה והוא מר ומנחים במים קרים יום או יומים ואז ראוי לאכילה (ואין צריך כישול פעמים הרבה).

פלחלוס. (שם). הוא תורמוס מדברי שאינו נאכל עבור מרור. לפסן. (שם מ"ה). מין צמח. טעמו כמעט הלפת ודומים הם לו בעלי צמחם והוא נבזה מעל הארץ כאמה ויותר ונקרא בלע "אללאכסאז" וכיוני שינאסי. והוא העשכ שיוצא ממנו זרע חידל המצרי והוא נמצא בארץ מצרים. ובארץ הזאת לא ראיתיו.

אבמתיחים. (שם מ"ח). בלע "אלבאטיח". ונמצאים כי מינים מין א' הנקרא "באטיח אחמר" ר"ל אדומי לפי שפניו כולו אדום יואספערמעלאהנע) ויש שמשקלם 20 או 30 ליטרא ומין א' הנקרא "באטיח אספאר" ר"ל ירוקי כזה לפי שהוא ירוק (צוקערמעלאהנע) והפנימי אינו ראוי לאכילה כי הוא נרענים ומים (וזה שאמרו במסכת עדיות פ"ג מעי אבטיח וכי"ר ד' מתיר לזרים). פינגס. (שם). בלע "אלסאדאביא" והוא ירק מר וחרוף ונאכל לרפואה (דמחה).

חלמית. (שם). בלע "אלכוזא" והוא ירק הנקרא בל"א מאלסא (קעספאסל).

חלתין. (שם ס"ב מ"ה). בלע "אלחלבא" והוא מין דסקלע ודומה לקלע של חול-ל ב"א שגליו יותר ארוכים ופרחיו (בליטהעז) הם לבנים. והוא מאכל אדם ונאכל חי. גם זרעו הם הנרענים הוא מאכל אדם ובמצרים נמצא הרבה. ו"א שהוא חילף (חלבא) הנזכר סוף סומה ושל חילף * מותר (טיין ערוך).

חריע. (שם מ"ח). בלע "אלקארמוס" והוא כרכום יער (ווילדער זאפראן) ואין לו טעם וריח כ"א מראה. ונמצא הרבה בארץ. אסמים. (שם מ"ה). בלע "אלגיל" * והוא ירק ונתכשל

* זה נרמס הערוך ולסנינו הנרמס חילת והוא נכונה כי גם בערבית נקרא חילמא.

** בן חשבו כל המסיים בארצות הקדם שפירוש אסמים הוא ניל הנקרא

בערבית וכ"כ באשכנזית Indigo, אך טעית הוא והאסמים הוא כנאט צמח צבוע

הנקרא כיומית Isatis tinctoria L. ובערבית guéda ובאשכנזית Waid

תבואות תוצאות הארץ סך כ' הצומח הארץ שצו

ויוצא ממנו הניל (אינדיגא) ונמצא כ"אלגור" כמחזי ירחו. אכן אינו כמעלת וכמדרגת הניל הבא מאינדיא כנודע.

פואה. (שכת פ"ט מ"ה). כל"ע "אלפוא" והוא חתיכת עץ שצובעים בה אדום והוכא מארץ הודו.

פרגין. (שביעית פ"ב מ"ז). כל"ע "אלבסכס" (לפי שהודע מקשקש בתוכו) כל"א מאהן. נמצא מעט מזער בארץ כ"א בארץ סורי' נמצא הרבה.

שויבשמן. (שם). כל"ע "אלסומסום" והוא כורע פשתן (מעט גדול ממנו) וטוב לאכול ומוציאין ממנו שמן שומשמן שטוב לאכול וגם להרליק. ונמצא הרבה בחלק יהודה וביותר כמחזו לוד וראמלא. אכן בגליל הוא מעט מזער.

דנדנה (שם פ"ג מ"א). כל"ע "אלנענע" מין ירק שיש לו מעט חזה וחרוף (פסעסערמינין). (ירושלמי) שבת פרק כלל גדול מאז דגוז כוסבר וכו' נענע וכו'.

רגילה. (שם). כל"ע "אלרג'לא" מין ירק הנאכל. יש אומרים שהוא חלגלוגות (שביעית פ"ט מ"א) כלשון ספרדי וידולאגיס. (הכרמנורא ברידולג'יש).

דרדרים. (שם, בראשית ג' י"ח) כל"ע "אלרארדאר" נמצא בגליל הרבה והוא מין ירק מלא קוצים (דומה לנעסל) והפלחים אוכלים אותו. וממין זה הוא

עכביות. (עוקצ"י פ"ג מ"ב). כל"ע "אלעכוב" והוא נ"ב מין ירק מלא קוצים ונאכל דוקא חלק דפנימי ושעמי חמוצית¹

1) וכראה לי שצוודש צראקיות רצה פרש"י ב' ז"ל קוץ חלו עכביות ודרדר זה קיננס (עין ח"ט עוקצין פ"ג מ"ה) כי ידוע שעכביות ודרדר ז' עניים הם ואינם דומים זה לזה ולא נוכל לומר דרדר חלו עכביות שהוא מין אחד. אכן טעמתי שקיכרוס (סוף פ"ה דכלאים) קוראים כל"ע אללרטישוק והוא גדל על חס הדרך ויש לו קוצים ועל ראשו יש לו בדמות כחר מעלים אדומים. וסביבי ירושלים נמצא הרבה. גם קוראין כל"ע אלחורפוס. (והוא מין ארטישוק המרע צחול צגנות). והיה כענבר (יכמי י"ז ו') חרנס יצ"ע ויהי כעכבות, והוא אלעכוב ה'.

שצח תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

(והוא לפי דעתי מה שנזכר באיכה רבתי דף ס"ט ע"א עובבנין והכונה עכביות).

ירבוין. (שביעית פ"ט מ"א). המין הנקרא בל"א ששערגל ולא ראיתיו בארץ.

כוסבר. (שם). ידוע תדע שיש גם מין ירק (עיין לעיל כסבר) הנקרא בל"ע אלכוסברא והוא דומה לירק הנקרא בל"א זעלערי, ויש לו בראשו מין פירות קטנים ירוקים. ולפי דעתי הוא הכוסבר הנזכר ריש פ"ט דשביעית הפיגם והירבוין והחללגונית כוסבר והכרפס. ובל אלה מין ירק הם (וכמעט כולם דומים זה לזה) והוא כוסברתא הנזכר במס' ע"ז דף י' ע"ב במעשה דרכינו הקדוש ע"ז אנטינוס שישלח כוסברתא ע"ש (בירושלמי ריש דמאי כיסברא (היא) כוסברתא).

אכן כסבר הנזכר ריש דמאי וריש כלאים הוא מין הנקרא בל"א קאריאנדר ואינו דומה לכוסבר הנ"ל כלל וכלל. וכפי שראיתי בערוך וישאר המפרשים משמע ששניהם מין אי הוא, ואין נראה לי כי אי אפשר להכחיש המציאות שהם כי מינים ונמצאים עד היום היה. המין אי לשון בתוך העיסה והלחם, והמין כי נאכל מבושל בתוך המרק.

כרפס. (שם). בל"ע אלכאראפס" והוא מין ירק הדומה לזעלערי הנזכר.

לוטם. (שם פ"ז מ"ו). עיין לעיל כעצי היער עץ צנובר. ועליו אישכול אי קשה אשר בו זרע העץ הנקרא בל"ע אלחאנקרוש והמנאכלים צלויסכאש, ובל"ע פנינוס" (וכברטנורה פניוליש"ט"ס). ורד (שם). בל"ע אלוארדי, נמצאים הרכה וביותר בעמק שרון, גם במחוז כפר מלחא סמוך לירושלים (עיין מקומו) נמצאים הרכה. והם כי מינים לבנים ואדומים. ושורים הלבנים במים זמן

[*] פס' ויש ליטם ויש רעית שינית. אך עץ הצנובר זכריו יקרא בדרדל אצטובול, ונס בערבית יקרא יש הפרי בשם העץ צנוב"י ולא אלחאנקרוש כמו שמביא המהב"י, וערעניו יאכלו חיים כמו שהם ונס יקרו לעשת מחקים. ובאשכנזית יקרא הפרי צירבעלססע, ואחיו יקראו לו בשם הלועזי מינינוס.

תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ שצמח

מה עד שיש במים ריח הורדים ואח"כ מוציאים ממים זה מי ורדים שיש לו ריח טוב ועל פני המים זה נמצא ככלי שמוציאים בו מיסות אחרים שמן והוא השמן היקר עד מאוד שמן ורדים, ולקבץ לאמה או שמן זה יבוקש כהצי צענטנער ורדים .

במחוז ירחו נמצא מין ורד או ממין הקוצים (כמו ריים) הנקרא ורד ירהוי. ודבר פלא לו אף שנתייבש כמה שנים ויניחו אותו במים יפרח ויתרחב כאלו שהוא טחוכר בקרקע. ושולחים כמנו לחו"ל .

גרבר (שם פ"ט). בל"ע אלגריד ירק כר וחריף מאוד דומה לכרונגען קרעססע .

ברשין (סוף מסכת תרומות). בל"ע אלכארינה והוא מין ערשם קמנים עגולים כקטניות קטנה והוא מאכל גמלים .

בצל (שם פ"ב מ"ה). בל"ע אלכאצל. בקפרים נמצאין כצלים גדולים טובים מאד מאד ונאכלין חיים. גם במחוז אשקלון הם טובים. ונמצא מין בצל כדברי שהם גדולים מאוד ואינם ראויים לאכילה והם לרפואה ונקרא בל"ע אלכוצל .

קרקס (סוף מסכת מעשרות). בל"ע קאלקאס והוא מין קארטפל (ערר בירנע) טוב כמנו ויש גדולים ג' או ד' פס"ג. ומוציא ריח כמנו ויש מורח לבשל. (והברמורה כתב והוא מין ממני כרוב. כמדומה לא ראה קאלקאס הנזכר) .

איזוב (שם פ"ג מ"ט). בל"ע אלועתר (וכן תרגם רמב"ם). ונמצאים מינים הרבה בארץ מין או דומה לזאווויא וכותשין ונאכל לרפואה והוא מר וחריף ומין או גדל על קוצים ואינו ראוי לאכילה (לפי הנראה הוא איזוב יון הנזכר שבת פ' י"ד מ"ג). קפלוטות (מעשר שני פ"ג מ"א) עיין כרשי .

מקתא (עוקצין פ"א מ"ב). עיין דנדנה . שחלים (מעשרות פ"ד מ"ה). בל"ע רשאר"י והוא נקרא ג'כ

[*] כן יקראו לו תרי הארץ. אם כי באמת אינו נמצא כעת בירחו כרא בעין גדי

ובסיבות ים המלח (עיין מקומות וישו הערבי בק מרים.

[**] בצרפתית נקרא Oleniole.

ת תבואות תוצאות הארץ פרק ב' הצומח הארץ

חרדל המדינה. והוא מין ירק חריף ונאכל לשאלאמא.
קצח (ישעיה כ"ה). כל"ע אלקצחא והוא נרענים קמנים
שחורים (שווראץ קיממעל) ומניחים בתוך הלחם ועל הלחם ויש
לו טעם וריח טוב.

בופר (שבעית ס"ז מ"ה). כל"ע אלחינא, הוא מין ירק
הנכתיש, ונשי הישמעאלים צובעות בו פניהן וצפרני אצבעותיהן,
ואינו נמצא בארץ, והוכא מארץ תימן (ערב) ע"י אורחות
הישמעאלים לעיר מעקא.

פלפל רטוב. (יומא פ"א ע"ב). כל"ע "אלפילסיל אחדאר"
ר"ל פלפל ירוק ונמצא בו ירוקים ואדומים והוא מין ירק כתמונת
קפר מלא נרענים והוא חריף כפלפל וכובשין במי מלח או בחומץ
(טירקישע פלעפער).

עטרן. (שבת פ"ח מ"ו). כל"ע "אלקטראן" הוא מין זפת
הנוסף מעץ "צנוכר".

לוט. (בראש"י ל"ז ב"ה). רבסה"ג מתרגם "שאה כלוט". ולפי
דעתי הוא נומי ערבי הנקרא כל"ע "אלסאמח" שנמצא הרבה
בארץ הנוסף טעמי ערמונים ולווים. ומינים אלה הם ככלל שאה
כלוט ר"ל המוכתר שבמין "באלוט" כמו שכתבתי דע"ל.
זאלו"א כל"ע "אלמיריאמ"א" (מלשון מרור) נמצא הרבה מאוד
בדרך חברון ועליו גדולים ממין שבחור"ל. ושותין טימיו לרפואה.

נשלם פרק ב' באור גדר הצומח וצדיק ירון ושמה.

(*) אינו מין ירק ב"א קנה או שיה נהא נקרא ביוסית *Lawsonia Spinosa*
באשכנזית *Cyper Blume* והוא גדל גם בא"י ולו פרחים יפים ואמצים המסיקים ריח
וגדולים כתבנית אשכולות הענבים (שה"ש א' י"ד) והצבע יוקח רק משרשינו ואבק
הצבע הזה יקחו כהל אשר בה יצבעו נשי הישמעאלים את צפרני יריהן ונליתן יראשי
האצבעות טמנים (לא את פניהן).

תבואות הארץ פרק ג' הדומם

פרק ג' הדומם.

עפר.

בדרך כללי כל הרי הארץ בעבר הירדן המערבי הם מיסוד עפר סירי, וכל אבני ההרים הם מיסוד זה שהוא רך, לכן נמצאות מערות הרבה בארץ ובפרט בהר הכרמל (עיין מקומו) ובמחוז בית לחם הנלילי ובמחוז נצרה וכו' ובמחוז ירושלם בהר הזיתים. וכן איכות הר הלבנון הוא מיסוד עפר סירי. ויסוד זה מגיע עד המדבר הגדול בהר סיני כי שם ההרים הרי גראניט.

גם בעבר הירדן המזרחי בדרך כללי הוא יסוד עפר סירי (קריידי, קאלק ארמיט) אבן במחוז מישור חוראן. מרכונא (חבל ארנוב). יסוד גילן (עיין מקומם) היסוד אבני באזאלט. לדרום ים המלח אצל "אדי אהוז" (עיין מקומו) מתחיל יסוד אבני-חול ומיסוד זה כל הרי ארץ אדום (בצד המזרח).

אדמת חמר.

נמצא הרבה במחוז חכרין ועישים ממנה לבנים המתכנישים בשמש וברוח דוקא. ובתי הכפרים הם ע"פ הרוב מלבנים, ומאחר שאין ננות לבתיהם בננות חורל, אם יתמיד הגשם זמן מה יסלו ויחרכו. וכן בגליל (ובפרט בעיר צפת) שקרקע הגנות מאדמת חמר ישימו הוכרחו לעגל הגנות עם המעגל בעת הגשמים להחליק הקרקע כדי שלא יורד המים הביתה. ואם לא יעשו כן נפס ויסול כל הבית כמו שאירע פעמים הרבה להם וסכנה גדולה היא ליושביה לכן גוזרין שם תענית על רבוי הגשמים (כנזכר בש"ע א"ח סימן תקנ"ו סעיף י"א וז"ל ובא"י אין מתלללים על רוב הגשמים מפני שהוא ארץ הרים ובתיהם בנויים באבנים ורוב הגשמים טובה להם אין מתענים להעביר המטובה ועכשיו נצפת מצוי מפולת בתים מפני הגשמים ומתפללים עליה עכ"ל). אכן בחלק יהודה (ובפרט בעיר הקדושה ירושלם) אינה שכיחה מפולת, שכל הבתים מאבני גזית וקרקע הגנות

תב תבואות תוצאות הארץ פרק ג' הדומם הארץ

ממין חמר הנקרא קיסרמיליו, והוא נתקשה כאבן ולא ירד גשמים בו. וממנו כל הטבילות ומקוה המים (שהם ממנו) לארץ לא כתוך חפירות הקרקע) אשר ירדו בו מי הגשמים ונמצאות טבילות על הגנות.

כלי חרס הנעשה בארץ (ובפרט בחברון) הוא שפל הערך, כי לא ידעו לעשות המיח המבהיק (גלאזור) ולא יצליחו לכשל בהם, ולכן רוב כלי הבישול הם מתכת. במחוז יכפר-צמח" על שפת ים כנרת (עין מקומו) נמצא מין אדמת חמר דומה לניפס, וכלי החרס אשר עושים שם הם המוכרים בארץ.

אבנים.

אבני סיד. כל הרי הארץ הם מאבני סיד ונמצאות חתיכות סיד כרביעית צענמנער ויותר. מין קריידע ומין גיסס (גיססם כלים סיי סיב סרה סוף סיה) לא נמצא בארץ.

גם נמצא מהרי הארץ אבנים שהם מין שיש ומהם עושים רצפת הכתים והחצרות הנקראים כל"ע - אלבאלאס, מהרי רמה וראמאלא, גם במחוז הירדן אצל "נעבי מוסי" והם ב' מינים לכנים ושחורים, והם חלקים ומכהיקים כמו שיש (שיש בעצם לא נמצא).

אבני חלמיש חצץ (קויעלארטיגע). ממין זה האבן מוציא אש (פייעדשטיין) ונמצאים הרבה במחוז ירושלים. ומחול אבני חצץ עושים בחו"ל הזכוכית. אבן בחברון אשר שם איזהו

⁽¹⁾ והוא נמוכים ואופכים שונים, הקיסרמיליו ההדיוכני הוא נחלק חול וחלק סיד וחלק פסולת צורית העצ הנשאר צדוד שצדש:ין צו (עין לקוין צורית). וב' חלקים אלה מנצלים זה עם זה עד שנעשה חמר ועומים לחו על הגגות ונבנים עביו יוס אי יומים עד שחיבש וזה נחזק במעט כחץ, ומין זה הוא שחור, מין א' שזוקסין עזוקס החול קומה אצנים שכותשין אצנים דק לעפר ויותר טוב אס הוא קומה חרסית ולפעמים יתנו צו גם צלים ולוור עץ (צוימוחללע) ומעט שזן ופיד וכו' (מין זה הוא לבן ויקר הערך) ויחזק כחץ לכן מזהיק, ועומד צפני חמים במעט כבלי זכוכית.

תבואות תוצאות הארץ פרק ג' הדומם הארץ תג

תנורי זכוכית לוקחים תמורת החול אכני חצץ חול דק שנשטת הים. וכל כלי זכוכית אשר נעשו שם הם בתכלית השפלות. ואין יודעים לעשות כ"א כלי השתיה וצלוחיות שהם כל כך דק וחלוש עד אם ימלא צלוחית גדולה מים ויגביה למעלה נשאר ראשו כידו והנשאר יפול ארצה כי לא יוכל לשאת משא המים אשר בו. גם עושים שם דברי צחוק לילדים טבעות וצמידים ידים וכו' הנשלחים בכל קצות הארץ לא עבור עינם ואיבותם ומהותם (כי בתכלית השפלות הם) כ"א לחשיבות הארץ אשר יצאו משם.

מ ל ח י.

נמצא דוקא מין א' בארץ והוא מטי הים שחומרין על שפת הים חפירות חפירות ומתכנס שם מי הים וייתכש כשמש והוא המלח. ובמקומות שיצא מים הרבה כיבישה נמצא הרבה וכסרמ במחוז עזה. המלח סביבות ים המלח הוא מר טאר ויש לו טעם זאלסעטער¹. ואם הושלך על האש נמס קצת ודולק טעט כמו זאלסעטער והוא מוזק הרבה לעינים (והוא מה שנזכר בדברי חז"ל מלח סדומית שמסמה את העינים).

בארץ סוריא נמצאים נהרות שמימיהם מלוחים ומוציאים מלח. למזרח עיר חלב (אלעסמא) בערך 8 שעות נמצא נחל גדול הנקרא ינהר אלדוואב² (נהר זהב) וטימיו נוסלים לתוך עמק גדול ונשאר שם והולך דוקא כימות הגשמים וכימות החמה פוסק ונתייבש, וכחרש תמה נמצא כבר כל העמק הנזכר מלא מלח. ואומרים שמקובל אצלם שהוא נהר אהוא הנזכר בעזרא ח' מ"ו (ואולי שם ידראב" לשון משובש ור"ל דאהוא). ונמצא

¹ זלשון רומי נקרא מלח כזה, ולפי דעתי זה שמכר במסכת ע"ג פ"ב וי"ו ונחל סלקונטיות מורכב מן סל וקונטיות מלשון קונטיות (זלשון רומי יין מבושם) ונזקקת והכוונה ונחל בשמי והוא סל קונטיות. ² בקצהים המלח ישנם דברי מלח גדולים יצאו סליל קליל והמלח הזה יובא מעירק. והוא הכוש המסעלר ירה.

חד תבואות תוצאות הארץ סק'ג הדומם הארץ

שם כפר הנקרא יאלחלף, ומראים שם כנסת עזרא והוא כנין ישן גושן ושם מכני עמנו כערך י אנשים, אכן אורה צה ונקי ולכן כאים שם לישבת בימות החמה הרכה מתושבי חלב. זפת ארצי .

נמצא הרכה סביבות ים המלח וביותר בזמן שרעשה הארץ דח"ל שיוורד מהרים שעל שפתו ושם על פני המים ונמצאות חתיכות גדולות מאד. לפי הנראה הוא כמין לאספא שהושלך מהרי משליכי אש. ובשנת תקצ"ד בעת שרעשה הארץ נמצא בכל הרי עיר "קארק" (עיין מקומו) יוצא מכל הסלעים זפת ארצי הרכה. אכן כשאר העתים אינו כל כך נמצא במחוז ההוא כיא על שפתו ממש*).

אבנים השורפים.

במחוז ים המלח סמוך לבנין "נעבי מוס" נמצא מין אבנים שחורים** אשר ישרפו כמעט כפחמים והעוכרים שמה יכשלו בהם מאכלס. ולפי הנראה הם מין פחמי אבנים, אולם דבר נסלא נמצא בהם כאשר טובאים פה העירה לא יבערו והם כאבנים אחרים***). נתר.

בגבול מצרים נמצא מין נאטרדם הנקרא כל"ע אלנאתרון שחופרין בארץ ודומה במראהו לאלוין והוא מעט ירוקי (כליליך גרין) והמוכחר הוא לבן, ומעטו מלוח הרכה. ולוקחין לנקות ולמהר. ובחברון מניחים בתוך הדוד שעושים בו הזכוכית. בארץ לא נמצא כ"א שהובא ממצרים. והוא כלתי ספק נתר הנזכר בפסוק. והמפרשים (המערביים) מתרגמים קריידע שגנה היא, כי הוא אינו משהר ומנקר.

*) הזאת שהמחבר טוביר פה היא החמר (אספאלט), והוא נמצא הרכה ואיכותו טוב והוא רכוש הממשלה.

**) מאבנים האלו יעשו בכית לחם כלים שנייטו ועליהם יפותחו ציורים מהקדומים הקדושים שבארה"ק.

***) טעות, כי גם פה יבערו כאשר אך בעת שדפחם יוצאו ריה זפת כפחמי האבן ושר יותר, ולא ישרפו לאפר כיא למיד.

תכונות תוצאות הארץ פרק יג הדומם הארץ תה

גם מצאתי בספריהם שבימי קדם היו עושים מנתר הנזכר
מין בורית (זיפסע) ועל זה מרמו הססוק (ירמיהו ב' כ"ב) כי אם
תכבסי כנתר ותרבי לך בורית. וכעת עושים בארץ בורית מסד
ושמן זית וכו' ועושים סה בירושלם הרבה מאד הנשלח למרחקים.
מין קריידע וניסם אינו נמצא בארץ והוכא מחו"ל והוא יקר
הערך כמעט בערך הצוקר אף שאי קרעא (קאנדיא) אינו במרחק
רב מהארץ.

מ ת כ ת.

נחשת לא נמצא בארץ כ"א במחוז חלב (אלעספא)
(עיין מה שכחתי בשם ברת') ובנבול ארץ מצרים נמצא
נחשת וברזל. (אכן ישמעתי אומרים שבהרי גליל העליון ובהרי
רגלי הלכנון נמצא יסוד נחשת אכן אין איש שם על לב להשיגה
להוציאו בארץ הנשמה הלזו (רברים ל"ג כ"ה ברזל ונחשת מנעלך).
ברזל נמצא בהר הלכנון במחוז עיר דיר אלקאמר (עיין
מקומו) והיהודים יושבי העיר ההיא שוכרים מאמיר ההרים אלה
ומצויאים ומצרפין שם ועושים שם ממנו ברזל פרסאות הסוסים
וכו' הנשלחים ככל הארץ.

מי מינעראליא .

בימי קדם נמצא הרבה בארץ אכן כעת לא נודע כ"א חמי טבריא
שהם לדרום עיר טבריי כמהלך שליש שעה ושם מעין שמוציא
מים חמים כמעט בוערות* (ויש להם ריח גפרית הרבה ושותין ממנו
גם רוחצין בו לרפואה) ויותר טועיל לחולי גיכט ורהיימאמזימוס)
ודומים לחמי קאילסכאר במדינת בעהמען ולוויםבארען

* לא רק מעין אחד כ"א אחת מעינות המים ישנם שם. ומדת המים
בהמעין היותר חזק הוא 610C – 55 מעל האסס. אך מי מעין אחד מיבאים לתוך המרחצאות
המובאות בסדיק, ולעוצם חסימתם יעמדו כיום חמים בהכרח עד אשר יוכלו לרחוץ בהם.
ומי המעינות הנשארים שאינם הולכים כל כך בחזק ישפכו את מימיהם לים כנרת וישאירו
במקוטות שיעברו בהם רשם ירוק. וביצנת תקציז בעת הערעש. הניחו המעינות האלו את
מימיהם במזג יותר רבה ונסחמסותם היו יותר חזק.

תו תבואות תוצאות הארץ פרק ג' הדומם הארץ

במדינת העססען). אברהם פאשא בנה אצל המעין בנין מרחץ מסוואר מאוד לעוברים ושבים, ונמצא עוד מרחץ בנין ישן. וכעת שנה אי שנתקלקל צניר המעין כבנין החדש הנזכר ולא ירד בו מים כי לא כבנין הישן (ואין איש משניה לתקנו) *.
גם נמצאים עד היום מי גדר (עיין מקומי) ויש לו ג' ריח גפרית ומימי חמים כמו חמי טבריא"ו אכן המקום ההוא בעת חרב ושטם.

גם מי השילוח סה עה"ק כמעט הוא בכלל מי מינעראליא, כי הם ככדים ומעמם מלוח ומכעם לשלשל, וכל מי שישתה תמיד ממנו לא יחלה בחולי הקרחת אשר שכיח הרבה בארץ (זה ידעתי בנסיון)***.

נשלם פרק ג' גדר הדומם

עד מתי החזון התמיד והפשע שומם.

[*] זה זמן שתיקנו שני המרחצאות: זנס ענלית חלבנה מהקיר עד המרחצאות.
**] בנדר ישנם איזה מעינות מהם חמים ומהם פ"שירים אך עד היום לא נבנה בהמקום הזה כל מרחץ, וכבר רבים מאלה שלא מצאו תרופה למחלתם בחמי טבריא ילכו ליהרץ בהמעינות האלה ומהם ירפאו.
***] מי השלוח מליחים רק טעט ואינם כלל בנדר מי מינעראליא ואין להם כל שנולה מיוחדת, ונסיון יחירי איננו נסיון כלל.

חבואות תוצאות הארץ מאמר העתים הארץ תו

מאמר העתים .

למטר השמים תשתה מים (דברים י"א).

כן הדבר עד היום הזה וכמעט ככל כתי הארץ נמצאים בורות (ציסטרנע) אשר בהם מתקבץ מי הגשמים היורדים מהגנות והם חפירות עמוקות ורחבות סגורות המיוחדות כמין "קעסמיל" (עיין לעיל) והוא דומה כמעט למים זכוכית (גלאזירט) ולא יאבד אף טפה א' (אבות פ"ב כור סיד שאין מאבד מ"סה). גם נמצאים מעינות הרבה אשר מהם ישתו ובפרט בעיר שכם שנמצאים הרבה כתוך העיר יותר מכל ערי הארץ, ואם יאחר הגשם לדרת יבשו המעינות וגם הכורות רקים הם .

יורה ומלקוש. אם השנים כסדרם יחל הגשם לדרת בתחילת חרש מרחשון והגשם בחרשים אלה נקרא יורה, ויתמיד לפעמים שבוע א' יום ולילה ואח"כ יסדוק זמן מה ולפעמים ימים ושבעות ויחל עוד ויסדוק עד סמוך לאדר ואז נקרא מלקוש והוא ע"ס הרוב בחדש אדר וקצת חדש ניסן והוא יורד בועף גדול ולעתים רחוקים יתמיד המלקוש עד חצי חדש אייר (1).

(1) לא ידעתי טעם הדבר למה תקנו חכמינו להגדיל זמן רדת הגשמים לענין חגיגת ע"פ המדעים (2) מרחשון י"ז בו ר"ח כסלו) שהוא ע"פ מהלך הלכדה ולמה לא תקנו ע"פ מהלך השמש, הלא עמות השנה חלוי' צוהלך השמש (כעו שתקנו השאלה בחול"ס) יום מתקופת חשירי) ועינינו רואות שבשנת העיבור יאחר הגשם ב"פ הדיו כי אף שהגיע י"ז במרחשון או ד"ח כסלו בשנת העיבור עדיין לא הגיע עת השנה (מהלך השמש) כבשנים הפשוטים, ולא נעלה בשפוקים שוואחרים להחשבות בשנת העיבור. חולי' לפי שרוב השנים פשוטות הן לא שנו הקדר והתיקון גם בשנת העיבור .

בספרו דברי יוסף (ירושלם חכ"ב) שאלה מ"ה מאריך המחבר למלל בענין זה, וחולית דבריו הם :

שלין סבאל לומר שבשנה מעוברת ישמנו קצר המדעים לענין חגיגות מאשר כי בזמן התנאים והאמוראים היו נוקשים כ"פ הכל"ה ופסחים הרבה

תח תבואות תוצאות הארץ, טאמר העתים הארץ

אחר שירד הירד כבר נתרכך הקרקע קצת ויחל איש האדמה בעבודת האדמה ויחרוש ויזרע ויחרוש שנית לבסות הזרע (ע"ן שבת דף צ"ב ע"ב תנא בא"י קא').

כימות החמה כמעט לא ירד אף טפה א' ואף שלפעימים התקדשו השמים בעבים. בשנת תרי"א ער"ח תמוז אחר חצות היום ירד גשם הרבה גשמי כורות ויהיה הדבר פלא כעיני כל יושב הארץ כי אמרנו גשמונו סדרי מעשה בראשית. והפסיד לפירות הארץ.

לפי רוב הגשמים כן ברכת הארץ ואם לא ירד יהיה רעב בארץ כי לא יצמח דבר. בשנת תקצ"א לא ירד כמעט כלל ועיקר, ויהי רעב גדול בארץ עד שצלה ערך החטים מן איוחצי עד י"ח ונתהיית צרה ליעקב לא תקפ"ן"). הגשמים בא"י ע"ס

כבר הוצי עמים חדר וכל יבואם יצאו לו לו... ועל כל עמים לא שייך לומר שזה עונותם קודם חג הארץ, ואם כן ה"ל חשבה לומר שישנו סדר חדש ונחשון ובכלל הענינים אם רק בחדש חדר נודע להם שנוכחים לעצב השנה... ונאמר שכללנו שזמן ההוא והאנוכאים חשנו כל השנים על הקדר, ואף שצריך להעביר השנה בלחץ עם כל זה הלכו על סדר העסק, גם לחצו אף שידענו וקידם שנים ואם עונותם [ע"י הקניעות] חץ לנו לשנת הקדר... ולדעתו לא עשויות בשנת העונות גם בזמנו על העונות נענו תאונות הנאמרים ונודחו חץ ונאמרין סדר הענינים עקרי הנשנה בענינים"). (ע"ן בס' בחורף).

*) הפוסקים הראשונים אמרו לא אחר את זמן הענינים אולם הוצי ירושלים והאנונים שהיו בראשית האה הששית שובי ראי בזמן שבשנים עונות מתאחר הגשם תמיד השבתי לאחר את הדין הענינים שכן נמצא בתוס' במגילת תמיד וירושלם בשנת תרמ"ט ויאלץ (בספרן משה קדוש שבשיבת דבר לאבנים זמן שלמה) בזה הלשון ויבנה שיעבוד אם יש ענינים נשנים מתאחרין בזה הענינים. נמצא בספר פסר יבני בנימן וקרבאיש' להחיות זכאי במהר"ר יעקב שאל אלשיך. יבסוף פסר חקיקת ירושלים חצאית יונה (ירושלם תרמ"ג). וכן נהגים עד היום.

**) נודע כל סאה אך ערך הגוש ה"א או ס"ה עיני הנכחי. והסאה היתה או קטנה משליש מהסאה הנכחית.
***) ד"ת לא הקים סניפים צרה.

תבואות תוצאות הארץ מאמר העתים הארץ ת

הרוב מרח מערבית או מערבית צפנית מערבית ואח"כ יהפך
הרוח לצד מזרח ונעשה האויר צח ונקי.

ש ל ג .

ברוב הימים לא נראה בארץ אבן לפעמים נמצא שלג
הרבה (ובזמנא איהו שבועות*) בפרט בחדש שבט. (בשנת תר"ד
ירד מעט שלג ליל וכשחרי"ב ניסן). וכן נזכר במסכת יומא
דף ל"ה ע"ב כמעשה הליל הנשיא. וכן בספר מכבי א' י"ג כ"ב
שהיה שלג הרבה בארץ. בשנת תקי"ד היה שלג הרבה מאוד
וקור גדול עד שמתו מקרירות כ"ה אנשים בגליל אצל עיר
נצרה. ושמעתי בישם זקן א' שהתמיד השלג בשנה ההיא עד
חדש סיון וכמעט לא נמצא מנין בבה"כ שה עה"ק בהג השבועות
כי כלילה הוא ירד השלג כל כך עד שלא יוכל נמעט איש
לצאת החוצה בשחרית עת התפילה. גם שנת תקנ"ח היה שלג
הרבה סביבת ירושלים.

ערך חום האויר.

בדרך כללי בימות הגשמים 80° או 90° מעל האספס
בכלי טהיטרומטר R. בימות החמה הוא ע"פ הרוח 21° או 22°
ויעלה לסעמים עד 26° .

[*] נמצא על היתר טוה שבוע.

[1] בנוכח המוסק וסגת דפ"צ צוקן ספר "שנתי ירושלים" כחוצ
לאור: בגליל העליון ננוחז כפר צרעס קוונך לו צין חרצ ובחוצ
על חצן א' ה"ז אל תהנהו על השלג שכל צוקן חצנו רחיקוהו
צוקן עכ"ל.

[2] בהיכל המחקר האויר מעט יום שמש החי יורד עד 1 או 2

מעלות מתחת להאספס.

הי תבואות תוצאות הארץ מאמר העתים הארץ

רעמים וברקים נמצאים הרבה ודוקא בימות הגשמים ולפעמים יזיק. כלי מוריד הכרה¹ (כליטצאבלייטר) לא נמצא בכל הארץ².

רוחות.

אף שכימות החמה חום גדול בארץ עם כל זה האויר ממוצע ע"י הרוחות שמקררים האויר (ומצאתי במדינת איטאליא האויר מחומם יותר מכארץ כי לא מצוי שם רוח המקרר כמו בארץ, וחסר גדול הוא). וכומן שלא ישב הרוח צער גדול לכל יושבי הארץ כי החום כבד ובמעט כוער. (כלי מתכת מונח כחצר ישבני איזהו שעות בשמש ולא היה אז רוח ויבוא ילד לקחתו ויקחו בידו ויעלו אכעסעות ביד הילד כאילו נגע באש ממש). מסיכה זאת כל כיכר הירדן ובפרט מחוז סבריא מבורך וסוריה ושם נתכשלו כל התבואות והפירות ראשונה מכל הארץ כי החום (האויר) מוסגר בין ההרים ולא ישב שם הרוח ככלל הארץ, ובעיר סבריא כמעט כל יושבי העיר ילכו בימות החמה בלא מלכושיהם כיא בכתונת גדולה³).

גם בזמן הגשמים רוחות גדולות בארץ ובררך כללי רוח המזרחי מורה על קור ומפסיק הגשם. המערבי מורה על גשם, הצפוני מפסיק הגשם, ואולם אם כבר נשכ קודם שירד הגשם מתרכים העננים ומוסיף הגשם מאוד. וע"פ הרוכ גשם עם רוח צפון יתמיד

¹ אחי הגדול הרב ווהוט"ש כ"י בתצ לי שלפי דעתו כבר מרומן כלי זה צתוספתח דשנת סוף פ"ז וז"ל הנוחת צדל צין האפרוחים הרי זה מדרכי האוורי ואם נופני הרענוים ואם נופני הצדק הרי זה נותר עכ"ל. ואני אנוחתי שגם צירועלמי סוף תוספת חזר מרומן וז"ל אף הדין סברה דחיל ון הדין פרזל עכ"ל ע"ש.

² בהוסף האחרון הנהיג את הכלי הזה בבתי הצבא.

³ גם זה נשתנה והם הולכים במעילי בר לנשים וקלים.

תבואות תוצאות הארץ מאמר העתים הארץ תיא

אִיהוּ יִמִּים ⁽¹⁾. רוח הדרומי מביא נשם ומורה על החום.
כדרך כללי רוח צפונית מערבית מאלול עד כסליו.
מכסליו עד אדר ע"פ הרוב רוח דרומית מערבית ורוח דרומית.
מאדר עד תמוז רוח מזרחית. ומתמוז עד אלול רוח צפונית.
רוח המערבי הוא התדירי מכל הרוחות לירושלמי בתרא ס"כ ד"ט
ר"ע אומר לכל רוח הוא עישה ומרחיק חץ מן המערבה שהיא
תדירה. רב מנא היה מהלך עם מיכי שהין א"ל אבי לא תהלך
ממרינחא אלא ממערכה עכ"ל ⁽²⁾.

ר ע ש.

חפשתי בספרים ומצאתי שהיה רעשים הרבה בארץ ואלו הן:
א' בזמן עוויה הנזכר בפסוק.
ב' בזמן הורדוס ונחרגו אז יי אלק אנשים ⁽³⁾.

⁽¹⁾ משלי כ"ה כ"ג רוח לפון חסולל גשם. מירש רש"י תוליד
ותצרל לח הגשם, וכן דעת הרד"ק. ולצניז מירש תנענע הגשם ע"ש.
ועי' העלילות ז' פרושים ככונים כי רוח הלפון תוליד ונפסיק הגשם
כמו שכתבתי. ודברי רל"ג אינם ע"פ המליחות וז"ל כמו שהרוח
הלפונית תצרל הגשם צירושלם כי היא תביא שם האדים העולים מהים
כי הים הוא לפוני לה עכ"ל. והלא ידענו שים הגדול נעדרה לה
ולכל הארץ, וכונת המדבור רוחא גרביחא לא זכיתי לדעת, ורחוק
הדבר לוותר שכונתו על רוח הנוערית (שהיא צלוחת תוליד הגשם
יותר וכל הרוחות) ולד הנערצ נקרא צל"ע "אלגרב" (נצין תמורת
עין והוא כמו ערב נערצ). וא"כ רוחא גרביחא ר"ל רוח הנוערית.
או שהוא נולדו גרצא הלילה (ברבות דק ק"צ) ר"ל שורד הלילה שהוא
לשון סתר כמו לפון. או שהוא לשון זיל גרביחא (שבת דק קו"ח) ר"ל
נשכחו והציחו.

⁽²⁾ לפי דעתי הוא הרעש שזכר רש"י ונשכח נגילה כשרלה
יצי' לתרגם הביאים כי הוא היה בזמן הורדוס, וגם היה רעש אי
בזמן הורדוס וארסעוצלות כזכר נשכח קווא דק פ"צ ע"צ* (עין
לעיל סוף פ"א).

⁽³⁾ איננו מוכח כי הדיל נובל לפרש על רעש והתנועות הרוחניות של יושבי
ארץ על המעשה הרע והמחועב, יע"ש.

תיב תבואות תוצאות הארץ, מאמר העתים הארץ

ג' בשנת 4075 ונחרבה עיר רבת בני עמון .
ד' בשנת 4344 .
ה' בשנת 4506 .
ו' בשנת 4509 .
ז' בשנת 4516 .
ח' בשנת 4865 .
ט' בשנת 4874 .
י' בשנת 4880 . בזמן באלדואין מלך הנצרים .
יא' בשנת 4930 .
יב' בשנת 4962 .
יג' בשנת 5518 ונחרבה עיר - בעל ביק" בבקעת הלכנון,
ובעיר צפת ת"כ נהרגו מאה וארבעים נפשות .
יד' בשנת 5594 (הרעש הראשון ששמעתי והרגשתי מימי) .
טז' בשנת 5597 ונחרב צפת ומכריא ועוד כפרים הרבה .
כל אלה היה בא"י והם רעשים גדולים וחזקים שהיה ע"י
מסולת גדולה שנחרבו המקומות ונהרגו נפשות . אכן רעשים
קטנים וחלשים שאין בהם סכנה ומסלת כמעט אין מספר להם והם
כמעט בכל שנה ושנה (בשנה זאת [תרי"ה] הרעשה הארץ ב' פעמים) .
ובארץ סוריא יותר מצוי הרעש וכפרם בזמן מלחמת הנוצרים .
בארץ סוריא בערי אנטיוכיא ומראבלוס וכו' הרעשה הארץ
פעמים הרבה מאוד . בשנת ה' תקס"א נחרבה עיר חלב (אלעספא)
ע"י הרעש ומתו בה לאלפים . (ובחלק ר' אי"ה אאריך מדבר זה) .
עתות השנה .

ועתה אופיר סדר השנה ע"פ החדשים *).

ניסן. ע"פ הרוב גשמים הרבה (וכפרם בחצי חרש הראשון) ורוח

(*) למען יהי' להקוראים מושג נכון מסוג הארץ ואווירה ימי הגשמים וכמותם:
הרוחות וכו' בכל חרשי השנה. הגנו מצדדים מה לוח מיטרילוני מסורש ומדויק הנערך
עפ"י הרשימות של ההבירה הבריטאנית לחקירת ארץ פלשתינה שנתעלו עמדיק.

תבואות תוצאות הארץ מאמר העתים הארץ תיג

גדול ולפעמים קור. ואז יתכשלו הירקות הקשים כגון עכביזות ופולים וכו', וכל הארץ מלא פרחים ושושנים. כשבאתי לארץ בחדש ניסן מצאתי כל עמק שרון כמו כח"ל בחדש תמוז ואב. גם נתבשלה כבר השעורה (והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב). בשנה זאת (תר"ה) הוכאו חטים חרשים מאלנור" תחילת החדש והוא לעתים רחוקים מאוד. אייר. האיר צח הרבה וכבר מסק הגשם ולא נראים עננים ברקיע הימים. החום מעט. בכיכר הירדן כבר הגיע זמן קצירת החטים. ובשאר מקומות לא נתבשל אז כ"א כערך החצי (האלב ריף) וקוצרים ממנו ונתיבש או בשמש או באש והוא קלי הנקרא כל"ע אלפרק. ונתבשלו או המלפסים (גורקע) הקטנים. במחוז עזה כבר נתבשל אפראקאזען. סיון. ירב החום ולא נראים עננים. הטל מעט ונתבשלו כל מיני פפליומען וכבר נקצר כל תבואות הארץ.

תמוז. ירב החום מאוד. הטל מעט ונתבשלו פירות הרבה התפוחים אגסים וקצת ענבים וכו' האבטחים הקשואים וכו'. אב. החום ירבעוד ונראים עננים. הטל ירב ונתבשלו התאנים והחרובים.

אלול. החום מתמעט. עננים הרבה. הטל ירב כלילה כמעט כגשם, ונתבשלו ענבים והרימונים והשומשמן וחבושים (קוויטמען) ולימאני.

תשרי. החום ככאלול, עננים הרבה מאד, הטל מתמעט ולפעמים ירב גשם. כבר נתבשלו הזיתים והתמרים.

מרחשון. עננים הרבה ורוח גדול וגשמים, ואז נתבשלו האתרוגים (ר"ל שהם ראויים לאכילה) וקצת מתפוחי זהב (אראנגען) ואפלאזיניע ולפת (ריבען) ועוד מיני ירקות.

כסליו. דומה למרחשון, וכבר מתחילים לזרוע התבואה, ואראנגען ואפלאזיניע נתבשלו כבר, והם מתבשלין עד חדר ניסן ואייר (עץ הדר פרי שדר באילן).

שבט. קור הרבה. הלזים (מאנרעלן) פירחים (כליהען), וכבר

תיד תבואות תוצאות הארץ, מאמר העתים הארץ

נתכשלו רוב הירקות צנן וכרוב וקלקס ובצלים (ירוקים)
ונמצאים עד אלול.

שבט. קור הרבה ולפעמים שלג וקרח דק.
אדר. האויר ממוזג ולפעמים רוח גדול עם נשם רב. אלנות הפירות
פורחים ונתכשלו השומים עד סיון.
(ממעמד האויר בענין הבריאות אדבר אייה בחלק ד').

נשלם מאמר העתים
לחכמים יודעי העתים.

מעשה הארץ

חלק שני

מתבואות הארץ.

והוא דברי הימים למלכי וליושבי
הארץ. מוזמן חורבן הבית תוכב"א
היא שנת 3828 לבריאה עד שנת
5605.

זכולל אלף ושבע מאות ושבע
ושבעים שנה.

שאל נא ליטים הראשונים
אשר היו לפניך.

הקדמה.

כמו שנשכח ואבד זכרון שמות הרים הרבה בארץ הנשמה הזאת, כן נשכח ואבד שמות מלכיה ושריה. ולא נמצאים בארץ ספרי דברי הימים למלכיה ולשריה ולכהניה כדרך כל הארצות והמדינות, גם המעשים אשר חברו ספרי דה"י בל"ע במדינה הזאת אבולפעדא ושעריף איבן אידרום וכו' כמעט אינם נמצאים בארץ. ולא כתבתי כ"א מה שלקטתי מספרים רבים הן מספרי חכ"ל והן מספרי חכמי העמים זעיר שם זעיר שם, ולא אזכיר ע"פ הרוב כ"א המלכים אשר מעשיהם ומשפטיהם רדיניהם נוגעים לאחינו בני ישראל יושבי הארץ. ואל יפלא בעיני הקורא כי לא זכרתי בכל מקום שם הספר אשר בו מצאתי הדבר הזה כי ידוע ידע כי רבים הם הן ספרים ממחברי חכמי בני עמינו והן מחברי חכמי האומות, וגם העתקתי איזהו ליקוטים ממכת"י ישנים גמסדברים הרבה אשר הם בזכרוננו מילדותי בעת שעסקתי בדברים כאלה. גמסדברים (מדורות האחרונים) ששמעתי מוקני הארץ. והנה מתחילה אכתוב סדר המלכים שמלכו בארץ ואח"כ אזכיר סדר דורות חכ"ל ואיך היה מעמד הישוב בדור ההוא ושאר קורות העתים.

ואחלק דברי הימים אלה לד' זמנים (פעריאדען).
זמן א' מחרבן הבית תר"ב שהיה בשנת 3828 לבריאה עד שנת 4374 היא השנה שעלו הישמעאלים על הארץ. וכולל משך זמן 546 שנים.

ב' משנת 4374 עד שנת 4859 היא השנה שעלו הנצירים (מלכי ארץ המערב) ולכדה מיר הישמעאלים וכולל משך זמן 485 שנים.

ג' משנת 4859 עד שנת 5280 ששלך מלך הגדול סולטאן סלימאן וכולל משך זמן 421 שנים.

ד' משנת 4280 עד שנת 5605 שאנחנו בו בחיים ושלום וכולל משך זמן 325 שנים.

סדר ממשלת הארץ בדרך כללי .

- 3828 שנת החרבן היתה הארץ תחת ממשלת הרומים ומושב המלך בעיר רומי .
- 4092 מלך קאנשטאנטין ויהי הארץ תחת ממשלת היונים (הרומיים המזרחיים) ומושב המלך בסמאמכול .
- 4374 עלה מלך כוזריא ויהי הארץ תחת ממשלת הפרסים (זמן לא כביר) ויהי שנית תחת ממשלת היונים הנזכרים .
- 4397 עלה עומר בן קמף ירושלימה ויהי הארץ תחת ממשלת הישמעאלים או קאליפי ומושב המלך כפינה או כרמשק או בכנדה .
- 4502 עלו המאמארי הם המורקים ויהי הארץ תחת ממשלת המאמארי (זמן לא כביר) ויהי שנית תחת ממשלת הישמעאלים .
- 4628 מלכו בארץ קאליפי של ארץ מצרים ומושב המושל בעיר אלקהאירא .
- 4800 עלו עד המאמארי הנ"ל ויהי הארץ תחת ממשלת המאמארי .
- 4859 עלו מלכי אייראסא ויהי הארץ תחת ממשלת הנוצרים ומושב המלך בירושלים או כעכו .
- 4947 מלכו בארץ משיפחת צאלאדין ויהי הארץ תחת ממשלת מצרים .
- 5003 עלה מלך קאסיונים ויהי הארץ תחת ממשלת מאמארי .
- 5051 עלה אסא סולטאן (מצרים) ויהי הארץ תחת ממשלת מאמולוקי .
- 5162 עלה מיסעורלאן מארץ המזרח ויהי הארץ תחת ממשלת מאנאלי (זמן לא כביר) ויהי שנית תחת ממשלת מצרים .
- 5278 עלה סאליס (הראשון) מלך קישמא ויהי הארץ תחת ממשלת אמאמאני .
- 5591 עלה חיל מחמד עלי פאשא ויהי הארץ תחת ממשלת מצרים (ומושב המושל כאלכסנדריא של מצרים) .
- 5600 עלו חיל מלך קישמא ויהי הארץ תחת ממשלת אמאמאני עד היום הזה .

תיח תבואות מעשה הארץ, זמן א' הארץ

זמן הראשון.

משנת החרבן עד שעלו הישמעאלים וכבשו הארץ .

הנה מעשה חרבן הבית תיב"א כבר ידוע ומפורסם כדברי חז"ל בש"ס ובמדרשים ויוסיפו, ולא אזכיר כ"א סדר המלכים אשר מלכו בארץ אחר החרבן .
3828 היה שנת החרבן ע"י מיטום תחת ממשלת אספסיאנוס

אביו ברומי .

3844 מלך דאמיציאניאוס אחי מיטום ויהי אכזר רשע ואיש משחית והרע הרבה ליהודים. ויצו להרוג כל משפחות בית דוד (ולפי דעתי הוא שבקש להרג את רבן גמליאל כנזכר במסכת תענית דף כ"ט ע"א כשחרש טורגסרופוס הרשע את ההיכל נגזר גזירה על רבן גמליאל להריגה. עיין לקמן סדר הדורות).
וימלוך מ"ז שנים וימיתוהו עכדיו .

3858 מלך גערפא הוא היה מלך חסד ואוהב החכמים ואוהב היהודים ופרק עול פקידיו רומי מעל צואריהם. וימלוך בערך כ' שנים .

3860 מלך טראיאנוס והוא מלך חסד. הוא טראיאנוס שצוה ליהודים שיבנו בית המקדש (בזמן ר' יהושע בן חנינה) כנזכר בבראשית רבה פרשת ס"ד. ולפי דעתי בזמן הזה היה מעשה הרוני לוד לוליאנוס ופפוס הנזכר במסכת תענית י"ח ע"ב ע"י הרשע טוריינוס (הגרסא כתורת הכהנים פ' אמור טוריינוס ובמסכת שמחות פ"ח הגרסא טרגיאנוס). ואינו המלך טראיאנוס כי הוא מלך חסד ולא הרע ליהודים, וטוריינס הנ"ל היה א' מגדולי המלכות, כי בכ"ר פ' הנ"ל במעשה הנזכר עם ר"י בן חנינה נאמר ח"ל הושיבו פפוס ולוליאנוס מרפיזין מעכו עד אנטיוכיא והיו מספיקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכיהם עכ"ל. ונראה לי שהם נולדו בלוד ולכן נקראים הרוני לוד ע"ש מקומם

תבואות מעשה הארץ, זמן א' הארץ תיט

והמעשה הרע נעשה כלדקיא. ולא כמו שכתב המפרש 'ואינו ריש' במסכת תענית שלוד נקרא ג"כ לורקיא ולכן נקראים בש"ס הרוני לור ע"כ (ולפי דברי הירושלמי סנהדרין פ"י היו אז גזרות אבל לא גזרות ישמר שהזכיר כגון ספוס ולוליינוס אחיו שנתנו להן מים בכלי זכוכית צבועה ולא קיבלו מהן אמר לא אתכון משמדתהון אלא מגבי ארנונין וכו' וכיה שביעית פ"ד).

ותחת מטיילתו התחילו מלחמת בן כוזיבא בביתר שמרד ברומיים ועשה את עצמו משיח ויהרגו ברומיים וביונים עם גדול ורב כחול הים (וביתר באי ציפרי) והמלך מראיאנוס שלח עליהם יר צבאו בן אחותו הדריאנוס הנזכר לקמן. וימלך י"ח שנים. 3878 מלך הדריאנוס הרשע ובשנה הישנית לשלכו היה שנת 3880 נלחם עם בן כוזיבא בביתר ונחרב אז ביתר (ג"כ שנים אחר הרכן הבית) וישאר ערים הנשארים בארץ⁽¹⁾ וישר צבאו היה יליאוס סעפערס שהיה כתחילה במדינת בריטאניא. והחריב 50 מבצרים עוד 986 מקומות וכפרים ונהרגו בחרבו מבני ישראל במלחמה ההיא תקף אלף נפשות⁽²⁾ חוץ ממתי רעב רבו ואש וחוץ מהנמכרים לעבדים (במחוז חברון נמכרו ד' נפשות בעד מדה שעורים. ראה ה' והביטה). ובזמן ממשלת הדריאנוס נהרג ר' עקיבא בעיר קסרין ור' חנינא בן תרדיון ור' ישכב הסופר ור'

(1) ירושלמי פאה ט"ז נחמילה לא היו ימים מלואם בחנן שנה לדרינוס הרשע והכריז את כל הארץ, עכ"ל.

(2) במסכת שמונה פ"ה וז"ל וכשהיה ר"ע בקיפרי בלחמה שמועה הלל רייבז וכו' מוכאן ועד ימים מועטים לא ימלא מקום בל"י שלא יהיה שם מושלכין זו שחומר דבר נאום ה' וגו' חומר לא עברו ימים עד שכל בלומס ועירבז את העולם מכלן ועד י"ב חדש וכו' ועד שחקיים להם וזה שאמר עכ"ל. והוא בלומס של הדריאן או של יהודה⁽³⁾. והיא גזרת הסמל כנזכר בירושלמי חגיגה ריש פ"ב בזמן אלישע אחר ע"ש.

(3) הוא בלומס האחרון הנזכר קודם פ"ב משנה י"ד.

תב תבואות מעשה הארץ זמן א' הארץ

חוצפות המתורגמן ור' יהודה בן בכא ור' אליעזר בן שמעון.
איכה רבתי בפסוק פרשה ציון והיו שואלין לעולי רגלים ואומר להם
למי אתם והיו אומרים להם אספסיאני מרכיני ארדייני עכ"ל.
ויכן הדריאנוס ירושלם ויקרא לה קאפיטאלינא איילא.
על שמו איילא הדריאנוס ועל שם בית אליל יופיטר קאפיטאלינוס
אשר הקים על מקום המקדש. (וכן נמצא בכל ספדי היונים
והרומיים שנקראה ירושלם "איילא"). ומצאתי כספרים הישנים
זו"ל ולא בנאה במקומה הראשון מכיון רק נשה אותם לצד ההר
והנהר ביחון עכ"ל. והכונה שבתחילה היתה חתר צפונית מערבית
וכעת היא סמוכה להר הזיתים ולעין שילוח (הניחון) כאשר
הארכתי לעיל.

העמיר בעיר צלם כוכב ונונה (** (יופיטר ופענוס) ועמיר

(1) מלחמי בספר היכלות (מעשה הדוני מלכות המזכר צסליחה
אלה אזכרה) צמיתת רצן שמעון צ"ג ור' ישמעאל צ"ח ש:הכרנו ע"י
קיסר לופינוס צזמן החרצן וכן מלחמי צוהר דפוס ליוורנל ומצד
פ' צשלם דף כ"ח ע"צ בצפוק וצירצ גלונך מהרוס קניין לינון מלכין
דמחו דעקו לישראל ולירושלים לצדריאנוס ללופינוס ולצווכדלר
ולצ:חרצו וכו' (וצפוק דפוסים חצר חיצת לופינוס), ולא מלל בכל
ספדי דצרי היונים למלכי הרומאים שהיה להם מלך ששמו לופינוס(2).
ולפי דעתי מדומים בשם זה על טיטוס, וצ"ר לופוס הוא אלז (על
דך אלז ערצות ישדס (ירמיה ה' ו') ע"י צענוק הוולך דף נ' ע"ל
(ציוחסין דף כ' ע"צ) שהזכיר לופינוס קיסר צמעסה של ר"ח צן תרדיון
שהיה אחר חרצן של ציחר ומוכס שליכה הכונה על פיטוס וליע).
(2) ומלחמי ציוסיון מלחמת יהודים פ"ח חלק ל"ג שהזכיר לצווס מושל
צאלכסצדריא של מלרים חסח מושלת אספסיאנוס מלך רומי והוא סגר משכן
בם חונו וסרצ ליהודים עכ"ל.

*] על ההסכעות שצבעו בה בעת הריא מכוץ השם Aelia Cap.

**] מלבד הצלם הזה הקים אדריאנוס על הר הבית מצבת צלמו ואכן אחת מכתבי
המצבה הזאת תראה עד היום בחומת הדרום של מקום המקדש (בהחלק אשר משול וסתחת
קרקע ל-בית הסלח אכסא) וזה נודע מכתבת הרומית שעליה אך הכונים שלא הבינו
אות הכתב קבעו מהופכת (ראה בהירושלים) כך ה' חוברת ב' צד 100. ובתרומם
האשכנזי של הספר הזה נעתק הכתבת.

תבואות מעשה הארץ, זמן אי הארץ תבא

שם 180 שנה עד זמן ממשלת העלענא ובנה קאנשטאנטיין. ויבן גם חומה סביבת העיר, וזמן ההוא לא היה רשות ליהודים לבוא העירה. וזמן מה אחר כך ניתן להם רשות לקרב אליה לבוא על ההרים הסמוכים לה לראותה. וזמן אחר כך קנו רשות מחיל הרומיים (היוונים) אשר היו בעיר לבוא פעם אי בשנה העירה בימים ט' באב לככות על חרבן הבית ועל השרפה אשר שרף ה'.
3900 מלך אנטונינוס חתן הדריאנוס והיה מלך חסד וצדיק ואוהב היהודים והיה בזמן רבינו הקדוש כנודע בדבריו חכול. והוא יושב זמן הרבה בא"י בעיר רוט' בגליל * (עיין מקומה) עם רבה"ק (ד"א שהתירה עיין ירושלמי מגילה פ"א). ולפי הנראה הוא צוה לקבור הרוני ביתר כמשי"ג באיכה רכתי בפסוק בלע ה' זל ולא נזר (הדריאנוס) עליהם שיקברו עד ישעמד מלך אי וגזר עליהם וקברום. וכן הוא בירושלמי תענית פ"ד. ויסלך כ"ד שנים. (מדבריו רש"י במסכת ר"ה דף י"ה ע"א בריה זיל לעין טב משמע שהיה גזרת שמד. לא ידעתי, ופירוש הראשון נראה. (עיין בספר יוחסין בשם ר' אלעזר בן שמוע).
3924 מלך מרקוס אאוריליו אי מרקוס אנטונינוס חתנו שנשא בת אנטונינוס שזנתה כנוזר במסכת ע"ז דף י' ע"א ע"ש).

[1] זאת היא השערת המחבר שהעיר רומי שמנה ה' להקיסר אנטונינוס שיה ושיב עם רבה"ק היא העיר הקטנה רומי בגליל. כי לא יתכן שרבה"ק יושב בצפון או במדברא יחליף דברים בעים עם הקיסר אנטונינוס ברומא. אולם כל החוקרים החדשים מסכימים כי אי אפשר שאנטונינוס זה יהיה אהבו של רבה"ק. כי הוא היה קודם לזה יתכן להם את המאורע הזה למרקוס אנטונינוס אאוריליו המבא מיד אחרי זה. והוא ה' באמת אוהב צדקה ומשפט ונס התעבב שלש שנים בארץ.

(²) ויש לדקדק הלל לפי לשון הש"ס הנזכר מוכח שהיה צן לאטוויכוס ששמו אסוירוס ורצה להמליכו. ולפי שחלחתי צפרי דעה"י לדומיים מלך חתן אטוויכוס אחריו. ויש להשיב שמוכח שנת צחי אבין, דקאט ראי מלחמי שלא היה לאטוויכוס אז כ"ח צח יסידית שטבר שם צמנשה ששלח לו רצה"ק כוסצרחא ר"ל שימית צחו וכו' שלח לרצה"ק ברחי ר"ל א"ב יברח זרעו מוכח קאט שלא היה לו אז כ"ח צח יסידית, ומוכח שכבר נח צנו אסוירוס ולכן מלך חתנו אחריו.

תכב תבואות מעשה הארץ, זמן א' הארץ

3948 מלך קומארוס בן מרקום הנ"ל נכר אנטונינוס והוא הרשיע ככל מעשיו והרע ליהודים.

3955 מלך סעפטעמסיוס סיכרי, ובשנת 3964 עלה ארץ המזרח ועשה שם הרג רב ונצח מלכים רבים ארץ ארם נהרים עד נהר חרקל. ובסוף ימיו עשה משפט וצדקה בארץ.

3985 מלך אלכסנדר [ססצרוס] והיה מלך חסד. ובשנת 3994 היתה מלחמה גדולה בארץ בין היהודים ובין הכותיים (שומרונים), וליהודים היה שר צבא קידיוס עד שכא המלך אלכסנדר והמית הרבה מהם והשקט המלחמה¹.

4014 מלך מרכאניאנוס (גם נקרא רוציאוס מרויאנוס) ומלך דוקא שנה וחצי. ולפי דעתי הוא מרכינוס הרשע שהחריב אלכסנדריא של מצרים כנזכר במדרש איכה בפסוק קלים היו דורפנו. ובמסכת סוכה כפרק החליל (ובן בירושלמי שם) נזכר אלכסנדר מוקדון מ"ס וצ"ל מרכינוס.

4049 מלך דיאוקלינסיאוס הוא ריקליטינוס רועי חזיר הנזכר במדרש רבה פ' תולדות, והוא נולד מעבד ושפחה שנמכרו במדינת דאלמאטיען והיו אח"כ איש חיל בארץ הזאת. ואח"כ עלה לגדולה ולמלוכה. והוא ישב בבאניאס כנזכר במדרש הנ"ל והוא חפר ים המץ (חמץ) כנזכר בירושלמי סוף מסכת כלאים. (ומענין החזירים ע"ן בספר היוחסין ק"ח ע"א דפוס אמשטרדם). ועד היום נמצא באלכסנדריה של מצרים עמוד אבן אי' גדול הנקרא עמוד ריקליטינוס, גם נקרא עמוד פאמפעיוס, נבחו 99 רגל ועוביו (הקיפו) 28 רגל. אורך מושב העמוד 78 רגל.

4072 מלך קאנסטאנטין הגדול הוא המלך הראשון באמינות הנצרים, וכל המלכים אשר לפניו רדפו והשמידו הנצרים ככל מלכותם והוא (ואמו העלענא) החזיק בידם. ויבן בתי תפלות ובנינים הרבה בארץ גם בנין בית תפלה על קבר ישו (לפי

¹ למען השקט המלחמה הזאת להרג הרבה משתי הכחות.

² מעות. כי הוא מלך בשנת 386 למספר הנהוג והוא לחשבון המספר 4089.

תבואות מעשה הארץ, זמן א' הארץ תכנ

דבריהם). ובשנת 4092 בנה שטאמבול ונקרא על שמו קאנשטאנטינופול (קושטא) עד היום הזה. ואז נחלק מלכות הרומים לב' חלקים: חלק המזרחי (היוני) ומושב המלך בקושטא הנזכר, וחלק המערבי ומושב המלך ברומי (וכשאר מקומות). וכל מלכי הארץ (א"י) ישבו ברומי, ומקאנשטאנטיין ואילך ישבו בקושטא. ויהי הארץ תחת ממשלת היונים. ובעת ההיא התרבו הנצרים בארץ.

אז היה יהודי א' בעיר רומי ושמו יוסף שקבל אמונת הנצרי ויהי חשוב בעיני המלך ויתן לו רשות שיבנה בתי תפלות לבעלי האמונה הזאת ויעל יוסף לא"י והיו שם יהודים הרבה בקיסרין ובכריה נצרה כפר תנהום (עיין בקהלת רבתי בפסוק כל הדברים אול להדי' כפר נחום) ובאותן מקומות לא היו יושבים בהם כ"א יהודים ולא בני אומה אחרת. ויהי כאשר בא יוסף אליהם ורצה לבנות שם בית תפלה ויחל לפתות את היהודים שיקבלו עליהם יאמונת הנצרים ולא אבו לשמוע לו ולא הניחוהו לבנות עד שבא קאנשטאנטיין ויהרג מהם כמה אלפים וגזר עליהם גזרות רעות והעניש אותם במסים גדולים וימת המלך קאנשטאנטיין בשנת 4102¹ עיין בפירוש אכע"ז סוף דניאל.

4098 נעשה יום ועד לנצרים בעה"ק ירושלם ת"ו מכותרים הרבה על דבר דתם והסכימו שאין להנוצרי שום שיתוף לאלקות ואדנות רק שהי' נביא (צמח דוד).

4099 מלך קאנשטאנטיאוס ויהי אז קבוץ גדול מבני עמינו בעיר צפורי וימרדו במלך וילחם עמהם והחריב העיר הנזכרת בשנה הנזכרת עד היסוד בה.

4125 מלך יוק' יוס' אפאסטאט ויהי מלך חסר, ובשנת ב' למלכו צוה לנשיא הארץ (ר' הלל) שיבנו בית המקדש והתחיל

⁽¹⁾ מהרסיד ומחרצין מנח ילאו (ישיבה ע"ע י"ז). הוא העניסאכאר הראשון שצא לארץ. ובעת כמלכים הרבה בארץ מחדשת צריקאליא.

תכר תבואות מעשה הארץ זמן א' הארץ

לבנות אכן לא הסכימו מן השמים כי המלך מת ויחדלו לבנות, והוא בשל כל החוקים והמשפטים לא טובים והגזרות שגור קאנשטאנטיין על היהודים והוא רדף והשמיר הנוצרים.

4198 מלך ואלניטיוס מלך חסד ואוהב יהודים. בשנת 12 למלכו היא שנת 4140 ציה לבנות חומות ירושלים ונדר לתת לזה עזר והוצאה, אכן מת ולא נגמר הדבר.

4140 מלך מיאודוסיוס הראשון גם הוא מלך חסד ואוהב היהודים ויצו שלא להזיק לשום יהודי בכל מלכותו ושיש להם רשות לקיים תורתם ואין כוחה להם וירדף גם הוא את הנוצרים וישמידם.

4143 מלך ראטיאנוס¹ איש חכם ואוהב היהודים.

4172 מלך מיאודוסיוס השני ובשנת 8 למלכו היא 4180 נתנרשו היהודים טאלכסנדריא של מצרים. ויצו כי כל הבגנות והמסים אשר לנשיא הארץ יבאו לאוצרי המלך ולא יתנו עוד לנשיא. 4288 מלך יושטיאנוס הגדול גם הוא מלך חסד ואוהב היהודים. ובשנת 4316 כמו היהודים על הנצרים בעיר קיסרין ויהרגו מהם² והמלך לא הרע ליהודים.

4344 מלך מוריץ מלך חסד ועניו. בזמן ההוא היו רעשים הרבה בכל ארץ המזרח וגם בירושלם נרגשו ונפל הבנין אשר הוקם על מקום המקדש ע"י מלך יוליאנוס. וישלח מוריץ יהודים מעיר קושטא ירושלימה לבנות ההרוס;

4373 מלך הרוקלוס ותהי לו מלחמה גדולה עם מלך פרס כוזריא ויתחברו עם מלך פרס היהודים של שכריא נצרה ויושכי הרי הגליל. ויעל כוזרי ירושלימה בשנת 4374 ויצר עליה ימים רבים וכבשה בחדש יוני (סיון) שנה הנזכרת ויחריבה ויהרג בנצרים הרג רב (ויסלו כתוכו כעשרים אלף איש) ויוליך את סאמריארך (ראש הנוצרים) שכי ואת במותיהם שכרו היטב

¹ ציל ארקאדיוס וכן הוא כהתרגום האשכנזי.

² ר"ל המלך הקר ודרש הרבה ועסוד לצד היהודים.

תבואות מעשה הארץ וזמן א' הארץ תכה

ותצא העיר כנולה. גם כל א'י וארץ ארם וסוריא וארץ מצרים
בבש והולך רכבות נוצרים בשביה.

ויקם מלך היראקליוס ובנו קוסטנטינוס וילחם עם מלך
פרס כהזקה ויבואו עד עזה ויירא כחריא ויגם מפניו ואה"כ עישו
שלום ביניהם וישב לו עיר יהושלמיצי מלך היראקליוס כי לא ישב
יהודי א' בירושלים ונזר נזרות רעות על ישראל ויקם להשמידם
רה"ל, כי ראה כחממת הכוכבים ששלכות רומיים נוסלת בימיו
ביר הנמולים ואמר יהם היהודים ולא ידע כי הישמעאלים הם.
ותהי ירושלים תחת יד היונים עד שנת 4397.

עד כאן זמן הראשון.

סדר הדורות.

סדר הדורות התנאים ידוע הוא כספרים רבים ואינו צורך
להזכירו ואכתוב דוקא מזמן רבתיק ואילך.
3979 נגמרה השתתיתין. וקרוב לזמן הזה נפטר רבה"ק ו'
ואז ירד רב לבבל והתחיל דור אמוראים שהיו כולם בארץ בבל
ואזכיר דוקא חכמי א"י.

⁽¹⁾ לפי סכתצתי לעיל שנסתה 4049 מלך דיקליטינוס רבי חזקיה
יש לדקדק איך נזכר צ"ר פרשת חולדות ה"ל וכיון דהוה מנ"י סדריה
דרבי הוה מניח' וכו' נחת ר' שמואל צד מחנן לנשיח' חנני לרבי וכו'
ע"ש. הלל צונק הזה כצר מת רבתיק ייחזר ונפשושים שנה? לכן נראה
לי שרבי הנזכר אין הכונה על רבתיק ב"א על בן צדו שנקרא ג"כ
ר' יהודה נשיאה (ואולי קוראין ג"כ רבי שחם), וציריטלני הרווחות
סיף פ"ח הביא מעשה זה והזכיר ר' יודן נשיא וצלהי ספק כונהו
על רבי נשיאה לא רבי הנשיא. ורבי' לדברי שרי שמואל צד מחנן
(הוא ריש צ"ר מחנני) היה צ' דורות אחר רבתיק. וכן מלחמי צ"ר
פ' י"צ ר' יהודה נשיאה שאל' לר' שמואל צד מחנן ע"ש, איך מובח
שנעשה הכ"ל היה צונק ר' יהודה נשיאה וגם הוא נפטר בעברא.

תכו תבואות מעשה הארץ, זמן א' הארץ

אחר מות רבה'ק היה ר' גמליאל בנו נשיא ור' חנינא היה ראש הישיבה.

4060 דור ב' נשיא הארץ היה ר' יהודא נשיאה בן ר' גמליאל הנזכר ור' יוחנן היה ראש הישיבה אהרי מות ר' חנינא והוא חיבר תלמוד הירושלמי. ומת בשנת 4039.

4118 דור ג' נשיא הארץ היה ר' הילל בן ר' נשיאה הנזכר. הוא שתיקן סדר וחשבון המולדות והעיבור והוא האחרון שכנשיא הארץ (וקרוב לזמן הזה (4127) התחיל רב אשי לחבר פירוש המתניתין הוא תלמוד בבלי בארץ בבל. והוא היה סוף האמוראים ומת בשנת 4187 אבל גמר התלמוד היה מתלמידיו בשנת 4260. ומזמן ר' הילל ואילך לא נודע לנו סדר הדורות שבא"י כ"א בארץ בבל וכל אמוראים ורבנן סבוראי והגאונים כולם היו בארץ בבל.

4280 עלה מר זוטרא בר מר זוטרא ריש גלותא מכבל לא"י ויהי שם ראש הסנהדרין (ע"ן סוף סדר עולם וזאת סיבת הדבר). ולא נודע לנו יותר מזמן ההוא.

לפי הנראה מזה שישלח המלך מורין יהודים מקושטא לא"י לכנות הכנ"ן על מקום המקדש ההרוס שנת 4344 מוכה שלא נמצאים אז יהודים הרבה בארץ או בירושלם (').

אף אחר שנחרב הכית תר"ב היה עולין לרגל (ר"ל לככות על שריפת בית אלהינו על הרך שאנחנו עושים עד היום הזה ככל רגל לרגל) כמו שמצינו במדרש קהלת בססוק שלח לחמך ר' אליעזר בן שמעון הוה ממזיל על כ"ף ימה רבה וכו' עראת ענתה דישראל סלקין לרגלא בירושלים וכו' ע"ש ('). וידוע שראב"ש

(*) אין זה מוכח כלל כי יוכל להיות שהיו בין יהודים הרבה אך לא היו בהם אהרבלים ובגאים נכונים שיזכרו לבנות בנין מסווא כזה.

(**) מלבד זה יש עוד ראיות רבות בהדורל שנים אחר ההרבן עלו לרגל במדרש שהיה מסוק יהנך יסוף מה יונה אע"פ שאת נישלת נזוליה מחתתי אין מנחת שזכבה לעולם. כך ישראל אע"פ שחרב ביהמקד לא במל: שלש רגלים בשנה. מדרש איכה מסוק יסרשה ציון אלה אזכרה וכו' לשעבר הייתי עולה לירושלם ודרכי מחוקקים ועכשיו בשך וכו' לשעבר הייתי עולה בצלו של הקבה ועכשיו בצל של מלכות. יע"ש. ופיין במאמרנו יעלילה לרגלי בילוח א"י ישראל שנה ה' לשנת תרס"ז צד 16.

תבואות מעשה הארץ, זמן א' הארץ תבו

היה אחר החרבן (והוא רבו של רבה"ק וכשמת ר"ע נולד רבי ורע נהרג בזמן הרוני ביתר). וגם נמצא עוד ישוב מכני עמינו בירושלים כנזכר בזוהר פ' ויצא דף קנ"א ע"א ר' חייא ור' חזקיה הוו יתבי תחות אילני דחקל אונו אדמוך ר' חייא חמיה ליה לאליהו וכו' אמר השתא אתינא לאודעא דירושלים קריב איהו לאתחרבא וכל אילין קרתין דחכימא בנין דירושלים דינא איהו וכו' ואתינא לאודעא לחכימא דילמא יורבון שני דירושלים וכו' עכ"ל. וכדאי ר' חייא ור' חזקיה אחר החרבן היו. וכן בירושלמי ברכות פ"ט ישמעון קמטריא שאל לר' חייא בר בא בנין דאנא חמד וסליק לירושלים בכל שנה טהו שנקרע א"ל אם בתוך לי יום אי אתה צריך לקרוע וכו'. וכן מוכח קצת בסוף מסכת טבול.

ומה שאמרו בסוף מסכת תענית ישבמ' באכ נחרשה העיר לא היתה בזמן החרבן ממש כ"א אח"כ, זמן טה בזמן ר' גמליאל זקנו של רבה"ק כנזכר שם כשחרש טורנוסרופוס הרשע את האולם נגזרה על רבן גמליאל ליהרג וכו' ע"ש¹). (ומצאתי בספריהם ח"ל ירושלים נחרשה ע"י מיטוס אנניאוסרופוס. ויש קוראין אותו טוראנוס רופוס עכ"ל. ובירושלמי תענית ובאיכה רבתי כס' ממירב שלח אש הגי' רופוס). וכפי הנראה היה בזמן דאמיציאניאוס. כי טורנוסרופוס היה בזמן ר"ע כמו שאמרינן במסכת ע"ז דף כ' ע"א ישר' עקיבא נשא אשת טורנוס רופוס ע"ש.

מעמד הישוב והגלות לפי לב המלך יצמלך אז. בזמן טוראניאנוס אנטינוניוס יוליאנוס ואלינטינוס יוסטינינוס מורין טוב ליהודים כי מלכי חסד היו. אולם בזמן האדריאנוס (והעלענא) וקאנטימאנטין טיאודוסיאנוס והיראקליוס היה להם גלות וצער גדול.

עד כאן סדר הדורות בזמן א'.

[1] והתיאוסטון מלחמת יהודים פ"ז חלק ח' מוכח שחיל עיועם הרשו והסריבו הפיר עד שלא נודע מקומה (מן מהענגלים שהיה לזכרון עכ"ל) חולי יש הפרש בין הכס והסכר ובין חרש.

תכח תבואות מעשה הארץ זמן כי הארץ

זמן השני.

ממלכות הישמעאלים (פאליפי) עד שעלו
מלכי אירופא (הנוצרים).

4374¹). ויהי בזמן ר' יצחק הגאון באדן בכל ויקם מהמד בן
עכדאללה ממשפחת קדר בן ישמעאל בארץ ערב ויכבש כל
ארצות ומדינות ערב. ויהי לו כי יועצים בדת החדש אשר חדשי
שם האחד אלימאן מאם עאלי מחכמי ישראל וישם השני מורקמאן
הערל. (וזאת סיבת הדבר שגמצא בדתו מדיני ומנהגי בני ישראל).
וישם מחמד פניו להכרית ה' בני ישראל כי לא באו לעזרתו,
וכאשר ראה בנו של ריש גלותא את כל הרעה הזאת הבאה
(חלילה) לישראל הלך וכתב ברית עמו ויהי לו לאיש חיל וישוב
את שמו אבו באכר. ויכתרו שניהם ברית אבו באכר ואלימאן
הנוכר לעיל להמית את "בוחראן" תוכן מחמד שיעץ לו להכרית
את ישראל ויעשו כן. ויודע הדבר למחמד ויגרש את אבו באכר
מסניו. וילך אבו באכר ויכבוש לו סי' ערים ויתנם למחמד לסתנה
ויכתרו ברית שנית ולא הרע ליהודים *).

ויעל מחמד וילחם עם מלך היראקליוס ובנו קוסטאנטינוס וילכד

1) יש ספקות הרבה צמין ומשנן זה, ולכן נגדרי להאריך
בו ולהכריע ביניהם. יש אומרים שזמין החניאל נסחל משנת
לצירלה (וכן נלחמי צה"י כחיבת יד) ולפי זמין ומספר היסטוריונים
אשר ציינו נסחל משנן החניאל משנת 4344 לצירלה (כי שנה
זאת 5605 להם שנת 1261 לחניאל) * וצדוק הספרים נלחמי
משנחל משנת 4374 (שהיא שנת 614 לסחשן הספרים)
וכן חשבו גם אחר.

* אין כאן כל ספק החניאל (משנת מהמד) או תאריך המוסלמים
התחיל בשנת ד"א עשרה ומתאריך המוסלמים בזמנו אין סתירה כלל
כי הישמעאלים מינים את שנותיהם ללבושה ושנת עכור אין להם וכל
שנותיהם הן בנות ייב חרשים ולכן יתוסף להם בכל שלשים ושלש שנות המה (בערך) שנה
אחת ועין נוספו להם במשך תאריכים מ"א שנה בערך. וזה משיש. אך בזה הגהנו את
המספרים כפינו כמו שהם לבלי להביא ערובות בחשבונות המהדר.

** [הספר הזה הוא רק הדבר והוא באמת ה' אבו באכר עיניו מנכרו הקיר שנה ועשרות.

תבואות מעשה הארץ, זמן ב' הארץ תכס

ממנו כל ארץ אנטיוכיא וארץ ארמעניא ומארץ אנאטאל וארץ הקדושה. אכן העיר ירושלים נשארה תחת יד היונים. וימלך מחמד י"א שנים וימת.

4385 מלך תחת מחמד--אבו באכר אלכאליפא אלצדיק הנ"ל (ר"ל מנזע הצדיק) ורוא חמיו של מחמד, כי מחמד נשא בתו הבתולה ולכן הסיב שמו אבו באכר ר"ל אבי הבתולה, כי מכל נשי מחמד לא היתה בתולה כ"א בת בן ריש גלותא הנזכר *) וימלך אבו באכר ב' שנים וימת.

4387 מלך עומר בן קטף הוא היה גיב חמיו של מחמד. ובשנת 10 למלכו היא שנת 4397 עלה בעם רב על ירושלים ותבוא העיר במצור גדול ובסוף כבשה וילכדה מיד היונים ויכרות ברית עם הנוצרים שי'תנו לו פדיון נפשם ומס מירי שנה בשנה. ויצו לבנות את בית המקדש" ועל תלו ככראשונה. ויחן אל המקדש הכנסה ושדה אחוזה עד היום הזה. ויבן בנין גדול על מקום המקדש הנקרא בל"ע "אלסאכרא" והוא על תילו עד היום הזה. גם כבש כל ארץ דמשק ואיססאהאן (פרס) וארץ מצרים ע"י שר צבאו עומר בן אלעאין וכבש גם עיר אלכסנדריה ושרף את קבוץ הספרים (ביבליאטהעק) אשר באלכסנדריה מימי קדם אין ערך להפסד זה והושבית ממשלת המאמעלוקי במצרים, ותהי גם כל ארץ מצרים תחת ממשלת הפאליפי עד זמן שעלו הטאטארי (4502) ויבן את עיר קאירא (ויקרא את שמה "קאירא" על שם הדאגה הגדולה והצער שהיה לו בעת הבנין) הנקרא "אל-מאצרי" (ר"ל מצרים) ויישבת המנהג הרע שהיה ליונים בעיר פסמט (עיין צוען) שביום ישעולה הנילוס לקחו כלה יפיפיה ויעלת חן ממשבצות זהב לבושה ורכיד הזהב על צוארה ויוליכו אותה בתופים ובמחולות על שפת הנילוס וישליכוה בו כאמרם שבזה יעלה ויורב ויגדל הנילוס. כל זה היה בשנת 4400.

*] עיין בעמוד הקודם בהקדמות.

**] ר"ל ציה לבנות על מקום ביהמ"ק את בית דחפלה הנז' בסמוך והוא נקרא

אצל חרו הארץ על שמו עד היום.

תל תבואות מעשה הארץ, זמן ב' הארץ

4402 מלך כאלוף אסמאן (או אסמאן) בן עפאן והוא חתן מחמד. ויכבש בשנת 4406 א' ראדום, וכשנת 4413 גם א' קיסרם (ציפצין).

4413 מלך עלי בן אבו מאלב והוא ג'כ חתן מחמד ובעיני יושבי ארץ פרס וכו' נחשב בערך מחמד חמיו והם מאמינים בו לנביא ועד היום הם ב' כתות מאמיני מחמד ומאמיני עלי ושינאים אלה לאלה (גם נמצאים בהרי הלכנון ובסוריא שמאמינים בעלי). וכזמנו היה מעשה בוסתנאי שהוא ממשפחת דוד המלך ויתן עלי לבוסתנאי לאשה את בת מלך פרס שכבש, אחר שנתגירה. וכזמנו כבשו הישמעאלים אסירקא וכל אנאטאל וכל ארצות המערב.

4419 מלך חסן בן עלי .

4434 מלך מאעוויא בן סופיאן וכזמנו היתה מחלוקת ביניהם בדבר הממשלה והמלכות.

4437 מלך עכד אלמאלעקי, הוא עשה שלום עם היוונים ויכרות ברית עם יוסטיניאן השני מלך קושטא. ויכן את רמלא 'עין מקומי) ומקומות אחרים בארץ. ומחוז קרית יערים (אבוגוש) נקרא עד היום בני אלמאלעקי אולי על שמו *). וכזמנו מלך עוד חניאני בן יוסף בעיר עיראק וכבכל (בשנת 4459).

4467 מלך ואליד הראשון בן עכד אלמאלעקי .

4502 עלו המאטארי (הם השורקי) ממדינת טורקמאן סמוך לים כספי עם אשר לא יספר מרוב וכבשו כל א"י וארץ סוריא וכל ארץ קאסארוציא והחריבו כל מקום מדרך כף רגליהם. ומלכי הישמעאלים נלחמו עמהם מלחמות גדולות ויגרשו מן הארץ ויעלו ויבאו עוד פעמים ושלוש (כאשר אובד לקמן). ועד לאחר שנים רבות עשו שלום ביניהם וקבלי המאטארי דת הישמעאלים ונעשו אהובים והיו לעם א' עד היום הזה. ואלה הם

*] ראה למעלה עמוד קמ"ו. והשערת המחבר שם שמקורו בהשם עמלק, וגם השערתו הנוכחית מופנית: 'עין בהערותיו שם.

הבואות: מעשה הארץ, זמן ב' הארץ תלא

המורקיס שנמצא מעט מהם בארץ הזאת (כי רובם הם ערבי/ישמעאלים) אכן הרבה וכמעט כולם הם יושבי אנאמאל ויושבי ארץ מורקיא שבאירופא, ותרתי הארץ תחת ממשלת הפאליפי כמאז וכמקדם. 4523 מלך פאליף אלמאנצור והוא בנה בגדר (בכל החדשה).

4546 מלך הארון אלראשיד (ד"ל הישר) וימלך עד שנת 4569 והוא השלים בנין עיר בגדר הנ"ל.

4567 היתה מלחמה גדולה בארץ בין סאראציני (הישמעאלים) ובין הערביים ונחרב עזה ואשקלון ציפין ובית גוברין.

4572 קמו הישמעאלים על כומרי הנוצרים בירושלים והרגום.

4573 מלך אלמאיון בן הארון הנ"ל עד 4603.

4628 עלו שנית המאמארי וכבשו א"י וארץ מצרים ובשנה

ההיא מלך איבן אחמד איבן מולון סולטן במצרים וימלך עד שנת 4644 וילחם עם המאמארי.

4729 מלך מעאז ממשפחת פאטימימי והם הפאליפי

בקאירואן (צירעני; עיין קריה) וכבש מצרים וסוריה וא"י ומישבו בעיר אלמצר (קאירא).

4756 מלך פאליף אלחאפים במצרים 'השלישי' ממשפחת

פאליפי פאטימימי הנ"ל (והוא רדף הנוצרים עד מאוד. בשנת 4772 עלה ירושלימה ויגרש המאמארי משם. ויהרס הבנין ישבנה

קונשטאנטין על קבר ישו עד היסוד כו, וימלוך עד שנת 4781.

ויבאו האנשים הבאים מארץ המערב ארצה הקדושה ויספרו ליושבי המערב את כל אשר עשה חאפים לנוצרים ויאמרו לאמור יסיד

היהודים היתה עמו להרע לנצרים וביותר ישם גלוי לו שיבאו מלכי המערב ללחום עמו. ורכה רעה זאת היתה הסיבה שלאחר

זמן כאשר עלו כאסת ארצה הקדושה ללחום עם מלכי הארץ ששכו כאש חמתם בעו"ה על עם ה' אחינו בני ישראל והם גזרות

תתנ"ו הידועות. ואין אאריך בהן.

4781 מלך פאליף דאהיר בן חאפים הנ"ל. ויהנן את הנוצרים

ויתן להם רשות לכנות בית תפלה בירושלים.

4800 עלו המאמארי שלישית תחת ממשלת המלך סילג'וק

תלב תבואות מעשה הארץ, זמן כי הארץ

ממשפחת הילדוקיאן. והמלך סילגיוק הצליח בכל אשר פנה. וילחנו המאטארי עם מלך מצרים ויקחו את ארם ואת ירושלים ואת הערים אשר סביבותיהם ביד חזקה ויטורו את חיי הנוצרים אשר מצאו שם, בעזרה קשה, ויכבדו עולם עליהם.

4859 ויקמו עוד הישמעאלים ויקחו מירם ירושלים וסביבותיה בשנה ההיא ישעלו מלכי אירופא (הנוצרים) ארצה הקדושה.

עד כאן זמן השני.

סדר הדורות בזמן הזה.

גם בזמן הזה לא נודע לנו סדר מחבטי ומנהיגי הארץ כ"א מעט מזער. בשנת 4521 היה מחלוקת בארץ בכל רב אחא משבחא המחבר השאלתות עם ראש הגולה, ועבור המחלוקת לא נסמך ר"א לגאון ועלה מכלל לא"י ומת שם. 4543 בזמן ההוא היה גאון בארץ בבל ר' יהודאי. והי איש א' מבית צור (עין מקומו) ושמו ענן והי' תלמיד ר"י הגאון הנזכר ותיח היה בתהילה והבירו בו שטין פסול מפני כן לא נסמך לגאון וגם לא סייעוהו מן השמים להיות ראש גולה, ומפני המינות שהיתה כלנו העלתה שרטון ועמד להסית את ישראל מעל קבלת חמשים ונעשה זקן ממרא ע"ס ביד לבלתי שמוע אל השופטים וחבר ספרים והעמיד תלמידים ונדה מלכו חוקים לא טובים. כי אחר החרבן נדלדלו המינים (הצדוקים) עד שעמד ענן וחזקם והתפשטו גם בארצות המערב ובמצרים וגם בא"י. והיה להם בא"י שייך א' הנקרא אבו אלפזי' והיכר ס' "אבור אלפזי'" (הנזכר לפעמים בתשובת הרמב"ם) וכתב בו מסיתות ומדיחות. ואחר מות ענן נשארה אשתו האדורה הנקראת "אל-מעלמה" (ר"ל הרבנית המחבמת) וסומכין כקבלתה ושואלין זל"ו איך עושה "אלמעלמה" ועושין כמותה. ובעת שנתחזק הנשיא ר'

תבואות מעשה הארץ, זמן ב' הארץ תלג

יוסף בן אלי בארץ המערב הישפילם וכבר נאכדו מן העולם.
4787 נכמך הנגיד ר' שמואל הלוי בר' בן ניקמליי בעיר
קוטובא בספרד. ועשה טובות לכל ישראל גם ליזשני עיר הקדשי
ועוד היה מספיק יומן זית לבתי הכנסיות שבירושלים בכל שנה
ע"כ מזה מוכח שיהיה אז קיבוץ גדול מכני עמינו בירושלים
ויותר מזה לא נודע לנו מטעם אחינו ב"י באה"ק.
מלכי הישמעאלים הם ע"פ הרוב אוהבי היהודים וישבו בטח תחת
ממשלתם ולא כמו תחת ממשלת היונים שהיה להם גזרות וצרות.
אכן כשעלה עומר בן קטף ארצה הקדושה והוא שונא לנוצרים
דיגרשם בשנת 4398 מעיר מכריא נתגרשו גם היהודים עמהם
מעיר הזאת.

עד כאן סדר הדורות בזמן ב'.

זמן השלישי

זמן שעלו מלכי אירופא עד שחלך סולטאן סלימאן.

4856 ויהי כאשר שמעו הנוצרים יושבי אירופא צרת
אחיהם אשר בירושלים ואת העבודה הקשה אשר עובד בהם ע"י
הישמעאלים, ויקנאו להם קנאה גדולה ויתקבצו מכל הארצות
מאשכנז צרפת ספרד אינגלאטרא איטאליא עם רב אשר לא יספר
מרב אנשים ונשים כל נדיב לב לעלות וללהום עם הישמעאלים
לקחת הארץ מידם ונתתה עת צרה ליעקב לאחינו יושבי המערב
ארצות הנזכרות והם גזרות תתנו אשר ספרם ר' יוסף הכהן
בספרו רכרי הימים. ויהי מספר העולים כשיש מאות אלף איש
וילכו כשבעה דרכים כים וכיבשה (דברים כ"ח כ"ה) וכראשם

תלד תבואות מעשה הארץ, זמן ג' הארץ

גומספירדא דוכוס לומורונגיא ועוד ישרים רבים וילכו ויסעו דרך קושמא ואנאטאל אנטיוכיא טרכלוס בירות צידון צור ועכו. וישמעו אנשי ירושלים וינע לככם וימס ויחזיקו את חומת העיר וישימו כתוכה אנשי חיל בר ולחם ומזון וכלי קרב לרוב כי כן צוה להם מלך מצרים אשר כבש ולקח ירושלים מיד המאמארי ביד חזקה בשנה ההיא. ויחזקוה מבית ומבחוץ.

4859 ויהי בשנה ההיא כיום השביעי לחודש יוני (הוא תמוז) ויבאו הנוצרים דרך רמלה לסני ירושלים והם כארבעים אלף נפש אדם והנשארים מתו ונהרגו בדרך ויצורו עליה ותבוא העיר במצור. ובתוכה כארבעים אלף איש שולפי חרב והנכחרים במחנה הערלים לא היו כיא כעשרים אלף רגלי ות'ק רוכבי סוסים. וביום עשתי עשר יום לחודש יולי (הוא אב) לעת ערב אזורו חיל ויקריבו אל חומת העיר מצור וישפכו אליה סוללה ויעלו ראשונים על החומה גומספירדא ואחיו איאוסמאקיא וירדו מהחומה וילכו השערה וישיכרו הדלתות ויביאו את כל אנשי הצנא העירה ויכו את כל יושביה לפי חרב לא נשאר גם אחד. וימליכו עליהם את גומספירדא הנ"ל למלך על ירושלים ועל סביבותיה ועל כל הערים אשר לקחו (ותהי הארץ בידם 88 שנים כאשר אמסר בסמוך).

ובזמן ההוא בנו ערים ומבצרים ובתי תפלות ובמות הרכה בארץ ויקראו להם שמות ממקראי קדש ככל אשר בדאו מלכם ומהם מוסבת שם (כנזכרים השמות במסעות של ר' בנימין שהיה בארץ בזמן ההוא בשנת 4980). גם הגשר הגדול על הירדן הנקרא "ג'ישר איבן יעקוב" (עיין מקומו) נבנה סהם ממלך כאלדואינו הרביעי. חומת עיר ירושלים שנבנה בזמן ממישלת האדריאן (עיין מקומו) תיקן כאלדואינו הנ"ל בשנת 4872.

וילחם עמהם כאליפא מלך מצרים ויננפו הישמעאלים לפניהם ואין לאל יד כל מלכי מצרים להשכית מלכות הנוצרים בארץ (במישור) אשקלון הרג גומספירדא מחיל מצרים קי אלף אנשים).

וישמעו בארצות המערב כי כל הארץ נכבשה לסני אחיהם

תבואות מעשה הארץ: זמן ג' הארץ תלה

וישמחו שמחה גדולה ויעלו ויבואו עוד עד ישיבה פעמים כאשר אזכיר לקמן.

4907 עלו עליה שנית עם רב ובראשם הקיסר קונראד השלישי ומלך צרפת לודוויג השביעי.

בשנת 4980 מלך במצרים מלך צאלאדין (המולך מעצמו) ולקח א"י מיד הפאליסי, כי עד הזמן הזה היתה א"י תחת יד וממשלת הפאליסי, והוא הפריד ממשלת הפאליסי וחבר א"י עם ארץ מצרים ומהי ממשלתו נפרדת מיוחדת. (וימשלו משפחות צאלאדין במצרים עד שנת 6010 שאז התחילה ממשלת המאמעלוקי).

4947 ויקם צאלאדין (1) מלך מצרים ויעל ארצה הקדושה וילחם עם גויאדין מלך הנוצרים כגליל אצל הר קורן חישין (עין מקומו) ויגנפו הערלים לפני חיל צאלאדין וישב את גויאדין. ויקרב צאלאדין ירושלימה ויצר עליה ותבוא העיר במצור ויך חומותיה עד רדתה וייראו אנשי העיר מאוד ויתנו העיר בידו ויתנו לו כסף פדיון נפשם וילכו הם ונשיהם ומסם חפשיים, ויבוא צאלאדין העירה ויצו לשכר את פעמוני הבמות וישימו הסוסים בבמותיהם לחרפת הערלים. ולבנין מקדש ה' בכר מאוד. והקול נשמע ויתנו את שאר הערים הכצורות אל צאלאדין לא היתה קריה אשר שנכה ממנו. והוא הישכית מלכות הנצרים בארץ. ואלה המלכים אשר מלכו על הנצרים בארץ יהודה במשך הזמן ההוא.

א' וימלך נוספריא מבלוניא. וימת וימלך תחתיו
ב' באלדואינו אחיו. וימת וימלך תחתיו
ג' באלדואינו די בורגו (1). וימת וימלך תחתיו
ד' סולקוש חתנו. וימת וימלך תחתיו
ה' באלדואינו בנו. וימת וימלך תחתיו

¹ המהרר חזר לשם בפרשיות את כבישת א"י ע"י שלטון.

(1) אכן בצמריהם מלאתי ששנת 4876 מלך צאלדואינו כראשון
ובשנת 4942 מלך ראינולד מקאטניולן. צאלדואינו השני (אחי
ראצברט) ועמו מלך יאהאן נוצריענבע וימת יאהאן בשנת 4997 עכ"ל.

תלו תבואות מעשה הארץ זמן ב' הארץ

ו' אמאלדיך בנו. וימת וימלך תחתיו
 ז' באלדואינו בנו המצורע. וימלך תחתיו כחיו
 ח' את באלדואינו בן אהותו והוא נער וימותו. וימלך תחתם
 ט' גואידו ושם אשתו שיכילה בת מלך אמאלדיך אם
 הנער. בימיו נלכדה הארץ וימליכו ישרי החיילים
 י' את אינריקו מקאסאניא תחתיו עליהם למלך ויפול כעד
 החלון ככמולומעא (עכו איתת. לדכה"י לרי יוסף הכהן דף ל"ד ע"א).
 ואף שכבר הושבת מלכותם ע"י צאלאדין קנאו אחיהם
 בארצות המערב לעלות וללחום כער אחיהם. ולא עלתה בידם כ"א
 על משך זמן לא ככור ויכבשו דוקא ערים אחרות ולא כל הארץ
 כאשר אזכיר.

4949 עלה שלישיית עם רב וכראשם קיסר פריעדרין
 בארבראסא הראשון. ופיליפי אויגוסטא מלך צרפת וריכארד
 הראשון מלך בריטאניא. ויכבשו כל מדינת ארמעניא וסוריא
 ויטבע פריעדרין בנהר וימת ויקבר באנטיוכיא. גם בניגתים עלה
 הקיסר היינריקוס מלך אשכנז ועם רב כחול הים (והוא חזר
 לארצו) ויצורו על עכו וצאלאדין אסף גם הוא עם כחול הים
 והעמיד חיל הנוצרים כמצור ועמדו אלה נוכח אלה ימים רבים
 עד שנצחו הנוצרים את צאלאדין ויכבשו עכו ושאר מקומות על
 זמן מעט) אך ירושלים נשארה ביד הישמעאלים.

4962 שלשים יום להדש מאי (סיון) היה רעש גדול ג'
 ימים בארץ המזרח אשר לא היה כמוהו מימי עזיה מלך יהודה
 ויפול חלק גדול מעיר עכו וחצר בית המלך וימת עם רב ותפול
 צור כלה גם ארקאס (ערקי) העיר הבצורה גם מראבלום. והי
 רעב גדול בארץ. ואח"כ מגפה גדולה. ולא היתה עוד לנוצרים
 תקומה בגליל ההוא.

4977 עלה רביעית עם רב וכראשם מלך אונגארי
 אנדרעאס השני (ועלה דרך הים).

4979 צוה סולטאן מלך אלמואדעם בדמשק שמלך על
 הארץ להחריב ולהרוס חומות ירושלים. חוץ מן המבצר מספר
 שלא יחזיקו עוד הנוצרים. ויעשו כן.

תבואות מעשה הארץ, זמן ג' הארץ תלז

4988 * עלה חמישית עם רב ובראשם פריעריך השני ויכבש א"י מיד צאלאדין, וקורדוס בן מלך צאלאדין הושב בירושלים כרח וימלט. וילכד פריעריך ירושלים וערים רבות. ואת מלך יאהאנים אשר כבר מלך בירושלים אחר מות אינריקו מקאפאניא הנל נרש מיצם והושיב פריעריך על כנו הראשון. ויתן יאהאנים את כתו יוליא לפריעריך לאשה ויתן לו את ירושלים כמתנה לו ולזרעו לאחוזת עולם. והקיסר נמשח ונכתר שם בירושלים בכתר מלכות. (על כן מתיחסים קיסרי רומי או קיסרי אשכנז וכתת קיסר אויסטריא בווען את עצמם בשם "מלך ירושלים").

4999 החלו אצילי הנצרים שבכלכות ירושלים לבנות חומת ירושלים ובפרט מכצר א' בצד המערב. ויבוא האמיר דאוד מעיר אלקערק ויכבש העיר ויהרג מהנצרים ויהרג הבנוי.
5003 החלו שנית לבנות המכצר ויבאו בשנת 5004 רביעית חיל באריסמיער (טאטארי, טורקען) עם מלכם קאסיונים וילכדו ירושלים ויעשו בנוצרים הרג רב והפילו בנין המכצר החדש וגם בנין קבר ישו.

5008 עלה ששית עם רב (והיא עליה האחרונה) ובראשם לדוויג מלך צרפת ויעל דרך מצרים ללחום תחלה עם מלך מצרים, וימצא במצרים קשר על בית צאלאדין ואז כלתה ממשלת בית צאלאדין והתחילה שנית ממשלת מאמולוקי וסולטאני 'כמו שכתבתי לקמן ממלכי ארץ מצרים).

5025 ** עלו חמישית חיל טאטארי ויהרגו בירושלם עם רב.
5037 מלך בארץ (פאליף) סולטאן מאחמד בן קאליאן. ויבן כמה בנינים בירושלים. וכן "פירפאת סולטאן" מחוץ לעיר (כן מצאתי בכתב חרות על אבני בנין בריכה הגזכרת בכתב ערבי בשנת 698 למנינם).

* מ"ה וצ"ל 4988.

** טעית וצ"ל 5020, ואז עלו חמשה ממשלת הבאן הולאני.

תלח תבואות מעשה הארץ זמן נ' הארץ

5040 מלך כארץ סולטאן סייף ערדין קאליף במצרים.
5051 עלה אסא סולטאן מאמולוקי מלך מצרים על עכו
ומראכלוס וכו' וילכדם ויהרג הרבה מהנוצרים ואז גרשו מן הארץ.
עד היום הזה שאין להם לא ממשלה ולא ערים כ"א הם גרים כארץ.
והימים אשר מלכו וישבו הנצרים כארץ הם 192 שנים.
וכל מעשה המלחמות אשר נלחמו עמם מלכי מצרים כל ימי
שנתם כארץ הלא הם כתובים על ספר דברי הימים לר' יוסף הכהן.
ותהי הארץ תחת ממשלת מלכי מצרים המאמולוקי.
הנה יצאתי מעצ מנדרי לכתוב קצת מיחוס מלכי משפחת
אוטמאן אף ישכרוב הימים לא היתה א"י תחת ממשלת מלכי
אוטמאן (כ"א מלכי מצרים) אולם מאחר שזמן מלך סאלים ועד
היום הזה א"י תחת ממשלתם אוכזים כקיצור נמרץ.
והי בזמן המהריב הגדול והגורא גנגיסקאן מלך טאטאריא
בישנת 4970 וילחם עם כל מלכי אזיא המזרחי ויכבשם והחריב
את ארצם ומכל אשר הישיג לא השאיר שריד. ויכרחו וימלטו
ממלכים אלה אל אדמת נבר והיו שוכנים במדברות. וככלל אלה
היה מלך א' בונח'אבי אב אוטמאן אשר שלשלת יחוסו הולך עד
ישמעאל ומצד א' עד יפת בן נח. והי בשנת 5060 כאשר עלו
הטאטארי עוד מארצם כארבה לרוב ויעשו הרג רב ככל הערים
אשר באו שמה. אז עזב עלאדין מלך גונא (כארץ המזרח) את
כל מלכותו כדי איש חיל וישמו אוטמאן הוא בן בנו של המלך
הגזר שכח בזמן גנגיסקאן. ויבחרו עם הארץ את אוטמאן למלך
ללחום עם הטאטארי. והי איש מצליח וילך הלך וגדול עד
כי גדל מאוד. ויבאו ארצה אנאטאל וילחם עם היונים וילכוד
את כל ארץ אנאטאל וישב בעיר כרוסא וכל יוצאי חלציו
הרחיבו את נכולם ומלכותם.
הוא אוטמאן ראש יחוס קסרי הישמעאלים אשר כעת
מושבם בקושטא. וע"ש נקראת מלכות אוטמאן.
5162 ויעל טימארלאן מארץ המזרח ושם עיר מלכותו
סמראקאנד במדינת מאנגאליי וכבש כל ארץ פרס וכל ארצות

הבואות מעשה הארץ זמן ג' הארץ תלת

המורה (מיטמעל אדען). ובשנה הנזכרת כבש כל ארץ אנאמאל וסור' וארץ הקדושה וכל מקום מדרך כף רגלו החריב והרס. גם כנן החזק והמפואר מימי קדם עיר כעל ביק (עין מקומו) בכקעת הלכנון החריב והרס והוא חרב ער היום הזה. וילחם עמו ביאסמוס מלך אנאמאל יממשפחת אוטמאן הנזכר) ויפל ביד מיטארלאן ויתפשהו ויאסרהו והוליכוהו בסל של כרזל ויהי מלקט עצמות תחת שלחן המלך מיטארלאן. ואחר מות מיטארלאן כבש מחמור ישמעאלי הראשון בן בנו של ביאסמוס הנזכר כל המדינות אשר היו תחת יד מיטארלאן והרחיב נכלולו וילחם מלחמות רבות ויכניש מדינות הרבה עד שכשנת 5175 הגיע עד גאלצבורג בארץ באיערן (ארץ מולרתי). גם ארץ הקדושה חזרה תחת ממשלת מלכי מצרים.

5213 בשנה הזאת ויבא סולטאן מחמד השני (הוא דוד התישיעי למלך אוטמאן הנ"ל) ועל על עיר הגדולה קושטא ויצר עליה 54 יום. וביום כ"ט לחדש מאי (אייר) כיום ניד למצור כבשה ויהרגו ביושביה לאלפים ולרבבות והשכית מלכות היונים. והימים אשר מלכו מלכי היונים (הנוצרים) בשטאמבול 1121 שנים. וישב מחמד הנ"ל בשטאמבול ויכבוש כל ארצות המזרח והמערב וכל אשר יפנה יצליח. וילכד שתיים עשר מלכויות ומאה עירות גדולות ובצורות ויגיע עד אי רודוס ולא הצליח שם כי היונים יושבי האי אורו חיל ויגישום מהעיר ומהאי וישוכו ללדכם ולא הגיע לארץ הקדושה והיא עורנה תחת ממשלת מלכי מצרים. 5278 ותהי מלחמה בין סאליס מלך ישטאמבול בן בנו

של סולטאן מחמד השני (דוד י"א למשפחת אוטמאן) עם סולטאן קאמסיסין מלך מצרים ויחנו בעיר חלב (אלעפסא) ויאסוף הסולטאן מלך מצרים עשרת ממאטולוקים ומערכיים. וינוסו מפני חיל סלים הגניצארי (איניטשארען) וימת גם מלך מצרים בן 76 שנים בשנת 16 למלכו ולא שמע קול מלחמה עד היום ההוא. ותבוא כל ארץ הקדושה תחת ממשלת מלכי אוטמאן עד היום הזה ויכרות סאליס ברית עם אנשי טריפאלי (טרכלוס) צידון

תמ תבואות מעשה הארץ, זמן ג' הארץ

בירות עכו דמשק, ויבוא אל ארץ יהודה ויעל ירושלימה וילך אל מקדש ה' ההרוס וישתחוה שם. ויסע משם סאלים ארצה מצרים וילחם עם סולטאן מומוכירא דיארדאו אישר כחרו הממלוקי אחרי מות סולטאן קאמפיוסון ויכבשהו ויתלחו על העץ וילכד כל ארץ מצרים ותהי גם מצרים תחת ממשלת מלכי אומטאן עד היום הזה. ויבנש עוד מדינות אחרות ויגיע עד עיר ווען הבירה (שנת 5279) ושם הוכה. וימת סאלים בשנת 5280 וימלך סולטאן כליטאן בנו אחריו *).

עד כאן זמן השלישי.

(*) בעל ספר שבט יהודה בגזרה י"ד נוספר וכחז שצירושלים היה נולך רוציעו (ונוכחי המלכים) והוא נולך חסיד ולוהב היהודים. והיתה לו אהבה ואהבה עם האפיפיור צרופי. והאפיפיור גזר גזרות גירוש על כל היהודים וישני ננושלחו והכל בסיבת שאלת לחותו שאגיסה שאיבת היהודים עד נאלד. וישלחו היהודים ירושלימה למלך רוציעו לדבר על לב האפיפיור אהבו לבעל הגזרה (והודיעו לו כי לחותו המרשעת היא סיבת הגזרה) ואם יש הוללות ננוון דבר הזה עליהם לשלם מיד. וישני להם המלך דברים טובים ויחזקם ואנלם ולאפיפיור כחז בקשות להשיב נמסבחו אשר כחז על היהודים. וישני לו שבבר דבר לחותו ואין להשיב. וישלח לה המלך שלוחים וכדר לה מלה חלק פרחים מלך היהודים. ותהי לאשה אחרת. ותבקש מלחמה להשיב ולהחיר את כדרו כי כנענו רחמיה על היהודים. ויען האפיפיור לא כן כי אם שנוכרו רחמי הנה אליך. ואז נזה האפיפיור לקרוב כחז הגירוש וישלחו היהודים צוקומם ע"כ. (לפי שבחצתי לעיל היה רוציעו בזמן צאלדואינו השני (כי היה אחיו) ויוולך עמו יאהאן נוצריענב שנת 4997).

תבואות מעשה הארץ: ימן ג' הארץ תמא

סדר הדורות בזמן הזה.

ואעתיק מעשה שהביא בעל סדר הדורות בסוף חלק א' וז' לז' בשנת ה' שפ"ג למד ר' יוסף שמש הנ"ל בשיבת הגאון הקדוש מהו אליהו בעל שם בקי וירמזו וסיפר לו כי ק"ק וירמזו היה קהלה מחורבן בית א"י והיו שם שרים גדולים וחשובים שםם דלבורגר. והיה לאחר בן משכיל ויפה תואר ורצה ליסע למדינות ההוקות ללמוד לשוניהם ורצה ללמוד גם לשון ישמעאל ונסע לירושלים ומרבני הדרך הוציא כל ממון שנתן לו אביו. והיו היום וחלה והגיע עד שערי מות והיה מוטל באשפה וצווח כלשון אישנו בדמעות אם היו יודעין מי הוא ומי משפחתו או היו מרחמין עליו כי ביר אביו לשלם כפלי כפלים למי שיטיב עמו. ולית דמשינות כ"י כי לא הבינו לשונו. והיו בעבור יהודי א' איש הכיר בלשון אישנו שלה תבא אחר רופא ולקח אותו לביתו ונתן לו כל צרכיו והשיבנו במטה יפה ושלם לרופא שרפא אותו ונתן לו ללמד לשון ישמעאל. ובתב לאביו כל מה שעשה לו יהודי אחר שהצילו ממות ונתן ממון מה שהיה מצטרך וישמח אביו מאוד וישלח לו ממון הרבה ושיתן ליהודי כפל כפלים. וכשנסע לביתו נפטר אביו וגשאר לו כל עושר וכבוד מאביו עושר גדול ובתב בספר זכרונות להטיב עם כל יהודים כל דורי דורות שיצאו ממנו. וזוהי יצא המנהג בזוירמזו כשיש ה"ו איזהו מת והוציאוהו לקברה יצאו ב' משרתים מן דלבורגר וטמא בירם ללות המת גם כי משרתים יצאו כנ"ל לפני חתן וכרה לחופה ונחזרתם לביתם ומשרת א' לפני הנשים. וכשצדו האומית על ירושלים וכבשו אותם או הרגו רבים מיהודים ומהם לקחו בשכיה. ובתוך ההיילות היו ראש א' מבני דלבורגר חבר צאת אבותיו והטיב מאוד ליהודים ולקחה למדינתו ונתן להם נהלה לכנות בתים. וכשהיה איזהו מת הרישעו אנשי המקום (') ושלה מאנשי היל שלו להצילם והיו כן עד שנחרב ק"ק וירמזו היו תמיד הולכין מאנשי חול שלו

[1] ר"ל אנשי המקום היו מכשירים לבית את המהמורדני המצאנו.

תמכ הבואות מעשה הארץ זמן גי הארץ

לסני מת וחתן וכלה. כל הנ"ל סיפר הנימ אל" בעל שם עכ"ל.
(ואיזהו שנים טרם צאתי מחורל חבר א' מגדולי משפחת דאלבערג
הנ"ל ספר למוכת ישראל וכו' דורש מוכ להם והזכיר ג"כ איזהו
דברים ממעשה הנזכר. כי עד היום הזה נמצאה שם ממשפחת
הנזכרת והם אוהבי היהודים עד מאוד מסיבה הנזכרת).

ממעשה זה מוכה שישנים הרכה קודם שעלו הנוצרים
ירושלימה נמצאים שם יהודים מכני מדינתנו (אישכנז) שהבין
לשון בן השר הנזכר.

ואלקט איזהו לקטים מספר טענות של ר' בנימין די
טורילא ז"ל שהיה בארץ בשנת 4930 לדעת מעמד ומספר ב"י
בימים ההם :

באנטיוכיא מצא כמו מנין מישראל והם אומוני הזכוכיות.
בלודקיא כמו מאתים. כנבל (ביבלוס) כמו 150. בבירות כמו 50.
בצידון 20. בעזר 400 ויש להם ספינות כים. בעכו כמו מאתים.
בקיסרין כמו 10 יהודים ומאתים כותים. בלוד יהודי א' צובע.
בשכם מאתים כותים. בבית גוברין 3. בנוב 2 צובעים. כרמלה
30. ביפו יהודי א'. באשקלון כמאתים יהודים וכשלוש מאות
כותים. כירעאל יהודי א' צובע. בשונם היא טורון דליש גברא
לריש (1) 300 יהודים. בטבריא כחמישים. בגוש חלב 80. כרמשק
ג' אלפים. בירושלים כמאתים שדרים תחת מגדל דוד כפאת
המדינה עכ"ל. (והנה צפת לא הזכיר ומוכח שלא היה בימים ההם
ישוב מבני עמינו אף שהיתה עיר ומבצר גדול כנזכר ברכה"י
מלחמת הנוצרים והישמעאלים לר' יוסף הכהן. גם חברון לא
הזכיר ומוכח שלא היה שם אז ישוב מבני עמינו).

(¹) לז"ש גברל לריש : לפי דעתי הכונה de les Chevaux legers
לז"ש די גלואלעריש שיוצאים שם חיל הפרשים. וזוהי הנה
עורין (טלרזוס) " וז"ל עזר דרך צאצאם שצבא בזמן עלייתם
הנוצרים, חז"ש שם צודא לא היתה חבונת עיר שום כמו טקודע
ונוצחות עד היום הזה (עין שום) או כונתו כל כפר טוראן אל
חזקן טקודע עד היום ,

תבואות מעשה הארץ זמן ג' הארץ תבוא

זמן' מה קודם יהיה ר' בנימין הנ"ל בארץ עלה ר' יהודה בעל ספר הכוזרי, ובשעה שנכנסם בישעיר ירושלים הלך בקרסוליו על הארץ לרצות את אבניה ויקונן הקינה ציון הלא תשאלו לשלום אסיריך שחבר הוא כנודע. ויקנא בו ישמעאלי אי בראותו דכקותו באדמת הקודש וירמסרו כסוס וימת *).

4971*) שנה זאת העיר ה' רכני צרפת ורכני אנגלאשירא ללכת לתוך ירושלים והיו יותר משלש מאות וכברם הטלך (מלך מצרים) כנוד גדול ויכנו להם שם בתי כנסיות ומדרשות. גם רכינו הבהיג יהונתן הכהן (המפרש להר"ף מסכת עירובין) הלך לשם ונעשה להם נס והתפללו על גשמים ונענו ונתקדיש שם שמים על ידיהם (בסוף ספר ישכר יהודה).

5027 יעלה הרמב"ן ירושלימה כנודר בסוף פרושו על התורה ובמכתבו היקר שכתב לבנו הנדפס בספרו תורת האדם ובסוף ישעיר הגבול. וכתב בכללו וז"ל ויושבני (של ירושלים) קרוב

1) ויאלחצי ונגדרי לבחצי כחן נח"ל. צוון הזה היה צוויחת קפרד ר' מנחם בן קרוק הספרדי והוא חזר ספר נחצרת שהציא רש"י פעמים הרבה צפרושו על התורה, וכן הציאו הראש"ע ז"ל בספר ויאלחצי (עיי' בספר קורא הדורות דף ז' ע"ב). ובחצוזה לפי שאלחצי שגבה גדולה דדצרי הגלון צעל סדר הדורות שכתב (צדף ל"ג ע"ה) צס מנחם בן קרוק קופר כלעון צשער ירושלים צוון החרצן וכו' חצר ספר שרשים והוא פירוש המלות עכ"ל. סקבר שהוא מנחם צ"ס הראשון צוון החרצן שחצר ספר נחצרת הו"ל ונעלם נמנו שה' עוד חכס שצמו ריוצ"ס.

* הספור הזה ימנה כנודע בכלל ההגדות.

1) כרחיצאות הקדמות נדפס בסעות 5171, והיקבע להלן לפי סדר זמנא. אכן כבר היצר המחבר בעצמו בהקדמותיו יבאשים יסרי תבואה כי בסי ישכר יהודה ששאלו הנחמק את המאמר הזה כפל טעיה ובמקום הקציר צ"ל דא חקקצרא ולכן קבעו אלהנו את המאמר הזה מה במקומה ושבת העליה ושמות הרבה מרבויה וספר וסיעתם בארץ כנאש"מ העליה לרגל ביליה ארץ ישראל לשנת תר"ס עמוד 24-26.

המד תבואות מעשה הארץ זמן ב' הארץ

לאלפים ונוצרים כתובה כשליש מאות פלטים מחרב השלטון ואין ישראל כתובה כי מעת באו התתרים (5025 *) כדחו משם ומהם שנחרבו בחרבם רק כי אחים צובעים קונים צביעה מן המושל ואליהם יאספו עד מנין ומתפללים בכיתם כשכתות והנה זרזו אותם ומצאנו בית חרב בעמודי שיש וכיסה יפה ולקחנו אותו לבחב"נ כי העיר הפקר וכל הרוצה לזכות בחרבות זוכה והתנכרו לתיקון הבית ובכר התהילו לבנות ושלחו לעיר שכם להביא משם ספרי התורות אשר היו בירושלים והבדילו משם בכוא התתרים והנה הציבו בחב"נ ושם יתפללו כי רבים באים לירושלים תדיר אנשים ונשים מדמשק וצובה וכל גלילות הארץ לראות בהם"ק ולבנות עליו ומי שזכני לראות ירושלים כחרבה הוא יזכני לראותה בבנינה עכ"ל.

קדוב לזמן הזה היה בארץ הרר יוסף איש ירושלים מבעלי התוספות הני במסכת נזיר דף י"ע א" ובושאר מקומות גם הרשב"א הרר שמשון בר אברהם הנקרא ר"ש משנין בעל התוספות ונקרא איש ירושלים ועשה פירוש על סדר זרעים ומהרות ונקבר ברר הכרמל. וכן מצאנו שר' שלמה בן בנו היה בעכו. [וכן הרר שמואל מאכזב כיכמות פ"ב ע"א תוספות בריה שתי קופות]. גם בזמן הזה היה בארץ החכם ר' משה דילין והוא מצא קונטרסי ספר הורה בהיותו טפון במערה מעת שחברו רשבי (עין בספר הירושקין מענין זה רפוס קושמא). גם היה בזמנו ר' יצחק ברי שמואל דמן עכו תלמיד הרמב"ן והוא חבר ספר מאירות עינים לפירוש סידות הרמב"ן על התורה וראיתו (וכת"י) בעיר לאגראן בבית הספרים של ק"ק אשכנזים. גם היה אז בארץ החסיד והנגיד ר' דוד נכד הרמב"ם. והחרים במערת הלל ושמאי המלשינים מארץ מצרים וימותו כיום ההוא ת"ק מלשינים ואחר ב' חדשים נעקרו נשיהם ובניהם מהעולם (סדר הדורות).

תבואות מעשה הארץ וכן ג' הארץ תמה

5082 היה כארץ כעל כפתור ופרח המכונה איש תורי ביר משה הפרחי שחקר ודרש הרבה על שמות ערי וכפרי ומקומות הארץ (*). ובזמנו כבר היה ישוב וקיבוץ מבני עמינו בירושלים וכן בעיר בית שאן היה קיבוץ גדול. וכן בעבר הירדן בעיר ענילון. ויהי כהיום אשר קרה מקרה כי בעוה"ד פרש צר על בה"כ שבירושלים עה"ק ונתן הבית הגדול ועל זה הוצרכו קהל קדש בירושלים להוציא מעות רבות כדי להשתדל לכנות הנהרסות ע"י מלך מצרים (תשובת מה"י קולון סימן ה').

ולא נודע לי מי הוא הצר שפרש ידו כי בזמן המחבר הנזכר (שמת שנת ר"ס) לא נודעה לי מלחמה בארץ. ואולי כונתו על יושבי העיר כי דרכם כסל' למו (*).

אחר זמן מה עלה ירושלימה הר"ר עובדיה הטון מברטנורה מארץ איטאליא מפרש המשנה וישם השלים הכוונה. ומת בשנת ר"ן (מצאתי בספרים שמת שנת ר"ן הוא טעות הסופר. כי הרכיז בתשובתו הזכירו ואמר ה"ל והיה ראוי לכל רבני ירושלים הוא

(*) את שם המצור נסתר עם רעיונות הקונסנ. מסתמית הולדות המדינה
וכן הוצאתו לאור בית המדרש המאשין מקובץ יאצח ספרת ארץ ישראל (ירושלים
תשנ"ד-תשנ"ה).

(**) לא אולי רק ידאי היא המצור המכונה והתשפחות מלחמה מלחמה
הרע בברטנורה. ובמאמריו והתחברים בארץ העברית בירושלים שנת ב' עשרה 22
ספרותו באותה זמן המפורסם כי לנצח המכונים המכונים מנשיא שהתחברו המנשיא
מאחריו על עשרת העיר ואספני המכונים שהיו בארץ המדינה איש אחד מעדת המספרים
את דתי בית האיטאליא ואפי' המה לנקות את המטה המערה במה את בית אשר
בצר ביה"ב לבית המטה להישענאלים יאחזי זמן מה נפל במקרה אחד הכתם
המצור ביה"ב ואספני הישענאלים לבלי תה את היהודים לכנותו מפרש למען יוכלו לעביר
דרכו לבית המלחם ההרשי וההרשי הוא המכר רוב נדא בין היהודים והישענאלים
ובטוח הוצר הישענאלים המכר המכר המכר את בית המכר במנהג המטה
אחד מקדושתם ואז חלבו אחרים מאפי' העדה לקארא ובמקרה גדול אחדו שם
פעלו מאת השולטן כי בקרת הרעה תעשה בדרכה היה לפני שיפטי
העיר הוצת. ושמה יצאו אחינו זכאים בדנים והשין נתן למו לכנות
את בית המכר המכר על חלו ולמנוע במקרה. ומיד המאפי' ללח ספק בדרכו למען
הרשי מנשיא ספרות וספרים לא מכונים המכר על חלו.

תמו תבואות מעשה הארץ, זמן ב' הארץ

היה תלמיד אישננים וראה את כל דברי הראשונים כי היה אחרון בזמן כי אין לו מ' שנה שנתבקש כישיבה של מעלה עכ"ל, ומלשון זה מוכח שא"א שנפטר בשנת ר"ק (').

מעמד הישוב.

בישנה ראשונה שבאו הנוצרים לארץ היה צער גדול ועת צרה לאחיה בני ישראל וכעונות נהרגו הרבה מהם כשכבשו הארץ וירושלים. אכן אחר איוזה שנים שכבר ראו הנוצרים שיד ה' נגעה בהם כי הקים ה' להם לשמן את מלכי מצרים בית צלאדין ישכו לכמח בארץ כנראה מדברי ר' בנימין שכבר היה בזמנו קיבוץ גדול בארץ, ובזמן סולמאן צלאדין היה להם חירות גדולות כי היה מלך חסד ואוהב היהודים. ויצו להשמיע קול לאמור כל הרוצה מורע ישראל אשר נשאר באשור ובמצרים והגדחים בקצה השמים יעל ירושלימה. ויעלו אז הרבה וישבו שם בהשקט וכמט עד שבאו המאמארי (שנת ה"א ד'נ"ה') וירושלימה ואז צער להם כי אלה שונאי ישראל והרגו הרבה מהם בירושלים עד שכמעט לא נשאר יהודי א' שם כי כרחו להם שכמה (כנזכר במכתב הרמב"ם הנ"ל).

וע"פ הרוב מכני מצרים מלכי חסד ואוהבי היהודים היו. וכן מלך סאלים אוהב ישראל היה. ור' יוסף המון היה רופאו וגדול כהצרו.

עד כאן סדר הדורות זמן השלישי

זמן הרביעי

5280 מלך סולמאן סלימאן הגדול בן סאלים הראשון הנזכר (והוא נקרא ג"כ סלימאן אבן אלים) והוא מלך גדול עד

[*] גם הסתבר שנה באסור כי הרע"ב נפטר בשנת ר"ט כי דנוסע האלמני משנת ה"ט (שה' תלמידו של הרע"ב) מוכיחו סמכים רבות במכתבו. ולפי מה ששערנו באסורנו "היהודים בארץ הצב" בהירושלים שנה ג' עמ"ה נפטר בשנת ר"ס בערך ומקום קבורתו במערה קטנה בגליל הר החרים מ"ל מי השלהי [*] צ"ל כי כאשר העינינו למעלה.

תבואות מעשה הארץ, זמן ד' הארץ תמו

מאוד מכל מלכי אוטמאן, וימשול כמעט בכל ארצות המזרח והדרום ומלכותו הגיע עד עיר וויזנבורג כמדינת אונגאריא (וכבר הגיע במלחמותיו פעם א' עד עיר ראטאסבאננע (רענענסבורג) כמהלך יום א' דרום עיר מולדתי פלאס). בשנת שבע למלכותו⁽¹⁾ (שנת 5287) צוה לכנות חומות העיר ירושלים שהיו מפורצות 308 שנים (משנת 4979, עיין לעיל) וכן הביא מים העירה ע"י צינורות (עיין לעיל עין עיטס) וכן בנה בריכה התחתונה, כי בן מצאתי בכתב ערבי חרות על אבני שערי העיר וכנען בריכה הנזכרת וכן על בניני הכארות, חיל : בלימאן אבן אלים שנת 943 לחגרא (היא 2587) עכ"ל, וכעת לא ירד מים בצינורות הנזכרים גם הכריכה הנזכרה ריק ואין בה מים. וכן בנה בשנת 5300 חומות עיר טבריא. והוא מלך חסד אוהב היהודים מאוד ויתן ליהודים חירות גדול לעסוק בכל מלאכה שיכולים לעשות. גם איהו משמרת היה ביד היהודים בזמן ההוא. (בשנת 5283 היה יהודי שומר שער א' משערי העיר שכבד ציון). גם היה אוהב החכמה ויצו לרופא ר' משה המון בן ר' יסף המון הנ"ל רופא אביו סאלים לתרגם לו כלשון ערבי כל תנ"ך וספר תפלות ישראל וימצאו חן בעיניו תפילות ישראל. גם ר' תם בן ר' דוד בן יחיא היה רופא ויאהב אותו מאוד ויהי איש גדול בחצרו. וימלך שלימאן 46 שנים וימת. ואחר מות מלך חסד זה ירדה מממלכת מלכי אוטמאן ממעלתה וגדולה. והמלכים שמלכו אחריו לא הגיעו למעלת המלך הגדול הנזכר, ולכן לא אאריך בספור מעשיהם ויחוסיהם ולא אוכיר כ"א שמותם. 4326 מלך סלים הראשון בן שלימאן הגדול. 5334 מלך אמרוד השלישי. 5350⁽²⁾

(1) ובספרי חכמי העמים ונלחמי סבבני חומות ירושלים ונלך כליוואן בשנת 5302. ולפי כתב חרות אשר נמצא בצעיר : נוכח שהי' שנת 5287 חולי גור הצנין היה שנת 5302 וכתב חרות נכתב בחסילת בנין. (2) והי' לשון שבו יחודה צוקן הספר : בשנת שני"ח תפס אלכזוס בן סלחדין את ירושלים והגלה מונה עם רב וישב צה ד' ימים עכ"ל. לפי הנדלה הוא ט"ס ונפירסם כי נמשלת ונשפחת סלחדין לא הייתה צוקן הזה שני"ח. חולי ל"ל שנת נ"ח.

תמח תבואות מעשה הארץ, זמן ר' הארץ

י'סמוך לז'בן (זה) מלך מוסמאסא הראשון ובשנת 5378 הורידוהו מכסא המלכות ויושבו עליו את (5378) אסמאן השני. ובשנת 5382 הושיבו שנית את מוסמאסא הנ"ל. ובשנת 5383 הורידוהו שנית וימליכו את (5383) סולטאן אמראד. ותהיה מלחמה בינו ובין מלך פרס כשנת 5392. וישלח שר צבאו לכל המדינות לצידון ולצפת תו"ב ולדמשק ולארם צובא (אלעסא) ולמצרים במכתבו לאמור הנני שולח לכם חילי הגדול שתפרנסו אותם ג' חדשים כסליו מבת ושכמ. וככל המקומות אשר דבר השר מגיע אבל גדול וכבי ומספר ליהודים, וביותר שבשנה ההיא היה רעב ויוקר השערים עד מאוד בארץ ואיך יכלכלו החיל הגדול הזה. והיה כעכו' שר מוכ ורחמן והביאו לו כתב שר הצבא שיקבל אלפים רוכבים על הסוסים לעיר צפת ולצידון ולאנשיהם והשיב להם מה לי ולכם בני החיל, תדעו אם יכאו לכאן ג' אלפים לא ישוב א' מהם לדרכו וכלכם תסלו הרוני חרב. ומיד אסף את מתנהו כארבעים אלף גבורי חיל והעמיד משמורת על כל הדרכים להשימד ולהרוג ולאבד מבני החיל אין מחי. ולצפת תו"ב שלח לאלפים וצוה להם שלא יגעו ביהודים אפילו באיזהו פרוטה. ובמה אלפים מהם היו שומרים את העיר צפת תו"ב ומלאו כל בתי הגנים וכתו תפלה שלהם היו מלאים מהם כי לא הספיקו להם הבתים ובעוה"י לא באו לבית היהודים כלל וגם בתי הכנסיות י"ג כנינים מפוארים לא נכנסו א' מהם. וכן שמעו אנשי החיל בדמשק תשובת השר ונפל פחדו עליהם ונשארו כולם בדמשק ועשו כיושביה ששמים גדולים דברים שאסור להעלותם בכתב וגם באר"צ עשו דברים מכווערים מאוד וכל יושבי הארץ נצילו ע"י השר הנז' בהקדמת ספר עמק המלך). 5408 מלך איבראים. ובשנה שניה למלכו המליכו את (5409) מחמד הרביעי בן איבראים. ובשנת 38 למלכו הורידוהו מכסא המלכות וכוזמנו היה שבתאי צבי שר"י ("

[1] בהקדמת ספר עמק המלך מביא המעשה הזה על השר שבעתיק צפת.

[2] בית שש ושעים ודקב.

תבואות מעשה הארץ וכן די הארץ תמט

בקושטא ש' תכ"ה). 5447 מלך סולטאן סאליס השני בן מאחמד
הנזכר. 5461 מלך סולטאן מוסטפא הישני בן סלים. 5469 מלך
סולטאן אחמד השלישי. 5490 מלך סולטאן אוטמאן. 5510 (קרוב
לזמן הזה) מלך סולטאן מוסטפא השלישי. 5542 מלך סולטן
סאליס השלישי.

ויקם בארצות המערב בארץ צרפת נאפאלעאן כאנאפאלמא
ויבא עם מחנהו ארצה מצרים ויכבשה בשנת 5559. ויסע משם
ארצה הקדושה ויבא עותה (לעתה) וילחם עמו איכראים כ"א
סמצרים וגם אחבאד נזר פאישא בעכו. וביום 25 לחדש דיצמכר
(בסליו 5559) כבש גם עזה. ותהי עת צרה לאחינו ב"י ויושבי
העיר ויברחו הרבה מהם כי חיל הצרפתים הרשיעו הרבה להם
(עיין חלק א' עזה). וביום 6 לחדש מערין (אדר) בא ליפו ויהרג
שם די אלפים איש. וישמע הדבר בירושלים וימס לבבם. והיו
כמים כי שמעו כי שם פניו לבוא גם העירה. ויצעקו אל ה'
גם החלו לחזק את העיר ויחפרו חפירות סביבותיה (גם הרב
הראשון לציון *) מהיר מרדכי יוסף מיוחס זעקיל עמר וחפר
ויעזום עם העם). ויבוא נאפאלעאן עם מחנהו הגדול עד רמלה
ופתאום (בהמלת ה' על עמו ועל עיר הקדש) היתה רוח אחרת
עמו ויהפך לבבו לשום לדרך. עמו פעמו וישב מדרכו לעלות
ירושלימה והעיר שמחה. וביום 18 לחדש הנזכר בא לפני מבצר
עכו. וביום 15 לחדש אפריל (ניסן) נלחם עם מחנה הישמעאלים
אצל הר תבור, ושירי צבאו קלעכו וזוראט השחיתו במחנה
הישמעאלים ויברחו מפניו. ויבאו מחילו עד עיר צפת ושכריא
ותהי עת צרה לכל אחינו ב"י כי הרשיעו ככל מקום מדרך כף
רגליהם. וילחם עמו במבצר עכו חיל הפאישא וחיל כריסאניא
תחת פקודת סירני סמים ולא יכול להם כי גם מגפה השחיתתה
במחנהו. ויצר על עכו עד יום 21 לחדש מאי (אייר) ויסע בחרי
אפי' לשוב מצרימה ויבא ויתווד ליפו והרם מחומותיה וכל אנשי

(*) הוא היה משנה הרב הראשון לציון ונפטר ביום שני א' אלול תר"ל.

תנ תבואות מעשה הארץ, זמן די הארץ

חילו החולאים הגנפים (במנפה) אשר הניח שם בנסעו לעכו וימצא מרם עודנו חיים ויצו להמיתם כסם המות כי לא יהיו לו למכשל בדרך. ויברח משם מצרימה וישב צרפתה. 5568 מלך סולמאן מחמד הב' ויהי מלך חכם ויחל קצת להתנהג מלכותו בדרך מנהג מלכי אייראפא ויסוד לדבר זה היה הריגת החיל הגדול הנקראים 'נימשי' (יאנעטשארען) אשר יסר ורנהג המלך מוראד (או אמראר) בשנת 5122 לקבץ נערים וללמדם חכמות (בני קדם) ועניני מלחמה והם נקראים בני המלך ושומרים משמרתו ונאמנים אצלו. וכאמת הם מלכו והמלך תחת ידם ואת כל אשר הם עושים (מבקשים לעשות) הוא היה עושה. והמליכו והוריו (גם בדם שאול) את אשר בלבכם. וייראו מפניהם כל המלכים אשר מלכו לפני מלך סולמאן מחמד הנזכר ולא מעצר ברוחם כי לא יכול לו כי חזק הוא ממנו. והמלך מחמד היה לאל ידו לאבדם ולהכרית זכרם מן הארץ בשנת תקפ"ח ויהרג כולם בערך ק' אלף והמלוכה נכונה בידו. גם פה עתה היה במצור מחיל זה (והם מבני העיר) ואבד גם זכרם מהארץ ולא יזכר שם 'נימשי' בכל מלכות אוטמן עד היום הזה.

בשנת תקפ"ד התקצרו הישמעאלים יושבי ירושלים למרוד בסלימאן פאשא ברמשק כי הכביר עולו על כל יושבי הארץ והיו במצור שבירושלים כת"ק אנשי חיל ארנוימי. ויעשו הישמעאלים במרמה כאלו נלחמים עם יושבי בית לחם ויבקשו משר המצור ללכת עם חילו להלחם עמהם ויעש כן. ויהי ביום י"ז בתמוז וילכו חוצה מגדולי העיר בחרבם ובקשתם ועמהם שר המצור וכל חילו וניח שם אנשים מעטים לשמרו עד שובו. והיה בהיותם מחוץ לעיר לא הרחיקו ויקומו מבני העיר ויבאו פתאום המצור ויגרשו היושבים בו וילכדוהו וישמיעו קול הקאנאני להוריע לאחיהם שבחוץ כי כבר לכדו המצור. וישאל השור מה הקול אשר אני שומע ויכחשו לו לאמר לא ידענו ייכן כי רטוהו ויחזרו העירה (ר"ל בני העיר) ויסגרו עליהם השערים,

תבואות מעשה הארץ: זמן ד' הארץ תנא

וילכו הלך ובוא (ר"ל שר המכצר וחילו) עד כואם דמשקה וידע הדבר להמלך בקושטא ויצו לעבדאללה פאשא בעכו ללחום עם יושבי ירושלים. ובחרש תשרי תקפ"ו בא עם טחנה גדולה ויחן בהר הזיתים וישליכו על העיר קאנאני אין מספר, אכן ה' ברחמיו הבין על ירושלים היאומן כי יסופר ישנפלו הכדורים הגדולים כחצרות ובגנות ובבתים דרך חלונות ולא הויקו לישום אדם ויעברו בין האנשים היושבים זה אצל זה ולא נגעו באיש ויפלו בין הילדים היושבים בחצרים וינוחו ולא הויקו. וכל ימי המצור זה לא נזק כ"א ת"ח א' שישב בסוכתו ויפיל כדור א' סמוך לו ויגע כרגלו והוא מעט נכה רגלים עד היום הזה. וחזין מזה לא נזק שום אדם הן מבני והן מישמעאלים ובני ישראל וישמען הפאשא טרבר נפלא זה וידע כי ה' מנן (עיר) דוד וירושלים עמהם ויבטיחם כי לא יגיע באיש א' ויפתחו לו השערים ביום השמיני חג העצרת ויתנו לו המכצר וישב איזהו ימים בעיר וילך לדרכו בשלום.

592 פישע מחמד עלי פאשא כמצרים במלך סולטאן מחמד הנזכר (עיין לקמן מלחמת הפלחין) וימלוך ככל ארץ מצרים וא"י וסוריא וערב ובחלק דרומי של אנאטאל עד נהר פרת. והוא החל להתנהג דרך ומנהג נכון במלכותו בדרך מלכי איזופא ככל מדינות אלה איבר תחת ירו. וכל יושבי הארץ וביתר הגרים מארץ נכריה יושבים בטח כי לקה כלי המלחמה וכלי המשיחות מיד הפלחים והולכי דרך שיחו.

600 וימת מלך סולטאן מחמד וימלוך בנו עבד אלמג'יד תהתיו וכימיו תוישע יהודא ובני. ויקנאו בו מחמד עלי פאשא (מלך) מצרים והמדינות הנזכרות כי הלך וגדול וכל אשר יפנה יצליח. וילחם עמו חיל מלך עבד אלמג'יד וחיל מלך אנגלאטירא וכי בטכצר עכו ויצורוהו וילכרוהו בשנת 601 בחדש

[1] מאחר היות זקנים שבימינו יזכרו עוד את הקרה הזה שמענו כי כל בני העיר נחבאו במרחקים ומעירות שמחתה לארץ וזק ההם הנזכר ה' האחד אשר התקש ויעלה לסבתיאל ננו לקום מצית סוכתו גם עבדאללה שהיה במסין בהקדמות גמורים נזהרו כי לא אבה לזרויב את העיר וק להרד את יושביה כי יפלו עמה.

תב תבואות מעשה הארץ, זמן ר הארץ

תשרי וכל חיל הפאשא נפוצו. ויכרה הפאשא (אכראים פאשא) מצרימה וישבו כל המדינות הנזכרות לעיל תחת ממשלת המלך עבד אלמנייה, כזא ארץ מצרים (וכל מדינות אפריקא כוש נוביא כוז) נשאר ת"י הפאשא עד היום הזה וישב דרך הארץ לאיתנו הראשון כי התורו כל בלי המלחמה וכלי המשחיתים ביד הפלחין והם (היו) משחיתים בהם ומורדים גם במושלי הארץ, גדלו אדחות מחוק תשכל הרב ומחדרים אימה. איש כל הישר (הרע) בעיניו עשה. ונלחמים זה עם זה על דבר מה.

סדר ממשלת ארץ מצרים בקיצור נמרץ.

(לפי) שער' הרוב א"י תחת ממשלת מלכיוארץ מצרים הסמוך לה).
עד שנת 4400 היתה ארץ מצרים תחת ממשלת מלכי היונים בקושטא כי בשנה ההיא עלה עומר בן קמף (ישר צבאו עומר בן אלעץ) ויכבש כל ארץ מצרים מיד מלך העוראקליאוס מלך בקושטא וישרף בית הספרים באלכסנדריא ויבן עיר אלקאירא (מצרים הישנה) ותהי ארץ מצרים תחת יד מלכי הכאלים היושבים או במיפה או בכנדר או בדמשק. עד שנת 4628 שבאו המאטארי ויכבשו כל ארצות המזרח ותהי גם ארץ מצרים תחת ממשלתם עד שנת 4772 שבא הכאלף אלחכים ממשפחת פאטימיט יושבי קאירואן מלך מצרים ויגרש המאטארי מא"י ומארץ מצרים. ותהי הארץ ת"י הכאלים עד שנת 4930 שקם מלך צלאדין וימחוד בכאלים (והזכר א"י עם ארץ מצרים תחת ממשלתו). ונעשה ממשלה מיוחדת ונסדרת ממשלת הכאלים. והוא ראש למשפחת צלאדין מלך מצרים והם מלכו בא"י וארץ מצרים. ובשנת 4980 מלך נאגים אדין סולטאן והוא יסד וקבץ חכרת מאמולוק, ובשנת 5010 מרדו המאמולוקי במשפחת צלאדין והמליכו עליהם בשנת 5014 מלך מוראן שאך מאמולוקי והם משלו בארץ מצרים וא"י 263 (שנה) עד שנת 5277, כי בשנה ההיא כבשם מלך סלים ממשפחת אוטמאן. ויכבש עיר אלקאירא ע"י רעש

תבואות מעשח הארץ זמן די הארץ תנג

בלחמה ויתפש את סולטאן טומאנכאי האחרון ממלכות המטולוקי ותבוא הארץ תחת ממשלת מלכי אוממאן בקושטא (וביותר) תחת ממשלת הבאיים (הם כמו יוניטשירים וטאטולוקי) ובפרט בשנת 5526 תחת ממשלת עלי כאי. ובשנת 5559 עלה גאסאלעאן כאנאפארבא ויכבוש ארץ מצרים (על זמן לא כביר) ויחלוש ממשלת הבאיים ובשנת 5580 הכריח מחמד אלי פאשא את הבאיים מהארץ וכל ארץ מצרים (כאה) תי מחמד עלי עד היום הזה. והוא מושל כהנמה וכדעת כהן וכחסד(וימת כהדש אב תר"ם).

סדר הדורות בזמן הזה *

בשנת 5283** הי' בארץ חכם א' מעיר ליורני (כמדינת איטאליא) ויסבב את כל הארץ (ודבריו נזכרים בסוף ספר שבחי ירושלים) ואלקט איזהו ליקומים מסיפוריו לדעת מעמד הארץ בימים ההם.

בעין זיתון (סמוך לצפת) וכעת לא נמצאים שם יהודים) מצא 40 בעלי בתים ולהם כה"כ ושם כ"א ספרי תורות. כצפת יותר משלש מאות ולהם ג' כה"כ. בעלטא (בפר לדרום קדש נפתלי כשתי שעות) וכעת אין בו יהודים) 15 כי"כ ולהם כה"כ. בכפר נית (היא נת חפר עיין מקימו) 40. בשכם 12. כחברון 10 ולהם כה"כ. בירושלים 500 ובהם 15 אישכנים ומלכר האלמנות שהם יותר ט"ק). מכריא הרב ושמם ולא מצא שם אדם. בכפר ענן (כפר חגינה עיין מקומה) וכעת אין בו יהודים) 30 ולהם כה"כ. בכירזת 20 ולהם כה"כ קמנה נאה ומהודר. כדמשק 500 ולהם ג' כה"כ עכ"ל.

כבר בתבתי לעי'***) שכשנת ר"ן נפטר הר"ר עובדיה מכרמנורא

* לקורות אחינו בארצות כולל בירושלים בפרט סעת ישובה הקדש ע"י המכון עד שנת שפ"ה כבר פרסמנו במאמרנו היהודים בארץ הצבתי "ירושלים" שנת ב' נ"א. והמשך המאמר הוא יתפרסם בה"ירושלים" שנת ו' הלאה.

** ט"ס וצ"ל 5282 והנוסח האלמני הוא עבר בארץ בשנות יס"א ורס"ב. ***] עמוד תמ"ז וזאת בהערתנו שם. ותולדות רבני ארץ ישראלם מהמאה דא' והבי' לראשית הנוסחא פרסמנו כבר בה"ירושלים" כך הו' תוכנת א"י ותולדות רבנים מהמאות שאחריהן עד ימינו אלה יבואי בהכרך הששי הלאה.

תנוד תבואות מעשה הארץ, זמן די הארץ

והוא היה ראש לרבני ירושלים, ואחרי מותו היה ראש הנגיד הרב מהר"ר יצחק שולל הכהן שעלה מטצרים להר ציון המוכתר בכתר תורה בכתר כהונה כתר מלכות ועושר וכתר שם טוב ועדקות שהוא עושה לעניים ולומדי תורה עולה על גביהן. וראש הישיבה היה כהנ"ר חזק"ן ששון הרופא ועמו איש נכבד כמ"ה אברהם הלוי בעל מחבר ספר משרא קמרון ניסו של הר"ר אברהם זכות בעל ספר יוחסין היושב בדמשק. ור' יהודה מקורביל ור' יצחק הר"ן, וכאישכנזים ראש הישיבה הר"ר ישראל ועמו כהנ"ר פרץ ישכא מאשכנז בשנת רפ"ב.

אחרי מות הנגיד הר"ר שולל הנזכר היה ראש לרבני ירושלים מהר"ר לוי בן חביב בן הר"ר יעקב בן חביב בעל עין יעקב שיצא ממהפכת שפאניא בעת הגירוש והיה אז נער קטן, והיה חולק הרבה עם הר"ר רבב אב"ד בצפת ובפרט על ענין הסמיכה אם נוהגת כזמן הזה וכתבו מרורות זה לזה כנרסם בסוף תשובת מהר"ל"ה. וכמוני עלה מטצרים הרב הגדול הרה"ק ומריב הסם המוטל עליו לא יכל לעמוד שם והלך לצפת ושם מנוחתו, גם היה אז בירושלים הר"ר יחיאל אשכנזי מחבר ספר היכל ה'.

אחרי מות מהר"ל בן חביב היו גדולי הדור שבירושלים הר"ר מנחם די לונואנו בעל שתי ידות בשנת של"ב (בן כתב בראשית עבודת המקדש) גם הרב מהר"ם אלשקר שעלה בסוף ימיו מטצרים. גם הר"ר אהרן ב"ר חיים הכה מארץ המערב המחבר קרבן אהרן על תורת הכהנים (והרב בעל כינה לעתים הספידו בק"ק וויניציא, עיין דרוש ע"ד).

גם ה' כוזן הר"ר די לונואנו הר"ר שמעון הלוי אונשבורג אישכנזי מעיר פראנקפורט בעל דבק טוב על רש"י. גם הר"ר משה נאראא מדמשק (אב"ד ישראל נאראא בעל הזמירות) תלמיד האר"י בצפת (ונפטר הרמ"ן שנת ש"מ"א ובנוחתו בעוה, גם בנו ובן בנו מנוחתם שם).

בשנת יש"ה (ה') עלה ירושלימה הר"ר החסיד ר"י הורוץ הלוי

¹ (ליל שמיני יום) וכן נזכר בהנהגתו ש"ז שכלל סנה ע"כ, היה עלה קודם שניעים ע"ה.

תבואות מעשה הארץ, זמן ד' הארץ תנה

השל'ה דל יז.

ואעתיק מה שלקמתי ממכתב חרבות ירושלים הנדפס בויניציא : בשנת שלוש למלך סולטאן מוראד מלך תוגרמה (שנת 5385) היה בירושלים הישר הישר מחמר סאשא ונתייבבה עיר ה' מכני עמינו יותר ממה שהיתה מיום גלות ישראל מעל ארמנו ורבים מהם קנו בתים ושרות ובנו חרבות. ויקם הרשע אכן פרוץ סומא בא' מעיניו ויקן ממשנה המלך 'שר רמשק' את ממשלת ירושליב' וביום שכת קריש כ"ו טבת שנה הנזכרת בא ירושלימה ועמו ג' מאות איש אחיז חרב ויסר את מחמר הישר הישר מנכירה והציק את כל יושבי העיר וכפרם היהודים עד אין שיעור וישם עליהם עלילות להוציא מהם ממון רב והניח ככל סעם פרנסי ומנהיגי העיר בבית המישר ויוסיף ליסרם ביסורים קשים ומרים והכות עד המות למלאת ולתת את אישר שאל. ביום י"א אלול שנה הנזכרת שלח סתאום אל שני הכנסיות ההספרדים וההאשכנזים ויתפשו מ"ו אנשים גדולי העיר וכראשם היה החסיד ר"י הלוי הנ"ל ונ' מגדולי האשכנזים כה"ר אלי' רבא וכה"ר משה מלובלין, ור' משה אשכנזי, ור' משה מקדורבא, והר"ר יעקב רומאנו וכה"ר שמואל חמין ור' ישראל כ"ר יחיאל אשכנזי כו והניחם במשמר, וע"י תחנונים וכקשות פדו את עצמם בסך י"א

(*) במע' שומר ציון הנאמן שנת תרי"ג נזכר קמא נדפס מכתב שכתב הרב הזה מצפת לרבי בפראנץ וממנו נראה כי עלה לארצות דרך הלכו תחת דומשק ובא לעיר דק צפת ביום ד' ל"ט חיי שנה, אך לא אבה להשיקע בצפת למדת דפצרת הרב הקהלה שיהיו להם לרב וראש, מפני כי עור כהנותי בחיל, נסר בלבו לקבוע ריבתי בירושלם, והודר עדת האשכנזים שבירושלם שידעו כבר כי הרב הזה מנחה לעבור דרך צפת ויבנו כי האשכנזים שבצפת יפצרו בו כי ישתקע אצלם להיות להם לרב, מהו לשלוח שליח מיוחד את הרב נתן מפראנקפורט לקדם סניו טרם מואר לצפת, והא עשה עמו הוזה בו יהיו לרב בירושלם, ובא לירושלם ביום ג' ס' ויצא, ויעלה מיד על כסא הרבנות וישתדל הרבה להרחיב ולהגדיל את למוד התורה, אך לדאבוננו רק כארבעה שנים נהנו יושבי ירושלם מאור תורתו ובשנת שס"ו נאלץ הוא ורבים מגדולי עדת האשכנזים לברח מירושלם לרנ"י ודיופת איבן סידק ונאור בטבריא (כאשר בארנו כל זה בארבעה ב' בירושלים שנה כי עמוד 80—82) ויש מנהגי כבוד.

תנו תבואות מעשה הארץ, וכן די הארץ

אלף גרוש. ורכים בקשו אז לברוח מהעיר. אכן הרשע הניח שומרים בכל שערי העיר עד שאפילו אם הוציאו מת ב"מ היו השומרים האכזרים תוחכים בבשר המת חרבות או רמחים לראות אם איזה אדם חי הוא מבקש לברוח מירושלים. ואחר הדברים האלה שמו הרר"י הלוי הנ"ל ועמי ראשי ק"ק אשכנזים יע"א את נפישם בבסם ויברחו: להם לצפת תורב כי כשל כחם וייראו מאוד לנפשם כי כבר אפס הכסף והתכשימים שהיו תחת יד יושבי העיר כי הרשע גזל ואכל את כספיהם, ועם כל זה אמר מדי יום ביומו הב הב ונגש אותם במכות אכזריות אין שיעור ואין ערך. והוכרחו פקיד בני העיר ללות מעשירי הישמעאלים כנישר ובמרבית עד שעלה הסך שחייב להם יותר מהמשים אלף גרוש והנשך עולה יותר מעשרים אלף 'סך הכל יותר משבעים אלף גרוש, וכעת היא היה בערך 4 גרוש דוקאמי א'.

וישלחו היהודים בסתר לעיר קושטא למנהיגי עדת יישובן ללכת לפני שער המלך להתחנן על עם ה' להעביר רעת שתום העין מעליהם אשר חשב על היהודים יושבי עיר הקדושה לאכדם ולקחת את כל אישור (נשאר) להם. ויצו המלך למשנהו (לישר) דמשיקן לגרש הרשע מירושלים. אכן השעה שחקה לו וישלח למשנה מתנות ויתן לו יסוד המעור. וגם המשנה ירא ללחום עמו וביותר שכבר לכד הרשע המבצר מנרל דור בתחבולה ביום כ"ב כסלו שס"ו וגרש משם את האגה ואנשיו 'הוא השליש אשר שם המלך בתוך המבצר לעבדו ולשמו' וישב בו וישם בו מסקיד החיל אשר לו מלוטרי מלחמה. והצד ליהודים ער אין שיעור וערך ותהי עת צרה לבית יעקב עד אשר נבחר מות מחיים. עד כחמלת ה' על עמו ועל עירו ומקדשו. באו בדמשיק מלאכים ויגידו לו אישור צוה המלך על כל הישרים אשר סביבותיו לבוא עליו להשמידו אם יקשה עוד ערפו לבלתי צאת מירושלים.

וכפי אשר סופר מכיניו ביתו ראה בחלומו והנה איש עומד לגדוד זקן ונשוא סנים והוא עיטה מעיל ויבקש לחנוק אותו בידיו. וירא הרשע אכן פרוך וישאלהו מי אתה ויאמר אני דור המלך

תבואות מעשה הארץ זמן ד' הארץ תנו

ועתה דע כי מות תמות אם תתן עוד ישנה לעיניך בארץ (בעיר)
הלזה ריקן אכן פרוך והנה חלום. ויהי במוקד ותפעם רוחו ויטעון
כמה וכמה נמלים מנולות וחמשים אשר גול וחמשים וינצל את ירושלים
עד שעשה אותה כמצולה שאין בו דנים. וישלחם ויצא הוא
ואנשיו מהעיר ביום ג' יב כסלו שפ"ז. וישמח הר ציון ויגלו
בני יהודה. וההתומים במכתב זה הם 'א' ישם טוב לוויאיו. ישי
טוניון. שמואל י' סד. הצעיר ישראל בנימין. ישראל כמח"ר
עזרי' זאכי. אהרן כמח"ר משה י' מבר. יעקב דומנו.
יהודה אריה ממורניה. נהמיה סאדאוואל. ישעיה' כמח"ר

משה די מדינה. עזריה בכ"ר אפרים פיגו. שמואל מסעור.
קרב לזמן הזה (שצ"ה) עלה ירושלימה הר"ר שלמה אלגאזי
מעריר אומיר בעל מחבר להם סתרים על מסכת ע"ה ויבין שמועה.
אהבת עולם ועוד כמה חבורים. והוא היה אב לכל משפחת
אלגאזי כנזכר לקמן יהיו חמשים גדולים מחברי ספרים.
וכמוני היה הר"ר משה גלאנטי הנזכר לקמן. והרדי האביו
בעל עין החיים על המשניות. והר"ר שמואל גארמיואן בעל
מחבר כמה שיטות ותשובות וביאורים לר' מורים.

1) נכתב "הרצות ירושלים" הסופר בנימין יצחק בלגול ונרצח
בהתחומים, נאחזת זו שנות החשונים, הם יושבי עירי' ירושלים ונחמו הסה
נכתב הרצות ירושלים, אכן חשבה שנות החשונים דמינו יחולו חיים מנחמיה
והרצות הגלים אחריו הם יושבי וינחול נחולו של החסום שם להקדים להשלים
נכתב הספר.

2) לפי מה שנודע לי, הרב הנפורסם הספר מנחם אשכנזים
הוא, כי אלגאזי הוא שם גליל צמדיה ווירטעמנצערנ ציונים ההם (ציון
נחם יוד חלק ג' סת רפ"ה חלק השני) במקורי "נחמיה הכפריים",
ועד היום נחול צמדיה צריסען (טלעזיען) שם נחשפת "אלגאזי".
זהם א' שם צעת הולח שונו הר"ר שלמה אלגאזי*).

* שנה כי הרב היה אומירי די מדינה בני המדינה והשם אלגאזי הוא
שם מקורי והוא די המדינה וזה שמוא באשכנזי גליל וישפחה בשם זה אינה ראיה
לכל המוקד.

תנח תבואות מעשה הארץ, זמן ר' הארץ

בזמן הזה (ת"ה) היה בעזה הרב ר' משה נגארא בן הרריץ.
בשנת ת"י היה הראש לרכני ירושלים הרב המקובל ר'
יעקב חיים צמח והיה רופא מוכהק ישבא מפורטוגאל ולמד תורה
כתחלה בצפת ואח"כ הלך לרמשק ולמד שם חכמת הקבלה ומשם
הלך לדור בירושלים. ובזמנו היה שם הר"ר יצחק גאון והר"ר חיים
אבואלעפיא בן הר"ר יעקב אבואלעפיא. והר"ר אברהם גיריליא
מפרש הילקוט שמעוני. והר"ר ישראל בנימן. והר"ר ישראל בכמהד
עזריה זאבי. והר"ר אברהם ק' הנניה. והר"ר יצחק נסים. (משמות
רכנים אלה נמצאים חתומים תחת המכתב) אשר בא מעבר לנהר
סמכטין טאחינו י' השכמים ע"י החכם השלם מהר"ר ברוך גד שלוחה
דחמנא לערי פרס ומדי בשנת ב'הר"ר י' קריש).

גם נמצאים אז מאשכנזים הר"ר נתן ישירא מקראקא
בעל מחבר מצה שמורה ומוכ הארץ (והוא הראשון מאשכנזים
שנשא ב' נשים כמנהג הספרדים; ע"ן תשובת גנת ורדים בחלק
אבן העזר כלל א' סימן ט"ו). גם הר"ר פייביש אישכנזי המכונה
אורי שרגא תלמיד מהר"ם לובלין. גם יצחק פייאש אישכנזי. גם
היה אז הר"ר מאיר פאפיריש איש ירושלים תלמיד הר"ר ישראל
אישכנזי והר"ר יעקב צמח הנ"ל. ונפטר הרמ"ם בשנת תכ"ב.

בשנת תכ"ה היה הראש לרכני ירושלים הר"ר משה גלאנטי
בן הרב ר' יהונתן בן הרב המוסמך הר"ר משה גלאנטי בעה"ק
צפת תלמיד מרן ב"י. ובזמנו היה בירושלים הר"ר דוד הכהן
והר"ר אהרן חיון אביו של מהר"ם חיון אב"ד דק"ק צפת. והר"ר
אברהם צמח בן הר"ר יח"צ הנ"ל. והר"ר חאגיז חתנו. ופרנס
הדור היה הנכיר ר' אהרן פאדרו (וקראו למופלא הדור בחלום
על הרב והפרנס נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן). ונפטר מהרמ"ג
לכ"ע שנת תמ"ט (ובזמנו היה שבתאי צבי שר"י בארץ. וכפי מה
ששמעתי לא הניחוהו לכנוס בירושלים והיה יושב במצפה (רמה)
נעבי סמואל) ושם עשה מה שעשה).

ובזמן הזה היה בירושלים הר"ר אפרים כ"ץ אישכנזי מוילנא
בעל תשובת שער אפרים והיה רב בק"ק אישכנזים. ובנו הר"ר

[1] ר"ל תחת קיום המכתב שהביא ר' ברוך גד.

הבואות מעשה הארץ, זמן ר' הארץ הנט

החסיד מהר"ר יהודה לייב נפטר בצפת. (וכן בתו הוא הרב המפורסם חכם צבי).

[בשנת תמ"ד היו משולח משלשה ארצות ירושלם חברון צפת מהר"ר יעקב מתמר הספרדי—ישיב בכפר תאכרא בגליל— בארץ אשכנז וראלאנר].

אחר מות מהר"ם גלאנטי (תמ"ט) ישב על כסאו הר"ר מהר"ם ק' הכיב התנו של הר"ר יהונתן גלאנטי הנ"ל. וגם כן היה חתנו של מהר"ר חאגיז והוא הכר ספר נט פשוט וכפות תמרים. וכן בתו מהר"ר בולי. בזמן הזה היה רב לאשכנזים הרב החסיד מהר"ר משה הכהן יעין לקמן בבב"כ של אשכנזים). בשנת ת"ס היה הרב ר' חזקיה די סילוא בעל פרי חרש והוא תלמיד של הרב מהר"ם גלאנטי.

בשנת תס"ה הראש לרבני ירושלם הר"ר משה חיון. ובזמנו הר"ר שמואל הכהן המכונה מנוגי. והר"ר יהודה הכהן. והר"ר משה חאגיז בעל ספר שפת אמת ומהר"ר משה גלאנטי היה זקנו והר"ר חזקיה בעל פרי חרש היה גיסו).

ובאשכנזים הר"ר נתן נטע בה"ר יהודה לייב מנהיים אב"ד בהגני. והר"ר יעקב ווילנר חתן בעל שער אפרים ואבי בעל תשובת חכם צבי, שהכירו ספר מאורות נתן ויאר נתיב. וחכריהם הר"ר אברהם רוויגו בעל אשל אברהם על הזוהר א.

[* ערבות שני שנות ישיב יש כמאן. וכן נכשלו עוד רבים מספרו הרבנות ומהם לא ידעו כלל את השם השני. ולכן אמרו לומר את הדבר: ישנו אנשים השונים בשם ובדבר מלחמה היו בינושלם בשם בזמן אחר: או ר' יעקב מוילנא חתן הרב בעל שער אפרים ואבי הרב חכם צבי. הוא עלה לעיריזק אחרי אשר מעא את בנו באלפונא. והוא לא יעקב בהכח הקבלה ולא נדע לו דבר מס' ילדותו בינושלם ובמראה לא האריך ימים כר. כן ר' יעקב מוילנא ישנו הוא המוכר בשנים ישרל הכרי של הרבני מהאני והר"ר חאגיז. הוא עלה לעיריזק לפני שנת תשי"ז. יעקב שם הרבה בחכמת הקבלה. והספר ימאות נתן (הזוהר בשנים) שהדפוס הדבר הרבני מהאני כלתו מוילנא בשלחית מעות. לארץ אשכנז (ספרים תשי"ז) כולל ספר ימאות אורי של הר"ר מאריש עם פרוש יאיר נתיב"ט מנחם ומהר"ר חתן יעקב מוילנא (השני). ובאורו של הר"ר מוילנא האנשים בראש כל מאמר בשם ישיב. חתן יעקב מוילנא וישראל (אליהם חתם את עצמי

הם תבואות מעשה הארץ וכן ה' הארץ

בשנת תע"ה הראש לרבני ירושלים הר"ר אברהם יעקבי תלמיד מהורמ"ג. וכזמנו היה הר"ר שלמה אלנאי בן בנו של מהרש"א בעל מחבר לחם סתרים וכו' והוא היה תלמיד בעל פה חדש הנ"ל והוא אחי (מאמו) הרב פהר ה"ם אבולעפאי בעל עין החיים והיה מדיני ירושלים ואחר כך ירד מצרימה שם היה שם אב"ד מ"ה שנים (וכעת הרב במצרים ר' בנימין אלנאי ממשפחתו). גם הר"ר אברהם ברורו א' מרבני קושטא (וכדומה ישהי אשכנזי ממשפחת הרב ר' אברהם ברורו אב"ד דק"ק פראג) ונפטר ה'ר"א שנת תפ"ט.

אחר מות הרב"י היה ראש לרבני ירושלים ר' בנימין הכהן מעלי ויכרן ב' שנים.

בשנת ת"ץ היה הראש הר"ר אליעזר בן יעקב נחום בעל חזון נחום על המשניות. וכזמנו היה הר"ר יצחק זרחי אבולאי אב"ד הרב חיד"א (ונפטר ה'ר"א שנת תקס"ה). והר"ר ישראל מורחי בעל מחבר פרי הארץ. והר"ר מנחם חביב. והר"ר דוד יקותיאל הכהן. והר"ר יעקב אשכנזי.

בשנת תצ"ח עלה ירושלימה הרב החסיד מהר"ר עמנואל חי רק בעל משנת חסידים וחזה ציון ועוד הכורים הרבה ממדינת איטאליא. ובשנת תק"כ עלה הרב החסיד ר' חיים נ' עטר בעל אור החיים על התורה ופרי תואר. ונפטר לבית עולמו שנת תק"כ א'.

במחנה בשם ירושלימי לכהונתו שה' יעקב מוילנא (הראשון) אב"ד הרב הם (צ"ל). ובשנת תק"ה הובס הרב יעקב מוילנא זה בקושטא (אחרי עיד פטרים רבני) הנחת על תקני הנהגה משני זמני הרב חיים יצחק מוילנא. והנהגותיהם התיסות בשם יישיב (בית יעקב מוילנא בירושלים ביה"ח) בית חיים ירום מוילנא ביה"ח). והרב חיים ירום נתיבא ה' ראש בית הראשונים סעודת משנת תקכ"ה (ה'ה' בהירושלים) שנה ב' מאמר ירום יספדו ישיבם עמוד (187) ובנו של הרב חיים ירום שנקרא גם ר' יעקב נתיבם בהמון נסתח לעית הספרות (ב' אשכנזים לא ה' לפי הנראה אז בהמון) שם הובס שם משפחתו לשם יאלישיד והוא ה'ר"ק של הרב הנאון וכל האשיל במהרה יעקב שאול אלישר ראש הרבנים (הם באש"י) מנהל ישיבא. ואת תולדות הרב הנאון היה בלתיא שנה י' תשי"א.

[1] יום שחריתו הוא יום ש"ז. חמנו וקדש קבורתו בצלע הר הזיתים סמוך לקבר הרב בעל פרי הדש ואת יום נוסח מצבתו ונציבות יחד הקדשים שבהה היה שיכולט להציל משני הזמן העתקנו באמרינו קברו ארץ הצב"ה בהירושלים שנה א'.

תבואות מעשה הארץ זמן די הארץ תסא

בשנת תקיח היה הראש הר"ר נסים חיים משה מורחי בעל מחבר תשובת אדמת קדש. ובזמנו הר"ר אליהו וולא. והרר גדלי' חציון. והרר משה כולה. והר"ר ישראל יעקב אלנאי בעמ"ה שמע יעקב, שארית יעקב, אמת ליעקב ושאר חבורים. ואחר מות הררה"ט נעשה הוא אב"ד ור"ט בירושלים והוא כן הרר"ש אלנאי הנ"ל רב במצרים. גם הרר רוד פאדרו בעל שושנים לדוד והסדי דוד פירוש על התוספתא כו'. גם הרב החסיד ר' חיים די לא ראז זצ"ל.

בשנת תקי"ד הראש הר"ר יצחק הכהן תלמיד הרב פרי חדש בעל כתי הבהונה ואביו היה אישכני מלובלין ממשפחת ראסאפארט. ובזמנו היה הרב המפורסם ר' חיים יוסף דוד אזולאי בעל מחבר ספרים הרבה ברכי יוסף על ר"ש עי' ראש יוסף, שם הגדולים כו'. והרר יונה נבון. והרר פנחס יוסף מורחי. והר"ר יוסף ככ"ה אהרן חאסון.

בשנת תקס"ב היה הראש הר"ר רפאל מיוחס בכר שמואל בעל מחבר תשובת פרי האדמה ועוד חבורים הרבה. ובזמנו היה הר"ר ישע טוב בכר יעקב נבאי. והר"ר רפאל אברהם ק' אשר. והר"ר רפאל יצחק זרחי אזולאי.

(גם ה"אז בירושלים הרב החסיד משה אברהם הכהן אישכני בעל מחבר יחשב לו הכהן יושב הכהן, וה"א משולח מכולל הספרדים להו"ל בשנת תקס"ג).

בשנת תקס"ו הראש הר"ר יום טוב אלנאי בן הררי"א הג"ל בעל מחבר שמחת יום ושאר חבורים. ובזמנו הרב החסיד ישלום מורחי ידידיע שיעבז מארץ תימן שחבר קונטרס גדול על כונת האר"י שמורהויות הנהר. והר"ר צמח בן ישעזון. והרר חיים ניסן הכהן. והר"ר ישראל יעקב כורלא. והר"ר אפרים בכה"ר יהודה נבון.

בשנת י' תקס"ב הראש הרר מרדכי יוסף מיוחס. ובזמנו

[*] הכו' ימי אהינו ככל עמי אלהים ושמעו חכמים וכו' בארבעה כהנאם האחרונה

תקס"ש-תקס"ז) פירשנו בהירושלמי בדרך זו חזקתנו לו וכו'.

הסב תבואות מעשה הארץ, ומן ד' הארץ

הר"ר יעקב קוראל והר"ר כורלה והר"ר יצחק קובנ. והר"ר מרדכי הלוי. והר"ר נבון.

בשנת תקס"ז הראש הר"ר יעקב משה עיש ממדינת המערב. ובזמנו הפקיד והפיקס הר"ר זכריה זאמירו. והר"ר יהודה עזריאל. והר"ר שלמה יצחק בכר בנימין מיוחס. והר"ר שמואל הלוי. והר"ר יקיר מרדכי גיחין. והר"ר יוסף יהואל טאראגאן.

בשנת תקע"ז הראש הר"ר יעקב קוראל.
בשנת תקע"ח הראש הר"ר יוסף חזן בעל חקדי לב.

בימים הרם היה איש חסיד וגביר מפורסם כמשנה למלך בעיר עכו ושמו מהר"ר חיים פרחי זצ"ל ממשפחת פרחי בעיר רמשק ושמו הולך בכל הארץ והוא גדול בעיני יושבי ראשונה במלכות בעיר קושטא ובעיני המלך וישימיו כמושל בכל הארץ ועל פיו יעמד הפאשא ועל פיו ירד. והיה ביתו פתוח לרוחה יגמל חסד ומטיב לכל אהוב למעלה ונהמד למטה ושפעת חסדיו על כל יושבי הארץ אחביו ולא ידעו בזמן ההוא מנוגש ושושט כי הוא עמד בפרץ וכל מה שיצוה ויגזור על כל כושלי הארץ הישמצאליים כן יעשו. ותהי להם הנחה מכל סם וכרגא המלך. והיה אז בעכו אחמאד גיור פאשא וישם על הגביר הנל עלילות דברים עד שישלה ידו בו וינקרהו עין אחת וחתך ראש חטמו (ולא יכל לו כי האכזר מרד גם כמלך וירא המלך ללחום בו). ואחר מות האכזר נבחר לפאשא ישם בעכו סלימאן פאשא. והי שר א' ולו בן קטן ושמו עבדאללא. וימת הישר ההוא ויקח הגביר את בנו הקטן הביתה וילמדוהו חכמה ורעת והיה לו לבן. וימת סלימאן פאשא. ויבחר הגביר את עבדאללא לפאשא והיה לו כאב ואת כל אישר הגביר עושה הוא היה עושה. והי אחר שנה אי למלכו ויזכירוהו הצדיק כי לא באמונה הוא עושה. ויחר להפאשא ויבן כי הצדיק יהיה לו למכשל כמעשה רשעו ויתנחם להעבירו וישם לו בסתר עלילות דברים לאמור כי הוא מורד במלך ובן מות הוא ע"פ דין ומשפט. ויבאו אזהביו מגדולי הישמעאלים

בית כנסת והזרבה והחצר, מבט ממערב.

תבואות מעשה הארץ, זמן ד' הארץ תסג

וגלו לו הדבר הזה ויאמרו לאמרי כי יברח וימלט, וימאן הצדיק לעשות כן כי אמד פן ישפך הפאשא חמתו על עם ה' כראותו שנמלט, זה הערה נפשו למות לשוב ישראל, ויהי כיום ה' פ' ראה שנת תקצ"ט ויצם הצדיק ביום ההוא (ער"ה אלול), הלעת ערב בעונות נתנו לו בכרותו ראש ויבוא ישר אי ועמו אנשי חיל ויבא פתאום אל ביתו ויקרא לפניו מאמר המשפט 'משפט הרשע' כי בן מות הוא ויחנקו בביתו וימת. ויהי ביום המחרת ויצו הרשע הפאשא זיכאו משרתו הכיתה ויקח את כל אשר מצאו וינצלו את הצור ויוליכו משאזת יקירי הערך אין מספר, ואת גוית הצדיק השליד הרשע בים ולא נתן להקבר. ויבחו אשתו הצרקה וכל בני ביתו דמשה, ותמת בדרך ותקבר בצפת. וישמע הדבר ואימה חשכה גדולה נופלת על כל כ"י יושבי הארץ כי שטעו כי מת גבורם עומד בפרץ אין, ויבכו אותו כל בית ישראל, ויצו הרשע לקחת מס וכרגא מכל יושבי הארץ מכל הישנים אשר עברו אשר היתה להם הנחה, ובעיר צפת תו"כ הניח כל היהודים במשמר במבצר אשר בעיר לשלם ערך אין מספר, ויוכרוהו למכור כל מלבושיהם וחפציהם לתת את אשר שאל הרשע, ויצו ליהודים כל ימי הפאשא הזה עד שביטל תקצ"כ עלה איבראים פאשא ויצר על עכו ויוליד את הפאשא בשביה מצרימה. (והנהיג את ארצו " בדרך משפט, וכיתור כי כרת כרית עם קאנוולי הפראנקי ויכבדם ויחזקם והם עומדים בפרץ לכל בני מדינתיהם ואין להם לשלם לא מס ולא כרגא כיהם גרים בארץ וכל משפט לפניהם הובא ואין למושלי המדינה לשפוט את הפראנקי כ"א הקאנוול).

וישמעו אחי הצדיק בדמשק מעשה הנורא הזה ויקנאו לאחיהם קנאה גדולה לנקום את דם הצדיק, ואלה שמותם: הנביר המפורסם החסיד מה"ר שלמה (המכונה סלימ) פרחי, והנביר תם וישר מה"ר רפאל, והנביר הצעיר ר' משה פרחי.

תסד תבואות מעשה הארץ זמן ר' הארץ

וישכרו את סלימאן פאשא מרמשק ואת מוסטאפא פאשא בחלב (אלעפסא) ועוד ב' פאשאים שהם תחת ממשלת ב' פאשאים גדולים הנזכרים) ומהנה גדולה מאנשי חיל ויהי בידם מאמר של שוך אלאסלם ורוא הראש לכל שופצי מלכות הישמעאלים והוא יועץ ודין המלך והתיבתו כחתימת המלך) מסמאמכול כי ילחמו עם עכראללא פאשא.

ויבאו ארצה הקדושה בחדש ניסן שנת תקפ"א. וישלח עכראללא מעכו חילו להלחם עם מחנה הגבירים ויחנו בגישר הירדן (גיישר אבני יעקוב). ויכרח חיל הרשע מפני חיל הצדיק. ויהי כבואם ארצה ויבחרו מושלים חדשים (מומצעלים) בכל המקומות. וכל מושלי עכראללא העבירו וימשלו הגבירים בארץ. ויצורו על עכו ויהי רעב גדול בעיר עד שעזר כיצה א' 70 גרוש (כזמן ההוא בערך 3 דוקאטי) ובבש א' 900 גרוש (בערך 39 דוקאטי) ויצורו עליו 14 חדשים. אכן בעונות השענה שחקה לרשע. כי שחד מאנשיו וימיתו כסתר את הצדיק מוה"ר סלימן בחדש ניסן תקפ"ב בסם המות. וגם הפאשא מוסטאפא נלחם במרמה. וירא הגביר ר' רפאל כי מת אחיו הגדול ויירא ויחזור דמשקה הוא וסלימן פאשא וכל חילו בחדש ניסן הג"ל והפאשא מוסטאפא עמד על משמרתו עד חדר סיון. וילך גם הוא לדרכו עם מחנהו. וישלח הרשע שלוהים למחמד עלי פאשא במצרים להליץ עבדו לפני המלך בקושטא ויעש כן. ויודע כזה למלך מכל אשר נעשה בארץ כי לא ידע עד היום ההוא סמות הגביר וממלחמת אחיו ומאמר שוך אלאסלם נישלח להם ע"י גבירי אחינו בני ישראל בקושטא ובפרט ע"י הגביר המפורסם לשם ולתהלה מה"ר בכור קארמאנא זצ"ל בלתי ידיעת המלך. ויחר לו ויצו לגרש את שוך הג"ל מקושטא וישלחם אל ארץ אחרת ארצה הקדם (כי לא יוכל להמיתו). וגם זה סיבת הדבר כי צוה להרוג את הגביר הג"ל בעו"ה בחדש תמוז שנת תקפ"ב. *

* סוף הספר הזה איננו ידוע ויחסי שכתב לציר עלינו ולדעתה. באו

מערות המכפלה

תבואות מעשה הארץ, זמן ד' הארץ תסה

וירא הרשע עבדאללאל כי השעה משחקת לו ויפשע נ"ב כבוד מחמד עלי כמצרים מליצו ואשר הצילו. ויחר לו ויבוא אברהים פאשא ממצרים בשנת תקצ"ב ויצר על עכו ויכבשהו ויוליכיהו שבי וילכד את כל הארץ. (וכל מעשה רשע הרשע הנ"ל אשר עשו לאחינו ב"י (וכן כל מעשה מושלי הארץ) אזכירם אם יגזור ה' בחיים בחלק ד', אשר כל שמעם תצילנה שתי אזניו).

בשנת תקפ"ב הראש הר"ר יום טוב דאנון.

בשנת תקפ"ד הראש הר"ר משה סוזין. ובזמנו הר"ר שמואל הלוי, והר"ר אשר הלוי, והר"ר יצחק קובו, והר"ר יהודה בכר רפאל נכון, והר"ר בנימין נכון.

בשנת תקצ"ו הראש הר"ר משה יונה נכון.

בשנת תר"א הראש הר"ר יהודה בכר רפאל נכון הנ"ל.

בשנת תר"ב הראש הרב החסיד ר' אברהם חיים גאנץ נ"י בעמ"ח ספר מנחה טהורה על מסכת מנחות וספר חוקי חיים ה' ארץ ימיו. ובזמנו הר"ר פרחי, הר"ר מאנר, הר"ר זאמיר, הר"ר הלוי, הר"ר דאנון, והר"ר פינצי.

בית הכנסת של האשכנזים.

בה"כ אשכנזים הנקראת כל"ע "דיר אשכנזי" (ר"ל הצר האשכנזים מקום מקודש לתפלה וכו' בתים לדור (כמו קלאסטר) וכעת נקרא בשם "חרבות ר' יהודה החסיד". גם נקרא "מנחם ציון"). חקרתי ודרשתי לדעת זמן הוסד בנין מפואר זה. ומצאתי בדברי הרמב"ן במכתבו אשר כתב לבנו (אשר זכרתי לעיל) וז"ל:

(¹) אשכנזי הוא לשון משיגת ור"ל אשכנזי (בדרכם להחליף האותיות) וכן מלחתי כחוב ככתב מלמד העלך שזה מקושטת מחלד העלך בדבר זה"כ: ה"ז' והעתקתי להם מלשון העמים ללשון הקדש ונקרא בכל פעם שם "דיר אשכנזי".

(*) לא הוציא נקרא בשם "מנחם ציון" בא ביהמ"ד הישן שבצפת. שחקן בשנת תקצ"ו כמו שזכר להלן.

חסר תבואות מעשה הארץ זמן ד' הארץ

ומצאנו בית חרב בנוי בעמודי שיש וכיסה יפה ולקחנו אותו לבית הכנסת עכ"ל. ומורגל הוא עד היום הזה כפי כל יושבי העיר שבהכ"נ הרמב"ן היא כחומת העיר סמוך לשער האשפות¹. ולפי דעתי שגגה היא. כי ידוע שחומת העיר נבנה זמן הרבה אחר כך (5287), והרמב"ן בא ירושלימה ר"ס שנים קודם, ומאחר שכנ"ן שמראים שהוא בהכ"נ הרמב"ן הוא כחומת העיר ממש וחלונות הבית יוצאות חוצה לעיר (ולא שהם חלונות כ"א נקבים ארוכים להשליך ככלי המשחיתים חוצה כמו בכל החומות ומבצרים) מוכח שהוא כנ"ן חדש הנבנה כעת כנות החומה ולא נמצא שם לא עמוד ולא כיפה, כי הבית הוא כתחתית הקרקע ואין לו תמונת בית וכ"ש בית הכנסת, (ולפי דעתי הוא מקום להסתיר שם אנשי חיל בעת המלחמה), ולא נזכר ברכדיו שהבית הוא כקצה או בחוץ העיר.

ונראה לי ישבהכ"נ הרמב"ן הנזכרת היה בהכ"נ שלנו הנ"ל והיינו הבית הנקרא בל"ע אלמרגאה² (" וכעת היא בית המחנה צמוקין לעשות דבש (ע"ן לקמן), ושם עד היום עמודי שיש וכיסה גדולה יפה כמו שהזכיר הרמב"ן. והנה לפי דעתי כוונת הרמב"ן לא היה להם כ"א בית זה (מרגאה). כי היו אז מתי מספר, והיא ביהכ"נ הגדולה שהזכיר מהר"י קלון שנהרסה בזמנו ויבנו הנהרסות כרשיון מלך מצרים.

ובימים ההם היתה לספרדים ולאשכנזים בה"כ'א' כמו שאכתוב. וזה לשון בעל המסככ כא"י בשנת רס"ב: ביהכ"נ א' בלכד יש בירושלים, ויפה היא עם ד' עמודי התורן, ארכה ס"ג פידי (ר"ל פיער, גל בלשון איטאליאני) ורחבה כ"ה ולפנים ההיכל חדר עם ספרי תורות סביב והם יותר משישים והם מתפללים

* מסרה בדויה כזאת שורה בין ההמן שבירושלם והיא מיבאת נ"כ באיזה מהספרים המספרים משבח הארץ וקדושתה (בלו בקרת), אך המסרה הזאת הלכה ונתרדלה וכמעט שנשכחה כבר.
¹ כוונתי על הבית הסמוך בצד הרום לכיכ"נ הגדול בית יעקב שבהצר הייחודה החסיד, והשם אלמרגאה מקורו והוא נכא' להלן.

תבואות מעשה הארץ, ומן ד' הארץ תסו

למזרח והוא נגד בהמ"ק ואין לכה"כ אורה אלא מן הפתח שהיא במערב וחלון קמץ עליו וגם ביום משתמשין באור הנרות שמדליקין סביב. הקהל מכל מינים, יש מ"ו כ"ב אשכנזים, וספרדים לרוב, בין כולם ג' מאות כ"ב וכו' עכ"ל. גם כתב לקמן וז"ל: ומנהג התפילות קרובה לסדר ספרדים וכו' אין אומרים יוצרות עד אחר הלל וביום צום אין אומרים סליחות עד אחר י"ח עכ"ל. והנה מאחר שאומר קרובות לסדר ספרדים ולא אמר שהם ע"פ סדר הספרדים מוכח שהיו נוהגים ג"כ על סדר האשכנזים, וראיה לדבר שאמר שאין אומרים יוצרות עד אחר הלל, וזה וראי מנהג האשכנזים לומר יוצרות כי לספרדים לא יש יוצרות לא בשבת ולא ב"ט שיש הלל. והנה מוכח שבכה"כ הלז שהיו בה מ"ב קהילות היה מנהג התפלות ע"פ סדר שניהם כ"א קרוב יותר לסדר הספרדים לפי שהיו הרוב כמו שהזכיר לעיל. וכתב עוד 'בענין מכירת המצות': הנה כמ"ר אשר משולם יש לו שבת וארא ושבת במדבר סיני ומדליק בעדו הר"ר ישראל אשכנזי ומחלקים המצות בין האשכנזים וכפרשת וארא נמצאתי שם עכ"ל. מכל זה מוכח שהתנהגו שם בשותפות.

וכל הסימנים שכתב ככה"כ שלהם מורים על קהל שלנו מנחם ציון והכונה על מרגאה הנ"ל, שארכה ורחבה, עמודיה ופתחה במערב וכו' הכל נמצא עד היום הזה. והיו מתנהגים כן עד שנת ישמ"ו (כשנכתב בסמוך) ואז נסגרה כה"כ הנזכרת (המרגאה) מאילי הארץ. ואשכנזים לקחו

"דבריו הראשונים נכונים ואמתים, כי ביה"כ של הרמב"ן היו כהנים שבער דרום ביה"כ (בית יעקב) (אז יחורבת ריה"ח) אשר הוא קורא אותו בשם 'מרגאה' (זהו לא הושב לירי היהודים רק נשאר בירי הנשים), אך מה נסתבך בטעות כי מקום המרגאה (שהוא היה ביה"כ של הרמב"ן) וביהמ"ד כנהם ציון הם בשני קצות הנגוד של החצר החדש שנקנה בעד האשכנזים מאת רבי החסיד וסיעתו כנו להלך הראשון הוא בדרום החצר כמו שהזכרנו למעלה: האחרון בקצה הצפונית והשניים שבתב המזרח שנת רמ"ב סתאמים רק למרגאה ולא לביהמ"ד מנחם ציון."

תסח תבואות מעשה הארץ זמן די הארץ

להם כה"כ מעל למרגא (*). ר"ל בחצר העליון אשר אזכיר לקמן שנחב טמך לדור שלפנינו. אכן קהל הספרדים נפרדו מהם ונחרו להם מקום אחר והוא כה"כ הגדול הנקרא "קהל ציון". ואחר זמן מה וירב העם הוסיפו כה"כ הנקרא "קהל תלמוד תורה" הסמוכה לקהל ציון. וכרוב הימים ברוכ העדה ולא יכילו ב' קהלות את כל העם הוסיפו עליהם ויעשו מעזרת הקהלות ג"כ קהל והיא קהל הקטן-קהל אמצעי. וכערך לאחר כ' שנה שנעשה קהל אמצעי, נעשה עוד קהל מעזרת קהל הנזכר והוא "קהל איסמאמבוליס", ובשנת תק"ן כבר היו די קהלות. כל די כה"כ אלה היו ישינים נושנים ונמו לפול, ובשנת תקצ"ה הרשה מלך מצרים לבנותם מחדש ויעשו כן והם כעת כנינים מסוארים).

והנה מעת ההיא והלאה נמצאים ב' קהלות : קהל הספרדים וקהל אשכנזים. וכן מצאנו שבשנת שפ"ו היה ראש לעדת אשכנזים הרב החסיד ר"י הלוי הורוויץ בעל שני לוחות הברית כה"כ של האשכנזים.

ונזכר במכתב חרבות ירושלם (אשר זכרתי לעיל) וזה לשונו : כמו מ' שנים מקודם (לשנת שפ"ה) א"כ הוא שנת שפ"ו) בא מופת"י א' יונא הרת ויצו על כה"כ א' שתהיה סגורה כי נתקדשה כבר לשם מרגא ועד הנה לא עלה ביד היהודים להחזיר עטרתו ליושנה ובעו"ה היה מקום מוכן לכל מלאכה נמכזה ומן העזרה התחיל השופט לבנות כמה חניות להשכיר אל הישמעאלים ויאמר לעשות בית מדינה ככה"כ הסגורה. בשמוע הפרנסים זאת ויקנאו קנאת ה' צבאות וישלחו לדבר אל השופט לכלתי שלח י' בקדושת כה"כ ההיא אשר קנו לפנים כישראל בכסף מלא ויראו את ספר המקנה (**). החתום כערכאותיהם, ולא החריל עד

(*) ספר נראה שנים המהבר הישיב את המרגא לביה"כ של הרמב"ן כמו שהוא באמת. לא ביהמ"ד מנה ציון רק שלמעלה בא לכלל טעות וערכב את המרגא עם ביהמ"ד יסגח ציון כאשר העירוני בהערה הקדמת.

(**) הסגור הזה סימל לכאורה את ההשערה כי המקום הזה הוא ביה"כ של הרמב"ן יען כי הרמב"ן לא קנה בית לביה"כ שסדי בכסף מלא. כ"א החזיק באחד הכתים החריבים שכלל היו אז המקור במסורש במכתב. אך אין ספק שאחרי מותו כאשר נתגלה עדת היהודים הרחיבו את בנין ביה"כ ויהזקקוהו וזו הוציא עליו בהערכאות יסגר מקנה.

תבואות מעשה הארץ, זמן ד' הארץ תס

שנתנו לו אֶלֶף גרוש ויוציאו מירד פֶּסֶק חתום בערכאותיהם אשר הכית ההוא נבנה מימי קדם ע"י היהודים לשם כה"כ ואין כל איש יוכל למנוע מלהתפלל כתובו כל זמן שירצו עכ"ל.

וזה דאיה ברורה לכל דברי כי בעוה"ע עד היום כה"כ הסגורה נקרא כל"ע (פרגאה) והיא בית המשינה עד היום הזה וגם החניות הם עד היום בעזרת כה"כ (אכן הם בידנו כיד האשכנזים) ובעוה"ע הכל נעשה כאשר יזמו לעשות כמו שזכר במכתב הנ"ל.

ועד היום לא עלה בידנו להוציאה מתחת ידיהם אף שידוע הרבה שהיא בכלל דיר אשכנזי מימקדם, וכבר כתבתי

" סקור השם מנאח: וביה שהיה הנלוה אליו הוא רק במכתב יתרבות ירושלים הנזכר למעלה, והנה כל השמי קירות אחריו לא ידעו את פרושו האמת מהם השבו כי הוא מסתם מהשם "מנאח" בעיבות שהוראתו בית איצה, ומהם חשבו כי הוא זה בית המנהל לצמקוס, אך איזה קדושה שייכת בבית אוצר או בבית המנהל? ובמכתב חריבות ירושלים הנזכר: "שהמנוסח (הן הרחיצה לשנה את ביהמ"ד מאשר כי נחקרש כבר לשם מנאח" (כמו שמוכח בפנים), אולם כאמת במכתב הרבות ירושלים כתוב: מנח ומהוראתו: "בית לעבודת ה' (השם) מנח או מנח למקום בית תפלה מושלמת נזכר במכתב בני הישיבה שבירושלים משנת רמ"א הנדפס בהלבטן שנה ה' בליל י"ז עמוד 406 וביהמ"ד מאמר ה' ובו מובא טענה המוספת כי הבית נחקרש כבר לשם מנח וטענתו זאת (משבת) על מה שהבאנו למעלה עמיד תמיד בהערה ("), כי באמצע המאה שלפנינו המיר יהודי אחד את דתו לרנלי נגישת יובי המסים מהיהודים ואמר בחסדו לנקיט, לדעתה את נקמתה מהיהודים הקדישה את ביתה שהיה אצל ביהמ"ד לבית תפלה להמנוסחים, ומהם מכתב יתרבות ירושלים בהפצו לכאן להקוראים בחז"ל את הוראת מלת "מנח" שהוא בית המנהל, כתב בית מנח עיר מוסבות שכן ואמר מלת מנח המוסף "כל"ע" מוסקטא" ובהמים אחרים שלא הבינו את הדבר הזה המוסף מנח אחר מלת "מנח" וירושלם צמקוס לעשות מהם דבש, ומלת מנח האמינו או נשבעו הוי צמקוס בא א"י הוי נעשה מנאח, אך כאמת לא ה"ל במקום הזה לא בית מנח לחיים ואף לא של צמקוס להבש, ובאשר אמרנו המקום הזה הנהו כעת בקצה הרצף המסוף מצדהו להיר האשכנזי או הרפת דתו והישראלים בעלי הרצף ושכניהו לאוצר רבמים או להנות קשר, ובו ראים לנו עד היום את כל המנוסח ששמן הרצף בביהמ"ד שיהיה וגם את המנוסח שהביא המסכת האמינו משנת רמ"ב דמ' בפנים, ואת המקום הזה לא עלה בידנו ראשי האשכנזים להוציא מידו מהמקום כנו" בפנים ועיין מאמר יהודים בארץ הצ"ח במאספנו הספרותי "ירושלים" כרך ג' עמוד 22, (" טעיה כי ההנחות שבידי ערת האשכנזים הן מחצר חירבת יריהו וההנחות שטענה המוספת מערת ביהמ"ד של הרמב"ן שייכים להנ"ל בעל המנאח.

תע תבואות מעשה הארץ, זמן די הארץ

גם אני אז לקאנוולי גענערעאלי בעיר אלכסנדריא ש"ט על הדבר הזה שישתדלו להוציא מאמר ממלך מצרים עלי פאשא על דבר מרגאה הנזכר להוציא גם אותה מיד הישמעאלים כמו שהוצאנו בעזר האל כל הדיר. אכן לא עלתה בידינו כי הורד ממלוד על הארץ הזאת בימים ההם.

בשנת ת"ן עלה הרב החסיד ר' יהודה צוק"ל מק"ק שידליץ סמוך לק"ק הוראדנא והלך דרך אשכנז והתעכב זמן מה בק"ק פראנקפורט דמיין והיתה שם עמו חברה קדישא הרב החסיד ר' קלונימוס, והרב ר' נתן גשע אב"ד דק"ק האגני בעל מחבר מאורות נתן, והרר יעקב מוילנא ועוד חסידים וקדושים הרבה שעלו עמו ויבאו ירושלימה והתישבו בריר הנזכרת, ועל שמו נקרא כעת חרבות ר' יהודה החסיד, אכן בעו"ה לא הצליחו (1) ויד ה' נגעה בהם, כי לאחר ג' ימים לביאתם נאסף החסיד הנ"ל והי מאז פנה הדירה של החברה ובא שברה כי נאסף הצדיק, ורובם אבחריה אנשים חכמים וידועים נסעו מזה לשמי מרומים והנשארים דוויים נאנחים ונאנקים לא מצאו מנוח כי הלכה המחיה חסורה מחסרה לאיש ואיש שאין בידו מזון ב' סעודות (כ"ה בקיצור לשון בעל מאורות נתן בהקדמתו ע"ש שהארץ).

וע"י העניות ודחק ולחץ היכרחו הנשארים ללות מישמעאלים בנשך ובמרבית והשכינו כל בניניהם וקרקע אשר להם סעה"ק, והרב הגדול החסיד שככהונה מה"ר משה הכהן הוא ראש וקצין מנהיג לבני אשכנזים בעה"ק שם לדרך סעמיו לערי אשכנז לשפוך שיחו לפני אחינו יושבי הגולה ולהגיד להם מצות אחיהם

(1) ואני טענתי בהיותי בזה"ל שהרב החסיד (נח) שמואל חיים יעזי זק"ל אב"ד דק"ק פראנקפורט דק"ק וזה שישנו באשכנז ולא הסכים שיעלו ירושלימה (נטעם הכונס) ולאור להם והיה לא חללה, ובעניות כן היה להם.

(*) רעת ההוקרים כי ר"י חסיד וסיעתו הגדלו בירושלם את אמונת שבתי צבי אינה מהלכת, וארות פולת ר"י החסיד וסיעתו בירושלם נדבר באחת מכתביהם הבאים של מאסני הספרות ירושלים.

תבואות מעשה הארץ, זמן ר' הארץ תעא

שכירי־שלים ועשה והצליח¹, ובכל מ־חות ש־מרח לא עלתה ארוכה ומרפא כהונן לצרות האשכנזים, כי החובות הנושכים התרבו עד מעלה עקרים וראשון ראשון מסתלק ופי תדאם בילעו. (עיין תשובת גינת ורדים חלק יורה דעה כלל ג' סימן ט' שהארץ). ויהי כיום שבת קדש פ' לך לך ח' לחדש מרחשון שנת תפ"א באו הישמעאלים וישיבי העיר פתאום לבה"כ הגדול של האשכנזים ויבעירו אש וישרפו כל הספרים וכל מלאכת עץ אשר בה וארבעים סמרי תורות, ולולי שבגין בה"כ מאבני גזית היה נשרף כל בה"כ, ויתפשו כל גדולי ומנהיגי הקהל ויניחום במשמר ואה"כ החזיקו בכל בתי הדיר ויגרשו האשכנזים משם, ויכרחו מעה"ק, ומהיום ההוא והלאה הושבת ישיבת אשכנזים מירושלם. מהם ברחו צפתה ומהם חברונה ומהם הלכו לחו"ל.

ואני שמעתי מפי זקן מופלג (קרוי לבן מאה שנה) שספרה לו אמנתו אשכנזיה כל המאורע והיא גם היא היתה בתוך ההפכה. ומיום ההוא לא יוכל אשכנזי להראות בתוך העיר, וישבו הישמעאלים בכל החצרות ובכל הבתים אשר היו לאשכנזים סביב חצר בה"כ, ויבנו י"א חניות מעורת החצר הגדול אשר בו בה"כ והם עד היום הזה, וחצר בה"כ בעו"ה נעשה להם מקום אשפה וכל שהשליכו שם הישמעאלים עד שנעשה כהר וכל הבתים התחתונים טמונים באשפה ולא גראים.

בשנת תקע"ב היתה מנפה גדולה רח"ל בגליל העליון והתחתון, ויכרחו גם מהאשכנזים לעה"ק ירושלים וישימו נפשם בכפם להראות בעיר וכבר נשכחה שנאת הישמעאלים והבאים מאשכנזים עניים מרודים, ומעת ההיא והלאה באו אשכנזים לירושלים, מהם לבשו בגדי הספרדים להתגבר והם היו אז מתי מספר (ב' אנשים).

¹ והם שזו אחיהם פעמים ושלש על ידי מינוי ונעלת הנבאים שמינו צעיר ואם צישראל מלחמקפורט דמיין ושלח: להם 128000 גרוש (שהם צערך 25600 דוקאטי) (עיין בשפת סומת למהר"ם סלגין צפת תפ"ז).

תעב תבואות מעשה הארץ, זמן ד' הארץ

בשנת תקע"ו השתלדו ע"י גדולי המלכות בעיר קושטא להביא מאמר (פירמון) ממלך כי לא יוכלו הישמעאלים יושבי ירושלים לתבוע חובות האשכנזים. וכינתים וירב העם העולים להר ציון. ויהי להם בהמ"ד הקמן (של הר"ר חיים בן עמר) הנקרא "מדרש אור החיים". ער שבשנת תקצ"ו הסכימו כולם לבקש ממלך מצרים מחמר עלי פאשא לתת להם רשות לבנות חרבות נחלת אבותיהם. וירד הרב ר' אברהם שלמה זלמן הי"ו מצרימה וימצא חן בעיני הקאנוולי נענעדאלי של מלכות עסטרייך ורוסיא לדבר על לב מלך ההוא להטיב עם היהודים האשכנזים לתת רשיון לבנות נחלת אבותיהם. גם ירי היתה עמו כיד ה' הטובה עלי לכתוב ולחבר בקשות אלה כטוב טעם ובלשון צח מצוחצח. וימצא חן גם בעיני המלך ולא אחר לכתוב מאמר מפורש ומבואר שיבנו אשכנזים "ביר אשכנזי" ולא יוכל שום א' לתבוע מהם חובות אבותיהם.

ביום ה' י"ט אלול שנה ה"ל התחלנו לפנות האשפה והזבל ויחלו לבנות. ועד ר"ח שבט יום ז' ש"ק פרשת וארא תקצ"ז כבר נגמר בית המדרש וכבר יכולנו להתפלל בו ונחנכה ביום ההוא בשמחה גדולה ברוך מציב גבולות אלמנה ויקרא את שמו "מנחם ציון" (*). ויבנו עוד כל הבנינים והבתים הנחרבים והנהרסים אשר בכל החצר הגדול הזה. והראשון הג"ל טרח עד מאוד בכנינים אלה ולהשגיח על המוצא והמביא ולעמוד בפרץ נגד הנלחמים והמעכבים בכנין זה; ויהי ה' עמו לגמור כל הבנינים. אכן בית הכנסת הגדולה עד היום לא עלתה בירינו לבנותה" (**) כי בנתים הורד מלך מצרים. וקושטא קא" (**).

(*) הביהמ"ד הזה נקרא כפי ההסון "ביהמ"ד הישן". ראה למעלה עמוד תס"ה.

(**) בשנת תרי"ז השינה עדת האשכנזים מאמר המלך לבנות את ביהמ"ד הגדול.

ומיד החלו בכנינה; ובשנת תרכ"ד נגמר הבנין ויקרא שמו "בית יעקב".

(***) ר"ל ארצות שלשת וסוריא שבו לממשלת תונרמא שמושג

המלך בקושטא.

תבואות מעשה הארץ, זמן ר' הארץ תענ

עה"ק חברון תובב"א.

בל"ע "אלחליל" ר"ל האהוב ע"ש אברהם .
עיר זאת לא נודעת ולא נזכרת מזמן החרבן (בספר
יוסיפון) ואילך, ולא מצאתי זכרונה עד זמן הרמב"ן שכתב
במכתבו לבנו שילך חכרונה לחצוב לו שם קבר עב"ל. ומובת
קצת שהיה בזמן ההוא יישוב מכני עמינו. ואזכיר מה שנודע
לי מזמן ההוא והלאה ואף שמצער הוא .
בזמן ר' בנימין בעל המסעות (4930) היה חברון חרב (אולי
ממלחמת מלך מצרים עם הנצירים) וכתב וז"ל : ושם הכמה הגדולה
שקוראים שנט אברהם והיא היתה כנסת היהודים בימי הישמעאלים
עב"ל. מוכח שבזמן ממשלת הישמעאלים ישבו יהודים בחברון.
וכן בזמן ר' שתחיה המסבב מעיר רעגנסבורג כסוף אלף הרכיעי
לא נמצא שם מאחב"י. ואולי כמשך הזמן בין ר' בנימין ובין
הרמב"ן (5027) נתישבה קצת. גם בעל כסופ (5082) לא הזכיר
מיישוב אכ"י בעה"ק חברון. וכמדותה שנחרבה שנית אחר זמן הרמב"ן.
ובשנת 5282 נמצאים שם "בעלי כתים ולהם בה"כ .
בשנת 5300 היה שם הרב ר' מלכיאל אשכנזי והוא היה
חכם גדול וכתב פסקים הרבה. גם חבר ספר קטן הנקרא על שמו
"מלכיאל מנן עדן ונהגם". (בתשובת מהר"ם שלמה נרבוני. הובא
בתשובת מהר"י קאשטרו כ"י סימן קי"ד, כתוב וז"ל : ידע ליהוי
שהחכם השלם החסיד והקדוש כמ"ה מלכיאל אשכנזי מצא קונטרס
חיברו מהר"ם שמשון ברבי אליעזר מכונה ברוך שאמר, שם הגדולים).
והוא יסד יישוב אכ"י בחברון וישבו שם אז קראים הרבה. וכל
חצר היהודים (כי כמעט כל היהודים יושבי חברון יושבים בחצר
א' גדול מאוד ולו עליות תחתיים שניים ושלישים והבתים והחדרים
זה על גבי זה וזה לפנים מזה). ובה"כ שעד היום קהל ספרדים,
היה להם, וכמדותה שהר"ם הנ"ל קנה מהם. זה כחמשה ועשרים
שנה באו שלוחי קהל קראים מעיר קושטא לרון על בה"כ ועל
החצר הנזכר לקחתו מיד יושבי העיר כאמרם כי להם הוא והם
בנוהו, אכן הלכו כפחי נפש ולא הועילו בעלילותיהם .

תער תבואות מעשה הארץ זמן ר' הארץ

וכזמן ההוא היה שם ג"כ הר"ר מנחם כהה"ט משה הככלי בעל ספר מעמי המצות (וכ' ת"ח אלה הביא הרב של"ה בספרו וכבר עלו השמיטה בזמנו).

גם הרב ר' שלמה עדני תלמיד הרב בעלאל אישכנוי (בעל שיטה מקובצת) במצרים והוא היה טערי תימן מעיר אוהל (זנארי עיין מקומו) וחיבר חיבור גדול על המשניות וקראו מלאכת שלמה (שנת י"פ"ה).

גם היה בזמן הרב מלכיאל הנ"ל כחברון הר"ר שלמה הנרכוני הוא אבי הר"ר צמח הנרכוני הנפטר בירושלים. גם הרב החסיד אליהו ר' וידש בעל ראשית חכמה גם הרב ר' יצחק ארחא תלמיד האר"י, ובזמנו הניעשה שאברהם אבינו השלים להם המנין כיוה"כ כנמצא בספרי המעשיות *.

אחרי מות קדושים האמורים היה ראש לרכני חברון הר"ר אליעזר ארחא בן הר"י ארחא הנ"ל והוא חיבר פירושי על עין יעקב ועל מדרש רבה. גם עלה כימים הרם (ש"ס) הרב ר' ייששכר בער אישכנוי בעל מתנות כהונה"י על מדרש רבה. והר"ר שלמה אליאמן אישכנוי שישב מתחילה בצפת. גם היה בזמן הזה כחברון הרב החסיד ר' אברהם אוולאי בעל זהרי חמה וחסד לאברהם ועוד ספרים אחרים, וספר חסד לאברהם חיבר בעיר עזה (שצ"ט) כנרחו שמה בעת צרה כחברון וכל סכיכותיה טנפה גדולה רח"ל כמו שהארץ בהקדמה. ונפטר הרב רמ"ז שנת ת"ר.

אחר הרור הזה היה כחברון הר"ר חיים אבואלעפיא הזקן בן הרב המוסמך מהור"ר יעקב אבואלעפיא(עיין ברכני צפת). והרב רח"א הוא זקנו של הרב רח"א בעל מחבר עץ החיים ומקראי

[*] לפי השערת המחבר שר' מלכיאל קנה את ההצגה מידת הקראים וגם משיטת

החכמים שהיו בעת ההיא. מוכח שהל' או כחברון ישוב של איוה מנינים ואם כן לא יתכן ליהם את ההגדה הזאת להעת ההיא. ומקור ההגדה הזאת היא בהקדמת ס' עמק המלך.

[**] מפרשה חדשה ילידת המאה הזאת תראה גם את קבר הרב הזה בבית הקברות הישן. אולם כבר העזו הרהות במתנתו רייסמאן ז"ל בהערותיו לספר ננוי ישראל במסרבות חז"ל כי הרב הזה נקבר בעיר מולדתו שעברשין ולפיו מוכחים אנו לאשר כי שם אהיה משהוקדק לחרול.

תבואות מציגה הארץ, זמן ד' הארץ תעה

קדש וכו' אכ"ד דק"ק אומיר וכסוף ימיו עלה לאהיק ובנה טבריא (תק"ב). גם הר"ר יצחק אבולאי בן הרה"ח רא"א הנ"ל. גם הר"ר יצחק בן גמיל זקנו (מצד האם) של הר"ר חיים אבולעפאי בעל עץ חיים וחיבר ספר חיים וחסד דרושים (נדפס בקיצור בסוף ספר ישרש יעקב). גם הר"ר אהרן בן חיים בן בנו של בעל קרבן אהרן והיה אח"כ רב באומיר. גם הר"ר משה הלוי הנזיר, והיה חתנו של הר"א בן חנניה מגדולי רבני ירושלים (כזמן הר"ר יעקב חיים צמח שנת ת"ך) חבר ידי משה על ח"ט וישאר חיבורים. אחר הדור הזה היה הר"ר יוסף הלוי בן הר"מ הנ"ל הכר ספר מטה יוסף ואח"כ נעשה רב כמצרים. גם הר"ר ישראל זאכי (בן כתו של בעל חסד לאברהם) והיה אכ"ד כחכרון כל שנה (תמ"ה היה בחו"ל בשליחות עה"ק) והיה חתנו של הרב ר' אברהם קונקי שם. והר"ר אברהם יצחקי כירושלים היה חתנו של הר"ר זאכי הנ"ל. ותלמידיו חתנו הרב החסיד מהר"ר מלמד והר"ר אברהם קסמיל (נפטר לב"ע שנת תצ"א). גם היה בזמן הדוא (תס"ה) שם הר"ר נחמיה דנינו. והר"ר יצחק בן ארחא. והר"ר חיים מרדכי בכ"ה חיים זאכי. והר"ר עזריה אישכנזי. והר"ר נסים רוזיליו.

אחר הדור הזה (תצ"א) היו גדולי העיר הר"ר אהרן אלפאנדרי. הר"ר חייא זאכי. הר"ר חיים ירוא גומיץ פאטו. הר"ר אליהו בן ארחא. הר"ר פנחס מרדכי בגאי. הר"ר יצחק הכהן (בשנת תקל"ג). ר' יצחק זאכי שלוחא דרחמנא באישכנזי (כאמ"ד) שנת תק"ל.

אחר הדור הזה היה הראש הר"ר נחמיה גרליה (תקמ"ב). ואחריו הר"ר מרדכי רובי בעל שמן למאור (שנת תקס"ד). ואחריו הר"ר שכתאי הכהן (נפטר תקנ"ט). ואחריו הר"ר אברהם כהנ"מ רובי הנ"ל. שנת תקס"ז הר"ר יהודה בכר שטואל. שנת תק"ף הר"ר בן יקר. שנת תקצ"ג הר"ר יו"ט אליקים (והוא היה מתחילה רב ופקיד איזהו שנים בעיר צפת תוככ"א). ה' יאריך ימיו.

בשנת תקצ"ד כעת מלחמת הפלחין היו יושביה אחכ"י בצרה גדולה. כי הישמעאלים יושבי העיר וסביבותיה מרדו ונלחמו בפאשא והוא כבש העיר כרעש מלחמה יום כ"ח לח' תמוז ויברחו

תע תבואות מעשה הארץ, ומן ד' הארץ

הישמעאלים, ואף שצוה הפאשא לחילו שלא ידעו ליהודים, עם כל זה בעו"ה נהרגו מהם חמשה נפשות, ושללו כלם כאשר אאריך אי"ה בחלק ד' ממלחמת הפלחין.

וכעת יושביה בערך נ' כ"ב אשכנזים וכן מספר ספרדיים. וכימים אלה מלחמה בעיר ובמכיכותיה. כי השיך עכר ראחמאן מושל חבל הארץ ההיא נלחם עם אחיו אשר מרדו בו ויקנאו בו. לאמר לו המשל תמשל בנו. ובעו"ה בחלק ד' אאריך בזה. והי' כרך אותנו בשלום. (ככנין מערת המכפלה אדכר בחד' אי"ה).

עה"ק צפת תיבכ"א (כל"ע צאפאר).

לא נזכרת במקראי קדש כ"א בספר יוסיפון לרומיים נקראת "מכצר צאף" (או סאב) ועיין מה שכתבתי לעיל כביאור הגליל. וגם נזכרת בירושלמי ר"ה פ"כ ה"ז ר"ז בעא קומי ר"א אילין דחמי צפת מרו ד'סבון וכו' ע"ש. וחזן מזה לא מצאתי זכרונה בכל דברי חז"ל י"א משא"כ בעיר מירון הסמוכה לה שהיא נזכרת פעמים הרבה כמש"כ במקומו. ולא מצאתי זכרון צפת עד זמן מלחמת הנצרים בדכ"ה לר"י הכהן ממלחמת צאלאדין מלך מצרים עם גויאדון מלך ירושלים כנליל אצל הר ח'טין בשנת 4947 שכתב ויכרחו (הנצרים) אל מכצר סאפיד ע"ל. ומכצר זה עד היום בעיר צפת (עיין יודפת). בזמן ר' בנימין בה"מ לא הגה ישוב מב"ע שם. (ומצאתי שבשנת ה' אלפים מ"ז לפ"ג היה ישוב בעיר"ק, כי נמצא הסכמת החרם על מוציא דרכה על ספרי הרמב"ם של ראש הגולה הנישיא ר' ישי בן חזקיה בן ישי הנשיא בעיר דמשק. ועליו התומים ג"כ רכני צפת תיבכ"א. עיין בכרם חדר חלק ז' דף ק"ע ונ"ל).

¹ בעת נמצאים בחברון 600 נפש בעדת הספרדים, 410 בעדת האשכנזים.

² בקינת יאיכה ישבה תבצלת השדון וגו' (קינות לח"ב במנהג אשכנזים) המתייחדת מהקליר ישבה מונה מהבדה את הערים שבא"י שבהן היו משרפות של כהנים, כתוב יזרחם ונלפת בהן צפת, ומה נראה שהיתה קבלה בידו שבצפת היה משמר של כהנים.

תבואות מעשה הארץ, זמן די הארץ תעז

בשנת ר"ן התחיל הישוב ושם הר"ר יוסף סאראנוסי רכו של הרבני והררי אסכנדרני. בשנת ר"פ כבר היו שם בערך ש' כ"ב ולהם ג' בה"כ וגדול הדור מהר"י כירב שנפטר ליל שבת ר"ח אייר ש"א. ואחר מותו ישב על כסאו הרב המכ"י (ר' משה ב"ר יוסף מטראני) וחברו היה מרן ב"תלמיד מובהק מהריב"ר) ונפטר המכ"י שם"ה ומרן ב"י של"ה. והאיש אלקי הררי לוריא אשכנזי ותלמידיו הקדושים. ואחרי מות מרן ב"י היה רב מוהר"ם גלאנטי. בזמן הזה כבר נתרכו שם מב"י ומוסף והולך עד שכשנת שצ"ב היו שם י"ז בה"כ. וגדולי הדור הר"מ אלשיך. הרר"ש אלקאבץ והר"מ קורדיא תלמיד הרר"ש. והר"ח. ואחיו החסיד הר"מ ויטאל קלאכרי. הר"ר יוסף מטראני בן המכ"י (נפטר שצ"ט). ורבו היה הרר"ש סאנים. הר"א די וידש בעל ראשית חכמה, וכסוף ימיו הלך חכרונה ושם מנוחתו. הר"א אוקרי בעל ספר החררים. הר"מ מכיר בעל סדר היום (ישב בכפר עין זיתון סמוך לצפת, כעת לא נמצאים שם מב"י אכן נודע שם בית מדרשו). הר"ג ז' הר"מ קורדיא. הר"י"ט צהלון בעל תשובת מהריט"ן. הר"י ששון. הר"ר מסעוד אזולאי. הר"א די כוסמן. הר"ר שלום הכהן אב"ד ומו"ץ גיסו של החסיד ר"א די וידש (הוא אבי זקנו של ר"מ הכהן הרופא בעל מעשה טוביה). והר"ר יששכר ז' ששון בעל תקון יששכר ישיהיה יושב ג"כ בכפר ביריא סמוך לצפת (ושם חיבר מרן ב"י ש"ע של"ו). הר"א גלאנטי תלמיד רמ"ק הנ"ל. והר"ש גלאנטי תלמיד מרן ב"י.

גם נמצאים אז שם מבני אשכנזים: האר"י הנ"ל הר"ר זכריה זעכשיל (והוא ישכתי המכונה כל"א בן) חמיו של מרן ב"י (ע"ן תשובת אבן רוכל סי' כ"ט). והר"ר יוסף אשכנזי הנקרא התנא הגדול להיותו שונה תמיד המשניות בנינון. והר"ר נפתלי הלוי אשכנזי שהכיר ספר אמרי שפר. והר"ר אברהם

* רק חלק אחד מספר: השלים בכפר ביריא. כמו שכתב בסוף התוצאה

תעב תבואות מעשה הארץ, זמן די הארץ

אשכנזי * המרפס בעיר צפת וכיריא ובעין זיתון (ר"ל פעם כאן ופעם כאן, וראיתי ספר מדרש אגור שהרפס הר"מ די לוזאנו שם שנת שפ"ו) והיתה להם בה"כ מיוחדת.

אחר הדור הזה מתמעט הישיב, והראש הר"י בן מהר"ם גלאנטי, והר"ד גבריאל איספיראנסה, הר"א שלום, הר"ד מאיר ואחיו הר"ר ברוך כרולי, הר"י ואחיו הר"ז די לה ריינא (וקבורת ר"י די לה ריינא סמיך לצפת, ורבים טעו לאמור שהוא רידל"ר הנודע בענין משיח) הוא היה זמן הרבה מקודם ולא נקבר בי הושלך בים הגדול). והר"ר מנחם, ואחיו הר"ר שלמה אליאמן אשכנזים. בשנת תכ"ו היה בחול משולח מצפת ושמו מהר"ד לייב החאן מגליל הוראדנא (עיין תשובת נחלת שבעה סי' פ"א), ותמיה מצאתי בתשובת גינת ורדים ח"א כלל ג' סימן ט"ה"ל דאין נמצאים בצפת וחברון אשכנזים עכ"ל והמחבר היה בזמן הזה והלא נמצא משולח אשכנזי (שליח הכולל) מצפת בחול **).

בשנת ת"פ היה הראש הר"ר משה בהר"א חיון חבירו של הר"א יצחקי והיה חתנו של מהר"י חאנני, והר"ח אבואלעפאי, והר"ח נ' פורנה, והר"מ ששון, הר"ד קאסוסמא והר"ח גבריאל, והר"מ חאנני בן הר"ח (בר ברתי של הגאון הר"מ גלאנטי תלמיד של הר"א יצחקי) בעל מחבר לקט הקמח ואלה המצות ותשובת שתי לחם, והאריך ימים קרוב לצ' שנים. גם קרוב לזמן הזה היה אב"ד ור"מ הר"י נ' הר"ר דוד הכהן אשכנזי בעל דעת קדושים ממשפחת ראסאסארט מעיר לובלין (והוא אבי אם הר"י הכהן ר"מ ואב"ד דעה"ק ירושלים). והר"ב קאזי ג"כ אב"ד ור"מ שם (שנת ת"ק).

בשנת תק"א עלה צפתה הרה"ח מהר"ר אליעזר מברודי

* שם המושבה אשכנזי הניל בין הספרדים בארץ הקדם, ולכן אין מה ראוי שהחכמים האלה היו אשכנזים.

** אי משום דא לא איראוי כי יוכל להיות שר' לייב זה האשכנזי הי' משולח בעד קהלת הספרדים שבצפת, כמו שמצינו שבשנת תקמ"ג היו ישיבת אשכנזי מקהלת הספרדים שבירושלים בארץ פליטא הרב ר' אברהם הכהן מלאסק כמו שמצינו המהר"ל לעיל ע"פ ת"א.

תבואות מעשה הארץ זמן ד' הארץ תעמ

ר"מ דק"ק אמשטרדם ז"ל בע"מ מעשה רוקח. ונפטר לב"ע בחה"מ סוכות תק"כ.

בשנת תקי"ח היה רעש גדול בגליל לא תקס"ף. ונפלו ר' חצרות בצפת ונהרגו ק"מ נפשות מאב"י ויתר הסלמה הלכו להם כי לא מצאו בית ולא נשאר בה כ"א כערך נ"י ב"ב. בשנת תק"ך נמצאים שם ה' בה"כ. בשנת תקכ"ה כבר החלו לעלות צפתה אשכנזים הרבה מחו"ל וכן בשנת תקל"ז ותק"ס (אורב העם. בשנת תקע"ב היתה עת צרה ליעקב לכל יושבי הגליל כי היתה אז מגפה גדולה רח"ל בארץ וכמעט נחרב (מתו כל יושבי) צפת והנשארים הרה נסו. ולא נשאר כ"א חלק חמישית יושביה ומהם ברחו עה"ק ירושלים וגם שם היה קצף ה' החל הנגף. ומן הבורחים ירושלימה היה הר"ר מנחם מענדל תלמיד הנאון החסיד מהור"א מוילנא. גם הר"ר ישראל בעל פאת השלחן (עיין הקדמות) והר"ר אברהם שלמה זלמן. ואז החל הישוב מבני אשכנזים בירושלים.

וכאשר רחם ה' על הארץ והמגפה נעצרה וישובו העירה וירב העם וישובו במח תחת ממשלת הגביר הצדיק מהור"ח פרחי בעכו. אכן תחת ממשלת עבדאלא פאשא היה להם גלות גדול כאשר אאריך בעזיה בחלק ד'. ובשטלך אברהים פאשא החל להתנהג בסדר נכון. אכן בשנת תקצ"ד כשפגעו הפלחים בו היתה עת צרה להם עד מאוד כאשר אאריך במגלת איכה בחלק ד'. וכן בשנת תקצ"ז כשרעשה הארץ ביום כ"ד לחדש טבת נהרגו בצפת (ובטבריא) ב' אלפים נפשות מביי ונחרב כל העיר עד היסוד בה 'כאשר אאריך שם אי"ה). ואף שאחר זמן מה החלה יתר הסלמה לבנות הנהרסות אכן לא הגיעה העיר למעלתה הראשונה, והרבה מהם הלכו ירושלימה ולשאר מקומות.

שנת תקצ"ח בחדש תמוז בעת שנלחם איברהים פאשא

"י כיהר עלו אז אליה גדולי מכללת החסידים ובראשם הר"ר מנחם מנדל מויטבסק ותרבריה והמה יסרו את הישוב האחרון של אשכנזים בצפת ובטבריא וראו כסאמרגי יהודים בארץ הצביי בהירושלים" כרך ה' חובית ג'.

תפ תבואות מעשה הארץ, זמן ר' הארץ

עם הדורסי יושבי הלכנון בא פתאום מחנה גדולה מהדורסי צפתה וישללו את כל העיר ואין מושיע להם וינצלו את צפת וידל ישראל.

ובעת יושביה מעטים בערך ק"ב אשכנזים ובערך ק' ספרדים, ומיום שהושבת ממשלת איכרים פאשא בארץ לא ישבו בטח כי שכנים רעים להם יושבי הלכנון והחרמון (דורסי) והם נלחמים תמיד עם הנצרים אשר בנכולם, וזוה לא יאמינו יושבי צפת כחיהם מרוב הראגה והפחד התמידי אשר להם. והי יקיים בנו וחרב לא תעבור בארצכם.

ע"ה ק מבריא תובביא (בל"ע טאבאריא).

שם מבריה על שם המלך מיביריאוס (1) שמלך בערך ק"י שנים קודם החרבן (3718), ובמסכת מגילה דף ו' ע"א נחלקו הכז"ל אחזו עיר הנוכרת בערי זבולון (נפתלי) הכונה על העיר שנקראת אח"כ מבריא חד אמר רקת וח"א חמת וח"א גדר ע"ש. ובזמן רבה"ק היתה עיר גדולה ושם קיבוץ גדול מבני עמינו ומחכמי הדור וכן כל דור הנשיאים עד ר' הילל בן נכד רבס"ק היתה מבריא ישיבת הנשיאים (הסנהדרין). וממך לה היה מבצר א' הנקרא קאסטלמוס (וכן מצאתי בירושלמי ע"פ"ג כד דמך רבי יסא נפל קסימולין דמבריא עב"ל). ובזמן מלחמת הנצרים תחת מלכם באלדואין הרביעי עודנו על תלו. ולא נמצא אח"כ שם מבריא כ"א עד שנת 4398 שבשונה ההיא נתגרשו כל היהודים (עם הנצרים) מקאליף עומר בן קטף

1* בהפדי הממשלה הרוממה ירדה הושם קץ להכלבלים האלו ואחינו שבנליל יושבים לבטח: נהגים מוכיות הממשלה כיתר התישבים. והישוב בצפת נתיחב הרבה במשך החמשים שנה האחרונות. ומספר אחינו יושבי צפת כעת הוא 4950 נפש מעדת האשכנזים, 2190 מעדת הספרדים.

2) מבריא על שם טיביריאוס, אלכסנדר' ע"ש אלכסנדר, אנטיוכיה ע"ש אנטיוכיאוס (צדאסית רצה פי ל"א). שם מ' ד' נעשה צאקה ח' מנל צית מבריאוס וכו', למי דעתי ש"ל שהיתה נעביר מבריא.

תבואות מעשה הארץ, זמן ר' הארץ תפא

מסבריא. בזמן שכבשו הנצרים א"י כבר ישבו יהודים כמבריא.
 בזמן ר' בנימין בעל המסעות (4930) נמצאים שם כחמישים כ"ב.
 זמן מה קודם שהיה ר' בנימין הנ"ל בארץ היה כמבריא מדרש גדול
 וחכמים גדולים כמו שהביא אבע"ז בפירושו על התורה פי תרומה
 ע"ש. ובמלחמת מלכי מצרים (צאלאדין) עם הנצרים נחרבה מבריא.
 ובשנת 5282 היתה עודנה חרבה ושוממה, והוא כפר קטן ולא היו בה
 כ"א י"ב כתי ישמעאלים. בשנת 5300 בנה המלך סולטאן סלימאן
 הגדול חומותיה והיה בה ישוב מבני עמינו. גם בזמן האר"י היה
 בה ישוב מכ"ע (גם הר"י הלוי בעל של"ה יושב שם בשנת 5390).
 בשנת 5420 נחרבה שנית ונהרסו חומותיה. בשנת 5502 עלה הר"ר
 חיים אבואלעפיא מאזמיר ויבן חומותיה וכתיה ונתישבה מבריא
 עד היום הזה. וכל מעשה תקפו ונסיס שנעשו לו להרחיא הנ"ל
 בעת ההיא הלא הם כתובים בספר זמרת הארץ¹. בשנת 5540
 עלו להתיישב שם גם מבני האשכנזים ממדינת פולין וישבו שם
 עד היום הזה. בשנת 5594 במלחמת הפלחין לא היה ליושבי
 מבריא צער כליושבי צפת חברין וירושלים תוכיא, כ"א הקושרים
 והמורדים 'הישמעאלים בני העיר' סגרו עליהם עיר (רחוב) היהודים
 ויבקשו מהם סך רב ועצום לפדיון נפשם, והם נתנו להם ככל אשר
 שאלו כי עת לקבץ ועת לאבד. וכשכבש אכרהים פאשא את
 הארץ ויכניע המורדים הוכרחו להחזיר להם את כל אשר לקחו.
 בשנת 5597 כשרעשה הארץ לתקפ"ץ(עיינ צפת) נפלו כל חומותיה
 ובתיה ונהרגו בה בעונות יותר משש מאות נפשות מכ"י. ואחת
 אחת החלו לכנות חרבותיה, אכן חומות העיר עד היום מפורצות.
 בעת מספר יושביה מביע בערך שמונים ב"ב מאשכנזים.
 ובערך חמישים ב"ב מספרדים². והפקיד והראש לכני מבריא הוא
 הרב הוקן שקנה חכמה ר' חיים נסים אבואלעפיא נ"י מבני משפחת

¹ לא המספר הזה הדפסנו בלתי ארץ ישראל שנה א' לשנת חנוכה בשם

י"ב מבריא.

² מספר יושביה בהיותה 1620 נפש בעת ההפדית, 1580 בעת האשכנזים.

תפב תבואות מעשה הארץ זמן ד' הארץ

אכואלעסא הנזכרים לעיל פעמים הרבה. והם יושבים יותר בטח
מישבי צפת תובכ"א.

בישולי היריעה אזכיר עוד דבר א' ממנהגי הארץ בענין המלכושים
(אף שמקומו לקמן בחלק ד').

מלכושי האנשים הם דומים לבגדי הכהונה הנזכרים בתורה:
מכנסי בר על בשרם והכתונת ממעל למכנסים. כנר העליון דומה
למעיל איין טאליאר, על ראשם מנבעות והוא צניף ארוך ומכפלים
פעמים ושלוש על ראשם (עיין ברמב"ם הלכות כלי המקדש פ"ח
ובהשגת הראב"ד), וכן מלכוש א' הדומה לאבנט כנר ארוך
שמכפלים על בטנם פעמים ושלוש.

גם מנהגם לשאת כלי הכתיבה כמתניהם (יחזקאל מ' ב'
וקסת הסופר כמתניו). וכל סדר ומנהג הארץ הוא שהיה בימי
קדם י' בזמן הראש.

1) דיא וואדען ענדערן זיך נא. דיא ארט דער קליידער איזט
הייער וויא זיז פאר טויזענד יאהרען וואר אינד פאר טויזענד
יאהרען וויא זיז פאר דרייז טויזענד וואר. עס הערשט אלזא
געבענווערטיג דיא אלטע וואדע דיא לור זייט דעם איינערטיג איז
לאדע הערשטע. אויף דעם פלאטטען לאדע אונטער דען געדוואינען
הערשט זאגאר נאך דיא לור לור אלטע וואדע דעם ערשטע
געבענווערטיג איז פארלדיענע פאר דעם זינדענפאלל.

נשלם חלק ב' תבואות הארץ.

עלו ורשו את הארץ:

ת ו ש ל ב ע

תבואות נוספות, ימי אברהם פאשא הארץ תפג

נוספות

א. המורדים בימי אברהם פאשא⁽¹⁾

(מספרו Das heilige Land).

אחרי אשר כבש אברהם פאשא את כל הארץ (5593), נתן צו כי כל יושבי הארץ יחלצו מאתם אנשים לצבא. (כי עד הוֹמָן הָהוּא הָיוּ כָל בְּנֵי הַצֶּבֶא שְׂכִידִים). את המנהג החדש הזה לא אנו הערכים והברואים שבארץ פלשת לקבל ויסבו מרד ופראות בארץ. אברהם פאשא היה אז באלכסנדריא, ובארץ היו אנשי צבא מעטים, וע"ז נקל היה להמורדים לכבוש כחזרה את כל המקומות הבצורים והארץ נהיתה שנית אי בשוחה, כי המורדים שללו בזו את כל עוכרי ברודי ברואים פראים עכרו את הארץ ומנעו פניהם היתה ללכד את ירושלים העיר היותר בצורה בארץ.

ויהי כהודע דבר המרד לאברהם פאשא וימהר לשלח ארבעה גדודי צבא, הא' לארץ הגליל, הב' לשכם, הג' לחברון והד' לירושלים. בתחלת חרש אייר תקצ"ד יצא הקול בירושלים כי גדודי המורדים הולכים וקרבים אל העיר וכבר נראו עקבותיהם בבהרים אשר סביבותיה. בששה עשר לחדש סוגרו שעריה ותבא העיר במצור, ובחצות ליל כ"ב לחדש נלכדה. אחדים מהמורדים טפסו על גבי החומה ואחדים מהם באו העירה דרך תעלת השופכים היוצאת חוצה לה, ומהם הבקיעו את השערים. חיל הצבא שבקיעו בראותם כי אין בכחם להגן על יושביה הסגירו את עצמם בתוך המצודה. הלילה הזה הי' ליל זועה ופחד, אין בכח עם סופר לתאר ולצייר כמו את ענות נפש יישיבה ומצבם. המנצחים הפראים אנשים נשים וסוף סבכו בשוקים וברו, בות ויצהלו ויריעו את השריקה המחירה לו לו לו לא, ובהמיתם הנוראה התערכ גם שאון אנשי הצבא ויללת וצעקת התושבים האומללים ומהי העיר כלה לחרדת אלקים. ובהאיר השחר ראינו דרך חלונות בתינו כי כל העיר מלאה ברואים פראים ועריצים. ונחשב כי אבדנו כלנו אבדנו, ומה גם כי בתים אחדים

[1] שי"ך לע"ד הנ"א שנת 5592.

תמר תבואות נוספות ימי אברהם פאשא הארץ

כבר נהיו לבזה ולמשסה. אך מה נשתוממו לשמוע לפתע פתאום קול כרוזא הקורא בחיל: "כל תושבי העיר מושלימים יהודים ונוצרים אל יפחדו מאומה איש לא יגע בהם וברכושם לדעה והעובר על הפקודה אחת דתו לרמית/ זהקריאה הזאת שנכרזה בשם ראש המתקוממים הרגיעה מעט את רוחנו.

אנשי הצבא נסו לצאת מהמצודה ויחלו לירות על המורדים בקני רובה, וימיתו אחרים מהם, אך כרגע נכחו לדעת כי אי אפשר להם להכניע את המורדים כי רבים המיושבו לכקש מפלט למו המצודה. אז החלו המורדים לירות על המצודה, אך ברכים פשוטים, כי כלי תותח לא היו להם, והישר המצביא של המצודה לא אבה לירות עליהם בכלי תותח לכלי יחריב את כתי העיר. ובראותם כי לא יוכלו ללכד את המצודה בקני רביהם, החליטו לחסר הפירה מתחת להמצודה ולהבקיעה על ידי אבק שרפה, ויכבר נעשו כל ההכנות הנחוצות לזה. — אך! ביום הכיח יצא הקול כי אברהם פאשא יצא ממצרים בחיל גדול וכבר הנהו ביםו, ולקול השמועה הזאת נסו כרגע כל המורדים וילכו דרומה להמכצר כוראק אשר בדרך חברון ולההרים שנכסבינותיו. וכאמת ביום שאחריו הופיע אברהם פאשא כמלאך מושיע וחיל גדול עמו בשערי ירושלים. ומיד הכניע את המורדים, ואת ראשיהם העניש קשה. המורדים נסוגו אחור וילכו עד חברון ושם התאחדו את תושבי העיר. חברון שלא היו ג"כ מרוצים מממשלת הפחה. זיבטים מעטים השיב את המנוחה והכטחון על מכונו ויניח צבא גדול בכל הערים, ועליהם הפקיד פקידים חרוצים. וככלותו להכניע את המורדים שכירושלם הלך שכמה וגם שם עלה כידו כמשיך זמן קצר להשיב את הסדרים הטובים ככירושלם. ואך כארץ הגליל לא שנה המנוחה רק אחרי עכור חרשים אחדים. אולם המלחמה והיותר כברה מצא אברהם פאשא אצל חברון, חיל המורדים נתרכה שם במאור. כי אליהם נוספו תמיד מורדים חרשים שכנו מעבר

תבואות נוספות ימי אברהם פאשא הארץ תפה

הירדן, ויהד כללו חיל גדול. כל בקשות אברהם פאשא לשלום נשארו מעל, ואך כיום הב"ח לחדש תמוז בא הקץ להמרה. כי כיום הזה נאספו תחת פקורת אברהם פאשא עשרים אלף אנשי צבא, וילחמו ברוח גבורה ויצאו ועשרת הנצחון על ראשם, ולתשלום לחילו כער עבודתם הרשה להם לכוז את חברון⁽¹⁾ משך שלשה ימים. משם הלך לקיראק שכער הירדן וגם להם הראה את ידו הקשה (על כי לפני חרשים אחרים הרגו יושביה את חילו אשר הניח בהמבצר), ואת כל המתקוממים הגיר לפי חרב. ואחר חרשים אחרים היו אכרחים פאשא עיר הפעם השליש על כל הארץ, התושבים הוכרחו למסר את כלי נשקם להמשלה, וכנרות חפשו כבתים וכאוצרות לראות אסלא החכואו כלי נשק ירק לבני איראפא מותר היו להחזיק כלי נשק, וע"י חיל צבא הרכ שהשיב בארץ הביא שנית את השלום והבטחון, ושם אברהם פאשא היו למורא ולפחד גם להברואים היותר פראים. כל הרכים היו בטוחים משוררים, וכאמצע הלילה יכל כל איש לעבור גם בין הערכים והברואים מכלי מגור ופחד, והתושבים הוכרחו לשלח את בניהם לעבר בצבא, ויבטל גם את מס הרכים או הפחד אשר נגישו כאכריות נוראה ומכלי סכום קציב זקני הכפרים כאת העוברים וישיבים.

בשנת 5599 בא קונול אנגליא לירושלם והוא היו הקונול הראשון בארץ ישראל, והממשלה זכתה אותו בכל הזכויות של הקונולים בערי החוף.

(1) את ספרי המאורע הזה ויתר קורות דעתי הזאת ימצא הקרא במאמרנו "יהודים בארץ העבר במאספנו הספרותי ירושלים" כרך ה' חוברת ג' דר.

תפוז תבואות נוספות, מערת המכפלה הארץ

ב. מערת המכפלה¹

(מאת העורך).

באמתת הקברים האלה אין כל ספק, כי לפי עדות תורה"ק (בראשית ט"ז, ל"א) קברו האבות והאמהות במערת המכפלה אשר בקצה העיר חברון, ואין כל ספק כי למצער בימי הבית השני בנו מלכי ישראל בנין מפואר על מערת הקברים הזאת. הסופר יוסף בן מתתיהו יספר כי הבנין אשר מעל לקברי האבות בנוו כולו מאבני שיש יפים במאד. בהמאה הששית לספד"נ בנו הנוצרים על מקום המערה—כנסייה, אך ימי קיומה לא ארכו, כי מיד כאשר לכדו המושלמים את הארץ הרסו את הכנסייה וישנוה לבית מסגד. ונושאי הצלב הראשונים שנו את בית המסגד לכנסייה נוצרית. הנוסע בניבן ממורדילא יספר "כי בימיו היו ששה ציונים על ששת הקברים, ולפי שמועתו נמצאים הקברים בהחרר השלישי של המערה, והקברים הם סתומים ועל כל אחד חקוק שם, ובהמערות עומדים חביות מלאות עצמות מתים אשר הובאו שם מאת שאריהם". כאשר באה ארץ ישראל בידי סלח אדין הוקם עוד הפעם בית מסגד בהמקום המקודש הזה, והישמעאלים הוקירוהו ויכבדוהו וידרו לשמו נדרים ונדבות רבות, עד כי חלק גדול מהכנסת הכפרים אשר סביבות העיר הזאת היה קדש להמסגד הזה, ומהכנסת ההקדשות האלו חלקו בכל יום לחם ותכשיל לכל עניי העיר לזכר מדת הכנסת אורחים של אברהם אבינו, ומהעת הזאת נשאר המקום הזה תחת ממשלת האי־סלאם.

הישמעאלים מכבדים ומקדישים מאד את המקום הזה, וכמקום המקדש בירושלים נקרא גם הוא בשם "חדם" (המקודש), ולא יניחו לה אינם טאמינים לבוא רק עד המעלה החמישית ועליה יעמדו אחינו לשפוך שיח, ובהכותל יש חור אשר על דברת המסורה ירד עד עומק המערה, ובה ישליכו פסת ניר אשר עליהם כתובים תפלות ובקשות.

מכל רבי ושוועי אירופא אשר בקרו את ארה"ק לא עלה לבא אל בית המסגד פנימה רק בידי שישה נסיכים ורוזנים אשר

¹ שייך לנכד תלמי שרה"ל.

חבואות נוספות, מערת המכפלה הארץ תמו

הביאו אתם מאמר מלך מיוחד מאת הדר הישולמן ירה ושנים מהם הם בני הפרינץ אף ו עלם אשר נקרו את ארה"ק בשנת תרמ"ב. פחת ירושלים הלך ימים אחדים לפנייהם בליות אנשי צבא חכרונה להשקיש סערת ההמין. יתתי פעמים נקרו הנסיכים את בית המסגד וככל פעם התמהמהו בו כשלוש שעות, ועמיהם גליו גם אחינו יוסף איפנדי קרינע, מזכיר ומליין הפחה בעת ההיא, והקאפיטאן Condar. והאחרון התחקה על כל תכונת הבנין העתיק והנפלא הזה, תאיו ומכואיו, וימדרם היטב באופן אשר לא הצליח עוד כידי איש לפניו, ואת תוצאות התחקותו זאת הגנו נותנים פה לפני קהל אחינו הכמהים לדעת דבר מה ממערת קברי אבותינו ואמותינו :

שדה מערת המכפלה מוקפת חומה גדולה אשר ארכה 197 רגל ורחבה 111 רגל, ובארבע קצותיה עמודים אשר רחבם בכל רוח 9 רגל. מלבד ארבעת העמודים האלו נמצאים עוד לאורך החומה ארבעה ועשרים חצאי עמודים אשר נכיהם 25 רגל. אכני החומה גדולות ומקוצעות בקציהן (אורך הגדולה שבהן 24 רגל ונכה 8 רגל), ועובי הכותל בין העמודים $\frac{1}{2}$ 8 רגל. תכונת חכנין הזה, תארו ומעטו דומה לחלק העתיק של מקום המקדש בירושלים. ובלי כל ספק נוכל להחליט כי בזמן אחד נבנו :

חצר החרם נבנה 15 רגל מעל הרחוב ושני שערים לו, ונכיהם יעלו במעלות דרך מכוא אשר בפאת מזרח לחצר החרם. בית המסגד עומד בדרום החצר ובשלושת דוחותיו הוא סמוך לכותלי החומה החצוניה. ארך הבית (מכפנים) 70 רגל ורחבו 98 רגל והוא נחלק לחדר ראשי ושני אתיקים. כפתו מכוסה בעופרת, ונשענת על שלשה עמודים הצבועים לבן, והכותרת איש ממעל להם צהוב. כותלי בית המסגד מחופים מכפנים בנובה 6 רגל מאכני שיש, ומעליהם כתובות ערביות רבות, אשר זמן כתיבתם איננו קדום מהמאה השתים עשרה לספירה, וחלק העליון של הכותל טוח במיח לבן, ובו קבועים לוחות אשר בהם מפותחים שמות קדושי דת האיסלאם בצבע שחור. במקומות אחדים מהכותלים

תפח תבואות נוספות: מערת המכפלה הארץ

יראו עוד שירי מאזיק ופטורי ציצים מאבנים וצפר (1).
בבית המסגר ישנם שלשה מבואים להמעה, האחד סתום
באבנים המחבורות ככרול ומכסה במחצלאות, ועליו בנוי כסה
קטנה הנשענת על ארבעה עמודים נמוכים; וחוא יורד להמעה
המערכת או הפנימית אשר בה קברי האבות. המבוא השני יורד
להמעה המזרחית והוא סתום באבני הרצפה ומכסה במחצלאות.
השלישי סתום כאבן אשר בה חורג גדול ונכחו יוכלו לראות היטב
(באמצעות נר דולק) את תבונת חדר המעה. אך כל אחת
מרוחותיו 12 רגל, ונכחו 15 רגל וקירותיו מחופים באבנים
מלוטשות, ובפאת מזרחית דרומית יש פתח המוביל להמעה
המערכת, ותבניתו דומה לתבנית הפתחים אשר בכל מערות
הקברים העתיקות. רצפתו מכוסה כולה בפיסות ניר המכלכלים
תפלות ובקשות אשר ישליכו אל תוכו המושלמים דרך החור.
בהמסגר נמצאים ששה ציורים, והישמעאלים מאמינים כי
הציורים עומדים מכוונים מעל הקברים אשר בסנים המעה. ציוני
אברהם ושרה עומדים בתאים בעלי שמונה קצוות בהאולם אצל
פתח המסגר. ציוני יצחק ורבקה הם בסנים המסגר, ושל יעקב
ולאה בחדר מיוחד קרוב לקצה הצפוני של החרם.
ציון אברהם עומד כתא בעל שמונה קצוות; קירותיו
מחופים באבני שיש אשר בהם חרותים פסוקי הקוראן
באותיות זהב. אך הציון⁸ רחבו⁴ ונכחו⁸ רגל. והוא מכוסה ביריעות
משי לבנים וירוקים, אשר בהם מרוקמים פסוקי הקוראן בחוטי זהב.
ובשני צדיו עומדים שני דגלים ירוקים אשר גם בהם מרוקמים
פסוקים בחוטי זהב. הציון מוקף בשכבת כרזל המצופה כסף. מעל
הציון תלויה מנורת כסף גדולה המהודרה בכנפי ונוצות בנות
יענה, וסביבו עומדים שולחנות קמנים אשר עליהם מונחים
ספרי הקוראן.

(1) קליטת הגרגולית, וכליא מרלמוטקרי. מהפעל צפרה: זכרית נקרא בהסך
האמיתית צירף.

תבואות נוספות. מערת המכפלה הארץ תפמ

ציון שרה אמנו דומה בכל לציון אברהם, רק היריעות הפרושות עליו אדומות. וכמו כן מראה היריעות של ארבעת הציונים הנשארים.

ציוני יצחק ורבקה וכן ציוני יעקב ולאה עומדים בתאים קמנים אשר נבהם 12 רגל. ודרך חלונות יוכלו לראות את הציונים ומעל הפתחים והחלונות קבועים לוחות כסף אשר עליהם חרות כתובות כשפת ערבית.

המושלימים מקדישים ומעריצים את קברי יצחק ורבקה אשתו משאר קברי האבות. לכן לא יכנסו לעולם בהתאים הבנויים סביב ציוניהם; בהאמינם כי יקנאו לכבודם. והאנשים אשר יהינו לבוא אל תוכם ימותו או יוכו בעורו.

בקצה החצר יראו המושלימים בחדר מיוחד ציון אחר אשר לפי הנהגתם קבור תחתיו בהמערה יוסף הצדיק.

מערת המכפלה היא תחת הכנין, והיא מרוצפת באבנים גדולות ומלוטשות אשר ארכן ורחבן משש עד שבע אמות, וגם הישמעאלים לא יורו אליה. ורק דרך הארובות אשר ברצפת בית המסגד יורידו אליה מנורות רולקות.

תצ תבואות נוספות קורות ארזה הארץ

ג. קורות ארזה"ק מזמן המחבר עד היום⁽¹⁾

(תר"ה תר"ס)

טאת העירך.

הסולטן עבד אלטג'יד היה רחמן וגדל חסד, ולכבו הגה ארבה לכל עבדיו החוסים כצלו מכלי הדל דת⁽²⁾. וכיחוד השתדל להטיב את מצב יושבי אי וסוריא שישבו תחת ממשלתו. בירושלם הושיב פהר, וביתר הערים הגדולות קא'מקאמים (ממלאי מקומם), וירשה לטושלי אירופה לשלח את ציריהם לירושלם ולזכותם בהזכות הירוועית, (כשנת תר"ד היו כבר בירושלם ששה קונזולים והם: אוסטרי, בריטאני, סרדיני, פרוססי, צרפתי, רוססי), ועי"ז רבו העולים מכל אומה ולשון להאחו כאה"ק או לתור אותה, וגם אחינו היהודים החלו לעלות יותר ויותר אליה להאחו בה.

נסיעות השר טשה מנמסופורוי והודעיתיו אשר פרסם כפעם בפעם מצב אה"ק ואחינו היושבים בה, העירו חבת הארץ ורחמים ליושביה בלב שרי וגדולי עמנו, וכשנת תר"ד יסד בית רוטשילד בפרץ בית חולים בירושלם אשר בו יקובלו כל חולי אחינו חנם. וכשנה שאחריה הריטה הגבירה עלינו הערץ פאן לטל סך של

(1) שי"ך לעשר תרנ"ב.

(2) בשנה השניה למלכו כראשית הדש רמ'אן של שנת תר"א הוציא מאמר מלך אשר בו אשר לכל השופטים לקבל את טענת עליית הדם הכדוריה וכן יחי הרבנים הנזכרים והמספרים שבמאמריהם הנעלה דוח מאמר זה. ונעשה יען ראוי כי תחשבו והעלילות אשר היו עליהן. מה שקדום בדיו יבא ועדקתם בדבר זה. נלמה ודועה לכל, לא נכון ילפני להנמינם ולצערם על אדות דברים כאלה, וזמנה מוטלת להן, עליהם ולשמהם ולשערהם. כי הוכיח אשר זכו בהם כל האומות ההודיות בצולי כפי המאמר המהלל אשר יצא בה'ל'ל'ל' (היכל השושנים) ובהחלל זה: קרא מאמריהם אשר בו נתנה ששורביות שלמה לכל העמים, מהם חלום בלתי ספק גם באומות היהודים, והיתה האומה ידועה אשר התאחזה בכל מדינות שלמות, והאומה ותישם בהן לבטח, כפי נדיבות רוח ילפניו, הם והנני על הדברים, כי האמה להשיג את האמת ואת השמירה המעולה יבית האומה, והאומה בעל ממשלתו הרוממה, ונתה הצן והפץ שלמוני שלא יחי לשוב איש הזכות לעשרה עליהם בין בדבר מלאות את מצות דת וכן בדבר כשהתם והפסחם אשר נתנו להם. (1) (את סך המאמר הנחקק בלוח איי שי"א עמוד 9 - 12.)

תבואות נוספות, קורות ארה"ק הארץ תצא

50,000 פלורין לקרן קיים לבית ספר לנערים בירושלים. וכשנתים אח"כ נרב הגביר מר יהודא מורא סכום של 60,000 דאלאר אשר ממנו יסרו אפוטרופסיו (שאחד מהם הי' השר מונטיפיורי) השכונה הראשונה ישמחוץ לעיר על הדרך ההולך חכרונה הנודע בשם יבתי משכנות שאננים". והשר מונטיפיורי בעצמו יסר בירושלים מסדים טובים רבים, אך לראכוננו אף אחד מהם לא האריך ימים רכיסו), וכשנת תרכ"ד יסר בית ראטהשילד שבלאנדאן בית ספר לנערות הנודע בשם "עוועלין רע ראטהשילד", ואחינו יושבי ירושלים בעצמם השתדלו ליסר חכרות ומסדים מועילים, וישוב אחינו הלך הלך וגדול הלך וטוב.

כשנת תרפ"ז אחרי מלחמת קרים הרשתה ממשלתנו הרוממה לכל בני הנכר שכירושלים והעולים אליה (והיהודים בכללם) לבקר את מקום המקדש או "החרם" ואת בתי המסגד העתיקים הבנויים עליו, ועי"ז רבו התרים מכל העמים והלשונות לעלות לאה"ק, וזה הסב כי כל עמי אירופא החלו לכנות בירושלים 'מלכד בתי כנסיות ומקלט, גם בתי ספר, חולים, מלוגי אורחים וכו', בשנת תרכ"א טת השולטאן עבד אלמג'יד, ועל כסאו עלה השולטאן עבד אלעזיז. גם הוא הי' איש נאור ורב חסד וישתדל להטיב את מצב כל העמים החוסים בצלו.

באלול תרכ"ה פרצה מחלת החלי"רע ככל ערי ארה"ק, אך ביחוד הכבירה את עולה בעיה"ק ירושלים, ומשעם הממשלה נגזרה עליה גזרת הסגר. המחלה ארכה ארבעה חדשים עד כסלו תרכ"ו. אחינו היהודים וביחוד האשכנזים נחרו מקרבם. אנשים אמיצי כח ומסוגלים לעסוק בהצלת החולים, ודרי ראטהציענעל רופא ביה"ח לשרי בית ראטהשילד בעת ההיא תמך בידימפקחי החולים כמעצות וסמי רפואה, ועל ידם שכו רבים לאיתנם, אך בכ"ז הי' בימי תגברת המחלה מספר המתים מעדת האשכנזים לבד כשלשים ליום. מצב ירושלים בעת ההיא הי' רע וגורא מאד, כי

(1) פקולות השר משה מונטיפיורי בירושלים ומשאר ערי ארה"ק וסדר מסעותיו פרסמו במאמר מיוחד בשם "ישנה וירושלים" במאסנת העיתון "ירושלים סדך" ב' עמ"ד 140-103.

הצב תבואות נוספות קורות ארה"ק הארץ

לפקיח החילים וקבורת המתים דרוש הי' הוצאה רבה, וגם היוקר נכר אז בארץ. אך נדיב עמנו החישו עזרה ראווה, והפקואים באמטמארדאם מהרו לשלח את הנדבות יוכעת הצורך ע"י מלגראף). והישר מונטיפיורי הופיע אז כמלאך מושיע וימהר לשלח לארה"ק סמי מרפא רבים, וסך 100 לירא שמערלינג להוצאת נקיון הבתים והחיצות, וסך 300 ל"ש לתמיכת העניים והחלכאים.

בשנה שאחריה (תרכ"ז) ההלים בית מועצות העיר לתקן את צנורי הולכת המים למען יבאו שנית "מי עין עמס" וברכות שלמה העירה. והשר מונטיפיורי שעלה בשנה ההיא בפעם הששית לארה"ק נדב לידי פחת העיר להמטרה הזאת 300 ל"ש כתנאי כי יובאו המים גם לרבע היהודים, אולם רק זמן קצר נהנו התושבים ממנו. המפעל הזה, כי השקאים המביאים מים העירה סתמו את הצנורות וישכרום.

בשנת תרכ"ז גוסרו מושבות הגרמנים בני ההיכל. ביפו יסרו את מושבותם "שרונה" במקום מושבת האמריקאנים שנתכמלה. ובהיפה בקרבת הר הכרמל, וביחשלים כיננו שכונה גדולה—הבנויה כלה במעם ערי הישדה שבארץ טולדתם—בעמק רפאים רחוק כתצי שעה לדרום העיר.

בשנת תרכ"ט נסללה מסלת מרכבות מיפו לירושלם והיא מסלת המרכבות הראשונה שנסללה באה"ק. בשנה ההיא בקרו את עיה"ק יורש עצר ממטלת פרוסיה וקסר אוסטריא. האחרון בקר גם את בתי הכנסיות ובתי החסד של עדת היהודים, ויכבד באותות כבוד של זהב את ראש הרבנים הרב הגאון אברהם אשכנזי ז"ל, את האדון ד"ר לאנדאן חפא ביה"ח לשרי בית ראטהשילד ואת הבאנקיר סי' יעקב וואלירי ז"ל.

בשנת תר"ל הואילה ממשלתנו הרוממה ירה לתת לחברת ביה"ח שכפאריי ככרת ארץ גדולה בקרבת יפו לכונן עליה בית ספר לעבודת האדמה הוא בית הספר-מקוה ישראל העומד וקיסעד היום. בשנת תרל"ז (19 אויגוסט לחשכון הישי) עלה על כסא ממשלת תוגרמה השולטן גאזי "עבד אלחמיד" כאן ירה, וככנפי צל תסוד הגנו חוסים כהיום. השולטן הגהו איש מלא דעת

תבואות נוספות, קורות אדה"ק הארץ תצג

חכמה ותבונה, ולבנו מלא צדקה וחסד, אהבה ורחמים לכל הנברא בצלם. בשנות מלכותו התקרמו כל ארצות ממשלתו קדמה רבה, וגם מצב אדה"ק נתקדם והוטב הרבה. מסלות נסללו מירושלם להברון, ליריחו ולהירדן, מחיפה ליפו למבריא ולנצרת ועוד. בשנת תרנ"ב נבנתה מסלת הברזל יפו-ירושלם, וזמן מה אח"כ מסלת הברזל בארזת-דמשק וחוראן-דמשק, בהעדים וגם בהכפרים נוסדו כתי ספר. עבר הירדן נעשה ג"כ בטוח לעוברים ושבים. בקיראק (קיר טואב) הופקד פחה וכסאלט קאימקאם למלא מקום פחה (וכערים רבות כודירים) (מנהיגים) ושוטרים. ומראה פני ירושלם נשתנה לטוב עד כי רואיה לפני חמישים שנה לא יכירוה כמעט.

בשנת תרל"ט יסדו לראשונה אחינו יושבי ירושלם את המושבה פתח תקוה. אך הישוב הזה נתבטל אחרי זמן מה, ואחרי שלש שנים נתישבה מחדש ע"י אחינו בחו"ל.

בשנה ההיא נוסד בית יתומים מנדיבי אשכנז אשר ראשיתו אמנם הי' מצער מאד אך מעט מעט נתגדל, ואחרי שנים אחדות נוסד בו בית ספר טוב ומסודר, וכעבור שנים מספר נתאחד עם בית הספר להאציל לבית למל, ומני אז הלך הלך וגדול. ובשנת תרמ"ב יסדה חברת כל ישראל חברים "בית ספר לתורה ולמלאכה", וגם הוא נתגדל ונתקדם כמעט ככל שנה, עד בי אחותנו בית הספר ובניניה היא האחוזה היותר גדולה אשר לעדת היהודים בעיר קדשנו.

בשנה ההיא (תרמ"ב) נוסדו מאחינו ח"צ שכרוסטיא ורומאניא המושבות : ראשון לציון, "זכרון יעקב" ו"ראש פנה", אך בטרם נמלאו שנתים להוסדן הי' מצבן רע מאד וכמעט עמדו להבטל, ויחמל עליהן הנדיב הנודע באראן עדמאנד די ראטהשילד ויקחן תחת חסותו וינהלן ככל הרוש שיש עשרה שנה, ובשנה ההיא יסד הבאראן מושבה חדשה באדמת עקרון אשר קראה בשם "מזכרת בת"א". ובשנה שאחריה (תרמ"ד) יסדה חברת התמיכה שכרוסטיא את המושבה "גדרה" בעד בני חברת "בילוי" שבאו בשנתים לשנים לארה"ק.

וכראות אחינו חוככי אדה"ק ישבכל הארצות כי המושבות

תצד תבואות נוספות, קורות ארה"ק הארץ

הולכות ומתקרמות ויוסיפו להתלהב ברעיון ישוב הארץ ויסוד מושבות, ותוסד בשנת תרמ"ח המושבה "שימור הירדן" ע"י אחינו יושבי הגליל בעצמם (אשר בסוף נתחזק עמדתה ע"י חברת יק"א), ובשנת תרנ"ה המושבה "רחובות", ובשנה שאחריה המושבה "חודירה". והמושבות האלו הועילו הרבה לקדמת והטבת מצב הערים שבסביבותיהן, וביחוד הועילו מושבות הגליל לקדמת העיר צפת, אשר מפני מעוט סיוורה ומרחקה מערי החוף הי" מצב החמרי של יושביה ברע מאד.

בשנת תרנ"ה נקנו אחוזות גדולות ליסוד מושבות בגולן אשר בבשן, אך מפני מעטים ירועים לא נתישבה עדיין. ובשנה ההיא יסדה חברת חובבי ציון ישכרונססא את המושבה "באר טוביא" (קאסמיניא) בעד מספר מהפועלים שעבדו זמן רב והצטיינו בעבודתם, ובשנה שאחריה יסד הבאראן את המושבה "מתולה" בעד הפועלים המצוינים שעבדו במושבותיו ובני האכרים. בשנת תרנ"ט נוסדה המושבה "ארטוף" מאחינו בני בולגאריא, ומושבת "מחנים" מאת חברת "אהבת ציון" שכנלציא.

בשנת תר"ס מסד הנדיב הנודע באראן עדמונד די ראטהשילד את מושבות יוילדי חברת יק"א (מסד באראן הירש), והיא משתרלת בכל כחה להטיב את מצבן למען תעמודנה על בסיס נכון וקים, ונס קנתה את האחוזת הגדולה "סג'רא" אשר בה תוסד מושבה בעד מספר מהפועלים ובני האכרים. ומעתה תחל תקופה חדשה בהמושבות.

בשנת תר"ס חננו כל יושבי ארצות תיגרמה את חג חצי היובל של מלוכת השולטן יריה. ותקח עיר קדשנו ירושלם חלק גדול בהחג הנכבד הזה, וכל העדות שפכו שיח לפני ד' כי יאריך ימי מלכנו על כסאו ובכל אשר יפנה יצליח, ובהשתתפות כל בני העיר יחד נבנה אצל שער יפו "סביל" יפה מאוד הנושא עליו שם מלכנו יר"ה, ואצלו כור גדול אשר בו יקו מים די לשתיה לכל העוברים ושבים הרבים דרך השער הזה. גם ביתר ערי אה"ק נוסדו בסמים כלליים לזכר יום הטאישר הזה. כיפו יבנה מגדל נכוהובראשו שע ון. בשכם יבנה בנין נהדר על קבר יוסף הצדיק שכקרבתה.

תבואות נוספות קורות ארץ הארץ תצה סדר הדורות⁽¹⁾.

מעת אשר הושבה הרבת ריה"ח לעדת האשכנזים כפקודת ממשלת מצרים (תקצ"ו), נהיו האשכנזים לקהלה מיוחדת אשר הלכה הלך וגדולה, וכמשך הזמן עלתה על אחותה הבכירה. ולכן מוכרחים הגנו לחלק גם את סדר הדורות לשנים, וכראשונה נביא את סדר הדורות של רבני עדת הספרדים ואח"כ את רבני עדת האשכנזים.

עדת הספרדים.

הרב הראשי ר' אברהם חיים גאגין (שכני כרונתו גמר המחבר את ספרו, ראה למעלה עמוד תס"ה) ישב על כסא רבנותו עד שנת תר"ח, והוא ה' הראשון ברכני ירושלים אשר נתקמו מאת הממשלה הרוממה בעיר הבירה ע"י מאמר מלך מיוחד⁽²⁾, ויקרא בתואר הכבוד "הכס"באש"י (ראש החכמים). המאמר נשלח לידי הרב ע"י אחד מסקרי "בית יעקב" אשר בעיר הבירה, והפקיד הזה נשאר כפקודת שולחיו כל ימי חי' הרב בירושלים, להשיג ולראות כי ינתן לו הכבוד והעזרה הראויה לו עפ"י חקי ממשלתנו הרוממה, וכלאכתו הלך הוא לפניו וכידו נשא 'מעל לראשו' מקל בעל גולת שן — כאשר ישאו היום הכהנים ההולכים לפני הפאטריארכים — ואצל בית מעונו הציבה הממשלה המקומית עשרה אנשי צבא להגן על שכונת היהודים ועל שלום הרב וכבודו. מאז הוטב מצב אחינו, כי התושבים אשר הורגלו לרמסם כרגל גאווה הראו לדעת כי הדר מלכנו הרחמן חוסף עליהם בכנפי חסדו כעל יתר עבדיו הנאמנים, מלכר הספרים שהוציא לאור בחייו הנזכרים כפנים, חבר עוד ספר סביב לאהל פירוש

(1) קורות אחינו בע"י ארץ ישראל במשך המאה שנה האחרונות פרסמו במאסני השנתי "ירושלים" כך ה' הובית כי יד' ופה הגנו להביא רק בקצרה בדרך השתכר את שמות הרבנים והסאגורעות הנזכרים וקרו במשך היובל הזה.

(2) נוסח מאמר המלך וזכית ראש הרבנים יתעדים העומדים על ידו ואוספי מנינם פרסמו במאסני הספרותי ירושלים כך די עמוד 186, 217.

תצו תבואות נוספות קורות ארה"ק הארץ

על הזמר הקדמון יאזהל מועד" (פסקי דינים). וחלקו האי יצא לאור ע"י בנו הרב כמיהר"ר שמ"ח נאנק ז"ל, וספר חיים מירושלם (דרושים) יצא לאור כ"ב ע"י בנו הנז' וביום ב' אייר שנה הנז' נלב"ע (בשנת הס"א לימי חייו)

כששלשה ירחים אח"כ נתמנה לראש הרבנים הרה"ג ר' יצחק קובו . (הרב הזה חיבר עוד בימי עלומיו ספרים רבים וכלם עורם בכתובים). ובשנת תר"ד נעתר לבקשת ראשי העדה ונכבדיה(אם כי כבר הי' אז בבן ס"ד שנה) ללכת למצרים ולאנדאן לאסוף נדבות למען הקל את משא החובות הרבות שרבץ על העדה לרגלי רבוי העניים שבאו אליה והגרלת בתי הכנסיות ותקוניהם. שליחותו פעלה להמסרה הרצויה. ואחינו בארץ מצרים הוזילו נדבות ביד רחבה, אך ביום כ"ד מנ"א תר"ד בהיותו בארץ מצרים שחל"ה.

אחריו עלה על כסא הרבנות הרב ר' חיים נסים אביואלעפיא' הנודע בשם רב חנ"א. גם הוא כתב ספרים רבים שלא ראו עוד אור הדפוס, ורק כששה שנים זכה לשבת על כסא רבנותו וביום כ"ח שבט תרכ"א שבה רוחו אל על.

בשני ירחים אחרי פטירתו נתמנה לראש הרבנים הרב ר' חיים דוד חזן. הוא חבר ספרים רבים וכלם ראו אור הדפוס והם: גדיב לב (שו"ת ב' חלקים), ישב לב (דרושים), ישרי לב (קובץ פסקי דינים, יצא לאור בהוספות ע"י נכדו הרב אליהו חזן ראב"ד באלכסנדריא), תורת הזבח (על הלכות שחיטה). גם הוא לא האריך ימים בכהונתו וביום ה' שבט תרכ"ט שחל"ה. אחריו עלה (ר"ח ניסן תרכ"ט) הרב ר' אברהם אשכנזי. הוא האריך ימים בכהונתו יותר מארבעת הרבנים שהיו לפניו, וישב על כסא רבנותו יותר מ"ב שנה. וזיכה לשני אותות כבוד של זהב, א' מאת השולמאן יר"ה וא' מקסר אוסטריא פראנק יאזעף שבקר את ארה"ק בשנת תר"ל. וביום ט' לחודש שבט תר"מ נלב"ע בשנת הששים וחמש לימי חייו. הרב הזה הי' בקי מצוין והניח אחריו בכתי" ספרים שונים, ופסקים רבים ממנו נדפסו כבר בספרי חז"ר

תבואות נוספות, קורות אר"ק הארץ תצו

ירושלים וחברון. ועוד בימי עלומיו בשנת תר"א הוציא לאור (ביחד עם הר"י קפילוטו) ספר "תקנות ירושלים" משנות דור ודור, ובסופו כל מנהגי עירנו הנוגעים לדת ולהלכה (ירושלים תר"א, 80) ובעדו יודוהו כל חבבי קורות אר"ק.

אחריו נתמנה לראש הרבנים מ"ו מנ"א תר"מ הרב ר' מאיר פאניזיל. הוא הי' כבר זקן ושבע ימים, וככ"ז בהן שלש עשרה שנה בכהונתו זאת, תשע שנים הראשונות בתור קאימקאס חכם באשי (מבלא מקום ראש הרבנים), ואך בשנת תר"ן נתקיים מאת הממשלה הראשית בתור חכם באשי ע"י מאמר המלך ומדי הכבוד, אולם בימי משמרתו האחרונים החלישה ישיבתו את כחות נופו במאד עד כי במעט לא התערב עוד בעניני העדה, וכל עניניה נחתכו על פי ראש הועד הרה"צ וכו' כמוהר"ר יעקב שאול אלישר. שנים אחדות לפני פטירתו הוציא לאור את ספרו "לב מרפא" הכולל שו"ת ודרושים, וביום י"ד טבת תרנ"ג נלב"ע.

במקומו נתמנה לראש הרבנים הרב הגאון וכו' כמוהר"ר יעקב שאול אלישר הי"ו. עוד לפני בחירת רבנו זה החלו מוכי עדתנו נכבדיה ומשכיליה לישא וליתן כי תתאחדנה עדת הספרדים והאשכנזים יחד למצער בהענינים הנוגעים להממשלה, ואם כי עוד לא באו שתי העדות בפרטי הדבר לידי גמיה בכ"ז השתתפו גם האשכנזים בהבחירה הזאת, וגם המה היו בתוך הבאים לכבוד פחת עירנו להודיעהו את תוצאות הבחירה, וביום מ"ו לחדש שבט הוחג חג מגווי בבית הכנסת הגדול "קהל ציון" בפני כל רבני גרולי ונכבדי העדות השונות וקהל גדול במאד מאחינו אשר לא הי' במוהו כמנויי הרבנים שלפניו. ואחרי עכור ששה חדשים והצי לכהונתו הגיע לו מאמר המלך ומדי כבודו ע"י שליח מיוחד אחר מסקדי "בית יעקב החכמים" שבעיר הבירה, וביום ג' מ"ו אלול תרנ"ג נקרא המאמר בבית פקודת העיר בפני הפתח ורבים מנושאי משרה, ובשנה שאחריה נתכבד מאת הדר השולטן יריה כאות הכבוד מנ"די מדרגה שניה, ובחשוון תר"ס כאות הכבוד קראנען ארנען מדרגה שניה מאת הדר קסר אשכנזי שעלה אז לעיר קדשינו. הרב

תצח תבואות נוספות, קורות אהר"ק הארץ

הזה הדפים כבר מי ספרים אשר כולם כוללים קורות להלכה ולמעשה ודרושים שונים והם: בני בנימין וקרב אי"ש, אי"ש אמונים, מעשה אי"ש, דרך אי"ש, שמחה לאי"ש, ישא אי"ש, דברי אי"ש, עולת אי"ש, פני אי"ש, וכעת הוא מתעורר להגיל ספר חדש בשם שאל האי"ש, ר' יאריך ימים.

עדת האשכנזים.

בשנת תקצ"ז אדאי אשר תקנו את ביהמ"ד מנהם צי"ק (כנו למעלה עמוד תע"ב), נוסד ביהמ"ד שני בשם "סכת שלום" בהחצר שקנתה משפחת לעהרען באשכנזים לשם עדת האשכנזים בהשתדלות ראש העדה הרב ר' ישעי' בארדאקין⁽¹⁾ (התן הר"י בעל פאת השלחן). בראשונה היתה מחלקת בין שני בתי המדרשים ומיסדיהם, או כת החורבה שכראשה היה הראשון⁽²⁾ לראה למעלה עמוד תע"ב ובין כת החדש שכראשה עמד הר"י בארדאקין, אך מאשר כי מספר בני העדה נתרבה משנה לשנה, לכן נשקט הריב מהר.

רב נבחר ומקובל להעדה הזאת לא היה בירושלם, והרבנים הגדולים שעלו אליה מהו"ל היו מוריה ודייניה. המו"ץ הראשון היה הרב ר' זונדל מסלאנט ו"ל ומעונו היה באחד הכתים שבחורבת ריה"ח, ותחת חסותו ישב בבית הועד שבהחורבה ברצ אשר בראשו עמד חתנו הנאון בטוהרש"ס שליט"א. בשנת תר"י החל הפרוד הראשון ביחס בהחלוקה בהעדה הזאת, לראשונה נפרדו לכולל טיחר בני האללאנד ודייטשלאנד (אשר אם כי מספרם היה מעט מאד אך חלק גדול מהחלוקה בא מארצות מולדתם) ויקראובש כולל "הורד" והפרוד הלך הלך והתרחב. מיד אחריהם נפרדו בני מחוז ווארשא לכולל לבדם וכשינים אחדות בני מחוז הוראדנאוכה נפרדה ונתפררה עדת האשכנזים למספר ארצותיה ומחוזותיה⁽³⁾ ולכל כולל היה מטונה העומד בראשו (בכאי המחלק

⁽¹⁾ מולדות הרב הזה נקודות ומי שנכתבו בעצם ידי פריטטו בלוח איז לשנת תרס"א.

⁽²⁾ החצר ובמדרשו היה נקרא עד היום כפי הרמון: החצר אייזנרש רבי ישעי'.

⁽³⁾ כולל אונגארין היה האחרון שנפרד מהעדה הכללית. בשנת תרס"ב.

תבואות נוספות קורות ארץ־הארץ תצט

בסוף החלוקה, ורק לכל דבר כללי נשתתפו כל הממונים יחד. בשנת תרט"ו נוסד בחורבת ריה"ח "בית הת"ת וישיבת עץ החיים", אשר כמשך הזמן נתגדלו ונתקדמו במאד, ואחרי זמן קצר גם בית החולים הכללי הנודע בשם "בקר חולים האספיטאל" אשר גם הוא נתגדל הרבה יתר מאשר דמו מיסדיו.

בשנת תרט"ז נפרדו האשכנזים מהספרדים פרוד גמור, כי עד העת ההיא נתאחדו למצער אחרי מותם ומתי האשכנזים נקברו מאת חברה קדישא של עדת הספרדים, והמה לקחו דמי הקבורה מהעשירים כהפצם, ובשנה ההיא קנו להם האשכנזים כנרת ארץ גדולה במעלה הר הזיתים ונכרת הגנרת כדורה פאלאק מקאניגסברג, ויחלו לקבור בעצמם את מתיהם. ובשנת תרי"ח יסדו למו חברה קדישא בתקנות נאותות וטובות אשר חברה עוסקים בהוצאת המתים והליתם מכלי כל שכר, ומהכנסת החברה העודפת על ההוצאה תתמוך להכנסת כלה חולים וכו'. ניסא מאחרת קטנה חברה עוד את שתי העדות האלה, והיא שחיטת הבשר ומכירתה יסחיתה כירי העדה הקדומה עדת הספרדים. האשכנזים רצו זה כמה ליסד למו מטבחים ומקולין לברם. אך מפני כי הקצבים הראשים המה ייטעאליס (והיהודים לוקחים מהם הבשר הבשר), והמה לא יאכלו רק טבהמה ישנשחה מצאצאי אאע"ה והאשכנזים היו הדישים בארץ־יהוסס לאנתברה, לכן לא התירו להם לשחוט, ורק כעשר שנים⁽¹⁾ אחרי הפרוד האמור (תרכ"ד) עלה כירי ראשי עדת האשכנזים להשיג פסק דין טאט אחר מהגדולים ישבמלומדי הייטמעאליס כי גם הם בני אברהם ומיתר להישמעאליס לאכל משחיטתם, ומיד יסדו למו בית מטבחים ומקולין לברם. והדבר הזה הועיל הרבה לשתי העדות יחד, כי ע"ז הוקלה מעט הישגת הבשר.

בשנת תרי"ז ירו אכן הפנה לבנין ביהכ"נ הגדול "בית יעקב" שבחורבת ריה"ח, שבנינו נגמר בשנת תרכ"ד.

(1) שנים מעטות לפני זה נסו האשכנזים להיות קצבים ראשים ויקנו צאן וישחטו ואת המדמה ימכרו לעניים. אך הנסיון הזה עלה להם בדמים יקרים, ובכלות השנה שבו לקנות בשר המקולין של הספרדים.

הק תבואות נוספות: קורות איה"ק הארץ

בשנת תרכ"ו (נ' חשוון) נלב"ע הרה"ג וכו' כמוהר"ר זוגרל מסלאנא, ותשב משרת ההוראה להתנו הרה"ג וכו' כמוהר"ש'ם של"ש"א וגם עניני העיר והנהגותיה באו לידו, מאשר כי הוא ישב בחורבת ריה"ח שהיא מרכז ערת האשכנזים, אך הכד"צ נעתק להצר כולל ווארשא, תחת ראשות הרב הנאון וכו' כמוהר"ם אויערבאך ראב"ד ר"ק קאלייש שבא שנים אחדות לפני זה לעיה"ק. בשנה ההיא נוסד בהסכמת והשתדלות שני הרכנים הגדולים האלו ועד הכללי של ערת האשכנזים (וכו השתתפו גם הכוללים השונים של ערת החסידים), שהוא הנהו עד היום הבריה התיכון לאחדות הכוללים השונים של ערת האשכנזים.

בשנה ההיא יסד הנכיר וכו' כמוהר"ד יוסף בלומענסהאל מפרץ את הת"ת "דורש ציון". הוא נועד כראשנה לערת האשכנזים. אך מפני כי מיסדו קבע לחוק כי תלמידיו ילמדו אחת השפות החיות, לכן לא אבו ראשי העדה לקבל את הטובה הזאת, ופנהלו הרי"צ מפראג וצ"ל נאלץ לקבל בו רק ילדי הספרדים. ולהם הכי"א הכית הזה טובה רבה. כי עד לפני שנים מספר הי' הוא הת"ת האחד אשר בו למדו נפ"ת, וממנו נכנסו להישיבות הגדולות, ועד היום יהנו ממנו רק בני ערת הספרדים.

במשך העת הזאת לאמר משנות העשרים והשלשים של המאה הנכחית רבו האשכנזים העולים לירושלם, עד כי רובע היהודים צר היה מהכילם, ועל ידי זה עלה שכר בתי המעון במדה נפדוה, והמצב המדיני של העיר לא הי' אז בטוח בכימיו. בלילה סוגרו שערי העיר על מסגריה, ובנשות צלאי ערב לא ההין איש ללכת מקיר העיר והוצה, אך המצב הרחוק שכפנים העיר, העיר בלבות אחדים מאשכנזים אומץ רוח לקנות אחת אדמה מחוץ לעיר (רחוק כעשרים רגעים משער יפו) ולכונן להם שם בתי מעון, ויקראו את שמה על שם מספר מיסדיה נחלת שבעה. הדבר הזה הועיל אמנם הרבה להתרחבות וקדמת העיר בכלל ועדת היהודים בפרט, אך מספר הבתים המעטים שנבנו כהשכונה הזאת כאין וכאפס היו נגד מספר העולים שעלו שנה שנה. ולהרחיב יותר את הישוב מהוצה לה אי אפשר הי' מפני מצב החמרי של אחינו, ולכן לא משכה שכונת

תבואות נוספות קורות ארץ הקא

נחלת שבעה אחריה עוד שכונות חדשות, רק ישוב היהודים שבפנים העיר נתפשט הרבה לרובעי המושלימים והנוצרים (אשר גם שם פחדו לפנים לשבת). אולם כישנת תרל"ה עלה הרעיון בלכ אחרים מכני האשכנזים לכונן מחוץ לעיר "שכונות משותפות" אשר תכננה מעט מעט, ומספר כתיהן יהיו כמספר חבריהן. ההצעה הזאת מצאה מיד מסלות בלכות יושבי העיר, ומניות החברה הזאת שנקראה "מאה שערים" (ע"ש מספר חבריה וע"ש פורשת הישוב שבה נתיסדה) נמכרו מהר. ומיד בכלות כנין העשרה בתים הראשונים ויושביה ישובו שנה תמימה כהם בשלום, נוסדו עוד חברות רבות ושונות בהראשונה, מהן לכנין בתים גדולים ומרווחים בעד המשפחות האמידות, ומהן לבתים קטנים בעד הבנונים. וכמשך חמש שנים נוסדו מחוץ לחומת העיר כעשר שכונות אשר כלן נקראו בשמות עברים. ובכלות עשר שנים נבראה ירושלים חדשה מחוץ לחומת העיר לכל רוחותיה, כי כמובן בנו גם יחידים להם בתים בקרבת כל שכונה ושכונה, ובכל אחת מהן נוסדו בתי כנסיות, בתי טבילה, בתי ת"ת, חנויות ומקולין ועוד. והדבר הזה הוא אחד מהדברים היותר נכבדים שעזרו לקדמת עיר קדשנו ירושלים כהחצי היוכל האחרון, כי מלבד שע"ז היטב מצב הכריאות וגם מצב המסחר והפרנסה, כי כנין הבתים היה והנהו עד היום מקור גדול למרבית האומנים שה עוד הביא תמורה כללית וקדמה רבה כמצב הרוחני של הישוב. כישנת תרל"ב ננמד כנין בית הכנסת הגדול לעדת אשכנזים חסידים ויקרא בשם "תפארת ישראל" על שם הרב ר' ישראל מריזין ז"ל. כישנת תרל"ח נלב"ע הרב הנאון וכו' כמוהר"ר מאיר אויערבאך זצ"ל, ואז שבה גם משרת הראב"ד לידי הנרש"ם שליט"א, אך ככז לא נכתבה ואף לא נחלטה רבנותו לא מראשי העדה ולא מיחידיה. כישנת תרמ"א יסד הרב הנאון כמוהר"ל דיסקין זצ"ל ישובא בשלש שנים לפני זה לעה"ק בית יתומים. תעודתו היתה אמנם להציר צעדי בית היתומים לבני ישראל הנוסד מנדיכי אשכנז אשר עפ"י תקנותיו ילמדו הניכיו גם ישפות וידעות חול, אך בכ"ז הביא גם הוא כרכה לעיר קדשנוכי שני הכתים האלו עומדים וקיימים עד היום, ויתומים רבים יכולכלו וילמדו בו תורה ואומנות.

תקב תבואות נוספות, קורות ארה"ק הארץ

בשנה ההיא כאשר ראו טובי עדת האשכנזים פרושים כי הגאון כמורה"ל זצ"ל חפץ לגזור נזרות ותקנות חדשות שאין הצבור יכל לעמוד בהן ומחלקות ומריבות יתפרצו עי"ז בעדת האשכנזים, נתאספו יחד מספר רב מנכבדי עדת האשכנזים פרושים בבית אחד מנכבדי עדתם ויכתבו ויחתמו לחק ולא יעבור : כי כל התקנות והסכמות שיתקן ויעשה הגאון כמורה"ל מבלי הסכמת הגאון כמורה"ש והגאון כמורה"מ כהניו (ראש ישיבת עץ חיים) או להיפך, אינן מקובלות על הצבור. ועוד זאת כי מושב הכר"צ יהי תמיד בבית הועד שבהורבת ר' יהודא החסיד, והסכמה הזאת עשתה בכחינה ידועה את הגאון ר' שמואל סלאנט לרוב לעדת האשכנזים. ואחרי שנים מספר כאשר ראו ראשי בתי החסד כי צנזרות השפע יתרבו אם הנדבות תבאנה על שם "רב ראשי" מסרו בידו חותם כזה, ויכתרוהו כמכתביהם וכו' בשם ראש הרבנים, והבני הזה שנעשה דרך אנב הועיל הרבה להחזקת השלום בעדת האשכנזים ולהגדלת כבוד ירושלים.

בשנת תרט"ד נוסד מכון נחויץ מאד הוא "בית מושב זקנים וזקנות". ראשיתו הי' מצעה, וספוקו הי' מנדבות החברים פעיה"ק. אך ע"י ההשתדלות הנמרצה של מיסדו כמורה"ש"ב סגורס מאוסטראליא, הלך הלוך וגדול, ועתה יש לו שני בתים גדולים אשר בהם יכולכלו כחמישה ושישים זקנים וכעשרים ושיש זקנות. בשנת תרנ"ט נטרו כל כוללות האשכנזים לבחור ע"י בחירות נעלמות ועד להנהגת העיר ככל דבר הנוגע להממשלה. הרבר הזה הנהו קרמה גדולה בעתירות העדה.

השמטה (שייך לעמוד תצ"ו)

בשנת תרל"ט יסדו אחרים כמוכי עדת הספרדים חברה בשם "משנב לרך". תעודתה העקרית היתה רק לתמוך בידי חברה החולים ברופא וסמי מרפא, אולם מעט מעט הרחיבו את חוג פעולותיה, ובשנת תרמ"ט קנתה החברה את בית החולים שהי' לבית ראטהשילר בפנים העיר (אחרי אשר נעתק הוא הוצה לה) וייסדו בו בית חולים, ומעט מעט הגדילוהו והרחיכוהו עד כי בעת נמצאים בו כארבעים מטות, ובו יקיבלו כל אחינו מבלי הכדל בין עדה לעדה ומבלי כל תשלום.

תבואות נוספות, צבכה הארץ תקן

ד. הערות שונות (מספרו פרי תבואה).

צבכה.

לדרום ירושלים נשעה א' הנפר בית צאפאפא. לדעתי נקרא כן על שם הצבכה הנזכר דכה"י א' ר' ח' וקיץ הוליד את ענוב ואת הצובכה, והם מבני יהודה כנזכר שם. וידוע ששמות מקומות הרבה נקראים על שם בוגם כנזכר שם משפחות הצרעתי, אבי עישם, ככור אפרתה אבי בית לחם, אבי תקיע, ורכים כאלה אין מספר.

בית שאן, עין טוב, טבעון.

במסכת תענית דף י' ע"א אמר אב"י נקמין טובעני ולא יובשני ע"כ. פירש תוספות פ"י מ"ב להיות בארץ שהיה לחה מכה"א יבשה עכ"ל. מי לא ידע זאת? ולדעתי הכונה: ידוע מחזו בית שאן היא מבורכת כמו שאמרין בבראשית דכה"פ צ"ח רובצת תחת זו בית שאן שתכונתו בעמק וכנבר הירדן (אלגור), אכן אין לו מעינות ונחלים טובים. ואין ברכתו כ"א נשמי השמים. אכן מחזו טבעון או עין טוב שסמוך לו הוא מכורך הרבה במעינות טובות, לכן נקרא עין טוב, כשמו כן הוא. ועד היום נקרא הנחל המתהווה ממעין ההוא "ואדי טובעני" Wady Tubeni, והוא כונת השם טובעני ולא בישני [כצ"ל]. יותר טוב מחזו טבעון, עין טוב, ממחזו בית שאן הנקרא כלשון השם בישן, כי הראשון מתברך ע"י מעינות והשני ע"י גשמים. ויותר טוב ברכת מעינות מברכת הגשמים. ונמשך מאמר אב"י כטוב מעם למאמר המקורס מי גרם לכל וכו' בכל דהצדא בלא מיטרא, שיש לו מעינות ונחלים. והמעתיק ההלף בישני ביובשני, עיין מסכת מגילה כ"ד ע"ב לא אנשי בית שאן ולא אנשי טבעוני.

תכונת עיר טבעון או עין טוב במחזו הר תבור וסמוכה לערדיסקא (עירובין כ"ט ע"א), ובערדיסקא היו מפרשישין מעשר 'תוספתא תרומות פ"ב), 'וכורא' היא מערי א"י, ובמסכת נדה כ"ב ע"ב אר"א בר' צרוק ב' מעשים העלה אבא מטבעון ליבנה

תקד תבואות נוספות, בית שאן הארץ

וכו'. וראיתי בהקדמת ספר מרפא לעם (ספר רפואות) אשר חבר חכם זמננו ישאמר שחכמי הישם למדו חכמת הרפואה מחכמי היוונים בעיר מיכי Theben בארץ יון, וראיתו מלשון הישם הנז' ואמר בלבו ששכעון היא עיר מיכי, ולדבריו למד ר"צ חכמת הרפואה בעיר יונית זאת המחבר הזה כחולם חלוט, ונהפוך הוא, שחכמי העמים למדו הרפואות מחכמי ישראל, כאשר האריך החכם Prof. Mayer בעיר וייענע בהקדמתי לספרו הרפואות, אשר לא מכני עמינו הוא, ואמר: כאן נחזיק טובה לחכמי ישראל חכמי היש"ם, כי הם גלו לנו דברים אמתיים ממעמד ואיכות ומהות הולד כמעט אמת, אשר לא בשכל האנושי וכנסיון נוכל להשיג ולדעתם, עיי' שם.

ובדבריו הימים למלכי היונים מצאתי וקראתי שיעיר Theben נבנה בערך שנת 2260 לבריאת העולם, ובשנת 3380 בזמן שר הצבא Pausanias שהיא 448 שנים קודם חרבן הבית השני כבר ירדה ממדרגתה ומעלתה עד שלא נשאר ממנה כ"א המבצר Cadmea המכונה כן על שם שהעבדן הנזכר ע"כ, וא"כ א"א לומר שר"צ שהי' בזמן החרבן העלה ב' מעשים משהעבדן.

צור

אינו כתחום איי עולי ככל כ"א כתחום עולי מצרים, כאשר כתבתי בתבואה א' [עמוד טז], גם אמרתי שם [עמוד טז] שתחום עולי מצרים הוא א"י ממש לענין מי שיושב שם מקיים מצות ה' וישבת בה ע"ש, ויש לי להשיב על לשון הירושלמי מועד קטן ריש ס"ג ה"ל חד כהן אתא לגבי ר"ח א"ל מה לצאת לצור לעשות דבר מצוה לחלוץ או לייבם איל אחיו של אותו האיש יצא ברוך המקום שנבנה ואת מבקש לעשות כיוצא בו ע"כ, הלא מוכח שתחום עולי מצרים כח"ל ממש נחשבו ואינה מצוה לשבת כתחום ההוא, וסותר לשון זה דברי הנזכרים, ואען ואשיב: אין ספק שתחום עומ"צ, תחום שהגבילה תורה'ק בפרשת אלה מסעי וראי א"י גמור הוא לענין מצות ה' וישבת בה, וגם צור וצידון בכלל, אולם דרך חכמי הישם להשתמש בשם עיר צור

תבואות נוספות, צור הארץ תקה

ובנתם חו"ל משי, לא עיר צור, כמו שדרשך בסדק אמלא
החרכה ירושלים וצור, בארצות החיים זו צור, תמן וולא תמן
שדבע וכו', ורבים כמו אלה, ובכל דבריהם הכונה על
עיר מושב מלכי חו"ל כמו רומי רבתי או ווסרי (קישטא, ששאמכיל)
או עיר מושב מלכי מזרח בכל (בגדד), ואמרו בלשון נסתר צור
דעתם על עיר אחת בחו"ל הידועה להם, כמו לישון עיר פלונית
אלמונית¹). וגם מעשה הנזכר ישקש לצאת לעיר צור לדבר
מצוה, לא היא עיר צור ממש בתחום עומ"צ, כ"א עיר א' בחו"ל,
ולא רצה להזכירה בשמה ממש הידוע ומפורסם בעולם עדרך
כבוד או מפה, שקורא אותה עיר וארץ טמאה משוקצת עד
שמכנה במעשה זה הנזכר במקום אחר (כתובות דף ק"ח ע"א)
כנות ישראל וישכיה בשם כותיות, אחיו נשא כותית ונתן ברוך
המקום שהרגו וכו', לכן מכנה אותה בלשון נסתר בלשון פלונית בשם
צור, וראה לרברי שמעשה זו לא היה בעיר צור ממש כ"א שם
מישאל הוא על מקום אחר בחו"ל שמעשה זה נזכר ג"כ כבכלי
כתובות ק"א ע"א ושם נאמר שהוא גברא דנפלה ליה יכמה בי
הזואה אתא לקמי' דר"ח וכו' ע"ש. וידוע שעיר חזואה היא בארץ
ככל דא"כ מוכח שצור הנזכר אינו צור ממש בתחום עומ"צ. — ובדור
שתחום זה אי' ממש הוא לענין זה ובדוראי מותר לישבת שם ומכש"כ
ללכת שם לדבר מצוה.

קסרי קסריון

סוכה כ"ז ע"כ ת"ר מעישה בר"א שישבת בגליל העליון בסוכתו

¹ ורמז לדבר (תהלים פ' י"א) ווי יבצילני צור חלוד ווי חתני
עד חלוד, וחורגס ון הוא חלודיל ימי לקדחא חדווא דלוד. לרמז
לצור מושאל על אחת מצרי חלוד, וזה לבן שנים דבה סוף פירוש ע"ו
במחזוריים לקדש צל, חלוד ל' חלוד כל צור חלוד שצוקרס צלור המדינה
הכחוד ועדד, כל צר שצוקרס חדר, צריוני המדינה הכחוד ועדד עכ"ל.

תקו תבואות נוספות, קסרי הארץ

של ר"י ב"ר אלעאי בקסרי ואמרי לה בקסריון. הכונה יש קוראין שם המקום קסרי ויש קוראין קסריון, אולי יש לומר שבי מקומות המה. ויש אומרים שמעשה זה אירע לו בעיר קיסרי. ויש אומרים בעיר קסריון. ולדעתי הכונה שירוע שישי מקומות נקראים בשם א', דהיינו עיר Caesarea Palaestina קסרי על שפת ים הגדול, והשני נקרא Caesarea Philippi והיא עיר דן ליש אשר שם מערת סמיאס, וכדי להפריש ולרעת על איזו מהם הכונה נקראה א' קסרי והב' קסריון. וכן תרגם הירושלמי בפסוק וירדפם עד דן עד דן דקיסריון, וכן בפרשת אלה מסעי בגבול א"י מכנה כמה סגמים דן בשם קיסריון: ומוכח שבכל מקום שזכר בדברי חז"ל קיסרי הכונה, C. Paläs, קיסריון הכונה, C. Phil. זה כינת השם ששכת בגליל העליון בעיר קיסרי והיא, C. Palaes על שפת הים ואמרי לה בקסריון, ר"ל בעיר דן ליש סמאס. ואל יסלא לומר שקיסרי על שפת הים היא בכלל גליל העליון. הלא ע"פ לשון הש"ס גימין ע"ו ע"א מוכח שבפר עותנאי היא בכלל גליל יהוא דרומית מזרחית לקיסרי כאשר כתבתי ע"ש, וכ"ש שקיסרי כבר בכלל גליל. ואף שהוא לדרום כבר חנינא א"ע"ן שביעית פ"ט מ"ב אולי אין סגדל שיקמים וא"כ בכלל גליל העליון הוא. כי עיקר ורוב תכונת גליל התחתין הוא בצד מזרח א"י בגבול ים נגרת. לא בצד מערבי בשפת ים הגדול. וא"כ אין רחוק הדבר לכנה תכונת עיר קסרי בגליל העליון. ואמרי לה סברו שמעשה היה בעיר דן שהיא קיסריון, שהיא בורא בגליל העליון האמיתי. וכבר כתבתי בספרי תבואה בשם יוסיפון לרומיים שע"ן הירדן הוא כבירפאת אלראם יברכת פיאלא) ויורד תחת הארץ עד שיוצא במערת באניאס ע"ש. ובוה נבאר לשון תמיה במכילתא לסדר בשלח בפסוק ויאמר ה' אל משה כתוב זאת אמר משה לפני הקב"ה רביש"ע הואיל וגזורה גזרה שלא אכנס לארץ לא ככלך ולא כהדיוט אכנס לה כמחילת קיסריון שהוא מתחת לפני ולפנים אמר לו ושמע לא תעבר אמר לפניו רביש"ע

תבואות ניספות. קסרי הארץ תקו

וכו' ולא במחילת של קיסריון שהוא מתחת לשנים מעתה וכו'. לא נדע מה הוא מחילת קסריון מתחת לפני ולפנים. וזכתי למצא בילקוט בפסוק אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה וז"ל אכנס לה במחילה של קיסריון שהוא מתחת לפמייס ע"כ. וזאת גרסא נכונה ואמתית, והכונה ישמשה רבינו בקש ואמר אמת הדבר שאמרת לא תעבר את הירדן הזה, ר"ל שאין אני עובר והולך את הירדן, אולי תתן לי רשות שאני אכנס לארץ דרך המחילה מתחת לארץ מבידכאט מייאלא ששם עין הירדן עד מערת פמייס ששם יוצא חוצה בגלוי, וא"כ לא עברתי על דבריך לא תעבר את הירדן, והנה המחילה ההיא נקראה מחילת קיסריון. שהוא מערת פמייס וזה ברור. ודע מה שזכר בירושלמי יבמות פ"ב סוף הלכה י"א מעשה בליסמים א' שנתפס בקיסרין שנקסודקיא ע"כ. אין זה קיסרין שם העיר, כיא הכונה במקום המשפט של המלך הקיסר של עיר או של מחוז קסודקיא, ובתוספתא שם פ"ד נזכר סתם שנתפס בקסודקיא. ובבבלי דף כ"ה ע"ב הגרסא במניזת קסודקיא (ותוס' כתב שם יש ספרים דגרס' במזינת). וכעירוף מצאתי בערך מגפתא פירש דין של אומות העולם של הדיוטות ע"ש. ועל כל פנים מוכח שאין קיסרין הכונה שם העיר, כי לא נמצא בשום מקום עיר קיסרין בקסודקיא *).

רבלה.

תכונתו על שפת מערבי מי מרום. זיב"ע וכן רבינו מערי' הגאון מתרגם דפני. ועד היום נקראים הערביים שיושבים שם ערב דופני. לפי שכימי קרם עמד שם בית אליל היונים לנימספי

* זה אינו, שבאמת היתה ביה קיסרי במזינת קסודקיא הקשנה שנקראת מלפנים סצקה או איזביא על הנגר אינאוס במהו קיקיא יסבירוס מלך רומי קרא אותה קיסרי, וכשנהלקה קסודקיא תחת ממשלת יוליאנוס היתה העיר קיסרי מטרופולין בקסודקיא ראשונה, גם היתה עד קיסרי מוריסאניא על ים התיכון בסדנת אלג'יר נבנית מן הקרתג'נים.

(הערות הר"ד מאיר איש שלום במדוושלים כרך ה' דף עמוד 110).

הקה תבואות ניספות רכלה הארץ

Daphne ראפני. וכן מצאתי ביוסיפון במלחמת יהודים ספר ד' חלק א' שבספר איכות ומהות ים סומכי ואמר שמתפשט (בעד המערב) עד אשור (יער) לפני אשר שם בית אליל לפרה הזהבית (ניסחא אחרינא לעגל הזהב) ע"כ. מיכה שעבדו הבל ואליל זה בתמונת פרה או עגל. וכבר הודעתי שכן מקומות נקראים רכלה. א' על גבול צפוני א"י הנזכר וא' בארץ חמת. וגם זה מתורגם לפני של אנטיוכיא. כשהארכתי בתבואות הארץ, ופלאים בעיני דברי הרד"ק שכתב שם וזכר המקום הזה לפי ששם היה גבוהנצר כאשר צרו חילו על ירושלים ושם העלו צדקיהו כמו שכתוב ויעלו אותו אל מלך בבל רכלתה עכ"ל. שהחליף רכלה בא"י ברכלה בארץ חמת ושם ישב גבוהנצר.

ה ש ע ר ה

ארץ צוף, ירמות, רמה.

סאת יעקב אריה סלאנט מ"ץ בשכונת "מוכרת משה"

לדעתי נראה כדור שארץ צוף היא ארמת ארשוף אשר זה איזה שנים נתישבו בחלק ממנה אחינו בני בולגריא ה"ה כי ארץ בערכי ארדושוף הוא כמו צוף* (כי כן כתוב בשואל (שמואל א' ט' ה') ויעבור בארץ שלישה (היא) בית סאליסא" כפר לצפון לוד כמ"ש המחבר ז"ל) ויעבור בארץ שעלים וגו' ויעבור בארץ ימינו וגו' המה כאו בארץ צוף וגו'. וכל המקומות האלו הם סמוכים ז"ל במהו א'. והנה בהדרך המובלת מסמוך מלון "באב אל-יואר" לארמון, נפגוש באמצע הדרך בכפר "יוסוע" הוא "ישוע" הנזכר בנחמיה י"א כ"ו יחד עם ירמות וצרעה ואחרים

(*) צעריצית יתחלק ה"לד"י לז'. כמו עלם עדם, לנעם (היפניע) דעם. וכן ה"לד"י בנ"י כמו ללנות טלמח"י. וכמו בלרני טלם בעל וילף זלטיק.

תבואות נוספות, צוף, רמה הארץ הקטן

מערי יהודה אשר כישפלה ושם מתחיל השפלה מצד זה כמ"ש המסבר ד"ל.

והנה לפי יסוד זה נוכל להוציא עוד הקירה אחת מזה כי לפי דעת המסבר שחילק על קבלת המזון שציון קבר שמואל רנביא ע"ה הוא בהכרח הנקרא ינבי סמואל הסמוך לירושלם כשעה וחצי, כ"א שהעיר רמה (רמתים צופים כהר אפרים) וירמות (ביהושע כ"א מערי הלויים) ליששבר ורמות (כרה"י ה' ו') הוא הכל א"י כי שמואל הרואה ע"ה היה לוי וישב בעיר לוי'ה כי לפי דעתו הר אפרים יכול חלק גדול מא"י וקצו וירכתו עד השפלה אשר ליהודה; ויהודה יגביל בהערים הנזכרות עם יששבר שהוא בהר אפרים; וגם לוד של בנימין הוא ג"כ מהר אפרים לדעתו (בפ"ג). ולדעתו ישאניני מקבל עלי אחריותה) יתכן סאר שחרבות "גבעת מרמאתא" (ירמות) הנחשבת על נהלת ארמץ וסמוך ונראה לה ממש כאשר ידעתי ותרתיאת המקום ההוא (ע"ן ס') יסוד המעלה להחכם ר"י כריל מורל "הלכנו" צד 63-69 כי היא היא חרבת עיר רמה מקום שמואל הנביא ע"ה"א, כי צוף ורמה הכל מזהו א' ומקום א' ממש כמ"ש המסבר

(*) להנחצר אישחנניעחיה עוד רחיה נאיהד צן גרל איש יעניני צסופטים ג' שלחחר הכוחו את עגלון ינב' וואלז וינלט, כחיד ויהי צצולו (ופרש"י ז"ל צצולו לעירו ולעוקנוו היינו ארץ צניוין), ויחקב צצופר צהר אפרים, ונהה ענין הר אפרים לצניוין אלל עובכ כדעת הנחצר מהר אפרים כולל כחלצ כונה צצופים וגם חלק צצניוין.

(**) הנחצר נחן ריחיק ויקוס לרונה וירושלם כשני ימים, וע"כ הוקשה לו (צצנווד ק"צ) דצרי רש"י צצנואל צס החוספחל דסופה דלחך יחפגשו שני האנשים (שאלר שנואל לשאלו) הצלים עקצורח רחלן עס שאלו הצל ורונה צלללל הוא ירושלם, דהל ורונה לירושלם יש מרחק כשני ימים, ונקצורה דהל לירושלם הוא רק כשעה וחלף, והבירקל הכבוה (לפי דעהו) שאלל צצודרש שנואל לנחצר הס צלים ונקצורח רחל כ"י, היא עוד יותר מוקשה, שהרי הכחוצ וועיד שהיה הכל צלוחו היום שאלור (שנואל ח"י כ"י) דה"י כהפחחו שכוו ללכח ונעס שנואל יג"י וצלו כל החותות הללה ציום הכוול. והלל לדעהו שרונה היא ידמות יתכן יותר שחרצות וירושלם (ירמות)

תקי תבואות נוספית צוף, רמה הארץ

שארץ צוף נקראת כן ע"ש רמתיס צופים' מלשון מצפה) שבנבולה. והתרנוס מתרגם ארעא דבה נביאה כו' והיינו צוף מלשון צופה וחזה ע"ש שמואל הרואה ע"ה. והרלכיג כתב ג"כ שארץ צוף היא רמה ושאלו ונערו היו עדיין כשדה של רמה ולא נכנסו עדיין להעיר. והנה בנהמיה שזכרנו כתוב שישבו בני יהודה בחצרים בשדותם בישוע וכצדעה וירמות וגו' מוכח שהם כמחוז א'. וכאשר נראה גם היום שהכפר "יסוע" שזכרנו הוא סמוך מאד לחרבות מירמאתא (ירמות) וגם הכפרים צדעה ואשתאל (צדעה וסמואלל) הם על שני הרים בערך שעה למערב ירמות י).

ולפי"ז תהיה אדמת "ארמוף" וחרבות מרמאתא (ירמות) מערי הלויים ליששכר או ליהודה. כי הערים האלו שהזכרנו הם מערי הגבול ונחשבות פנים לזה ופנים לזה. וכמו צדעה ואשתאל ועקרון נחשבות כיהושע פנים ליהודה ופנים לדן יען כי הם מערי הגבול, וכן הביא הכהן את דברי הירושלמי סנהדרין הרא בעלת 'שם עיר' זמנין מיהודה וזמנין מרן. וגם אמר שם בירושלמי: אימר כתים מיהודה וישראל מרן. וזה יתכן כאן יותר, כי כן כתוב בנהמיה שהזכרנו יאל החצרים בשדותם מכני יהודה ישבו בישוע וירמות וגו'. מוכח שרק הישרות היו ליהודה והכתים ליששכר.

הגו' הוא רמה, והוא רחוקה מירושלם רק כחצב שעות, ויחזק מאלו ששאלו אשר גדלתי ויחזק בהליכתו לבית אביו (לסיבת דאגת אביו עליו) כונו שאלו לנערו לכה וכסופה מן יחדל אביו וזן האתנה ודלג לכו, יפגש את שני האנשים האלה ונקדוה רחל, בירושלם ביום ההוא נוש, ואולי לא שפחה עין הנוסד ז"ל את ארעוף ואת חרבות מרמאתא כי כן לא הביאם כלל נקשרו.

1. שיל יחבת מרמאתא יש הר יותר נכוח הנקרא ידיו אל האו"י והשם דה מימי הערבים מנא"י ושמו העתיק נשבה. תכונתו יותר נכונה להוד הנקרא רמתיס צופים. גם נמצא בקרבת ההרים הנזכרים שני הרים ועליהם חרבות. הא' נקרא יחבת אירמא והב' יחבת צ'למא. ובמאמצי הכפרות יירושלמי" נשוב לדבר אודות הנק' דה שכתבנו: נהבנו בבר הרים מהחוקרים.

תבואות תקונים והשמטות הארץ תקיא

תקונים והשמטות.

עמוד כ"ט שורה כ"ו אלשרא. צ"ל אלבראדא.
עמוד ל"ב שורה ד'. יל"ה: השם אלאקלאק בערבית הוראתו
חסידה. וכל"ס נקרא כן ע"ש החסידות הרכות הנמצאות שם.
ע' ג"ה הערה 1 יש להוסיף: א' פסחים צ"ה ע"א. כי יומא ס"ט
ע"ב. כי מגילה ג' ע"א. ד' כתובות ק"א ע"א. ה' קדושין מ"ו
ע"א. ו' ביטין ס"ח ע"ב. ז' בבא קמא פ"ב ע"ב. ח' סנהדרין צ"ה
ע"ב. ט' עבודה זרה י"ז ע"ב. י' מנחות ס"ד ע"ב. י"א חולין ג"ט
ע"ב: י"ב בראשית רבה לסדר ויגש פ' ל"ג. י"ג מכילתא סוף
פרשה בשלח הביאו הילקוט איכה א' וכן הביאו הפייטן לפי
זכור. י"ד זוהר שמות י"ח ע"א. ט"ו זוהר פקודי ד"ס ע"א. ט"ז
זוהר קדושים פ"ד ע"א. י"ז זוהר פנחס דל"ג ע"א.
ע' ק"ט ש' ה' ר"י ממלחיא. יותר נכון לאמר כי העיר מלחא
מולדת ר' יוסי הנזכר שם היתה בארץ הגליל אצל מי מרום אשר
עד היום נקרא כל המחוז ההוא בשם "כלר אלמלחי" כמו שהביא
המחבר בעצמו למעלה עמוד ג"ח. והראי' כי הוא נזכר ביחד עם
ר' יהושע דסכנין, וסכנין ג"כ בגליל העליון כחלק נפתלי כשתי
שעות לדרום מגדל אלקרום כמו שמוכא בפנים עמוד רכ"ו.
לכשם הר"ר יצחק גולדהאר מהגרס בצפת).
עמוד ס' הערה (***). בסופה: במקום "המתרגם" צ"ל
"מרפא לשון".

ע' קנ"ג הערה 1 יל"ה: ואין ספק בדבר שמעות סופר וכלכול
מקראות יש בלשון הזה, ושני מאמרים הם. סוף מאמר א' הוא
"ומצאו כור גדול מלא עצמות". ואחר כן מתחיל ענין אחר ישמאחר
שספר ודבר מענין כור שמצאו בסלע בית חורון הזכיר הש"ס
ענין מכור גדול; וכן צריך להיות: תנא והכור (גרסת עין יעקב
כתיב והבור בלא תיכת תנא) אישר השליך שם ישמעאל את
כל פניו האנשים אשר היה ביד גדלי' הוא אשר עשה מלך
אסא מפני כעשא מלך ישראל אתו מלא ישמעאל בן נתני'

תקיב תבואות תקונים והשממות הארץ

חללים (ירמ' שם ט') וכי גדלי הרנן וכו'. אבל הם מלמד שבור עצמות שמצאו כסלע בית חורון הוא הכור שמילא ישמעאל. ולשון הוא הכור שמילא ישמעאל אינו לשון המקרא כיא והכור אשר השליך וכו' הוא אשר עשה וכו' אחו מלא ישמעאל. ועיין בתוספת נדה פ"ח שהביא רוקא מעשה הגיל ולא הביא המקראות הנזכרים; ראי' שאין המשך לענין הראשון, וזה פשוט ואמת. (דברי יוסף דף קס"ג.)

עמוד ר"ב שורה ד' והי' המין. צ"ל חמון.
ע' ר"ב ש' י"ג צ"ל: תוספתא דגיטין פ"א זקנים שכצידון.
כנדה (נ"ב ע"ב) ואמר ריש מצאני חנינא בן חנינאי בצידון.
ע' ר"ע בסופו יל"ה: העיר לזכיר הנזכרת אצל מחנים ביהושע (י"ג כ"ו) אחת היא עם העיר לזכר או לא-דבר הנזכר בשמואל א' ט' ד' וה' ושם י"ז כ"ז (מספרו) האשכנזי Das heilige Land עמוד 359). ולפי החקירות החדשות יש האפשרות לאחזרה עם המקום "איבדיר" הרחוק ששה וחצי פרסות אנגליות למזרח "צפון", ולדרום ירמון.

ע' רע"א ש' כ' יל"ה: לדעת החכם בורקהארד יש לאחד את העיר "אמאטהא" הנזכר ביוסיפון עם הכפר "אמתא" הסמוך להמקום אשר נחל היבק ישפך את מימיו להירדן.

ע' רצ"ד ש' י"ב: ר"ל הערכים יקראו לה גם אלג'ירני אבל שמה האמתי הוא אלקארגא. וכן הוא במספרו האשכנזי צד 267.
ע' של"ח הערה (י"ל"ה): השם פְּרִיאָן נזכר בהקוראן. ובמקום אחר בו נאמר שהם מורע אכרהם.

ע' תנ"א ש' כ"ג ויקנאו בו מחמד. צ"ל בו כמחמד.

מפתחות מפורשות עפ"י סדר א"ב.

א. מפתח ניאוגראפי.

אדם לאכיש: קב	אבאטיא : טג
אומקיש : רעג	אבואליא : עה
און: שג	אפוגוש: קמה קכח(הערה)***קמט
אונו : קנ, קסג	אכלס דקלקאי: לא, עו
אופיר(אפורא) : רפמ, רצ	אכל (אביל) : מז, עמי, רמי, רסו
אורכשדים(אורפא)למירצח'שיא	אכל אלקרום: מז, עמי, רמי, רעב
אורתוסא : שו	אכל בית המעכה: מז, עמי, רמי, רנט
אוישא : ריב	אכל כרמים : רעב
אונות תבור: רימ	אכל מחולה : קצו
אחלב : רלו	אכל מים : רמ
אחמתא : שיז	אכל ערב : רעב, רעג (הערה ¹)
אשארא : קעה, קעו	אכל קמח : מז, עמי, רמ
איכוזק : קצד	אבין : רג
איפסאל : רב	אנילון : רעב, רעה
אילון : קל, קסז, קסח	אנלים (אנאלא): רנה
אילוני ממרא : קל	אנישור : קלו
אילת: קלש(הערה):רמנ, רמה	אדארא : קמט
איתם : רמט	אדום (אדק): כי, רמה
אכד : רצז	אדורים : קלו
אלאכזאב : קז	אדמה : רכ
אכזיב : קכד, רלג	אדמי : רז
אכשף : רל	אדר : קט
אלון בצעננים : ריז	אדרעי : רסא
אלויש: קל	אוזל : ישח
אלישה : רפח	אוכילא קורצא : רפד
אליתרופולים (אליתר):רמנ, ישז	אולסרבת'י(אלאמט):מג,רמ,רפה,ישיח
אלמלך : רל, רלב	אום אלטאייב : רה
אלסר : שיב	אום גראר : שח (הערה ²), קלא
אלעזריא : קיא, קסג	אום דומנא : קכ (הערה ³)
אלעלה (אלאעל) : רמו	

תקיד תבואות

מפתח גיאוגראפי

הארץ

ארבות (ארוכ): רעז
 ארכל רכז
 ארכב: לר מ מר רנח רס
 ארכוני: רג
 ארודי (ארודוס): שז. שיד
 ארומה (אלארמא): קעד
 ארך: רעז
 ארכי עשרות: קעה
 ארכליו: ר
 ארם בית מעכה: מ
 ארם בית דחוב: למ
 ארם דמשק: לח
 ארם נהרים: לח
 ארם צובה: כא. לח
 ארנון: סח
 ארפד: שיד
 ארץ טוב: רעב
 אררט: שיא
 ארשוף: קע (הערה *)
 אשורד: מו. קמנ. קסז קעד ריז
 אישור: רעז. ש. שח
 אישכנו: רפז
 אישקלון: כ. מה מו. קמנ
 אישתאול: קבא
 אישתמה: קבה. קבז
 אתונה: ישבא
 אתלון: שיה
 באכורא: קלמ
 באחר אלקולסוס: רמט
 באחר באניאס, חול, חיס: סג

אלקוש (אלקעסי): שי
 אלתקה אלתקן: קסח
 אמאדיא: ש
 אמאוס (אמיואס): קלמ
 אמאטהא: רעא תקיב
 אמאן: רמט
 אמון: רלכ רלח
 אמי (כפר): עו
 אמיון: כח
 אמנה: ז כז. סמ. עג
 אנאב, אנאבא: קבה קסד
 אנדאר: קסד
 אנמוכיא: כח. ל לג. למ. שז. שג
 אנשיפטוס: קמו. קעא
 אסיא: מ (בהערה). רפז. רפז
 אסירי: קצח
 אספאר: קצנ. קצח
 אסעוויא: קנט (הערה)
 אפטיא (עיר): לז. למ
 אפסרתכיא: שיה
 אסק: קה. קכו. קסד. רד. רלג
 אסקה (אסיקה): עו
 אפדיק: רפא
 אפרת: קלא
 אצור: מט. רכ
 אצל: קסג
 אראבא: רלד
 אדאיר: רסד
 ארב: קבה
 ארכאל: רפח

תבואות

מפתח ניאוגראפי

הארץ תקמו

במנים (עיר) : רעא	באמר חמס, קדיסא : גמ
בין נאמרא : קצח	באמחון : עז
בירא : רכו	באטרוס : עז
בירות : לג; מכ, מז, עט, רמ	באכארעא : גמ
ביריא : לג; פנ, קא, קנב	באלאט : קמו (הערה**)
בירי : לד, מכ, רכו, רמ, שיד	באלקה : רסג
ביר אלחאט : קיב (הערה *)	באנהא : שב
ביר יואב (איוב) : קעא(הערה 1)	באניאס : לגילה, עדועה, פג, רלט
ביר יעקוב : קצב, קצט(הערה 1)	אלכאני : רל (הערה**)
בירם : צה, שיט	אלבארדרי : סד
בית און : קמט	באר אחאב : עז
בית אל : צוצט קי קב קלה קמ	בארות לבנימין : קא, קנב
בית אנאן : רעז (הערה *)	בארקוסיא : קלח, קמח
בית ארכאל : רסח, שית	באר שבע : פב, פג, קב, קמח
בית בלתין : שיט	בבל : מז, רצ, רצז
בית בעל מעון : רסה	בגרים : שכא
בית ברה : קי	גין : קצח
בית גיאלה : קכו, קנח (הערה*)	בז (באסטא) : רמו
בית גוברין : כבמו, קבה, קלט, רמג	בולי : שכב
בית גופני : קנב, קעז	בוסטרא : רסא, רסב
בית גירוי : קלז	בוראק : קלז
בית גרם : קמ	בורג' אלדרי : ריב
בית דגן : קבד, קנז, רלא	בורג' טאגרון : קנז
בית דלי : קלט	בור הסירה : קלז
בית היני : קסג (הערה**)	בורני (בארין) : קצט
בית הכרם : קלז	בורסיף : ש
בית המרכבות : קמח	בזק (בזקא) : קצד
בית העמק : רלא	בחורים : קנר
בית הערבה : קי	במח : שד
בית הרים (בית רמתא) : רעא	במן : רל

תקטו תבואות מסתח גיאוגראפיה הארץ

בית השטה : רד	בית ר' (בית ר') : עז קבט קסה קעא
ביתון : קעו קפח	בית רימה : ריו
בית חגלה : קי קיב	בית שאן : מו כא מז פו צב קצג
בית חורון : קיב (הערה**)	בית שמש : קכד קמא קצט רג
בית חורון (בית אור) : קג קפו קעז	בית שערים : ריב ריג
בית חוניו : שו	בית תאמרא : קמא
בית חנינא : קסא	בית תפוח : קכו
בית חנן : רעז	בית תופאח : קה
בית יואב : קעא	כלעם (בילאמא) : קפג קצה
בית ישימית : בית ישימית : רסו	בני ברק : קמא (הערה*) קסח
בית כר : קסד	בני יהודא (מושבה) : רכט (הערה*)
בית לכן בהר : ריז	בני יעקן : רגכ
בית לחם : קלא רי	בעל ביק : כט לש מז עז
בית ליקיא : קסח (הערה**)	בעל גר : לה לו עד עה
בית נאבאלא : קסב	בעלות : קיט רעז
בית נוביא : קנט	בעל חצור : קסא
בית נוציכ : קכד	בעל צפון : רמט
בית נמרה : רעא	בעל תמר (בית תאמר) : קנה
בית נמרין : מד	בעלת בעילין : קמה קמח קעג
בית סאחור : קמא	בעלת כאר : קמח קעג
בית סאליסא : קסח	בעלת בלכגון : עז
בית סכות : מד (הערה ג')	בצר כמדבר : יב רסכ רסז
בית סכל (בית סכל) : לג לר עז	בצרה : מד מה רמו רסא
בית עוליא : קלה (הערה***) קט	בצת (באצא) : רלז
בית עוני : רעז	בקיעין : פג
בית עלמא : ל (בהערה)	אלבקעא : כט ע עג
בית ענת : ביתענה : רכא	בקעת בית יושפרי : קלה
בית פאגארא : קכט	בקעת ידים : קסח
בית צור : קכח	בקעת מגידו : פה
בית צירא : רסט (הערה**)	בקעת עין סוכרי : קצח

הארץ תקיז

מפתח גיאוגרפי

תבואות

ג'בל אופא : רסא	ברכריא (ברכרים) : רסו
ג'בל אטארא : רסגרסו	ברד : מח טש
ג'בל ג'ולוד : רסג	בור חיל : קלמ
ג'בל ג'ולוד : רא	ברותה : לג
ג'בל דא : פו	ברותיי ברתי : שד
ג'בל הארון : רמח	ברזית (ביר זית) : קצה
ג'בל היסאן : פו	בריס : רמא
ג'בל זפירא : לב לה נד	ברנידיסי : שכב
ג'בל חאדירא : קו (הטרה"*) רב	ברין (ברוי) : רלח
ג'בל חייש : עא עד פא רמא שט	ברכת אלחולי : גח
ג'בל טור : פה	ברכת אלראם : גח סג
גבלי : לו עו	ברכת פאלא : סג תקו
ג'בל מאדורא : כד כו	ברכות שלמה : קלו(הערה"*)
ג'בל מאקטל : ע עו	ברקא : קלו
ג'בל מוסא : רג (הערה"*)	ברותוא : עט דט
ג'בל נבא : רסח (הערה")	כשור : סו
ג'בל נוריא : כח לה	כשכר, כסגר : רעו
ג'בל סאגיר : עא (הערה ²)	כשן : רגו
ג'בל פאראס : רמד	בת גלים : קנו
ג'בל פירדאס : קלז	בתול : קכ
ג'בל צפד : פא פד	בתרון : רעג
ג'בל קיותיא : רסו	באבארא : מה-מז רלו
ג'בל שיר : ע סא פט	גאבר : רלו
ג'בל תלג', זאגיר, לובגאן : עא	גאזא : קמב
גבע, גבעה (גיבע) : קנמ	גאלאמייא : שח
גבעון : קגב קסז	גאלבאן (ג'בל) : פה
גבעת בנימין : קנמ	גאתא : קמז
גבעת החכילה : קלו	גבול (ג'בל) : רז
גבעת פנחס : קפו	גבים : קנח
גבתון : קפה	גבל : מז רמה

תקיה תבואות

מפתח ביאוגראפי

הארץ

גלד : קכו	גדוד (ביאודר) : רלו
גלוד (גלוד) : רמד	גדור : קכה
גליא : שיט	גדר : צה קג קכג רכ רעג רעד
גליל עליון ותחתון : סב	גדרה (מושבה) : קכג קמכ (הערה*)
גלעד : יא רסב רע (הערה*)	גדש : רמד
גמזו : קמו קסג	גדרותים : קכג קכד
גמלא : רכח	גיוכאר : שיג (הערה *)
גמר : רפ רפז	גוב : קגח
גנוסר (גאנסור) עיר, כקעת : רכ	גוזן : ישב שטז
גסמרה : ריג (הערה 1)	גוים : שיכ
געתון : מג	גוים לגלגל : קז
גרב : פז (בהערה)	גולן, גוילאן (גוילאן) : רנח
גרנשי : רפג	גופנא (גייפני) : קנא קנכ קעו
גרופנא : צה	גוסתא : ריד
גרזי : קלו	אלגזור : כד כז פז צכ צג
גריזים : פז פז	גזר אססיסאכאן : רסו (הערה***)
גרמי : קט	גורן האמד : צד (בהערה)
גרמניא : רפה שב	גוש חלב (גייש) : רלה רלו
גרסים : ריז	גשן : שד
גרר : ג קל	גזר (גאזר) : קכ קנח קעו
גרקי : קל	גייב : קנב
גרש : כה רכא רמד	גי החרשים : קג קסד
גשוירי : קל קמב רנט	גיחון : ישב שנכ ישנג (הערה *)
גשר יריחו : סה (הערה***)	גינא ראשקלון : מה
גת : קמג קמז קסא	גינאי נהרא : סח
גת חפר : קה רעז	גינזק : שטז
גתים : קסא	גיינין : סח פד קכא קסד
גת רמון : קסח קצה רעט	גיישר איכנילפנת יעקוב : סה פא
אד-אהאריא : קג (הערה*)	גיישר אלקנאפיר : סה
אד-ראמיא : רכ (הערה*)	גיישר מינאמא : סה רו
	גלגל : קיג (הערה *) קיד קנה

תבואות מפתח גיאוגרפי הארץ תחיש

הדרמון : קצה	אל־ראניא : עו עט
הדורס : שה	דביר : קג קיב
הדייב : רפו שמו	דכרת (דיכוריא) : רד
הודו : רצג רצה רצז	דכשת : ריו
הוצל : קסג	דקן (דראנא) : רמו רצה רצז
הטולים : רטז	דדנים : רפח
הים : שיו שימ	דהארית אלקאלא : קלו
הטון, האמאני : רלב	דומה : קבו
הנע : שיו	הדומס : תא — תו
הנקב : רימ	דור : מא מז צ קז קסו קער
העליאופולים : עז שג	דורא : קלו
הצדים : רימ	דוראן : קכב (הערה"*)
הר אפרים:נג נד פה פו פז צ קצב	דוריו (אומה) : לט עט
הרבית : רג רלר	דותן (דוטא) : רד
הר כעלה : קיו	דיארבקיר : לח
הר גלכוע : פה פו	דיבון (דיר דוכאן) : קלח רסד
הרי הגליל : פא סכ צ	די זהב : רנא
הר געש : פח	דיר מרואן : רד
הר ההר: כז כח לו לח נא נד צג	דיר נאחאס : קלח
הר הזתים:קיד	דיר ענון : ז לב לה
הר המלך : נכ פו (כהערה)	דכרין (כפר) : נג
הרי העברים : רסח	דלען : קבג
הר חורב : רג	דמיאט : שישב
הרי יהודא : פו פט צ	דמנה : רח רפ
הר יערים : קיו	דמשק : כא צה
הר יישראל : פו	דן (עיר) : לג לו עד פג רלט
הרמה : קנב	רפני : לג לד מב שג תקו
הר מודיעים : קג קטז	דראא : רסא
הר נכו : רמה	דאמאדאן : רפה שח שיא שיו
הרי נפתלי : פד	הברים : רמ

תקב תבואות

מפתח ניאונראפי

הארין

הר סיני : רנ	ואדי קלת : קיא (הערה *)
הרי עפרון : קטו	ואדי רובין : צא קין
הרי שומרון : פה	ואדי רישטאט : כד רנא
הר שעיר : רטה רנו	ואדי רותמא : שפט
ואדי אוגיא : צא קסד קסח	וארנוקא : קין (הערה *)
ואדי אלכאידאן : קצח	זכור דגלילא (זיברא) : ריב
ואדי אליאכס : סו רעג	זוהים : ישיב
ואדי אלערים : כו כו לה נד צא	אליזב : ו
ואדי אלגודהאניד : רנב	זף : קיט קכו
ואדי אצאציטי : כד כו רנב	זנוח : קכו
ואדי בילאמא : קפג (הערה *)	זפרון : כט לכ לג לו
ואדי בירין : כו כו לה נד רנב	זציעור (ויער) : קכו
ואדי גאיען : כד כו לה טה קי	זרר : סח
ואדי גאלוט : סו (הערה **)	זרעין : רא
ואדי דאליא : קמ (הערה ')	אל-דאדיתא : קסב
ואדי זארקא : צא רעג	אל-חאטלי : רמו
ואדי זאכא : רנב	אל-חאטמע : רעא (הערה ***) רעד
ואדי זאיכע : רנ	חאן יוניס : סו קמו
ואדי זוכאיעני : רה תקב	חאן עקבי רעד
ואדי זאישלא : רלא (בהערה ')	חאסור : קו
ואדי זוסא : רמו	חביר : יטמו
ואדי זוצירא : כד רנב	חברון : פב פט צא
ואדי סאוויניט : קנו (הערה **)	חגר : מח טט
ואדי סונט : צא (הערה ¹) קכב (הערה ¹)	חגרא : ג
ואדי עמוד : סורכה	חריד : קג קסב
ואדי צאפצאף : רנב	חרישה : קכג
ואדי צקלב : קב	חויכה : (חויכא) ישיב
ואדי צראר : קג קמו קטו	חוי : יטו
ואדי קאנאה : סו (הערה ')	חוילה : רצח
ואדי קסיימי : כד כו לה מי קב קמו	

תבואות מפתח ג'אוגראפי הארץ תקבא

חול (עיר) : לו שח	חנות : ריח
חולי (ארץ או עיר) : סר	חסאן : רלו הערה *
חולתא : סר	חסה : רלג
חוקק : רל רפ	חספיא : מ מו עח עש
חוראן : צה רם	חסר : קה רעז
חורון (חוראן) : קעז	חסרים : רב
חטולים : רמו	חצור : לה לו מט קו קט קסא קצט
חתי : ישגג—ישפא	חצור לבנימן : קפא בהערה
חישין : פד	חצרון תמר : כג ישיב
חילם : ישיח	חצר אדר : קט
חיפה : מו רל רלה	חצר גדה : קט קכ
חלב : לב ישיד	חצר הדתא : קט
חלבין, חאליכון : ישמו	חצר סוסה : קי קמה
חלון : רלר הערה *	חצר עינן : ז כט לב לו נא
חלח : ישמו	חצר ישועל : קט קמח
חלי, חרבות אלחאל : רל רמב	חצרון : קט קי
חלחול : קבח	חצרות : רנב
חלטיש : רעז	חצרים : קט
חלקת, חרקאת : רכט רפ	חצרמות : ישח
חמאס (כפר) : רמ	חקל סומקתא : קיד
חמון : שמו	חקקה : ריח
חמון : רכ רלב רלח רפ	אל-חראק : רסא
חמס : כט לד לח לט רלח	חרכת אכיל : קעז בהערה
חמסין (כפר) : רלח	חרכת אדמא : ריח הערה *
חמין : כט לד	חרכת אנילון : קב
חבת : כט לא לד לט רב	חרכת איד-אלמא : קד הערה *
חמת ראור : רכ	חרכת אלאצרה : ריח
חמתי : שו	חרכת אלין : קכב הערה *
חמתן : רכ רפ	חרכת אלפירא : מב הערה *
חנזירי (עיר) : כר כו רמט	חרכת אלמות : קנר בהערה

הארץ

מפתח גיאוגרפי

תקב תבואות

חרבת סוויפא : קצר הערה *
 חרבת מרמאתא : תקי
 חרבת סייארא : ריש הערה **
 חרבת סילון : קפ בהערה
 חרבת ערמא : קכ תקי בהערה
 חרבת פארא : קנא הערה ***
 חרבת רישא : רע הערה *
 חרבת שמישין : רכא הערה ****
 חרבת תל חאצור קמא קמא (בהערה)
 חרבת תפסח : רצד הערה *
 חר הגדר : רנב
 חרמה : קג קד (הערה 1) קב
 חרמון : לר ט עא פח רמד
 חרמון הקטן : פו
 חרן : שיב
 חרשא : חארסא : קלח
 חרשת הגוים : רכא
 חשבון : רכב רסד רסח
 חתלון : שטח
 מאבא : כ
 מאיבי : מאבי : קנא קסט ר
 מאלמאנוטא : רכח
 מאנטורא : צ צא קו קסו קפכ
 מכעין : רה תקג
 מכריא : לא פכ ריב
 מוריא : מיריע : רלה
 מור מלכא : פו
 מורסא : רלב
 מירוס : רלד
 מיריא : ישכא

חרבת אלצמרא : קנא
 חרבת אפילוניא : קע
 חרבת אוראביא : קנה הערה ***
 חרבת אטיר : קכה הערה **
 חרבת אתלית : ר
 חרבת ביתין : קא
 חרבת בית צור : קכח
 חרבת גאדאר : קמו
 חרבת גאנסור : רפ
 חרבת גילאל : קכו הערה **
 חרבת גיבע : קמו
 חרבת גוב : קכו הערה *
 חרבת גילגילאל : קנה הערה *
 חרבת גליל : מא הערה ג'
 חרבת גמאלא : רכט
 חרבת געתון : מג הערה י'
 חרבת דאאוק : רלא הערה **
 חרבת דאניון : קגד הערה **
 חרבת דאטה : קכו הערה ***
 חרבת דאנוח : קנו
 חרבת דאנוטא : קכו הערה ***
 חרבת דאפיס : רסט
 חרבת דאראזיר : רסט הערה **
 חרבת דוניתא : מב הערה כ'
 חרבת חאצירא : רכא הערה *
 חרבת חארא : רכא הערה **
 חרבת יעמא : ריש הערה ***
 חרבת יצפא : קשו
 חרבת כארואיס : רכו
 חרבת מאדין : קו

תבואות משתת גיאוגראפי הארץ תקבן

מלימאן : רכח	ים המלח: מז נד נט סב פו צב קי
מלם, מולאם : קיט	ים סוף : נח צג רמח
מפני : כח לג מב	ינוח : קעט
מראכלוס אלשם, מריפאלי: כח עה	יעדוט, אליוורוט, יוריטא: רלו רלו
מרבנת : שכת	יעזר : רסט
מרכונא : לר מ מד מה	יפי : מז מח פט צ צא קסט
מאלא (כפר) : קכו קסח	יפיע, יאפא : רח
יאקוק : ריט	יפליט : קעו
יבול : רו	יקב ואב: רסט
יבוק : סח	יקטן : שח
יבלעם (יבלא) : קפג	יקנעם לכרמל: קז רח
יכנאל: צא קז קסו (כהערה 1) ריט	יקתאל : רמו
יבנה, יבנה : מז צ קיז קסו	יירד: לה סב סו פב פו צב קי קיג
יבש גלעד (יאבים) : רעג	ירושלם: שכג--שם
יגור : קיט	ירחי : רכט
יגר שהדותא : מה	יריחו : צב צו צו צח קיב קיג
יראלה : רי	יריסי, ירס : קמ הערה **
יהוד : קסח	ירמוך, יורמוק : סט קב רסא
ירצה (יאצאצא): רסה	ירטות : קב רפ תקח
יזבל (יובאל) : שי	ירקא : רל [הערה *]
ימכת, יודפת : פג ריד	ישנה : קצה
יוטה (יאטה) : קכו	ישבק : רנד שיג
יון : רפא	ישוע (יסוע) : קלח תקח
יוסיף (כפר) : ח (כהערה) מז	יתיר : קכה
יוקרת : מד	יתמה : קצח
יורעאל (עמק) : פב פד--פו	יתנן : קיט
יורעאל (עיר) רא	יבאסאלא : רל
יטכה : רנב	יבול : פג פד רלא
יטור : רנט	אלכפירא : מב הערה א
ימא דשיילת, חילת, אילת : נח	כברתא, כאפארתא : מב
ים אספמיא (אסמיא) : נח נט	כוכ : רצד

תקכד תבואות מפתח גיאוגרפי הארץ

כור רבתי : מכ	כור רבתי : מכ
כור עשן : קכד	כור עשן : קכד
כוכב, כוכב אלחאמא : רג רד	כוכב, כוכב אלחאמא : רג רד
כיש : רצב רצד	כיש : רצב רצד
כותה : שמו	כותה : שמו
כזיב : ו מכ קז קכד רלג	כזיב : ו מכ קז קכד רלג
כייר : צה	כייר : צה
כיספסיון : רצח	כיספסיון : רצח
ככר הירדן : צא צב קיב קיג	ככר הירדן : צא צב קיב קיג
כלח : רצט ש	כלח : רצט ש
כלטר, כרמנדא : שיה	כלטר, כרמנדא : שיה
כלנה : רצז רצט	כלנה : רצז רצט
כנען (ארץ) : רצב	כנען (ארץ) : רצב
כנרת(ים) : נד סב סג פא פכ צב רכ	כנרת(ים) : נד סב סג פא פכ צב רכ
כסיל : קכ קלה	כסיל : קכ קלה
כספא, כסאפא : שב	כספא, כסאפא : שב
כסלות : רב	כסלות : רב
כסלת תבור : פד	כסלת תבור : פד
כפירה, כפירים : קנ קנג	כפירה, כפירים : קנ קנג
כפר אנוס : קמ	כפר אנוס : קמ
כפר אימרא : קמ	כפר אימרא : קמ
כפר אנא : קסג הערה *	כפר אנא : קסג הערה *
כפר אנאן : ריו הערה ****	כפר אנאן : ריו הערה ****
כפר אריה : קא	כפר אריה : קא
כפר דאבשא : ריו הערה (4)	כפר דאבשא : ריו הערה (4)
כפר ברקא : קמא רז	כפר ברקא : קמא רז
כפר גור : קצה	כפר גור : קצה
כפר דאנון : רא	כפר דאנון : רא
כפר דכרין פו (כהערה) קסח	כפר דכרין פו (כהערה) קסח
כפר דרום : קמא	כפר דרום : קמא
כפר העמוני : קנא	כפר העמוני : קנא
כפר חארים : פו(כהערה) קעז קפו	כפר חארים : פו(כהערה) קעז קפו
כפר חישין : קמח (הערה *) ריש	כפר חישין : קמח (הערה *) ריש
כפר חירשא : קסג(הערה **)	כפר חירשא : קסג(הערה **)
כפר חנינה : רכד	כפר חנינה : רכד
כפר אנניה : סב	כפר אנניה : סב
כפר טאיבי : רעב	כפר טאיבי : רעב
כפר יוסיף : רל	כפר יוסיף : רל
כפר יין : רסו (הערה **)	כפר יין : רסו (הערה **)
כפר ימא : ריש	כפר ימא : ריש
כפר לקיטיא : רטא	כפר לקיטיא : רטא
כפר טאנדא : קו רי	כפר טאנדא : קו רי
כפר נטרה : קצו	כפר נטרה : קצו
כפר סאכא : פו קעא	כפר סאכא : פו קעא
כפר סמי או סמאי : רכה	כפר סמי או סמאי : רכה
כפר סינגה (סאנאן) : רלח	כפר סינגה (סאנאן) : רלח
כפר סבורייא : קלה	כפר סבורייא : קלה
כפר עותגני : קצו	כפר עותגני : קצו
כפר עישס : קמא	כפר עישס : קמא
כפר ענאן : קצו	כפר ענאן : קצו
כפר ענים : קמא	כפר ענים : קמא
כפר ענן : פכ פג רכד	כפר ענן : פכ פג רכד
כפר עקביא : רעד	כפר עקביא : רעד
כפר פאריא : רב (הערה *)	כפר פאריא : רב (הערה *)
כפר צומריא : רלח	כפר צומריא : רלח
כפר צמח(כפר סמק) : מז רלז רלח	כפר צמח(כפר סמק) : מז רלז רלח
כפר קוריינים : רמא	כפר קוריינים : רמא
כפר שובתי (כפר סאבת) : רמו	כפר שובתי (כפר סאבת) : רמו
כפר ישחרא : קמא	כפר ישחרא : קמא

תבואות מפתח גיאוגרפי הארץ תקבה

כפר תמרא שביהודא : קמא	לחי : קלו
כפר תמרתא : רו	ליפטא : קמו
כפר תנחום, כפר נחום : רכורטב	ליש : כמ לו קנח
כפרה : רו	לכיש : קב
כפתר : ש שב	לעשרון : קע
כרוים : רכו	לשע : רסו
אל־כרייתון : קלו	לשרון : קו
כרית (נחל) : סו	
כרכה דבר הזוג : רלח	מאין : רסה
כרכא דבר זעמא : לא	מאלול : רט ריו (הערה "')
כרכא דבר סניגורא : לא לח	מאעון : קבו
כרמל (הר) סו פה פח צ	מאקרון : קנו (הערה י)
כרמל, אלקורמול (עיר) : קבו	מנכב : מ
כרכמיש : שטו	מנכע : קמה
כשרים : שיא	מנכת : קמה
כתים : רפח רצא רצב	מגידל : מג קבג רכח
כתפי : שכ	מגידל אחרם (מיגידאל) : כ כא
לכאי (ליכיא, לוב) : רצו	מגידל גד : קבג
לגיא : רנט	מגידל גדר : רעד
לגיון (לעגיאן) : קפד	מגידל דצבעיא, נוניא : רכח
לכוא חמט : ה כח כמ מא עד	מגידל חרוב : מג
לכונה (לובאן) : קנו	מגידל עדר : קלה
לכנה : קד	מגידל צור : מא
לכנון (הר) : לד לו ע	מגידל אלקרום : סו רכא
להבים : ש שב	מגידל ריו : ריב
לוד : מו נג קמר קנ קסב רמד	מגידל ישובה : קמו
לודים (לודיא) : יש שא	מגידל ישיד : מא מו
לודקיא (לאדראקיא) : לו—למ שיח	מגידל רפה (הערה 1)
לוז : רנב	מגידל (עיר) : מג סו פו קפד רעו
לומסא : שו	מגידל : קנו
לומטאי : שא	

תקבו תבואות מפתח ג'אוגראפ' הארץ

מכר הנדול : צ	מיפה : שט
מדבר כוב : רצד	מימב' : שט
מדבר עין גדי : פט	מי מגידו : סו קמד רכה
מדבר תקוע : פט	מי מרום : נו נח סג
מדון : פג קו רי	מינית (מינג'א) : רסח
מדי : רפא רפה שט : שיז	מי ספר (מיספר) : מג (הערה ב')
מדן (מדיאן) : רנה	מיצאריב : רסא
מדינה : שט	מירון : פב רכנ
מדמנה : קב קכא קמח	מישון (מעסא) : ש
מהלל : רט	מכוור (מכוורס) : רעה
מואב : רנד	מכמש (מוכמאס) : צט קא קנז רעו
מושבי (מוש) : שיז	מכמתת : קעט
מוז האויר : תט—תיד	מלחיא (מאלאחא) : קי תקיא
אלמונהאר : קה (הערה *)	ממציא דאברתא : מג
אל-מוגיב : סח	מנוכא (מכונה) : קכט
מונ'דא : קסד (הערה "****")	מנוול גרם (מנדל גרם) : קט
מולדה (מולאדה) : קב קטז קמח	מסבת בית נ'אבר : קיב
מול הלכנון : לו ע	מעברתא : ר'א
מוסרה : רנב	מעין : פט צב קכו רטו רמו
מוצה : קנג	מעכה מעכאנ' : רנט
מוקדוניא : רפה רפו	מעלה אדומים : קיב קיד
מוצל : קסג (הערה 2) רצט	מעלה עקרכים : כד כו
מוז : רלח	מערת המכפלה : תפו—תפט
מזכרת כתיא : קמד (הערה*) תצג	מערת (מ'אר, מרור) : קכח
מחנים, מחנה (מושכה) : ר רעו תצד	מערת אליהו : פח
מהרתא או מערתא דיתיר : מב	מפרק : רנד
מידאן : קטז	מצפה : עד קכג קנג קצב רסט
מידכא (מידאכאן) : רסד	מצפה מואב : רנד
אלמ'דיא : קטז (הערה *)	מצרים : רצב
מילתא דכיר או דכיר : מב	מקרה : קו
מי הירקון : קמח	מקום המקדש : שטכ—שטז

הארץ תסכו

מפתח ניאוגראפי

תבואות

נוקבתא דעיון : מד
נחל אישכול : צא
נחל כשור : קמו
נחלה דודר : מה מז
נחל הערבה : ונה
נחל יבוק : רעא רעכ
נחל מצרים : כז נא צא קמו
נחל ישורק : צא
ניוח, נוי, נותה, נוה : קצג
נילוס : כז (כהערה) שב
נימדין : מד
נינוה : רצט
נעיבה, נאעין : רו
נעמא : קט
נערה, נערין, נעורים : קט רו
נפת דאר, נאפאתא : קז קפד רעו
נפתוחים : ש שב
נציב : קכד
נציבין : רצח
נצרה : פכ ריז
סאנאסמא : קסה
סאחים אלגילאן : רנט (הערה*)
סאחעל אלכוסף : רח (כהערה)
סאנורא : לא מד
סאין : רכ
סאלט : רע
סאליס : קפז
סאמוא, סעמוא : קבה, קכז
סאנור : פז 'כהערה' צה קפז
אלסאניא, עין סיניא : קצה

סקין : רעו
מרנ' איבן עטר : פה
מרני עיון : מד
מרוז, מראסאם : רה
מרחשת, מרעישת, מראסם : מג
מרעלה : ריז
מרשה : קג קכ קכד
משא : שט
מישך : רפא
כשרקה : רנד
מתנה : רסו
נאבלוס : קפו
נכו, (הר) : רסז
נכוריא, נכרתי : רכט
נביות : רנג רנד
נבי סאמואל : קטז קנב
נבלט : קסב
נהלל : רט
נהר אהוה, דאהפ : תג
נהר איבראחים : עג עז עז
נהר אלכפיה, אלעוד : עכ עג
נהר אלכלב : עג
נהר בכר : שמו
נהר מוקאטא, חיסא : סו קפד
נהר נומאן : סז
נהר שריא : סז
נוב, נאבא : קנב (הערה*) קנח רלז
נוד : שי
נוה : רעו
נוף : שג

תקנה תבואות

מפתח גיאוגראפי

הארץ

סקופוס (גבעת) : קנב	סארים : קטז
סרדיא, סארדיניא : ישכנ	סבא : רצה, רצו
סרוניא, סירין : רו	סברים : לג
סרשפא : קצט	סכתה : רצה, רצו
עבדון, עברון, עכרא : רלא רפ	סכתא : רצה
עבל : פו פו	סואפיר, סאפירא : קלח קסד
עגלון : קב רעד	סווייכי : צא (הערה 1) קכב קכה
ערולם : קד	סופאר : קצד
עריתים, ערדים : קכג	סולאם : רב
ערן : רמז רצב שיו שיח	סולמא דצור : פח צ רלד
ערר : קיח	סונה, סיענע, סינא : ישה
עוא : שמו	סוסיתא : מן, רלז, רעב
אלעוד : עג	סוף : רע (הערה 1)
עוים : צו קמה	סוריא : כא
עוני : קמה	סיילון : קפח
עוץ : רגט	סילוק, סעליקא : ש
עודתא : פו 'בהערה) קפו	סימוניא, סאמוני : רט רי
עותנאי (כפר) : פד	סיני : שו
עזה : מו מח נא פו צ קבא קטב	סינים : עה
עזקה : קכב	סכות : מד (הערה ג'), רעא
אל-עשרון : קע	סכנין, סכני, סיכני : רכה
עמדות אדר : קמש קעה קעז	סלביט : קסו (הערה 1)
עמדות בית יואב : קע	סלכה : רס
עי : צו צח צט קנו	סלע : קנג רמו רנד רנה
עיון : פד	סלע הרמון : קנה
עיטם : קמח קלו	סמכי : לה נז נח סג סד ריט
עייתא, עייתא אסאוב : מב	סנכרא, סנאכרי : רמז
עילם : יח	זנסנה, סומסום : קבא, קמח
עין : קמח	ספסופא, סאפסאף : ריז
עין אבים : קטז קט	ספר : שט
	ספרוים, סיפסארא : שטז

תבואות מפתח גיאומטרי הארץ תקבט

עין אסכאר (עין פושית) : קצט	עיר המלח : כד
עין ארוב : רעו; הערה **	עיר לבן כהר : ריו
עין כבי : עח	עיר נחיש : קלח
עין גרי : כג קכ קל שרב	עיר שמש : קסו רעו שג שד
עין גנים : פה קבא קפד, רג	עית : צו קנו
עין דור : קפד	עכברא (עכבארא) : רכו
עין זבולון : פד	עכו:ח כ מא מז נא פא פב פד פח
עין חאוארא : רמט	עלמון, עלמת, עזמות, עלמות:קנר
עין חגילה : קי, קיג	עמאוס : קלט
עין חומיירות : רנב	עמון(ארץ) : רנה
עין חלבא : קצו (הערה *)	עמוס : רטז
עין חצור (עין אצור) : רכא	עמיקון, עמוקיה, עמוקא, עמקא:רלא
עין טוב : רה תקנ	עמלק, עמליק (ארץ) : רנו
עין זוכה : קכד, (הערה****)	עמער : רלא
עין כהל : רכט	עמק אשר לבית רחוב: כט, פנ
עין כרם: צא קטו קסה, הערה****	עמק בית חורון : נב
עין מואב: רנד	עמק האלה : צא
עין משפח : רנב	עמק מבריא : פד
עינים : קבא קמא	עמק המלח : ברי, צג
עין סוביימא: רסו, הערה **	עמק עבו : פה, צ
עיןסולשאן (אישע) :צב צו קיג קעה	עמק עכור : קי קיא קיד
עין סיניא : קצה, הערה '	עמק קציין: קנא
עין עגלים : קי	ענב : קכה קסד
עין אלצירקה : רנב	עניתא : רכא (הערה****)
עין קני : מו קסה	ענס : רג
עין רונל :	ענמים : ש שב
עין רסון : קטח, הערה '	ענים : קבו
עין אלשאהוה : רנב	ענניה : קסא
עין שמש : קיב קיז קסו	ענחית (ענאתא) : קנר
עין תאנה, עין תין : רטו	עסיא, עסמיות, עסיאס : רכז

תקל תבואות

מפתח גיאוגראפי

הארץ

פיסקא : ישב	עפייסוס : רפו
פיעטרא : רמו רנג רנה רנו	עפני : קנא קעו
פיק : קה, רה, רלג	עפרה, עראפא : קנא, קסט, קצה
פיטון : ישב	עפרוק : עפרים : קצה
פיתוס, פיוס, פאטאמוס : שד	עפרין : קסא
פלמילום (פלמיה) : שכב	עציון נכר : צנ, רמו
פלשתים (אדק) : ש	עצם : קב, קמו
פטיאס : לדי, עדי, רלד	עצמון : כז, קי, קכ, קמו
פסלון (פאסעל) : רו	עקרון (עאקרו) : קיו, קמד
פערעא : רמה, רנה	עראפון : צה
פפוניא : בט	ערב : רלה, רצב
פקעין : מז קסה	ערכי : רג
פראדי : פב רכה	עיר : קד, קיח
פראתא : קצה הערה (**)	עיר הרבב : קמח
פרה : קנא	ערמואב : רנד
פרוגיטא, פתונתא : רכח	עיער (ערארא) : קלו רסד רסט
פריגיא : רפד	עיק, עיקא : שו
פרך : קצה	עישן : קכר, קמח
פרן קמו הערה (***)	עשתדות קרנים; רסא רעה
פריגדיסין : ישב	עמות השנה : תז-תיד
פרעתון, פיעתא : פז קפו	עתך : קלו
פרפר (נהר) : ז סט עג	עתר : קמח
פרישת חומת : טא	פאנור : קכט
פרי (נהר) : נה צה	אלופאחא : סז
פרתיא : רכה	פנט : רצב רצה שא
פתור : שיג	פומכריתא : צה רצט
פתרוס : שח	פונדקא, פונדוק : קעב
פתרוסים : ישב	פי בסת : שד ישח
פאבאל : לש (הערה 1)	פיני : סט
פאלכעת : רס	פינוס : רלן

הארץ תקלא

מפתח גיאוגראפי

תבואות

צפון:רעא
צפודי צפודיא : פא קצורי ריב
צפת : פא פנ פד קב
צקלג : קב קבא
צירה (צארדא) : עט דמ
ציר : רב
צריפין : קעב
צרעה (צארא) : קבא תקי
צרפת : לו מז רלד
צרת השחר : רסה
קאכול : רלא
קאטרא : קמב הערה)
קאלאת אלסאני : לא מד
קאלת סעמאה : לא
קאלאת אלראכא : צה רעב
קאלירהא : רסו
קאנאכין : עט
קאנייתרא : מה עד צה
קבצאל : קיח
קברות התאווה : רנב
קבר רחל : קלא
קדר : רנד
קדרון : קיג קמא קמב
קדמות : רסה
קדיש : לו מח ממ קז קיט רג רב
קדיש ברנע : בב בו מה טז
מט—נא נה נו קי קיט רנג
קדיש עין משפט : ג נא רנג
קובי (קיבאכ) : קסו

צאן עכרא : קכג
ציאן : שה הערה)
צאפוא : כג (כהערה)
צארפאן עתיקא : קעב
צארפאנד : קעב רלד
צבכה : תקג
צכועים : קפט
צבעים (צוכא) : קסב
צדד : כט לא
צדה (אלצאהארא) : ט רסב
צוארי (עסק) כג
צוכא קמו
צוכה : שיד
הצומח : שפא—ת
צוען מצרים : שא שד
צוער : כג לה צג
צופים : מה קנב קצב
צוף : קפט תקח
צור : כ מז מח פא—פג צרלב תקד
צידון : כ לו לו מז רלב שיו שיד
ציידתא : ריט
ציעור : קבו
צלמון (צאלאטינע) : קסו
צלע : קנג
צלצח : קלג קצד
צמרי : שו
צמרים : פח קנא
צנון : קכג
צנמין : רעו
צענון : קכג

תקלב תבואות

מפתח ניאוגראפי

הארץ

קובעיא, קובעיא דעיתא : מב	קפוסקא : ש שכא
קולוניא : קנג	קפרה (קאפארא) : רכה
קולקא, קלקא : לב	קצין : ריו
קוסר אלבושיר : רסו	קצרה, קצירא דגלילא : מא קמה ריג
אל-קורא : עו	קרטיגיא : קראנגא : רפג
קורן סארטאף : צר	קרטינגא (קארטאנגא) : שכא
קורעוני : סה עט	קרית בעל : קכה
קושטא (קסטניא) : קעכ תצר	קריה; קרין : שכב
קטרון : רי	קרות : קריתים : רטו רסה רפ
קטת; קטנא, קטנת, קטונת : רש	קרית יערים : קטוקכ קטט קג קס
קיביא : קמה (הערה')	קרית סאנה : קכה
קיטיא : רצא	קרית אלענכ : כח (הערה ''')
קאליקא : רפח	קרית רשף : קע (הערה '')
קינה : קיט	קרמיון : סט
קיציא, קציניא : רפג	קרקע (עיר) : קי
קיר טואכ, קרק : רנד רסא	קרקר : רסא
קירי, קירוס : שיח	קרתה (קריתא) : רפ
קישון : סו פה צ קסד רלה	קשיון : רג
קלכרי : שכב	ראכא : רג (הערה) רנד
קסין, קוסטא : קפג רעב	ראטיא : רלג (הערה '')
קנה, קאנא'נחל : לו סו קסג רלכ	ראם : קנג
קג : סו קלו קסה רנו	ראמאלא : קסד קעג בהערה
קנת (קאנאט) : סה	ראמין, רומאנע : קצד קצה קצט
קנת נבח (קאנאט) : רסא	ראם אביאט : לא פח צ
קסטרא : ק	ראם אלישאקא : כח לה
קסמא (נחל) : כט	ראש מיא (ראם אלעין) : רלח
קסרין, קסרי, קסאריא : כ לכ טא	רבה, רבת כני עמון : רנה רסט
מז צא קסד קעכ תקר	רביתא, ראכותיא : רטו רעו
קסרי פליפסי : רלט	רכת טואכ : רנד
קעילה (קילא) : קכד	רכלה : לג לר טכ סד תקו
קעראט, קירא : רנט	

תבואות מפתה גיאוגרפיה הארץ הקלה

דגב : יעד	שראק : ריו הערה (**)
דונס אלמאקסא : רסה (הערה)**	שדרה : לה לה
דורוס : שו	שוכק : רנד שיג
דובון : קנה	שוה קריתים : רסה
דחנת, רהבת עיר : רצט יש	שוח : שיג
דחוב : רלב רלב	שומא : רה הערה (***)
דחובת (המיושבה) קכב הערה (***)	שוכו : קכב קכר קכה
דחוב לכא חמת : נה נו	שונם : רב
דימו, ראמו, רומאנה : קא קמח רה	שועל (אריץ) : קפט
דיפת : רפו	שושן : רפה שח
דכה (ראביא) : קלח	שטואל : קכא תקי
דמ, דמות : פז קטז קלג קפה קצ	שטח הארץ : גד-נו
דלג ריו רעג רפ תקח-תקי	שיאון : רכ
דמוני : דח רפ	שיזור : רכה
דטון דמתואר (רומין) : רמכ רפ	שיחור : כז
דמות גלעד : צה רטכ רע רעב	שיחור לכנת : סו צ
דמת מצפה : דסט	שיחין, שיחי, שיחים : ריד רעו
דמתא : דעא	שיך אכריק : רג
דמלה : טו מח פט צ צא קמג קמו	שילה : קסא קפ קפא קפו
דסן : רצט	שיני דדור, דדור : טא
דעמה : יצה רצו	שיכה : ריד רעו
דעמסס : ישא ישר	שיכו : קצג
דפיח : קלו	שיכס : פו קפו
דצף, דצאפא : שיו	שיכרון : קיו
דקס : מה מח-נא רנג רנו	שלישה : קפח
דקת : רכ	שלם : קפו
דתמה : רנא	שמיר : קפו
שאמא : קכו הערה (***)	שמרון (שאמאריא) : נכנג קפה
שבא : רצה	שמרון מראן : קו
שפמה : רצה	שנער : טו רצה

הקלדר תבואות מפתח גיאוגראפי הארץ

שעלבי : קסו	תל אשר : ישי
שעלים : קפט	תל אשתארא : רס רעה
שערי העיר ומקוה"ט שבו—שלו	תל גזר : קב, בהערה
שערים : קכב	תל גילגל : קיג, הערה *
שפיר : קלח קסד	תל דותאן : רה; הערה *
שפלת לוד : נב	תל זוף : קכו, הערה **
שפלה : צ קכא	תל טיל : קכז, הערה **
ששם : לג	תל נימרון : רעא, הערה *
שסרעם (ששעמר) : פד ריב	תל סאסי(תל שאסי) : קכב קכד קטג
שקמונה : רלה	תל סארעם : קצו, הערה *
שרון : פט צ קו	תל עזאקאריא : קכב
שריאת אלטנדהור : סט	תל עראד : קד
שריד : ריו	תל קאלסוב : רמט
תאלוצא : קכא (הערה *)	תל קכון : קו, בהערה
אלתאמור : ענ	תל שארוד : ריו, הערה **
תאנת שילה : קעט קפ קפא	תלת אלדום : קיב
תבור : פא פה רג רפ	תמן : רמו
תכנין : מכ (הערה ה')	תמנה : קיו קכד קכו
תבין תוכאין : קפח	תמנת סרח : קעז קפז
תגרמה : רפז	תמר (עיר) : כו
תדמור : שמו	תניאל : קנג
תובל : רפא	תנעם (תנע) : רו
תונרת אלדיבר : קיב	תענד (תענוק) : סו קפד רעז
תוקרת : מד	תפוח : קה קכא קכו
תורמאסעייא : קפז	תפל (תופילא) : רמו
תחפנס : שג	תפנים : מכ
תחתים חרשי : שט	תפסח (תאפסאק) : שט
תיאסיר : קפו הערה *	תל אלמוטיסאלים : קפד הערה ****
תיבנה : קיו קכו קמה	תל אלפול : קנג
תירס : רפא רפז	תל אלראקאת : קסט, הערה **
תישבי, תישבי : רכב	

ב. מפתח קורותי

בנין הילני : רלח	אבן שתיה : שמנ שמד
כצרה : רסב	אברהם יצחקי : תס
כרך גר : תנח	אברהם פאשא : תמט תסג
ברכת הצאן : שנט	אברהם צמח : תנח
ברכה התחתנה : שנח	אברהם רווינו : תנמ
ברכת חזקיה : שנח	אדרעי : רסא
ברכת סולמאן : שנש תלז	אהרן ב"ר חיים : תגר
ביהכ"נ בירושל'תסה—תעב תצט	אהרן פרח : תנח
ברורות תתניו : תלג	רב אחא משכחא : תלכ
ג'חון : שנב	אחמד נור פאשא : תמט תסב
גליל : נו	איבן פרוך : תנה
ג'שר איבן (כנת) יעקוב : תלד	אישתורי הפרחי : תמה
ד'וד בן זמרא (הרדכ"ז) : תנר	אליעזר בן יעקב נחום : תס
דורסי (אומה) : עט	אסאדיא : ש
דיר אלקאמר : ס	אנטיוכיא : עו שז
דמיאש : שב	אפריםככה"ר יהודי נבון:תסא תסב
ד'גרות : שנה תמא תמג	אפרים כ"ץ אישכנזי : תנח
הלולא דרשכ"י: רכד	אברהם אישכנזי תסה
הר הזתים : ישכג ששז	אברהם חיים גאגין תצז
הר הלבנון : פ	באגרים : שכא
ז'ונדל מסלאנט תצח תק	בכל : רצז
ז'אנודי (עיר) : רמט	בנדה : שכב
ז'אנ' : תל	בירות : שיר
חזקיה די סילוא : תנש	בית ארבאל : שיח
חיים אכואלעציא : תנח	בית החפשית : יטבו
	בית פרחי : תסג
	בנימיןדי שודיכא:תמב
	בנימין הכהן מעלי : תס

תקלו תבואות

מפתח קורותי

הארץ

יעקב חיים צמח: תנח
יעקב משה עיש: תסב
יעקב קוראל: תסב
יעקב שאול אלישר: תצז
יסו: מח, קסמ
יצחק פייאש אשכנזי: תנח
יצחק קובו: תסב
יצחק שולל: תנז
יצחק ב"ר שמואל דמן עכו: תמד
ירושלם: שכנ-שם
ישעי בארדאקי: תצח
ישעי הורוויץ הלוי(השל"ה):תנז

כאסנאטא: שמו
כותל המערבי: שלב, שסג
כסר יוסף: רל
כראסאן: רפז
לודקיא: שיט
לוי בן חביב (הרלב"ח): תנז

צאיר אויערבאך: תק תקא
מאיר פאניול:תצז
מאכא: רמז
מגדל דוד: של שלב שסג
מגדל גמרוד: שלב
מדרש יהושע בן נון: רכא
מדרש שלמה: שסד
מהור"ם ׳ חביב: תגט
מיסמאסא סאשא: תסג
מוש: שיז

חיים דוד חזן: תצז
חיים יוסף דוד אזולאי: תסא
חיים ׳ עסד: תס
חיים נסים אבואלעפיא: תצז
חיים פרחי: תסב
חיסה: רלה
אל-חלף (כסר): תד
חסת: כמ
חנויות: שלא
חספיא: ס
חצר המסרה: שלה
חרבן הבית הב': תיח
חרשת הנוים: רכב
חשכון החניא: תקח
צבריא: תס-תסב
מונים: שכב
טיריא (טראיאס): שכא
טנוגי: תגט
טראכלוס: עו, ס
טראכלוס אלשאם עו, עו
טרכנת: שכב
טרכוס: תסח
דד אנשלוס: שמו
יהונתן הכהן מלוגיל: תגט
יום טוב אלגאזי: תסא
יונה נכון: תסא
יוסף איש ירושלם: תמד
יעקב ווילנער: תגט
יעקב חגיז: תנה תנח

תבואות מסתח קורותי הארץ תקלו

מחמד עלי סאשא : תנא תנה	עוכדי' מכרמנורה : תמה תנג
מסעי הצלב : תכנ תלה—תלו	עוץ : רס
מעין אלישע : צב צו	עזה : קמב
מערות המכפלה : תמו	עכו : רלד
המלכים : (כלב שבו) שלו שלז	עלית נ' מאות רכנים : תכנ
מערות צדקיהו : שלא שלז	עפל : שכמ
מצפה : רע	עציון נבר : רמו
מקום ברית בין הבתרים : רלמ	ערכי (כפר) : רלח
מקום המקדש : יזכר שלג שמכ	פסמאט מצר : שה
מרדכי יוסף מיוחס : תסא	צאלאדין : תלה תלו תלו
משה בן נחמן (הרמב"ן) : תמנ	צהר : רסב
משה בלאנמי : תנו	צעזן : שד
משה חאניז : תנט	צור : רלב
באפוליון ביונפארמו : תממ	צידון : רלב
הנוסע משנת רפ"ב : תנג	ציון : שכה שלג
נינוה : רצמ	צפת : סא
נסיס חיים משה מורחי : תסא	
נתן נמע מאנהיים : תנג	
אל-סאכרא : שמנ שמר	קבר אבא שאול : רכו
סאלמ : רע	אכדימי : רלה
סאנור : פ	" אברהם אכן עזרא : רלא
סדר מלכי אוטמאן : תלח תמו	" אדמון : רעד
סדר מכשלת ארץ מצרים תנג	" אהרן הכהן : רמח
סלימאן סאשא : תג תסב תסד	" ר' אליעזר איש ברתותא : רמ
סלכה : רע	" אלעזר ואיתמר : קפו
	" ר' אליעזר המודעי : רכמ
	" ר' אליעזר הקסר : רכה
עכר אלמניר : תנא	" ר"י איש כפר נבורייא : רכמ
עבראללא סאשא : תנא תסב	" ר"י איש כפר סכניזרכה
ענלון : רעד	

תקלה תבואות מסתח קורותי הארץ

קבר ישמעאל בן אלישע : רכה	קבר בנימין בן יפת : רכד
" ישראל נגאדא ואביו וכונו : קטב	" בני סנחריב : רלו
" ר' יששכר : ריא	" ברק ואביו אבינועם : רכא
" ר' מאיר בעל הנס : רלו	" בר קפרא : רכה
" משפחת חשמונאים : קטז	" דבורה הנביאה : רכא
" נחום איש גס זו : רכה	" דינה בת יעקב : רכח
" נחום הנביא : רכו שי	" ר' רסכנין : רכו
" ניתאי הארכלי : רכח	" הושע : רסג
" עדו הנביא : רלט	" הכהנים לכית חזיר : שט
" עסביא בן מהללאל : ריא רעד	" הלל הזקן ותלמידיו : רכד
" ר' עקיבא ותלמידו : קמו דיג	" הקדוש של הנצדים : שטא
" פנחס הכהן : קפו	" זבולון בן יעקב : רלכ
" רחל אטנו קלא-קלה	" ר' זירא : רכח
" שנואל בן גרשם בן משה : רלט	" זכריה הנביא : שטז
" שמאי ואשתו : רכד	" חבקוק הנביא : ריט
" שמואל הנביא ואביו ואמו : קצא	" חולדה הנביאה : שטח
" ר' שלמה בן גבירול : רלא	" ר' חטופא : רכד
" ר' שמעון בן אלעזר : רכה	" חירם מלך צור : רלכ
" ר' שמעון בן גמליאל : ריא	" ר' יבא סבא : רכד
" רשב"י וכונו אלעזר : קסה, רכג	" יהושע בן נון : קעז
" ר"ש סכני : רכו	" ר' יהודה בן כבא : ריכ
" ר' שמעון שזורי : רכה	" ר' יהורא בן כתירא : רצח
" שמעיה ואבטליון : רלו	" יוסף הצדיק : קפו קצח
" שת בן אדם : רכח	" יונה הנביא : רצט
" תלמידי רשב"י : רלו	" ר' יוחנן הסנדלר : רכג
" ר' תנחומא : רכו	" יוסי בן קסטא : רכד
" ר' תנחום : רכו	" יוסי בן יעזר איש צרידה : רט
" תרח אבי אברהם : שיב	" יעל ובעלה חבר : רכא
קורן חישין : פד	" ר' יצחק גפחא : רלה
קיריא : ישכב	" ר' ייזעאל : רכה

תבואות מפתח קורותי הארץ תקלט

קיר מואב : רנד	ישמונים : לא
קפדקאי ; שכא	ר' שמשון ב"ר אברהם : תמד
קרטינגא : שכב	יצער האויספּות : שכו, שכח, של, שלא
קשת ראבינזאן : שכו	יער המזרח : שכח, שלא
שניתת ישוב היהודים האחרון	יער עבר אלחמיד : שלב
בירושלם : תלו	יער העמודים : שלא, שלב
שכתאי צבי : תנח	יער הפרחים : שכח, שלב
שילוח : שכח, שכח, שלח, שוב	יער הקטן : של, שלא
שכס : קפי	יערי רחמים : שלב
שלום מזרחי שרעבי : תסא	יער השבטים : שלא
שלמה אלגאזי : חנו תס	שפרעם : ריב
שמואל גארטיוואן : תנו	תעלת הישלה : שגב, שגב, שגב, שגב
שמואל הכהן : תנט	תעלת סכצר אנמוניא : ישנט
שמואל מאכזב : תמד	תרישיש : רפח
שמואל סאלנט : תק-תקב	תתרים : תלא, תלו

תקמ תבואות מפתח ההנהות הארץ

ג. מפתח להנהות והתקונים בכה"ק בדחיל ומפרשיהם .

צנ	בראשית נ' י' ויבאו עד נרן האמר
צנ	במדבר כ"א ד' ויסעו מהר ההר
כב-לו	גבולות פרשה אלה מסעי
ג	יהושע א' ד' מהמדבר והלבנון הזה
קמ	שם י"ח ה' יהודה יעמוד על גבולו מנגב
רכב	שם י"ט ל"ה; וביהודה הירדן
כד	שופטים א' ל"ה ממעלה הקרבים מהסלע ולמעלה
קנו	שמואל א' ט"ו י"ב, בא שאול הכרמלה
רעז	מלכים א' ד' י"ט, ונציב אחד אשר בארץ
קפג	שם כ"ב ל"ט, בית השן אשר בנה אחאב
רב	שם כ"ט י"ט, כה אמר ה' במקום אשר לקקו
קנו-קנח	ישעיה י' ל'; צהלי קולך בת גלים
שנב-שנר	דחיב ל"ב ל', והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי
נא	גיחון העליון
ו	שביעית פ"ט מ"ט
סב	שם פ"ו מ"א
ו	שם פ"ט מ"ב
רמנ	חלה פ"ד מ"ח
קעח	מעשר שני פ"ה מ"ב
קח	יומא פ"ז מ"ט ג' מילין מירושלם ועד בית חרודו
צד	ברכות ס"א ב' ת"ד הנפנה ביהודה
קסח	ראש השנה כ"ב ב', מאין היו משיאין משואות
רמנ	יומא ל"ח א', כיון שהגיע לנמלא של עכו
תקנ	ביצה ה' א', אילת מן הצמון
רי	תענית י' א', אמר אב"י נקטינן טובעני ולא יובשני
רעד	" כ"ד ב', עד דשפוך מרזבי דצפורי
	" כ' א', מעשה ישכא ר"א בר"ש ממנדל גדוד

תבואות מסתח ההנהות הארץ תקמא

כב	סוכה כ"ט ב' ציני הר כחל כשרות
יח	שם ס' החליל' ע"ד אלכסנדר מוקדון שהרג את היהודים כמצרים קנו
תקה	כתובות ק"א א' אין מציאין מעבר הירדן
קסנ	ק"א א' הוא נברא דנמלת ליה יכמה
תקה	ק"א א' הוצל דבנימין
מח	ק"ח א' בנות ישראל יושביה בשם כותית
ח	ריש נימין, רבן גמליאל אומר אף המביא
שם ז'	שם ז' ב' ה"י מהלך מעכו לכזיב
בכא	בכא בתרא נ"ו א' ר"מ אומר נסתוחא וכו' רש"א ערדיסקוס
נו	שם ע"ד ב' כי אתא רב דימי
ששט	שכועות פ"ז א' ב' בצעין היו בהר הכשחה
רכו	מנחות פ"ה א' אר"י אף חשי כרזיים
פו	שם ק"ט ב' רץ לבית המלך
יז	ערכין לב ב' אין יוכל נוהג
קנגותקיא	נדה ס"א א' מעשה בסלע בית חורון
פז	ירושלמי חלה פ"ד ה"י תרנמוניא
מ—מה	שביעית פ"ו ה"א
קסג	פאה ריש פ"ז בישני אית דכעי מימר בישני ממיש קסג
רעד	ערלה פ"א ה"ב חרוב גדודה
רפז	מגילה פ"א ה"א, הדיית
קנו	סוכה פ"ק החליל ה"א, והלך הדם בים
קסה	תענית פ"ד ה"ח, מערתא דלוד
תקד	מער קמן ריש פ"ג חד כהן אתא לנביה ר"ח
קעג	סנהדרין א"ה ב' והרי מצאנו שקדשו השנה כבעלת קעג
קצ	יהודית ד' ה'
רסה	תביע דברים ב' כ"ה, ושדרית אנדן מנהרדעא
כב—לח	תביע וירושלמי, הגבולין שכירושלמי
קפה	מגילת תענית פ"ח בכ"ה כ"י אחידת שומרון
רנא	ספרי ריש דברים א"ל ר"י בן דורמסקוס
תקו	מכילתא לס' בשלח אכנס לה במחילת קסריון

תקמב תבואות מסתח ההנהות הארץ

דלו	פסיקתא רבתי ס"ג אריא סרונגלא
שג	פסיקתא רבתי פ"ז ה' ערים מדברות שפת כנען
רבה	תוספתא ריש גימין מעשה בא' מכפר ססי
רענ	תוספתא מהרות סוף פ"ח חצר בית נדי
שצג	בראשית רבה פכ"ח זון אף הארץ זינתה
קלט	בראשית רבה פמ"ב ואת החורי זו מטרפולין
קסה	שם פס"א מעכו ועד אסטרופים
ריב	שם פצ"ח ר"י אומר בגדל ריו
צט	שמות רבה פל"ב בין בית אל ובין עי ג' מיל
רכג	שם פנ"ב, וידע ר' שמעון והוציאן לכקעה אחת פני מדון
קפו	במדבר רבה, סוף מסעי שכס בהר אפרים זהו נפולין
רצט	ריש איכה רבתי, תיגוס אונקלס
קנה	שם פסוק על אלה אני בוכיה, אדריונים קכץ היהודים
ר	שם פסוק צוה ה' קצמרא לחיפא
	מדרש משלי, פסוק מבחה מבחה הוליכוהו לאנטיפאס של
קמו. ריג	קוצרים
כה	מדרש שמואל, ויבא הנלעדה גרש
תקו	ילקוט דברים פסוק אל תוסף דבר אלי
רמא	ילקוט ברכה פסוק ים ודרום ירשה
קלא	ילקוט רות בפסוק תחלת קציר שעורים
עז	תוי"ט סוף מסכת חלה מ"י מלת ביותר
גב	תוי"ט סוף כתובות ג' ארצות לנשואין
יט	תוס' חגיגה כ"ה א"י איך היו מביאין
מח	רמב"ם ה"ל קדוה"ח פ"ה ה"ט, לזו וכו' נוב ומכריא
נא	תקון ברמב"ם ה"ל תרומות פ"א ה"י

מנהגים בארץ - ישראל לפני 150 שנה

תרגום הספר "תבואת הארץ" מאת הרב יהוסף שווארץ לגרמנית נעשה על-ידי בן אחיו ר' ישראל שווארץ ששימש מאוחר יותר ברבה של העיר קלן (קולוניה). הספר נקרא "ארץ-הקודש" (דאס הייליג לאנד), ויש בו חלקים שאינם מופיעים בספר המקורי העברי. ר' יהוסף שווארץ, בהיותו בשליחות באירופה, עבר על התרגום.

הספר - בגרמנית - הודפס בשנת 1852 בפרנקפורט.

להלן תקציר מתוך הפרק מנהגי ירושלים שהיו מקובלים אז ביהדות הספרדית, העדה העיקרית בירושלים בעת ההיא. התרגום הכמעט מילולי פוגם בתחביר העברי.

לפי דברי המחבר, דרו בירושלים בתקופה ההיא כ- 28,000 נפש, מהם 10,000 מוסלמים, 10,000 נוצרים וכ- 8,000 יהודים, מתוכם כ- 6,000 ספרדים וכ- 2,000 אשכנזים.

בהוצאה העברית "תבואת הארץ", עמוד שס, מציין המחבר מספר האשכנזים בערך אלף, הספרדים 4,000, הישמעאלים 15,000 והנוצרים 10,000, ובסה"כ - 30,000.

המרכז הספרדי בירושלים היה בארבעה בתי-הכנסת והמרכז האשכנזי בבית-הכנסת של האשכנזים (דיר אשכנזי או אל מרגה), והוא (באזור) חורבת ר' יהודה החסיד.

ר' יהוסף שווארץ חנן בית-כנסת בביתו וקראו "עדות ביהוסף".

להלן מספר הערות מתורגמות:
אנחנו חושבים שנוכל להקנות מתנה לאחינו במערב כאשר נספר להם על המנהגים הנהוגים בארץ-הקודש בעדה הספרדית.

התפילה היום - יומית

תפילת שחרית מתחילה אחרי שהשמש קרא מהגג שעל גבי בית-כנסת "בית-אל" בקול "התפילה". בבית-כנסת זה לומדים כל הלילה.

מיד קוראים פרשת העקדה לפי נוסח ספרדי. את הברכות (ברכות השחר) לא מברכים בבית-הכנסת, אלא כל אחד בביתו. אחרי "איזהו מקומן נאמר קדיש" מכל האבלים יחד. אחרי כן - מניחים טלית ותפילין. את "ברוך

שאמר "ו"מזמור לתודה" שרים במקהלה.

במניין הראשון משתתפים כרגיל כל אלה הצריכים לילך לעבודה או למסחר, כמו בעלי-מקצוע, סוחרים, שוחטים ועוד. בגמר המניין הראשון מתחיל מניין שני, ואחר כך שלישי ורביעי, כך שבכל זמן נמצא מניין בבית-הכנסת. מניינים אלה מתקיימים רק בבית-כנסת "איסטמבול". בשאר בתי-הכנסת (מתוך ה-4) מתפללים רק פעם אחת.

בשבת מתפללים גם ב"איסטמבול" רק פעם אחת. כאשר קוראים בתורה בימות החול, קוראים רק במניין הראשון. תפילת מנחה מתחילים משעה 3:00, ושוב מניין אחר מניין. תפילת ערבית מתפללים רק פעם אחת.

תפילה בשבת

חצי שעה לפני שקיעה מקבלים השבת בכל בתי-הכנסת ובאותו זמן, וזאת לאחר שהחזן בבית-הכנסת "קהל ציון" נתן הסימן והתחיל בקול רם פרק כ"ט (מזמור לדוד הבו לה' בני אלים). אין אומרים הפרקים צ"ה-צ"ח (לכו נרננה ואילך). פרק כ"ט שרים במקהלה כל הקהילה כמו "לכה דודי".

כאשר נערכת לווייה, מותר להתחיל בקבלת שבת - ובכל בתי-הכנסת - רק אחרי שהמלווים שבו מהלוויה.

אחרי כן אומרים פרק צ"ב (מזמור שיר ליום השבת) קדיש וברכו.

בין פסח לשבועות שרים אחרי קדיש דרבנן את "שיר השירים", ומוסיפים עוד כמה שירים, וזאת עד שיהיה חושך מוחלט ורק אז פרק צ"ב. שירת "יגדל" מסיימת תפילת ערבית.

הברכה המקובלת היא "שבת שלום", ועונים "שבת שלום ומבורך". בשבת הגדול מברכים "שבת הגדול שלום", ועונים "שבת הגדול שלום ומבורך". בחגים מברכים "מועדים לשמחה", ועונים "חגים זמנים לששון" או "לתזכה לשנים רבות", ומשיבים "נעימות וחטובות" או "תזכה ותחיה נעימות וטובות".

בשבת בבוקר מתאספים חכמי הקהילה עם שחר ושרים מזמורים ושירי תשבחות. בינתיים מתמלא בית-הכנסת ומתפללים עד "נשמת". שליח הציבור הוא נער, ואחרי כן החזן. בזמן קריאת התורה כל הקהילה יושבת.

אחרי הצהרים, סמוך לשעה 2:00, אומרים (כל?) תהילים, אחרי כן דרשה. דרשות אלו נאמרות לסירוגין על-ידי חכמים שונים, הרב הראשי "רב הכולל" דורש רק פעמיים בשנה, וזאת בשבת כלה - לפני שבועות ובשבת זכור. אחרי כן מנחה. כחצי שעה לפני הלילה שוב שרים, ולבסוף פרק קמ"ד (לדוד ברוך).

אין קידוש או הבדלה בבית-הכנסת. בעבר היה קידוש והבדלה בסמוך לבית-כנסת "תלמוד תורה", כי שם הייתה אכסניה לעניים שיכלו לשמוע היטב מבית-הכנסת, אך עכשיו הפסיקו בזה כי לכולם יש יין.

מחוץ לקדיש שאחרי "איזהו מקומן" ופרשת הקטורת, בסוף התפילה ואחרי מזמור של יום - אין לומר קדיש, גם לא קדיש דרבנן. כל ה"קדישים" נאמרים יחד מכל האבלים.

ה"שמע" נאמר בנגינה מיוחדת על-ידי החזן, וכל הקהל אומר בלחש עם החזן. "ועבדתם" עד אחרי "וחרה אף ה'" עד "וחרה אף ה'" החזן כמעט לא נשמע - אך ממשיך בקול החל מ"מעל הארץ הטובה". את המלה "אמת" כל הקהל אומר בקול.

הכוהנים עולים לדוכן כל יום. ובשבת - בשחרית ובמוסף.

ספרי התורה נמצאים בכעין ארון המקושט ומעוטר במעיל יפה. אחרי שמוציאים אותם מן הארון מעטרים ה"עץ-חיים" ברימונים מזהב וכסף. מיד פותחים ספר התורה, ומסובבים אותו - פתוח - בקהל. החזן עובר לפניו ומצביע ב"יד" על המקום שתתחיל בו הקריאה. כל אחד מנשק הספר בטלית שלו. בזמן זה הקהל אומר פסוקים שונים, כגון "אשרי העם", "ישמחו הגויים" ו"תורה צוה לנו". לבסוף, מניחים הספר על הבימה "אל-מימר", מראים אותו פתוח לעם ואומרים "זאת התורה".

אחרי כן כולם יושבים ונהיה שקט מוחלט. אין איש עוזב מקומו בזמן הקריאה. מוסיפים לרוב למספר הקוראים כי רבים הנוסעים שבאו מעבר לים המברכים ברכת ה"גומל". לא קוראים בשם העולה, אלא "ברוך יהיה העולה", וכמובן הודיעו לעולה לפני כן.

לאחרון קוראים "משלים" ולא "שביעי", שגם אומר הקדיש. העולה לפני כן נקרא "סמוך".

הכוהנים אינם עוזבים את בית-הכנסת ונקראים תמיד ראשונים לתורה. אם אין לוי קוראים "כוהן במקום לוי", אם אין כוהן קוראים "ישראל במקום כוהן".

כאשר קוראים רב לתורה, כל הקהל עומד, גם הבנים בזמן שקוראים את אביהם. אין קופת צדקה קבועה - אלא השמש מסובב בקהל בזמן "ויברך דוד".

חגים - פסח

כל חג מתחילים במזמור שבו יש רמז לחג. בראש חודש מתחילים בפרק ק"ד

("ברכי נפשי"). מאירים בראש חודש את בית-הכנסת. אולי זאת בגלל ישעי' ל, כ"ט - "השיר יהיה לכם כליל התקדש...". בבוקר חוזרים על "ברכי נפשי" לפני "ברוך שאמר".

בליל פסח קדיש בניגון, ברכו ובלא פיוט. אחרי התפילה אומרים כל ההלל עם ברכה (כנראה - בליל פסח). אין אומרים פיוטים, רק אחרי קריאת התורה לפני "אשרי" שרים הברכה על ה"טל". לקראת הסוף אומרים אוא"א, כך שכולם יודעים שיש להוסיף - כל הקיץ - מוריד הטל.

תפילת מוסף מתפללים אחדים לפני הכותל המערבי.

בשביעי של פסח, שרים בבתי-הכנסת מ"חצות" עד ל"שחר" פסוקים ופרקי תהילים מספר "קריאי מועד". עם "שחר" שרים במקהלה - "ויהיה בשלח פרעה" עד "כי אני רופאך".

בכל חג ושבת עומד אדם בכניסה של בית-הכנסת ובידו זר פרחים או פירות מריחים, כך שכל יוצא יכול לברך פעמיים כדי להשלים מאה ברכות.

בין פסח לשבועות בשבת אחרי הצהריים, כשעה לפני מנחה, אומרים הילדים פרקי אבות בתרגום ערבי או ספרדי וביאור.

בבית-כנסת "תלמוד תורה" מברכים ה"עומר" אחרי חפילת שחרית בקול - כמובן ללא ברכה, על מנת שמי ששכח ייזכר.

שבועות

את החג מתחילים בפרק ס"ה (למנצח...), לך דומיה). בבתי-המדרש קוראים בלילה התנ"ך - לסירוגין - אך לא משנה, אבל כן האידרא הגדול עם זוהר נשא. כן הדבר בליל הושענא רבה, אבל קוראים ספר דברים ותהילים. בין כל ספר בתהילים מסיפים פיוטים יפים. עם שחר תפילת שחרית, אין פיוטים, אין הקדמות, אך בפתחת הארון אומרים שיר כתובה שחיבר אבן עזרא על הפסוק בשיר השירים "צאנה וראינה".

אין מנהג עמידת עצים או פיזור פרחים בבית-הכנסת.

בשלושת השבועות אומרים בבית-כנסת תלמוד תורה תיקון חצות אחרי שחרית, בבתי-הכנסת האחרים - רק בצהרים.

ט' באב

לפני ערבית כל הקהל יושב על הקרקע ואומר - בניגון איכה - "האזינו", כמו בבוקר במקום שירת הים. אחרי כן ערבית. פרשת שמע אומרים בניגון איכה, אחרי התפילה מזמור קל"ז (על נהרות בבל), ואחרי כן מספר פיוטים.

אחרי כן מכבים כל הנרות, זקן דורש לעם בשפה הספרדית. הדרשה מסתיימת בכמה מלים של נחמה, ואחר כך שוב מדליקים את הנרות.

תפילת הבוקר בלי טלית ותפילין, רק כמה אנשי קבלה מניחים אותם בבתייהם. את הקינות אומרים כולם יחד ובניגון. אחרי כן קריאת התורה. ספר התורה מכסים בבד שחור, וללא קישוט רימונים. כמעט כל אחד שם אפר על ראשו, ובמיוחד במקום הנחת התפילין. מפתחת הארון עד לקריאת התורה קוראים פיוטים עצובים מתאימים. את ההפטרה קוראים פסוק-פסוק עם תרגום ספרדי וביאור בספרדית - השווה מסכת סופרים י"ח, ד'.

אחרי החזרת ספר התורה, קוראים שנית מגלת איכה, ואחרי כן מתוך ספר איוב. כך - התפילה נמשכת עד לצהרים. אחרי הצהרים רובם מבקרים בכותל המערבי. אחרי מנחה קוראים מספר ישעיהו הפרקים המספרים על עתיד הזהר בישראל.

סליחות

מתחילים בב' באלול עד ליום-כיפור. חוזרים על אותן סליחות כל יום. בתום תפילת סליחות, לפני שחרית, תוקעים בשופר. התרת נדרים עורכים נכבדי העדה תחילה לרב ולשני סגניו, ואחרי כן אלה לכל העדה ביחד - ובבת אחת.

ראש השנה

בערב ראש השנה מוסיפים עוד כמה סליחות על הרגילות של כל יום. תורמים למוסדות צדקה ולעניים, וכן לשמן לתאורה בבית- הכנסת.

עם לילה שרים "אחות לנו קטנה" מאת ר' אברהם חזן. אחרי כן מזמור צ"א (יושב בסתר עליון), קדיש ו"ברכו". בראש השנה וביום- כיפור לובשים בגדי חג כמו בכל החגים, ולא לובשים תכריכים. פיוטים אומרים לפני "ברוך שאמר", ואחרי התפילה (עמידה) לפני שהחזן חוזר בקול על התפילה, וכן לפני הוצאת ספר תורה ולפני תקיעת שופר.

ל' קולות גם בחזרת הש"ץ. בבית- כנסת בית- אל ו"עדות ביהוסף" גם בתפילה בלחש. אחרי הצהרים - תהילים. תפילת תשליך - ליד מאגרי המים, ולעולם לא מחוץ לעיר.

יום - הכיפורים

מנחה כרגיל, "מלכות" לא בבית- הכנסת אלא אצל אחדים בבית. כ- 3/4 שעה לפני לילה מתאספים בבית- הכנסת ואומרים השיר "לך אלי תשוקתי" בנגינה נאה ומפי כל הקהל. אחרי שקיעה - "קול נדרי", ומוציאים שבעה ספרי תורה. הספר הראשון מקבל נכבד הקהילה, ומתוכו קוראים ביום- כיפור, ונקרא "כל נדרי ספר". כל הספרים האחרים מעמידים על הבימה, ומחזירים אותם אחרי שהחיינו להיכל. עתה מתפלל החזן לשלום הסולטן - דבר הנעשה רק אחת לשנה, ולא בכל שבת כנהוג בארצות המערב. הקהל עונה אמן. מוסיפים תפילה לשלום החכם של העיר - הרב הראשון לציון - אחרי כן תפילה לשני פקידי העדה, אחרי כן תפילה לכל העדה, ואחרי כן ל"כל אחינו יושבי הגולה".

אחרי כן תפילת "השכבות", ולפי שמות לראש הקהילה והחכמים של 100 השנים האחרונות, ומזכירים גם הפרסומים שלהם - בעל המחבר ספר פלוני; וכן תפילה למצוינים שבקהילה שפעלו למען הציבור והשיבות ובתי- הכנסת ותפילות לנדבנים.

אחרי תפילת ערבית - פיוטים, סליחות והווידוי במקהלה. אחרי "עלינו" - ארבעת הפרקים הראשונים של תהילים. הכול נמשך כ- 1/2 2 שעות. אחדים ממשיכים כל הלילה ע"מ לומר תהילים, חצר מלכות של גבירול וכן שירים דומים.

בתפילת השחר, לפני פרק ק"כ (שיר המעלות - בשוב ה') מוסיפים פרקים המרמזים על יום- כיפור, כגון פרקים כ"ה (לדוד - אליך ה' נפשי אשא), ל"ב (לדוד משכיל אשרי נשוי פשע), נ"א (למנצח... בבוא אליו נתן הנביא), ס"ז (למנצח בנגינות מזמור שיר, אלוקים יחננו...) ועוד. לפני ברוך שאמר - כמה פיוטים, וכן לפני העמידה. אחרי כן ללא הפסקה תפילת הש"ץ. ברכת כוהנים,

ובסוף - חצי קדיש.

עתה מחליפים לחזן שני, אומרים סליחות וכמה פיוטים, תפילת "אבינו ו"קדיש". קוראים בתורה ומוסיפים כמה תפילות יפות בזמן הוצאת ספר התורה והכנסתו. גם במוסף מתחלפים, ובצורה דומה, שני בעלי-תפילה. את ה"עבודה" קוראים פסוק-פסוק הקהל והחזן. אתרי קדוש-עלינו - הפסקה של שעה וחצי על מנת שכולם יוכלו לנוח. בזמן זה חכם אחד נותן שיחת מוסר בבית-הכנסת או קורא מתוך האגדה.

מנחה מתחילה בפ' קורבנות והקטורת, אשרי, ובא לציון, ואחרי קריאת התורה - כמה פיוטים, ורק מפי בעל תפילה אחד. עם השקיעה - ברכת הכהנים.

בגמר יום-כיפור וכן למחרת מבקר כל אחד את הרב הראשי. הדבר מבוסס, כנראה, על המנהג שגם בימי המקדש ברכו הכהן הגדול אחרי שיצא מהמקדש בשלום, ונשקו את ידיו.

סוכות

בחצר כל בית-כנסת יש סוכה, על אף שלכל אחד סוכה משלו, ועשויה כך שאפשר להיכנס לבית-הכנסת רק דרך הסוכה.

תפילת מעריב מתחילה בפרק מ"ב ומ"ג (למנצח משכיל לבני קורח, ושפטני אלוקים וריבה ריבי). שתריית - כרגיל, אחרי הלל - הקפות, ואומרים לסירוגין זמירות ופיוטים. מהספר שהוציאו להקפות קוראים בתורה. תפילת מוסף - לפני הכותל המערבי.

במוצאי יום-טוב, אחרי מעריב - שמחת בית-השואבה. כמה מוזיקאים טורקים, עם טמבויקוס (מסכנים) באים לבית-הכנסת, והקהילה שרה שירים עבריים שונים. בכמה בתי-כנסת שרים 15 שירי המעלות.

בהושענא רבה - שבע הקפות - וגם כאן מוציאים רק ספר אחד. לפני כל הקפה - רחמנא אידכר לן ותפילות אחרות. רק אחרי עלינו לוקחים הערבה ונוגיעם בקרקע 5 פעמים ובלי כל רעש. בשמחת תורה מקשטים ארון הקודש. ספרי התורה מוציאים, ומניחים אותם מתחת לחופה, ושם יושבים גם חתן תורה וחתן בראשית.

מתחילים פרק ח' (למנצח על הגיתית), מעריב כרגיל. אחרי עלינו לוקחים ספרי התורה מהחופה, אחד הספרים על הבמה ועם האחרים וקדים מסביב לבימה ושרים שירים מתאימים. נושאים נרות דולקים לפני הספרים, שבע הקפות, ומחזירים ספרי התורה להיכל ואומרים מזמור קכ"ו וקל"ו (שיר המעלות - בשוב ה' והודו כי טוב). אחרי כן קדיש. קוראים רבים לתורה,

אך בשני בתי-כנסת קוראים רק חמישה, למעט חתן תורה וחתן בראשית. חתן בראשית (צ"ל חתן תורה" מ.ש.) קורא בעצמו מהתורה ומתחיל עוד פעם מ"וזאת הברכה".

חתן בראשית קורא מבראשית עד ויכולו. לפני אשרי כמה פיוטים על הגשם, ואחר כך אוא"א. אחרי עלינו - הקפות כמו בלילה הקודם. וכן במערבי - על אף שכבר יום חול - לכבוד אחינו שבמערב, ובשמחה רבה יותר, ובליוי זמרים. את הרב הראשי ואת הנכבדים מלווים עם אבוקות לביתם. המחזוריות של שלוש שנים לקריאת התורה - אינה מוכרת.

חנוכה

המלמדים עם תלמידיהם מבקרים בבתי אנשים אמידים ושרים שירי חנוכה. שם נותנים לילדים קמח, שמן, פחמים וכסף, ומזה מכינים סעודה ליום השמיני של חנוכה.

פורים

העניים מקבלים מתנות ועונים "תזכה למצוות".

ל"ג בעומר

חצי לילה שיחת רעים, ואחרי כן ה"אידרא", ורק לאנשי קבלה. למחרת טיולים לקברי כלבא שבוע, קברי סנהדרין ור' שמעון. כנ"ל גם בט"ו בשבט. בערב ט"ו בשבט אוכלים פירות.

ברית מילה

בליל המילה שולחים נרות דולקים לבית היולדת. כן מסובבים תבנית ועליה 12 נרות - כסימן טוב לילד. כחצי שעה לפני הברית - המקהלה מתחילה לשיר. האב לוקח הילד, עומד לפני ההיכל ואומר "אם אשכחך ירושלים", ונותן הילד לסנדק. אם יש דבר בסביבה, תוקעים בשופר בזמן ברית המילה ואומרים 13 מידות. המוהל גם מברך בורא מיני בשמים, והשמש מחלק לכולם בושם. הברכה לבן - "בסימן טוב", ולבת - "במזל טוב". לבנים אין 4 כנפות לפני גיל 13, אך בזמן התפילה יש להם טלית קטנה.

חתונה

אירוסין - כמה שנים לפני הנישואין. גיל הנישואין - 14-15 (?). במשך ז' ימי המשתה החתן אינו עוזב הבית. בבית-הכנסת - בשבת - יושב החתן תחת חופה, ושני שושבינים מלווים אותו לתורה. קוראים לו גם "ואברהם זקן...". בזמן זה השמש מחלק מי ורדים והחזן מברך עליהם.

קבורה

בזמן קבורה של איש חשוב סוגרים כל החנויות והשמש קורא "ביטול מלאכה". יש יושבים על הרצפה בבית האבל וקוראים "זכור ה' מה היה לנו". הספד - בבית, ביציאה מהבית, ליד בית-הכנסת, בשער ציון, בכניסה לבית-הקברות, ליד "יד אבשלום", ושם כל העדה יושבים על הקרקע וכרגיל אומרים "וכל העדה יבכו את השרפה", ומסיימים - מתוך פרקי אבות (פרק ד') והחיים... למות.

להלן עוד כמה הערות - מתומצתות - שהמחבר רשם:

הארץ כל כך טובה, וארץ זבת חלב ודבש... אבל הכול עתה מוזנח, הממשלה והמסחר, הטורקים מושלים, הבדואים שודדים ורוצחים. הפשה חזק יותר ממלך, שולט כמו ברבר, טירן (שליט), ובכל זאת עבד של הסולטן היכול להוריד ראשו בכל שעה. הוא מוצץ את נתיניו, אך מושלי המחוז אף עוברים אותו על מעשה אי צדק.

המשפט בידי פקידים מקבלי שוחד "מי ירפא לך בת ירושלים". דובר פעמים רבות שיקנו ליהודים שדות ואחוזות על מנת שיוכלו להתפרנס נוח וקל יותר, אבל כל זה יהיה ללא הועיל. בארץ מתורבתת דבר זה היה ודאי קורה ואדם היה יכול לשבת ליד כרמו, אך מדוע הוא יכניס המעדר שלו - בארץ - לאדמה הסלעית ויעבד האדמה בזעה עבור האויב השודד? מבנו כמו בזמן השופטים, בימי גדעון, כאשר "והיה עם זרע ישראל - ועלה מדיין ועמלק... וישחיתו את יבול הארץ" (שופטים ו', ג'). היה גם ניסיון לעבוד בשותפות עם פלחים, והפלחים רימו אותנו מאה פעמים, כי אצלם במקום אמת ויושר - השקר והגנבה נהפכים אצלם לטבע.

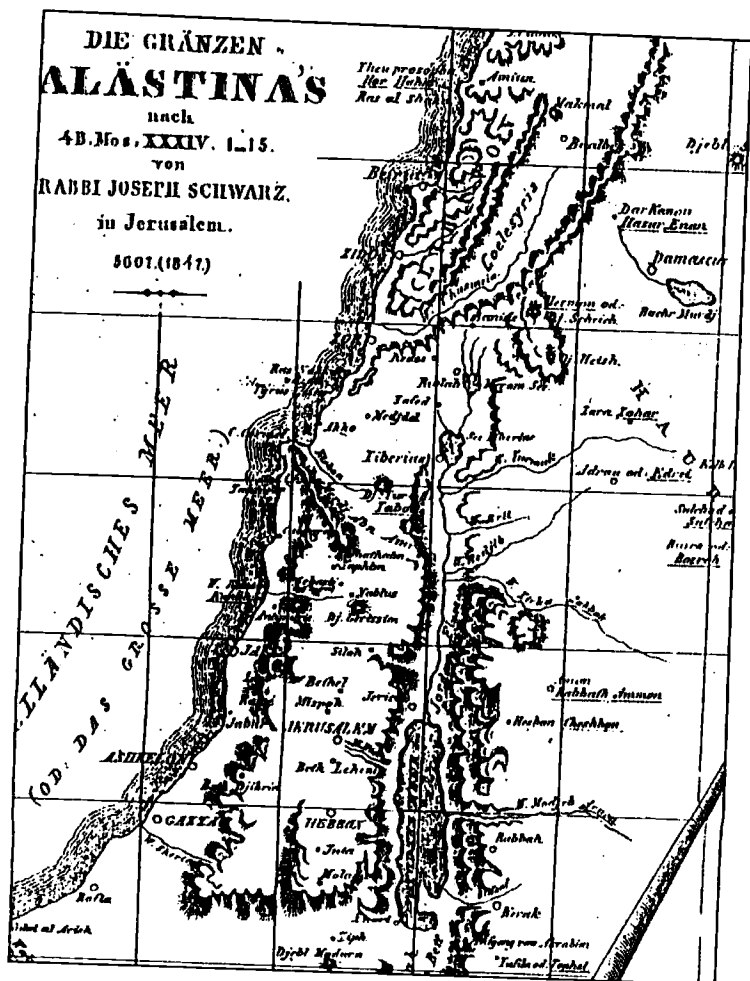
מותר לנו לעשות מה שאנחנו רוצים, אך למוסלמים מותר לנצל אותנו כאשר הם רוצים. השוויון לפני החוק מובטח לכל אדם, מחוץ לכך שליהודים ולנוצרים אין רשות להעיד נגד המוסלמים, ורק המוסלמים נאמנים!

יש לנו ז' טובי העיר. בכל יום הם יושבים לדין ובימי שני וחמישי יושב גם בית-דין שמתחלף כל שלושה חודשים (בית-דין של שלושה ושל שבעה).

שוחטים

יש לנו בירושלים 2 שוחטים ספרדים ושוחט אשכנזי. בבית-המטבחים חייבים להימצא תמיד שני שוחטים - אחד לשחיטה ואחד לבדיקת הסכין. רק לשוחט הספרדי מותר לשחוט, כי המוסלמים אוכלים בשר רק מאדם שהוא צאצא ישיר ואמיתי של אברהם אבינו, והם מכירים בכאלה רק את היהדות הספרדית.

אחרית דבר ומרוא למחזורי ברעב

גימטריה: שורץ = ירושלים

אחרית דבר ומבוא למהדורה הבאה

חמישה דורות אחרי פרסום ספרו של קרובינו, ר' יהוסף שווארץ, זכינו, משפחתו, לדור שוב ברובע היהודי - המתחדש. ראינו בכך זכות וחובה לדאוג למהדורה חדשה של "תבואות הארץ". ספר גאוגרפי - הסטורי - הלכתי זה קיבל שוב אקטואליות בלימודי ארץ ישראל והלכותיה.

לאחרונה נמצאו כחמישים מכתבים ששלח ר' יהוסף שווארץ מירושלים לאחיו ר' חיים שווארץ, רב בהירבן שבגרמניה, וממצאים מיוחדים מתוכם ברצונינו לצרף למהדורה המתוקנת הבאה.

השארנו שוליים רחבים ע"מ שיוסיף הקורא הערותיו, וגם אותם נשלב לפי המיקום והמקום - בציון הכותבים - למהדורה הבאה, נשמח על כן להערות הקוראים !

הוספנו גם מפת ארץ ישראל של ר' יהוסף שווארץ, המפה המפורסמת, שהייתה פרסומו הראשון בנושאי ארץ ישראל.

מפה זו סופקה על-ידי בניני אליעזר שיח'.

המסורת במשפחת שורץ מספרת, שאנחנו מצאצאי שבט יוסף, אבן השוהם - האבן של שבט יוסף - צבעו היה שחור (שורץ בגרמנית) ומכאן שמינו. המוצא שלנו כנראה מאנוסי ספרד שעברו דרך הולנד.

תהיה הוצאה מיוחדת זו גם זכרון לבית הורינו, ישראל ושרה פריטג וילדם מרדכי הי"ד מלודז', ולאליעזר (לוריא') ומיילה (מטה) שורץ ובנם יוסף הי"ד מנירנברג, כולם היו חרורי אהבת ארץ ישראל ועם ישראל ולא זכו לעלות לארצם.

תודה לשמפחות ילדינו -

ר' מיכאל ומיכל רוזנמן,	בבית - אל
ר' ישראל ומריאן שרה שורץ,	בטורונטו
הרב יהושע ועופרה ארלשטיין,	ברמות, י"ם
הרב מאיר ונעמי טויבר,	בקריית משה, י"ם
ר' מרדכי ושולמית קרויזר,	רמות, י"ם
ר' יוסף ונעמי שורץ	בשפיד
ר' אליעזר	

כסלו תשנ"ח

מאיר ומרים שורץ

הרובע היהודי, ירושלים, רח' בוני החומה 3

קבורה

בזמן קבורה של איש חשוב סוגרים כל החנויות והשמש קורא "ביטול מלאכה". יש ויושבים על הרצפה בבית האבל וקוראים "זכור ה' מה היה לנו". הספר - בבית, ביציאה מהבית, ליד בית-הכנסת, בשער ציון, בכניסה לבית-הקברות, ליד "יד אבשלום", ושם כל העדה יושבים על הקרקע וכרגיל אומרים "וכל העדה יבכו את השרפה", ומסיימים - מתוך פרקי אבות (פרק ד') והחיים... למות.

להלן עוד כמה הערות - מתומצתות - שהמחבר רשם:

הארץ כל כך טובה, וארץ זבת חלב ודבש... אבל הכול עתה מוזנח, הממשלה והמסחר, הטורקים מושלים, הבדואים שודדים ורוצחים. הפשה חזק יותר ממלך, שולט כמו ברבר, טירן (שליט), ובכל זאת עבד של הסולטן היכול להוריד ראשו בכל שעה. הוא מוצץ את נתיניו, אך מושלי המחוז אף עוברים אותו על מעשה אי צדק.

המשפט בידי פקידים מקבלי שוחד "מי ירפא לך בת ירושלים". דובר פעמים רבות שיקנו ליהודים שדות ואחוזות על מנת שיוכלו להתפרנס נוה וקל יותר, אבל כל זה יהיה ללא הועיל. בארץ מתורבתת דבר זה היה ודאי קורה ואדם היה יכול לשבת ליד כרמו, אך מדוע הוא יכניס המעדר שלו - בארץ - לאדמה הסלעית ויעבד האדמה בזעה עבור האויב השודד? מבנו כמו בזמן השופטים, בימי גרעון, כאשר "והיה עם זרע ישראל - ועלה מריין ועמלק... וישחיתו את יבול הארץ" (שופטים ו', ג'). היה גם ניסיון לעבוד בשותפות עם פלחים, והפלחים רימו אותנו מאה פעמים, כי אצלם במקום אמת ויושר - השקר והגנבה נהפכים אצלם לטבע.

מותר לנו לעשות מה שאנחנו רוצים, אך למוסלמים מותר לנצל אותנו כאשר הם רוצים. השוויון לפני החוק מובטח לכל אדם, מחוץ לכך שליהודים ולנוצרים אין רשות להעיד נגד המוסלמים, ורק המוסלמים נאמנים!

יש לנו ז' טובי העיר. בכל יום הם יושבים לדין ובימי שני וחמישי יושב גם בית-דין שמתחלף כל שלושה חורשים (בית-דין של שלושה ושל שבעה).

שוחטים

יש לנו בירושלים 2 שוחטים ספרדים ושוחט אשכנזי. בבית-המטבחים חייבים להימצא תמיד שני שוחטים - אחד לשחיטה ואחד לבדיקת הסכין. רק לשוחט הספרדי מותר לשחוט, כי המוסלמים אוכלים בשר רק מאדם שהוא צאצא ישיר ואמיתי של אברהם אבינו, והם מכירים בכאלה רק את היהדות הספרדית.